בלשנות יידיש ובלשנות יידישיסטית בברית המועצות ובפולין, 1924 – 1948: מגמות, הישגים ויחסי גומלין

חיבור לשם קבלת התואר " דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

אליהו פורמן

המחלקה לספרות עם ישראל ע"ש יוסף ונחום ברמן

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

רמת-גן טבת תשפ"ו

בלשנות יידיש ובלשנות יידישיסטית בברית המועצות ובפולין, 1924 - 1948
מגמות, הישגים ויחסי גומלין

חיבור לשם קבלת התואר " דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

אליהו פורמן

המחלקה לספרות עם ישראל ע"ש יוסף ונחום ברמן

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

רמת-גן טבת תשפ"ו

עבודה זו נעשתה בהדרכתו של פרופ' נתן כהן מן המחלקה לספרות עם ישראל

אוניברסיטת בר-אילן

תודות

תודתי נתונה –

למורי ומנחי פרופסור נתי כהן על הדרכתו יוצאת הדופן הן במישור אקדמי והן במישור אישי;

לשופטים על הערותיהם העניניות והמועילות;

לסגל המנהלי והאקדמי אל אוניברסיטת בר-אילן על היחס הלבבי והסבלנות;

למורי פרופסור אברהם נוברשטרן שקבע רף גבוה במיוחד לעבודת דוקטור;

למורי פרופסור משה טאובה שבהדרכתו התנסיתי רבות בניתוח בלשני של יידיש;

למוריי בחוג ליידיש באוניברסיטה העברית;

למוריי בחוג לבלשנות באוניברסיטה העברית;

לכל מעסיקיי בפרויקטים המחקריים במשך עשור וחצי באוניברסיטאות בר-אילן, בן-גוריון וחיפה;

לארכיון "יד ושם" המפרנס אותי חמרית ומעשיר אותי מקצועית מזה שני עשורים וחצי;

לרשות הלאומית לתרבות היידיש על תמיכתה הנדיבה;

לבת-זוגתי ליזה ולבתי בקי על עידודן, התעניינותן וסבלנותן במשך השנים הרבות של שקידתי על העבודה;

להוריי מרגריטה ז"ל וודים ילח"א שהנחילו לי את הערך של תורה לשמה!

בלעדיכם עבודה זאת לא הייתה אפשרית.

תוכן העניינים

תקציר א'

מבוא 1

א. רקע למחקר 1

ב. מצב המחקר 3

ג. שאלת המחקר 5

ד. מתודולוגיה 7

ה. פרקי המחקר 8

ו. הערות טכניות 9

חלק א' – בלשנות פרסקריפטיבית 10

1. תיקנון כתב והגייה 11

1.1 תיקנון כללי הכתיב 11

1.1.1 ניסיונות הרפורמה בכתיב החל מוועידת צ'רנוביץ בשנת 1908 עד מלחמת העולם הראשונה 11

1.1.2 ההתפתחות כתיב יידיש ברפובליקות הסובייטיות ובבריה"מ 14

1.1.2.1 גיבוש רעיונות ותפיסות, לבטים ומאבקים בשנים 1918 – 1931 14

1.1.2.2 תהליכים מקבילים בכתיב שלוש השפות הסלביות בבריה"מ 22

1.1.2.3 אישור רשמי של כללי כתיב יידיש בשנים 1931 - 1932 בבריה"מ; המשך התפתחות כתיב יידיש בבריה"מ 24

1.1.3 ההתפתחות כתיב יידיש מחוץ לבריה"מ אחרי מלחמת העולם הראשונה 25

1.1.3.1 פרויקטים שונים במדינות שונות 25

1.1.3.2 גיבוש כללי הכתיב של ייִוואָ 29

1.1.3.3 הערכת מפעל תיקנון הכתיב של ייִוואָ 33

1.1.4 סיכום 34

1.2 ניסיונות לגבש כללי פיסוק ביידיש 35

1.2.1 התפתחויות בבריה"מ ומחוצה לה 35

1.2.2 סיכום 39
1.3 ניסיונות לאמץ כתב לטיני עבור יידיש 40
1.3.1 ניסיון לליטון הכתב בבריה"מ 40
1.3.2 ניסיונות ליטון כתב יידיש מחוץ לבריה"מ 43
1.3.3 שימוש בכתב לטיני ביידיש אחרי מלחמת העולם השנייה 44
1.3.4 מסקנות וסיכום 45
1.4 ניסיונות ליצור שיטת קצרנות ביידיש 45
1.4.1 התפתחויות בבריה"מ ומחוצה לה 45
1.4.2 סיכום 49
1.5 ניסיונות לגבש כללי הגייה אחידים (אורתואפיה) ליידיש 50
2. מינוח 58
2.1 פעילות מקבילה בתחום המינוח ביידיש במרכזים השונים בבריה"מ ובייִוואָ 59
2.2 מינוח בתחומים השונים 67
2.2.1 מלאכה ותעשייה 67
2.2.2 מתמטיקה 70
2.2.3 אורניתולוגיה 73
2.2.4 משפט ומנהל 77
2.2.5 חשבונאות ובנקאות 84
2.2.6 פיסיקה 85
2.3 סיכום 90
2.4 מינוח כהשתקפות של פרדוקס "טהרנות של לשון מעורבת" 93
3. מדיניות לשונית כללית, תיקנון דקדוק ותורת סגנון 96
3.1 התפתחות מדיניות לשונית מוצהרת של ממסד יידיש הסובייטי על מוסדותיו 96
3.1.1 ראשיתה של מדיניות לשונית של יידיש בתקופה הטרום-סובייטית והסובייטית 96

3.1.2 ויכוח על אופיה של יידיש הסובייטית והכרעתו בשנים 1923 – 1924 97

3.1.3 מדיניות לשונית של מוסדות מחקר יידיש בבריה"מ בשנים 1927 - 1928. "טהרנות מתונה" של אסכולת קייב וזרצקי 98

3.1.4 ועידת התרבות השנייה בחרקוב וצעדים ראשונים בכיוון "שמאלה" בשנים 1928 – 1930 100

3.1.5 רעיונותיו ה"שמאליים"-רדיקליים של זרצקי, 1930 - 1931 102

3.1.6 התקופה ה"שמאלית"-רדיקלית בבלשנות יידיש הסובייטית בשנים 1930 – 1934 103

3.1.7 מותו של שטיף ושינוי המתכונת של **אש"פ**, 1933 - 1935 115

3.1.8 ויכוח על אופיה של יידיש הסובייטית בשנים 1933 – 1934 והכרעתו בוועידת הלשון בקייב במאי 1934 116

3.1.9 סגירת המכונים בקייב ובמינסק בשנת 1936 128

3.1.10 ניסיונות לארגן פעילות בלשנית בבירוביג'ן בשנים 1934 – 1941 131

3.1.11 ממסד בלשנות יידיש הסובייטית ומדיניותו הלשונית בשנים 1937 – 1941 132

3.1.12 פעילות בלשנית של הלשכה לתרבות היהודית בשנים 1941 – 1948 138

3.1.13 מדיניות לשונית של יידיש בבריה"מ אחרי ייסוד **ס"ה** בשנת 1961 140

3.2 עקרונות יצירת מילים חדשות בבלשנות יידיש הסובייטית 143

3.3 תיקנון דקדוק בבריה"מ ומחוצה לה 158

3.3.1 מין דקדוקי 158

3.3.2 יחסות 164

3.3.3 סיומת רבים 165

3.3.4 תוויות 166

3.3.5 מילות יחס ומילות קישור 167

3.3.6 נטיית פעלים 168

3.3.7 שם תואר 170

3.3.8 תפקיד פועל במשפט 171
3.3.9 סדר מילים במשפט 173
3.3.10 מבנה סביל 175
3.3.11 משפט טפל 178
3.3.12 משפט מאוחה 179
3.3.13 כללי התאמה בין רכיבי משפט 180
3.4 תורת סגנון 180
3.4.1 ניתוח לשונה של הספרות הקלאסית והיחס אליה בבלשנות יידיש הסובייטית 180
3.4.2 התייחסות שיפוטית של בלשנות יידיש הסובייטית ללשון העכשווית 188
3.4.2.1 התייחסות ללשון העיתונות 188
3.4.2.2 התייחסות למצב יידיש הספרותית בקרב ציבור הדוברים 192
3.4.2.3 התייחסות ללשון התרגומים 193
3.4.2.4 התייחסות ללשון הספרות היפה הסובייטית 199
3.4.3 תורת סגנון מחוץ לבריה"מ 203
חלק ב' – בלשנות דסקריפטיבית 206
4. דקדוק 207
4.1 ספרי דקדוק יידיש וגישתם המחקרית הכללית 208
4.1.1 ספרי דקדוק יידיש עד שנות העשרים המוקדמות 208
4.1.2 ספרי דקדוק יידיש ומאבקים רעיוניים בנושא הדקדוק ברפובליקות הסובייטיות ובבריה"מ 209
4.1.3 ספרי דקדוק יידיש שהופיעו מחוץ לבריה"מ 231
4.2 סוגיות מרכזיות בדקדוק העיוני שזכו לדיון בבלשנות יידיש 233
4.2.1 תיחום גבול בין המורפולוגיה לתחביר 234
4.2.2 חלוקה לחלקי דיבר 238
4.2.3 מעמדה של צורת השייכות 242

4.3 מינוח בלשני 243

5. לקסיקולוגיה ומילונאות 246

5.1 מילוניהם של י"מ ליפשיץ וא' הרכבי 246

5.2 לקסיקולוגיה עיונית של יידיש בבריה"מ 246

5.3 מילונאות יידיש בבריה"מ 254

5.4 י"מ ליפשיץ כדמות סמלית של בלשנות יידיש במערכת הסמלים הסובייטית 267

5.5 **דער גרויסער וועלטערבוך פֿון דער יידישער שפּראַך** 268

5.6 קווי דימיון במסורת המילונאית של העמים הסלביים השכנים 269

5.7 מסקנות וסיכום 271

6. דיאלקטולוגיה ופונולוגיה 273

6.1 דיאלקטולוגיה של יידיש לפני מלחמת העולם הראשונה 273

6.2 דיאלקטולוגיה של יידיש בבריה"מ לפני מלחמת העולם השנייה 273

6.3 דיאלקטולוגיה של יידיש מחוץ לבריה"מ 283

6.4 מאמרו של וילנקין משנת 1966 284

6.5 קווי דימיון בדיאלקטולוגיה של העמים הסלביים השכנים 285

6.6 פונולוגיה 286

6.7 סיכום 287

7. בלשנות היסטורית 288

7.1 פרסומי אסכולות שונות של בלשנות יידיש בבריה"מ בנושאי בלשנות היסטורית 288

7.2 תורת מאר והשפעתה על בלשנות יידיש 296

7.3 הבלשנות ההיסטורית של מקס וויינרייך 301

7.4 קווי דימיון בבלשנות ההיסטורית של השפה הרוסית 301

7.5 סיכום 302

8. מסקנות 304

9. ביבליוגרפיה 318

נספח: טבלה "חלוקה לחלקי הדיבר בספרי דקדוק יידיש" – נספח לתת-הפרק 4.2.2 333

תקציר אנגלי i

רשימת קיצורים

אישים

באָראָכאָוו = באָראָכאָוו, בער

בעזנאָסיק = בעזנאָסיק, קיווע

גורשטיין = גורשטיין, ארן

גיטליץ = גיטליץ, מאָרדכע

דאָבין = דאָבין, שימען

האָלמשטאָק = האָלמשטאָק, כאים

ווינער = ווינער, מייער

ווייגנער = ווייגנער, מאָרדכע

זארעצקי = זארעצקי, אייזיק

לויצקער = לויצקער, כאימ

ליבערבערג = ליבערבערג, יויסעפ

ליטוואקאָוו = ליטוואקאָוו, מוישע.

לערנער = לערנער, רוווג

מאַרק = מאַרק, יודל

מיידאנסקי = מיידאנסקי, מוישע

סלוצקי = סלוצקי, בער

ספיוואק = ספיוואק, עליע

פרילוצקי = פרילוצקי, נח

פאלקאָוויטש = פאלקאָוויטש, עליע

פיינזילבער = פיינזילבער, כ.

צוויג = צוויג, א. ר.

ראָכקינד = ראָכקינד, שיפרע

רייזען = רייזען, זלמן

שאפיראָ = שאפיראָ, מוישע

שולמאנ = שולמאנ, מאָני

שטיף = שטיף, נאָכעם

שקליאר = שקליאר, הערצל

כתבי-עת

אוו"פ = אפנ וויסנשאפטלעכנ פראָנט

אש"פ = אפנ שפראכפראָנט

וואַ"ר = וויסנשאפט אונ רעוואָליוציע

י"ב = ייוואָ-בלעטער

י"ש = די יידישע שפראך

ל"ב = ליטעראַרישע בלעטער

ל"ז = לינגוויסטישע זאמלונג

ס"ה = סאָוועטיש היימלאנד

פראגנ = פראגנ פונ יידישער שפראכ

צ"ש = צייטשריפט

קא"ב = קולטור און בילדונג

תקציר

נושא עבודת המחקר שלי רחב למדי ומבקש להציג תמונה ממצה של התחום הנדון. לצורך זה קראתי את כל הפרסומים והחומרים הארכיוניים הנגישים של בלשנות יידיש הסובייטית. כמו-כן, קראתי את הפרסומים הבלשניים ביידיש שנכתבו בתקופה הנדונה מחוץ לבריה"מ בנושאים שבלשנות יידיש הסובייטית עסקה בהם ופרסומים בנושאים מקבילים בני התקופה בבריה"מ בתחומי הבלשנות הרוסית, האוקראינית והבלרוסית.

כשני שלישים מהעבודה עוסקים בבלשנות יידיש הפרסקריפטיבית, כלומר בתחום התיקנון הלשוני של יידיש בבריה"מ ואילו השלישי עוסק בבלשנות הדסקריפטיבית העיונית. במחקרי ניסיתי לברר באיזו מידה היה המחקר מושפע מאידיאולוגיה ובאיזו מידה ניסו ו/או הצליחו חוקרים להקפיד על אמות מידה מדעיות טהורות.

בעבודתי התבססתי על הממצאים והמסקנות שאליהם הגיע אברהם גרינבוים בעבודת הדוקטור שלו משנת 1958 (פורסם בשנת 1978) על מוסדות מחקר ביידיש בבריה"מ. מסקנות אלה כוללות את חלוקתו של המחקר הסובייטי לשלוש תקופות 1) התקופה שעד שנת 1930 שבה לצד מוסדות המחקר הסובייטיים החדשים שהחלו לפעול ביידיש עדיין פעלו גם המוסדות הישנים לחקר מדעי היהדות. 2) התקופה בין שנת 1930 לשנת 1936 הנחשבות לתקופת השגשוג של מוסדות מחקר הסובייטיים ביידיש שנהנו מעתה ממונופול על מדעי היהדות. 3) תקופת צמצום הפעילות של מוסדות המחקר הסובייטיים ביידיש החל משנת 1936 ועד חיסולם הסופי בשנת 1948

חלוקה זאת מבוססת על ניתוח התפתחות המוסדות מבלי להיכנס לתכני המחקרים שנעשו בהם, לרבות בתחום המחקר הבלשני. מחקרי מאשש את החלוקה לתקופות שהציע גרינבוים, אך הניתוח של איכות המחקר הבלשני עצמו הכריחני להעניק לשלוש התקופות אפיונים שונים מאוד מאלה האמורים להשתמע ממסקנותיו של גרינבוים.

ממצא נוסף של גרינבוים, שאישושה עבודתי, הוא הנגדה חדה מאוד בין אסכולת מינסק מצד אחד לבין מוסדות המחקר בקייב ובמוסקבה. אליבא דגרינבוים התאפיינה מינסק בלהט אידיאולוגי קומוניסטי ובהיעדר סובלנות לדעות שחרגו מדוגמות התורה המרקסיסטית.

בתקופה הראשונה של בלשנות יידיש הסובייטית בלשני יידיש הן בקייב והן במינסק לא התנתקו עדיין משורשיהם היידישיסטיים. הבלשנות הדסקריפטיבית של אסכולת מינסק בראשות מרדכי ויינגר ביקשה לעסוק בתחומים המסורתיים לבלשנות היידישיסטית, דהיינו לקסיקולוגיה, דיאלקטולוגיה ובלשנות היסטורית. דרך טיפולה של אסכולת מינסק בסוגיות האלה הייתה לקויה למדי הן עקב ליקויים ארגוניים והן עקב מגמתיות קיצונית בכיוון של הקדמת

ההיסטוריה של יידיש. בתחום הפרסקריפטיבי עסקו בלשני מינסק בתקופה זאת בענייני הכתיב בלבד וגישתם הושפעה הן מהעיסוק העיוני בפונטיקה והן מהרוח הרציונליסטית-עתידנית של שנות העשרים. דבר זה התבטא בשאיפה ליצור כתיב פונטי ככל האפשר.

אסכולת קייב בראשות נחום שטיף התרכזה בתקופה זאת בעיקר בבלשנות הפרסקריפטיבית. דרכה של האסכולה בתקופה זאת הייתה עדיין יידישיסטית וכזאת טהרנית. אך דווקא בתחום הטהרנות ביקש שטיף לחדש דברים – במקום להתרכז באוצר המילים התמקדה טהרנות אסכולת קייב בטיפוח תחביר וב"טיהורו" מהשפעה של שפות אחרות ובראשן הרוסית.

דמות מובילה בבלשנות יידיש הסובייטית לאורך כל שנות העשרים ובמשך רוב שנות השלושים הייתה אייזיק זרצקי, בעל השכלה מתמטית והכשרה אקדמית בתחום הבלשנות הסוסוריאנית. זרצקי פעל בתחילת שנות העשרים במשרד החינוך של אוקראינה בחרקוב ובסוף שנות העשרים עבר ללמד יידיש במוסדות אקדמיים במוסקבה. כבלשן "טהור" בעל שיעור קומה, חידש זרצקי בשנות העשרים שני חידושים משמעותיים. בתחום הפרסקריפטיבי יצר זרצקי את כתיב יידיש הסובייטי ששילב בהצלחה בין גישה רציונליסטית להתחשבות במסורת ובהרגלי הקורא. בתחום הדסקריפטיבי חיבר זרצקי ספר דקדוק יידיש ברוח האסכולה הפורמלית בבלשנות הרוסית. היה זה ספר מקורי וחדשני מאוד שזכה להתפעלות מצד בני הדור ואף למהדורה חוזרת מחוץ לבריה"מ, אך נותר "פיל לבן" של בלשנות יידיש עקב התבססותו על ניתוח תבניתי תוך התעלמות מוחלטת מהפן ההיסטורי של השפה.

התקופה השנייה של בלשנות יידיש הסובייטית הייתה עשירה במלל, אך ענייה מאוד בתוכן. החמרת הדרישות האידיאולוגיות במפנה העשורים פגעה מאוד באיכות המחקר. בלשנות יידיש הסובייטית ניסתה להעתיק מהשיח הבלשני הרוסי גישות של אסכולות מחקריות שונות ומשונות, לעיתים יריבות, שהתיימרו לייצג את "הבלשנות המרקסיסטית". הושם דגש על גישות מעמדיות והתנערות מקלסיקונים.

תקופה זאת התאפיינה גם במאבק במגמות טהרניות. להט אידיאולוגי השתלט גם על חוקר רציני כזרצקי שיצר בתקופה זאת תיאוריה על "השפה היהודית-רוסית" הנוצרת כביכול על רקע נסיגת יידיש. גישתה של אסכולת מינסק עלתה בקנה אחד עם גישה זאת של זרצקי. אחרי מות ויינגר בשנת 1929 סבלה אסכולה מינסק ממחסור חמור בחוקרים ונראה שהצורך לפצות על כך מסביר חלקית את הלהט האידיאולוגי של האסכולה בתקופה זאת. אסכולת מינסק ניסתה לתקוף את אסכולת קייב "משמאל" תוך העדפת האקטואליה הסובייטית על הקלאסיקה ה"ריאקציונית".

מפנה במדיניות הלשונית הסובייטית חל בשנת 1934, כאשר הסופר מקסים גורקי, שהוכתר כמייסד הספרות הסובייטית, פרסם מאמר שביקש לטהר את שמה של הקלסיקה הספרותית. כנס בענייני לשון שהתקיים באותה השנה בקייב קבע מגמה חדשה ביידיש הסובייטית שאחרי

מלחמת העולם השנייה וחידוש תרבות הפרסומים ביידיש בבריה"מ אחרי מות סטלין נמשכה בכתב-העת "סאָוועטיש היימלאנד". מעתה התבססה יידיש הסובייטית על לשון הקלסיקונים ונשמרה אחידות בסיסית בין יידיש הסובייטית ליידיש מחוץ לבריה"מ. במדיניות הלשונית ניצחה מגמה משמרת ואף מגרמנית ביצירת מילים חדשות לצד נטייה להתאים שדות סמנטיים של יידיש לשדות הסמנטיים של הרוסית הסובייטית.

התקופה האחרונה שהחלה אחרי שינוי המתכונת של כתבי-העת המרכזיים של בלשנות יידיש בבריה"מ בשנת 1937 לא זכתה עד היום לתשומת לב מחקרית הראויה לה. בתקופה זאת גוועה מינסק סופית כמרכז של בלשנות יידיש, אך בקייב ובמוסקבה הופיעו מחקרים חשובים. בראש אסכולת קייב עמד בתקופה זאת אליהו ספיבק ועמו פעלו בלשנים שקיבלו את הכשרתם בתקופה הסובייטית. במוסקבה לצד זרצקי בלט תלמידו אליהו פלקוביץ', אף הוא חניך של מערכת ההשכלה הגבוהה הסובייטית. תקופה זאת ראויה להיקרא "קלסיציסטית" הן עקב גישותיה הפרסקריפטיביות והן עקב נושאים וגישות שרווחו במחקר העיוני. בשנים אלה, ממש ערב הפלישה הגרמנית לבריה"מ, פורסמו מחקרים חשובים של ספיבק על תולדות יידיש הספרותית וספר הדקדוק המונומנטלי מאת פלקוביץ'.

עם כל זאת, גולת הכותרת של בלשנות יידיש הסובייטית הופיעה עשורים רבים אחרי סגירת המוסדות המחקריים וכוונתי למילון רוסי-יידיש משנת 1984. ערכו של מילון זה רב מאוד הן בתחום הדסקריפטיבי, הן כגלעד למדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית והן ככלי שימושי ללימוד השפה.

לאורך כל המחקר נעשתה השוואה הן עם בלשנות של העמים הסובייטיים השכנים והן עם בלשנות אסכולת ייִוואָ.

ההשוואה עם הבלשנות הסובייטית הרוסית מגלה השפעות ישירות רבות של השיח המדעי והשיח האידיאולוגי ברוסית על השיח המקביל ביידיש. ההשוואה עם הבלשנות האוקראינית והבלרוסית חושפת מגמות אידיאולוגיות בהתפתחות פילולוגיה בעלת סדר יום לאומי במדינה רב-לאומית מצד אחד, אך טוטליטרית מצד שני.

השוואה עם בלשנות אסכולת ייִוואָ מראה תמונה מורכבת מאוד ורחוקה מדיכוטומיה פשטנית בין מחקר במדינה טוטליטרית למחקר בחברה חופשית יחסית. מסתבר שההתנערות הכפויה מסדר יום לאומי של בלשנות יידיש בבריה"מ גרם לחוקרים הסובייטיים לחפש דרכים יצירתיות במחקר, יהיו אלה מחויבות למחקר נטול רגש לאומי וכזה "אובייקטיבי", הברחת סדר יום לאומי סמוי או תשלום מס שפתיים לאידיאולוגיה המרקסיסטית. לעומת זאת, בלשנות ייִוואָ המשיכה בסדר יום של מחקר יידישיסטי על מעלותיו ומגרעותיו.

במהלך המחקר בלטו בפניי כמה תופעות פרדוקסליות וייחודיות לבלשנות הפרסקריפטיבית של יידיש בבריה"מ דווקא. ניתן לנסח את האתגרים העיקריים של בלשנות יידיש הסובייטית כך:

1) התוויית סדר יום לאומי במדינה בעלת אידיאולוגיה אוניברסלית מובהקת;
2) טהרנות לשונית של לשון מעורבת;
3) יצירת תקן לשוני אחיד לשפה המפוזרת פיזור גיאוגרפי רב וחסרה מרכז תרבותי ומדיני ברור;
4) תכנון לשוני עבור שפה הנמצאת בנסיגה טבעית.

ההתמודדות בלשנות יידיש הסובייטית עם אתגרים אלה מתוארת לפרטים ונחקרת לעומק במחקר זה.

אני רואה בעבודתי תרומה משמעותית למחקר הקיים הן הודות לרוחב יריעתה והן עקב העומק והפירוט של הטיפול בנושא.

מבוא

א. רקע למחקר

עידוד יצירת תרבות מודרנית ללאומים השונים שהרכיבו את בריה"מ, בפרט כאלה שהיו מקופחים ו/או נחשלים בעבר, הייתה משימה חשובה ביותר עבור השלטון הסובייטי מתחילתו. שאיפה זאת הייתה אמורה להתממש לפי הנוסחה שטבע סטלין בשנת 1925 – "תרבות לאומית לפי צורתה וסוציאליסטית לפי תוכנה". למרות לבטים אידיאולוגיים באשר להגדרת היהודים כקבוצה לאומית, גם הם זכו בשנות העשרים והשלושים למעמד של קבוצה מוכרת הזכאית לטיפוח תרבותה הייחודית. במקרה של היהודים הפכה השפה ממרכיב מרכזי למרכיב בלעדי כמעט של זהותם הרשמית, וזאת בשל היעדר טריטוריה ושלילתו של המרכיב הדתי. התרבות היהודית החדשה אמורה הייתה, אפוא, למצוא ביטוי בלשון היהודית המדוברת, הלא היא יידיש.

במסגרת עידוד התרבויות הלאומיות הוקמו מערכות חינוכיות, נוסדו עיתונים, פורסמו ספרים ופעלו תיאטראות בלשונות מיעוטים, כולל יידיש. בנוסף לאלה נעשה גם מחקר מדעי ביידיש שזכה לתמיכה ממשלתית. בגלל הצורך הדחוף בתִקנון השפה האמורה לשרת את המערכת התרבותית הענפה של המיעוט היהודי הייתה בלשנות יידיש הפרסקריפטיבית התחום הראשון של המחקר ביידיש שהחל להתפתח בעידוד המדינה. למעשה, הפעילות בתחום החלה כבר בשנה הראשונה של השלטון החדש. פעילות זאת התרכזה במחלקות יהודיות של משרדי החינוך של הרפובליקות הסובייטיות ובוועדות מיוחדות שהוקמו ליד מחלקות אלה.

החל מאמצע שנות העשרים הוקמו גם מוסדות מחקר יהודיים מאורגנים. בהיעדר ישות יהודית פוליטית מאחדת היו מוסדות המחקר היהודיים מפוצלים בין הערים המרכזיות של שלוש הרפובליקות הסובייטיות בהן התרכז רוב מניינם של היהודים האשכנזים בבריה"מ – קייב, מינסק ומוסקבה. בקייב ובמינסק הוקמו מכונים לתרבות יהודית פרולטרית אשר היוו מחלקות יהודיות באקדמיות הלאומיות למדעים של אוקראינה ורוסיה הלבנה. לצד בלשנות יידיש עסקו המוסדות החדשים גם בהיסטוריה יהודית, בספרות יידיש, בפולקלור יהודי ובסוציולוגיה ודמוגרפיה יהודית. המחלקות הבלשניות של המכונים ירשו את תפקידי התיקנון הלשוני מהגופים של משרדי החינוך והחלו גם במחקר בלשני דסקריפטיבי. לצד העשייה במכונים הללו התקיימה פעילות מחקרית חשובה גם במחלקה ליידיש של אוניברסיטת מוסקבה לגלגוליה. לצד מוסדות המחקר האלה שפעילותם התקיימה ביידיש, התקיים בלנינגרד מחקר בלשני של יידיש ברוסית.

מוסדות המחקר היהודיים בבריה"מ נהנו בשנות העשרים מחופש אקדמי יחסי, מפיקוח רופף ומהתערבות מועטה מצד השלטונות והצטיינו בתנופת עשייה משמעותית. בתחילת שנות השלושים סבלו כבר המוסדות מלחץ אידיאולוגי וארגוני כבד, כאשר מערכת ההשכלה הגבוהה

אורגנה מחדש והפיקוח עליה התהדק. המערכת דוכאה בהדרגה ובמידה רבה אף חוסלה באמצע שנות השלושים, כאשר חל מפנה במדיניות הסובייטית כלפי המיעוטים האתניים, שפגע ביתר שאת בקבוצות לאומיות אקסטריטוריאליות והיהודים בתוכן. מכוני המחקר היהודיים בקייב ובמינסק נסגרו אז, והמסגרות המוסדיות שהחליפו אותם היו בעלות היקף פעילות מצומצם הרבה יותר. עם זאת, "לשכה" (קאבינעט) יהודית קטנה ליד האקדמיה האוקראינית בקייב פעלה עד לחיסולה של תרבות יידיש בבריה"מ בשנת 1948. בהתאם לכך נהוג לחלק את תולדות מדעי היהודית לשלוש תקופות: 1) התקופה עד שנת 1930 שבה לצד מוסדות המחקר הסובייטיים החדשים שהחלו לפעול ביידיש עדיין פעלו גם המוסדות הישנים לחקר מדעי היהדות. 2) התקופה בין שנת 1930 לשנת 1936 הנחשבות לתקופת השגשוג של מוסדות מחקר הסובייטיים ביידיש שנהנו מעתה ממונופול על מדעי היהדות; 3) תקופת צמצום הפעילות של מוסדות המחקר הסובייטיים ביידיש החל מנשת 1936 ועד חיסולם הסופי בשנת 1948. חלוקה זאת מבוססת על מחקרו של אברהם גרינבוים[1] שחקר את תולדות מדעי היהדות בבריה"מ מנקודת מבט מוסדית. עבודתי מוכיחה כי מעמדם של המוסדות וכמות תוצרתם הפוליגרפית אינם מעידים בהכרח על שגשוג מחקרי ונראה שהישגים מחקריים רבים של האסכולות הסובייטיות של בלשנות יידיש הבשילו דווקא בתקופה מאוחרת ואף בתקופה שלאחר חיסול המוסדות.

בין שלושת המרכזים (מינסק, קייב ומוסקבה) הייתה קיימת חלוקת עבודה אקדמית וניכרו ביניהם הבדלי גישה וסגנון משמעותיים.

החפיפה בתחומי המחקר בין מוסדות המחקר הסובייטיים ובין מכון ייִוואָ בולטת מאוד לעין ואין הדבר מקרי. המכון בווילנה הוקם בו-זמנית עם המכונים בבריה"מ ופעל במשך כל התקופה שבה התקיימו המוסדות הסובייטיים. הוא שם לו מטרה לחקור את היהדות בכל היבטיה עם דגש על יהדות מזרח אירופה ויידיש. על יוזמיו ומייסדיו נמנו הפילולוגים וחוקרי הספרות מקס ויינרייך, זלמן רייזן ונחום שטיף שעתיד היה לעבור לבריה"מ ולעמוד בראש המכון הנזכר בקייב. בלשנות יידיש סובייטית ממסדית החלה כמה שנים לפני הקמת מכוני המחקר עם הקמת ועדות לשוניות ליד משרדי החינוך של הרפובליקות הסובייטיות. דמות מרכזית בוודעות אלה היה אייזיק זרצקי. עם הקמת המכון במינסק מרדכי ויינגר הצטרף אל זרצקי ושטיף כדמות וראש אסכולה בבלשנות יידיש הסובייטית. למכוני המחקר הסובייטיים מצד אחד ולייִוואָ מהצד השני שורשים משותפים במחקר היידישיסטי מלפני מלחמת העולם הראשונה וסדר יום דומה למוסדות הסובייטיים ולעיתים אף זהה להם, קודם כול בתחום הבלשנות הפרסקריפטיבית. בתחום הדסקריפטיבי ייִוואָ הרבה לעסוק בדיאלקטולוגיה, בלקסיקולוגיה ובחקר יידיש ישנה.

[1] Greenbaum 1978, pp. 134-136 – ראו גם את החלוקה לפרקים בעבודתו.

מחקר מדעי מודרני של יידיש התחיל במחצית השנייה של המאה הי"ט ובראשיתו התמקד בחקר הדיאלקטים של יידיש (לאזר שייניאנו) וחקר תעודות ביידיש ישנה (אלפרד לנדאו). החל מתחילת המאה העשרים החלו להופיע ניצנים של היידישיזם כתנועה תרבותית ופוליטית שחרטה על דגלה אמנציפציה של הלשון המדוברת של היהדות האשכנזית. עם מבשריה נמנו נתן בירנבוים[2] בקיסרות האוסטרו-הונגרית ואברהם רייזן בקיסרות הרוסית. יידישיזם התגבש סופית בוועידת צ'רנוביץ שהתקיימה בשנת 1908 והחל להצמיח מחקר בעל אופי אידאולוגי-לאומי שמצא את ביטויו הראשון ב**דער פנקס** – קובץ המחקרים הראשון ביידיש שראה אור בווילנה בשנת 1913. בר בורוכוב, שיזם את הקובץ, הגדיר במאמר הפתיחה שלו את הפילולוגיה כדיסציפלינה לאומית בניגוד לבלשנות כדיסציפלינה מדעית גרידא[3].

הערכת אופייה, איכותה ומשמעותה של בלשנות יידיש הסובייטית מחייבת השוואה עם תחומי המחקר המקבילים בפעילות של יי"וואָ. תחרות גלויה התקיימה בתחום הבלשנות הפרסקריפטיבית שנושאיו העיקריים היו תיקנון כללי הכתיב ויצירת מינוח לתחומי החיים השונים, כולל מינהל ציבורי ומקצועות הנלמדים בבתי-הספר. לעומת זאת, במחקר הדסקריפטיבי תחומי החפיפה בין שני המרחבים היו קטנים יותר – המחקר הסובייטי כמעט ולא עסק בתחום יידיש ישנה, אך חידש הרבה בתחום הדקדוק[4], ובמיוחד בתחום התחביר, ותרם לעולם את האטלס הדיאלקטולוגי הראשון של יידיש[5]. התמקדות החוקרים מקייב בתחביר הביאה אף לחדשנות בתחום הפרסקריפטיבי – בבריה"מ ראו אור כמה ספרים ומאמרים שהוקדשו לסטיליסטיקה של יידיש הספרותית[6], תחום שמחוץ לבריה"מ היה נחלתם של מבקרי ספרות ופובליציסטים.

ב. <u>מצב המחקר</u>

בלשנות יידיש הסובייטית זכתה עד עתה לתשומת לב מחקרית מזדמנת, אך הנושא היה רחוק ממיצוי.

לתולדות יידיש בבריה"מ על התפתחותה ודעיכתה מוקדש המחקר של גנאדי אסטרייך (Estraikh 1999, ראו גם מאמר מוקדם יותר Estraikh 1993). בספר ניתנת סקירה מפורטת ונרחבת של תולדות התכנון הלשוני של יידיש בבריה"מ. הספר אינו מתייחס לבלשנות הדסקריפטיבית. כמו-כן, חסר בו מימד השוואתי עם יי"וואָ ועם עמים סובייטיים אחרים. סוגיות אחדות בעניין נדונו במאמרים של דוד שניר (Shneer 2000) ואברהם גרינבוים (Greenbaum 2000).

---

[2] לדמותו ותורתו של נתן בירנבוים ראו Olson 2013.
[3] באָראָכאָוו, "די אויפֿגאַבן פֿון דער יידישער פֿילאָלאָגיע", **דער פנקס**, 1913, זז' 1 - 3.
[4] זאַרעצקי 1926; פֿאַלקאָוויטש 2024.
[5] ווילענקין 1931.
[6] שטיף 1930; זאַרעצקי 1931 (2); ספיוואק 1931.

לתיאור תולדות הכתיב התקני של יידיש מוקדש מחקרו של מרדכי שכטר (שעכטער, **פֿון פֿאָלקשפּראַך צו קולטורשפּראַך**). הספר נותן סקירה מפורטת ביותר של יוזמות לרפורמה בכתיב בתקופה הנדונה בכל העולם, אך מרוב הפירוט התמונה הכוללת הולכת לעיתים לאיבוד.

נושא מדעי היהדות בבריה"מ בכללותם עמד במרכז עבודת הדוקטור של אברהם גרינבוים בסוף שנות החמישים של המאה העשרים, עם שינויים והשלמות שאותם הוסיף בשנות השבעים (Greenbaum 1978). עבודתו סוקרת את ההיסטוריה המוסדית של מדעי היהדות בבריה"מ, כולל יחסי גומלין בין המוסדות השונים ומאבקם במוסדות המחקר הישנים אשר הוקמו עוד ברוסיה הצארית ואשר פעילותם התנהלה ברוסית. תשומת לב מוקדשת שם גם לרטוריקה, לבחירת הנושאים ולעניינים אחרים שבהם משתקף הקו המפלגתי המשתנה, אך הנוקשה והמחייב. גרינבוים גם הציע תיקוף של תולדות מחקר זה. הוא התייחס בהרחבה להתקפות האידיאולוגיות על המחקר ה"בורגני", הן המוקדם הן המחקר בן הזמן, התקפות שהיו נפוצות בפרסומים המדעיים הסובייטיים. לעומת זאת, הוא לא ניתח לעומק את שיטות המחקר ולא בחן את נקודות המגע בין המחקר הסובייטי ביידיש ובין חקר מדעי היהדות בדורות הקודמים, או בינו ובין המחקר הסובייטי בקרב עמים אחרים.

לתולדות מכון ייִוואָ, הרקע והמניעים האידאולוגיים שלו מוקדש ספרה של סטיל קוזניץ (Kuznitz 2014). הספר מנתח את פעילות המכון על סמך הצהרות גלויות, פעילות ציבורית ומבחר נושאי המחקר שלו, אך אין בו ניתוח של שיטות המחקר עצמן.

למילון רוסי-יידיש שראה אור בשנת 1984 אשר יכול להיחשב לסיכום של מחקר יידיש הסובייטי בתחומים רבים, מוקדשת עבודת המוסמך של מיכאל (חנן) בורדין (בורדין 1987).

המחקרים שנעשו בתקופה שלפני פירוקה של בריה"מ מדגישים את ייחודה של התרבות היהודית הסובייטית, את תלותה בתכתיבים האידיאולוגיים ואת ניתוקה מהתרבות היהודית העולמית. בשלושת העשורים האחרונים התערערה הנחת יסוד זו, ויש ניסיון להציג ביתר מורכבות את יחסי הגומלין בין התרבות היהודית הסובייטית לתרבות היהודית במרכזים אחרים בעולם. דוגמאות לכך הן ספרים של דוד שניר (Shneer 2004) ושל אנה שטרנשיס (Shternshis 2006). ניסיון ראשון להשוואת המצב של מדעי הרוח במרחב היהודי עם מצב בקרב העמים הסובבים ניתן במאמר של קלר לה-פול (Le Foll 2012).

בעת כתיבת עבודה זאת הופיעה בדיסלדורף מהדורה מדעית מוערת של ספר הדקדוק מאת הבלשן הסובייטי אליהו פלקוביץ' (פֿאַלקאָוויטש 2024) בעריכת אפרת גל-עד, דריה וכרושובה, שמעון נויברג וולנטינה פדצ'נקו. המאמרים וההערות במהדורה זאת שופכים אור על קורות חייו של החוקר, ועל הרקע וההקשר המדעי, התרבותי והפוליטי של יצירתו המרכזית.

ספרות המשנה שאינה נושאת אופי מדעי כוללת את זיכרונותיה של אסתר רוזנטל-שניידרמן (ראָזענטאַל-שניידערמאַן תשל"ד, 1974, תשל"ה) על המכון בקייב, וזיכרונותיו של זלמן ליבינזון (ליבינזאָן 1995) על המחלקה ליידיש בפקולטה הפילולוגית של המכון הפדגוגי במוסקבה.

לנושא מדיניות המשטר הסובייטי ביחס לבניית לאומיות מודרנית של האומות השונות, בין היתר ע"י העדפה מתקנת בתקופה הנדונה על תמורותיה הרבות מוקדש ספרו של טרי מרטין (Martin 2001).

לחקר המדיניות הלשונית בכלל מוקדש מחקרו של רוברט קופר (Cooper 1989).

ג. <u>שאלת המחקר</u>

כידוע, מכון ייוואָ עבר במהלך שנות מלחמת העולם השנייה והשואה לניו-יורק וממשיך את פעילותו בה עד היום. חוקרים פליטים מייוואָ העבירו אל מעבר לים את המסורות והגישות שהנחו אותם בפעילותם לפני המלחמה. הדבר התבטא לא רק בהקפדה על כללי הכתיב והשימוש באוצר המילים שגיבשו מתקנני הלשון של המוסד, אלא גם בגישות מחקריות ובתבניות אידאולוגיות גלויות וסמויות שהיו בכללותן יידישיסטיות (ככאלה, הן היו מחויבות לסדר יום לאומי שגובש ע"י בורוכוב שביכר בלשנות פרסקריפטיבית, עיסוק מרובה בהיסטוריה קדומה של השפה והתמקדות בדיאלקטולוגיה ובשכבות פולקלוריות של הלשון). עקב כך, בעיני לומדי יידיש וחוקריה היום המורשת של ייוואָ נראית כזרם המרכזי ואולי אף הבלעדי של בלשנות יידיש מודרנית, במיוחד בתחום הפרסקריפטיבי.

לעומת זאת, בלשנות יידיש הסובייטית, כמו תרבות יידיש הסובייטית בכלל, סבלה עד העת האחרונה מיחס מזלזל, לעגני ואף עוין כביטוי של מגמות אנטי-לאומיות כביכול שזכו לכינוי מכליל ומטעה "יבסקציה"[7]. היחס לתרבות יידיש הסובייטית החל להשתנות בשלושת העשורים האחרונים, כאשר מחקרים חדשים מתחילים להציג תמונה מורכבת ומאוזנת יותר[8].

בלשנות יידיש הסובייטית דורשת בחינה שקולה יותר של ערכה והישגיה המדעיים. הישגים אלה צריכים להיבחן מצד אחד מנקודת המבט של מצב המחקר בבלשנות יידיש היום, ומהצד השני מתוך השוואה עם סדר היום וההישגים של האסכולה המתחרה, בלשנות מבית-המדרש של ייוואָ. השוואה מעמיקה של טיפול באותם הנושאים של בלשנות יידיש הסובייטית ובלשנות יידיש בת הזמן מחוץ לבריה"מ תוך השוואה עם נקודת המבט העדכנית של המחקר על הנושאים האלה יכולה לשמש כלי אמין לקביעת מקומה וערכה של בלשנות יידיש הסובייטית בתולדות המדע ובתולדות תרבות יידיש כאחד.

[7] על היבסקציה ראו אלטשולר 1981.
[8] Shneer 2004; Shternshis 2006

מעבר להבנת ייחודיותה של בלשנות יידיש הסובייטית והודות לאופיו ההשוואתי שופך המחקר הנוכחי אור חדש גם על האידאולוגיה, המוטיבציה ודרכי הפעולה של ייווא. הבלשנות כמדע מדויק יחסית ונתון לכאורה פחות להכוונות וסטיות אידאולוגיות ישירות בהשוואה למדעי הרוח האחרים, יכולה להוות מקרה בוחן חשוב ביותר לגילוי סדרי יום רעיוניים והשפעות סמויות.

חלוקת סדרי העדיפויות של המחקר הבלשני בין ה"פילולוגיה" לבלשנות ה"טהורה" ובין הנושאים השונים של שני התחומים האלה חושפת מניעים ותנודות אידיאולוגיות בשני המרחבים הפוליטיים-תרבותיים. בחינה של רמתם וערכם המדעי של המחקרים והשוואתם עם מחקרים דומים בקרב עמים אחרים תוכל לעזור לקבוע את מקומה של בלשנות יידיש ביידיש במפה העולמית.

באשר לחוקרים עצמם, הבדלי הגישות ביניהם נבעו הן מן הרקע התרבותי והפוליטי שלהם והן מהכשרתם המקצועית. בעבודתי הראיתי כיצד גורמים אלה השפיעו על המהות והאיכות של עבודתם המדעית. כך, הניסיון של חוקרים סובייטיים ליישם שיטות מרקסיסטיות היה לעתים כן, ולעיתים שימש להסוואה או למס שפתיים בלבד. לפעמים הוא התבטא בריבוי מלל, לפעמים בבחירת נושאים ולפעמים בנקיטת גישות שונות ומשונות. לעיתים גישות מרקסיסטיות הומצאו, אומצו ויושמו בפועל בבלשנות יידיש הסובייטית, לעיתים המשיך המחקר הסובייטי את המגמות שגיבשו קודמיו ההיסטוריים בצורה גלויה או סמויה ולעיתים הוא היווה חידוש עקרוני לעומתם. מגמות ההמשכיות ושינויים בגישות מצאו את ביטוים בבחירת נושאי המחקר, שיטות המחקר, הרצאת הדברים והמסקנות. בעבודתי הרביתי להשתמש בעיקרון הנהוג בבלשנות שלפיו משמעות המושג טמונה בהקשרו, כלומר בסביבתו ובניגודיו, כאשר גם ל"אפס" יש משמעות. במקרה שלנו בדקתי לא רק מה נחקר בבריה"מ, אלא גם מה לא נחקר בה מבין הנושאים שעסקו בהם בייווא. במובן זה יש משמעות גם לשתיקה של הביקורת הסובייטית – לא רק בנושאים שבהם החוקרים הסובייטיים תקפו את עמיתיהם בחו"ל, אלא גם באלה שהם שתקו, אם לאות הסכמה ואם מסיבות אחרות. כמובן, נבדקו הצהרות גלויות של החוקרים באשר לדרכי המחקר והאסכולות הנכונות בעיניהם, נושאי ויכוחים אידיאולוגיים ומתודולוגיים, בעלי ברית וברי פלוגתא בוויכוחים אלה, מושאי שבחים וגינויים וטיבם. הדבר אפשר להשוות יחסי כוחות בין מחנות יריבים שונים בבלשנות יידיש ובבלשנות של עמים אחרים בבריה"מ.

נקודה חשובה נוספת שלא זכתה עד היום לתשומת לב מרובה מצד החוקרים היא יצירת אסכולות בלשניות בבריה"מ וייחודיותו של דור חדש של בלשני יידיש שקיבלו

את הכשרתם בבריה"מ בתקופה הנדונה. דור זה הספיק להניב מחקרים בסוף התקופה ואף אחרי המלחמה. פועלם ואישיותם זכו להתייחסות נרחבת במחקר זה.

חשוב גם להבין מדוע בתחומים מסוימים בלשנות יידיש הסובייטית זכתה להישגים ברי-קיימא, ולעומת זאת נכשלה בתחומים אחרים[9]. בדקתי אם הסיבות לכישלון היו פנים-סובייטיות או נבעו מן הבעייתיות הטמונה בניסיון ליצור נורמה לשפה אקסטריטוריאלית, מהשואה ומהנסיגה הטבעית של יידיש.

בעבודה זאת לא נמנעתי מגישה שיפוטית והערכתי כמיטב יכולתי הן את איכות המחקר העיוני והן את היעילות הפוטנציאלית של המדיניות הלשונית. המשימה השנייה נראית מאתגרת במיוחד, הן עקב הכישלון של מפעל יידיש הסובייטי בטווח הארוך והן עקב גלישה בלתי-נמנעת לתחום של טעם אישי. השתדלתי כל פעם להבהיר את עצמי ולהשתמש בקריטריונים מקובלים וברורים.

במחקרי גלשתי לתקופה מאוחרת יותר מזו המוגדרת בכותר הן בבריה"מ הן מחוצה לה. חוקרים שקיבלו את הכשרתם בשנות העשרים והשלושים המשיכו לפרסם עד סוף חייהם ואף כמה מהיצירות החשובות ביותר של בלשנות יידיש הסובייטית ושל אסכולת ייוואָ ראו אור בשנות השישים-שמונים. פרסומים אלה זכו בעבודתי לניתוח מעמיק.

ד. <u>מתודולוגיה</u>

בעבודה זאת חקרתי כמעט את כל הקורפוס של בלשנות יידיש בבריה"מ שנוצר ביידיש (להוציא פריטים בודדים שלא הצלחתי לאתר בספריות בישראל ובאינטרנט). קורפוס זה כולל כ-90 כרכים, ביניהם ספרים, ספרונים וגיליונות של כתבי-עת וקבצים המוקדשים לבלשנות יידיש, המכילים לצד מונוגרפיות כ-400 מאמרים בכתבי-העת הבלשניים **די יידישע שפראך - אפנ שפּראכפראָבלעמען** (קייב) ו-**לינגוויסטישע זאמלונג** (מינסק), בקבצים בלשניים שראו אור בחרקוב ובמוסקבה ובמדורים בלשניים של כתבי-עת מדעיים כלליים. מאמרים בודדים פורסמו בכתבי-עת ועיתונים כלליים ביידיש. הדבר נכון במיוחד לתקופה אחרי המלחמה שבה כתב-העת **סאָוועטיש היימלאנד** הפך לבמה היחידה כמעט של הגות ביידיש בבריה"מ.

החומר שנקרא סווג לפי נושאים שהפכו לפרקים ותתי-פרקים בעבודה. ניתוח כל נושא בנוי בצורה כרונולוגית – עקבתי אחר השתלשלות כל ויכוח מתחילתו ועד סופו. סיום ויכוח יכול להתבטא בקבלת החלטה (במקרה של בלשנות פרסקריפטיבית), בהגעה להסכמה, בדעיכה עקב אובדן עניין (כשבדרך כלל ידה של אחת העמדות על העליונה) או בקטיעה של ויכוח מסיבות אידיאולוגיות. בניתוחי התמקדתי קודם כול במהות החידושים המדעיים ומיקמתי אותם בהקשר מדעי, היסטורי ואידיאולוגי רחב

[9] Estraikh 1993.

ככל האפשר. לצורך זה כל המחקרים שנעשו בבריה"מ הושוו עם מחקרים מקבילים באסכולת ייִוואָ. חקרתי לעומק גם פרסומים באותם הנושאים שהופיעו אחרי התקופה הנדונה, עם דגש על אלה שהופיעו ביידיש ואלה שנכתבו ע"י בני הדורות שקיבלו את הכשרתם לפני השואה. לצורך ההשוואה עם מדעי הרוח של העמים האחרים של בריה"מ, השתמשתי במסקנות מחקר ברוסית, אוקראינית, בלרוסית ובשפות אחרות. העבודה נעזרה גם בחומר ביוגרפי על החוקרים שפרסמו את עבודותיהם בשנים הרלוונטיות. בין השאר, השתמשתי בחומר ביוגרפי רב מאוד, בעיקר ברוסית, שמצאתי באינטרנט.

מלבד פרסומים על נייר ובאינטרנט השתמשתי גם בחומר ארכיוני. הצלחתי להגיע לשלושה מאגרים ארכיוניים:

1) ארכיונו האישי של אליהו פלקוביץ' המצוי בספרייה הלאומית;
2) עותקים מחומר החקירה נגד עובדי המכון בקייב שנעצרו ונכלאו בסוף שנות הארבעים-תחילת שנות החמישים. חומר זה מצוי בארכיון "יד ושם";
3) ארכיון המכון בקייב המצוי כעת בארכיון מכון ייִוואָ בניו-יורק. לשמחתי, חלק זה של ארכיון סרוק ונגיש באינטרנט.

במהלך המחקר איתרתי שני אוספים ארכיוניים בעלי פוטנציאל להשלים את התמונה – חומר הקשור לארגון ועידת לשון שתוכננה, אך לא התקיימה בבירוביג'ן במחצית השנייה של שנות השלושים ומחקרי מרדכי גיטליץ שנעשו במסגרת עבודתו במכון לבלשנות בלנינגרד. לא הגעתי לחומרים אלה והם נמצאים בבירוביג'ן וצפויים להימצא בפטרבורג בהתאמה.

המחקר מהווה עבודה רב-תחומית המשלבת חקר תולדות הבלשנות כדיסציפלינה מדעית עם חקר היסטוריה תרבותית ופוליטית יהודית, סובייטית ומזרח-אירופאית.

ה. <u>פרקי המחקר</u>

כל אחד מפרקי הזמן שנדונו במחקר כולל בדרך כלל התייחסות לנושא המדובר לפני מלחמת העולם הראשונה; בבריה"מ; בייִוואָ; במידת האפשר והצורך נסקרות גם ההתפתחויות אחרי המלחמה. המצב מושווה עם ההקשר הרוסי, האוקראיני והבלרוסי ולפעמים אף עם הקשר רחב יותר. בסוף כל פרק ובסוף תתי-הפרקים של הפרק הראשון מופיע סיכום.

הפרקים הראשונים מוקדשים לבלשנות הפרסקריפטיבית, אחריהם באים הפרקים על המחקר הדסקריפטיבי.

הסדר בתוך הפרקים הוא סדר כרונולוגי של הופעת נושאים על סדר היום של בלשנות יידיש הסובייטית. בהתפתחות ההיסטורית סדר זה תאם בדרך כלל את העיקרון "מהעיקר אל התפל". בפרקים העוסקים בדקדוק סדר הצגת הדברים תואם את הסדר המקובל בדקדוקים האירופיים המסורתיים, כלומר הצגת המורפולוגיה לפני התחביר והצגת השם לפני הפועל.

ו. <u>הערות טכניות</u>

בעבודה זאת אני מקפיד על אחידות בכתיב של יידיש, אך אין זה אומר שאני משתמש בשיטת כתיב אחת והדבר קשור ישירות לנושא המחקר. אני משתמש בכתיב של ייִוואָ כאשר אני מצטט מקורות ביידיש שאינם סובייטיים, אפילו אם הם נכתבו במקור בכתיב אחר. אני משתמש בשני וריאנטים של שיטת הכתיב הסובייטית לגבי המקורות הסובייטיים, גם אם אלה לא נכתבו לפי שיטת הכתיב שהתקבלה בסופו של דבר בתחילת שנות השלושים. הכתיב הסובייטי עם האותיות הסופיות חל על כל המקורות הסובייטיים שהשתמשו באותיות אלה. הכתיב הסובייטי ללא האותיות הסופיות חל על פרסומים בכתיב הסובייטי ללא אותיות כאלה. אני מכנה את הרפובליקה הסובייטית הבלרוסית "רוסיה הלבנה" כתרגום מילולי של השם הרשמי של הרפובליקה ביידיש הסובייטית "ווײַסרוסלאנד".

מידע ביוגרפי בסיסי על אודות הנפשות הפועלות נלקח בדרך כלל מה**לעקסיקאָן פֿון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור** ומה**לעקסיקאָן** של ברל כהן. במקרים אלה לא ציינתי את מקור המידע. ציינתי את מקור המידע הביוגרפי במקרים שבהם הוספתי מידע כזה ממקורות אחרים או אף לקחתי מהם מידע בסיסי.

ברשימה הביבליוגרפית כללתי מקורות שקראתי אותם בעיון. מקורות שידוע לי על תוכנם הכללי ממקורות אחרים, אך לא התעמתקי בהם בעצמי, מוזכרים בשמם המלא בגוף הטקסט או בהערות, אך אינם כלולים ברשימה הביבליוגרפית. כמו-כן, אינם מוזכרים בביבליוגרפיה יצירות מהספרות היפה שצוטטו במחקר.

חלק א':

בלשנות פרסקריפטיבית

1. **תיקנון הכתב וההגייה**[10]

1.1 תיקנון כללי הכתיב

התחום הראשון של המחקר הסובייטי ביידיש בראשית צמיחתו היה בלשנות יידיש פרסקריפטיבית. הסיבה לכך הייתה הצורך לתקנן את הלשון על-מנת לאפשר שימוש אחיד בה במוסדות חינוך ובפרסומים מטעם המדינה החדשה, שחרטה על דגלה עידוד שימוש בלשונות העמים המאכלסים אותה.[11] הנושא הראשון לטיפול ישיר של המדינה בתחום התיקנון הלשוני של יידיש היה רפורמה בשיטת הכתיב.

1.1.1 ניסיונות הרפורמה בכתיב החל מוועידת צ'רנוביץ בשנת 1908 עד מלחמת העולם הראשונה

השאיפה למודרניזציה ולהאחדה של הכתיב ביידיש הייתה פועל יוצא של התגבשות היידישיזם כתנועה פוליטית ותרבותית בעקבות ועידת צ'רנוביץ בשנת 1908.[12] הוועידה הביאה לבחינה מחדש של כתיב יידיש שעד אז היה מצד אחד חסר כללים נוקשים, ומצד שני שמר על תלות בכללי הכתיב של הגרמנית המודרנית ושל לשון הקודש.

ב**דער פֿנקס**, קובץ מדעי ראשון מסוגו ביידיש שהוקדש ליידיש וראה אור בווילנה בשנת תרע"ג (1913) בעריכה הכללית של שמואל ניגר ובהשתתפות בר בורוכוב וזליג קלמנוביץ'[13] הייתה הרפורמה בכתיב היידיש לנושא מרכזי. הדבר מצא את ביטויו במאמר הפתיחה של הקובץ ובמאמר הראשון בקובץ **די אויפֿגאַבן פֿון דער יידישער פֿילאָלאָגיע** מאת בורוכוב. בורוכוב העלה על נס את ה"פילולוגיה" כדיסציפלינה לאומית לעומת הבלשנות (לינגוויסטיק) כדיסציפלינה מדעית גרידא. כעיסוק המרכזי של הפילולוגיה הגדיר בורוכוב את הבלשנות הפרסקריפטיבית – "תקינות בדיבור ובכתיבה" (ריכטיקייט פֿון רעדן און שרײַבן)[14] וכלל את הרפורמה בכתיב בין המשימות החשובות והדחופות ביותר של פילולוגיית יידיש הצעירה, לצד יצירת מילון וגיבוש כללי דקדוק תקני.

---

[10] שעכטער 1999, זז' 1 - 111.
ניתוח שיפוטי של ניסיונות הרפורמה בכתיב ובמיוחד של כתיב ייִוואָ ראו כּץ תשנ"ג, זז' 71 - 158.
תולדות הרפורמה בבריה"מ זכו לתיאור וניתוח בפרק המוקדש לכתיב בספרו של גנדי אסטרייך העוסק ביידיש הסובייטית - Estraikh 1999, pp. 115-140.
על מחקרו של אסטרייך מבוססת סקירה שטחית למדי של הנושא בידי דוד שניר – Shneer 2004, pp. 60-87.
[11] ניתוח מפורט של מדיניות הממשל הסובייטי כלפי מיעוטים אתניים בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה ניתן ב-Martin 2001.
[12] רייזען תּר"פ, זז' 126 - 127. שם גם מוזכרות כמה הצעות לרפורמה בכתיב שהופיעו בעקבות הוועידה. לתפקידה של ועידת צ'רנוביץ כסוללת דרך לבלשנות יידיש הפרסקריפטיבית ראו Peltz 2010 .
[13] "פֿון דער רעדאָקציע", **דער פֿנקס** 1913, ז' III.
[14] באָראָכאָוו, "די אויפֿגאַבן פֿון דער יידישער פֿילאָלאָגיע", **דער פֿנקס** 1913, ז' 2.

כצעד ראשון ברפורמה ראה בורוכוב את "טיהור" השפה קודם כול ממרכיבים מגורמנים.[15] בורוכוב ציין כי הכתיב המגורמן משפיע השפעה משחיתה אף על הגיית מילים ביידיש המדוברת. הוא שם את העיקרון הפונטי כקו המנחה של הרפורמה בכתיב ואת העקרונות ההיסטורי והאטימולוגי ככפופים לו. הגיית הניב הליטאי של אזור וילנה הוכרה כנורמה ספרותית וכבסיס לכתיב[16] – בכך בורוכוב לא חידש, אלא קיבע את המצב שנוצר. עיקרון זה התקבע החל מאמצע המאה הי"ט ובין שאר הדברים הוא עלה בקנה אחד עם הנטייה המשכילית לקרב את היידיש הספרותית לגרמנית – הרי מערכת ההגאים של יידיש הליטאית ברובה קרובה ביותר לגרמנית מבין שלושת הניבים של יידיש המזרחית והתיקונים הנזכרים למעשה מוסיפים עוד יותר לקרבתה לגרמנית הספרותית המודרנית בכך שהן מבטלות את ה"חריגות" שיש ביידיש הליטאית.[17] יישום העיקרון הפונטי בהצעת בורוכוב התבטא בעיקר בניסוח עקרונות החלשת התנועות הבלתי-מוטעמות ביידיש ושיקופם בכתיב המתוקן. באשר לכתיבת המילים מהמרכיב העברי-ארמי, בורוכוב הציע לשמר את הכתיב המקורי של מילים אלה תוך העדפת הכתיב המלא ולאפשר כתיב פונטי של מילים ממקור עברי-ארמי רק במקרים של שינוי דרמטי בהגייתן ביידיש (כגון "באַלעבאָס").[18] כמו-כן, בורוכוב הציע התחשבות בעיקרון המורפולוגי (המכונה במאמרו "אטימולוגי") ואף הסכים לוויתור אחד לעיקרון האינטרדיאלקטלי – כתיבת "-ענג", "-ענק" במקום "-איינג", "-איינק".[19]

באותה השנה (1913) ראו אור בוורשה שתי חוברות מאת מרדכי ויינגר, בלשן צעיר, סטודנט אוניברסיטת ורשה, שבהן הוא הציע רפורמה רדיקלית ביותר של כתיב היידיש בהתאם לעיקרון הפונטי, עד כדי ויתור גמור על עיקרון מורפולוגי במקרים מסוימים.[20] כך, הציע ויינגר לכתוב את המילים מהמרכיב העברי-ארמי בהתאם להגייתן ביידיש, לבטל את האותיות הסופיות תוך שימוש בפ"א סופית לציון העיצור [f], לכתוב מ"ם במקום נו"ן בסיומת אינפיניטיב אחרי עיצורים שפתיים ("האָבמ" במקום "האָבנ"), ובנוסף המציא אותיות חדשות על-מנת להימנע משימוש בניקוד בתור סימנים דיאקריטיים. בתור בסיס רעיוני לפרויקט שלו הגדיר ויינגר את "האמת המדעית הרציונלית"[21]. יחד עם זאת, נימוקיו הכילו גם מחוות ליסודות היסטוריים קדומים, תוך דחייה גמורה של חידושי המשכילים המגרמנים של המאה הי"ט. ויינגר התריע כי שמרנות יתר

---

[15] על תהליך הגרמון של הכתיב היידיש במאה הי"ט – שטיף, "צו דער היסטאָרישער אנטוויקלונג פון ייִדישן אויסלייג", **די ייִדישע שפּראַך (אויסלייג-נומער)**, 1 - 2 (1928), זז' 33 - 60.

[16] "די אויפֿגאַבן פֿון דער ייִדישער פֿילאָלאָגיע", **דער פּנקס** 1913, זז' 15, 18.

[17] לניתוח מכלול הסיבות להיווצרות והתקבעות של הכתיב וההגייה של יידיש ספרותית על בסיס הניב הליטאי מוקדש מחקר מחדש של הירש-דוד כ"ץ "נייַע גילגולים פֿון אַלטע מחלוקתן: די ליטווישע נאָרמע און די סיכסוכים וואָס אַרום איר", **ייִוואָ-בלעטער** 2 (1994), זז' 205 - 257.

[18] שם, ז' 16, ב' 11.

[19] שם, זז' 21 - 22.

[20] ועינגער 1913 [שני הפרסומים].

[21] ועינגער. **מאינ אלעף‌בעיז** 1913, ז' 22.

עלולה לסלול דרך להתפשטות הכתיב על בסיס האלפבית הלטיני[22] ואף הרבה לדבר על "רוח העם" ולשבח את "מורשת האבות" בכתיב היידיש ההיסטורי שברוחה כביכול הוא ביקש לבנות את שיטת הכתיב החדשה. באשר לבסיס הדיאלקטלי של יידיש הספרותית, ויינגר לא הציע חידושים ודבק אף הוא ביידיש הליטאית ("הדיאלקט הספרותי").[23]

ביטוי נוסף, הרדיקלי ביותר, למגמת חידוש כתיב היידיש בתקופה שלאחר ועידת צ'רנוביץ היו הצעות להעביר את הכתיב על בסיס האלפבית הלטיני. על כך ידובר בתת-פרק 1.3.

המגמה הכללית של היוזמות לשינוי הייתה פונטיזציה של הכתיב ואמנציפציה שלו מהכתיב של הגרמנית – השפה הקרובה שהאפילה ביוקרתה על "אחותה הקטנה". היוזמה והאידאולוגיה מאחוריה מהוות חלק ממגמת האמנציפציה של עמים ולשונות במזרח אירופה בסוף המאה הי"ט – תחילת המאה העשרים. ממש באותן השנים השתחרר הכתיב הלטבי מבסיסו הגרמני (פרויקט בשנת 1908, אישור רשמי בשנת 1919).[24] עוד לפני כן, בשנת 1901 השתחרר הכתיב הליטאי מתלותו בכתיב הפולני (שיטת הכתיב של יונאס יבלונסקיס [Jonas Jablonskis, 1860 - 1930], המופיעה בספר הדקדוק שלו).[25] בסביבה היהודית הביע לראשונה רעיונות דומים המילונאי יהושע-מרדכי ליפשיץ עוד בשנות השישים והשבעים של המאה הי"ט.[26]

מלחמת העולם הראשונה קטעה את הדיון בנושא לכמה שנים. מיד אחרי המלחמה התחדשו הניסיונות לרפורמה ולהאחדה של כתיב היידיש במציאות החדשה של פיצול המרחב הדובר יידיש במזרח אירופה בין כחצי תריסר מדינות חדשות, כשקו השבר הפוליטי והאידאולוגי הבולט ביותר עובר בין ברית-המועצות המתגבשת למדינות הלאום הצעירות ממערב לה. נראה כי המלחמה השפיעה על השיח בכיוון שמרני – נושא ליטון כתיב היידיש ירד מסדר היום למשך כמה שנים ורוב ההצעות מהפרויקט הפוטוריסטי של ויינגר לא הועלו שוב לדיון. היוזמות החדשות בתחום רפורמת הכתיב ביידיש עלו בקנה אחד עם הצעות בורוכוב מלפני המלחמה, כאשר נושא אחד עתיד היה להתוות את הגבול הברור ביותר בין שיטות הכתיב בבריה"מ ומחוצה לה – הכוונה לדרך הכתיבה של המילים שמקורן בלשון הקודש.

---

[22] שם.

[23] ועינגער, **מאינ איסלעיגונג** 1913, ז' 10.

[24] הרעיון הועלה לראשונה בשנת 1847 – ראו *Советская Латвия*, стр. 593.

[25] Jonas Jablonskis. *Lietuviškos kalbos gramatika.* — Tilžeje, 1901

[26] שטיף. "צו דער היסטאָרישער אנטוויקלונג פון יידישן אויסלייג", **די יידישע שפראך (אויסלייג-נומער)**, 1 - 2 (1928), זז' 47 - 50.

1.1.2 ההתפתחות כתיב יידיש ברפובליקות הסובייטיות ובבריה"מ

1.1.2.1 גיבוש רעיונות ותפיסות, לבטים ומאבקים בשנים 1918 – 1931

כבר בשנת 1918 החל העיתון הקייבאי **נייע צייט** (ביטאון מפלגת "פֿאַראייניקטע") ליישם את העקרונות שבורוכוב ניסח לפני המלחמה.[27]

ב-15 באוקטובר 1918 פורסם בכתב-העת **קולטור און בילדונג** (להלן **קא"ב**), ביטאון מחלקת התרבות והחינוך של הנציבות לענייני היהודים (קולטור- און בילדונגס-אָפּטיילונג בײַ דעם קאָמיסאַריאַט פֿאַר יידישע ענינים) של רוסיה הסובייטית, מאמר מאת י' מיטליאנסקי[28] שקרא לרפורמה רדיקלית בכתיב המילים מהמקור העברי.[29] המאמר הופיע ביום שבו נכנס לתוקף צו משרד החינוך של רוסיה הסובייטית אשר הוצא חמישה ימים קודם לכן ואשר הורה על ביצוע רפורמה מרחיקת לכת בכתיב הרוסי. פרסום המאמר נראה כיריית פתיחה לדיון על הרפורמה בכתיב.[30] חודש וחצי לאחר מכן, ב-26 בנובמבר 1918, פרסם אותו כתב-עת חוזר מטעם המחלקה שהודיע על ההחלטה שהתקבלה שישה ימים קודם לאמץ בו כתיב חדש של מילים ממוצא עברי-ארמי החל מהגיליון הבא והמליץ למורים היהודים להנהיג כתיב חדש בבתי-הספר ובקורסי הערב.[31] אך הרפורמה לא יצאה אז לפועל. כבר בגיליון הבא פורסמה בעמוד האחרון מודעה על דחיית ביצוע ההחלטה, וזאת לאור הקמת ועדה מיוחדת ליד הנציבות לענייני היהודים שאמורה הייתה לגבש כללי כתיב יידיש אחיד.[32] כעבור שבוע הופיע ב**קא"ב** מאמר מאת משה שולמן.[33] במאמר צוינה בסיפוק ההשתחררות ההדרגתית של הכתיב ביידיש מתלותו בכתיב הגרמני שהחלה ב**נייע צייט** והתפשטה גם לעיתונים **דער אמת** ו**קא"ב** והושמעה שוב קריאה למהפכה בכתיב, דהיינו אימוץ כתיב פונטי של המילים מהמקור העברי וסילוק האותיות חי"ת ותי"ו מהאלפבית. בהערת המערכת למאמר הוזכרה שוב הוועדה שהחלה לכאורה את פעילותה ושאליה התבקשו הקוראים לשלוח את הצעותיהם בעניין הרפורמה בכתיב. לא ברור אם ועדה כזאת אכן הוקמה אז, ואם כן מי היו חברים בה ומה נעשה בה. מכל מקום, עקב הרעת מצב הבולשביקים בחזיתות הופסקה הופעת **קא"ב** במרץ 1919

---

[27] שם, זז' 57 - 60.

[28] לא הצלחתי לדלות עליו מידע ואף לא את שמו הפרטי.

[29] מיטליאנסקי, י'. "א רעוואָלוציע אין דער אידישער אָרפֿאָגראפיע", **קא"ב**, 7 (ט' חשון תרע"ט/15 אָקטיאבער 1918), זז' 8 - 10. כאן ולהלן ציינתי תאריכים מדויקים של הופעת העיתון עקב הקושי להסיק חודש ואף עונה של ההופעה ממספר הגיליון.

[30] מאמרים נוספים במסגרת הדיון פורסמו בינואר ובמרץ 1919 ובו הובעו הדרישות: 1) לכנס במקום ועדת מומחים מצומצמת ועידה של פעילי תרבות בענייני הכתיב; 2) לסיים את הרפורמה בכתיב המילים המגורמנות ע"י ביטול כתיב מופרד של מספר הומונימים שעדיין היה נהוג אז. האָרלאָווסקי, ש, "א קאָלעגיע אָדער א צוזאמענפאָר", **קא"ב**, 1 - 2 (ל' שבט תרע"ט/31 יאנוואר 1919), זז' 2 - 3; קאנטאָר, א, "וועגן דער אידישער אָרפֿאָגראפיע", **קא"ב**, 5 - 6 (ו' אדר ב' תרע"ט/10 מערץ 1919), זז' 9 - 11.

[31] "א צירקולאר", **קא"ב**, 11 - 12 (כ"ב כסלו תרע"ט/26 נאָיאבער 1918), ז' 1.

[32] "וועגן דער העברעישער אָרפֿאָגראפיע", **קא"ב**, 13 - 14 (ז' טבת תרע"ט/10 דעקאבער 1918), ז' 24.

[33] שולמאן. "א רעוואָלוציע אין דער אידישער אָרפֿאָגראפיע", **קא"ב**, 15 (י"ד טבת תרע"ט/17 דעקאבער 1918), זז' 5 - 7.

למשך שנה כמעט. נראה כי גם כל פעילות בגיבוש רפורמה בכתיב היידיש נפסקה בתקופה זאת.[34] הנושא שוב הועלה לכותרות מיד עם חידוש הופעת **קא"ב** בתחילת 1920, שבו פרסם הבלשן והמתמטיקאי אייזיק זרצקי מאמר עם טיעונים בעד ונגד האחדת הכתיב של המילים מהמרכיב העברי-ארמי ועם הצעות מעשיות ליישום האחדה כזאת.[35]

בניגוד לוועדה שליד הנציבות לענייני היהודים, שאין מידע על פעילותה, כן ידוע על הוועדה הפילולוגית היהודית (יידישע פילאָלאָגישע קאָמיסיע) שפעלה ליד המחלקה היהודית במשרד החינוך של רוסיה הסובייטית שהוקמה או חידשה את פעילותה במאי 1920. בראש הוועדה הועמד הסופר והעיתונאי אברהם וויורקה, המזכיר היה אייזיק זרצקי וחברים בה היו דוד הוכברג וסעדיה מזא"ה.[36] מיד עם הקמתה ביצעה הוועדה את הרפורמה שדובר עליה רבות כל-כך[37] – הכתיב של המילים מהמקור העברי קורב להגייתן ביידיש.[38] בסתיו 1920 פנתה הוועדה אל ציבור המורים ופעילי התרבות היהודיים בקריאה לשיתוף פעולה, בין היתר בתחום המשך רפורמת הכתיב ביידיש.[39]

הוועדה פעלה עד למעבר זרצקי לחרקוב ביולי 1921, אז הוקמה מחדש ועדה בשם זהה ליד משרד החינוך של אוקראינה עם זרצקי בראשה.[40] אחד היעדים המרכזיים של הוועדה היה המשך רפורמה יסודית בכתיב של יידיש. בשנת 1921 הוציא זרצקי לאור קובץ כללי כתיב חדשים[41] שנחשבו לזמניים.

הכתיב היה לנושא המרכזי של השיח הבלשני הסובייטי במשך עשור שלם. בשנות העשרים ראו אור שלושה קבצים ומונוגרפיה אחת שהוקדשו במלואם או ברובם לוויכוחים על הכתיב המתגבש.[42]

הצעה להמשך הרפורמה פורסמה ע"י הוועדה בשנת 1923 בקובץ **יידיש**[43] שיצא לאור מטעם משרד החינוך של אוקראינה ונערך למעשה ע"י זרצקי. בוויכוחים בקובץ זה ובהחלטות

---

[34] ב-8 במרץ 1919 סוגיית הרפורמה בכתיב נדונה בישיבת הלשכה המרכזית של היבסקציות ונותרה פתוחה. ראו Estraikh 1999, p. 120

[35] זארעצקי, "וועגן דער רעפאָרם פון דער יידישער אָרפאָגראפיע", **קא"ב**, 1 (1920 – גיליונות כתב-העת בשנת 1920 הופיעו ללא תאריך מדויק).

[36] רייזען, **לעקסיקאָן**, ז' 1059. לפי **קא"ב**, 4 - 5 ([סתיו] 1920) גם מרדכי ויינגר היה חבר בוועדה. אם הדבר נכון, היה ויינגר כנראה חבר בהתכתבות, כי לפי הלקסיקון של רייזן והנקרולוג ב**די יידישע שפראך** (להלן **י"ש**), 1 (1928), לא התגורר אז ויינגר במוסקבה, אלא באסיה התיכונה.

[37] החלטה רשמית בעניין התקבלה בהוראת היבסקציה בוועידה הכלל-רוסית של פעילי חינוך יהודים שהתקיימה במוסקבה ביולי 1920 (Estraikh 1999, p. 121). הדבר מעיד על מנגנון מהיר ויעיל של התערבות המפלגה בענייני תרבות כבר בשלב מוקדם כל-כך, לפחות ברחוב היהודי.

[38] ההחלטה הכוללת שבעה כללים בסיסיים פורסמה ב**קא"ב**, 2 - 3 ([מאי] 1920), עמ' 64.

[39] **קא"ב**, 4 - 5 (1920), זז' 64 - 65.

[40] "אין דער יידישער פילאָלאָגישער קאָמיסיע אין כארקאָוו", **יידיש** 1923, ז' 47.

[41] זארעצקי 1921. לא הצלחתי להשיג את הספר.

[42] **יידיש** 1923; וועוויאָרקע 1926; **יידישע אָרטאָגראפיע** (1928); **י"ש (אויסלייג-נומער)**, 1 - 2 (1928).

[43] "צו דער רעפאָרמע פון אונדזער יידישער גראפיק", **יידיש** 1923, ז' 24.

שפורסמו בו נדונו רפורמות מרחיקות לכת בכיוון סגירת הפער בין הכתיב להגייה. לצד זרצקי מוביל היוזמה, השתתפו בוויכוח בקובץ גם אהרן מקגון (מאקאגאָן) (בעל רקע פדגוגי)[44] שהביע תמיכה בקובץ הכללים של זרצקי משנת 1921 והציע תיקונים זעירים,[45] ומ' שיינגולד (שיינגאָלד)[46] אשר קידם הצעות רדיקליות בכיוון הפונטיזציה של הכתיב.[47] כבר בקובץ זה נדונו כמה רפורמות רדיקליות בכיוון סגירת הפער בין הכתיב להגייה שלא מומשו בגרסה הסופית של הכתיב הסובייטי, כגון סילוק אל"ף האילמת בתחילת מילה; ציון אחיד ועקבי של התנועות [u] ו-[i] כ-ו ו-י; סילוק הדיגרפים (וו, זש, טש); שינוי בציון הדו-תנועות וי, יי, ײ [oj], [ej], [aj] לכתיב פונטי אָי, עי, אי; הנהגת סימן לחנכוך עיצורים (פָּלָטָלִיזַצְיָה – תופעה פונטית הנפוצה בשפות סלביות ובמרכיב הסלבי ביידיש). חלק מצעדים אלה קודמו מאוחר יותר ע"י ויינגר ונוסחו בפרויקט הכתיב משנת 1924 מטעם כנס פעילי התרבות והוועדה הפילולוגית שהוקמה לידו (ראו להלן).

בנוסף, התייחס זרצקי בקובץ **יידיש** 1923[48] לכללי הכתיב שאושרו בשנת 1921 ע"י כנס המורים בפולין (על כך להלן). זרצקי נתן הערכה חיובית בסך הכול של הכללים שאינם מתייחסים למרכיב העברי ומציין במיוחד לטובה את ביטול אל"ף האילמת באמצע המילה. עם זאת, כבר בשלב זה מורגשת נימת ביקורת ביחס לשמירת צורת הכתיב המסורתית של המילים מהמקור העברי ברוב המקרים ולכן מכונה הפרויקט הוורשאי בתחום זה "חצי רפורמה" או "רפורמה" במירכאות.

לצד מאמרים פולמוסיים פורסמו בקובץ **יידיש** גם ההחלטות של הוועדה הפילולוגית של אוקראינה שהוזכרה לעיל. החלטות אלה הנהיגו הבחנה גרפית בין הצלילים [a] ו-[o], [p] ו-[f] והדו-תנועות [ej] ו-[aj] (א-אָ, פ-פ, יי-ײ בהתאמה), סילקו אל"ף האילמת באמצע המילה וקבעו לכתוב את הצירופים -ענג, -ענק, כ-יינג ו-יינק (כלל זה לא התקבע בסופו של דבר).[49] חלק מההחלטות הושאלו במפורש מכללי הכתיב שגובשו בשנת 1921 בכנס המורים הוורשאי. הוועדה הפילולוגית גם החליטה להעלות לדיון בין המוסדות הרלוונטיים את עניין ביטול האותיות הסופיות ולפתוח דיון בהצעות הרדיקליות שהוזכרו קודם.

---

[44] מקגון (1897/98 - 1963) היה, בין היתר, עורך אחראי של כתב-העת **ראטנבילדונג**. **ס"ה**, 3 (1963), ז' 126; 6 (1979), ז' 188. בשנת 1936 נעצר והוגלה לסיביר. זוכה בשנת 1956. ראָזענטאַל-שניַידערמאַן תשל"ה; https://jdoc.org.il/krug-index

[45] "קלאָלים פון דעם יידישן אויסלייג", **יידיש** 1923, זז' 28 - 30.

[46] לא עלה בידי למצוא עליו מידע מעבר למידע מועט ב**לעקסיקאָן**, שבו חסרים אפילו השם הפרטי ותאריכי הלידה והפטירה.

[47] "שוין געקומען דער מאָמענט", **יידיש** 1923, זז' 45 - 46. למעשה, הצעות זהות כבר העלה לפני המלחמה ועתיד היה להעלות שוב מ' ויינגר.

[48] זארעצקי, "אָרטאָגראפישע טאבעלע, אָנגענומען דורכן ערשטן יידישן שול-צוזאמענפאָר אין פוילן", **יידיש** 1923, זז' 27 - 28.

[49] ראו ויכוח בין ויינגר (שצידד ב-"-ענג"/"-ענק") למערכת (למעשה שטיף) ב**י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 81 - 84.

במשך כל העשור היה זרצקי נותן הטון בוויכוח והאחראי הבלעדי למעשה על תחום הכתיב בוועדה הפילולוגית החרקובאית.[50] בר-פלוגתא העיקרי של זרצקי היה ויינגר, שגיבש כאמור כבר לפני מלחמת העולם הראשונה הצעה לרפורמה רדיקלית ביותר של כתיב היידיש.[51] ויינגר, שעבר בשנת 1923 למינסק,[52] לא יוצג עדיין בקובץ **יידיש**, אך החל מתחילת 1924 הצטרף לשיח הבלשני הסובייטי.

בין ה-25 בנובמבר ל-2 בדצמבר 1924 התקיימה במוסקבה הוועידה הראשונה של פעילי התרבות היהודיים בבריה"מ (ו אלפארבאנדישער קולטור-צוזאמענפאָר). הוועדה הפילולוגית (פילאָלאָגישע קאָמיסיע), שהוקמה לעת הוועידה וחברים בה (ייתכן שהיחידים) היו ויינגר וזרצקי, הציעה פרויקט של רפורמה בכתיב היידיש.[53] הפרויקט המשיך את הקו הרדיקלי שהוצע בקובץ **יידיש** ואימץ גם את רוב ההצעות של ויינגר שכוונתן הייתה לקרב את הכתיב של יידיש להגייה.[54] הוועדה הפילולוגית של הכנס הציעה פרויקט של רפורמה בכתיב ביידיש שבנוסף לסילוק אל"ף האילמת אמור היה להנהיג הבחנה ברורה בין i ל-j, תוך שימוש בחיריק ושורוק וביטול ו"ו כפולה. בכנס לא הוכרעה שאלת ביטול ציון מיוחד של הדו-תנועות (רעיון שקידם ויינגר) והועלתה גם הצעה לוותר כלל על העיקרון המורפולוגי בכתיב.[55]

נקודה זאת היוותה שיא בפופולריות של אסכולת ויינגר עם מגמתה לפונטיזציה עקבית של הכתיב. הוויכוח שהתפתח בשנים הבאות כרסם לאיטו בקונצנזוס שנוצר לכאורה סביב העניין.

בעקבות פרסום ההצעה של הכנס הראשון של פעילי התרבות הייתה הרפורמה בכתיב לנושא דיון מרכזי בעיתונות יידיש סובייטית כללית בשנים 1924 - 1926, ובמיוחד בחורף 1925 – 1926.[56] אם נתעלם מוויכוח חסר תוכן ממשי ביומון המינסקאי **דער וועקער** באפריל 1925, נפתח מחדש דיון אמיתי על הכתיב ע"י מרדכי ויינגר במאמרו ב**עמעס** המוסקבאי בסוף אוגוסט 1925 והמשיך להתנהל מעל דפי העיתונות הכללית ביידיש.[57] ויינגר דרש ליישם את הרפורמה ברוח הצעותיו עד שנת 1928.[58] בינתיים הוא ניסה לקדם כמה נקודות מרפורמת הכתיב שלו

---

[50] רשימת ההרצאות ב"אין דער יידישער פילאָלאָגישער קאָמיסיע אין כארקאָוו", **יידיש** 1923, זז' 47 - 48.
[51] ראו עמודים 19 – 20 בעבודה זאת.
[52] רייזען, **לעקסיקאָן**, ז' 947; (צום כ' ווייגערס אָנדענק), **י"ש** 1 (1929), ז' 2.
[53] "מיטיילונג וועגן דער ארבעט פון דער פילאָלאָגישער קאָמיסיע (כ' ווייגער)"; "כ' זארעצקיס קאָרעפעראט", **אף די וועגן צו דער נייַער שול**, זז' 97 - 98.
[54] **יידישע אַרטאָגראפיע** 1928, טבלה בסוף הספר.
[55] **שם**; הפרויקט פורסם גם בעיתון **שטערן** (כארקאָוו), 189 (31 דעקאבער 1925), ז' 6.
[56] וועוויאָרקע 1926, עמ' 3.
[57] זארעצקי, "די ביבליאָגראפיע פון מ. ווייגערס ארבעטן", **י"ש (צום כ' ווייגערס אָנדענק)**, 1 (1929). נקודות המחלוקת החשובות הועלו במאמרי ויינגר וזרצקי בכתב-העת המינסקאי **שטערן** בשנת 1926 – ווייגער, "וועגן דעם יידישן אַלעפבייז", אויסלייג און שפראכגעברויך", **שטערן** (מינסק), 2 - 3 (1926), זז' 56 - 60; זארעצקי, "וועגן יידישער שריפט אונ גראמאטיק", שם, 5 - 4 (1926), זז' 66 - 68; ווייגער, "אן ענטפער אף כ' זארעצקיס דערווידערונגען", שם, זז' 68 - 71.
[58] זארעצקי, "ווייגער דער לינגוויסט", **י"ש**, 1 (1929), ז' 12.

(כתיב מולחם של מילים אחדות תוך התעלמות מהעיקרון המורפולוגי) באופן חד-צדדי בפרסומים שהופיעו במינסק.

מבחינה תיאורטית ביסס זרצקי את גישתו על שלושה עקרונות מנחים לכתיב החדש לפי סדר העדיפויות הבא – עיקרון אינטרדיאלקטלי (כלומר שהכתיב יגרום למינימום של קשיים עבור דוברי הדיאלקטים השונים), עיקרון פונטי ועיקרון מורפולוגי, כאשר העיקרון האטימולוגי נדחה על הסף.[59]

לעומת זאת, ויינגר פסל את העיקרון האינטרדיאלקטלי; הוא ביכר, לכאורה, בדומה לזרצקי, את העיקרון הפונטי על פני המורפולוגי ושאף להעלים עד כמה שניתן את הפער בין הכתיב להגייה. ההבדל בגישה אל העיקרון האינטרדיאלקטלי היה בין הגורמים להבדל בולט בין שני החוקרים ביחס לציון הדו-תנועות – דווקא הדיאלקטולוג ויינגר לא היה מרוצה מפשרה בין הניבים השונים והעדיף כתיב המבוסס על הגייה מלאכותית, אך כזה שיהיה עקבי מבחינה פונטית.[60]

בקיץ 1926 הצטרף לוויכוח וויורקה, שפרסם ספר בנושא[61] ותקף בו קודם כול את גישתו הרדיקלית של ויינגר, שלדברי וויורקה מלאי האירוניה, לו הייתה מתממשת הייתה משאירה מאחור, מבחינת מהפכנותה, את הרוסית – שפת המהפכה.[62] וויורקה טען שהכתיב ביידיש סביר למרות כל מגרעותיו ושאין להגזים ברפורמה לא בכיוון הרציונליזציה ולא בהתקרבות הכתיב להגייה.[63] וויורקה נזכר בשנים 1920 - 1921 כבתקופה של תכניות לרפורמה רדיקלית ביותר של הכתיב ביידיש שגם הוא תמך בהן באותו הזמן, אלא שמאז חלפה ההזדמנות לשינוי הגדול. עתה טומנת בחובה תמורה רדיקלית בכתיב סכנה של אובדן קהל הקוראים המצומצם ממילא אשר עלול להיבהל משינוי קיצוני מדי.[64] בהגדירו את היסודות התיאורטיים של עמדתו חזר וויורקה על שלושת העקרונות שניסח זרצקי (הפונטי, המורפולוגי והאינטרדיאלקטלי - לפי סדר זה),[65] אך גינה את אלה שהרחיקו לכת עם העיקרון הפונטי יתר על המידה. בנוסף, הוקדש בספר מקום רב לשאלת הכתיב של מילים מולחמות. בעניין זה ואחרים תקף וויורקה את ויינגר על כך שבמגמתו להלחמת מילים בשם העיקרון הפונטי הוא החזיר למעשה את הגלגל לאחור אל עבר כתיב מגורמן שאפיין את המאה הי"ט.[66] השימוש שעשה וויורקה

---

[59] זארעצקי, "פראָיעקט פון דער אָרטאָגראפישער רעפאָרמע", **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928, זז' 3 - 4, 16.
[60] ווייגער, "שפראכווישנשאפט און אויסלייג", ז' 30, **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928; "וועגן דעם יידישן אלעפבייס, אויסלייג און שפראכגעברויך (צו דער פילאָלאָגישער קאָנפערענץ בא דער יידשפראכקאָמיסיע פון 'אינווייסקולט')" בתוך כתב-העת המינסקאי **שטערן**, 2 - 3 (1926).
[61] וועוויאָרקע 1926.
[62] שם, ז' 5.
[63] שם, ז' 6.
[64] שם, זז' 13 - 14.
[65] שם, ז' 22.
[66] שם, ז' 18.

בנימוקים שמרניים של שמירה על מאגר הקוראים הקיים קירבה אותו, למעשה, לגישה המתונה של זרצקי.

בעמדה שמרנית יחסית דגלה גם מערכת כתב-העת **די יידישע שפראך** בקייב (שעורכו היה נחום שטיף) אשר הוציאה בתחילת 1928 גיליון מיוחד שהוקדש לכתיב ובו פורסמו מאמרים[67] שהזהירו גם הם מרפורמות רדיקליות מדי בתחום על-מנת לא להבהיל את קהל הקוראים ביידיש שממילא לא היה גדול יחסית למספר יודעי השפה. ייתכן כי הופעתו של הגיליון לקראת הכנס שעתיד היה לחרוץ את גורלו של הכתיב הרשמי של יידיש בבריה"מ הכריעה את הכף בוויכוח לטובת העמדה המתונה וייתכן כי הנימוק על צמצום אפשרי של קהל הקוראים השפיע גם על העמדה הסופית של זרצקי עצמו.

במסגרת הכנס השני של פעילי התרבות היהודיים (II אלפארבאנדישער קולטור-צוזאמענפאָר), שהתקיים בחרקוב באפריל 1928, התקיימה גם ועידת כתיב כלל-ארצית (אָרטאָגראפישע קאָנפערענץ) שדנה בשני פרויקטים לרפורמה של הכתיב ביידיש – הפרויקט של זרצקי והפרויקט של ויינגר.[68] בשתי ההצעות ניכרות נסיגות מההסכמות שהושגו בכנס התרבות הראשון בסוף שנת 1924 והוויתור המשמעותי ביותר היה דחייה למועד לא ידוע (ולמעשה גניזה) של רעיון ביטול אל"ף האילמת[69] בתחילת מילה[70] – ויתור לעיקרון שיידיש ירשה מהכתיב העברי. עם זאת, צידדו שני הפרויקטים בביטול האותיות הסופיות – צעד שעל נחיצותו לא היה ויכוח בקרב הגורמים המעורבים בגיבוש הכתיב בבריה"מ וההסכמה על כך הושגה כבר בשנים 1923 - 1924, אך ביצועו נדחה עד לסיום הוויכוח וקבלת הנוסח הסופי של הכתיב החדש[71].

הוועידה לא הגיעה לידי החלטה סופית, ולצורך המשך העבודה הוקמה ועדת הכתיב המרכזית (צענטראלע אָרטאָגראפישע קאָמיסיע) שכללה נציגי שלוש הרפובליקות. בראש הוועדה עמד משה ליטבקוב (ליטוואַקאָוו), המזכיר היה זרצקי והחברים הנוספים היו ויינגר וה' פרבר (פארבער) כנציגי רוסיה הלבנה, מיכל לוויטן ונחום שטיף כנציגי אוקראינה וויורקה בנוסף

---

[67] ספיוואק, "אייניקע באמערקונגען צו דער אויסלייג-ראפאָרם", **י"ש (אויסלייג-נומער)**, 1 - 2 (1928), זז' 25 - 28; סלוצקי, "צו דער אויסלייג-פראגע", שם , זז' 27 - 32.

[68] זארעצקי 1931 (1), זז' 3 - 4. תוכן ההצעות מובא בקובץ **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928 – זארעצקי, "פּראָיעקט פון דער אָרטאָגראפישער רעפאָרמע", זז' 3 - 26; ווייגער, "וועגן דעמ יידישנ אלעפבייז און אויסלייג", זז' 3 - 55; טבלה בסוף הספר.

[69] למעשה, קיים ויכוח בעניין המעמד של אלף כעיצור או כהיעדר עיצור. בכל מקרה בשיטות הכתיב האירופיות נהוג להתעלם מעיצור זה אף בשפות שבהן נוכחות עיצור זה בולטת – בגרמנית ובמיוחד בדנית. למעמד אל"ף כעיצור ביידיש ואפשרות לשיקופו בכתיב מוקדש דיון אצל קאַלמאַנאָוויטש, "צי איז מיגלעך אַ פֿאָנעטישער אוסלייג פֿאַר דער יידישער ליטעראַרישער שפּראַך?", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** 1930, זז' 14 - 17.

[70] זרצקי מציין את ההצעה באות M – תכנית מקסימום שלא תבוצע בקרוב – **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928, "פּראָיעקט פון דער אָרטאָגראפישער רעפאָרמע", זז' 4, 7; ויינגר מזכיר את שימור אל"ף האילמת ביידיש הסובייטית כתופעה זמנית – שם, "וועגן דעמ יידישנ אלעפבייז און אויסלייג", ז' 34.

[71] **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928, טבלה בסוף הספר.

לזרצקי כנציגי רוסיה – נציגות הבלשנים ופעילי התרבות האחרים הייתה אפוא מאוזנת בצורה מושלמת.[72] בינתיים המליץ הכנס על כמה כללים חדשים שאמורים היו לצמצם מאוד את הפער בין הרכב האותיות להרכב הצלילים של יידיש, ברוח ההצעות של ויינגר – הונהגו סימנים דיאקריטיים שהבחינו בין אל"ף אילמת, [a] ו-[o] (א, אַ ו-אָ בהתאם), [i] ל-[j] (יִ ו-י), [u] ל-[v] (וּ ו-ו), [p] ל-[f] (פ ו-פֿ). בכל זאת, הפרויקט לא כלל כמה רעיונות אחרים של ויינגר – ביטול הכתיב המיוחד של הדו-תנועות (וי, יי, יֵ), ביטול הדיגרפים (זש, טש) והנהגת סימני חנכוך.[73]

נראה היה כי הכתיב החדש יהווה פשרה בין האסכולות של ויינגר וזרצקי. למימוש הפרויקט עדיין היה צורך באישור סופי רשמי של משרדי החינוך של שלוש הרפובליקות. אך תוך זמן קצר אחרי נעילת הוועידה ביצע זרצקי מחטף.

כבר במאי 1928 פרסם זרצקי מאמר ב**י"ש** שביקר את ריבוי הניקוד בכתיב החדש, דבר שהקשה על הכתיבה.[74] למאמר נוספה הערה, הנראית לעגנית לאור השלכותיה, על כך שהמאמר מביע את דעתו הפרטית של זרצקי, ללא קשר לתפקידו בוועדת הכתיב. לפי גרסת זרצקי עצמו כמה שנים מאוחר יותר, ועדת הכתיב שהוקמה לא תפקדה כראוי ורק המזכיר זרצקי עצמו פעל בה.[75] מכל מקום, "דעתו הפרטית" של זרצקי קבעה מיד עובדה בשטח כתיב יידיש הסובייטי. רוב הסימנים הדיאקריטיים נעלמו ונותרו רק שתי גרפמות עם סימנים דיאקריטיים קבועים החיוניים להבחנה בין צלילים - אָ [o] ו-פּ [p]. הופעת הגרפמות וּ ו-יִ הוגבלה למקרים של הופעה בסמוך ל-[v] ו-[j].

תוכן המאמר מעיד על כך שבתקופה זאת החל זרצקי להתחשב גם בעיקרון של חיסכון מאמצים ופשטות בכתיבה. נראה כי לשלושת העקרונות של זרצקי שהוזכרו קודם ניתן להוסיף עוד שניים – עיקרון השמרנות (שנוסח ע"י וויורקה) ועיקרון הנוחות כעמודים הרביעי והחמישי ביסודות הכתיב הסובייטי. כוח המסורת התגלה כגורם סמוי, אך חזק מאוד בעיצוב שיטת הכתיב החדשה.

מפתיע עד כמה הרוח והתוכן של דברי זרצקי שפורסמו בכתב-העת של שטיף תואמים את חמשת העקרונות שניסח מקס ווינרייך בפרויקט הרפורמה שלו שנתיים מאוחר יותר בווילנה – אחידות, פשטות, עקביות, שמרנות ויציבות (על כך להלן).[76] מחד גיסא, הנטייה לפשטות צמצמה את מספר הגרפמות ואין כוונתי רק לאותיות המשמשות את המרכיב העברי-ארמי בלבד והאותיות הסופיות, אלא גם, חשוב לא פחות, לסימנים דיאקריטיים; מאידך גיסא, הנטייה

---

[72] **יידישע אַרטאָגראפיע** 1931, זז' 3 - 4; "צווייטער אלפארבאנדישער קולטור-צוזאמענפאָר אין כארקאָוו און די שפראך-ארבעט", **י"ש**, 3 (1928), ז' 51.

[73] "באשלוסן פון דעם צוזאמענפאָר וועגן דער אויסלייג-רעפאָרם", **שם**, זז' 52 - 53.

[74] "א וויכטיקער כיסאָרן פון דער נײַער אָרטאָגראפיע", שם, זז' 19 - 22. בגיליון הבא של כתב-העת פורסם מאמר מאת מורה בבית-ספר שהביע הסתייגויות דומות מריבוי הנקודות – ש. קופערשמיד, "די נעקודעס אינעם נײַעם אויסלייג", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 35 - 36.

[75] **די סאָוועטישע יידישע אָרטאָגראפיע** 1932, ז' 4; **יידישע אַרטאָגראפיע** 1931, ז' 4.

[76] "פראָיעקט פֿון אַן איינהייטלעכן יידישן אויסלייג", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** 1930, ז' 22.

לשמרנות וליציבות גנזה רעיונות רדיקליים שהיו באופנה בתחילת שנות העשרים, כגון ביטול אל"ף האילמת בתחילת המילה וביטול ה"אוטונומיה" של הדו-תנועות. נראה כי עיקרון האחידות של הכתיב תרם אף הוא לנטייה השמרנית של זרצקי ולהתחשבותו בהישגי הרפורמה בפולין. על כך מעידה הנימה העניינית והרגועה במאמרו של זרצקי בקובץ **יידישע אֶרטאָגראפיע** המוקדש לכתיב יידיש בפולין.[77] מהמאמר גם עולה במפורש כי זרצקי התכתב עם הגורמים הרלוונטיים בפולין.[78]

ב-21 בינואר 1929 אישרה הוועדה את הנוסח הסופי של כתיב יידיש הסובייטי והגדירה את שנת 1932 כיעד סופי לביצוע כל סעיפי הרפורמה.[79] הפעם תאמו הכללים לגמרי את ההצעות האחרונות של זרצקי והתעלמו כמעט לחלוטין מהצעות ויינגר כפי שסוכמו בקובץ **יידישע אֶרטאָגראפיע** משנת 1928. בין ההחלטות החשובות הייתה ההחלטה לבטל את האותיות הסופיות בהדרגה בשנים 1929 - 1931.[80]

אחרי אישור הכתיב עבר הדיון בוועדת הכתיב לכללי הפיסוק ולאורתואפיה (כללי ההגייה התקנית – על כך בהמשך). זרצקי המוסקבאי נחל ניצחון מוחץ לא רק על ויינגר, נציגה של מינסק, אלא גם הספיק להקדים את מנהל המכון בקייב יוסף ליברברג, שניסה להשליט הגמוניה של המכון על עניין הכתיב אחרי שהכללים החשובים כבר נוסחו ואושרו.[81]

ועידת לשון יידיש הכלל-ארצית הראשונה (ערשטע אלפארבאנדישע שפראכקאָנפערענצ) שהתקיימה בקייב בפברואר 1931 אכן העבירה את האחריות על ענייני הכתיב לידי המכון הקייבאי. הוועידה גם פירקה את ועדת הכתיב המרכזית והטילה את משימת גיבוש נוסח כללים סופי וחיבור מילון אורתוגרפי על זרצקי ואליהו פלקוביץ' המוסקבאים, חיים הולמשטוק המינסקאי (ויינגר שם קץ לחייו בתחילת פברואר 1929) ולוויטן, שטיף, אליהו ספיבק ומשה קמנשטיין[82] נציגי אוקראינה, תחת חסות פורמלית של המכון הקייבאי.

אותם האנשים השתתפו מאוחר יותר בהתייעצות בענייני הכתיב (אֶרטאָגראפישע בארטונג) בקייב בנובמבר 1931. התייעצות זאת הוסיפה כמה שינויים זעירים לכללי הכתיב שהיו

---

[77] "די יידישע אֶרטאָגראפיע אין פוילן", **יידישע אֶרטאָגראפיע** 1928, זז' 58 - 64.
[78] שם, ז' 63.
[79] "באשלוסן פון דער צענטראלער אֶרטאָגראפישער קאָמיסיע", **י"ש**, 1 (1929).
[80] **יידישע אֶרטאָגראפיע** 1931, זז' 37 - 38.
[81] Estraikh 1993, p.26.
[82] משה קמנשטיין (קאמענשטיין). שם עט של משה גוטמן (1883 - 1938), פעיל תרבות יידיש שחזר לבריה"מ מפולין בשנת 1925 או 1926, היה מנהל של מחלקת היידיש בהוצאת הספרים "צענטערפארלאג". בשנת 1935 עבר למוסקבה, שם נעצר והוצא להורג במהלך ה"טיהורים" בשנת 1938.
ראו: "די יידישע שפראכ-בארטונג אין כארקאָוו", **י"ש**, 4 - 5 (1930), ז' 85; https://rujen.ru/index.php/%D0%93%D0%A3%D0%A2%D0%9C%D0%90%D0%9D_%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D1%88%D0%B5
https://ru.openlist.wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%88%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%BD_%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%B9_%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_(1883)

מגובשים מזה כמה שנים, נתנה לכללים אלה גושפנקה סופית (שאושרה ע"י משרדי החינוך של שלוש הרפובליקות)[83] וגנזה רשמית את ההצעות הרדיקליות שנדחו עד עתה למועד בלתי-מוגדר.[84] שינוי סמלי רדיקלי שאישר הכנס היה שינוי שמות האותיות לשמות חד-הברתיים לפי דוגמת האלפבית הלטיני. ההתייעצות גם נתנה ברכה לתכנית הליטון של הכתיב של יידיש[85] – פרשה בפני עצמה שתידון בהמשך.

זרצקי, בעזרת תומכיו, הצליח לכפות את עמדתו בכל הסעיפים ואפשר להגדירו כאבי הכתיב הסובייטי של יידיש. ייתכן כי מותו של ויינגר[86] תרם לכך שזרצקי לא נתקל בהמשך בהתנגדות לרפורמה שגיבש.

בסופו של דבר, הייתה הגישה המשולבת של זרצקי שמרנית יותר מבחינה מעשית מאשר גישת ויינגר, והדבר עלול ליצור רושם מוטעה לגבי רקעם וגישתם האידאולוגיים. למעשה, הוויכוח בין שני החוקרים משקף שתי גישות חדשניות ומהפכניות אל הכתיב ביידיש – כאשר המהפכנות של ויינגר יכולה להתבטא ב"מינימום פער בין הכתיב להגייה" והגישה של זרצקי ב"מינימום מאמצים לקורא ולכותב".

הרקע ה"דקדוקי" של זרצקי דחף אותו בכיוון של גישה המבוססת יותר על היגיון, משמעת וחסכנות במאמצים. גישה זאת מצאה ביטוי מובהק בעבודותיו המוקדשות לדקדוק הנורמטיבי ועל כך ידובר בהמשך.

לעומת זאת, בגישה של ויינגר התבטא הרקע המדעי שלו בדיאלקטולוגיה, שמעצם טבעה דוחפת לכיוון של עממיות ואף לגישה אנרכיסטית משהו. כפי שנראה בפרק 6, הדיאלקטולוגיה של יידיש הרבתה לעסוק בתורת ההגה בראש ובראשונה ומכאן נובע הדגש על שיקוף מדויק ככל האפשר של ההגאים בשיטת הכתיב של ויינגר. עיקרון זה דרש ויתור על אותיות "מיותרות", על דיגרפים ועל חוסר אחידות בשיקוף הדו-תנועות. הדבר היה אמור לשנות רדיקלית את מראה הטקסט ביידיש גם אחרי שוויינגר ויתר בשנות העשרים על כמה מהצעותיו האקסטרווגנטיות משנת 1913.

<u>1.1.2.2 תהליכים מקבילים בכתיב שלוש השפות הסלביות בבריה"מ</u>

מלבד גורמים אלה, יש לציין השפעה אפשרית של סדר היום של התכנון הלשוני של השפות הסלביות השכנות. הדמיון ברפורמה של כתיב יידיש בשנת 1920 לרפורמה של הכתיב הרוסי

---

[83] **די סאָוועטישע ייִדישע אָרטאָגראפיע** 1932, ז' 5.

[84] קמנשטיין העלה בהתייעצות הצעות שנדחו על הסף ואחרי הכישלון הוא עדיין ניסה להפיץ את רעיונותיו בציבור. לא ברור מה היה טיב ההצעות. ראו: "כ' קאמענשטיין מאכט אנ אייגענע אָרטאָגראפיע", **אפנ שפראכפראָבלעמען** (להלן **אש"פ**), 6 - 5 (1932), זז' 105 - 108.

[85] לויצקער, לערנער, "די אלפארבאנדישע אָרטאָגראפישע בארבעטונג אין קיעוו", **אש"פ**, 1 (1932), זז' 45 - 50.

[86] בעצם ויינגר התאבד פחות משבועיים אחרי האישור הסופי של הכללים החדשים. סמיכות האירועים מצמררת, אבל ספק אם יש יסוד כלשהו להעלות ספקולציות בעניין.

משנת 1918 גלוי לעין והקשר ביניהן מתועד[87] – בשני המקרים הכוונה הייתה לשחרר את השפות המודרניות מכבלי ההשפעה של "לשונות הקודש" – עברית וארמית במקרה של יידיש, סלבית-כנסייתית ויוונית במקרה של רוסית. בשתי השפות סולקו אותיות מיותרות מבחינה פונטית. הרעיון של הרפורמה היה התנתקות מכבלי המסורת בראש ובראשונה, תוך כדי התקרבות לעיקרון הפונטי. עם זאת, העיקרון הפונטי לא השתלט על הכתיב הרוסי, אשר נותר מורפולוגי במידה רבה עם צורות כתיב היסטוריות רבות החורגות משיקוף מדויק של ההגאים.

הכתיב האוקראיני מתבסס במידה רבה יותר מאשר הכתיב הרוסי על העיקרון הפונטי, דבר צפוי בשיטת כתיב צעירה יותר. לפני המהפכה הבולשביקית היו קיימות שתי שיטות כתיב אוקראיני הקרובות מאוד זו לזו ומבוססות על אותם העקרונות שגובשו במחצית השנייה של המאה הי"ט – "קולישיבקה" (кулішівка) שהייתה בשימוש של האינטליגנציה האוקראינית בקיסרות הרוסית ו"ז'לכיבקה" (желехівка)[88] ששימשה ככתיב רשמי של מוסדות חינוך רותניים-אוקראיניים בקיסרות האוסטרו-הונגרית. שתי שיטות אלה החליפו שיטות כתיב מבוססות אטימולוגיה שהיו בשימוש בתקופות קודמות, אך ההבדלים ביניהן, שנבעו בחלקם מהבדלים בין דיאלקטים של אוקראינית, מנעו גיבוש כתיב אחיד לכל העם האוקראיני. גיבוש שיטת כתיב חדשה על יסודות השיטות הקודמות היה לאחד היעדים המרכזיים של האקדמיה האוקראינית למדעים, אשר הוקמה בנובמבר 1918 בימי שלטונם של לאומנים אוקראיניים, והמשיכה את פעילותה גם בתקופה הסובייטית. הכתיב החדש אושר בבריה"מ בספטמבר 1928 ובשנת 1929 אושר ע"י האגודה המדעית ע"ש שבצ'נקו בלבוב שהייתה אז בשליטת פולין. הכתיב החדש הפך אפוא לשיטת כתיב שאיחדה את האוקראינים בבריה"מ ומחוצה לה. שיטת כתיב זאת הותקפה כלאומנית החל משנת 1930, ובשנת 1936 אושרה במקומה שיטת כתיב חדשה שקירבה את הכתיב האוקראיני לכתיב הרוסי וגרמה לקרע עם האוקראינים מחוץ לבריה"מ. ייתכן מאוד כי השאיפה ליצור כתיב אחיד לאוקראינים בבריה"מ ולאחיהם בחו"ל, שהייתה על סדר היום של האקדמיה למדעים האוקראינית, השפיעה בסמוי או בגלוי (אם כי לא מצאתי שימוש נרחב בנימוק זה במקורותיי) השפעה ממתנת על פעילי תרבות יידיש בבריה"מ, אשר נסוגו באמצע שנות העשרים מרפורמות מרחיקות לכת שהיו עלולות ליצור פער בלתי-ניתן לגישור בין כתיב יידיש בבריה"מ לכתיב יידיש מחוצה לה. בסופו של דבר הכתיב הסובייטי וכתיב ייוו"אָ לא היו אחידים, אך מידת קרבתם ההדדית רבה מזו שהייתה, לו התכניות הרדיקליות משנות העשרים היו מתממשות. באשר להתנערות מכתיב אטימולוגי שחלה ביידיש רק אחרי מלחמת העולם הראשונה, נראה כי יידיש פיגרה בעשרות שנים אחרי האוקראינית, אבל זכתה לבסוף לתיקון של שיטת הכתיב ברוח דומה.

---

[87] ראו עמ' 21 – 22 בעבודה זאת.

[88] *Encyclopedia of Ukraine*, vol. III (1993), p. 719.

מכל שלוש השפות המזרח-סלביות בלרוסית היא בעלת הכתיב הפונטי ביותר[89]. הכתיב הקירילי המודרני של השפה הבלרוסית החל להתגבש רק אחרי 1905 וזכה לסידור שיטתי כבר אחרי המהפכה הבולשביקית. אבי הכתיב הבלרוסי היה ברניסלאו טרשקביץ'[90] (Тарашкевіч ,Браніслаў 1892 - 1938) שהוציא ב-1918 לאור בווילנה "דקדוק בלרוסי לבתי-הספר" (*Беларуская граматыка для школ*) שבו גיבש שיטת כתיב מקורית המבוססת במידה רבה מאוד על עיקרון פונטי. כתיב זה הנקרא על שם יוצרו טרשקביצה (Тарашкевіца) הפך לכתיב הרשמי ברוסיה הלבנה הסובייטית עד שבדומה למצב באוקראינה, נפסל כבעל נטייה לאומנית והוחלף ב-1933 בגרסה מתוקנת הקרובה יותר לכתיב הרוסי. טרשקביץ' עצמו נעצר ב-1937 והוצא להורג בנובמבר 1938. אפשר להסכים עם קביעתו של אסטרייך כי ייתכן ודבקות ויינגר בעמדתו הוותיקה בעד הכתיב הפונטי הושפעה במידת מה מהגישה הבלרוסית לכתיב של שפה מתחדשת.[91]

1.1.2.3 אישור רשמי של כללי כתיב יידיש בשנים 1931 - 1932 בבריה"מ; המשך התפתחות כתיב יידיש בבריה"מ

עם פרסום ספר שני בשם **יידישע אָרטאָגראפיע** בשנת 1931, שהפעם לא היה קובץ מאמרים, אלא קובץ של 112 כללים שזרצקי היה חתום עליו[92] והמילון האורתוגרפי שראה אור בשנת 1932[93] עם הקדמה מאת נחום שטיף, הסתיים רשמית תהליך הרפורמה בכתיב היידיש הסובייטי. אך הכללים שאושרו לכאורה סופית לא הפכו לכללי ברזל.[94] כך, גם אחרי שנת 1932 נראו עדיין בין הפרסומים הסובייטיים השונים הבדלים בהשמטת אל"ף האילמת במילים מולחמות ובכתיבת הצירופים [ejng] [ejnk] כ"-ענג", "-ענק" או "-יינג", "-יינק" בהתאמה (ההבדל משקף את ההבדל בין העקרונות האינטרדיאלקטלי והפונטי). כמו-כן התנהל ויכוח על כתיבת הסיומת "-אָר"/"-ער" במילים בינלאומיות כגון "דאָקטאָר"/"דאָקטער", "פראָפעסאָר".[95]

---

[89] *Языки народов СССР* 1966, стр. 47.

[90] טרשקביץ' היה אזרח פולין החל משנת 1922 עד למעברו לבריה"מ בשנת 1933. בתקופת חייו בפולין בלט כמנהיג פוליטי של המיעוט הבלרוסי במדינה ואף כיהן כיו"ר הסיעה הבלרוסית בסיים הפולני. בגין פעילותו במפלגה הקומוניסטית נרדף ונעצר כמה פעמים ע"י השלטון. ב-1925 שלח טרשקביץ' מברק ברכה לכנס המורים השני של צישאָ שבו הוחלט על הקמת ייוואָ. במברק הוא הדגיש סולידריות של לוחמים למען לשונות עממיות (קאַזדאַן 1947, זז' 144 - 145).

[91] Estraikh 1999, p. 123.

[92] **יידישע אָרטאָגראפיע** 1931.

[93] **אָרטאָגראפישער וועדערבוך** 1932.

[94] ראו למשל התייחסות לחוסר אחידות בכתיב של מילים רבות במאמר מאת מגיה בבית-דפוס קייבאי – וויסמאנ, ב., "אינ דער לאבאָראטאָריע פונעם בוכ", **י"ש**, 1 (1932), זז' 35 - 37.

[95] ראו למשל מאמר של וואָלאָברינסקי, "דער קלאסנקאמפ אינ דער יידישער שפראכ", **ל"ז**, II (1934), שבו הוא משווה את הכתיב עם התנועות המוחלשות במילים אלה לכתיב שאומץ ע"י "לאומנים" בלרוסים שזה עתה הוקעו ע"י המפלגה (ז' 106).
מכיוון שהגיליונות הרלוונטיים חסרים בספרייה הלאומית, לא עלה בידי לעיין בפרסומים של לויצקער, "פראגנ פונ יידישער אָרטאָגראפיע", **ראטנבילדונג**, 1 (1937); **שטערנ**, ? (1 סענטיאבער 1937). כמו-כן, לא ראיתי את מאמרו של משה שולמן "Развитие еврейской орфографии и её дальнейшие вопросы" מאפריל

בשנות השישים של המאה העשרים, אחרי חידוש חלקי של הפעילות התרבותית ביידיש בבריה"מ, המגמה הכללית של שאיפה לאחידות כתיב יידיש הסובייטי עם כותבי יידיש בחו"ל גברה על שיקולים אידיאולוגיים שעוקצם הספיק לקהות. הפרסומים ביידיש הסובייטית חזרו ברובם להידפס עם האותיות הסופיות ואל"ף האילמת חזרה להיכתב במילים מולחמות כגון "פאריין"/"פאראיין" – צעדים אלה צמצמו משמעותית את הפער מול הפרסומים מחוץ לבריה"מ.[96]

1.1.3 ההתפתחות כתיב יידיש מחוץ לבריה"מ אחרי מלחמת העולם הראשונה

1.1.3.1 פרויקטים שונים במדינות שונות

העקרונות שניסח בורוכוב – התנתקות מהתלות בכתיב הגרמני תוך התקרבות לכתיב פונטי וחזרה למקורות כתיב היידיש הישנה כביכול, שימשו במידה שונה בסיס רעיוני לרפורמות בכתיב היידיש שהחלו להתבצע בפועל בתום מלחמת העולם הראשונה בפולין ובמדינות הבלטיות.[97]

מיד אחרי המלחמה ראו אור שלושה פרויקטים של רפורמה בכתיב של יידיש. ד"ר שלמה בירנבוים (1891 - 1989) פרסם בשנת 1919 בגרמנית דקדוק יידיש שבו הנהיג שיטה חדשנית ומורכבת מאוד של ייצוג תנועות.[98] חידוש רדיקלי בשיטתו היה התחשבות בהגייה של הניבים הדרומיים דווקא של יידיש המזרחית. שיטתו זכתה לשכלול בעשורים הבאים ועל כך ידובר בהמשך.

שיטה דומה מאוד לשיטה של בירנבוים הציע דניאל לייבל (1891 - 1967), פעיל פועלי-ציון ממוצא גליצאי ובלשן חובב,[99] שפרסם את הפרויקט שלו בעיתון הוורשאי **אַרבייטער-צײַטונג** בשנת 1919.

דמות מרכזית ברפורמה בכתיב יידיש בפולין העצמאית היה זלמן רייזן.[100] רייזן החל לעסוק בבלשנות יידיש עוד לפני מלחמת העולם הראשונה ואפילו לפני ועידת צ'רנוביץ.[101] במהלך

1938 שמזכיר שניר. מאמר זה לא פורסם ונמצא בארכיון האקדמיה הרוסית (ראו אזכור בספרו של שניר – Shneer 2004, p. 240, r. 21).

[96] תיאור מפורט של השינויים בכתיב היידיש שחלו בבריה"מ אחרי המלחמה מובא אצל בורדין 1987, עמ' 102 - 117.

[97] קאַלמאַנאָוויטש, "צי איז מיגלעך אַ פּאָנעטישער אוסלייג פֿאַר דער יידישער ליטעראַרישער שפּראַך?", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** 1930, ז' 5.

[98] Birnbaum 1919.

[99] לייבל פעל אחר כך באקדמיה ללשון העברית, אבל הביקורת של ויינרייך על מחקרו הדיאלקטולוגי מעידה על רמה נמוכה של מחקר, לפחות בתקופה הנדונה. ראו ווײַנרײַך 1923, זז' 51 - 53.

[100] ווײַנרײַך, מאַקס, "פראָיעקט פֿון אַן איינהייטלעכן יידישן אויסלייג", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** 1930, ז' 35.

[101] דקדוק היידיש שלו פורסם בוורשה בשנת 1908 – רייזען תּרס"ח. הספר אינו מציע חידושים בתחום הכתיב, אלא משבח את היומון **דער פֿרײַנד** שגרם להאחדה של הכתיב הקיים (רייזען תּרס"ח, "פֿאָרוואָרט").

מלחמת העולם הראשונה לימד רייזן יידיש באוניברסיטה היהודית העממית ובמסגרות אחרות בווילנה.[102] נראה כי בתקופה זאת הוא גיבש פרויקט של כללי כתיב חדשים ליידיש ברוח העקרונות שניסח בורוכוב לפני המלחמה.

רייזן הציג את הפרויקט שלו לרפורמה בכתיב בוועידת פעילי תרבות יהודים (יידישע קולטור-באַראַטונג) שהתקיימה בוורשה באוקטובר 1919. עקרונות הרפורמה הזמנית של כתיב היידיש מנוסחים בכרך היחיד של ספר הדקדוק שלו.[103] רייזן סייג מיד את תוקף העיקרון הפונטי ברפורמה וביכר את העקרונות המורפולוגי (המכונה בפיו "אטימולוגי"), ההיסטורי והאינטרדיאלקטלי כקובעים בשיטת הכתיב הזמנית. בשם העיקרון ההיסטורי הציע רייזן ויתורים רבים לשיטת הכתיב שהייתה מקובלת עד אז, כמו שמירה על אל"ף אילמת במצבים מסוימים באמצע המילה, שמירה על צורות כתיב כמו "אונז" במקום "אונדז" והעיקר – ביקש לשמר "לעת עתה" את הכתיב המיוחד של המילים מהמקור העברי-ארמי – עיכוב "זמני" שהתגלה בדיעבד כהחלטה לטווח ארוך. רייזן גילה אפוא גישה זהירה ואף הססנית לרפורמה בשלב הראשון. באשר להמשך הרפורמה, תאם חזונו של רייזן בשנים שמיד אחרי מלחמת העולם הראשונה את גישתו של בירנבוים – רייזן קרא בפרויקט שלו ליצירת כתיב שישקף את הבדלי המבטא בין הדיאלקטים, כולל תנועות ארוכות ביידיש הפולנית. גישה זאת עתידה הייתה להידחק לשוליים כמסורבלת.

ההתייעצות בוורשה היוותה שלב הכנה לייסוד ארגון מורים שעתיד היה לאגד את בתי-הספר החילוניים ביידיש בפולין המתגבשת. 22 הצירים בכנס ייצגו מגוון ערים ומוסדות תרבות, ונציגים מייעצים ייצגו מפלגות שונות.[104] בהתייעצות הוחלט להקים ועדה מיוחדת שמלבד רייזן, נציג וילנה, כללה גם את ויקטור שולמן (וויקטאָר שולמאַן)[105] ויצחק מאיסקי-צימרמן (מיַיסקי-צימערמאַן) [106] – נציגי כתב-העת הבונדאי **לעבנס-פֿראַגן**.[107] נראה כי הפרויקט של רייזן לא סיפק את רוב משתתפי ההתייעצות. מכל מקום, בהצהרה הרשמית שפורסמה בתום ההתייעצות לא הפרויקט של רייזן הוכרז כבסיס לכתיב יידיש חדש, אלא עקרונות הכתיב שכבר הספיקו להתגבש ברפובליקות הסובייטיות.[108] בהצהרה צוין גם הצורך להאחיד את כתיב המילים מהמקור העברי עם שאר המילים. הוחלט למנות ועדה לגיבוש פרויקט כתיב חדש לפרטיו עד כינוס הוועידה הבאה. הוועדה מנתה 13 חברים, רובם מורים ופעילים פוליטיים של

---

[102] רייזען תּר"פ, "הקדמה".
[103] שם, הפרק השני, זז' 129 - 162. במבוא למהדורה השנייה מפורטים השינויים שהתווספו לנוסח ההצעה בשנת 1921 ואשר היו חסרים בפרויקט המקורי של רייזן. ראו גם זארעצקי, "אָרטאָגראפישע טאבעלע, אָנגענומען דורכן ערשטן יידישן שול-צוזאמענפאָר אין פוילן", **יידיש** 1923, זז' 27 - 28.
[104] קאַזדאַן 1947, ז' 69.
[105] שם-עט של ישראל-חיים שדובסקי [שאַדאָווסקי] (1876 – 1951).
[106] מאיסקי-צימרמן (1896 - ?), התקרב החל משנת 1921 לתנועה הקומוניסטית והיה פעיל כעיתונאי בפולין העממית.
[107] קאַזדאַן 1947, ז' 70.
[108] שם, ז' 71.

מפלגות השמאל היהודיות ("בונד", "פֿאַראייניקטע").[109] מבין חברי הוועדה, היה לרייזן עצמו, לנח פרילוצקי (נציג מפלגת העם ["פֿאָלקספֿאַרטיי"]) ולדניאל לייבל רקע בלשני כזה או אחר וחבר נוסף, הירש-דוד נומברג, היה סופר ידוע.

בדומה למצב ברוסיה הסובייטית, גם עבור פולין, שנמצאה מהצד השני של המתרס, השנים 1919 - 1920 היו שנים של מלחמה קשה, שבהן ארגון ורשאי בשם "ועד בתי-הספר המרכזי ע"ש דינזון" ("צענטראַלער דינעזאָן-שול-קאָמיטעט") בהנהגת ולדימיר מדם נטל על עצמו את תפקידי ארגון המורים המתהווה. בין תפקידיו נמנה גם גיבוש כללי כתיב אחידים לבתי-הספר.[110] לא ברור אם אכן נעשתה פעילות כזאת ואם כן, עד כמה הרכב העוסקים בה היה שונה מהוועדה בראשות רייזן שהוזכרה קודם.

אחרי שוך קרבות המלחמה הפולנית-סובייטית התכנס סוף-סוף בוורשה ביוני 1921 כנס המורים הראשון (ערשטער יידישער שול-צוזאַמענפֿאָר), אשר ביקש ליצור מסגרת שתאחד את כל בתי-הספר החילוניים ביידיש בפולין[111] ואשר היה לכנס הייסוד של ארגון בתי-הספר ביידיש בפולין, "ציש"אָ". הכנס, שמנה 376 צירים בעלי זכות הצבעה מכל רחבי פולין, אישר כללים שניסחה הוועדה בראשות רייזן. לעומת הפרויקט הקודם של רייזן מלפני שנתיים, הוכנסו בכללים שאושרו כמה שינויים חשובים שהתגלו בדיעבד כיסודות חשובים בשתי שיטות הכתיב של יידיש – הוספת הגרפמות יִ, יְ, וּ וביטול רוב ההופעות של אל"ף האילמת.[112] עם הוספת תיקונים אלה הכתיב נעשה יותר פונטי ופחות שמרני ("היסטורי").

עד להקמת ייוואָ לא היה בפולין גוף שהתיימר לקבוע כללי כתיב "רשמיים" ביידיש. כינוסי המורים המוזכרים ורשת בתי-הספר ביידיש ציש"אָ שהם הולידו, מילאו את החלל ושיחקו את תפקיד הפוסק בעניין, וזאת למרות ייצוג היתר של מפלגות שמאל מובהקות בכנסים אלה[113] שגרמו ליחס צונן להחלטותיהם מצד העיתונות הבורגנית.[114] רייזן מזכיר בספר הדקדוק שלו ועדה לענייני כתיב שהתקיימה בשנת 1920 בארה"ב בהשתתפות בלשנים וסופרים יהודיים-אמריקניים מובילים שביצעה רפורמה חלקית ומהוססת ברוח בורוכוב בכתיב היידיש באמריקה.[115]

---

[109] שם, ז' 71; ערכים ביוגרפיים של חברי הוועדה ב**לעקסיקאָן** של רייזן; "די יידישע אָרטאָגראפיע אין פוילן", **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928, זז' 58 - 59.

[110] קאַזדאַן 1947, זז' 80 - 81.

[111] שם, זז' 88 - 89.

[112] שם – "הקדמה צו דער צווייטער אויפֿלאַגע".

[113] מתוך 376 הצירים בכנס המורים הראשון רק 63 היו נציגי הסיעה "העצמאית" (אומאָפֿהענגיקע שולפֿראַקציע), בהם ז' רייזן ובכלל רוב נציגי וילנה והאזור. כל שאר הצירים ייצגו שלוש סיעות מפלגתיות – "אונדזערע קינדער" של הבונד, "באָראָכאָוו" של פועלי-ציון שמאל וסיעת "פֿאַראייניקטע". קאַזדאַן 1947, זז' 94, 96.

[114] שם, ז' 117.

[115] רייזען תּר"פ, ז' 128. בוועדה השתתפו הבלשנים אלכסנדר הרכבי ויהודה יפה, הסופרים יהואש ואברהם רייזן ואיש החינוך יעקב לווין. מהערכים עליהם ב**לעקסיקאָן** עולה כי הוועדה פעלה בניו-יורק. לא מצאתי על הוועדה הזאת מידע מעבר לכך.

בשנים 1922 - 1923 התנהל מעל דפי כתב-העת הוורשאי **ביכערוועלט** ויכוח על הצורה הגרפית של אותיות יידיש ובשנת 1926 ב**לאַנדוי-בוך** ובשבועון הוורשאי **ליטעראַרישע בלעטער** (להלן **ל"ב**) שוב עלתה לדיון סוגיית הפונטיזציה של כתיב המילים ממקור עברי ביידיש כשאף אחד מהכותבים לא יצא במפורש נגד הצעד.[116]

כנס המורים השני (צווייטער יידישער שול-צוזאַמענפּאָר) נפתח בוורשה באפריל 1925. השתתפו בו 262 צירים בעלי זכות ההצבעה מאותן הסיעות שהיו מיוצגות בכנס הראשון.[117] ההחלטה החשובה ביותר של הכנס מבחינתנו הייתה הקמת מכון ייוואָ.

מכון ייוואָ שם לו מיד עם הקמתו כאחת ממטרותיו גיבוש כללים אחידים לכתיב היידיש. כבר בכנס ההקמה בברלין באוגוסט 1925 הוחלט להקים ועדת כתיב ליד המחלקה הפילולוגית של המכון. למעשה בשנתיים הראשונות לקיום המוסד כמעט לא עסק ייוואָ בענייני הכתיב.[118] סוגיית הצורך להקים ועדה לענייני כתיב הועלתה שוב בהתייעצות ייוואָ ביולי 1927[119] ומרגע זה עברו המושכות בהובלת רפורמת הכתיב ביידיש בפולין לידי המכון הווילנאי, ולמעשה לידי ראש המחלקה הפילולוגית שלו, מקס ווינרייך.

צעד נוסף בגיבוש כללי כתיב חדשים נעשה דווקא מחוץ לפולין, אבל נתן דחף לרפורמה של ייוואָ. בניגוד לפולין, הקפידה לטביה העצמאית בצורה מופתית עד שנת 1934 (ובמידה מסוימת גם לאחר מכן) על שמירת הזכויות התרבותיות של המיעוטים הלאומיים שחיו בה.[120] במשרד החינוך הלטבי הוקמו מחלקות למיעוטים לאומיים, כולל מחלקה יהודית, והוקמה רשת של בתי-ספר ממלכתיים ביידיש. בסוף מאי 1928 התכנסה בריגה ועידה בענייני כתיב יידיש, שבה השתתפו 28 נציגים של בתי-ספר, עיתונים והוצאות לאור. בנוסף, השתתפו בוועידה נציג משרד החינוך ונציג מטעם ייוואָ, מקס ווינרייך. הוקמה ועדה בת 7-6 חברים שעבדה במשך חודשיים וחצי.[121] הספרון הקטן שהוועדה הוציאה לאור בסוף פעילותה[122] לוקה בחסר – אין בו שום הסבר על העקרונות והבסיס התיאורטי של התקנות המוצעות וגם רשימת הכללים

---

[116] "ביבליאָגראפיע צו דער אָרטאָגראפישער דיסקוסיע", **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928, זז' 69 - 70. המאמר "וועגן העברעישן אויסלייג אין יידיש" מאת פּאַלק האַלפּערין ב**ל"ב**, 107 (1926), ז' 333, מביא עדות מעניינת על ניסיון כושל של המחבר לקדם רעיון הרפורמה של כתיב המילים ממוצא עברי בשנים 1906 - 1907. עיתונים בונדאיים דחו את הרעיון על הסף ואף סירבו לפרסם את המאמר לטובת הצעד שהוגדר כוויתור לבורות הכותב ההמוני.

[117] "הסיעה העצמאית" המתונה גדלה בהשוואה לכנס הראשון על חשבון הסיעות הסוציאליסטיות, מ-16,5% ל-20,5% מהצירים (קאַזדאַן 1947, ז' 148).

[118] בגיליון הראשון של **ידיעות פֿון ייוואָ** יש רק אזכור של הטלת מלאכת ההכנה של כללי הפיסוק על ט' גוטמאַן. על כך בהמשך.

[119] "די יידישע אָרטאָגראפיע אין פוילן", **יידישע אָרטאָגראפיע** 1928, ז' 63.

[120] **פנקס קהילות. לטביה**, עמ' 10, 19.

[121] חברי הוועדה היו י' ברלש (באַרלאַש), ש' מליאצקי (מאַליאַצקי), יודל מארק, פרופ' נחמיה פרברקוביץ' (פֿערעפֿערקאָוויטש, Наум Перефферкович) ו' פבריקנט (פֿאַבריקאַנט). על רוב מהחברים לא הצלחתי למצוא שום מידע ואילו הנותרים היו אזרחי לטביה וליטא. מאוחר יותר צורף לוועדה זליג קלמנוביץ'.

[122] **כללים פֿון יידישן אויסלייג** 1928.

חלקית מאוד ומתייחסת למקרים העלולים להוות קושי. ממבחר המקרים השנויים במחלוקת ומכתיב הספרון עצמו עולה המסקנה כי הכתיב שהתקבל ע"י ארגון צישאָ בפולין שימש בסיס לתקנות.

1.1.3.2 גיבוש כללי הכתיב של ייִוואָ

הפעילות בריגה דחפה את ויינרייך לפעולה. המחלקה הפילולוגית של ייִוואָ קיוותה לכנס ועידה בענייני כתיב ולגבש גרסה סופית של כתיב יידיש חדש כבר בשנת 1929.[123] למעשה היה קצב ההתקדמות איטי יותר. הצעד המעשי הראשון לקראת כינוס ועידה גדולה נעשה בוועידת ייִוואָ באוקטובר 1929. בוועידה שהתקיימה שנה מאוחר יותר, באוקטובר 1930, נוסחו עקרונות הרפורמה. בעקבות ועידה זאת ראה אור הקובץ **דער איינהײטלעכער ייִדישער אויסלייג**. מאמר קצר שהוקדש להופעת הקובץ ב**ייִוואָ-בלעטער** (להלן **י"ב**)[124] מציין כי העניין הציבורי והמדעי ברפורמה בכתיב איבד ממרכזיותו ומהלהט הפולמוסי, אך דווקא מצב זה מהווה שעת כושר לגיבוש הסכמה בנושא. במאמר הובטחה גם הופעתו של קובץ שני שיוקדש לכתיב ואשר עתיד להיות מחולק לפי נושאים. במאמר ובמבוא לקובץ עצמו בושר גם על כינוס ועידה מיוחדת בענייני הכתיב באביב 1931.[125] לאור התרחשויות בוועידה קשה לדעת עד כמה הדברים על ירידת ההתעניינות הציבורית ברפורמה היו נכונים – מצד אחד, הקובץ השני מטעם ייִוואָ בנושא הכתיב לא הופיע מעולם; מצד שני, בוועידה המתוכננת שאכן התקיימה במאי 1931[126] פרץ דיון סוער וארוך בנושא. הקובץ, שנערך ע"י מקס ויינרייך, היווה במה לדעות השונות בעניין הרפורמה בכתיב היידיש ופורסמו בו שני פרויקטים מנומקים היטב של כתיב יידיש חדש.

הפרויקט הנרחב של ויינרייך[127] מתבסס במפורש על העקרונות והכללים שגיבש זלמן רייזן[128] ואשר נתקבלו ע"י כנסי המורים. בין היתר, הפרויקט של ויינרייך עסק בהרחבה בסוגיות בעלות חשיבות משנית שלא זכו להגדרה ותקנון קודם לכן, כגון סוגיית כתיבה בנפרד/שימוש במקף/הלחמה של מילים מורכבות, צורת כתיבת מילות היחס, התחיליות והסיומות השונות או צורת כתיבת מילים שאולות (שני העניינים האחרונים חורגים למעשה מתחום הכתיב גרידא ונוגעים לאורתואפיה ולנורמה מילונית ודקדוקית). ויינרייך ניסח במאמרו חמישה עקרונות לרפורמה - אחידות, פשטות, עקביות, שמרנות ויציבות. כאמור, עקרונות אלה חופפים לרוח כללי כתיב הסובייטי שניסח זרצקי שזה עתה נחל ניצחון על יריביו בבריה"מ. באשר לוויינרייך עצמו, נראה כי דווקא הוא סייג מאוד את עיקרון הפשטות ובסופו של דבר גם את עקרון האחידות לטובת עיקרון היסטורי ואולי אפילו אסתטי והדבר עתיד היה לקבוע את אופי הכתיב

[123] **ידיעות פֿון ייִוואָ**, 25 (3 אויגוסט 1928).
[124] **י"ב**, 1 (1931), ז' 89.
[125] **דער איינהייטלעכער ייִדישער אויסלייג** 1930, "אַרײַנפֿיר".
[126] "פֿילאָלאָגישע סעקציע", **ידיעות פֿון ייִוואָ**, 34 (3 יולי 1931), זז' 2 - 4.
[127] "פּראָיעקט פֿון אַן איינהייטלעכן ייִדישן אויסלייג", **דער איינהייטלעכער ייִדישער אויסלייג** 1930, זז' 20 - 65.
[128] שם, ז' 35.

התקני של ייִוואָ ואף את גורלו. כוונתי לריבוי הסימנים הדיאקריטיים – מאפיין של כתיב ייִוואָ, אשר בולט מאוד לעין כל קורא יידיש ואף לעין צופה מן הצד. לצד אופן כתיבת המילים מהמרכיב העברי, תכונה זאת הפכה למעשה לקו ההפרדה החשוב ביותר בין כתיב ייִוואָ לכתיב הסובייטי (במיוחד אחרי החזרת האותיות הסופיות לכתיב הסובייטי בשנות השישים). בניגוד לכתיב שהיה מקובל בבריה"מ מזה כמה שנים, דרש הכתיב של ויינרייך הוספת פת"ח מתחת לאל"ף המציינת את התנועה [a] וסימן רפה מעל פ"א המציינת את העיצור [f] – כאמור, סימנים אלה ואף סימנים נוספים הוכנסו לפרויקט הכתיב הסובייטי בהשפעת ויינגר באפריל 1928 וסולקו בעורמה ע"י זרצקי במאי אותה השנה. הוספת סימנים אלה באותיות נפוצות מאוד יוצרת תמונה מיוחדת מאוד של טקסט מרובה אותיות עמוסות קישוטים. לשתי גרפמות נפוצות אלה, אַ, ו-פֿ, מתווספות בפרויקט של ויינרייך (ובכתיב של ייִוואָ) הגרפמות הנדירות המלוות בנקודות וקווים אשר מופיעות אך ורק במילים ממוצא עברי-ארמי - בּ, כּ, שׂ, תּ. ההסכמה על הצורך להבחין בין [a] ל-[o] ובין [f] ל-[p] הייתה מקובלת על מחדשי כתיב היידיש בשני המרחבים החל מתחילת שנות העשרים, אך אם זרצקי הכריע ב-1928 לטובת הפתרון המינימליסטי, הציע ויינרייך גישה מקסימליסטית דווקא.

סביר מאוד להניח שריבוי הסימנים הדיאקריטיים הושפע במודע או בלא-מודע משני גורמים: 1) העיסוק המרובה של ויינרייך ושל ייִוואָ בכלל בטקסטים ביידיש ישנה היה בפירוש קשור לאידאולוגיה של רומנטיקה לאומית בגרסתה היידישיסטית. הדבר הביא את ויינרייך ואת פעילי ייִוואָ האחרים לחיבה יתרה למאפיינים ארכאיים של כתיב יידיש מלפני ההשכלה, ועם אלה נמנה סימן הרפה. רפורמטורים של כתיב היידיש, כולל ה"פוטוריסט" ויינגר, דיברו במפורש על החזרת עטרת הכתיב יידיש ליושנה; 2) השפעת הכתיב הפולני העשיר בסימנים דיאקריטיים, מורשת תקופת הבארוק. ייתכן כי אפילו בלא-מודע, ברמה האסתטית, בתוספת הלכי הרוח השמרניים, האנטי-מודרניסטיים והאנטי-סובייטיים שרווחו בשנות העשרים והשלושים בפולין, הייתה השפעת הכתיב הפולני אחראית במידה רבה למאפיינים המיוחדים ולמראה החיצוני המצועצע של כתיב ייִוואָ.

ד"ר שלמה בירנבוים הציג שוב בקובץ של ויינרייך את הפרויקט הרדיקלי שלו של רפורמה בכתיב שהוא בעצמו כינה "כתיב אורתודוכסי".[129] במאמרו הקצר ביקר בירנבוים את ההשלטה הבלעדית כמעט של העיקרון הפונטי בכתיב היידיש החדש ודרש התחשבות בעיקרון ההיסטורי וחזרה לשורשיו כביכול של הכתיב ביידיש, ובשם עיקרון זה טען כי התנתקות הכתיב המחודש מהכתיב הגרמני לא הלכה רחוק מספיק.[130] הפרויקט הציע שיטה מדויקת, אך מסורבלת ביותר של שיקוף העיצורים ובעיקר של התנועות בהתאם לכל גווני ביטוים בדיאלקטים השונים. המחבר עצמו הודה בקושי ללמוד את הכתב לפי השיטה המוצעת, אבל טוען להגנתו כי למידת

[129] רעיונות אלה ניתן למצוא כבר אצל Birnbaum 1919 ובקובץ **יידישע פֿילאָלאָגיע** משנת 1924.
[130] בירנבוים, "די יסודות פֿון יידישן אויסלייג", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** 1930, זז' 18 - 19.

מיומנויות הדיבור ע"י ילדים אינו תהליך פשוט יותר. מבחינת החדשנות דומה שיטתו של בירנבוים לשיטה שהציע ויינגר לפני מלחמת העולם הראשונה ואף נימוקי יוצריהן דומים – פונטיזציה מצד אחד, ונתינת גט כריתות לכתיב המגורמן בשם חזרה למקורות היסטוריים כביכול מצד שני. חדשנותו של בירנבוים התבטאה בשיקוף הפונטיקה דרך האספקלריה האטימולוגית והאינטרדיאלקטלית, תוך התעלמות גמורה כמעט מהעיקרון המורפולוגי. שיטתו של בירנבוים הייתה חריגה מאוד בוויכוח על הכתיב בתקופה הנדונה ונשארה בשולי השיח הבלשני ומחוץ לפרקטיקה של כותבי יידיש ומדפיסיה.

נראה כי הסיבה לרדיקליות של גישת בירנבוים (כמו גם של הגישה הדומה של לייבל) הייתה מוצאו מהמרחב הדובר גרמנית. האימפריה ההבסבורגית היוותה שוליים בתרבות יידיש המודרנית במחצית השנייה של המאה הי"ט ובתחילת המאה הכ'. במדינת הקיר"ה חסרו היוקרה ואף היציבות היחסית שיידיש הספרותית המתגבשת הספיקה לצבור ברוסיה במשך יותר מחצי מאה. בנוסף לכך, ניבי יידיש שהיו מיוצגים בגליציה ובבוקובינה היו דרומיים יותר ולא כללו את הניב הליטאי שנהנה מהשפעה של הגרמנית והיה קרוב יותר אליה מבחינה פונטית. כל זה גרם לכך שיידיש נראתה יותר כ"לוח חלק" שעבורה ניתן ליצור שיטת כתיב ונורמה אורתואפית מאפס. סיבה אפשרית נוספת לגישה הרדיקלית היא הרצון של דובר גרמנית תקנית מלידה להתרחק ולהתנתק ממנה בעת עיסוק בשפה אחרת, בזמן שברוסיה היוותה הגרמנית הספרותית במודע או שלא במודע מוקד משיכה וחיקוי עבור שפה מתפתחת ומשתכללת. בסופו של דבר, בתחום הכתיב ביידיש נשארה שוליותה של גליציה בעינה גם אחרי מיזוגה בפולין החדשה.

המאמרים של זליג קלמנוביץ', יעקב לווין ואלכסנדר הרכבי בקובץ **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** לא הציעו פרויקטים שלמים, אלא נגעו בנקודות אחדות, לרוב עקרוניות וחשובות ברפורמה. קלמנוביץ' העיר כי ליישום העיקרון הפונטי בכתיב שהוכתב ע"י בורוכוב ישנן מגבלות טבעיות וציין גם ש"אל"ף האילמת" למעשה אינה אילמת ברוב המקרים, אלא מציינת עיצור גרוני. לווין כותב על הדרכים לכתוב תנועות ודו-תנועות ורעיונותיו תואמים בעיקרון וכמעט בכל הפרטים את שיטת הכתיב שהתגבשה בסופו של דבר ביִיווָא. עניין נוסף שלווין מקדיש לו תשומת לב הוא כתיב של מילים מהמקור העברי. הוא מציע להתיר בשלב זה את שתי השיטות, המסורתית והסובייטית, ולתת לחיים להכריע בעניין. בין ההצעות במאמר הקצרצר של הרכבי בולטת ההצעה להנהיג סימן מיוחד לחנכוך (פלטליזציה) של עיצורים – הצעה שהועלתה פעמים רבות בבריה"מ.

בוועידה שהתכנסה בווילנה במאי 1931 השתתפו 56 נציגים בעלי זכות הצבעה מפולין, לטביה, ליטא וארה"ב, וביניהם סופרים, עיתונאים ומורים. בוועידה פרץ ויכוח נוקב בעניין אימוץ הכתיב הפונטי של המילים מהמרכיב העברי-ארמי, כשרוב המשתתפים הצביעו בסופו של דבר

בעד ההמלצה לאמץ כתיב פונטי של מילים אלה. לעומת זאת, מתוך חמשת חברי המחלקה הפילולוגית שהשתתפו בוועידה רק נח פרילוצקי התבטא חד-משמעית בעד הצעד. שמואל ניגר וזליג קלמנוביץ' התבטאו נגד המהלך בהביאם נימוקים אידאולוגיים ופוליטיים בעלי גוון שמרני מובהק. שני מעצבי הכתיב העיקריים, ויינרייך ורייזן, כמו גם יודל מארק העתיד להשפיע רבות על הבלשנות הנורמטיבית של יידיש, צידדו בגישה פשרנית כביכול – מצד אחד הם הכירו בנחיצות הרפורמה מטעמים רציונליים, ומצד שני הם הציעו לדחות את ביצוע הרפורמה לעתיד – ניסוח עדין לגניזת הרעיון, כפי שראינו בדוגמא מבריה"מ בעניין רפורמה אחרת, אף היא הגיונית אך רדיקלית מדי – סילוק אל"ף האילמת בתחילת המילה.[131]

בינתיים כללי כתיב חדשים אושרו רשמית בבריה"מ ורייזן הגיב להופעת המילון האורתוגרפי במאמר אוהד למדי.[132] רייזן הביע סיפוק על מיעוט ההבדלים בין שתי השיטות מעבר לשני ההבדלים הגדולים (המרכיב העברי-ארמי והאותיות הסופיות) וייחל לאחידות הכתיב בעתיד. רייזן אף המליץ לשאול מהכתיב הסובייטי כמה כללים הנוגעים להופעת יו"ד וי"ו עם ניקוד.[133]

המחלקה הפילולוגית של יִיווָאָ המשיכה לעבוד על גיבוש הכללים בשנים הבאות עד שישיבת המליאה של יִיווָאָ אישרה ב-3 באוקטובר 1934 את הכללים החדשים שגיבשה המחלקה הפילולוגית בת 9 החברים.[134] כללים אלה פורסמו בשנת 1935 כקובץ מפורט מאוד בן 150 סעיפים שאמור היה להפוך ל"שולחן ערוך" של כתיב היידיש החדש. ארגון ציש"אָ הנזכר לא היה ככל הנראה שבע רצון מכמה פרטים בכללים החדשים וביוזמתו כונסה בייִווָאָ התייעצות חדשה בנושא הכתיב (28 - 29 ביוני 1936) שבה הוכנסו לקובץ מספר שינויים מינוריים יחסית – החשובים מהם כללו ביטול הגרפמה וֹ (ו"ו עם חולם), קביעת מעמד מחייב לגרפמה שׂ (שִׂין, במילים ממקור עברי, כמובן) וקביעת כתיב נפרד של כמה אדוורבים שנכתבו לפי קובץ הכללים הקודם כמילים מולחמות (למשל ביטויים הכוללים האלמנטים "דאַנען", "וואַנען" ו"אַנאַנד").

---

[131] תיאור מפורט למדי של הוויכוח בוועידת הכתיב בווילנה במאי 1931 ראו אצל Kuznitz 2014, pp. 168-171. תגובת ארסית, לפי רוח התקופה, של ממסד היידיש הסובייטי על הוועידה (ועל הקובץ מ-1931) במאמר של ספיוואק, "וועגן דער אָרטאָגראפישער בראַטונג אין אויסלאנד", **אש"פ**, 2 - 3 (1932), זז' 99 - 108. התגובה לא חסכה גידופים גם מפרילוצקי שצידד, כאמור, ברפורמת הכתיב של המילים מהמרכיב העברי-ארמי.
הרעיון לכתוב מילים ממרכיב עברי-ארמי לפי העיקרון הפונטי לא שבק חיים מחוץ לבריה"מ. דבקו בו מוסדות ופרסומים בעלי אוריינטציה קומוניסטית, כגון בפרסומים, כולל ספרי לימוד לבית-ספר, של **איקו"ף** בארגנטינה. מכל מקום, למרות הדביקות בעיקרון הפונטי, לא מדובר בכללי כתיב סובייטי, הן בגלל שימור האותיות הסופיות והן בגלל כללים אחרים, כגון שימור אל"ף עם פת"ח, ראו פִישמאַן.

[132] רייזען, "נחום שטיפֿס לעצטע אַרבעט", **י"ב**, 5 (1933), זז' 383 - 400.
הממסד הסובייטי שוב תכנן לפרסם תגובה נוטפת ארס ודוחה את הנימה הפייסנית של רייזן – הבלשן הקייבאי ראובן לרנר כתב מאמר שבו הוא שפך קיתונות של רותחין על רייזן והצטרף לביקורת "משמאל" שהביע קופרשמיד על המילון. בסופו של דבר המאמר לא פורסם. ראו תיק בארכיון יִיווָאָ: (RG 3) Box 65, Folder 3346 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373788

[133] רייזען, "נחום שטיפֿס לעצטע אַרבעט", **י"ב**, 5 (1933), ז' 387.

[134] ויינרייך (המזכיר המדעי), הרכבי, י"א יפה, י"ל כהן, לנדוי, ניגר, פרילוצקי, קלמנוביץ', ז' רייזן.

עם תיקונים אלה ראתה אור בשנת 1937 מהדורה מחודשת, "סופית" של כללי כתיב היידיש. המילה "סופית" חייבת להופיע במירכאות המביעות אירוניה מרה מאוד. במובן אחד, שתי הגרסאות, הסובייטית משנת 1932 וה"מערבית" משנת 1937 של ה"שולחן ערוך" אכן היו סופיות לפני האסון שמוטט את מפעל המודרניזציה הלשונית של יידיש כשפה בעלת מספר דוברים רב ופוטנציאל צמיחה גבוה. במובן השני, למרות שעקרונות הרפורמה בנוסח בורוכוב ניצחו בין שתי מלחמות העולם ומצב זה נשאר על כנו גם אחרי השואה, הכללים הנוקשים לכאורה שנוסחו בשני המרכזים לעולם לא הפכו לנוקשים ומחייבים באמת, אפילו בכתבי-עת ובפרסומים מדעיים בעלי מוניטין.

1.1.3.3 הערכת מפעל תיקנון הכתיב של ייִוואָ

הסיבה העיקרית לכישלון של כתיב ייִוואָ הסטנדרטי להשתלט על רוב הפרסומים ביידיש היא, לדעתי, ריבוי הסימנים הדיאקריטיים שהוזכר קודם.[135] הנימוק המוצהר של ויינרייך להוספת סימנים דיאקריטיים מרובים היה נוחות הקורא (הדגש בפ"א לבדו קשה כביכול להבחנה וגם אל"ף האילמת הזהה לאל"ף המציינת [a] עלולה לבלבל), אך למעשה הדבר הביא לסרבול רב עבור הכותב והמדפיס ולהתעלמות מחלק מהסימנים הדיאקריטיים ברוב פרסומי יידיש אחרי שנות השלושים מחוץ לבריה"מ. למעשה רוב הפרסומים ביידיש אחרי המלחמה היו קרובים יותר לכתיב הסובייטי של המילים מהרכיב הלא-שמי של השפה.

היעדר רשות אכיפה (אחרי המלחמה גם בבריה"מ) בענייני הכתיב הפך את היידיש במאה העשרים למעבדה של התפתחות טבעית של הכתיב – אחרי המלחמה נצפתה הנטייה להתקרבות לשיטת הכתיב האחרת לא רק בבריה"מ, אלא גם במערב. ייתכן שלולא הדעיכה הטבעית של השפה בעקבות השואה, היו שתי שיטות הכתיב המבוססות במידה רבה על אותן עקרונות, מגיעות בסופו של דבר לעמק השווה. גורם חוץ-לשוני נוסף ששינה מגמה בכתיב היידיש היה עליית קרנה של העברית בעקבות הצלחת הציונות, כך שרעיון ביטול האוטונומיה של המילים מהמקור העברי-ארמי שנראה טבעי בתחילת שנות העשרים ירד לאיטו מהפרק.

נקודות מחלוקת נוספות בעניין הרפורמה בכתיב בממסד ייִוואָ היוו סוגיות השארת אל"ף אילמת במצב בין שתי תנועות ובי"ת דגושה לסימון העיצור [b]. בעמדות החורגות מהכתיב של ייִוואָ בנקודות אלה החזיק יודל מארק ולעמדותיו אלה נודעה חשיבות אחרי מלחמת העולם השנייה, כאשר מארק השתתף בהכנה והוצאה לאור של שני מפעלים מרכזיים בבלשנות יידיש דסקרפטיבית ופרסקרפטיבית כאחד – הכרכים הראשונים של המילון הגדול והדקדוק של לשון יידיש, מפעלים שיידונו בפרקים הבאים.

[135] דוד כץ הגדיר את ריבוי האותיות בכתיב ייִוואָ כנסיגה אחורה מבחינה תיאורטית וטעות מבחינה מעשית, כץ תשנ"ג, ז' 104.

1.1.4 סיכום התפתחות כללי כתיב יידיש במאה העשרים

ועידת צ'רנוביץ ב-1908, שהולידה את היידישיזם כתנועה תרבותית ופוליטית, הביאה לבחינה מחדש של כתיב היידיש. המגמה הייתה לשחרר אותו מתלותו בכתיב הגרמני והיא תאמה מגמות דומות בשפות של עמים מתעוררים אחרים במזרח אירופה. בר בורוכוב שיחק תפקיד מרכזי בניסוח עקרונות הרפורמה עד מלחמת העולם הראשונה.

יש לציין, ששני עקרונות בכתיב נותרו על כנם ולא עורערו לא ע"י בורוכוב ולא ע"י ממשיכי דרכו – 1) התבססות הכתיב ביידיש על האלפבית העברי – עיקרון אשר שלט ביידיש מתחילת קיומה; 2) ביסוס הכתיב על ההגייה הליטאית – "דיאלקט ספרותי" שנוצר ביידיש החל מאמצע המאה הי"ט.

אחרי מלחמת העולם הראשונה התפצל המרחב הדובר יידיש במזרח אירופה לשני מרחבים פוליטיים, אידאולוגיים ותרבותיים – המרחב הסובייטי והמרחב הלא-סובייטי שמרכזו בפולין העצמאית. בין שני המרכזים האלה שררו יחסי יריבות גלויה וסמויה שהביאה לתחרות ביניהם גם בתחום הרפורמה בכתיב. התקופה הראשונה שנמשכה מהמהפכה הרוסית עד אמצע שנות העשרים מאופיינת בפעילות שני המרכזים כשתי רגליים של אותו הגוף. כל אחד מהמרכזים עשה בתקופה זאת צעד קדימה באותו הכיוון אחרי אימוץ ההישגים האחרונים של המרכז האחר כשהמגמה המובילה הייתה פונטיזציה של הכתיב. בסביבות שנת 1925 ההתקדמות נעצרה כשהצד הסובייטי מוביל עם יוזמה רדיקלית חדשה.

התקופה השנייה, בשנים 1925 - 1931 התאפיינה בנסיגת שני המרחבים מהצעדים הרדיקליים שתוכננו בסוף התקופה הקודמת. התקדמות הרפורמה בכיוון הפונטיזציה נעצרה בדרגה שכבר הושגה ומעתה תהליך גיבוש הכתיב החדש המשיך בכיוון המורפולוגי. ביצוע הרפורמה בתקופה זאת הובל בכל אחד מהמרכזים ע"י אדם אחד – אייזיק זרצקי בבריה"מ ומקס ויינרייך בפולין. שיתוף הפעולה בין שני המרכזים המשיך, אך לעיתים קרובות הוא היה סמוי וחשאיותו גברה עם הזמן. בשנת 1928 הגיעו שתי שיטות הכתיב לנקודת התקרבות מרבית. עם זאת, החלו כבר אז להתגבש בשני המרכזים תכניות שעתידות היו להרחיק את שתי השיטות זו מזו.

לצד הגישה המורפולוגית המבוססת דקדוק, החלו לגבור בבריה"מ שיקולים של התחשבות בקורא המורגל לכתיב הישן והתחשבות בכותב המעוניין לחסוך במשיכות קולמוס מיותרות. הצד השמרני לכאורה של הרפורמה לא היווה סתירה למגמת הדמוקרטיזציה של הכתיב שהוכתבה אידאולוגית ע"י היידישיזם והסוציאליזם גם יחד. הכתיב שגיבש זרצקי עלה בקנה אחד עם הפילוסופיה והאסתטיקה של הקונסטרוקטיביזם. סביר מאוד להניח כי המגמה השמרנית כביכול של זרצקי ושטיף שהיו בעלי קשרים לאוקראינה הושפעה גם מהרצון לשמור במידת האפשר על אחידות הכתיב עם הכתיב המקובל בחו"ל והמגמה תאמה גם את סדר

היום התרבותי האוקראיני, שבו בלט מאוד הצורך לשמור על אחדות ואחידות לשונית עם האוקראינים בפולין ובמדינות אחרות במזרח אירופה ומעבר לים.

אם בבריה"מ המגמה השמרנית הייתה מתונה ובסך הכול הלכה לקראת הציבור הרחב, נשאה המגמה השמרנית בפולין אופי לאומי-רומנטי והתבטאה בין היתר בהוספת סימנים דיאקריטיים מרובים לאלפבית של יידיש.

בתקופה החותמת את הרפורמה, כלומר בשנים 1929 - 1932 בבריה"מ, ובשנים 1931 - 1937 בפולין נוספו התיקונים האחרונים לשתי שיטות הכתיב שהתגבשו בתקופה הקודמת והן זכו לגושפנקא רשמית. הצעדים האחרונים ברפורמה הגדילו דווקא את הפער בין שתי השיטות. בבריה"מ בוטלו סוף סוף האותיות הסופיות ובכך נעשה עוד צעד בכיוון הפונטיזציה. בפולין, לעומת זאת, התעלמו ויינרייך ועמיתיו מהרצון המפורש של ציבור מורי ציש"אָ בענין זה ו"קברו" את הרפורמה בכתיב המילים מהמקור השמי.

העשורים הבאים הפריכו במידה רבה את ההחלטות ה"סופיות" של מעצבי הרפורמה. אפילו בבריה"מ, שבה האחידות בכל תחומי החיים נכפתה מלמעלה, לא הגיע הכתיב ביידיש ליציבות המיוחלת לא בשנים שלפני השואה, לא במהלכה ולא אחריה, לפני חיסול תרבות יידיש הסובייטית בסוף שנות הארבעים, ואף לא במרחב תרבות יידיש המצומצם שקם מחדש בסוף שנות החמישים. אחרי המלחמה פנה כתיב יידיש הסובייטי לעבר שיטות הכתיב הנהוגות בחו"ל.

כתיב ייוואָ, לעומת זאת, מעולם לא זכה לתפוצה נרחבת, ונראה כי דווקא בשל ריבוי הסימנים הדיאקריטיים. רוב הפרסומים ביידיש מחוץ לבריה"מ אחרי השואה עמדו באמצע הדרך בין כתיב ייוואָ, שלו דומה יותר כתיבת המילים מהמוצא השמי, לבין הכתיב הסובייטי שלו דומות יותר רוב שיטות הכתיב הנהוגות מבחינת צמצום במספר הסימנים הדיאקריטיים.

ככלל, בולט בפרויקטים המוצעים לחידוש כתיב היידיש בשנות העשרים הפער בין העקרונות המוצהרים לבין התוכן המעשי של ההצעות. ייתכן כי סדרי היום הסמויים או אפילו התת-מודעים של החוקרים (ובמקרה של בריה"מ לבטח גם הגבלות הרטוריקה הרשמית) גרמו לסטיות משמעותיות מהקווים האידאולוגיים שלכאורה הנחו את הרפורמטורים.

1.2 ניסיונות לגבש כללי פיסוק ביידיש

1.2.1 התפתחויות בבריה"מ ומחוצה לה

נושא גיבוש כללי הפיסוק ביידיש הועלה לדיון מאוחר יותר מאשר נושא כללי הכתיב ומשך עניין ציבורי קטן לאין שיעור מנושא הכתיב. עד מלחמת העולם הראשונה היה תחום הפיסוק ביידיש

שטח הפקר, כשהמגמה הכללית הייתה התאמה לעקרונות הפיסוק של הרוסית (פרסומים אמריקניים הושפעו מהפיסוק האנגלי).[136]

דרישה ראשונה לרפורמה בכללי הפיסוק ביידיש מופיעה במבוא לדקדוק של יודל מארק משנת 1921.[137] מארק מחה נגד השיטה הרוסית המסורבלת והמבוססת היגיון שאינה מתאימה לדעתו לסגנון הרווח ביידיש המתאפיין בגמישות ובחוסר היגיון. המחבר דרש לקרב את שיטת הפיסוק ביידיש לשיטות הנהוגות באנגלית ובצרפתית. היצמדות לשיטה הרוסית דמתה בעיניו להיצמדות לכתיב המגורמן. מארק לא הציע בשלב זה כללי פיסוק מפורטים.

מכון ייוואָ הצהיר על כוונתו לגבש כללי פיסוק חדשים בנובמבר 1925.[138] בכתבה שפורסמה ב**ל"ב** הודיעה המחלקה הפילולוגית של המכון על כוונתה לפנות לציבור הבקיא בלשון יידיש עם שאלון בנושא. כמו-כן דווח על המשימה שהוטלה על ט' גוטמן מלודז'[139] לגבש טבלה שתסכם את כללי הפיסוק בארבע שפות אירופיות וזאת על-מנת להכריע לפי איזה עיקרון יגובשו כללי הפיסוק ביידיש – לפי העיקרון הגרמני-רוסי-פולני או לפי העיקרון האנגלי-צרפתי.[140]

בבריה"מ הועלתה לראשונה שאלת כללי הפיסוק ביידיש בסוף שנת 1928 ע"י זרצקי.[141] בגיליונות 4-5 ו-6 של **י"ש** הוא פרסם פרויקט חלקי של כללי פיסוק חדשים שהוא גיבש בספטמבר של אותה השנה.[142] זרצקי הקביל את העיקרון הדקדוקי בפיסוק לעיקרון המורפולוגי בכתיב ובין עיקרון ההנגנה בפיסוק לעיקרון הפונטי בכתיב והציע פשרה בין שני העקרונות תוך אימוץ עיקרון ההנגנה כיסוד. הוא הוסיף כי שפה כתובה עולה על הלשון המדוברת ואל לה לרדת אליה יתר על המידה.[143] זרצקי גם הזהיר מחיקוי של שיטות כתיב של שפות קרובות ומוכרות.[144] ההצעות המעשיות במאמר התבססו על העיקרון הדקדוקי, אך הן היו מעטות וזהירות, ולגבי מקרים רבים זרצקי היסס להביע עמדה. מטרת הפרסום הייתה בעצם להתחיל בדיון ציבורי בנושא. למעשה שום דיון לא התחיל אז וכמעט לא התקבלו תגובות למאמר.[145]

---

[136] זארעצקי - פאלקאָוויטש 1931, ז' 4.

[137] מאַרק תּרפ"ב, זז' 4 - 5 (המבוא נכתב באוגוסט 1921).

[138] "ידיעות פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט", **ל"ב**, 79 (1925), ז' 13.

[139] לא עלה בידי למצוא עליו מידע.

[140] עקב ההבדל בין עקרונות הפיסוק מכיל טקסט ברוסית או בגרמנית עד פי שניים יותר סימני פיסוק מאשר טקסט בעל מבנה תחבירי דומה באנגלית וצרפתית – *Punctuation* 2023.

[141] בדקדוק שלו משנת 1926 ציין שהפיסוק המקובל ביידיש בבריה"מ הוא למעשה פיסוק רוסי – זארעצקי 1926, ז' 216.

[142] זארעצקי, "צו דער ייִדישער פונקטואציע", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 23 - 32; 6 (1928), זז' 15 - 20; מאַרק, "וועגן אַ סיסטעם אָפּשטעל-צייכנס", **דער איינהייטלעכער ייִדישער אויסלייג** (1930), זז' 94 - 95.

[143] זארעצקי, שם, ז' 26.

[144] שם, ז' 27.

[145] זארעצקי - פאלקאָוויטש 1931, ז' 4. חוסר עניין בכללי הפיסוק היה גם בציבור הרוסי – רק 2-3% מתגובות הציבור לפרויקט כללי כתיב חדשים בדיון בשנים 1929 - 1930 התייחסו לכללי פיסוק (Жильцова 2006, с. 243).

בינתיים, גם מעבר לגבול נעשו צעדים דומים בתחום. במאי-יוני 1929 בריגה גיבש יודל מארק פרויקט של כללי פיסוק משלו מבלי שקרא את מאמר העמדה של זרצקי.[146] הפרויקט היה מבוסס על העיקרון שמארק ניסח כבר בשנת 1921, דהיינו הפשטה של כללי הפיסוק תוך התרחקות מהעיקרון של ההיגיון הדקדוקי הרווח בפיסוק הרוסי. מארק עשה אומנם מחווה לרוח היידישיסטית והעלה שאלה על הפיסוק העממי ופיסוק הקלסיקונים, אך מיד הגיע למסקנה כי המידע בעניין מועט מדי ולא יהיה לו על מה להתבסס אם יאמץ עיקרון של טיפוח מסורת יידיש אותנטית.[147] מארק ביסס את שיטתו על עיקרון ההנגנה בלבד, תוך התעלמות כמעט מוחלטת מהעיקרון התחבירי ועם התחשבות מועטה בשיקולי נוחות הקריאה. הדבר בולט במיוחד לגבי השימוש בפסיק. מארק המליץ בכללי הפיסוק שלו להסתמך על השמיעה בלבד ולשים פסיק רק במקום שבו נשמעת הפסקה בדיבור, כאשר במקרים של ספק ניתן לכותב חופש פעולה נרחב.[148] מארק גם המליץ להמעיט בשימוש בנקודתיים ובנקודה-פסיק.[149] בתוספת למאמרו הוא מתח ביקורת על מאמר העמדה שכתב זרצקי עקב התבססותו על העיקרון התחבירי, אשר לדעת מארק מסרבל את הפיסוק יתר על המידה.[150]

זרצקי המשיך לעבוד במוסקבה[151] על גיבוש כללי הפיסוק משלו וצירף לעבודה גם את תלמידו אליהו פלקוביץ'.[152] בהיעדר דיון בנושא בשיח המקצועי והציבורי ביידיש, קיבלה העבודה על הפרויקט דחף מבחוץ. בשנים 1929 - 1930 התנהל מעל דפי עיתונות רוסית בלשנית ופדגוגית דיון ברפורמה בפיסוק הרוסי.[153] כמה מהמשתתפים בוויכוח הדגישו צורך בשינוי כללי הפיסוק שגובש במאה הי"ט ע"י יאקוב גרוט (Яков Карлович Грот, 1812 - 1893) וקירובם להנגנה, תוך הפחתה משמעותית של השימוש בפסיקים. הבולט בין הבלשנים שדגלו ברפורמה בכיוון זה היה אלכסנדר פשקובסקי (Александр Матвеевич Пешковский)[154] שהביע

---

[146] מאַרק, "וועגן אַ סיסטעם אָפּשטעל-צייכנס", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג** (1930), זז' 88 - 117.
[147] שם, זז' 94 - 96.
[148] שם, ז' 97.
[149] שם, ז' 98.
[150] שם, זז' 116 - 117.
[151] זרצקי לימד במוסקבה בחוג ליידיש באוניברסיטה. ראו זיכרונות עליו מתקופה זאת – ליבינזאָן 1995, זז' 758 - 760.
[152] אליהו פלקוביץ' (1898 - 1979), יליד הומל שברוסיה הלבנה, למד באוניברסיטה במוסקבה וחי בעיר זאת עד סוף חייו. בשנות העשרים והשלושים לימד יידיש באוניברסיטה הקומוניסטית למיעוטי המערב ("מיִערעווקע") עד לסגירתו של מוסד זה בשנת 1936. בתחילת המלחמה התנדב לצבא האדום וגילה גבורה עילאית ועל כך זכה ב"אות לנין" – העיטור הגבוה ביותר בבריה"מ – http://podvignaroda.ru/?#id=10059584&tab=navDetailManAward. בשנות המלחמה היה חבר בוועד היהודי האנטיפשיסטי, אך לא נעצר כמו יתר חברי הוועד. ארכיונו שמור בספרייה הלאומית (סימול: ARC. 4* 2001). ביוגרפיה מפורטת של פלקוביץ', כולל ביבליוגרפיה עשירה, פורסמה לא מזמן: Efrat Gal-Ed. *Keine Spur von Aufruhr. Zu Elye Falkovitshs Leben und Werk.*, פֿאַלקאָוויטש 2024, זז' XIX-LX. ראו גם: ארן יערוסאלימסקי, "די מיִערעווקע – אונדזער 'קליינינקער אינטערנאציאָנאל'...", **ס"ה**, 2 (1974), זז' 172 - 173.
[153] Жильцова 2006.
[154] פשקובסקי (Пешковский) (1878 - 1933) נולד בטומסק שבסיביר במשפחה יהודית, אך הוטבל לנצרות עוד בילדותו.

רעיונות דומים כבר בשנת 1914.[155] עם זאת, הפרויקט הרשמי של הרפורמה פסל גם אימוץ מוחלט של עיקרון ההנגנה בפיסוק הרוסי.

נושא הפיסוק אמור היה לעלות לדיון בוועידת לשון יידיש הכלל-סובייטית הראשונה (די ערשטע אלפארבאנדישע שפּראכקאָנפערענץ) שהתקיימה בקייב בפברואר 1931. זרצקי ופלקוביץ' הכינו לקראת הוועידה מתווה לכללי פיסוק חדשים, אך הנושא לא נידון מקוצר זמן. ועדה מיוחדת אישרה אז את עקרונות הרפורמה שהציעו שני החוקרים והטילה עליהם משימה לפרסם את המתווה על-מנת לפתוח דיון ציבורי בנושא שאמור היה להימשך שנה. מוסדות המחקר המוסקבאיים היו אמורים לנהל את הדיון.[156] למעשה, הנושא נמסר לטיפולם של זרצקי ופלקוביץ' מבלי שעורר עניין רב בקרב בלשנים אחרים.

כללי הפיסוק של זרצקי ופלקוביץ' ראו אור באותה השנה. המחברים ציינו את היעדר הסדר בפיסוק יידיש המחקה חיקוי עיוור את כללי הפיסוק הרוסי במקרה הטוב, תוך שהם מגדירים את הפיסוק הרוסי כ"פסול" ("טויג נישט"). עם זאת, הם לא מצאו לנכון לחדש את שיטת הפיסוק באופן רדיקלי. זרצקי ופלקוביץ' פסלו את הפרויקט של יודל מארק, תוך לגלוג על הניסיון לחקות בפיסוק דיבור חי ביידיש. במקום פיסוק מבוסס הנגנה הציעו החוקרים ממוסקבה שיטה המאחדת שני עקרונות, דקדוקי ופונטי עם העדפה לעיקרון הדקדוקי, תוך הקבלה מפורשת לאיזון כזה בשיטת כתיב היידיש הסובייטית שזה עתה אומצה.[157] בסופו של דבר, למרות הרטוריקה השמרנית יחסית, בעניין המעשי החשוב ביותר – הפחתת כמות הפסיקים, הכללים של זרצקי ופלקוביץ' אכן עשו צעד משמעותי. הכללים החדשים ביטלו את השימוש בפסיק ב-14 מקרים.[158]

נראה שגם בשלב זה הנושא לא זכה לתהודה ציבורית רחבה לא בבריה"מ ולא מחוצה לה.[159] ההצעות של מארק מצד אחד ושל זרצקי ופולקוביץ' מהצד השני אומצו ושולבו בכללי הכתיב המגובשים של ייוואָ ושל בריה"מ בהתאמה ללא התנגדות כלשהי.

---

[155] Пешковский 1914.

[156] זארעצקי - פאלקאָוויטש 1931, זז' 4 - 5.

[157] שם, ז' 8.

[158] שם, ז' 46 - 48.

[159] התגובה היחידה הייתה תגובתו של חיים לויצקר ב**אש"פ**. לויצקר לא ערער על עיקרון הפשרה בין שני העקרונות שקבעו זרצקי ופלקוביץ', אך הציע לא לוותר על פסיק בכמה מקרים על-מנת לעשות את הטקסט נוח יותר לקריאה, במיוחד במשפטים ארוכים. בנוסף הציע לויצקר חידוש מקורי – חיבור באמצעות מקף של פועל עם התחילית המתנתקת "גייט-דורכ דורכ דער טיר". רוח דבריו של לויצקר עולה בקנה אחד עם פילוסופיית הכתיב של זרצקי – רציונליות ונוחות לקורא. ראו: לויצקער, "צום פּראָיעקט נײַע יידישע פונקטואַציע", **אש"פ**, 1 - 2 (1931), זז' 93 - 94. טיוטה של המאמר: ארכיון ייוואָ (RG 3) Box 65, Folder 3344, https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373786, זז' 24 - 25.
התייחסות נוספת לכללי פיסוק נמצאת במאמר של מײַדאנסקי, "אטריבוטן-אדיעקטיוון בא איין סובסטאנטיוו", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 107 - 125. המאמר מוקדש להבחנה סמנטית בין סוגי הלוואי השונים שיוצרים שמות תואר המתלווים לשמות עצם. מיידנסקי מנסח כללי פיסוק שאינם סותרים את הכללים שהציע פלקוביץ', אלא מדייקים אותם.

יש לציין כי הדיון ברפורמה בפיסוק הרוסי נקטע ע"י סטלין ב-2 ביולי 1931.[160]הסיבה להוראתו הישירה על הפסקת הדיון לא היו כללי הפיסוק, אלא ההצעות ללטיניזציה של הכתיב הרוסי שהיוו חלק עיקרי מחבילת הרפורמה שקידמה ועדת הכתיב שליד משרד החינוך של רוסיה הסובייטית בשנים 1930 - 1931. רפורמה מתונה מאוד בפיסוק הרוסי נעשתה בשנת 1956 בהנחיית אברהם שפירא (Абрам Борисович Шапиро, 1890 - 1966). העיקרון המנחה ברפורמה זאת היה עיקרון העזרה לקורא בהבנת הנקרא[161]. יש לציין ששאיפה למניעת דו-משמעות בהבנה הוצגה כאחת ממטרות הכללים החדשים גם בספרם של זרצקי-פלקוביץ'[162].

1.2.2 סיכום

בניגוד לכללי הכתיב לא משכו כללי הפיסוק תשומת לב מיוחדת מחוץ לחוגי הבלשנים. ניסיונות לעורר ויכוח ציבורי בנושא לא צלחו. ליידיש חסרה מסורת בעניין ובפיסוק שררה אנדרלמוסיה. לעיתים חיקו כותבים ועורכים את הפיסוק הרוסי מרובה הפסיקים המבוסס על עיקרון של היגיון תחבירי.

ניסיונות הרפורמה בשני המרחבים הגיאוגרפיים-מדיניים הלכו אומנם בכיוון אחד של הפחתה במספר סימני הפיסוק ובהתרחקות מהעיקרון הלוגי-תחבירי, אך מידת ההתרחקות הרצויה הייתה שונה. אם יודל מארק בליטא דרש מהפכה בכללי הפיסוק והמרת העיקרון התחבירי בעיקרון הפונטי, דבקו זרצקי ותלמידו פלקוביץ' במוסקבה בשילוב שני העקרונות כשידו של העיקרון התחבירי על העליונה.

לכאורה נראה כי המגמות ברפורמת הפיסוק בשני המרחבים הפוכות מאלה שברפורמת הכתיב – שינוי רדיקלי באסכולת ייוואָ לעומת גישה שמרנית בבריה"מ. אך למעשה בשני המקרים הגישות עולות בקנה אחד עם העקרונות המוצהרים והסמויים בתחום הכתיב.

גישת מארק דרשה קודם כול אמנציפציה של יידיש מהשפעות זרות ושאיבה ממקורותיה שלה. בתנאים של היעדר מסורת פיסוק עצמאית גישה זאת הביאה להתרחקות מרבית מהמסורת הרוסית מצד אחד והתקרבות ליידיש מדוברת שבה תפקיד חשוב מאוד ניתן להנגנה כפיצוי על "פראיות" בתחביר.[163]

לעומת מארק מהווה גישתם המוצהרת של זרצקי ופלקוביץ' המשך ישיר לגישתו של זרצקי בכללי הכתיב שלו המבוססים על שילוב של עקרונות דקדוקיים ועקרונות פונטיים.

---

[160] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 3. Д. 834. Л. 1-43; РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 162. Д. 10. Л. 106-107.

[161] "пунктуация", *ЛЭС* 1990, стр. 406-407.

[162] זארעצקי - פאלקאָוויטש 1931, ז' 11.

[163] לאפיון תחביר של יידיש מדוברת כפי שהשתקף בספרות מוקדשים שני מאמרים ב**אש"פ**, 4 (1939): לערנער, "אינטאָנאציאָנעל-סטיליסטישע באזונדערקייטן פון שאָלעמ-אלייכעמס שפראכ", זז' 101 - 126; שאפירא, "באזונדערקייטן פונעמ זאצבוי אינ דער יידישער פאָלק-שפראכ לויט דער שפראכ פון שאָלעמ-אלייכעמס פערסאָנאזשנ", זז' 127 - 148.

נראה אפוא שגם בכללי הפיסוק משתקפת רומנטיקה לאומית ביידוֹאָ מול ביטוי גישה רציונליסטית-טכנית בבריה"מ.

1.3 ניסיונות לאמץ כתב לטיני עבור יידיש

1.3.1 ניסיון לליטון הכתב בבריה"מ

ניסיון ליטון הכתיב של יידיש בבריה"מ בהקשריו הפוליטיים והאידיאולוגיים תואר היטב ע"י דוד שניר.[164] תנופת היוזמה הייתה קצרה וארכה פחות משנתיים, בשנים 1929 - 1931. בשנת 1930 היוזמה קיבלה גושפנקא רשמית כאשר ועדת הכתיב המרכזית המליצה על ליטון הכתב של יידיש שמנתה שבע סיבות לשינוי שרובן התבססו על נימוקים רציונליים ואחת נשאה אופי אידיאולוגי – ניתוק מהלשון העברית.[165] כבר בשנת 1931 הרעיון נגנז ובשנת 1934 הוגדר כ"ניסוי מזיק".[166] להלן אבקש לבחון את תוכנה הממשי של שיטת הלטיניזציה הסובייטית של יידיש ואת הגישות המדעיות והאידיאולוגיות הגלומות בה.

בבואנו לתאר את ניסיון ליטון הכתיב של יידיש בבריה"מ עלינו להזכיר קודם כול את מסע ליטון שיטות הכתיב של עמי המזרח בבריה"מ. חלוצת הלטיניזציה במרחב הסובייטי הייתה אזרבייג'ן הסובייטית, שבה מסע הלטיניזציה החל בשנת 1921. בשנת 1926 הוקם ועד כלל-סובייטי לאלפבית חדש של שפות טורקיות (Всесоюзный центральный комитет нового тюркского алфавита) ובשנת 1927 הוא אישר פרויקט של אלפבית עבור שפות טורקיות על בסיס אותיות לטיניות עם הוספת סימנים דיאקריטיים[167]. האלפבית כלל 34 אותיות ואמור היה להוות בסיס לשיטות כתיב של שפות שונות עם אפשרות להוספת אותיות בהתאם להרכב הפונטי של לשון זו או אחרת. אחרי שנת 1930 האלפבית החדש אומץ גם עבור שפות שאינן טורקיות ושמו הוסב ל"אלפבית חדש" או בשמו הטטרי "ינליף" (jaŋalif).[168] שיטות כתיב על בסיס זה המשיכו להתפשט עד אמצע שנות השלושים, אך המדיניות השתנתה לאחר מכן ובשנים 1936 - 1941 שיטות הכתיב של כל לשונות בריה"מ על בסיס ה"ינליף" הוחלפו בשיטות כתיב על בסיס קירילי.[169]

בנובמבר 1929 הקים משרד החינוך של רוסיה הסובייטית ועדה לבחינת סוגיית ליטון הכתיב הרוסי. הוועדה פרסמה את המלצותיה שנה מאוחר יותר בכתב העת *Культура и*

---

[164] Shneer 2004, pp. 81-87. שניר שיער סיבות לכישלון היוזמה ומנה רק גורמים פנימיים בממסד יידיש הסובייטי, מבלי להזכיר את התערבותו של סטלין בשיח הבלשני הרוסי באמצע שנת 1931, כפי שיתואר להלן.

[165] שם, pp. 84-85.

[166] מיידאנסקי, **וויסנשאפט אונ רעוואָליוציע** (להלן **וואָ"ר**), 3 - 4 (1934), ז' 237.

[167] גם אימוץ הכתיב הלטיני עבור השפה הטורקית בטורקיה בשנים 1928 - 1929 נעשה בהשפעה ישירה של ההתפתחויות בקרב העמים הטורקיים בבריה"מ. ע"ע "Новый алфавит" ב-*Литературная энциклопедия*, т. 8 (1934).

[168] שם.

[169] "Всесоюзный центральный комитет нового алфавита", *ЛЭС* 1990, стр. 89-90.

письменность Востока.[170] ההמלצות כללו שלושה פרויקטים דומים מאוד של כתיב לטיני עבור השפה הרוסית וכולן התבססו על ה"ינליף". כפי שהוזכר, הוויכוח על שינוי שיטת הכתיב הרוסית נקטע ע"י סטלין ב-2 ביולי 1931.[171]

בשטחי גליציה האוסטרית התחרו במאה הי"ט שתי שיטות לטיניזציה של השפה האוקראינית – שיטת הכומר האוקראיני יוסיף לוזינסקי (Йосип Іванович Лозинський) המבוססת על הכתיב הפולני ושיטת הבלשן הצ'כי יוזף יירצ'ק (Josef Jireček) המבוססת כתיב צ'כי.[172] רוב ההצעות המאוחרות יותר ללטיניזציה של הכתיב האוקראיני התבססו על הכתיב הצ'כי (והקרואטי המבוסס עליו).[173] כאלה היו גם ההצעות לליטון הכתיב שהועלו באוקראינה הסובייטית בשנות העשרים.[174] בוועידת הכתיב הכלל-אוקראינית שהתקיימה בחרקוב במאי-יוני 1927 ההצעה להעביר את הכתיב האוקראיני על בסיס לטיני נדחתה ברוב קולות (25 קולות נגד 20).[175]

באשר למרחב הלשוני הבלרוסי, יש לציין שהשימוש בכתיב הלטיני היה נפוץ בו הרבה יותר מאשר באוקראינה.[176] השפעת הכתיב הפולני על הכתיב הלטיני הבלרוסי הייתה חזקה וארוכה יותר מאשר במרחב האוקראיני. רק בשנת 1907 הציעה הוצאת ספרים בלרוסית בפטרבורג להמיר את הדיגרפים הנהוגים בכתיב הפולני באותיות עם סימנים דיאקריטיים הנהוגים בצ'כית ובשיטות כתיב אחרות בנויות על הבסיס הצ'כי.[177] עם זאת, כמה תכונות האופייניות לכתיב הפולני, כגון שימוש ב-w לציון העיצור [v] נותרו על כנן בכתיב לטיני בלרוסי עד שנות השלושים המאוחרות. ועידה כלל-בלרוסית בענייני הכתיב שהתקיימה במינסק בנובמבר 1926 דחתה את רעיון אימוץ האלפבית הלטיני עבור הלשון הבלרוסית.[178]

סקירה של תולדות שימוש באלפבית לטיני של שלוש השפות המזרח-סלביות מעלה קשת רחבה מאוד הן של נסיבות היסטוריות (של שימוש ואי-שימוש באלפבית הלטיני, החל משימוש נרחב למדי בבלרוסית וכלה בניסיון קוריוזי של הלטיניזציה ברוסית), והן של שיטות הכתיב הלטיניות שהיו בשימוש או הוצעו לשימוש בתקופות שונות ע"י גורמים שונים.

איזו שיטת לטיניזציה הוצעה בבריה"מ עבור יידיש? רוב הרפורמות המודרניות בשיטות כתיב מבוסס על עיקרון של התאמה מרבית של הרכב הגרפמות להרכב הפונמות של השפה הנדונה.

---

[170] Материалы 1930 .

[171] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 3. Д. 834. Л. 1-43; РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 162. Д. 10. Л. 106-107.

[172] Мойсеєнко 1997 .

[173] למשל, שיטת התעתיק שהייתה נהוגה בספריות הפרוסיות *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken und für den preussischen Gesamtkatalog*, 1899

[174] Пилипенко 1923, Йогансен 1923.

[175] Сімович 1927.

[176] אפילו ספרי לימוד בלרוסיים ציינו שלשפה יש שתי שיטות כתיב – קירילית ולטינית (*Працы* 1927, стр. 116).

[177] Семёнава 2014.

[178] *Працы* 1927, стр. 116-118.

גישה זאת הייתה מקובלת גם על בלשני יידיש הסובייטיים, כפי שראינו בדיון על הרפורמה בכתיב. הלטיניזציה הייתה אמורה להמשיך את המגמה ולא לסתור אותה. על כן, שיטות הכתיב הפולנית והגרמנית לא באו בחשבון לא רק משיקולים של שחרורה של יידיש מהשפעת שפות קרובות חזקות יותר, אלא משיקולים בלשניים גרידא. הצליל [ʃ] מצוין בכתיב הפולני בשתי גרפמות sz ואילו בגרמנית בשלוש sch; הצליל [ʧ] נכתב בפולנית בשתי גרפמות cz, בגרמנית בארבע tsch. אם כן, השיטות הרלוונטיות עבור יידיש יכלו להיות השיטה הצ'כית שהחל מהמאה הי"ט הפכה לשיטת כתיב לטיני פאן-סלבית כמעט (קרואטית, סלובנית, סלובקית), ובתחילת המאה העשרים עקרונותיה אומצו גם ע"י השפות הבלטיות; או לחילופין שיטת "ינליף" האזרית-טורקית הצעירה. בשתי השיטות מספר האותיות תאם את מספר הצלילים של הלשון הרלוונטית הודות לשימוש בסימנים דיאקריטיים. למרות הבדלים בהרכב ההגאים בין השפות השונות ההתאמה בין האות לצליל שהייתה קיימת בשפת המקור (הצ'כית והאזרית בהתאמה) נשמרה גם בשפות האחרות שאימצו את שיטות הכתיב האלה. כך הצלילים [ʃ] ו-[ʧ] צוינו בצ'כית ובאזרית באותיות š ו-č ו- ş ו-c בהתאמה. כבר מהמבט הראשון ברור כי שיטת הלטיניזציה שהוצעה עבור יידיש התבססה על השיטה הצ'כית. סימנה המובהק הוא שימוש בסימן הדיאקריטי "האצ'ק" (háček).

לבחירת הכתיב הצ'כי כבסיס לכתיב לטיני של יידיש יכולים להיות כמה הסברים. קודם כול, אם לדבר על שיקולים בלשניים גרידא, הרכב הפונמות של יידיש דומה הרבה יותר להרכב פונמות של שפות סלביות מאשר למלאי ההגאים של שפות טורקיות. כך, ברוב השפות הטורקיות חסר העיצור המחוכך [ʦ] ואילו ביידיש הוא נפוץ מאוד, אף יותר מאשר בשפות סלביות[179] שבכל שיטות הכתיב הלטיניות שלהן מוקצית עבורו האות c. שנית, נראה כי שיטת הכתיב הצ'כית הייתה קרובה ונראתה טבעית יותר לבלשנים בעלי רקע תרבותי והכשרה בלשנית מזרח-אירופית או אפילו גרמנית (כאמור, כתיב על בסיס צ'כי שימש לתעתיק שפות סלביות בספריות מדעיות בגרמניה). ראינו גם שעל בסיס זה נוצרו שיטות לטיניזציה של האוקראינית. שלישית, ייתכן כי השפעה מסוימת הייתה לחלוקה המקובלת בבריה"מ באותם הימים ל"עמי מערב" ו"עמי מזרח", חלוקה שחפפה כמעט את החלוקה ל"אומות מתקדמות תרבותית" ו"אומות נחשלות תרבותית".[180] חלוקה זאת השפיעה גם על הפעילות האקדמית – חלק מהפעילות האקדמית ביידיש התקיים באוניברסיטה הקומוניסטית למיעוטי המערב (Коммунистический университет национальных меньшинств Запада имени Ю. Мархлевского, "מיִרעווקע").[181]

---

[179] פי שלושה מאשר ברוסית. ראו שאצקי, "וועגן לאָגאָטיפן און אָפטע קלאנגען-קאָמבינאציעס אין דער יידישער שפראך", **ל"ז**, 1 (1933), ז' 82, 84.

[180] Martin 2001, pp. 56, 167.

[181] אגב, המילה "מיִרעווקע" שימשה כדוגמא יחידה כמעט של ניאולוגיזם סובייטי עממי ביידיש, "די סאָוועטישע ניִבילדונגען אין יידיש", **ל"ז**, 2 (1934), ז' 82.

לכאורה, ביסוס הפרויקט של הלטיניזציה של הרוסית על שיטת ה"ינליף" דווקא סותר את כל הקביעות שבפסקה הקודמת, אך ייתכן כי גורם הזמן היה מכריע בעניין זה – בשנת 1928, כאשר הופיע ספרו של זרצקי שגיבש את שיטת הלטיניזציה של יידיש הסובייטית, נחשבה שיטת ה"ינליף" לאלפבית של שפות טורקיות בלבד ורק החל משנת 1930, שבה גובשה ההצעה לכתיב לטיני עבור רוסית, החלה התפשטותה גם על שפות אחרות בבריה"מ שהקנתה לו מעמד של מעין כתיב לטיני סובייטי כללי ורשמי. מכל מקום, חקירת הסיבות לבחירה של השיטה האזרית דווקא כבסיס לכתיב רוסי חדש שהוצע חורגת ממסגרת המחקר הנוכחי.

1.3.2 ניסיונות ליטון כתב יידיש מחוץ לבריה"מ

יוזמות לליטון הכתיב של יידיש מחוץ לבריה"מ הופיעו בהקשר תרבותי ופוליטי שונה והדבר השפיע גם על תוכנן ממשי של היוזמות האלה. השוני התבטא בכמה מישורים. ראשית, כמעט כל יוזמות הלטיניזציה הלא-סובייטיות צצו בארצות שהשפה השלטת בהן השתמשה באלפבית הלטיני. שיטות האלפבית של השפות האלה השפיעו על שיטות הליטון שהוצעו עבור יידיש וזאת בניגוד למצב ה-tabula rasa בבריה"מ שאפשר גישה יותר מדעית ואובייקטיבית. שנית, הממסד המדעי של ייִוואָ לא תמך בלטיניזציה, לכן ההצעות ללטיניזציה של הכתיב בנוסף להיותן ספורדיות, גם סבלו לעיתים קרובות מגישה חובבנית. גורם שלישי שפגע באחידות היוזמות היה חשש מ"מרד דיאלקטים", מגמה שבאמצעות הלטיניזציה עלולה הייתה לערער על שליטת יידיש הליטאית על הכתיב המקובל ביידיש.[182]

התייחסות חשובה של האסכולה המדעית של ייִוואָ לשאלת הלטיניזציה אנו מוצאים במאמרו של ויינרייך "ייִדיש מיט לאַטײַנישע אותיות".[183] המאמר דן בספר שירה ביידיש באותיות לטיניות שראה אור בצ'רנוביץ. מכיוון שספר השירה[184] ראה אור ברומניה בכתיב שלו היו ויתורים לכתיב הרומני למרות בסיסו ה"צ'כי". ויינרייך דן לכף זכות את שיטת הלטיניזציה הסובייטית וכינה בדרך אגב את הכתיב המקובל בצ'כית "מושלם". עם זאת, רובו של המאמר עוסק בבעיה

---

[182] מהסכנה של ביטול האחידות היחסית של השפה הכתובה עם אימוץ כתיב לטיני הזהיר מתתיהו מיזס עוד בוועידת צ'רנוביץ. ראו: כּץ תּשנ"ג, זז' 61 – 62.

[183] **ייִ"ב**, 7 (1934), זז' 268 - 271.

[184] *Naje Jidiše Dichtung. Klejne antologie*. Ojsgeklibn un tsunojfgeštelt: Chaim Gininger, Note Heifer, Hersch Segal, Itzik Schwarz. Černovits: Seminar far jid. Literatur un šprachkenteniš., 1934.

אחרת שהשימוש בכתיב הלטיני מבליט, דהיינו שיקוף ההגייה של דוברי הדיאלקטים השונים.[185] למעשה העניין הזה שייך לתחום האורתואפיה אשר יידון בהמשך.[186]

1.3.3 שימוש בכתב לטיני ביידיש אחרי מלחמת העולם השנייה

אחרי כישלון הלטיניזציה בבריה"מ ואחרי קביעת כללי כתיב תקניים בבריה"מ ובפולין בשנות השלושים ירד עניין הלטיניזציה מסדר היום של ציבור כותב וקורא יידיש. יוצאי דופן מבחינה זאת היו עיתונים אחדים שראו אור ביידיש במחנות עקורים בגרמניה אחרי המלחמה. השימוש באותיות הלטיניות נבע ממחסור באותיות עבריות בגרמניה ההרוסה.[187] הכתיב בהם היה מבוסס על הכתיב הפולני.

מלבד זאת, השימוש באותיות לטיניות נעשה בתעתיק המילים בפרסום שירים בקבצים ובכתבי-עת (למשל ב**סאָוועטיש היימלאנד** (להלן **ס"ה**)). בבריה"מ המשיך השימוש בכתיב שגובש ע"י זרצקי. לעומת זאת, בקובץ רב הכרכים של שירי עם ביידיש שראה אור בישראל בשנות השבעים נעשה שימוש בתעתיק על בסיס הכתיב האנגלי.[188] תחומים נוספים המצריכים שימוש באותיות לטיניות בשיטה אחידה הם פרסום ספרי מחקר על תרבות יידיש בשפות זרות וקטלוג ספרים בספריות. אחרי מעבר ייוואָ לניו-יורק החל המוסד להשתמש בתעתיק לטיני מבוסס הכתיב האנגלי. ספריית הקונגרס השתמשה עד 1948 בשיטה המבוססת כתיב גרמני ואילו מאוחר יותר אימצה שיטה מקורית המבוססת על תעתיק העברית.[189] ככזאת היא מכילה סימנים דיאקריטיים דווקא באותיות הנפוצות ביידיש (ק - ḳ, ט - ṭ). למעשה מדובר בטרנסליטרציה ולא בטרנסקריפציה ובוודאי שלא בשיטת כתיב עצמאית. הסדרה הגרמנית jidische schtudies הרואה אור בהוצאת Helmut Buske בהמבורג משתמשת בשיטה שפותחה ע"י וולף-אוטו דרסן (Wulf-Otto Dreeßen), ולטר רל (Walter Röll) ואריקה טים (Erika Timm). שיטה זאת מבוססת על כתיב גרמני לתעתיק העיצורים, כפי שמעידה צורת הכתיבה של שם הסדרה. למעשה, שיטת הלטיניזציה הסובייטית מבוססת גישה רציונלית ומדעית נדחתה בימינו גם לצרכי תעתיק מדעי ע"י שיטות תעתיק אחרות וזאת דווקא עקב השפעת הגורמים שמניתי לעיל, כלומר, השפעת שיטות הכתיב של לשונות הסביבה, ובמיוחד

---

[185] במאמר יש התייחסות לפרויקטים ללטיניזציה של יידיש מאת שלמה בירנבוים ("טראַנסקריפציעס פֿון יידיש", **פֿילאָלאָגישע שריפֿטן**, 3 [1929], זז' 485 - 496) ושל יעקב שבד (שאַבאַד) שהוצע בשנת 1931 ולא פורסם. ייחוד שני הפרויקטים בהוספת סימנים דיאקריטיים לתנועות כדי לשקף הבדלים דיאלקטליים. באשר לעיצורים משתמשים שני הפרויקטים הסימנים דיאקריטיים צ'כיים, כאשר הפרויקט של בירנבוים מאמץ גם השפעות פולניות (w, ł) ואילו ההצעה של שבד כוללת אות שאולה מהכתיב של אספרנטו (ĥ עבור [x]).

[186] גם נחום שטיף בבריה"מ הדגיש את הקשר בין הלטיניזציה והאורתואפיה ואף דרש להקדים את קביעת כללי ההגייה התקניים לליטון הכתיב (**י"ש**, 2 - 3 [1930], ז' 89).

[187] פלורסהיים, עמ' 63.

[188] **אַנטאָלאָגיע פֿון יידישע פּאָעזיע**, בב. 1 – 7, ירושלים, 1983 - 2004.

[189] Weinberg 1995, pp. 61-62.

של השפה הבינלאומית, אנגלית; היעדר גורם מלכד; וההתחשבות בדיאלקטים (כמו גם בשכבות היסטוריות קדומות של הלשון) הטבעית והמובנת בספרות מדעית.

1.3.4 מסקנות וסיכום

מיעוט היוזמות לליטון כתב יידיש ואי-הצלחתן מעידים על מעמדו האיתן של הכתב העברי בקרב קוראי יידיש וכותביה. דבר זה מעיד על סיגול מוצלח של כתב עברי, שבמקורו מיעט בציון תנועות, לשפה הודו-אירופית שבה הדבר חיוני. סיבה נוספת לחוזקו של הכתב העברי נעוצה בכך שהשפה הקרובה ביותר ליידיש, דהיינו הגרמנית, משתמשת בכתב לטיני וויתור על הכתב העברי היה מטשטש את זהותה העצמאית של יידיש.

אלה דברים ידועים שאין בהם חידוש. מחקרי גילה סיבות נוספות שהוסיפו לגורמים שמניתי זה עתה.

פיזורה הגיאורגפי של יידיש בין מדינות המשתמשות בכתב לטיני ובכתב קירילי מנע גיבוש יוזמה אחידה לאימוץ כתיב יידיש. לולא המצב, סביר להניח ששימוש בכתב לטיני ביידיש בשיטה אחידה היה יותר נפוץ ועל כך מעיד השימוש בכתב לטיני המבוסס עלה הכתיב הפולני במחנות עקורים שבהם יוצאי פולין היוו רוב ושימוש בתעתיק לטיני המבוסס אנגלית היום, בין היתר עקב משקלה של יהדות ארה"ב. בבריה"מ, שבה השפות הרשמיות העיקריות באזורי תפוצת יידיש השתמשו בכתב הקירילי, גרם מצב זה הן לחולשת יוזמת הליטון ביידיש והן לניסיון לאמץ שיטת כתב לטינית האופיינית לשפות סלביות (אך לא לפולנית).

1.4 ניסיונות ליצור שיטת קצרנות ליידיש

1.4.1 התפתחויות בבריה"מ ומחוצה לה

הצורך ליצור שיטת קצרנות עבור יידיש הועלה לראשונה על סדר היום בכתב-העת היהודי-פולני **דאָס יידישע וואָרט** בשנת 1918. על דפי כתב-העת נידון בין היתר עניין כיוון הכתיבה שיש לאמץ, אך הדיון לא הביא ליישום ממשי.[190]

בסוף שנת 1925 ראה אור בברלין ספרון קטן (בסך הכול חמישה שיעורים קצרים) ללימוד קצרנות יידיש מאת אשת החינוך הציונית ד"ר פועה (פייגה) שרגורודסקיה (שאַרגאָראָדסקאַיאַ) (1879 – 1951).[191] מהמבוא לספר עולה כי שיטת קצרנות היידיש של שרגורודסקיה מבוססת על שיטתה העברית שפורסמה זמן קצר לפני-כן.[192] שיטת שרגורודסקיה התבססה על כתיבה מימין לשמאל, על העיקרון הגיאומטרי (כלומר על שימוש בקווים ועיגולים בניגוד לעיקרון

[190] דיווח מפורט על מהות הוויכוחים, משתתפיהם ונימוקיהם ראו אצל שאַרגאָראָדסקאַיאַ תרפ"ו, זז' 4 - 5; ראו גם שאצקי 1929, ז' 11.
[191] תדהר 1952, עמ' 2166.
[192] שרגורודסקה תרפ"ה .

ה"גרפי" או עיקרון הכתב הרהוט העושה שימוש במרכיבים של כתב-יד רגיל[193]) ועל השמטת תנועות. נימוקיה העיקריים נשאו אופי לאומי מובהק, דהיינו הדגישו המשכיות כביכול עם העקרונות ההיסטוריים של הכתב העברי. בסגנון מעוברת של תלמיד חכם משבחת שרגורודסקיה את יתרונותיו של הכתב העברי נעדר התנועות על כתב "אומות העולם" ואף מגינה על נקודת תורפה נוספת (ולצורך העניין ממש קריטית) של הכתב העברי – כתיבה מימין לשמאל. כתיבה כזאת מאטה את קצב הכתיבה,[194] אך שרגורודסקיה טוענת ש"כוח ההרגל" של הכותב היהודי מפצה על כך. השיטה לא זכתה ככל הנראה להצלחה מרובה.[195]

בשנת 1926 הופיע בכתב-העת המינסקאי **שטערן** מאמר שנקרא "ייִדישע סטענאָגראפיע" מאת נ[יסן] שצקי (שאצקי, Натан Борисович Шацкий).[196] המחבר, סדר בבית-דפוס ממינסק, המציא בזמנו הפנוי שיטת קצרנות מקורית עבור יידיש.[197] בסוף שנת 1929 הופיע ב"צענטרפארלאג" ספר ללימוד השיטה.[198] נושא הקצרנות היה פופולרי מאוד בבריה"מ באותה התקופה וכמה שיטות קצרנות התחרו ביניהן במרחב הרוסי. [199] שיטת שצקי התבססה על שיטת גבלסברגר (Franz-Xaver Gabelsberger) הגרמנית ואימצה אפוא, בניגוד לשיטת שרגורודסקיה, את העיקרון של כתב גרפי.

נראה כי מקום מגוריו של שצקי ועיתוי הופעת ספרו היו מוצלחים במיוחד הן מבחינת הקריירה של הממציא והן מבחינת אסכולת מינסק בבלשנות יידיש שהלכה ודעכה אחרי מותו של ויינגר. אחרי שזרצקי הכריע את הקרב על הכתיב בסיוע ארגוני מקייב ולקח לידיו ולידי תלמידו המוסקבאי פלקוביץ' ללא התנגדות את המונופול על קביעת כללי הפיסוק, לא נותרו למינסק נושאים רבים לעסוק בהם בתחום גיבוש כללי כתיבה ביידיש. במינסק היה קיים גם מחסור בכוח אדם מדעי מיומן. עם זאת, המעמד הגבוה של המחלקה היהודית באקדמיה הבלרוסית

---

[193] ראו שאצקי, "ייִדישע סטענאָגראפיע", **שטערן** (מינסק), 9 - 10 (1926), זז' 46 - 51, זז' 47, 49; שאצקי 1929, ז' 13. הנימוק הלאומי מאחורי דחיית עיקרון הכתב הרהוט הוא העובדה שהכתב הרהוט העברי אינו מחובר ועקב כך דומה כביכול לכתב הגיאומטרי.

[194] שאַרגאָראָדסקאַיאַ תּרפ"ו, ז' 5; שאצקי 1929, ז' 12.

[195] שאצקי 1926, זז' 46 - 51.

[196] שם.

[197] **לעקסיקאָן**, ב' 8, ז' 549; זיכרונות שצקי ב**ס"ה**, 3 (1977), זז' 164 - 172. ראו גם טיוטה להרצאה ששצקי תכנן לתת בכנס הלשוני בקייב במאי 1934: ארכיון ייווא (RG 3) Box 67, Folder 3376, זז' 17 - 22. שצקי, יליד 1900, זכה לאריכות ימים מופלגת, עלה לישראל בשנת 1995 ונפטר בערד בשנת 1997 (מידע שקיבלתי בשיחה טלפונית בינואר 2021 מכלתו מאיה המתגוררת במינכן. היא גם סיפרה לי שלפני פינויו ממינסק בשנת 1941 עבד שצקי כמנהל בית-ספר). ראו גם *Энциклопедия Еврейская Российская* http://rujen.ru/index.php/%D0%A8%D0%90%D0%A6%D0%9A%D0%98%D0%99_%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BD_%D0%91%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87; **ס"ה**, 7 (1970), ז' 156. שאצקי 1929, ז' 198.

[199] לדוגמא, רשימת פרסומים ברוסית בנושא המכילה עשרות כותרים של ספרים וכתבי-עת שהופיעו בשנות העשרים: http://www.gzos.ru/?view=shorthand_library

הלאומית למדעים אפשר גיוס עובדים נוספים. חיים הולמשטוק (האָלמשטאָק)[200] שהחליף את ויינגר כראש הוועדה הבלשנית (שפראכ-קאָמיסיע) של המחלקה, הלין בשנת 1932 על מחסור קיצוני בכוח עבודה מתאים, אך עם זאת הצהיר על הכוונה להגדיל את מספר העובדים בוועדה בשנת 1933 פי שניים ויותר ועל הצורך לחפש שדות מחקר חדשים.[201] בפרסום הוועדה **לינגוויסטישע זאמלונג** (להלן **ל"ז**) שהופיע בשנת 1933 הופיע מאמר חדש מאת שצקי.[202] המאמר מוקדש לתפוצת צירופי אותיות שונים בטקסטים ביידיש ומתמקד בהשפעת הממצאים על טכנולוגיית הדפוס. למעשה המאמר חורג מגבולות מחקר בלשני ומהווה הצעת ייעול בתעשיית הדפוס. המחבר הביא דוגמאות לחיסכון במשאבים ולזירוז עבודת הסדרים בבתי-דפוס שונים בשפות שונות אחרי שנוצקו בהם תווי מתכת לצירופי אותיות.

ניסן שצקי סיים את לימודיו האקדמיים בשנת 1933 והוזמן להצטרף לצוות העובדים של הוועדה הבלשנית במינסק – שמו מופיע בתכנית העבודה לשנת 1934[203] כשעליו הוטלה המשימה לגבש שיטת קצרנות ממוכנת (סטענאָטיפיע) ביידיש. ספרו על הקצרנות הממוכנת אמור היה להופיע בשנת 1934 ואכן הופיע, שנה מאוחר יותר.[204]

נראה שלצד הסיבות הארגוניות שכבר הוזכרו היו עוד גורמים שהביאו את בלשנות יידיש הסובייטית לעסוק בנושא שולי כל-כך למחקר בלשני. קודם כול, האידיאולוגיה הסובייטית שמצאה את ביטויה המובהק ביותר דווקא במכון המינסקאי[205] עודדה התרחקות של חוקרים מ"מגדל השן" האקדמי ודרבנה אותם לעסוק בנושאים בעלי משמעות מעשית. ניסן שצקי – פועל דפוס שבזמנו הפנוי המציא שיטת קצרנות ביידיש ויזם התייעלות בתחום עיסוקו, היווה מבחינת האידאולוגיה הסובייטית דמות מושלמת של אדם מהעם ופועל כפיים המשתלם במלאכתו עד כדי השתלבות בעבודה מדעית. צירופו לצוות המדעי של המכון אולי אף היווה התרסה מסוימת כנגד מלומדי קייב ומוסקבה. גורם נוסף שיש לציין הוא אישור רשמי של שיטת הקצרנות הרוסית ע"י ממשלת רוסיה הסובייטית ביוני 1933.[206] השיטה שאומצה עבור הרוסית הייתה שיטת סוקולוב (Николай Николаевич Соколов) ועל התאמתה ליידיש אמור היה להרצות שצקי במכון במינסק בשנת 1934.[207]

---

[200] הולמשטוק (1882 - 1942), יליד מינסק, חזר בשנת 1918 לרוסיה הסובייטית מארה"ב, שם היה פעיל חינוך יידישיסטי, **ס"ה**, 8 (1977), ז' 185.

[201] האָלמשטאָק, "אין סעקטאָר: אין דער שפראך-קאָמיסיע", **אוו"פ**, 1 - 2 (1932), ז' 158.

[202] "וועגן לאָגאָטיפן און אָפּטע קלאנגען-קאָמבינאציעס אין דער יידישער שפראך", **ל"ז**, 1 (1933), זז' 81 - 93.

[203] **אוו"פ**, 3 - 4 (1933), זז' 214 - 216. לפי **לעקסיקאָן** סיים שצקי את לימודיו במכון הפדגוגי במינסק בשנת 1933. נראה שיש קשר ישיר בין השכלתו לתחילת עבודתו במכון.

[204] שאצקי 1935. הספר חסר בספרייה הלאומית ולא עלה בידי לראותו. מאמר באותו הנושא פורסם ב**אוו"פ** בשנת 1934 (5 - 6, זז' 127 - 138).

[205] Greenbaum 1978, pp. 56-62.

[206] "Постановление Президиума ЦИК Союза ССР", *Известия*, № 157 (23 июня 1933), стр. 4.

[207] **אוו"פ**, 3 - 4 (1933), ז' 215. כמו רוב שיטות הקצרנות הרוסיות התבססה שיטת סוקולוב על העיקרון הגרפי.

מעבר לים, בניו-יורק, הופיע בשנת 1930 חלק ראשון של ספרי לימוד של קצרנות ביידיש מאת מ. ל. אליק (עליק, M. L. Ellick).[208] ספרי לימוד הקצרנות מאת אותו המחבר ראו אור לפחות פעמיים נוספות אחרי מלחמת העולם השנייה. על הספר **לערענט אידישע סטענאָגראַפיע**[209] מופיעה 1937 כשנת הופעתו, אך כפי שעולה מהמבוא לספר השני ראתה המהדורה הקודמת אור למעשה רק בשנת 1949. ספר נוסף בעל שם זהה הופיע בשנת 1960.[210] אך בניגוד לשני הספרים הקודמים שם המחבר המופיע בו הוא ל. בלאט. מהמבוא עולה שמדובר במהדורה שנייה של הספר הקודם. המבואות הקצרים לספרים כתובים ביידיש קלוקלת ובסגנון מרושל שלעיתים אף מקשים על הבנת הנקרא. במבוא לספר הראשון נטען כי השיטה המוצעת היא "השיטה המעשית היחידה עבור יידיש שמישהו אי-פעם הצליח להמציא".[211] טענה זאת הושמטה במבוא למהדורה האחרונה, שבה נטען רק כי השיטה אינה קשורה לשום שיטה אחרת ואינה לקוחה משום מקום. כמו-כן, במהדורות המאוחרות התנצל המחבר על כך ששיטתו אינה מותאמת לכתיב ייִוואָ, אלא תואמת את שיטת הכתיב של א' הרכבי. בניגוד לשיטת שצקי, אך בדומה לרוב שיטות הקצרנות האנגליות, התבססה שיטת "אליק-בלאט" על העיקרון הגיאומטרי, כלומר על קווים ועיגולים, מרכיבים שאינם קשורים לשיטת הכתיב הרגילה, אך זוכים להעדפה הודות לפשטות ולמיעוט המאמץ בכתיבתם. איני יכול לשפוט על רמתה המקצועית של השיטה המוצעת, אך גם דבריו המפורשים של המחבר וגם סגנון כתיבתו מוכיחים שלא היה לו רקע מדעי בתחום חקר יידיש. אופי שגיאות הכתיב של המחבר (בלבול במין הדקדוקי וביחסות) מעיד על רקע תרבותי אמריקני.

בשנת 1985 הופיע, אף הוא בניו-יורק, ספר ללימוד הקצרנות מאת איידה ליברזון-סרקרז (אײַדאַ ליבערזאָן-סערקאַרז). הספר הוצא לאור ע"י הסמינר למורים יהודים שליד טורו-קולג'. מהמבוא עולה כי המחברת החלה לעמול על פיתוח שיטת קצרנות עבור יידיש בשנת 1922. במשך ארבעה עשורים היא לימדה קצרנות יידיש במוסדות שונים בניו-יורק, כולל מכון ייִוואָ. בשיטתה הסתייעו גם מוסדות שונים ברחבי שתי האמריקות.[212] כבסיס לשיטת ליברזון-סרקרז שימשה שיטת הקצרנות האנגלית של אייזיק פיטמן (Isaac Pitman), המבוססת אף היא על העיקרון הגיאומטרי.

---

[208] עליק 1930.

[209] ניתן לעיון והורדה באתר www.yiddishbookcenter.org.

[210] כנ"ל.

[211] עליק 1930, ז' 3; הטענה חוזרת גם בעליק 1937 , ז' 2.

[212] על מוסדות אלה נמנו ארגונים יהודיים כגון הקונגרס היהודי העולמי, ה"ג'וינט", "הפועל המזרחי", עיתוני יידיש גדולים כ"פֿאָרווערטס" ו"מאָרגן-פֿרײַהייט" ומכון ייִוואָ עצמו. ליבערזאָן-סערקאַרז, "פֿאָרוואָרט פֿון מחבר", ללא מספור עמודים.

1.4.2 סיכום

תחום הקצרנות הינו התחום "הטכנולוגי" ביותר של התכנון הלשוני. במקרה של יידיש הדבר בולט במיוחד – הרעיון לפתח שיטת קצרנות עלה אומנם לראשונה בפולין, אך שקע בה בדיבורים על צביונה הלאומי העתידי.[213] שיטות קצרנות שימושיות התפתחו בין שתי מלחמות העולם דווקא במדינות ה"מודרניות" (כל אחת בדרכה) והמתועשות ביותר – בריה"מ וארה"ב. בארה"ב גרם קצב החיים המסחרר להופעת רעיונות ויוזמות בתחום הקצרנות בתוך החברה הדוברת יידיש שזכו להצלחות במידה כזו או אחרת, עד שהיוזמה המוצלחת קיבלה תמיכה מצד מוסדות מכובדים ואף גושפנקה של מוסד מדעי שלא עסק בתחום קודם לכן, אך שש לאמץ את השיטה. גם בבריה"מ שיטת הקצרנות הייתה פרי של יוזמה הבאה משורות העם, גם בה השיטה והממציא אומצו ע"י הממסד המדעי, אך כאן לצעד הזה הייתה משמעות פוליטית ואידיאולוגית עמוקה יותר: ראשית, עלה הדבר בקנה אחד עם תכנית החומש של המדינה הסובייטית; שנית, היה בכך ביטוי מובהק של האידיאולוגיה שהדגישה את היצירתיות של פועלי הכפיים ואת חשיבות קידומם ושילובם במקצועות יוקרתיים, כגון פעילות מדעית.

באשר לתוכן הממשי של שיטות הקצרנות שהוצעו עבור יידיש בשני מרכזיה, ניכרת השפעה מובהקת של תרבויות הסביבה על השיטות שפותחו עבור יידיש. כאמור, החלוקה החשובה בין שיטות הקצרנות השונות היא החלוקה בין הכתב הגרפי לכתב הגיאומטרי. שיטת גבלסברגר הגרמנית שעליה התבססה שיטת שצקי שאומצה ביידיש הסובייטית מבוססת על כתב גרפי – עיקרון התואם יותר את השפות הגרמנית והרוסית בעלות מילים ארוכות וצורות מגוונות (שצקי ציין במפורש במאמרו המוקדם יותר שהיה מעדיף את השיטה הגיאומטרית כמתאימה יותר ליידיש לולא תפוצתה הרחבה של השיטה הגרפית.[214] בספרו, שראה אור שלוש שנים מאוחר יותר, הוא ויתר על הסתייגות זאת).[215] לעומת זאת, שיטת פיטמן האנגלית ששימשה יסוד לשתי השיטות האמריקניות מבוססת על כתב גיאומטרי, עיקרון התואם את השפה האנגלית שהמילים בה קצרות. עם זאת, חשוב לציין שכל שיטות הקצרנות ביידיש שהופיעו אחרי אמצע שנות העשרים התבססו על כתיבה משמאל לימין, כך שאחרי ההתלבטות הראשונית הכריע בכל מקום השיקול הפרקטי ולא השיקול ה"לאומי". השיטה ה"לאומית" של שרגורודסקיה אשר גם אם היו בה רכיבים רציונליים, התבססה על עקרונות תמוהים למדי, מדגימה בצורה בולטת עוד יותר את חשיבותה של השפעה תרבותית ורעיונית אף על התחומים הטכנולוגיים ביותר של תכנון לשוני.

---

[213] שרגורודסקיה אף מצטטת את מר שטיין מהעיתון **דאָס יידישע וואָרט** כמנמק את הצורך לשמור על כיוון הכתיבה מימין לשמאל בהתחשבות ב"נפש הלאומית" (Volkspsyche)(ז' 5)!

[214] שאצקי 1926, ז' 49.

[215] שאצקי 1929, ז' 13.

1.5 ניסיונות לגבש כללי הגייה אחידים (אורתואפיה) ליידיש

המחקר המקיף ביותר של סוגיית האורתואפיה של יידיש נמצא בספרו של דוד כץ **תקני תקנות.**[216] הכתיב ביידיש התבסס על ההגייה הליטאית עם ויתורים מסוימים להגייה של ניבים אחרים, כשהגורמים שהשפיעו על המצב היו השמרנות (הימנעות מחידושים שחלו בהרכב הפונמות ביחס למצב קדום) בתחום ההגאים, הקרבה היחסית לגרמנית בתחום זה ויוקרתה הגבוהה של יהדות ליטא. אמנם היו ניסיונות לערער על המוסכמה מצד שלמה בירנבוים ויצחק-מאיר וייסנברג[217] – "דרומיסטן", לפי המינוח של כץ,[218] אך בסך הכול גם דוברי דיאלקטים אחרים אימצו את הכתיב שהתגבש.

המצב היה שונה בתחום גיבוש נורמה אחידה להגייה של יידיש. גם אם המילה המודפסת ביידיש התקיימה במשך מאות שנים ועיתונות יידיש הייתה קיימת כחצי מאה בתקופת הופעתה של הפילולוגיה היידישיסטית הנורמטיביסטית ערב מלחמת העולם הראשונה, וקיומן חייב אחידות כלשהי בכתיב, עדיין חסרו ביידיש מוסדות שהצריכו גיבוש נורמה של הגייה. במזרח אירופה לא הייתה ליידיש "בירה" בעלת יוקרה שהייתה יכולה להשפיע על דוברים ב"פרובינציה" ובשני המרכזים התרבותיים החשובים ביותר, וילנה וורשה, ההגייה הייתה שונה מאוד זו מזו. תיאטרון ביידיש היה אסור בקיסרות הרוסית עד שנת 1905. לעומת זאת, התיאטרון היהודי שגשג בארה"ב ובה אכן התגבשה נורמה של הגייה תיאטרלית שהתבססה על יידיש האוקראינית (ה"וולינאית") דווקא.[219]

חשיבות סוגיית ההגייה האחידה אמורה הייתה לעלות אחרי מלחמת העולם הראשונה עקב החידוש הטכנולוגי של הופעת שידורי הרדיו. חשיבות העניין בבריה"מ אמורה הייתה לגבור אף יותר עקב הרחבת השימוש ביידיש וחדירתה למרחבים ציבוריים ורשמיים.[220]

הסוגיה אכן הועלתה על סדר היום בקובץ הסובייטי הראשון של מחקרים בתחום בלשנות יידיש שהופיע בשנת 1923. זרצקי, עורך קובץ **יידיש** ומחבר רוב המאמרים שבו, פרסם בו מאמר "וועגן אן איינהײטלכער יידישער שפראך".[221] המאמר קבע כי אחרי שהאחידות בכתיב כמעט הושגה הגיע הזמן להתחיל בדיון על הגייה אחידה. המאמר מנה טיעונים בעד ונגד והזמין את הקוראים לפתוח בדיון בנושא. עמדתו האישית של זרצקי שהובעה בהערת שוליים הייתה

---

[216] פרק "אַרויסרייד", כץ תשנ"ג, זז' 47 - 68.

[217] וייסנברג (1881 – 1938) היה סופר יידיש מפולין שניסה לערער על מעמדה של יידיש הליטאית כיסוד לכתיב של יידיש הספרותית וביקש להשליט כתיב המבוסס על יידיש הפולנית. לשם כך ייסד וייסנברג בשנת 1926 בוורשה את כתב-עת **אינזער האָפֿענינג**. מפעלו הלשוני של וייסנברג לא נחל הצלחה.

[218] כץ תשנ"ג, זז' 61 - 64.

[219] פרילוצקי 1927, זז' 129 - 144; פרילוצקי 1930, ז' 158; ווײַנרײַך אוריאל, "צו דער פֿראַגע וועגן אַ נאָרמירטער אויספֿראַך", **יידישע שפּראַך**, 11 (1951), ז' 29.

[220] צוויג, "מאטעריאלן פאר א סיסטעם יידישע אָרטאָעפּיע", **י"ש**, 2 (1929), ז' 22.

[221] **יידיש** 1923, זז' 8 - 12.

זהירה והסטנית – ההגייה האחידה צריכה להתבסס על הכתיב תוך חריגות במקרים שהכתיב אינו תואם הגייה באף דיאלקט (אויף - אוף) ובמקרים נוספים, במיוחד במילים ממקור עברי.[222]

ויכוח ראשון בבריה"מ על סוגיית האורתואפיה של יידיש התנהל מעל דפי כתב-העת המינסקאי **שטערן** בשנת 1926 בין ויינגר וזרצקי במסגרת הוויכוח על הכתיב.[223] ויינגר טען אז שהגייה אחידה כבר קיימת ביידיש ואילו זרצקי סבר שהמצב עדיין רחוק מכך.

במאי 1928 כתב זרצקי מאמר ביקורת על המדור הבלשני בגיליון השני של **צייטשריפט** (להלן **צ"ש**) המינסקאי. בהתייחסו למחקרים הדיאלקטולוגיים של ויינגר ולממצאיו על תלמידי בית-ספר שאימצו בדיבורם תכונות של שפה כתובה טען זרצקי שחיקוי מדויק של הכתיב בדיבור התלמידים אינו רצוי ודגיש צורך בהעלאת סוגיית האורתואפיה לדיון ציבורי.[224]

במאמריו בכתבי-העת **אף די וועגן צו דער נייַער שול** ו**י"ש** שפורסמו באותה השנה הדגיש זרצקי את הצורך בתפקיד בית-הספר הסובייטי ביידיש בהפצת ההגייה האחידה.[225]

בסוף 1928 תרם לדיון את דברו מורה מאוקראינה ח' וולודרסקי שגם הוא טען ברוחו של זרצקי כי נורמה של הגייה צריכה להיות רופפת ולפסול רק תכונות דיאלקטליות מובהקות.[226]

בשנת 1929 פורסם ב**י"ש** במסגרת הדיון על אורתואפיה פרויקט של כללי הגייה מאת א"ר צווייג.[227] הפרויקט התבסס על דיבורם החי של דוברים מובהקים, אם כי משכילים, של יידיש ליטאית – שחקני התיאטרון היהודי הבלרוסי, דוברי יידיש במינסק שהקפידו על הגייה ספרותית וגם כאלה שלא הקפידו ו – הכותב עצמו![228] בסך הכול ההצעה תואמת את כללי האורתואפיה המובאים אצל דוד כץ – הגייה קרובה מאוד לכתיב, ליטאית אך מסתייגת מתכונות ליטאיות דיאלקטליות מובהקות (כגון הדו-תנועה [ej] במקום [oj], בלבול בין החוככים השורקים [ʃ] ו-[s]). הנושאים שצווייג הותיר פתוחים לדיון נגעו לשאלת הגיית עיצורים רכים במילים ממקור בינלאומי או סלבי. בסוגיה זאת דבק צווייג עצמו בהגייה קשה (ללא חנכוך) המבדילה יידיש מהרוסית.

---

[222] שם, ז' 12, באמ' 6.

[223] **שטערן** 2 - 3 (1926), זז' 56; 5 - 6, זז' 68 - 69.

[224] זארעצקי, "צייַטשריפט פאר יידישער געשיכטע, דעמאָגראפיע און עקאָנאָמיק, ליטעראטור-פּאָרשונג, שפראכוויסנשאפט און עטנאָגראפיע, באנד III-II, מינסק", **י"ש**, 3 (1928), ז' 31.

[225] "וועגן אָרטאָעפיע אין שול": **אף די וועגן צו דער נייַער שול**, 1 (1928), זז' 9 - 14; "וואָס קען מען טון אף די ערטער פאר יידישער שפראך-ארבעט", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 62 - 63.

[226] וואָלאָדארסקי, כ., "שפראך און דיאלעקט", **י"ש**, 6 (1928), זז' 35 - 36.

[227] צוויַג, "מאטעריאלן פאר א סיסטעם יידישע אָרטאָעפיע", **י"ש**, 2 (1929), זז' 22 - 28. טיוטת המאמר עם תיקונים רבים נמצאת בארכיון ייוואָ: (RG 3) Box 66, Folder 3354
https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373796
לא הצלחתי לדלות על צווייג מידע, אפילו לא את שמו הפרטי.

[228] צוויַג, "מאטעריאלן פאר א סיסטעם יידישע אָרטאָעפיע", **י"ש**, 2 (1929), ז' 24.

ביוני 1929 כתב זרצקי מאמר עמדה ארוך בנושא.[229] בין היתר המאמר סיכם בפירוט רב את תולדות סוגיית האורתואפיה ביידיש בבריה"מ ומחוצה לה.[230] מהמאמר עולה כי כנגד עמדת צווייג שדגל באימוץ כללי אורתואפיה ברורים ומחייבים והעמדה המנוגדת של אליהו ספיבק ששלל רעיון של אימוץ כללי הגייה אחידים ביידיש,[231] דגלו רוב חוקרי יידיש ופעילי התרבות בבריה"מ, כולל זרצקי עצמו, בעמדת ביניים שראתה בשלב זה צורך בקיום נורמה אורתואפית מחמירה בתחומים מצומצמים בלבד, כגון תיאטרון, ואילו לגבי שאר הדוברים מוטב להסתפק בהעלמת תכונות דיאלקטליות אחדות בולטות במיוחד "וצורמות אוזן", כגון "שי"ן הליטאית". עם זאת, זרצקי גם עשה מחווה לדיאלקטים "העשירים במגמות פרוגרסיביות".[232] בהתאם לעמדה הפשרנית הזאת נוסחו גם תכניות הלימודים ביידיש של משרדי החינוך של שלוש הרפובליקות הסובייטיות. זרצקי עצמו הציע להתחיל במלאכת גיבוש כללי האורתואפיה תוך התבססות על הלשון הכתובה. הוא גם הביע את עמדתו לגבי הגיית מילים בינלאומיות. עמדתו דומה לעמדת צווייג בעניין, כלומר שני החוקרים דחו חיקוי של ההגייה הרוסית של המילים.

ביולי 1930 נמסר לבית-הדפוס ושנה מאוחר יותר ראה אור ספרו של אליהו ספיבק[233] **שפראכ-קולטור**[234] אשר חתם את הוויכוח על האורתואפיה של יידיש בבריה"מ. לספר אופי לקטני משהו והוא יוצר רושם של פרי בוסר שעבר הבשלה מזורזת והכנה מהירה על-מנת לשים קץ לוויכוחים שהמשכם לא היה רצוי. הספר פונה בעיקר למורים בבתי-ספר ומכיל הוראות מעשיות, דבר המקשה לראות בו חיבור בלשני מחקרי גרידא. עם זאת, מדובר במילה האחרונה של המחקר הסובייטי ביידיש בכמה נושאים בלשניים.[235] עיתוי מסירתו של הספר לדפוס תואם את מועד ההרצאה שנחום שטיף נתן במכון הקייבאי ביוני 1930. ההרצאה[236] הוקדשה לנושא "תרבות הלשון" ובעיקר להנחלת תרבות זאת בבתי-הספר ובה הדגיש שטיף את הצורך הדחוף

---

[229] זארעצקי, "וועגן יידישער אָרטאָעפּיע". פורסם ב**י"ש**, 3 (1929), זז' 1 – 8; 4 - 5 (1929), זז' 21 - 32. במאמר אף מנוסחות חלק מהצעות קונקרטיות לשתי השיטות האורתואפיות (המחמירה והרופפת) שהוצעו לראשונה במאמר "וועגן אָרטאָעפּיע אין שול".

[230] בחלק השני של המאמר. שם, 4 - 5 (1929).

[231] מכיוון שהגיליון הרלוונטי חסר בספרייה הלאומית, לא עלה בידי להגיע אל מאמרו "דיאלעקט און ארויסברענג" ב**ראטנבילדונג**, 4 (1929).

[232] **י"ש**, 3 (1929), ז' 4. על מגמות "פרוגרסיביות" בדקדוק מנקודת המבט של זרצקי ראו פרק 3.3.1 ובמיוחד הדיון על יספרסן.

[233] ספיבק, בוגר המכון למורים בגלוכוב (1916 - 1918), העתיד להפוך לראש אסכולת קייב אחרי מות שטיף, שימש בשנים 1928 - 1932 מרצה (החל משנת 1929 בדרגת פרופסור) ליידיש במכון הפדגוגי באודסה והחל משנת 1932 עבד במכון בקייב עד לסגירתו בשנת 1949. ראו תיק חקירה נגד ספיבק מארכיון הקג"ב של אוקראינה, כרך 1 (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468), עמ' 36, 56. פרטים ביוגרפיים מעניינים על ספיבק, כולל עובדת היותו מחבר ספר לימוד לתלמודי תורה "היהודיה", מובאים במאמרו של משה שפירא "עליע ספיוואקס בײַטראָג צו דער יידישער שפראך-וויסנשאפט", **ס"ה**, 10 (1970), זז' 138 - 143.

[234] ספיוואק 1931.

[235] נראה כי במשך כמה שנים היה לספר מעמד קאנוני, עד שהוא נפסל והוצא משימוש ע"י הצנזורה (Главлит) בשנת 1935 עקב "התיישנותם" של ציטוטים המובאים בו. הכוונה, ללא ספק, לבלשנים הרוסים שחינם סר בעיני השלטון וציטוטם נאסר. ראו ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468, עמ' 48.

[236] ההרצאה "שפראכ-קולטור" פורסמה ב**י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 1 - 32; 4 - 5 (1930), זז' 5 - 16. בהרצאה עצמה אין אזכור לנושא האורתואפיה.

בפרסום ספר המיועד למורים.[237] גם להרצאה עצמה ניכר אופי של מתן מענה דחוף לטענות שהועלו בהתייעצות המתודית על תכנית הלימודים בלשון שהתקיימה בחרקוב בסוף אפריל 1930.[238] ידיעותינו על דרך קבלת החלטות בבריה"מ מאפשרות לנו להניח כי הדחיפות בשינוי סדר העדיפויות והגישות ובניסוח עמדות חדשות נבעה מהוראה מלמעלה של גורמים פוליטיים.

ספרו של ספיבק מרובה התייחסויות לנושא תרבות הלשון הרוסית ולעיתים קרובות עמודים שלמים מוקדשים לרוסית בלבד ונעדרים כמעט לגמרי התייחסויות ליידיש, או שיש בהם תוספות הנראות לעיתים כמלאכותיות. עובדה זאת מהווה עדות נוספת מצד אחד לחיפזון בהכנת הספר ומצד שני להשפעת גורמים שמחוץ לעולם תרבות יידיש על ניסוח עמדותיו. הפרק השישי המוקדש לדיבור ("וועגן טעכניק פון מינדלעכע רייד") מכיל תת-פרק העוסק באורתואפיה.[239] גם בו מוקדשים ארבעה עמודים ראשונים לדיון ה"כללי" (אלגעמיינע שטעלונג), כלומר עוסקים באורתואפיה הרוסית ומצטטים מקורות רוסיים. נטען כי יחס סובלני אל תכונות דיאלקטליות בלשון הוא הדעה הרווחת ("הערשנדיקע מיינונג") בספרות הבלשנית הרוסית, אם כי יש גם קולות אחרים, כגון פרופסור דמיטרי אושקוב (Дмитрий Николаевич Ушаков, 1873 - 1942) שדגלו בשימור ההברה המוסקבאית הישנה.[240] בהתאם ל"מגמה" (למעשה, העמדה הרשמית) במחקר הרוסי גם לגבי יידיש הציע ספיבק גישה מתירנית בהנחלת הגייה תקנית והתקיף את יריביו, כולל זרצקי. ספיבק הטיל ספק בקיום נורמה אורתואפית על בסיס ליטאי, שלל הנחלת נורמה כזאת בבתי-ספר ואפילו לגבי התיאטרון טען כי נורמה כזאת עתידה להתבסס על שילוב של כל הדיאלקטים. ספיבק דחה אף את גישתו הפשרנית של זרצקי שהציע לעת עתה תכנית מינימום של העלמת תכונות דיאלקטליות מובהקות. במקום זאת הציע ספיבק להילחם בעיקר בתיקוני יתר (המהווים השלכות של ניסיון לדבר "לשון תקנית"), בהשפעות של הרוסית ובתופעות המקשות על הבחנה בין מילים.[241]

כאמור, עם הפרק בספר **שפראכ-קולטור** הסתיים הוויכוח הרשמי בנושא בבריה"מ.[242] נראה כי גניזת נושא האורתואפיה ואימוץ עמדה רשמית ששללה כמעט לגמרי לא רק הוראה בסיסית של הגייה תקנית בבתי-הספר, אלא אף שללה נורמה כזאת בתיאטרון הייתה קשורה בראש ובראשונה למגמה האנטי-אליטיסטית באידיאולוגיה הסובייטית ששיאה היה בשנות השלושים

---

[237] שם, 2 - 3 (1930), ז' 10.
[238] שם, ז' 1.
[239] ספיוואק 1931, זז' 49 - 59 ("פאָנעטיש-אָרטאָעפישע מאָמענט אונ דיאלעקט").
[240] שם, ז' 51.
[241] שם, זז' 56 - 57.
[242] בשנת 1936 פרסם משה ליטבקוב מאמר בכתב-העת הבירוביג'ני **פאַרפאַסט,** בו הביע תקווה שבמחוז היהודי האוטומוני יוכל סוף-סוף להיסגר הפער בין היידיש לספרותית ליידיש המדוברת. ליטוואקאָוו, מוישע, "מאכן אָרדענונג אין דער שפראכ-וויסנשאפט", **פאַרפאַסט**, 1 (1936), ז' 164.

המוקדמות.[243] כגורם משני אפשר לשער את ירידת קרנה של מינסק בבלשנות יידיש הסובייטית אחרי התאבדות ויינגר בשנת 1929 וכתוצאה מכך פיחות בהשפעת בלשנים דוברי יידיש הליטאית.[244]

מחוץ לבריה"מ ניסו בירנבוים ווייסנברג, הנציגים הרדיקליים של הסיעה ה"דרומיסטית", לערער על ההגמוניה הליטאית גם בתחום הכתיב ועמדתם השלילית ביחס לנורמה אורתואפית כלשהי על בסיס ליטאי מובנת אפוא מאליה.[245] עמדה פשרנית יותר במגמה הדרומיסטית, כזאת שלא שללה את הכתיב המקובל, אך שללה רעיון של הגייה אחידה על בסיס ליטאי, מיוצגת ע"י נח פרילוצקי. בפרסומו משנת 1927[246] תיאר פרילוצקי את ההגייה המקובלת בתיאטרון היהודי ובשנת 1930[247] הוא אף הציע לאמצה כהגייה תקנית באירועים פומביים. הגייה זאת התבססה בעיקר על הגייה דרום-מזרחית של אוקראינה, בסרביה ורומניה עם השפעה מסוימת של יידיש פולנית. למעשה, גם היא היוותה פשרה בלתי-יציבה בין דיאלקטים דרומיים שונים. פרילוצקי הציע לאמץ במקרים של ספק מחוות מסוימות ליידיש הפולנית. לשיקול של שימור מסורת שכבר התגבשה כביכול על הבמה הוסיף פרילוצקי נימוקים נוספים – שיקול אסתטי – התנועות ביידיש פולנית מובהקות, ארוכות ומגוונות יותר;[248] שיקול "לאומי-פוליטי" – שאיפה להרחיק את יידיש ככל שניתן גם מהגרמנית הספרותית וגם מניביה.[249] בכך הניח פרילוצקי יסוד לגישת ה"ייחודיות" בבלשנות הנורמטיביסטית של יידיש שעליה ידובר בהמשך ושלנציגה המובהק במחצית השנייה של המאה העשרים היה מרדכי שכטר. עם האמור לעיל, הציע פרילוצקי להמשיך להשתמש בדיאלקטים בחיים הפרטיים.

צירוף מיוחד של נסיבות היסטוריות הביא לכך שנח פרילוצקי, נציג מובהק של אסכולת ייִוואָ, השתלב לזמן קצר לתוך בלשנות יידיש הסובייטית. בשנים 1939 - 1940 הפכה וילנה בהדרגה מעיר בתוך הרפובליקה הפולנית לבירת הרפובליקה הליטאית הסובייטית. מכון ייִוואָ הולאם, אוניברסיטת וילנה שולבה במערכת ההשכלה הגבוהה הסובייטית והוקם בה חוג ליידיש. בראש המכון ובראש החוג הועמד נח פרילוצקי. בניגוד לשנות השלושים המוקדמות, היטיב קו המפלגה בסוף העשור עם מחקר בעל קו לאומי יותר (על כך בהמשך) והגידופים מהעבר נגד

---

[243] המגמה התהפכה לקראת סוף שנות השלושים ובשנת 1940 דמיטרי אושקוב הנזכר פתח ב"מסע" נוסף למען אורתואפיה אחידה ברוסית (Прохорова 2014, стр. 162), אך נראה כי לא היה למגמה הזאת ביטוי ביידיש הסובייטית.

[244] חשוב גם לציין כי למינסק מלכתחילה חסרה היוקרה שממנה נהנתה וילנה. שעכטער 1986, ז' 46, מביא ציטוט המעיד על הגזירה השווה בין "לשון מינסק" ל"לשון אודסה" שעשו הווילנאים – "בײַ די ווילנער האָט עס געהייסן אַ מינסקער יידיש, דאָס הייסט: פֿאַלאַווינע יידיש און פֿאַלאַווינע רײַסיש".

[245] עמדתו של בירנבוים מנוסחת במאמרו "שותפֿותדיק שרײַב-לשון און שותפֿותדיקע הבֿרה", **יידיש פֿאַר אַלע,** 9 (1938), זז' 245 - 246.

[246] פרילוצקי 1927.

[247] פרילוצקי 1930, זז' 157 - 158.

[248] פרילוצקי 1927, זז' 140 - 141.

[249] שם, זז' 137 - 138.

פרילוצקי-ה"פשיסט" נשכחו כלא היו. סביר להניח שמלבד רוח התקופה תרם ל"סובלנות" זאת גם הצורך לרכך במידת האפשר את מוראות הסובייטיזציה הכפויה באזורים שזה עתה סופחו. למרבה הצער, הפלישה הגרמנית גדעה את התפתחותה של בלשנות יידיש סובייטית בליטא.

באוגוסט 1940, ממש בשבועות הראשונים אחרי סיפוח ליטא לבריה"מ, העביר פרילוצקי קורס בן ארבעה שבועות על תורת ההגה של יידיש. זמן קצר לאחר מכן הופיע הקורס בתור ספר לימוד.[250] ככלל, נושא הספר אופי דסקריפטיבי ונראה שפרילוצקי גנז, לפחות לעת עתה, את הצעתו לאימוץ תקן "וולינאי" בהגייה. עם זאת, מופיעות בספר כמה אמירות שיפוטיות, כמעט כולן על דרך השלילה. כך, פרילוצקי פסל אנפוף תנועות בסוף מילה ביידיש הפולנית;[251] רי"ש [ʁ] גרונית לסוגיה, במיוחד זאת הקרובה לכ"ף [x] הנפוצה באזור מינסק;[252] השמטת ה"א [h] ביידיש אוקראינית;[253] תלת-תנועות.[254] מבין סוגי הלמ"ד [l] העדיף פרילוצקי את ההגייה הוורשאית.[255] לרוב השתמש פרילוצקי בשיקול האסתטי (ולעיתים הסתייע במילים נמרצות למדי) להוכחת צדקתו. בגישתו האורתואפית הונחה פרילוצקי אפוא בקריטריון סובייקטיבי לגמרי.

התייחסות מעניינת לעניין האורתואפיה נמצאת במאמרו הנזכר של ויינרייך "יידיש מיט לאַטײַנישע אותיות".[256] ויינרייך הודה בכך שעשר שנים לפני כן הוא הקפיד להנחות לסטודנטים שלו בסמינריון למורים בווילנה לחזור להגייתם הטבעית מהבית ולא להשתדל לדבר יידיש ליטאית, אלא שמאז חל שינוי בדעתו והוא הודה בכך שעמדתה של יידיש הווילנאית הולכת ומתחזקת, דבר שהוא הסביר ביוקרתה הגבוהה של העיר וילנה דווקא, ולא של יהודי ליטא. אמירתו זאת של ויינרייך מעניינת הן מבחינת חקר הסוציולינגוויסטיקה של יידיש והן כעדות לאבולוציה בעמדותיו של ויינרייך.[257]

אחרי המלחמה המשיך בנו של מקס ויינרייך, אוריאל, בוויכוח עם הדרומיסטים בירנבום וחיים גינינגר.[258] אוריאל ויינרייך חיבר אז ספר ללימוד יידיש לאוניברסיטאות ומטבע הדברים היה עליו לאמץ הברה אחידה, תהיה אשר תהיה עמדתו כלפי הניבים בפי דוברי הלשון מלידה. בתנאים החדשים, שבהם עלתה חשיבותה של הוראת יידיש לאלה שאינם דובריה מלידה, עלה

---

[250] פרילוצקי 1940.
[251] שם, ז' 13.
[252] שם, זז' 19 - 20.
[253] שם, ז' 36.
[254] שם, ז' 44.
[255] שם, ז' 15.
[256] **י"ב**, 7 (1934), ז' 270.
[257] עדות נוספת למדיניות המתירנית של ייוואָ בעניין ההברה מצויה במאמר של גינינגער "אַ בוך צו לערנען די יידישע קולטור-שפּראַך" ב**י"ב**, 33 (1949), זז' 210 - 211.
[258] ראו את מאמרו הנזכר של גינינגער, זז' 204 - 211; אוריאל ווײַנרײַך, "צו דער פֿראַגע וועגן אַ נאָרמירטער אויספֿראַך" ב**יידישע שפּראַך**, 11 (1951), זז' 26 - 29; שלמה בירנבוים, "פֿון דײַטשמעריזם ביז דער הייל אין דער מדבר יהודה", שם, 13 (1953), זז' 109 - 120.

גם הצורך באורתואפיה והעמדה האנרכיסטית של הסיעה הדרומיסטית נחלשה. עם זאת, אחרי השואה התחזקו בעולם הדובר יידיש מגמות של התרחקות יידיש מהגרמנית (על המלחמה ב"דײַטשמעריש" ידובר בפירוט רב יותר בפרקים המוקדשים למינוח ולסטיליסטיקה). אך טבעי הוא שמגמה זאת עלתה בקנה אחד עם הגישה הדרומיסטית. לא בכדי כותרת ספרו הנורמטיביסטי של מרדכי שכטר (שעכטער) "לײַטיש מאַמע-לשון" מתועתקת בספר עצמו באותיות הלטיניות פעמיים Laytish mame-loshn/ Latish mame-lushn[259].

ההבדל הבולט ביותר בין בריה"מ לארצות אחרות בתחום האורתואפיה של יידיש הוא היעדר הסיעה ה"דרומיסטית", כהגדרת דוד כץ. נראה כי תרמה לכך היוקרה הפחותה יחסית של יידיש אוקראינית בבריה"מ. מצב זה נבע מצד אחד מהיעדר ערים גדולות ומשפיעות עם אוכלוסייה שורשית דוברת יידיש באוקראינה הסובייטית, מלבד אודסה שליידיש שלה יצא שם רע במיוחד (ביטוי "אָדעסער לשון/אַדעסער יידיש" פירושו יידיש מעורבבת ברוסית),[260] וזאת בניגוד לוורשה; מצד שני חסרה גם קבוצה בעלת זהות ייחודית ומובחנת, כמו יהדות גליציה. גם העיכוב בהתפתחות התיאטרון ברוסיה, יחסית לארה"ב, מנע עלייה ביוקרת היידיש הדרומית. עם זאת, גם לחולשה היחסית של מינסק הייתה השפעה והדבר גרם לא לגיבוש גישה "דרומיסטית" מוצקה, אלא לגישה אנרכיסטית יותר שהיה בה אולי מ"דרומיזם" סמוי. אך נראה שדווקא האידאולוגיה הרשמית המחייבת הייתה הגורם המכריע בהיחלשות המגמה המאחדת בתחום האורתואפיה לפי הדגם הרוסי.

מבחינת היחס לאורתואפיה היו לבלשנות של ייִוואָ נקודת מוצא ומסלול התפתחות שונים מאלה שלבלשנות יידיש בבריה"מ. השיקולים המרכזיים ברפורמות הלשוניות בבריה"מ היו השאיפה לאחידות מצד אחד והשאיפה לדמוקרטיזציה מהצד השני. אם בתחום הכתיב המגמות האלה לא שללו אחת את השנייה, הגיעו שתי המגמות בתחום גיבוש האורתואפיה לידי סתירה שהביאה לתבוסת המצדדים בהגייה אחידה. השיקולים האידיאולוגיים של ייִוואָ היו מצד אחד שדרוג חברתי ואף פוליטי של השפה, ומהצד השני שמירה על אופיה העממי וטיפוח ייחודיותה. בתחום הכתיב הבטיחו שיקולי היוקרה וכוח המסורת את הדביקות של בלשני וילנה בבסיס הליטאי של הלשון הכתובה. לעומת זאת, בתחום ההגייה גרמו הרצון לשמור על הגיוון הדיאלקטלי של יידיש החיה וקיומה של סיעה "דרומיסטית" חזקה להיעדר כמעט מוחלט (מלבד פרילוצקי הדרומיסט דווקא!) של זרם שדבק בהגייה אחידה. אפילו מקס ויינרייך יליד קורלנד עודד את תלמידיו לא לאמץ את ההגייה הליטאית. נטייה מתונה לאחידות בהגייה נולדה בייִוואָ מכורח הנסיבות – תחילה כהכרה במגמה הקיימת בחברה (מקס ויינרייך, 1934) ומאוחר יותר

[259] שעכטער 1986.
[260] **גרויסער ווערטערבוך** 1961, ז' 45.

עקב התגברות הצורך ללמד יידיש בתנאים של נסיגתה כלשון העם (אוריאל וויינרייך אחרי השואה).

2. מינוח

פרק זה יוקדש לפעילות הבלשנית בתחום יצירת מינוח בתחומי חיים ספציפיים ולא לחידושים מילוניים בתחומים כלליים, כולל מינוח פוליטי וחברתי. להתחדשות מילונית בתחום זה יוקדש מקום בפרק העוסק בסטיליסטיקה. על התפתחותו של מינוח בלשני ידובר בפרק המוקדש להתפתחות המחשבה הדקדוקית.

מחקר ממצה של המינוח המדעי ביידיש מחייב בדיקת ספרי הלימוד של המקצועות השונים בבתי-הספר, ספרות מקצועית ואנציקלופדיות. עבודה כזאת הינה רבת היקף וראויה למסגרת מחקרית נפרדת. לכן, בעבודתי זאת אסתפק בניתוח הנושא כפי שהוא עולה בפרסומים בלשניים שראו אור בבריה"מ, בפולין ובארה"ב. פרסומים אלה כוללים לצד מאמרי עמדה רשימות מונחים (מונחונים) נרחבות. בדיקת התקבלות מונחים כאלה ואחרים תיעשה בעיקר על סמך מילונים בעלי מגמה נורמטיביסטית:

מילון יידיש-רוסי של רוכקינד ושקליאר שראה אור במינסק בשנת 1940 מהווה את המילה האחרונה של אסכולת מינסק;[261]

מילון רוסית-יידיש שראה אור במוסקבה בשנת 1984 מהווה את המילה האחרונה של אסכולת קייב ואת גולת הכותרת של מילונאות יידיש הסובייטית בכלל;[262]

דער אוצר פֿון דער יידישער שפּראַך של נחום סטוצ'קוב[263] אשר הופיע בשנת 1950 בניו-יורק בעריכת מקס ויינרייך ואשר מהווה מצד אחד את התיאור השלם ביותר של אוצר המילים ביידיש בתחומי החיים השונים ומצד שני משקף את הפסיקה הרשמית בתחום השימוש הרצוי באוצר זה מאת אסכולת ייוואָ בתקופה הנדונה;

המילון הגדול של יידיש שארבעת כרכיו ראו אור בשנים 1961 - 1980 ואשר מכיל אף הוא הערות נורמטיביסטיות;[264]

המילונים האנגלי-יידיש ויידיש-אנגלי של אוריאל ויינרייך משנת 1968 המשקפים פסיקה מאוחרת יותר של אסכולת ייוואָ אחרי שהיא הושפעה מאוד מהגישה המכונה "אויסבויאיסטית".[265]

---

[261] ראָכקינד – שקליאר 1940.

[262] Шапиро 1984.
טיוטת המילון הוחרמה בעת סגירת הקתדרה בקייב ומעצרו של ספיבק בשנת 1948 והושגה בדרך לא דרך במאמצי אהרן ורגליס מארכיון הקג"ב בשנת 1965. בלשני אסכולת קייב שנותרו בחיים המשיכו עד יום מותם לעבד את הטיוטה שעל חלקים רבים ממנה אבד הכלח בשנים שחלפו – ראו Меламед 2018.

[263] ראו את הביקורת החיובית בסך הכול מצד מילונאות יידיש הסובייטית אחרי המלחמה – שאפירא "דער אויצער פון יידיש (נאָכעם סטוטשקאָוו אָנדענק)", **ס"ה**, 3 (1966), זז' 154 - 156.

[264] **גרויסער ווערטערבוך**.

[265] ווײנרײך 1968.

לא התייחסתי למילונו של יצחק ניבורסקי שראה אור בשנת 2002 עקב השתייכות מחברו לדור אחר של חוקרים שלא היו בני זמנם של החוקרים הסובייטיים. כמו-כן ייבדק המינוח המדעי בכרכים של **אַלגעמיינע ענציקלאָפעדיע** מהשנים 1934 - 1944 המוקדשים לנושאים הכלליים.[266] אמנם בעבודתי זאת איני נוקט בגישה של "חקר מקרה" (case study), אלא כוונתי לתת תמונה כוללת ככל האפשר, אך הנסיבות הטרגיות של הופעת מפעלי תרבות גדולים ביידיש שבדרך כלל לא הגיעו לסיומם מצמצמות הפעם באופן טבעי את שדה המחקר ל"מקרה בוחן" – המילון הגדול של לשון יידיש הגיע רק עד סוף האות אל"ף ואילו האנציקלופדיה הכללית כוללת את האות אל"ף ואת רוב האות בי"ת. דרושה הפניה גם לאנציקלופדיה.

2.1 פעילות מקבילה בתחום המינוח ביידיש במרכזים השונים בבריה"מ ובייוואַ

תולדותיו של המינוח ביידיש ברפובליקות הסובייטיות ועקרונותיו המנחים זכו לדיון מעמיק בבריה"מ עצמה בשנות השלושים. בשנת 1932 הוקדש לנושא מאמר בקובץ המינסקאי **צום 15-טן יאָרטאָג אָקטיאבער-רעוואָליוציע**[267] ובשנת 1935 שני מאמרים באותו הגיליון של כתב-העת **אש"פ** – אחד של אליהו ספיבק[268] ואחר של בר סלוצקי.[269] שני המאמרים האחרונים הם הרצאות שנישאו בוועידת לשון יידיש הכלל-אוקראינית שהתקיימה בקייב במאי 1934. בשנת 1937 נכתב ובשנת 1939 ראה אור ספרו של אליהו ספיבק **נייַע וואָרטשאפונג** שבו הוקדש לנושא המינוח ביידיש בכלל (כולל תולדות מינוח ביידיש הישנה!) וביידיש הסובייטית בפרט פרק נרחב ומפורט.[270]

ספרות מדעית פופולרית הופיעה ביידיש לפחות מאז שיידיש המזרחית הפכה ללשון כתובה בסוף המאה הי"ח.[271] אחד הקשיים המשמעותיים בהתפתחות הספרות הזאת היה היעדר מינוח מדעי ביידיש. תחום המינוח קיבל דחף משמעותי בשנים הסמוכות לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, כאשר הוצאת "יהודיה" הוורשאית הוציאה לאור בשנים 1912 - 1914 19 חוברות

ראו פרק "די ווערטער אין חרם" עם ביקורת חריפה על גישתו המילונאית של אוריאל ויינרייך, כץ תשנ"ג, זז' 185 - 191.

[266] **אַלגעמיינע ענציקלאָפעדיע**.

[267] פיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאַרטאָג** 1932, זז' 113 - 140. במאמר זה נדונה בעיקר פעילות אסכולת מינסק ורובו מוקדש למילונאות, אך המחבר הבטיח מאמר נוסף שיוקדש לעקרונות המינוח שכנראה לא הופיע, שם, ז' 125, הערה 1.
לא הצלחתי לדלות שום מידע על פיינזילבר.

[268] "טערמינאָלאָגיע", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 108 - 126.

[269] "צו דער געשיכטע פון דער טערמינאָלאָגישער ארבעט אינעם סאָוועטישן ייִדיש", שם, זז' 154 - 169.
סלוצקי (1877 -1955) היה מהוגי הרעיון הקמת בתי-ספר ביידיש עוד בשנת 1905.

[270] ספיוואק 1939, קאפיטל VIII: "טערמינאָלאָגיע", זז' 188 - 236.

[271] משה מארקוזי, **ספר רפואות הנקרא עזר ישראל**, פאָריצק, תק"ן. ספר זה נחשב לספר הראשון שהופיע ביידיש המזרחית. ראו שמערוק.
לתולדות הספרות המדעית-פופולרית ביידיש מוקדש תת-פרק בספרו של כהן תש"פ, עמ' 123 - 143. לאחרונה (2023) נכתבה בנושא עבודת הדוקטורט של שלמה גרומן באוניברסיטת בר-אילן (**ספרות מדעית ביידיש: אידיאולוגיה ומינוח**).

מדעיות פופולריות בסדרת "פֿאָלקס-אוניווערזיטעט".[272] בשנים אלה מתחילה הפעילות של יצירה שיטתית ומודעת של מינוח מדעי ביידיש, במיוחד בתחום מדעי הטבע והגיאוגרפיה. הפעילות הזאת התרכזה אחרי מלחמת העולם הראשונה בשטחי אוקראינה ב"קולטור-ליגע"[273] ובפולין העצמאית ענייני המינוח נדונו בוועידת התרבות בוורשה באוקטובר 1919 שהייתה קשורה להקמת רשת בתי-ספר חילוניים ביידיש במדינה[274] והחל מקיץ 1920 אמורה הייתה לעסוק בענייני המינוח "ועדת דינזון המרכזית לבתי-הספר" ("צענטראַלער דינעזאָן-שול-קאָמיטעט").[275]

ועדות לשון יידיש הסובייטיות הראשונות עם זרצקי בהנהגתן או בראשן (המוסקבאית בשנת 1920 והחרקובאית בשנת 1921 – שתיהן הוזכרו לעיל) כללו בתחומי אחריותן גם יצירת מינוח מדעי. זרצקי אכן פעל בתחום זה ופרסם ב**קא"ב** הצעה למינוח בתחום המתמטיקה.[276]

באוקטובר 1922 הוכן לדפוס ובשנת 1923 ראה אור בחרקוב מילון מונחים טכניים עבור בתי-ספר מקצועיים ביידיש מאת המהנדס והעסקן הציבורי חיים-אברהם פינקל (פינקעל) (1887 - 1927).[277] המילון כלל כ-1,400 מושגים בתחומי טכניקה שונים. המחבר הודיע במבוא לספר שרוב המושגים נאספו מפי פועלים ובעלי מלאכה יהודים וכן מהמילונים ומהספרות הקיימת ביידיש בתחומי המקצועות הרלוונטיים. כמו-כן המחבר יצר מושגים חדשים תוך מתן עדיפות למינוח הגרמני כבסיס למינוח ביידיש.[278]

חשיבות נושא המינוח הודגשה במבוא לקובץ **יידיש** בשנת 1923.[279] צוין שם שמכיוון שבשנים האחרונות נעשתה יידיש שפה של מדע ובית-ספר, החל להיווצר בה באופן סטיכי גם מינוח, לעיתים באופן מודע אך לא מאורגן. המשימה צריכה להיות להמשיך את העבודה בצורה מאורגנת, רציונלית ומתואמת. לנושא הוקדש בספר מדור מיוחד שהכיל ארבעה מאמרים. שניים מתוך ארבעת המאמרים נושאים אופי דסקריפטיבי ושייכים אפוא לתחום המילונאות. שני המאמרים הנותרים נכתבו ע"י זרצקי והם מוקדשים למקצועו האקדמי השני של זרצקי –

---

[272] כהן תש"פ, 230 - 231.

[273] הערכה ביקורתית מאוד ברוח המקום והתקופה של הפעילות היידישיסטית בתחום המינוח מצויה במאמרו הנזכר של סלוצקי – "צו דער געשיכטע פון דער טערמינאָלאָגישער ארבעט אינעם סאָוועטישן ייִדיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 154 - 158. פעילות "אָרט" בתחום המינוח שייכת יותר למילונאות דסקריפטיבית שתידון בהמשך.

[274] קאַזדאַן 1947, זז' 70 - 71. מוזכרות הרצאתו של ה' חווט (כוואַט) (ייתכן שיש טעות בציון השם והכוונה ליתוקיאל חווט [1893 – 1926], מורה ועסקן בתחום החינוך ביידיש מביאליסטוק) על המינוח והחלטה להקים ועדה בת 9 חברים לעיסוק בעניין.

[275] שם, זז' 80 - 81.

[276] זארעצקי, "ייִדישע עלעמענטאר-מאטעמאטישע טערמינאָלאָגיע", **קא"ב**, 2 - 3 (1920), זז' 29 - 38; 4 - 5 (1920), זז' 43 - 48. כנראה יש המשך וסוף בגיליונות הבאים שלא מצאתי בספרייה הלאומית.

[277] רייזען, **לעקסיקאָן,** דריטער באַנד, זז' 86 - 89. פינקל היה חבר בוועדה הפילולוגית בראשות זרצקי, **יידיש** 1923, ז' 47.

[278] פינקעל 1923, [מבוא].

[279] "די צילן פֿון אונדזער זאַמלונג", **יידיש** 1923, זז' 2 - 3.

מתמטיקה. במאמר על המינוח הגיאומטרי[280] הוא מציע רשימה של מונחים שחלקם נלקחו מהספרות הקיימת וחלקם הומצאו ע"י זרצקי עצמו. בתחילת המאמר הבטיח זרצקי להסביר מאוחר יותר את העקרונות שהנחו אותו בעבודתו.[281] גם המאמר השני מהווה רשימת מילים, הפעם מדובר במונחים "מעניינים" לדעתו של זרצקי מתחום האריתמטיקה אשר הופיעו בספר ללימוד המקצוע מאת מרדכי זבלודובסקי שראה אור בביאליסטוק.[282]

אם עד שנת 1924 התרכזה כל הפעילות מטעם המדינה בתחום המינוח ביידיש בידי זרצקי והמוסדות הקטנים שבראשם הוא עמד, הביאה הקמתו של המכון המינסקאי על ועדת הלשון שלה להופעת מרכז מתחרה בעל גישות מדעיות משלו. התחרות בין שני המרכזים החלה מיד. בשנת 1925 פרסמה הוועדה בראשות זרצקי בכתב-העת החרקובאי **די רויטע וועלט**[283] מודעה על כך שהיא עומדת להוציא לאור קבצי מינוח בכמה ענפים של המתמטיקה, במדעי הטבע ובדקדוק. באותה העת גם הוועדה בראשות ויינגר במינסק החלה לגבש מינוח בתחומים שחפפו בחלקם לאלה שהיו בתכניותיו של זרצקי.

בשנת 1926 הוציא המכון המינסקאי לאור שתי חוברות ניסיוניות עם מינוח בתחומי המתמטיקה והמשפט.[284] העקרונות המוצהרים של המונחונים ממינסק היו ליצור כמה שפחות מונחים עם מרכיב עברי או כאלה המועתקים ממודלים גרמניים וכמה שיותר לקרב את המינוח אל שפת ההמונים.[285] הביקורת מצד זרצקי לא איחרה לבוא ובוויכוח על המינוח המשפטי בין זרצקי לוויינגר שניטש מעל דפי העיתון המוסקבאי **דער עמעס** זכה זרצקי לתמיכת עורך העיתון רב ההשפעה משה ליטבקוב.[286]

על פעילות אינטנסיבית לכאורה בתחום יצירת המינוח במינסק בתקופה זאת מעידה מודעה המצורפת למונחון המשפטי המודיעה על כך שעוד ארבעה מונחונים עומדים לראות אור בקרוב וארבעה נוספים נמצאים בשלבי הכנה.[287] מתוך ארבעת המונחונים שנמצאו לכאורה בשלבי הדפסה ראה אור בשנת 1927 רק החלק הראשון של המונחון בתחום הכימיה.[288] המונחון

---

[280] זארעצקי, "ייִדישע עלעמענטארע געאָמעטרישע טערמינאָלאָגיע", **ייִדיש** 1923, זז' 15 - 19.
[281] שם, ז' 15. נראה שזרצקי לא קיים את הבטחתו.
[282] שם, ז' 23.
זבלודובסקי (1890 - 1943) היה מורה בבית-הספר "אורט" בביאליסטוק ונספה בטרבלינקה. ראו דפי עד 96075 ו-865678 במאגר השמות של "יד ושם".
[283] **די רויטע וועלט**, 5 (1924), ז' 48; 6 (1925).
[284] **יורידישע טערמינאָלאָגיע** 1926; **מאטעמאטישע טערמינאָלאָגיע** 1926. המונחון המשפטי הכיל 540 מונחים, המונחון המתמטי 1,440 מונחים.
[285] **מאטעמאטישע טערמינאָלאָגיע** 1926, הערת מבוא; סלוצקי, ז' 163 .
[286] זארעצקי, "יורידישע טערמינאָלאָגיע; פראָיעקט", **דער עמעס**, 24 (30 יאנואר 1927), ז' 4; ווייִנגער, "וועגן דער יורידישער טערמינאָלאָגיע (וועגן כ' זארעצקיס רעצענזיע, 'עמעס', 24)", **דער עמעס**, 40 (18 פעוראל 1927), ז' 3; ליטוואקאַוו, "צו כ' ווייִנגערס ארטיקל", שם.
[287] **יורידישע טערמינאָלאָגיע** 1926, פרסומת בסוף החוברת.
[288] **כעמישע טערמינאָלאָגיע** 1927. לא הצלחתי להשיג את המונחון.

בתחום הפיסיקה שגם הוא אמור היה לראות אור הופיע במינסק רק בשנת 1932.[289] המונחונים שהובטחו בתחומי המנהל (**קאנצעליאריש-אדמיניסטראטיווע טערמינאָלאָגיע**),[290] האגרונומיה (**אגראָנאָמישע טערמינאָלאָגיע**),[291] הבוטניקה (**באָטאנישע טערמינאָלאָגיע**),[292] הפסיכולוגיה והחינוך (**פסיכאָלאָגיש-פעדאגאָגישע טערמינאָלאָגיע**), מדעי המדינה והחברה (**טערמינאָלאָגיע פון פאָליטיש-געזעלשאפטלעכע וויסנשאפטן**), הדואר, הטלגרף ומסילות הברזל (**טערמינאָלאָגיע פון פאָסט, טעלעגראף און אייזנבאן**) לא ראו אור. לא ברור על מה התבססו הבטחות נדיבות כל-כך של המכון המינסקאי.[293] מהמבוא למונחון בפיסיקה שהוזכר עולה כי העבודה עליו הסתיימה רק בשנת 1930.

חשוב לציין שגם הקבצים שהבטיחה הוועדה בראשות זרצקי לא פורסמו. נראה כי הקמת המוסדות החדשים בקייב (המחלקה הפילולוגית במכון וכתב-העת שלה) ועיסוקו של זרצקי בדברים אחרים גרמו לכך שהוא זנח את התחום.

בשנת 1927 החל להופיע בקייב כתב-העת **י"ש** בעריכת נחום שטיף והוא הפך לבמה המרכזית בתחום להחלפת הדעות ולפרסום הפרויקטים בתחום המינוח. בינתיים הוועדות בראשות זרצקי דעכו וגם הפעילות במינסק בתחום המינוח הואטה מאוד. בשנים 1927 - 1928 פרסם כתב-העת רשימה של שמות מוצעים לציפורים מאת העיתונאי ועסקן הציבור הידוע חנוך קוזקייביץ'. שטיף עצמו פרסם בשנת 1928 טפסים לשימוש משטרה מנוסחים ביידיש וכך הצטרף למעשה לוויכוח על המינוח המשפטי שהוחל עם פרסום המונחון של המכון במינסק כשנתיים קודם לכן. בשנים 1928 - 1929 פורסם ב**י"ש** מונחון בתחום פעילות הקואופרטיבים

---

[289] **פיזישע טערמינאָלאָגיע** 1932. לפי המבוא למונחון ולפי הדיווח על פעילות הוועדה המינסקאית ב**י"ש**, 4 - 5 (1930), ז' 91, העבודה על המונחון החלה עוד בתקופת ויינגר, נמשכה אחרי מותו והסתיימה בשנת 1930. המונחון היה ארוך הרבה יותר מהמונחונים הקודמים תוצרת מינסק והכיל יותר מ-5,700 מונחים.
ברשימת מצאי של המכון במינסק השמורה בארכיון ייווֹא מופיע אזכור תמוה של מונחון בתחום הפיסיקה שהופיע לכאורה בשנים 1926 - 1927 ו-550 עותקים ממנו נמצאו במחסן. מחברו היה מ' פלפ (פעלעפ). ייתכן שמדובר במהדורה שנגנזה.
ארכיון ייווֹא (RG 3), Box 54, Folder 3223, https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/372193, ז' 8.

[290] ברשימת המצאי מופיע מונחון בתחום זה בהיקף חוברת אחת שחובר ע"י רוזנהויז (ראָזענהויז) והגיע אל המכון ביוני 1926. שם, ז' 5.

[291] ברשימת המצאי מוזכרים שני פרויקטים למינוח אגרונומי – אחד מאת ס' גנין (גענין) והשני מאת סרגוביץ' (סראגאוויטש). שניהם הגיעו למכון באפריל 1924. שם, ז' 8.

[292] ברשימת המצאי מופיע מונחון מדעי הטבע והבוטניקה בהיקף שתי חוברת שחובר ע"י י' רבין (ראווין) והגיע אל המכון ביוני 1926 – שם, ז' 5.

[293] מסקירת פעילות הוועדה המינסקאית בקובץ **אוו"פ**, האָלמשטאָק, "אין דער שפראך-קאָמיסיע", 1 - 2 (1932), ז' 148 עולה כי בתקופת ויינגר העדיפות ניתנה לבלשנות דסקריפטיבית ואילו העבודה על המינוח נמסרה לידי קבלני משנה רחוקים מבלשנות ולפעמים אף מהתחום עצמו וזכתה לעריכה בלבד מצד המכון. ייתכן כי גם נטייתו של ויינגר להערכות אופטימיות מדי של לוחות זמנים (על כך העיד זרצקי בהספדו על ויינגר **י"ש**, 1 (1929), זז' 11 - 12) תרמה להבטחות מופרזות. רוב הפעילות בתחום המינוח במינסק נעצרה למעשה החל משנת 1928.

של האשראי (למעשה בתחום חשבונאות ובנקאות) מאת בר סלוצקי שגרם לוויכוח בגיליונות הבאים של כתב-העת. בשנת 1930 פורסם בכתב-העת מונחון בתחום המסגרות.

ועידת לשון יידיש הכלל-סובייטית שנערכה בקייב בפברואר 1931 גינתה בהחלטותיה את חוסר התיאום בין המרכזים השונים הגורם לכפילות בעבודה ולבזבוז משאבים.[294] כך, העבודה על המינוח בתחום החקלאות נעשתה בשני מרכזים במקביל[295] (כשבסופו של דבר אף מונחון בתחום לא ראה אור). הוועידה גם קבעה סטנדרטים למונחונים חדשים – פרסום מונחונים רק באישור מוסד מדעי, שימוש ברוסית ובשפת הרפובליקה (אוקראינית או בלרוסית), הוספת מפתח. בנאומו בנעילת הוועידה גינה מנהל המכון הקייבאי ליברברג מצד אחד את הטהרנות הלשונית הקיצונית של משה קמנשטיין ומהצד השני את גישתו ההפוכה של זרצקי שצידד בשלב זה בכניעה למגמת הצפת יידיש בביטויים רוסיים.[296]

לכאורה, לאחר הוועידה אמורים היו המוסדות המדעיים המרכזיים של שתי הרפובליקות להקפיד על חלוקת העבודה. אך למעשה מינסק הוציאה לאור בשנת 1932 רק מונחון אחד בתחום הפיסיקה. גם המילון החקלאי נגנז כאמור ולאחר מכן משאביה המדעיים של מינסק לא הספיקו להמשך הפעילות ביצירת המינוח ורוב המאמצים הושקעו בהכנת מילון של לשון יידיש שגלגולו הסופי היה המילון היידיש-רוסי משנת 1940.[297] בשנת 1932 פרסמה אסכולת מינסק חוות דעת נרחבת (מאמרו המוזכר של פיינזילבר) על מצב הלקסיקולוגיה והמינוח ביידיש בבריה"מ ובה נמתחה ביקורת, מתונה למדי בנימתה, הן על פעילותה שלה בעבר והן על פעילות אסכולת קייב כפי שנוסחה ע"י שטיף במבוא למונחון המשטרה. מושא הביקורת הייתה היגררות יתר אחר הלשון המדוברת המבטאת מגמה לאומנית. חוץ מזה צוין שהתחום היה בעל חשיבות משנית מבחינתו של ויינגר הוא הסתמך בו יתר על המידה על קריטריונים שרירותיים כמו החוש הלשוני והאינטואיציה. במאמר יש גם התייחסות לפעילות זרצקי בחרקוב בשנות העשרים. גישתו הפוליטית הכללית זוכה לשבחים, אך נמתחת ביקורת על חששו

---

[294] אם כי שטיף ציין במאמרו משנת 1930 שבין שני המוסדות קיימת חלוקת עבודה – מינסק אמורה לעבוד על מדעים מדויקים ואילו קייב הייתה אחראית על מינוח עבור מוסדות מדינה. "וועגן דער שפראכ-ארבעט", **י"ש**, 1 (1930), ז' 11.

[295] הפעילות בתחום שנעשתה בקייב בשנים 1929 - 1930 הופסקה עקב העברת הסמכויות למינסק. סלוצקי, "צו דער געשיכטע פון דער טערמינאָלאָגישער ארבעט אינעם סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 165. במינסק העבודה נעשתה במשך שנת 1931 והסתיימה בפברואר 1932. במשימה עסקו פיינזילבר ו(עקיבא) בזנוסיק (בעזנאָסיק). המילון הכיל 7,000 מילים והיה מוכן לדפוס. ראו "יידישע שפראכ-וויסנשאפטלעכע ארבעט אין מינסק", **י"ש**, 4 - 5 (1930), ז' 93; "רעזאָליוציעס פון דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אין קיעוו", שם, 6, 1930, ז' 23; האָלמשטאָק, כנ"ל, זז' 155 - 156; פיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג 1932,** ז' 119. פרסומת של מונחון חקלאי מינסקאי שכביכול עתיד היה להופיע בקרוב מופיעה בספר **שאָלעם אש (1900-1930)** מאת מאקס עריק שראה אור במינסק בשנת 1931. המילון לא נגנז לפחות עד שנת 1933, כי הוצאתו לאור מופיעה בתכנית העבודה של המנכון במינסק לשנת 1934 (ברבעון הראשון). "פארלאג-פלאן אפן 1934 י.", **אוו"פ**, 3 - 4 (1932), ז' 216.

[296] ליבערבערג, "פאר פארטיישקייט אינ דער יידישער וויסנשאפט-ארבעט", **י"ש**, 6 (1930), ז' 6. מוזכר פרויקט של קמנשטיין, אך לא ברור במה מדובר. על גישתו המתירנית של זרצקי ראו בפרק הבא.

[297] בתוכנית העבודה לשנת 1934 אין אזכור של פעילות בתחום המינוח. "טעמאטישער פלאן פון אינסטיטוט...", **אוו"פ**, 3 - 4 (1932), ז' 214.

מהשפעה רוסית כמקור לז'רגוניזציה של יידיש.[298] נראה שעמדתו של פיינזליבר אינה משקפת כל-כך את ייחודה של מינסק בתקופה הנדונה, כמו את הלך הרוח הכללי של התקופה שבמידה רבה נכפתה על בלשנות יידיש הסובייטית ע"י קו המפלגה ההולך ומקשיח.

העבודה בקייב המשיכה במרץ רב. בשנת 1932 נמסר לדפוס מילון טכני בן 7,000 מונחים מאת בר סלוצקי ומאוחר יותר באותה השנה גם מונחון משפטי בן 6,000 מילים.[299] בנוסף, עבדה המחלקה הפילולוגית בשנים 1931- 1932 על המינוח בתחום המוסיקה (1,500 מילים, העבודה כנראה נפסקה במהלך השנה), על המינוח המתמטי (יותר מ-3,000 מילים) ועל המילון לתעשייה הקלה.[300] מכל המונחונים האלה ראה אור במאי 1935 רק המונחון המתמטי.[301] מונחון זה גובש בשנת 1933 בעבודה משותפת של אליהו ספיבק עם קבוצת מתמטיקאים מאודסה ועבר בדיקה של ועדת המינוח של המכון בקייב.[302]

שני מונחוני אסכולת קייב, בתחומי המשפטים והתעשייה הקלה, נגנזו כשהיו כבר בשלבי הדפסה.[303] הסיבה לגניזת המילונים הייתה ההתקפה על הבלשנות האוקראינית מצד השלטונות. אחת ההאשמות העיקריות נגד הבלשנים האוקראינים הייתה טהרנותם ביצירת מינוח מדעי.[304] פסילת אוצר המילים האוקראיני במונחוני יידיש הביאה לעיכוב בהוצאת שני הספרים ולמעשה לגניזה סופית של אחד מהם.

הרוויזיה האידיאולוגית בבלשנות יידיש שהחלה בשנת 1928 הגיעה לשיאה בישיבת המליאה של המחלקה הפילולוגית של המכון בקייב שהתקיימה בנובמבר 1932. בישיבה זאת לא הושמעה התייחסות מפורשת לנושא המינוח, אך גונתה בה מגמת הדביקות בלשון העממית שאפיינה את כתב-העת הקייבאי בשלב המוקדם של קיומו.[305]

---

[298] ביקורת על מינסק – פּיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 123 - 125, על קייב – זז' 127 - 128; על חרקוב – זז' 128 - 129. בז'רגוניזציה הכוונה כאן להתערערות נורמה לשונית טבעית האופיינית לכל שפה.

[299] עותק של טיוטת המונחון הזה המכיל את רשימת המילים בו מהאותיות אל"ף עד צד"י נמצא בארכיון של ייוואָ ונגיש באינטרנט. אומנם המסמך מצוין כ"מילון יידיש סובייטי", אך הרכב המילים בגלוסר זה, היקפו והשימוש החוזר שנעשה להקלדתו על נייר של המכון בקייב עם אזכור פרסום משנת 1930 אינם מותירים ספק באשר לזיהוי של המסמך. ראו: ארכיון ייוואָ, Box 68, Folder 3380 (RG 3) https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373770

מחברי המונחון היו דובין, שטיף ועורך-הדין פקר (Пекарь), ראו ארכיון ייוואָ – Box 11, Folder 2017 (RG 3) https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/372508, ז' 18.

[300] "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע (פון דעמ 15-טן אָקטיאבער 1931 ביזנ 1-טן מײ 1932)", **אש"פ**, 2 - 3 (1932), ז' 117; "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע (פון דעמ 1-טן מײ 1932 ביזנ 1-טן יאנוואר 1933)", שם, 5 - 6 (1932), ז' 109.

[301] **מאטעמאטישע טערמינאָלאָגיע** 1935.

[302] סלוצקי, "צו דער געשיכטע פון דער טערמינאָלאָגישער ארבעט אינעם סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 168.

[303] שם, זז' 167 - 168.

[304] הפרשה הדרמטית של רדיפת בלשנים אוקראינים נסקרת בפירוט מנקודת מבט סובייטית רשמית תוך התייחסויות למצב בבלשנות יידיש במאמרו של מײַדאנסקי, "אינ שפאנ באמ בורזשואזנ נאציאָנאליזמ", **וואָ"ר**, 3 - 4 (1934), זז' 209 - 245.

[305] שטיפ, "רעוויזיע", **אש"פ**, 6 (1932), זז' 5 - 6.

בשנת 1933 המשיך בר סלוצקי מהמחלקה הפילולוגית בקייב לעבוד על המונחון לתעשייה הקלה והיקפו הגיע ל-6,000 מילים.[306] בעקבות הצעת משרד החינוך האוקראיני החלה ביוני של אותה השנה העבודה על המונחון הגיאוגרפי שראה אור בשנת 1936. כמו-כן הוחל בעבודה על מינוח בתחום הבוטניקה,[307] אך מונחון כזה לא הופיע בסופו של דבר, כנראה עקב סגירת המכון בשנת 1936 וארגונו מחדש במסגרת מצומצמת יותר.

במאי 1934 התקיימה בקייב ועידה כלל-אוקראינית (למעשה כלל-סובייטית) המוקדשת למדיניות הלשונית של היידיש. בוועידה נאם ממלא מקום שר החינוך של אוקראינה הסובייטית אנדרי חוויליה (Андрій Ананійович Хвиля, 1898 – 1938) אשר ציין בנאומו לטובה את בלשנות יידיש הסובייטית בהשוואה לבלשנות האוקראינית הסובייטית דווקא בגלל מיעוט ביטויי הטהרנות בתחום המינוח. מסתבר שבשלב זה המתינות בגישה ואולי הצנזורה העצמית של בלשני יידיש הסובייטיים הוכיחו את עצמם וחסכו מהאקדמיה היהודית סובייטית מסע טיהורים. למרבה הצער, תקופה שקטה זו נמשכה שנים ספורות בלבד.[308]

בנוסף לנאומו של הפקיד הבכיר הרצה בוועידה אליהו ספיבק שהתמנה למנהל החדש של המחלקה הפילולוגית במכון הקייבאי אחרי מותו של שטיף. אחת משתי הרצאותיו הוקדשה למינוח. בדברו על עקרונות המינוח הדגיש ספיבק את חשיבות הדיוק במונחים, בהירותם וחדות ההבחנה ביניהם ומתח ביקורת על אסכולת מינסק בשל נטייתה לטשטוש מושגים. עיקרון נוסף שהדגיש ספיבק הוא שימוש נרחב במילים בינלאומיות במינוח. ספיבק הדגיש במיוחד את חשיבות הדביקות בעקרונות האלה גם במקרים שהרוסית אינה נוקטת בדרך זאת. ראויה לציון במיוחד התייחסותו המפורשת של ספיבק אל הגרמנית כאל מקור עיקרי של העשרת יידיש במינוח חדש במקרים שבהם לא ראוי או כדאי להשתמש במילה בינלאומית.[309] כצפוי, מתח ספיבק ביקורת חריפה על טהרנות לשונית ובמיוחד על ריבוי מונחים ממקור עברי במינוח של ייוואָ.

הרצאתו של סלוצקי באותה הוועידה הוקדשה לתולדות מינוח יידיש ברפובליקות הסובייטיות. כאמור, נמתחה בה ביקורת נוקבת על פעילותם המוקדמת של היידישיסטים. פעילות המוסדות הסובייטיים נסקרה בנימה אוהדת. ביקורת נמתחה על רמתו הנמוכה של המינוח מאסכולת מינסק, אך עצם ההגדרה של עקרונות מנחים ע"י אסכולה זאת צוינה לשבח. בהתייחסו אל פעילות אסכולת קייב ופעילותו שלו במכון הקייבאי הביע סלוצקי צער על כך שלא נעשית עבודת

---

[306] "כראָניק. די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע", **אש"פ**, 1 (1934), ז' 65.
[307] **וואי"ר**, 1935 (2), ז' 202; סלוצקי, "צו דער געשיכטע פון דער טערמינאָלאָגישער ארבעט אינעם סאָוועטישן ייִדיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 168 - 169.
[308] כוויליא, א. א., "צושטאנד אפן שפראכפראָנט אין אוקראינע", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 11 - 27.
[309] ספיוואק, "טערמינאָלאָגיע", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 120, פונקט 5.

איסוף מספקת של אוצר המילים העממי בתחומי המלאכה והתעשייה היהודית המסורתית.[310] הרצאתו של סלוצקי כללה התייחסות יחידה במינה לתפקידם של הסופרים והעיתונות ביצירת מינוח בתחום התעשייה, כלומר לא ליצירת מינוח חדש בידי בלשנים מקצועיים, אלא לחידושי לשון הנוצרים באופן "טבעי" בידי ציבור הכותבים על נושא מסוים.

בשנים 1937 - 1938 פורסמו בכתב-העת **ראטנבילדונג** ובקובץ המוסקבאי **פראגנ פונ יידישער שפראכ** (להלן **פראגנ** 1938) שני מאמרים[311] מאת פרופסור לפיסיקה מאודסה זליג פריבלודה (פריבלודא, פריבלודע).[312] המאמרים מוקדשים למינוח של מדעים מדויקים בכלל ובפיסיקה בפרט. פריבלודה קבל על חוסר אחידות במינוח המדעי בין מהדורות שונות של ספרי לימוד לבתי-הספר ואף בתוך אותו הספר הלימוד. חיסרון מרכזי של המינוח בספרי הלימוד ראה פריבלודה בהעתקה מילולית מרוסית שנעשתה לעיתים מבלי להתחשב באוצר המילים של יידיש ואף מבלי להבין את משמעות המושג. עם זאת ציין פריבלודה מגמה לשיפור הדרגתי באיכות התרגומים והמינוח. מהביקורת של פריבלודה ומההצעות הציע עולה בבירור שהוא היה חסיד מובהק של המגמה המגרמנת שאפיינה את בלשנות יידיש הסובייטית במחצית השנייה של שנות השלושים. ייתכן כי מגמה זאת הושפעה מכך שפריבלודה קיבל את השכלתו עוד לפני המהפכה וייתכן שגם היכרותו עם יידיש הספרותית שיקפה שלב מוקדם יותר של השפה טרם סילוק מסיבי של מושגים מגורמנים.[313]

הפרק על המינוח בספרו של ספיבק נותן את הגרסה המאוחרת ביותר של עקרונות יצירת המינוח ביידיש הסובייטית.[314] ספיבק הדגיש בו את חשיבות ניצולו של אוצר המילים העממי ומיקם את לשון העם במקום הראשון ברשימת המקורות ליצירת מונחים, במיוחד בתחומי המלאכה, שמות הצמחים ובעלי-החיים, אך גם בתחומי המשפט והתעשייה כשהמגמה העיקרית צריכה להיות נגישות המונח ("צוגענגלעכקײט"), כלומר שקיפותו עבור דובר השפה. במקום השני מיקם ספיבק את הגרמנית, כשהמצבים העיקריים לגיוס מילים מגרמנית הם מחסור באוצר המילים של יידיש או חוסר דיוק בו. בדברו על אוצר המילים הבינלאומי ציין ספיבק את ייצוגו הבולט במינוח של מדעי הטבע, הטכניקה והתעשייה הכבדה. הוא גם ניסח

---

[310] סלוצקי, "צו דער געשיכטע פונ דער טערמינאָלאָגישער ארבעט אינעם סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 164, באמ' 1.

[311] "טערמינאָלאָגיע אונ פראזעאָלאָגיע אינ די יידישע לערנביכער פונ פיזיק", **ראטנבילדונג**, 2 (1937), זז' 52 - 58; "וועגן טערמינאָלאָגיע אינ פיזיק אונ אינ פינקטלעכע וויסנשאפטן ביכלאל", **פראגנ** 1938, זז' 122 - 142.

[312] פריבלודה (Зиновий Исаакович Прибluда) (1887 – 1962), סיים את האוניברסיטה באודסה בשנת 1912, בשנים 1928 - 1930 לימד במחלקה היהודית של המכון המדגוגי באודסה. ראו *Выпускники* 2010, cc. 167-168; צילום של קברו – https://mitzvatemet.com/ru/burial123984

אין לבלבל בינו לבין אברהם פריבלודה (1900 - 1978), חוקר שמות יהודיים שהרבה לכתוב ביידיש ובנושאים היהודיים אחרי צאתו לגמלאות ופרסם עשרות מאמרים ב**ס"ה**. הוא מהווה אפוא דוגמא נדירה של חוקר שהחל לפרסם ביידיש ובענייני יידיש דווקא אחרי המלחמה ולא עשה דרך הפוכה כזרצקי ורבים אחרים.

[313] פריבלודה אף כינה חידושי לשון יידישיסטיים במהותם "וולגריים" – פריבלודע, "טערמינאָלאָגיע אונ פראזעאָלאָגיע אינ די יידישע לערנביכער פונ פיזיק", **ראטנבילדונג**, 2 (1937), זז' 54 - 55. על דביקותו בנורמות מגורמנות מיושנות מעידות גם דרישותיו לגבי השימוש ביחסות (שם).

[314] ספיוואק 1939, "טערמינאָלאָגיע", זז' 188 - 236.

כללים לאימוץ מונחים בינלאומיים ביידיש: 1) אימוץ מילה בינלאומית בכל מקרה שהיא קיימת ברוסית ואוקראינית; 2) אי-החלפת מונח בינלאומי במונח ממקור אחר אם המונח הבינלאומי כבר קיים ביידיש; 3) אימוץ מונחים בינלאומיים במקרה שהעתקת המונח מרוסית עלולה ליצור בלבול עם מובנים אחרים של המילה ביידיש. באשר לסלביזמים, הציע ספיבק להכשיר מילים סלביות שכבר נכנסו לשפה, לאמץ סלביזמים משיקולי דיוק וגיוון משמעויות ולא לתרגם ליידיש מושגים המציינים תופעות הייחודיות לארצות ולעמים סלביים. הצעות אלה נראות מתונות למדי, אך אליהן הוסיף ספיבק עיקרון נוסף – אימוץ הצורה המקובלת ברוסית של מילים בינלאומיות (כגון "לאָגאריפם" במקום "לאָגאריטם"). גם לגבי המרכיב העברי נקט ספיבק בגישה של השארת המילים הקיימות ושימוש בהן לצורך הדיוק והגיוון, אך נראה כי בהתאם למסורת האסכולה הסובייטית נטה לצמצום התופעה ומתח ביקורת על ריבוי המילים מהמרכיב העברי באסכולה היידישיסטית. לבסוף, חזר ספיבק על רוח דבריו משנת 1934 והדגיש את חשיבות האחידות והדיוק בהבחנה במינוח תוך כדי ביקורת על טשטוש תכוף בין מושגים באסכולת מינסק.

2.2 מינוח בתחומים השונים

נעבור עתה לניתוח תוכן פעילות האישים והמוסדות השונים בתחום המינוח ביידיש בבריה"מ. הנושאים מסודרים לפי סדר הופעתם הראשונה בספרות הבלשנית הסובייטית.

2.2.1 מלאכה ותעשייה

כאמור, מונחון בתחומי המלאכה והתעשייה היה מילון המושגים הראשון שראה אור בבריה"מ וקיבל גושפנקה רשמית. הדבר אינו מקרי, כי הרי המלאכה מהווה תחום שבו מינוח עממי ביידיש כבר היה קיים, אך היה זקוק לקודיפיקציה ולהשלמה ועל כך מעיד בעצם המבוא המוזכר למילון של פינקל. הסקירה הבאה תשווה את המילון של פינקל[315] ואת המינוח בתחום הנפחות והמסגרות משנת 1930[316] עם המושגים המקבילים במילון משנת 1984[317] ובמילונים שראו אור מחוץ לבריה"מ.

אי-אפשר לדעת בוודאות מה מתוך 1,400 המושגים במילונו של פינקל נלקח מפי העם ומהו פרי המצאתו של פינקל, אך המילון מביא בפנינו אוצר עשיר ומקורי של לשון יידיש וככזה הוא מזכיר את המילונים המפורסמים של י-.מ. ליפשיץ המכילים אף הם מינוח עשיר בתחום המלאכה.[318].

---

[315] פינקעל 1923.
[316] "טערמינאָלאָגיע פון מעטאלורגיע", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 91 - 96.
[317] 1984 *Русско-еврейский (идиш) словарь*.
[318] ליפשיץ 1876; 1874 Лифшиц.

מכיוון שפינקל לא כלל במילונו מושגים שהושאלו מרוסית ללא שינוי, המילון עושה רושם של יצירה טהרנית מאוד. ההשוואה עם המילון משנת 1984 אכן תומכת בטענה זאת. אך טהרנות זאת מיוחדת במינה, מכיוון שפינקל לא פסל מרכיבים העשויים להיתפס כמגורמנים בשיח היידישיסטי והשתמש בשורשים גרמאניים ובמבנים שימושיים בגרמנית להחלפת השאלות ישירות מהשפות הסלביות של הסביבה. למשל, "טריבקייט" (בגרמנית trübe – "עכור") – "עכירות" לעומת "מוטנע" – "עכור" במילונים המאוחרים; "שינע" (גרמנית Schiene) – "פס רכבת" לעומת "רעלס"; "שאלטער" (בגרמנית Schalter) – "מפסק" לעומת "אויסשליסער" (רוסית выключатель) במילון משנת 1984 ואף במילוני ניו-יורק; "שוסטערפּעך" (вар, "סוג של זפת") לעומת "שוסטערסמאָלע" במילון משנת 1984. לעיתים מגמת ההתרחקות מרוסית לא התבטאה בבחירת מילה ממקור גרמני, אלא בהעדפת מילה שאולה משפה סלבית אחרת: "ספּראָנזשינע" (פולנית sprężyna, בלרוסית спружына) – "קפיץ" לעומת "פּרוזשינע" (רוסית пружина) במילון של אסכולת קייב.

לעיתים העדפת מושגים קרובים יותר לגרמנית במילונו של פינקל באה דווקא על חשבון המגמה היידישיסטית של ייחודיות שמצאה את ביטויה בשאר המילונים: "געוויכט" (גרמנית Gewicht) – "משקל" לעומת "וואָג" במילונים אחרים; "געַרבן" (גרמנית gerben) – "לעבד עורות" לעומת "גאַרבן"; "רוישטאָף" (גרמנית Rohstoff) – "חומר גלם" לעומת "רויוואַרג" (במקרה הזה כנראה מדובר בחידוש לשון מוצלח ולא במילה עממית מקורית).

לעיתים רחוקות קיימת תופעה הפוכה – המילון משנת 1984 מציע מילה "מגורמנת" יותר, בהתאם למדיניות אסכולת קייב המאוחרת, במקום מילה ברוח "עממית" יותר במילון פינקל. כדוגמא לכך משמש שם התואר "סיבי" – "פּעדעמדיק" במילון של פינקל לעומת "פאזערדיק" (גרמנית Faser – "סיב") במילון פרי אסכולת קייב.

אך ייחודו העיקרי של המילון אשר נותן לו ערך רב ואף עשוי לשמש מקור השראה למחדשי הלשון בהווה ובעתיד מתגלה מתוך עיון בערכים בעלי ניחוח עממי שמקביליהם במילון משנת 1984 שאולים מרוסית, מועתקים ממנה או מוחלפים במילה בינלאומית. נראה כי ברוב המקרים אכן מדובר בביטויים שרווחו בלשון העם. כאלה הם המונחים: "וויסגאָלד" – "פלטינה"; "ברוינשטיין" – "מַנְגַן"; "צונטער" – "מין בד כותנה אדום (кумач)"; "בליפאפיר" – "רדיד מתכת". במילון משנת 1984 "פּלאטינע"; "מאנגאן"; "קומאטש", "רויטער ציץ"; "פאָלגע" בהתאמה. לקטגוריה זאת שייכים גם המושגים המגוונים המציינים סוגים שונים של פחם וברזל.

על לשון עממית מבוססים חידושי המילים המעניינים ביותר של פינקל והדגמים לחידושים אלה. מדובר בשמות למקומות ולמתקנים המשמשים למלאכות השונות. שמות אלה היו בעלי חשיבות רבה מאוד לאוצר מילים של השפות הסובייטיות כששני שדות סמנטיים ברוסית שימשו לארגון אוצר מילים זה – המילים завод ("מפעל", "בית-חרושת") והמילה станок (אין

מקבילה עברית מדויקת, אך הכוונה למתקן, מכשיר או מכונה המשמשים לייצור). ביידיש חסרו הקבלות מדויקות לשתי המילים האלה, אך הן הופיעו והתקבעו עם התפתחות עיתונות יידיש הסובייטית והינן המילים "זאוואָד" ו"ווערקשטעל". מכיוון שהמילון של פינקל מהווה עדות לשלב מוקדם מאוד של התפתחות יידיש בבריה"מ אין בו תרגום מדויק למושג станок. מופיעים שישה מושגים שאף אחד מהם לא עתיד היה להתקבל – "ראָד", "בענק", "שטול", "ווערקבענק", "ווערקציײג", "מאשין". ברור כי שלושת המושגים הראשונים הם מילים עממיות המהוות הרחבת משמעות של מילים במשמעות אחרת. אך לא די בהצגת אוצר מילים עממי זה, אלא שגם שמות של מכשירי הייצור השונים במילים נגזרו ממילים עממיות אלה: "דרייבענק" (לצד "טאָקערקע") – "מחרטה"; "שלײפשטול" – "מלטשת". במילון משנת 1984 המונחים הם "טאָקער-ווערקשטעל"; "שלײף-ווערקשטעל" בהתאמה בדומה לדגם הרוסי. מהדגמים המקוריים מצאתי במילון המאוחר רק מילים מועטות הנפוצות בלשון העממית, כגון "שפּינראָד" – "כישור"; "וועבשטול" – "נול", אך לא חידושי מילים. יצירתיותו של פינקל אינה נופלת מדוגמאות אלה גם בשמות בתי-המלאכה השונים. שמות אלה נגזרים לפי דגמים מגוונים: "איילמיל" – "בית-בד"; "קופּערהוטע" – "מפעל ליציקת נחושת"; "דארשטוב" – "חדר ייבוש"; "פּאכט" – "מחלבה".[319] המילון משנת 1984 מציג בכל המקרים האלה היצמדות לדגמים הרוסיים: "אייל-זאוואָד", "קופּערשמעלצערײ", "טריקן-קאמער", "מילך-פּערמע" בהתאמה.

לעיתים המילון של פינקל מציע מגוון רחב של מילים, כנראה שאולות מדיאלקטים שונים של יידיש, בניגוד למילונים המאוחרים יותר שבוחרים במילה אחת או שתיים. כך, במילון של פינקל מציע ארבע מילים ל"בורג" (דתоб) ואילו המילון משנת 1984 מקצה שלוש מתוך מילים אלה לסוגים שונים של מחברים ("באָלץ" – דתоб ; "שרויף" – тинв; "שטיפט" – דфиштш). גם עבור המילה "לתסוס" הציע פינקל מילים משני דיאלקטים "יוירן" ו"אירן" (מילה מהדיאלקט הליטאי לפי המילון הגדול). במילונים המאוחרים יותר המילה מופיעה רק כ"יוירן" ו"יערן" (אצל ויינרייך, לצד "יוירן"). הדוגמאות האלה מעידות על תהליכים חיוניים של ברירה והתמיינות שחלו בשפה אחרי שנות העשרים אם באופן טבעי או אם במאמצים מודעים.

לבסוף, המילון של פינקל נוקט בשיטה טהרנית אשר נפוצה מאוד בטהרנות של שפות רבות, אך כפי שנראה מסקירות של המינוח בתחומים אחרים, אינה מאפיינת טהרנות יידישיסטית. כוונתי להחלפת מילים בינלאומיות במילים הבנויות משורשים של הלשון עצמה, כאשר במקרה של יידיש מדובר בשורשים גרמאניים. כאלה הן ההצעות למושגים "אלכוהול" – "ווײַנגײַסט" (לצד "אלקאָהאָל"), "אוטומט" – "זעלבסטבאַוועגער" (לצד "אַווטאָמאט"), "מד-צפיפות" – "זענקוואָג". סביר להניח כי המושגים האלה הושאלו ממילונים גרמניים בני הזמן והותאמו

[319] מילה זאת מצויה במילון הרכבי.

במידת הצורך ליידיש (בגרמנית Weingeist, Selbstbeweger, Senkwage בהתאמה לצד המילים הבינלאומיות הנפוצות יותר היום). מעניינת גם מגמת ארכאיזציה לגבי הגרמנית המודרנית בהצעות למושגים "אדריכל" – "בוימײסטער" (לצד "ארכיטעקט"). בגרמנית למילה Baumeister משמעות "בנאי" עם קשת רחבה של שימושים קונקרטיים בתקופות וישויות מדיניות שונות, אך המשמעות "אדריכל" מתייחסת רק לתקופות קדומות), "שרברב" – "ברונענמײסטער" (בגרמנית המילה Brunnenmeister ביחס למקצוע עכשווי קיימת רק בשווייץ, בשאר המדינות הדוברות גרמנית היא משמשת למקצוע היסטורי של מומחה לבארות מים). ישנם גם חידושים מחומר גרמאני שאינם מחקים גרמנית, כגון "שטיינאייל" – "נפט" (לצד "נאפט", בגרמנית Erdöl); "דעקצײג"– "ברזנט" (בגרמנית Plane); "פאָכער" – "מזרה" (בגרמנית Windfege) – במילון משנת 1984 "ווייעלקע" (רוסית вейалка). כאמור, אין ביטחון מלא שמדובר בהמצאות של פינקל עצמו. ייתכן כי מילים אלה מצויות בספרות מדעית-פופולרית בת התקופה.

בשנת 1930 פרסם כתב-העת **י"ש** רשימה של 228 מושגים בתחום המסגרות ("קאלטע באארבעטונג פון מעטאלנ") אשר הוכנה ע"י צוות המכון הקייבאי בראשות סלוצקי ובשיתוף נציגי בתי-ספר מקצועיים.[320] השוואת הרשימה עם המושגים הנמצאים במילון משנת 1984 מגלה חפיפה רבה מאוד המעידה על שייכות שני המקורות לאותה האסכולה. במילון ניכר דיוק ובהירות רבים יותר המעידים על עבודה מודעת רבת שנים על פיתוח המינוח – "תבריג" הוא "אײנשניט" (מילה בעלת פירושים רבים) ברשימה משנת 1930 ו"אײנקארבונג" במילון המאוחר; עבור "מקדח" מציע המונחון משנת 1930 שתי מילים "באָר" ו"בויער" ואילו המילון מציע "עגבער", מושג שאינו יוצר בלבול עם מילים הומונימיות.

לעומת מילונו של פינקל המציע חידושים רבים ומקוריים, גם אם לא תמיד מוצלחים, נוקטת אסכולת קייב בתחום המלאכה בגישה הססנית מאוד והולכת בדרך הקלה. דרך זאת מתבטאת באימוץ ביטויים מקוריים עממיים נפוצים ושקופים בלבד, בקבלה ביד רחבה של השאלות מלשונות השכנים הסלבים שסביר שאכן היו נפוצות בלשון העם (אל דוגמאות שהובאו לעיל אפשר להוסיף את "קירקע" (кирка) – "מכוש" (אצל פינקל "שפיצהאק"), "מאָטיקע" (мотыга) – "מעדר" (אצל פינקל "פלאכהאק"), ביצירת מילים חדשות תוך חיקוי מילולי של מבנים רוסיים ובהתאמה הדוקה של אוצר המילים ביידיש אל שדות סמנטיים של הרוסית.

2.2.2 מתמטיקה

רשימת המונחים מספרו של זבלודובסקי נותנת לנו מושג על מינוח מתמטי מוקדם מאוד ביידיש שעדיין היה בשלבי התגבשות. חלק מחידושיו של זבלודובסקי לא הכו שורש לא בבריה"מ ולא

[320] "טערמינאָלאָגיע פון מעטאלורגיע", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 91 - 96.

באסכולת ייִוואָ העתידיות. כאלה הם המושגים "איינפַאַכיק" (רוסית ([число] простое) – "(מספר) ראשוני" – "עלאמענטארע צאָל" בשני המונחונים הסובייטיים, במונחון הקייבאי גם "פרימצאָל"; "מערפאך" – "מחולק" לעומת "(די) געטיילטע" בפרסומי אסכולת קייב ו"טיילצאָל", "כילעקצאָל (חילוק-צאָל)" במונחון של מינסק ואצל סטוצ'קוב; "רעכענונג" – "פעולת חשבון" – במקורות אחרים (פרסומי מינסק, פרסומי קייב, **אַלגעמיינע ענציקלאָפעדיע**) "(רעכנ)אקט", אצל סטוצ'קוב גם "אָפּעראַציע". עם זאת, מושגים אחדים התקבלו מאוחר יותר באסכולת ייִוואָ: "טיילווערט" – "שארית", כך גם אצל סטוצ'קוב ובמונחון המינסקאי, לעומת "טיילצאָל" באסכולת קייב; "סומענט" – "מחובר", במונחונים הסובייטיים "צונויפלייג-צאָל" ו"כיבער- צאָל", אך אצל סטוצ'קוב גם המונחים הסובייטיים וגם "סומאנד".

גם לחידושיו של זרצקי עצמו בתחום הגיאומטריה שהוא פרסם בקובץ **יידיש**[321] אופי בראשיתי וניסויי –עבור מושגים רבים מוצעות כמה מילים וחלק ממילים אלה משמשות כמה מושגים. איני יכול לומר בוודאות אילו מהמונחים שהציע זרצקי הומצאו על-ידו ואילו לוקטו ממקורות אחרים, אך ההשוואה בין המונחון שלו למקורות מאוחרים יותר מראה שרבים מהמונחים של זרצקי לא התקבלו בסופו של דבר במינוח יידיש הסובייטי – ישנה חפיפה חלקית בין רשימה זאת למונחון המינסקאי, בעוד שבמונחון שראה אור בקייב חלק מהמונחים הוחלפו באחרים. למשל, עבור המושג "פאה" מציע זרצקי את המילים "זײַט", "זײַטפלעך", המונחון המינסקאי "זײַט", "זײַטפלאך" ואילו פרסומי אסכולת קייב קובעים מונח "וועגטל"; המושג "שיפוע" מתורגם אצל זרצקי "אָנבייג", במונחון המינסקאי "אָנבויג", אך במקורות הקייבאיים "(אָ)נייג". עם זאת, במושגים אחדים חלו שינויים כבר במונחון המינסקאי והמצב נשאר על כנו גם במונחונים המאוחרים יותר של אסכולת קייב – כך, המונח "גלײַך" – "ישר" הוחלף ב"גראד" במונחון של מינסק וב"גראָד" (צורה יותר "יידית" וגם מונעת בלבול עם "גראד" במשמעות "מעלה") במונחון של קייב. הדבר מראה בבירור את שלבי ההתפתחות של המינוח המתמטי בבריה"מ.

במינוח מתמטי של אסכולת מינסק בולטת המגמה להימנע משימוש במרכיב העברי. הדבר מתייחס אפילו לשמות ארבע פעולות החשבון, מהמושגים המועטים במתמטיקה שרווחו כבר בשפה העממית. החיבור, החיסור, הכפל והחילוק, פעולות שירשו ביידיש את שמותיהן העבריים, קיבלו במונחון של מינסק שמות מועדפים אחרים, דהיינו "צונויפלייג", "אראָפּנעמען", "מערונג" ו"צוטיילונג" (הכוונה כנראה ל"צעטיילונג" עקב אי-הבחנה בין שתי התחיליות באסכולת מינסק) בהתאמה. המילונים מאסכולת קייב והמילון של סטוצ'קוב או פסלו את המילים האחרונות או הדחיקו אותם למקום שני. דוגמא נוספת לגישה יידישיסטית טהרנית נוסח אסכולת מינסק, שטיפחה יצירת מונחים מקוריים אך בו-זמנית פסלה את המרכיב העברי בשפה היא המילה "וויפלקײַט" – "כמות". המונחון הקייבאי הציע במקום זה שני מושגים –

[321] זארעצקי, "ייִדישע עלעמענטארע געאָמעטרישע טערמינאָלאָגיע", **יידיש** 1923, זז' 15 - 19.

"קוואנטיטעט" ו"קאמעס". דוגמאות אלה מדגימות שביחס לפעילות המוקדמת יותר של אסכולת מינסק שינתה אסכולת קייב את הגישה אל יצירת המינוח בשתי דרכים – מצד אחד, התרככה מגמת פסילת המרכיב העברי; מצד שני, גברה העדפת אוצר מילים בינלאומי. עם זאת, הנטייה המוצהרת (במיוחד באסכולת קייב)[322] לבחור במילים בינלאומיות הייתה למעשה מוגבלת ע"י אוצר המילים הרוסי – במקרים שברוסית שימשו מילים בינלאומיות לא העזו שתי האסכולות של בלשנות יידיש הסובייטית לחדש מילים על בסיס אוצר המילים של יידיש, אך כאשר הרוסית השתמשה במילים מקוריות, לא תמיד העדיפה יידיש הסובייטית מילים בינלאומיות, גם אם אלה היו נפוצות בשפות מרכזיות אחרות. כך למשל, בגרמנית מצוינות ארבע פעולות החשבון במילים לטיניות. למרבה האירוניה, גם אסכולת ייִוואָ הטהרנית לא פסלה את המילים הבינלאומיות לציון ארבע הפעולות – הן מופיעות, אומנם כאופציה שלישית, במילון סטוצ'קוב והמילה "אַדירן" – "לחבר" מופיעה גם באנציקלופדיה הכללית וגם במילון הגדול.

יש גם דוגמאות של מונח מגורמן יותר במונחון של מינסק והמרתו במונח יידישיסטי יותר במונחון הקייבאי: "מקורב" – "אומגעפעריק" (גרמנית ungefähr) במינוח המינסקאי לעומת "דערנענטערט" במינוח הקייבאי ו"נאָענט" (כאופציה הראשונה) אצל סטוצ'קוב; "חֶזקה" – "שטופע" (לצד "מאדרייגע") לפי אסכולת מינסק,[323] "גראד" לפי אסכולת קייב, "מדרגה" כאופציה המועדפת אצל סטוצ'קוב. אך לעיתים קרובות יותר שתי האסכולות הסובייטיות מציעות מילים מגורמנות יותר מאסכולת ייִוואָ: "באליביקער" (גרמנית beliebiger) – "כלשהו" לעומת "אַבי וואָסער" אצל סטוצ'קוב; "פתיר" – "באשיידבארער" (מינסק), "לייזבארער" (מינסק וקייב) לעומת "באשיידלעכער" אצל סטוצ'קוב; "משותף" – "געמיינזאמער" לעומת "שותפֿישער". ניתן למצוא גם דוגמאות של מונח מגורמן יותר בקייב, לעומת התרחקות מודעת או לא-מודעת מגרמנית במינסק ובווילנה-ניו-יורק: "פרופורציה" היא "פּראָפּאָרציע" (пропорция ברוסית) במינסק, "פּראָפּאָרץ" (Proporz בגרמנית) בקייב ואילו סטוצ'קוב פוסל במפורש את המילה הקרובה יותר מגרמנית. כאן סביר שבשלושת המרכזים מצאו את ביטוין גישותיהם השונות – קרבה ללשון המדוברת במינסק, אוריינטציה בינלאומית בקייב ומגמה אנטי-גרמנית בייִוואָ.

לעיתים המינוח המינסקאי אינו מדויק ולוקה בחסר. למשל, המונח "וויִזער" משמש במונחון של מינסק לציון שני מושגים – "מכנה" ו"מעריך". המונחון הקייבאי מקצה את המונח הזה למושג "מעריך" ואילו "מכנה" זוכה למונח "דיִטער" (במילון של סטוצ'קוב "טיִטער"). בכלל,

---

[322] ספיבק הדגיש את המגמה בסעיף הראשון במבוא שלו למונחון שנכתב במאי 1934 – **מאטעמאטישע טערמינאָלאָגיע** 1935, מבוא בתחילת הספר.

[323] למילה הגרמנית Stufe אין משמעות זאת ("חזקה" היא Potenz), אך מבחינת יידיש עדיין מדובר במילה שאולה מגרמנית!

המונחון של קייב עולה מבחינת היקפו על כל שאר המקורות הלקסיקוגרפיים בתחום ומהווה יצירה יסודית ומקצועית מאוד.

בעיקרו של דבר העיון בכל רשימות המונחים המתמטיים מגלה מידה רבה של אחידות ושכבה עבה של מושגים מקובלים על כולם. שכבה זאת כוללת מונחים כמו "גראד" ("מעלה", ולא "גראדוס" לפי הדגם הרוסי), "דערווײַז" ("הוכחה", ולא "באווײַז" לפי הדגם הגרמני), "קײַלעך" ("כדור", לא "קוגל" ולא "ספערע"). אם הדוגמאות האלה מציגות עצמאות של המינוח המתמטי ביידיש, הרי שרובו המכריע של אוצר המילים בתחום, ובמיוחד מונחים מתמטיים טהורים, מעידים על גישה זהירה מאוד בחדשנות לשונית. יידיש בחרה בעקביות רבה במילים בינלאומיות ושקופות במשמעותן ככל האפשר. גישה כזאת בהחלט מוצדקת ביחס לשפה הסובלת מפיזור גיאוגרפי רב והיעדר מרכז מאחד ואשר מצבה בתחום הוראת המדעים המדויקים מעולם לא היה בטוח.

2.2.3 אורניתולוגיה

מכל תחומי מדעי החיים זכה תחום אחד בבלשנות יידיש הסובייטית להתעניינות חריגה – חקר הציפורים. רשימות עם שמות מוצעים לציפורים פורסמו בכתבי-עת בלשניים סובייטיים ביידיש פעמיים. הרשימה הראשונה פורסמה כאמור בקובץ **יידיש** בשנת 1923.[324] הרשימה מאת י' דבורקין (דוואָרקין)[325] כוללת כ-40 מונחים שלפי דברי המחבר "לוקטו מספרות". לא פורט באיזו ספרות מדובר, אך לאור ייחודיות הנושא סביר להניח כי מדובר קודם כול בספרי לימוד וספרות מדעית פופולרית. נראה אפוא שהרשימה מהווה סיכום של הפעילות בתחום שנעשתה עד אז.

בשנים 1927 - 1928 התפרסמה על פני ארבעה גיליונות של **י"ש** רשימה של לא פחות מ-510 שמות מוצעים לציפורים שחוברה ע"י חנוך (הענרך) קוזקביץ' (קאָזאקעוויטש).[326] שמות הציפורים מופיעים קודם ברוסית ובלטינית לפי סדר האלפבית הרוסי. המחבר ציין במבוא בתור מניע להמצאת השמות קשיים בהוראת מדעי הטבע ביידיש ובתרגום ליידיש של ספרי לימוד. קוזקביץ' הסביר שבחידושיו הוא התבסס על השמות הלטיניים של הציפורים. פרסום הרשימה היה אמור להיות יריית פתיחה לדיון בנושא, אך לא מצאתי לפרסום תהודה.

השוואת הרשימות של דבורקין וקוזקביץ' עם המילון משנת 1984 מראה כי הגרסה הסופית של המינוח לא הייתה זהה לאף אחת משתי ההצעות, אם כי אימצה כנראה כמה מחידושיו של

---

[324] דוואָרקין, י', "נעמען פון פויגלען", **יידיש** 1923, ז' 22.

[325] דבורקין היה מורה למתמטיקה במקצועו וחבר בוועדה הפילולוגית בראשות זרצקי, **יידיש** 1923, ז' 47.

[326] קאָזאקעוויטש, הענרך, "נאָמענקלאטור פון פייגלען" – **י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 85 - 94; 1 - 2 (1928), זז' 67 - 72; 3 (1928), זז' 71 - 72; 4-5 (1928), זז' 73 - 80.
קוזקביץ' (1883 – 1935) נמנה עם מקימי בתי-הספר הראשונים ביידיש. פעל בעיקר כעיתונאי. החל משנת 1924 התגורר בחרקוב ובשנת 1930 עבר לבירוביג'ן, שם נפטר. בשנת 1937 זכה לגינוי רשמי כ"לאומן".

קוזקביץ'. השוואת המינוח הסובייטי בתחום חקר הציפורים עם המינוח המופיע במילון הגדול ובאנציקלופדיה הכללית ועם המילים המועטות בתחום המופיעים במילונו של אוריאל ויינרייך משנת 1968 מראה כי מדובר בשני קורפוסים שונים לחלוטין.

הרשימה הקצרה של דבורקין, המשקפת כאמור את התקופה המוקדמת של גיבוש מינוח ביידיש, מכילה מילים שאולות או מועתקות מגרמנית, כגון "בירקהאָן" (גרמנית: Birkhahn) – "שכוי"; "דוילע" (Dohle) – "קאק", או משפות סלביות, כגון "פליגן-פאנגער" (רוסית: мухоловка) – "חטפית". אך לצד מילים אלה מופיעים חידושי לשון יידישיסטיים הבנויים ברובם לפי הדגם הפשוט "...-פויגל", כגון "וואסער-פויגל", "ראבינע-פויגל" וכו' (כרבע מהרשימה) או דגמים מורכבים אחרים, כגון "שוואַרץ-כיינעוווקע". היעדר תכוף של מינוח לטיני מקשה לעיתים על זיהוי מינים ברשימה וגם המינוח הרוסי המצורף אינו נהיר תמיד (כגון "קראָפּעווע-פויגל" – крапивница).

הרשימה הארוכה מאוד של קוזקביץ' מהווה את הניסיון הרציני ביותר ליצור מינוח מסודר בתחום. מכיוון שהמחבר הציע את הרשימה כפתוחה לוויכוח זכו ציפורים רבות ברשימה לכמה שמות אלטרנטיביים. שיטת המינוח מדויקת יותר מאשר ברשימת דבורקין בהיותה כוללת מינוח לטיני וגם משוכללת יותר מבחינת יצירת מילים חדשות. במקום רוב המילים עם "-פויגל" מופיעות דגמים מגוונים יותר – "בלויפויגל" – "בלויערל", "וואסער-פויגל" – "וואסער-לויפער", "ראבינע-פויגל" – "ראבינע-דראָסל", "זאמד-פויגל" – "ברעגלויפער". למרות הצהרת המחבר לדבוק ככל האפשר במונחים הלטיניים יש ברשימה חידושים יידישיסטיים מובהקים, כגון "בריישיס-פויגל" – "ארכאופטריקס". המגמה הכללית של הרשימה היא ליצור שמות מקוריים על סמך שימוש במרכיבים של יידיש ותוך ציון תכונות של ציפור זו או אחרת מבלי התרחקות מלאכותית מדגמים הקיימים בגרמנית וברוסית. השמות הלטיניים הושארו עבור הסדרות והמשפחות ("סיטידן" – Sitidae, "פּטעראָקלעטן" – Pterocletes). בסך הכול ניתן להגדיר את הגישה כגישה יידישיסטית טהרנית מתונה.

המילון משנת 1984 מכיל עשרות בודדות של שמות ציפורים, לכן איננו יכולים לדעת אם רוב הצעותיו של קוזקביץ' נתקבלו. אך מהמונחים המופיעים במילון ניתן להסיק שרק מעטים מחידושיו של קוזקביץ' (כגון "בלויערל" – "ירגזי") אומצו כלשונם ע"י אסכולת קייב שיצרה את המילון. בדרך כלל ניכר שינוי קל בשמות שנקבעו עבור ציפורים – "יאם-טוקער" – "טוקער" – "צוללן"; "טוווּע-קראָ" – "קאָרנקראָ" – "עורב מזרע". לעיתים חידוש יידישיסטי מוחלף במילה ממוצא סלאבי – "טראָפּגאנדז" – "דראָכווע" (אוקראינית дрохва) – "חוּבּה", אך מלבד זאת אי-אפשר לזהות הבדלי גישות כלשהם בין קוזקביץ' למכון בקייב.

התייחסות קצרה לתחום הצפרות ישנה בספרו של ספיבק משנת 1939. ספיבק פסל שימוש במילים סלביות לציון שלוש ציפורים נפוצות ע"י הסופר עלי שכטמן (שעכטמאן, 1908 - 1996)

והציע במקומן מילים ממקור גרמאני.[327] השימוש במילים של שכטמן יליד פלך וולין משקף מן הסתם יידיש אוקראינית חיה, אך בעיני ספיבק גבר השיקול של אחידות הלשון הספרותית.

לעומת זאת בולט מאוד ההבדל בגישות בין אסכולת קייב שהפכה לזרם המרכזי של בלשנות יידיש הסובייטית לאסכולת מינסק המאוחרת מצד אחד ולאסכולת ייִוואָ מהצד השני.

במבוא למילון המינסקאי משנת 1940 מודגש כי מינוח מדעי מיוצג במילון במידה מצומצמת,[328] לכן אין לצפות מהמילון עשרות ומאות מושגים בתחום כמו במונחון של קוזקביץ'. אך העיון במושגים המעטים בתחום שאכן כלולים במילון מגלה תמונה מפתיעה ואף מביכה. קודם כול, נעדר לגמרי תיאום עם אסכולת קייב. בניגוד למצופה ממדינה טוטליטרית גם בשלב מאוחר כל-כך הממסדים המדעיים של יידיש בשתי הרפובליקות עדיין עשו כל אחת "שבת לעצמה". כך, עבור המושג "חסידה" ממליץ המילון הקייבאי-מוסקבאי משנת 1984 על המילה "שטאָרך" (גרמנית Storch) ומציין גם את המילה "באָטשאן" (פולנית bocian) כפחות מומלצת (המילה מופיעה אחרי נקודה-פסיק). במילון המינסקאי מופיעה רק המילה "באָטשאן" תוך ציון כי מדובר במילה מניב אוקראיני. לא הצלחתי למצוא במילון המינסקאי מילה מומלצת/ניטרלית לציון החסידה. לציון העגור מציע המילון של משה שפירא ועמיתיו מקייב שתי מילים – "זשוראוו" (פולנית żuraw) ו"בושל" (בלרוסית журавель "חסידה"[!]) ואילו המילון המינסקאי מציע רק "בושעל" (!). עבור ציפור הדרור ממליץ מילון אסכולת קייב שתי מילים "שפּערלינג" (גרמנית Sperling) ו"שפּערל" ואילו במילון אסכולת מינסק "שפּערל" פירושו "זרזיר" כאשר הדרור מצוין במילה "ווָאראָביי" (רוסית воробей). דוגמא נוספת למילה סלאבית מובהקת במילון המינסקאי היא "ווָאראָנע" (לצד המילה "קראָ" במופיעה בכל שאר המילונים) שמשמעותה "עורב אפור".

אך מסתבר שלא די באנדרלמוסיה זאת אם נשווה את שתי שיטות המינוח הסובייטיות למינוח האורניתולוגי של אסכולת ייִוואָ. מסתבר שהבלבול וחוסר הבהירות בין הצמד המסכן עגור – חסידה טרם הגיעו לשיאם. המילה "בושל" מציינת באנציקלופדיה הכללית ובמילון של ויינרייך את החסידה וזאת בניגוד לשני המילונים הסובייטיים, אך בהתאם למשמעות המילה журавель בבלרוסית! לא הצלחתי להבין כיצד אמור לפי אסכולת ייִוואָ להיקרא עגור (לא ציפור אקזוטית למרחבים דוברים יידיש!) מכיוון שבמילון ויינרייך חסרה המילה crane. במילון זה בולטת מאוד מגמת ההתרחקות מגרמנית בכל מחיר ("עיקרון הייחודיות" לפי שכטר). במקרה שלנו מתבטאת המגמה בהעדפת מילה אשר דומה למילה המקבילה בגרמנית, אך שונה ממנה ("שפּערל" לעומת "שפּערלינג", "טערקלטויב" – "תור" במילון של ויינרייך לעומת "טורקלטויב" או "טורטלטויב" ברשימת קוזקביץ' ובמילון שפירא [Turteltaube בגרמנית]); בהעדפה או

[327] ספיוואק 1939, ז' 131.
[328] ראָכקינד - שקליאר 1940, ז' 4.

ביצירה של מילה ממרכיבים גרמניים, אך לפי דגם שונה מהדגם הגרמני ("רויטהעלדזל" ["אדום-חזה"] אצל ויינרייך לעומת "רויטקעלכל" במילונים הסובייטיים [Rotkelchen בגרמנית]); בהעדפת מילה ממקור סלאבי על פני מילה ממקור גרמאני ("בושל" אצל ויינרייך לעומת "שטאָרך" אצל שפירא).

לעיתים קרובות מגמת ההתרחקות מגרמנית הקצינה עד כדי פגיעה בעושר השפה ובבהירותה ואף בעיקרון הטהרנות עצמו. כך המילה המציינת חוגלית שעליה המליץ ויינרייך היא "קוראָפּאַטקע", מילה כמעט זהה למילה הרוסית куропатка וזאת לעומת ביטוי מקורי ביידיש "פעלדהון" במילון של שפירא (בגרמנית שם הציפור הוא Rebhuhn וגם קוזקביץ' הציע "רעפּהון"). כתחליף למילה הנפוצה מאוד ביידיש, אך דומה "מדי" לגרמנית "לאַרך" ("עפרוני", בגרמנית Lerche) הציע ויינרייך את המילה "טרילערל" שמקורה ככל הנראה בדיאלקט כלשהו של יידיש. חמורים מאלה הם מקרים, בהם ויינרייך וחוקרי אסכולת ייוואָ פסלו מילה "מגורמנת" או הפרו חפיפה של שדות סמנטיים בין יידיש לגרמנית בשם הייחודיות של יידיש, מבלי להציע אלטרנטיבה. כך, לא הצלחתי למצוא את צמד המילים "בירקהאָן/בירקהון" באנציקלופדיה הכללית ואת המילה grouse במילון של ויינרייך, כך שלא ברור לי איזו מילה מציעה אסכולת ייוואָ עבור השכווי השחור. המילים המוזכרות נפסלו מן הסתם בגלל המרכיב הגרמני -Birk שאינו אמור להימצא ביידיש תקנית. הנץ המצוין במילונים הסובייטיים במילה "שפּארבער" (גרמנית Sperber) זוכה במילון של ויינרייך לשם "פֿאַלק" המקבילה למילה הגרמנית במשמעות "בז" (Falke)! מן הסתם גם שימוש זה מבוסס על תקדים כלשהו ביידיש החיה, אלא שהבעיה שוויינרייך "שכח" להביא במילונו את המילה falcon ולהבהיר מהי אלטרנטיבה יידישיסטית "כשרה" לשדה הסמנטי שהתפנה. זאת העת להיזכר בצמד "חסידה – עגור" שנפל, כזכור, קורבן לקנאת סופרי קייב ומינסק. ובכן, החסידה זכתה באנציקלופדיה ובמילון של ויינרייך לשם "בושל", שם השונה משם הציפור אליבא דקייב ואליבא דמינסק כאחד, אך לפחות זהה לשימוש בלשון הבלרוסית. גם כאן ההצעה יוצרת אינטריגה, כי הרי "בוש(ע)ל" בפי מילונאי בריה"מ אמור לציין את העגור דווקא! אם כן, איך תרגם ויינרייך ליידיש את המילה crane? המילה חסרה במילון.

אם נניח שהמינוח האורניתולוגי מהווה מקרה בוחן למינוח מדעי ביידיש בכלל, אזי מתקבלת תמונה עגומה למדי. אם בתחילת הדרך של המינוח היידישיסטי המגמה הייתה יצירת מינוח מקורי מבלי לפסול מושגים שאולים או מועתקים מגרמנית במידת הצורך, הביאו התפתחויות מאוחרות יותר במרכזים השונים לגיבושן של לפחות שלוש מערכות מושגים נבדלות וחסרות תיאום מינימלי ביניהן. נראה כי אסכולת קייב-מוסקבה הייתה המקצועית והעניינית ביותר. אמנם השוואת רשימות המונחים שהוצעו בשנות העשרים עם הגרסה הסופית של המינוח במילון משנת 1984 מגלה שהמגמה היידישיסטית התחזקה וחלק מהתעתיקים מגרמנית הוחלפו במילים מקוריות יותר, אבל עדיין מגמת ההתרחקות מהגרמנית לא הייתה קיצונית

ומילונאי קייב לא פסלו מילים "קרובות מדי" לגרמנית כשאלה היו נחוצות לבהירות הלשון ולעושרה. בנוסף לכך, בתנאים של סביבה עם רוב דובר שפות סלאביות מניעי טהרנות לשונית היו אמורים להביא דווקא לפסילת עודף מילים סלאביות ולאו דווקא גרמניות. לעומת זאת, פעילות אסכולת מינסק בשנות השלושים מתאפיינת, מלבד רשלנות, במגמה שנקראה בעגה הסובייטית הרשמית "עקיזם" (מרוסית хвостизм – "היגררות אחר ההמונים הנחשלים", המושג הקרוב ביותר בלשון ההווה הוא "פופוליזם"). המילון המינסקאי משנת 1940 יוצר רושם שבלשני מינסק המאוחרים לא רצו לאמץ מושגים שהומצאו ע"י "הלאומנים הבורגנים" בקייב והעדיפו לקחת מן המוכן, מדיבור ההמונים, שאחוז המילים הסלאביות בלשונם הלך וגדל עם השנים. במילים אחרות, בלשנות מינסק משקפת כניעה בפני הז'רגוניזציה של יידיש בבריה"מ. אסכולת ייִוואָ, לעומת זאת, הלכה לקיצוניות אחרת – טהרנות קיצונית כביכול, אך גם חד-צדדית, כשבשם המאבק ב"דײַטשמעריזמים" מתכנני הלשון היו מוכנים להכשיל את עצמם וליצור מערכת מונחים מלאכותית ומסורסת. ואולי גרועה מהמגמתיות ביצירת המינוח ביידיש הייתה ההתעלמות המוחלטת של חלק מהחוקרים (במיוחד במינסק ובניו-יורק אחרי שנות החמישים) מעבודתם של מוסדות המחקר המתחרים, דבר שלא רק הביא לבזבוז משאבים חומריים ואינטלקטואליים, אלא גם עלול להגחיך את מפעל התכנון הלשוני של יידיש ובמידה רבה גם את השפה עצמה.[329]

2.2.4 משפט ומנהל

המינוח המשפטי שהיה קיים ביידיש מקדמת דנן היה קשור למשפט העברי. מודרניזציה הדרגתית של המדינות שבהן חיו יהודים אשכנזים לא הביאה אתה יצירת מינוח מקורי מודרני, אלא הביאה לחדירת מילים מלשונות המדינה (רוסית וגרמנית בראש ובראשונה) לאוצר המילים של יידיש. בבריה"מ זכתה יידיש לראשונה למעמד רשמי אפילו מעבר ללשון מיעוט מוכרת (כמו שקרה למשל בלטביה). לא רק מוסדות חינוך, אלא אף מוסדות מדינה אחרים באזורי תחום המושב לשעבר החלו להשתמש ביידיש בפעילותם. הללו כללו בתי-משפט ותחנות משטרה. הדבר עורר צורך דחוף ביצירת מערכת מונחים שתשקף באופן הולם את אוצר המילים של המדינה הסובייטית על זרועותיה השונות.

מכל תחומי המינוח מעניק לנו המינוח המשפטי את התמונה המגוונות והמדויקת ביותר של הבדלי הגישות והתפתחותן ביידיש הסובייטית. אם בתחומים אחרים חלוקת העבודה בין המוסדות השונים לא תמיד מאפשרת לנו לראות את ההבדלים במישרין, בתחום המשפטים המצב שונה. בגלל דחיפות העניין מצד אחד ונגישותו היחסית למי שאינם מקצוענים מהצד

[329] ראו עמדה דומה אצל שאפּיראָ, "אייניקע באזונדערהײַטן פונעם איינהײַטלעכן ליטעראַרישן יידיש אין סאָוועטנפארבאנד", **ס"ה**, 3 (1967), זז' 141 - 147; כץ תשנ"ג. בעצם כל ספרו של כץ מוקדש לביקורת חריפה על הטהרנות של אויסבויאיסטים ועל התנגדותם האובססיבית למילים השאולות מגרמנית מודרנית, אך הניסוח החריף ביותר מצוי בפרק "אויפרוף צו די בני-דור", כץ תשנ"ג, ז' 291 - 293.

השני, עורר תחום המינוח המשפטי פעילות ערה מצד החוקרים השונים וגם משך תשומת לב ציבורית העולה בהרבה על התעניינות הציבור ברוב הסוגיות הלשוניות האחרות. כתוצאה מכך לפנינו שלושה מונחונים מהתקופה הנדונה, בנוסף כמובן למילון משנת 1984 המסכם את הפעילות הסובייטית בתחום בלשנות יידיש הפרסקריפטיבית. מונחון אחד מייצג את אסכולת מינסק בתקופת ויינגר; המונחון השני, קצר מאוד, משקף את עמדתו האישית של שטיף בתקופה שלפני המסעות האידאולוגיים של השנים 1928 - 1931, כלומר בתקופתו היידישיסטית המובהקת; ואילו המילון משנת 1941 מייצג את אסכולת קייב בשלב המאוחר ביותר של התקופה הנדונה, אחרי כל המסעות והנסיגות האידאולוגיים הגלויים והסמויים של השנים הסוערות ההן. בנוסף למונחונים עצמם בידינו גם התייחסויות ביקורתיות אליהם המשקפות עמדות של חוקרים ואנשי ציבור שונים.

עוד בשנת 1925 מוזכרת עבודת הוועדה החרקובאית בראשות זרצקי על המינוח המשפטי.[330] אין לנו ידיעות על תוצאות כלשהן של עבודה זאת.

בשנת 1927 הופיעו שני מאמרים המוקדשים לתחילת גיבושו של מינוח משפטי בבית-המשפט ביידיש שהחל לפעול בשדה-לבן (בעלאָצערקווע, Біла Церква) שבמרכז אוקראינה בשנת 1925.[331] במאמרים אלה מובאות דוגמאות של מושגים שנוצרו באופן טבעי במהלך פעילות בית-המשפט: "קעסטמענטש"[332] – "סמוך על שולחן", "פאריגענען" – "ליטול רכוש", "דערקענען" – "להכיר (כ-)". חידושי לשון עממיים אלה לא אושרו ע"י המוסדות מתקנני הלשון מאוחר יותר.[333]

המונחון המשפטי היה אחד הפרסומים הראשונים של המכון המינסקאי אחרי הקמתו.[334] 540 המונחים הוכנו ע"י המשפטן מ' זלסקי (זאלעסקי) ותרגום של טפסי בית-המשפט ליידיש (שאכן נעשה בהם שימוש בבית-משפם יהודי במינסק) נעשה ע"י השופט סטולוב (סטאָלאָוו) בעריכת הוועדה הלשונית של המכון.[335] הקובץ המינסקאי זכה לביקורת מצד בלשני אוקראינה ומוסקבה.

---

[330] **דער עמעס**, 80 (8 אפרעל 1925), ז' 4.

[331] "די שפראך אין דער יידישער געריכטס-קאמער", **דער עמעס**, 77 (1927); די יידישע געריכט-שפראך, **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 76 - 77.

[332] המטען הסמנטי והרגשי של המושג "קעסט" ביידיש לא תאם את רוח המהפכה, אך תאם בהחלט את גווני המשמעות של המילה הרוסית המקבילה жадивенец שגם היא צרמה אוזן סובייטית, אך הייתה בשימוש רשמי.

[333] "סמוך על שולחן" – במינוח המינסקאי "אויסגעהאלטענער", "אויסהאלט-באקומער", אסכולת קייב הציעה "א מענטש אף אויסהאלטונג" (מילון 1984), במילון של ויינרייך "אָפּהענגיקער (אין חיונה)", "שפּײַזלינג". על שתי המילים האחרות ראו להלן.

[334] ההחלטה על הפרסום התקבלה ב-5 במרץ 1926 – הערה בתחילת הקובץ. כעבור שנה, ב-11 באפריל 1927 התקבלה חוקה חדשה של רוסיה לבנה הסובייטית שהבטיחה ליידיש מעמד רשמי לצד הבלרוסית, הרוסית והפולנית (ראו סעיפים 21, 23 - https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoryi-prava-belarusi/kanstytutsyynae-prava-belarusi/kanstytutsyi-belarusi/konstitutsiya-1927-goda/). ייתכן כי הבהילות בהכנת המונחון הייתה קשורה לצורך בגיבוי ההחלטה המתגבשת.

[335] **יורידישע טערמינאָלאָגיע** 1926, מבוא קצר בתחילת הספר. לא הצלחתי לדלות שום מידע על המחברים.

בתחילת שנת 1927[336] פורסמו ב**דער עמעס** המוסקבאי מאמר מאת זרצקי שהתייחס למונחון המינסקאי וזמן קצר לאחר מכן תשובת ויינגר על הביקורת שאליה נלוותה הערה מאת עורך העיתון משה ליטבקוב. ביקורתו של זרצקי נושאת אופי יידישיסטי בסך הכול – לשבחים זוכים חידושים על סמך לשון עממית, השמטת סיומת *-ונג* וביקורת נמתחת על הימנעות יתר ממילים ממקור עברי. זרצקי גם מתח ביקורת על העתקות מילוליות מרוסית[337] מצד אחד ועל הימנעות ממילים בינלאומיות מצד שני. טענתו העיקרית של זרצקי כלפי מונחוני מינסק היא החיפזון בהכנתם שהביא לרישול במונחים עצמם ואף באיכות ההדפסה. תשובתו של ויינגר מכילה טענות כלפי זרצקי על כך שהוא מכשיר אמצעים דקדוקיים מגורמנים כביכול כגון תחילית "פאָר-" המובחנת מ"פאר-" (במקום "פאר-" בכל המקרים) ושורש "טאט/טעט" (במקום "טו" בלבד). ליטבקוב הזדהה בהערותיו עם זרצקי בכל הנקודות שאליהן התייחס. אומנם, כפי שנראה בהמשך, עמדותיו העקרוניות של זרצקי דמו מאוד לעמדות אסכולת קייב, אך השוואת הדוגמאות הקונקרטיות שזרצקי הביא במאמרו עם הפסיקה המאוחרת יותר של אסכולת קייב מוכיחה כי הערותיו לא נלקחו בחשבון בגיבוש המינוח הקייבאי. כך מקבלת אישוש נוסף ההשערה שבניגוד לתחום הכתיב, זרצקי לא נטל חלק פעיל בגיבוש הסופי של המינוח ביידיש.

בשנת 1928 פרסם כתב-העת **י"ש** רשימת מונחים בתחום המשטרה.[338] המונחון מכיל אומנם 71 מושגים בלבד, אך אפשר לראות בו מעין תשובה למינסק. רוב המושגים חופפים למושגים מהמונחון של מינסק והמתכונת של שני הפרסומים דומה מאוד – לשניהם צורפו טפסים לשימוש בתי-המשפט ותחנות המשטרה במגעם עם האוכלוסייה היהודית. במבוא הנרחב לרשימה הקצרה מפורטים העקרונות המנחים את ממציא המונחים, הלא הוא נחום שטיף עצמו. שטיף הצהיר על דביקותו ביצירת המונחים החדשים בעיקרון של קרבה ללשון העממית הן מבחינת מקור המילים והן מבחינת שקיפות משמעותן להדיוטות. לפרסום קצר זה חשיבות רבה עקב היותו עדות יחידה לפעילות שטיף בתחום המינוח לפני הרוויזיות האידיאולוגיות הגדולות של השנים 1928 - 1931.

באוקטובר 1930 הוקמה במכון הקייבאי ועדה למינוח משפטי בהשתתפות שטיף ושמעון דובין[339] מהמכון, שלושה עורכי-דין ושופט על-מנת להכין גרסה מחודשת של המינוח המשפטי.

---

[336] זארעצקי, "יורידישע טערמינאָלאָגיע..." (רצנזיה), **עמעס**, 24 (30 יאנוואר 1927), ז' 4; ווייגער, "וועגן דער יורידישער טערמינאָלאָגיע (וועגן זארעצקיס רעצענזיע, 'עמעס', 24)", **עמעס**, 40 (18 מארט 1927), ז' 3; ליטוואקאָוו, "צו כ' ווייגערס ארטיקל", שם.

[337] בביקורת זאת אף בלשן דגול כזרצקי מעד. הוא מתח ביקורת על המילה "אײַנהאנטיקן" (ברוב המילונים "אײַנהענטיקן") – "למסור לידי ..." לדעת זרצקי מדובר בתעתיק מרוסית вручать. למעשה מדובר במילה ותיקה שתועדה בגרמנית וביידיש ונראה כי דווקא המילה הרוסית היא תעתיק מגרמנית.

[338] שטיף, "בלאנקען פאר מיליציע אין ייִדיש", **י"ש**, 3 (1928).

[339] דובין (דאָבין) (1869 - 1944) נמנה עם מקימי מערכת החינוך החילונית ביידיש עוד לפני המהפכה ועם מקימי ה"קולטור-ליגע", **ס"ה**, 4 (1977), ז' 188. ראו גם ערך עליו ב"לקסיקון" וקורות חייו מפרי עטו ברוסית עם תרגום לאוקראינית בארכיון ייִוואָ – (RG 3) 2017 Folder ,11 Box , זז' 14 - 23.

במאמר שפורסם ב**אש"פ**[340] פסל חבר בוועדה בצורה חריפה מאוד את פרויקט המינוח המינסקאי (אפילו המילה "פּראָיעקט" מופיעה במרכאות) והסביר את שבעת העקרונות שהנחו את הוועדה הקייבאית. עקרונות אלה כללו בהירות למשתמש מהשורה מצד אחד, אך דיוק וחדות מצד שני.[341] מעניינים במיוחד עקרונות התעדוף של היסודות המילוניים השונים של יידיש שהוגדרו במאמר. העדיפות ניתנה למושגים בינלאומיים שלהם ניתנה הבכורה על המצאות מקוריות על בסיס מילים הקיימות ביידיש. מילים סלביות היו אמורות להעשיר את המינוח במקרים שהן היו נפוצות בפי העם ולא היו מושגים אלטרנטיביים ממוצא גרמאני או בינלאומי. למילים עבריות ניתנה זכות הקיום במקרים שהן היו שגורות בפי העם ונטולות קונוטציות חברתיות לא רצויות. העיקרון השביעי משקף את ייחודיות אסכולת קייב המוקדמת שעדיין הורגשה למרות תיקוני הדרך של השנתיים הקודמות – מושגים היו אמורים להיות עצמאיים ולא להעתיק מילולית מושגים רוסיים. המילון המשפטי בן 6,000 מילים הוכן לדפוס בשנת 1932, אך לא ראה אור.[342] הדוגמאות המובאות במאמר שהוזכר מאפשרות לנו להבין את ההבדלים בגישות בין אסכולת מינסק לאסכולת קייב בשלביה השונים של פעילותה.

לבסוף, המינוח המשפטי זכה לרוויזיה נוספת ואחד הפרסומים האחרונים של המכון הקייבאי היה מילון משפטי-מינהלי שראה אור בשנת 1941, הפעם בעריכת אלי ספיבק. היה זה הגלגול האחרון של מינוח משפטי באסכולת קייב וביידיש הסובייטית בכלל.[343]

השוואת המונחון של מינסק עם המילון משנת 1984 מגלה הבדלים משמעותיים למדי בתרגום המונחים מרוסית המעידים על כמה מגמות, לעיתים סותרות, בהתפתחות מינוח יידיש הסובייטי.

לעיתים המונחון המינסקאי מעדיף מושגים מגורמנים מלאכותיים "פרײַשפּרעך-קרמינאל-אורטייל" (גרמנית Freispruch) – "זיכוי בבית-משפט" לעומת "באפרײַ-אורטייל" במילון משנת 1984, "אומהייראטלעכקײַט" – "רווקות" לעומת "פרײַלייִדיקײַט" במילון המאוחר (גם במילון של ויינרייך bachelor "פרײַלייִדיק"). נראה כי במקרה האחרון מדובר בפספוס של אסכולת מינסק שיצרה מילה מלאכותית ומגושמת במקום מילה עממית פשוטה.[344] לעיתים מושג מגורמן נוצר במילון של מינסק באמצעות שינוי או הרחבה של מילה גרמנית: "פּאַרזאָרגונג" –

---

[340] פּעקאַר, נ. [המחבר הוא אחד מעורכי-הדין החברים בוועדה], "די ארבעט פון דער יורידישער טערמינאָלאָגישער קאָמיסיע בא דער פילאָלאָגישער סעקציע פונעם אינסטיטוט פאר יידישער פּראָלעטאַרישער קולטור", **אש"פ**, 1 - 2 (1931), זז' 87 - 94.

[341] במאמר מודגש עיקרון זה כנגד ערפול המושגים במינוח המינסקאי. האשמה נוספת נגד מינסק היא החוסרים הרבים בהרכב המושגים.

[342] **אש"פ**, 2 - 3 (1932), ז' 116; 5 - 6 (1932), זז' 26, 109; 1 (1934), ז' 65.

[343] המילון אינו מצוי בספרייה הלאומית ולא עלה בידי לעיין בו.

[344] מכיוון שאין מילון אטימולוגי של יידיש אני יכול רק לשער שמדובר במילה מקורית ביידיש. בגרמנית השימוש במילה freiledig במשמעות "רווק" רווחה בעת החדשה המוקדמת (https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=freiledig), היום ledig .

"אפוטרופסות" כהרחבת המשמעות של המושג הגרמני Versorgung, "סעד". במילון משנת 1984 מוצעים המושגים "אָפּעקע" (רוסית опека), "אפעטראָפּסעס".

אך לעיתים הרבה יותר קרובות מגלה המינוח הסובייטי המאוחר דווקא סובלנות רבה יותר למושגים מגורמנים: "אקטפעיִקער"– "כשיר (משפטית)" במינוח של מינסק, לעומת "טאטפעיִקער" במילון משנת 1984 (בגרמנית אומנם mündiger, אך המרכיב -tat הוא אכן גרמני); "פאררייגענונג" – "רכישה" (приобретение, אך באותו המונחון גם присвоение "נטילת רכוש"[345]) לעומת "דערווערבונג" (גרמנית Erwerbung); "געטרוי-צעטל" – "ייפוי-כוח" – לעומת "פארטרוי-שיִין" (אומנם בגרמנית Vollmacht, אך קיימת מילה גרמנית vertrauen(an) שמשמעותה "להפקיד (משהו בידי מישהו)"; "ווייניקיאָריקער" (לצד "מינדעריאָריקער" כהצעה שנייה) – "קטין" לעומת "מינדעריעריקער"[346] (minderjähriger בגרמנית); עבור המושג "איום" מציע המונחון המינסקאי את המילה "דראָיונג" המהווה "יידישיזציה" פשטנית משהו של Drohung הגרמני בעת שהמילון משנת 1984 מציע צורה קרובה יותר לגרמנית – "דראָונג". דוגמא קיצונית למגמה ה"מגרמנת" של בלשנות יידיש הסובייטית המאוחרת מהווה המושג "הכרה (רשמית)". המילה הגרמנית Anerkennung מצאה את דרכה ליידיש המודרנית, אך בדרך עברה יידישיזציה קלה וככזאת היא מופיעה במונחון המינסקי וברוב המילונים – "אָנערקענונג". אסכולת קייב החזירה את הגלגל לאחור ושחזרה ביידיש את צורתה הגרמנית "אנערקענונג".[347] מקרה מיוחד במינו מהווה הניסיון ליצור מקבילה ביידיש למילה самоуправство – "עשיית דין עצמי". המונחון של מינסק מציע "אייגנמאכטיקייט", צורה הדומה למושג הגרמני Eigenmächtigkeit, אך מורכבת ממילים המצויות ביידיש, בעת שהמילון המוסקבאי מציע "ווילקירלעכקייט" המבוססת על המילה השאולה מגרמנית "ווילקיר" (Willkür) – "שרירותיות" שאינה מצויה ברוב מילוני יידיש. נראה שבמקרה זה הפתרון שהציעה אסכולת מינסק היה יותר אלגנטי.

כפי שכבר ראינו, הייתה התרחקות מאוצר המילים העברי מגמה מובהקת של אסכולת מינסק. עיון בתחום המינוח המשפטי מביא לנו דוגמאות נוספות לכך: "סמכות" – "קאָמפּעטענץ" בשני המקורות, אך במילון המוסקבאי גם "רעשוס"; "פתיחת (חבילה או מסמך חתום)" – "עפענען" בשני המילונים, אבל המילון משנת 1984 מרשה גם "אופכאסמענען"; "תחום העיר" הוא "שטאָט-גרענעץ" במונחון המינסקאי ו"טכום פון דער שטאָט" במילון המוסקבאי; "אסיר" – "געפענקטער" ו"טפיסעניק" בהתאמה; "עד ראייה" מצוין כ"צוזעער" במונחון ממינסק, כ"בייזעער" בשני המקורות, אך לצד זה המילון המאוחר נותן "אייד-רִיע"; "תקנון" הוא

[345] במילון משנת 1984 המושג "נטילת רכוש" מתורגם כ"צווייגענונג", "צווייגענען".
[346] יידישיסטים-טהרנים פוסלים את המרכיב "מינדער-" ומציעים במקומו "מינער-" (ע"ע minority ב-ווייִנרייך 1968).
[347] כנראה מתוך ההיגיון שהיידישיזציה של המילה ממילא הלכה רק חצי דרך עקב שימור המרכיב "-ער-" המגורמן.

"רעגלאמענט" בשני המילונים, אך גם "טאקאָנעס" במילון המוסקבאי. לצד זה יש דוגמאות מעטות הפוכות: "התראה" היא "האסראָע" לפי אסכולת מינסק, "וואָרענונג" לפי אסכולת קייב-מוסקבה; למושג "טיעונים" מציע המונחון המינסקאי את המילה "וויקוכים" ואילו המילון המוסקבאי מציע מושג בינלאומי "דעבאטן". הקושי להתאים את שפת היידיש לשדות הסמנטיים של השפה הרוסית ולמסורת המשפטית הרוסית מודגם היטב בהבחנה בין "שוד" (грабёж) ל"שוד מזוין" (разбой). המונחון המינסקאי מתיר שימוש במילה "גזיילע" לציון שני המושגים, אך מציע כאופציה מועדפת ל"שוד סתם" את המילה "רויבעריי". המילון המוסקבאי נוקט בגישה ממש הפוכה – המילה "רויבעריי" (ה"מגורמנת" יותר, גרמנית – Räuberei) משמשת לשני המושגים, אך המילה המועדפת לשוד פחות אלים היא "ראבירונג" ואילו המילה השנייה המציינת שוד מזוין היא "גאזלעוויסטווע" (המבוססת על השורש העביר ג.ז.ל.) ברור שלו יידיש הייתה ממשיכה לתפקד כשפה רשמית בתחום המשפטי בבריה"מ היה עליה בהכרח לספק תרגומים מדויקים לסעיפים השונים בחוק העונשין הסובייטי, אך הנסיבות ההיסטוריות פטרו את יידיש מחובה זאת והשאירו אותה עם עמעומה בתחום המשפט הפלילי.

מאפיין נוסף של אסכולת מינסק הוא ריבוי תעתיקים מילוליים מרוסית. כאלה הם המושגים "פארפרעמדיקונג" (רוסית отчуждение) – "הפקעה", במילון המוסקבאי "אנטייגענונג", "אָפייגענונג"; "דערוועקן (דעם איניען)" ((возбудить (дело) – "לפתוח (תיק)" – "אופהייבן" במילון המוסקבאי; "חדלות פירעון" – "אומפארמעגלעכקייט" (несостоятельность) ו"אומצאָלפעיקייט" בהתאמה; "עבירה (על החוק)" – "שטערונג" (нарушение) לעומת "ברעכן", "אויוור זיין". כל הדוגמאות המובאות מוכיחות כי גישת אסכולת קייב בעניין זה הייתה יותר מושכלת ומחושבת. מצאתי גם דוגמא הפוכה: "פסילת (עדים)" מתורגמת במונחון המינסקאי כ""באזייטיקן", "פאסלענען (איידעס)" בעת שהמילון משנת 1984 מציע מושג "אָפּוועגנד" המועתק מהמושג הרוסי вотвод. יש דוגמאות רבות יותר של העדפת מושגים שמוצאם מרוסית ע"י אסכולת קייב כשלא מדובר בתעתיקים, אלא בהשאלות ישירות: "ביטוח" – "פארזיכערונג" (מינסק) – "סטראכירונג" (המילון משנת 1984, רוסית – страховка); "להופיע (בפני בית-משפט)" – "קומען, מעלדן זיך צום געריכט" (שני המקורות) – "יאוון זיך" (явиться). מדובר מן הסתם בוויתורים לשימוש ביידיש המדוברת. ביטוי נוסף של סלביזציה באסכולת קייב הוא שימוש שמות תואר במקום צירופי מילים (על כך בפירוט בפרק הבא): "הערב-" (מינסק) – "הערבאָווע" (1984) – "-ביול"; "צוגאָב-" – "צוגאָבלעכער" – "נוסף, תוספת-".

ישנן דוגמאות של דיוק רב יותר במינוח אסכולת קייב: "היעדר יורש" – "פארוואָרלאָזטקייט" במונחון המינסקאי (משמעות המילה verwahrloster בגרמנית "מוזנח") – "אָניאָרשימדיקייט" במילון המוסקבאי; "לעקל" – "ארעסטירן" (כמו ברוסית, זהה ל"לעצור") – "סעקוועסטירן" בהתאמה; "אָנקלאָגן" – במינסק גם "להאשים" (גרמנית anklagen) וגם "לערער" (רוסית

обжаловать), בקייב "באשולדיקן" ו"אָנקלאָגן" (גם במשמעות של "לתבוע") בהתאמה – הבחנה ייחודית ליידיש סובייטית בלבד, במילונים שראו אור בניו-יורק "אָנקלאָגן" ו"אַפעלירן" בהתאמה.

לעיתים שתי האסכולות משתמשות למינוח בדגמים שונים ללא מגמה ברורה: "הפקדה" – "אײַנלייג" (אסכולת מינסק) – "אײַנלאָג" (אסכולת מינסק, כך גם בווילנה-ניו-יורק); "חקירה" – "פאָרשונג" – "אויספאָרשונג" בהתאמה (באנציקלופדיה ובמילון "אונטערזוכונג", אך במילונו של ויינרייך שתי המילים הסובייטיות); "מסייע (לדבר עבירה)" – "מיטהעלפער" – "אונטערהעלפער"; "נסיבות מחמירות" – "שוועראמאנדיקע (אומשטאנדן)" – "באשווערקנדיקע". גם כאן אסכולת קייב מציעה לעיתים פתרונות יותר אלגנטיים או יותר ברורים: "מסדר זיהוי" – "דאָס אויג אף אויג שטעלן" (מינסק) – "קעגנאנאנדערשטעלן" (קייב-מוסקבה); "מעצר לפני משפט" – "פאָרלויפיקע (פאָרויסיקע) געפענקשאפט" – "פאָרגעריכטלעכער אײַנזעץ" בהתאמה.

השוואת המילון המוסקבאי לרשימה הקצרה של שטיף מגלה חפיפה רבה יותר מאשר בין המילון המוסקבאי למונחון המינסקאי ומצביעה בבירור על עקביות באסכולת קייב שהשתמרה למרות התהפוכות שקרו באמצע. המגמה היידישיסטית של שטיף נחלשה אך במעט – רוב המושגים ממקור עברי הושארו על כנם ואף נוספו חדשים "היסכײַוועס-צעטל" – "כתב-התחייבות" לעומת מושג "פארפליכטונג" המגורמן ברשימת שטיף. אם במקרה של החלפת המילה "קאבאָלע" מהמונחון של שטיף – "קבלה" במונחים "(כסימה)-צעטל" או "קוויטל" ניכרת שאיפה לדיוק במינוח, אזי בוויתור על ההבחנה שהציע שטיף בין "משפט" – "מישפעט" ל"בית-משפט" – "געריכט" וציון שני המושגים במילה אחת "געריכט" המגמה הפוכה וייתכן שמדובר בשריד של מגמת מיגור המרכיב העברי. הביטוי היידישיסטי המובהק ברשימת שטיף הוא דווקא ממקור גרמאני – "בארָאָט" – "רשות", אשר הוחלף במילון המוסקבאי בביטוי ממרכבי עברי "רעשוס".

השוואת המילון משנת 1984 עם המושגים במאמר הקייבאי משנת 1931 מגלה כי אסכולת קייב המאוחרת ויתרה על כמה חידושים שהיו אמורים לעשות הבחנה חדה יותר בין מושגים. למשל המילון המאוחר מוותר על ההבחנה בין "באשײַניקן" (לאשר בעדות) ל-"באשטעטיקן" ("לאשר מלמעלה", "לתת גושפנקא"); בין "אגודה" – "געזעלשאפט" ל"אגודה שיתופית" – "געשעפט-געזעלשאפט". נראה כי הפסיקה המאוחרת הלכה אחר הלשון החיה.

השוואת המינוח המשפטי הסובייטי עם המינוח של אסכולת ייוואָ לא תמיד אפשרית בצורה מכנית פשוטה עקב היצמדות המינוח הסובייטי לחקיקה הסובייטית ולמסורת המשפטית הרוסית והסובייטית (כפי שראינו לגבי ההבחנה החדה בין "שוד" ל"שוד מזוין" במסורת זאת).

בנוסף, יידיש לא שימשה שפה ממלכתית מחוץ לבריה"מ וצורך במינוח משפטי מדויק לא היה דחוף. עם זאת, במקרים רבים ההשוואה אפשרית ומכל מקום מגמות כלליות ניתנות להסקה.

לעיתים קרובות קיימת חפיפה בין המונחים של אסכולת קייב לאסכולת וילנה-ניו-יורק לעומת אסכולת מינסק: "אויספּרעסערײ" (דווקא קרוב יותר למושג הגרמני Erpressung) – "סחיטה" במילונים המוסקבאי והניו-יורקי כנגד "ארויסצווינגען" במונחון המינסקאי (אגב, מונח שזכה לשבחים מצד זרצקי); "איבערקוק" – "בחינה מחדש (של תיק משפטי)" לעומת "ווידערבאטראכטן" לפי הצעת מינסק.

כצפוי, במילונים מאסכולת ייִוואָ יש יותר מילים ממקור עברי: "אסיר" (כאמור, "געפענקטער" [מוסקבה] ו"טפיסעניק" [קייב-מוסקבה]) הוא "אַסיר" ו"תּפֿוס" (כמילה נרדפת) במילון הגדול, אך משום מה "געפֿאַנגענער" ו"אַרעסטאַנט" במילון ויינרייך המצטיין בדרך כלל במגמה יידישיסטית חזקה; כמילה נרדפת למושג "להתפייס" – "אויסגלײַכן זיך" (משותף לכל המקורות) המילון הגדול והמילון של ויינרייך מביאים גם "מושווה ווערן".

לעיתים ההבדלים נובעים מהשפעת שפות הסביבה ללא קשר ישיר לייחודיות המדינה הסובייטית: "מכירה פומבית" היא аукциóн/אויקציאָן (רוסית: аукцион; גרמנית: Auktion), אך במילונים הסוביטיים גם "עפנטלעכע טאָרגעס" (публичные торги), במילון הגדול ובאנציקלופדיה הכללית גם "ליציטאַציע" (פולנית: licytacja) ובמילון של ויינרייך רק המילה האחרונה.

2.2.5 חשבונאות ובנקאות

בשנת 1929 פורסם ב**י"ש** מונחון קצר בתחום החשבונאות והבנקאות ובאותה השנה פורסמה גם תגובה מאת ז' וייסמן (ווײַסמאן)[348] עם תגובת נגד מצד מחבר המונחון.[349] המונחון הוא פרי עמלה של ועדת המינוח של המכון הקייבאי בשיתוף גורמים מקצועיים כשעל הצד הלשוני היה אמון בר סלוצקי. העיון במינוח, השוואתו עם המונחים המקבילים במילון משנת 1984 ובמיוחד הוויכוח בין וייסמן לסלוצקי מגלים פן חשוב בתולדות אסכולת קייב בכלל וביחסה למינוח בפרט. וייסמן מתח ביקורת עניינית ופרטנית על המינוח המוצע, כשמגמתו העיקרית היא דיוק רב יותר והיצמדות הדוקה יותר למינוח הרוסי. כפי שראינו בנתחנו את המינוח המתמטי וכפי שנראה בהמשך לגבי תחומים אחרים של המינוח, עקרונות אלה מאפיינים דווקא את השלב המאוחר של אסכולת קייב. במאמר התגובה הגן סלוצקי בתוקף כמעט על כל

[348] וייסמן (לא הצלחתי למצוא את שמו הפרטי המלא, נולד בסביבות 1875) היה מורה למתמטיקה במוסדות ביידיש ותרגם מרוסית ליידיש ספרי לימוד מתמטיקה רבים.

[349] סלוצקי, "טערמינאָלאָגיע פון קרעדיט-קאָאָפּעראַציע", **י"ש**, 6 (1928), זז' 39 - 46, 1 (1929), זז' 65 - 72; ווײַסמאן, ז., "וועגן דער טערמינאָלאָגיע פון קרעדיט-קאָאָפּעראַציע", סלוצקי, "אן ענטפער אף כ' ווײַסמאנס באמערקונגען", שם, 4 - 5 (1929), זז' 59 - 66.

הצעותיו. בתשובתו הקצרה הוא הזכיר לפחות חמש פעמים את י"מ ליפשיץ והדבר אינו מקרי. בסופו של דבר עולה התמונה כי גישתו של סלוצקי והמכון בתקופה המוקדמת הייתה להיצמד ללשון עממית גם במחיר ערפול וחוסר בהירות מסוימים במינוח. דוגמא מובהקת לכך מהווים מונחים עם המרכיב "-געלט" (קיים דמיון למבני סמיכות עבריים עם המרכיב "דמי-" ואולי אין הדבר מקרי). סלוצקי הציע מונחים "וועקסלגעלט" – "אגרת מדינה על שימוש בשטר חוב" (вексельный сбор); "נאָטארעס-געלט" – "תשלום לנוטריון"; "פאטענטגעלט" – "אגרת רישוי"; "געווערב-געלט" – "מס המוטל על עיסוק במקצוע מסוים". וייסמן הציע במקומם מונחים בהירים יותר עם "אָפּצאָל" ו"שטײַער", אך סלוצקי גייס להגנתו את יוקרתו וסמכותו של ליפשיץ.

שימוש במרכיב עממי "-געלט" ליצירת מונחים חדשים מזכיר את השימוש ב"-מיל" ו"-ראָד" במילונו של פינקל שראינו לעיל. בלי שום ספק מדובר בהלך רוח נפוץ בקרב מחדשי השפה בשנות העשרים.

על מגמה יידישיסטית מעידה אולי גם בחירת התחום שבו בחר המכון הקייבאי לגבש את אחד מהמונחונים הראשונים שלו – תחום הבנקאות מעולם לא היה זר ליהודים ומקצוע זה, מסורתי אך חשוד מבחינת האידיאולוגיה הסובייטית, אף "הובחר" למציאות החדשה תחת שם כיסוי "קואופרציה בתחום האשראי" ("קרעדיט-קאָאָפּעראציע"). באופן אירוני ומצמרר שנת 1929 הייתה השנה האחרונה של תקופת "המדיניות הכלכלית החדשה" (НЭП) הליברלית יחסית. על שנה זאת הכריז סטלין כעל שנת ה"תמורה הגדולה" (Великий перелом). התמורה חלה בכל תחומי החיים של כל עמי בריה"מ ובלשנות יידיש לא יצאה מכלל זה. דפי כתב-העת הקייבאי של השנים הבאות נותנים על כך עדות נדירה בשלמותה ובהירותה.

גרסת המונחים בתחום הבנקאות במילון משנת 1984 מעידה על מגמות האופייניות לאסכולת קייב המאוחרת – לצד שינויים ברוח הערותיו של וייסמן (דיוק רב יותר, אך בו-זמנית היצמדות יתרה לרוסית), במילון מופיעים גם מונחים מגורמנים כגון "אײַנקונפט" – "הכנסה".

2.2.6 פיסיקה

כאמור (הערה 289), למרות הופעתו המאוחרת מהווה המונחון המינסקאי הפיסיקלי פרי עבודה שנעשתה בהנחיית ויינגר וככזה הוא יכול להדגים את תפיסותיו בתחום המינוח המדעי.

מההשוואה בין המינוח הפיסיקלי במונחון המינסקאי, במילון הרוסי-יידיש משנת 1984 ובשלושת הפרסומים המונומנטליים שמחוץ לבריה"מ עולה כי ההבדלים בין האסכולות השונות בתחום זה קטנים לאין שיעור מההבדלים ביניהם במינוח האורניתולוגי. בכל המקורות הגישה היא העדפת מושגים בינלאומיים ללא ניסיון להמציא מושגים מקוריים ללא צורך. מכיוון שגם רוב המושגים הרוסיים במונחון מהווים מילים בינלאומיות תרגומיהם ליידיש זהים כמעט, למעט התאמת הסיומות לדקדוק של יידיש.

מההשוואה בין שני המקורות הסובייטיים מתגלים ההבדלים הבאים בין שתי האסכולות.

במינוח המאוחר ניכר דיוק רב יותר: "אויסמעסטונג" (בגרסה המאוחרת) – "מימד" כנגד המושג "מעסטונג" העלול ליצור בלבול עם "מדידה"; "דריקונג" – "לחץ" כנגד "דרוק", המושג המאוחר מונע בלבול עם המשמעות "דפוס"; הבחנה בין "קריסטאל" – "גביש" ל"קרישטאָל" – "בדולח" כנגד "קריסטאָל" לשני המושגים במונחון המינסקי; הבחנה בין "פארהארטונג" – "התמצקות" ל"הארטונג", "הארטעווען" – "חישול" לעומת "פארהארטונג" לשני המושגים בגרסה המינסקאית; "בילדונג" (המונחון המינסקאי) – "אויסבילדונג" (מילון 1984) – "היווצרות". הכוונה להימנע מבלבול ניכרת גם במילה "אויסוועפיק" – "נדיף" כנגד המושג המינסקאי "אויסוועבלעך" שעלול להטעות בגלל הדמיון ל"וועבן" – "לטוות".

לעיתים לא ניכר הבדל באיכות המושגים בין שתי האסכולות, אך קיים שוני באמצעים דקדוקיים של יצירת המילים "אמאָרפער" (מינסק), "אמאָרפישער" (קייב) – "אמורפי"; "אופרייצונג" (מ') – "אָנרעגונג" (ק')–"עירור"; "דרייען" (מ')– "אומדרייען"(ק') –"סיבוב"; "שלענגל-טרויב" (מ')– "שלאנגענרער"(ק') – "סליל (צינור)"; "בליץ-אָפלייטער" (מ')– "בליץ-אָפפירער" (ק')– "כליא ברק".

לעיתים מכיל המונחון ממינסק מונחים מגורמנים יותר לעומת המונחים מאסכולת קייב. לפעמים ההסבר לכך הוא השתכללות והתקבעות מנגנון יצירת המילים שחלו בשנים שעברו מאז המונחון המינסקאי: "ברענבאר" – "ברענעוודיק" – "דליק"; "שמעלצבאר" – "שמעלציק"– "מסיס"; "פילבאר" – "פילעוודיק" – "רגיש"; "צוזאמענשטויס" – "צונויפשטויס" – "התנגשות". לפעמים נראה כי העדפת מילה מגורמנת נבעה מהעיקרון של הימנעות ממילים ממקור עברי במקרה של מינסק, מגמה שהייתה חזקה ביידיש הסובייטית עד אמצע שנות השלושים, אך התרופפה עם הזמן – "שטימע" – "קאָל" – "קול"; "אינסטרומענט" – "מאכשיר" – "מכשיר"; "וויידערקלאנג" – "וויידערקאָל" – "הד"; "אָפשטאנד" – "מעהאלעך" – "מרחק".

בכמה מקרים דווקא המינוח של מינסק מתרחק ממינוח מגורמן והמינוח של קייב מגלה סובלנות רבה יותר לתופעה. דוגמא לכך היא שימוש בסיומת "-לאָז(יק)" ("נטול-") שטהרנות יידישיסטית נוטה לפסול.[350] "אָנדראָטיק" – "דראָטלאָז" – "אלחוטי", בין היתר במקום הפתרון עם "-פרײַ" שהוצע ע"י אסכולת מינסק: לופטפרײַ – לופטלאָז – "נטול אוויר"; געפארפרײַ – געפארלאָז(יק) – "בטיחותי", אך יש גם דוגמא הפוכה של העדפת דגם יידישיסטי: "אָנוואָגיק" – "חסר משקל" במילון של אסכולת קייב לעומת "וואָגפרײַ" במונחון המינסקאי. דוגמאות נוספות למושגים מגורמנים בגרסה המאוחרת של המינוח הן: "וואָגיקער" לעומת "וועגבארער" – "שקיל" (כנראה להעדפת המילה השנייה גרם הרצון לפצל בין המשמעות הפיסיקלית "שקיל" למשמעות

[350] ראו תת-פרק 3.2.

הכללית "כבד משקל", הבחנה שאינה קיימת ברוסית (весомый); "אומזעבאר" – "אומזיכטבאר" – "בלתי-נראה"; "ניטריכטיק" (תרגום מילולי של המושג הרוסי неправильный) – "אומרעגלמעסיק" – "חריג, יוצא דופן". הדוגמאות האלה מוכיחות שברוב המקרים אסכולת קייב בחרה במילים מגורמנות בלית-ברירה ומתוך כוונה ליצור הבחנה בין מושגים, ובמיוחד במקרים של הימנעות מהעתקה מילולית בלתי-מוצלחת של מושגים מרוסית.

בכלל ניכרת במינוח המינסקאי מגמה של היצמדות לרוסית. הביטוי המובהק ביותר של המגמה הן הסיומות -ע במילים "אקוסטיק(ע)", "פיזיק(ע)", "באליסטיק(ע)", "באטאריי(ע)", "מאָלעקול(ע)", "קארדיאָגראמ(ע)" וכו' המשקפים את סיומת a- במילים הרוסיות המקבילות. המילון ב-1984 משמיט את הסיומות האלה או מציין את הצורות איתן כצורות הנפוצות בלשון מדוברת. דוגמאות נוספות להיצמדות יתר של המינוח המקצועי לרוסית: "קעגנגאז" (רוסית противогаз) – "גאזמאסקע" – "מסכת גז"; "אויסמאגנעטיזירונג" (רוסית размагничивание) – "דעמאגנעטיזירונג" – "נטרול שדה מגנטי"; "לימיטער" (רוסית предельный) – "מאקסימאלער" – "מירבי"; "לאָגאריפמישער" (רוסית логарифмический) – "לאָגאריטמישער" – "לוגריתמי". לפעמים החיקוי של רוסית במונחון של מינסק פשוט מוטעה ומטעה ומקורו באי-הבנה או בהתרשלות: "דערלויב" (רוסית разрешение – גם "אישור" וגם "רזולוציה") – "רעזאָלויציע" – "רזולוציה". לעומת זאת, יש גם דוגמאות של מינוח צמוד יותר לרוסית במילון אסכולת קייב דווקא – "מענזורל" – "מענזורקע" (רוסית мензурка) – "משורה", כנראה מתוך התחשבות במציאות הלשונית שנוצרה.

לעיתים קרובות המילון משנת 1984 מביא בתור המונח המועדף מושג שונה מזה המינסקאי, אך משאיר את המושג המינסקאי במקום השני: "שסתום" – 1) "וועגטיל", 2) "קלאפאן"; "מנוע" – 1) "מאָטאָר", 2) "באוועגער". כך קרה גם עם המושגים המוזכרים "לחץ", ו"כליא ברק". נראה שבמקרים אלה מחברי המילון התלבטו ונמנעו מפסילה סופית של חידוש מהאסכולה היריבה וייתכן כי פסיקה כזאת משקפת את המצב האמתי בספרי הלימוד הסובייטיים.

מחידושי לשון בתחום של שתי האסכולות יש לציין: "צענטראָלויפנדיקער", "צענטראָשטרעבנדיקער" (רוסית центростремительный, центробежный) במינוח מינסק – "פונצענטרישער" (לצד המילה הבינלאומית "צענטריפוגאלער"), "צומצענטרישער" (לצד הצורה המתוקנת של המושג המינסקאי "צענטערשטרעבנדיקער") – "סרכוזי" ו"ממרכז" בהתאמה; חידוש אסכולת מינסק שלא הכה שורשים אחרי שהתופעה יצאה ממעבדות והפכה לדבר שביומיום – "וויִיטזעונג" – "טלוויזיה" (במילון מ-1984 – "טעלעוויזיע").

בנוסף, המונחון המינסקאי לעיתים גם בלתי-עקבי וייתכן שהדבר נובע מרישול בעריכה הסופית. למשל המושגים "צונויפּפּרעסלעכקײַט" – "דחיסות" ו"אומצונויפּפּרעסבארקײַט" – "אי-דחיסות" נוצרו עם מוספיות שונות.

השוואת המינוח הסובייטי בתחום המדובר עם המינוח שפותח ו/או התקבל מחוץ לבריה"מ מגלה הבדלים מינוריים. גם מחוץ לבריה"מ המגמה הייתה העדפת מילים בינלאומיות. לכאורה מפתיע שאחוז המילים הבינלאומיות בפרסומים מחוץ לבריה"מ אף גבוה יותר, אך עיון מדוקדק בהבדלים מוכיח שההבדל נובע מכך שיוצרי המינוח הלא-סובייטיים לא נצמדו לרוסית והעדיפו מילה בינלאומית גם במקרים שמילה זאת לא הייתה מצויה ברוסית. דוגמאות מובהקות לכך הן המילים "תדר" – "אָפטקײַט" (частота ברוסית) לעומת "פֿרעקוועניץ" באסכולת ייִוואָ.[351] "חלקיק" – "טיילכל" (ברוסית частица) במקורות הסובייטיים לעומת "(אַלפֿאַ)-פּאַרטיקל" במילון הגדול (אך "(אַלפֿאַ)-טיילעכל" אצל סטוצ'קוב).[352]

מלבד השפעת המילון הרוסי על המינוח של יידיש הסובייטית ישנן גם השפעות פונטיות ודקדוקיות. כך, אחת התכונה המבדילות בין אסכולת ייִוואָ לאסכולות הסובייטיות היא ריכוך הלמ"ד ביידיש הסובייטית במקרים שהדבר קורה במושגים המקבילים ברוסית: "אינסאָלאַציע" – "אינסאָליאציִע" – "חשיפה לשמש". השפעה רוסית ניכרת גם במילים כמו "אַזבעסט" באסכולת ייִוואָ – "אסבעסט" במילונים הסובייטיים (רוסית асбест) – "אזבסט"; "אַלומיניום" (אסכולת ייִוואָ) לעומת "אליומינ(י)" במילונים הסובייטיים – "אלומיניום"; ואף בתעתיק שמות פרטיים של פיסיקאים "אַרכימעדעס" (ייִוואָ) – "ארכימעד" (בריה"מ).

המגמה של התרחקות מהגרמנית מוצאת את ביטויה העקבי ביותר במינוח של אסכולת ייִוואָ. בדרך כלל מציעה אסכולת ייִוואָ מושג יידישיסטי יותר מאשר המילונים הסובייטיים: "אויסנוויניקסטער" – "חיצוני", "גלײַכוואָג" – "שיווי משקל" לעומת "אויסערלעכסטער" ו"גלײַכגעוויכט" בהתאמה בשתי האסכולות הסובייטיות. לעיתים ניכרים הבדלי גישות בין כל שלושת המרכזים, למשל עבור המושג "בלתי-נראה" נוצרו שלוש מילים בשלוש האסכולות: "אומזעבארער" – מעין פשרה בין יידיש לגרמנית באסכולת מינסק; "אומזיכטבארער" המציגה כניעה למושג הגרמני באסכולת קייב; ו"אומזעיִקער", המגלמת את הגישה הידישיסטית, באסכולת ייִוואָ. כך גם עם המושג "דמדומים": "אָוונטלעך" באסכולת מינסק, צורה תמוהה משהו מבחינה דקדוקית (צורה של שם תואר עבור שם עצם) שכנראה נוצרה עקב מגמת שלילה של המרכיב העברי ושל ההשפעה הגרמנית גם יחד; "דעמערונג" ו"דעמערצײַט" במילון

[351] סטוטשקאָוו 1950, ערך 356 – "טעלעפֿאָן, טעלעגראַף, ראַדיאָ"; ציטוט מ**י"ב** בערך "אַמפּליטודע" ב**גרויסער וועלטערבוך**; ערך frequency ב-וויִנרײַך 1968.
[352] סטוטשקאָוו 1950, ערך 104 – "כוח". גם ויינרייך מביא "טיילעכל" כתרגום ל-particle.

של אסכולת קייב ה"מגרמנת" (גם "ביינהאשמאָשעס" כאופציה שלישית); ולבסוף "בין-השמשות" באנציקלופדיה הכללית.

לא תמיד בהבדלים בין המושגים ניכר הבדל אידיאולוגי: "עלעקטרע" (האסכולות הסובייטיות) – "עלעקטריע" (אסכולת ייוואָ) – "חשמל"; "אײַנהיטונג פון ענערגיע" – "שימור האנרגיה" במינוח הסובייטי לעומת "(אַלוועלטישער) אויפֿהיט פֿון ענערגיע" במילון הגדול[353] – כאן על מגמה יידישיסטית מעידה השמטת הסיומת "-ונג", אבל לא ההבדל בתחיליות.

לפעמים אסכולת מינסק ואסכולת ייוואָ מאוחדות כנגד אסכולת קייב, למשל המושג "תעופה" מצוין כ"לופט-פליִערײַ" במונחון של מינסק, "לופֿט-פֿליִערײַ" באנציקלופדיה הכללית (כהפניה מ"אעראָנאַוווטיק") כנגד "לופט-שווימערײַ" (לפי המושג הרוסי воздухоплавание) במילון הקייבאי-מוסקבאי; "מהירות" היא "גיכקײַט" במונחון המינסקאי ו"גיכקייט" במילון של ויינרייך לעומת "שנעלקײַט" במילון המוסקבאי. במקרים אלה אנו רואים כי היידישיזם הסובייטי המוקדם של מינסק והיידישיזם המאוחר של ייוואָ נוקטים בדרכים זהות (ואולי אף ייוואָ אימץ את הצעות אסכולת ויינגר) ואילו הבחירות של אסכולת קייב משקפות את מגמותיה שהיינו עדים לה קודם – התאמה למינוח הרוסי (גם על חשבון הבהירות והדיוק) וויתורים למינוח הגרמני (אומנם "מהירות" בגרמנית Geschwindigkeit, אך המילה "שנעל" מקבילה למילה הגרמנית schnell ומהווה אפוא מילה פחות ייחודית מאשר "גיך").

לעיתים יש התאמה בין המושגים באסכולת ייוואָ ובמילון משנת 1984 לעומת המונחון המינסקאי. לדוגמא, "אטמאָספערישע אָפּזאצן" – "משקעים אטמוספריים", בדומה לאסכולת ייוואָ, במילון המוסקבאי לעומת "אטמאָספערישע אָפּזעצונגען" במונחון המינסקאי; "קלייקער" – "צמיג" (שם תואר) במילון המוסקבאי ובמילון ויינרייך לעומת המונח המינסקאי "קלעפּיקער" (במילון המוסקבאי ואצל ויינרייך במשמעות "דביק"). ייתכן שבחלק ממקרים אלה הייתה הפרייה הדדית בין שתי האסכולות.

באסכולת ייוואָ עצמה נצפית התחזקות המגמה היידישיסטית אחרי המלחמה. למשל, בתור מילה נרדפת ל"אומרו" – "מטוטלת" האנציקלופדיה הכללית מביאה את המילה "פּערפּענדיקל" (גרמנית Perpendikel) ואילו המילון הגדול ומילונו של ויינרייך (בערך האנגלי pendulum) מביאים את הצורה "פּאָמפּעדיקל" (כך גם במילונים הסובייטיים) המהווה צורה עממית יותר הייחודית ליידיש בלבד.

ההבדלים בין שלוש האסכולות מגיעים לשיאם במילה החשובה "אור" שבמובנה הפיסיקלי קיבלה שלושה ביטויים שונים. אסכולת מינסק הציעה את המילה "ליכט" המקבילה למושג הגרמני Licht, אך באותו הזמן גם זהה ביידיש למושג "נר" החשוב כשלעצמו במינוח

[353] ערך "אַלוועלטיש".

הפיסיקלי. אסכולת ייִוואָ הציעה את המושג "ליכטיקייט" (למשל בערך "אָפטיק" באנציקלופדיה) ואילו אסכולת קייב הלכה בדרך המקורית ביותר באמצה את המילה "שיין" שמשמעותה המקורית (למשל במילון הרכבי) "זוהר, ברק".[354]

2.3 סיכום של הפעילות בתחום המינוח במרכזים השונים

בחינה משווה של המינוח ביידיש שנוצר ברפובליקות הסובייטיות ושל זה שנוצר בתחומים המקבילים באסכולת ייִוואָ מגלה מספר תופעות מעניינות. השלב המוקדם של התפתחות התחום התאפיין בגישה יידישיסטית טהרנית. גישה זאת מצאה את ביטויה במילונו הטכני של פינקל, במונחון הבנקאי בעריכת סלוצקי עם גושפנקה רשמית של המכון הקייבאי שפורסם ב**י"ש** ובמידה פחות מובהקת במונחון המשטרתי של שטיף באותו כתב-העת. גישה זאת שאבה בפירוש השראה ממילוניו של יהושע-מרדכי ליפשיץ. היא מתאפיינת בשימוש נרחב מאוד בלשון העממית והדבר קשור בקשר הדדי גם בבחירת הנושאים למינוח הקשורים לעיסוקים המסורתיים של היהודים. חסידי הגישה גילו יצירתיות רבה בשימוש במרכיבים השאולים מלשון עממית, אך מכך נפגע לעיתים הדיוק במושגים. מאפיין נוסף של שיטה מוקדמת זאת במינוח הוא שימוש במרכיבים מגורמנים שמתקנני לשון מאוחרים יותר נמענו מהם. שימוש זה נבע בחלקו מהיעדר כלים שפותחו בשלב מאוחר יותר ובחלקו מטהרנות שביקשה להשתחרר מהשפעת יתר של הרוסית ושל לשונות סביבה אחרות.

סוג אחר של טהרנות יידישיסטית אנו מוצאים במונחונים של אסכולת מינסק. המונחונים שהוכנו במינסק אחרי מות ויינגר לא ראו אור ומונחוני מינסק הקיימים מייצגים אפוא רק את השלב המוקדם בהתפתחות אסכולה זאת. גם במונחי אסכולת מינסק מצויים ביטויים מגורמנים, אך אחת הסיבות לכך מבדילה אותה לגמרי מהגישה שהוזכרה לעיל. בנוסף לסיבה המוזכרת של היעדר כלים, יצרה אסכולת מינסק מונחים על בסיס גרמאני כאמצעי לדחיקת מושגים על בסיס המרכיב העברי-ארמי של השפה. מגמה זאת רווחה מאוד עד אמצע שנות שלושים בבלשנות יידיש הסובייטית ומינסק היוותה בה תמיד את האגף השמאלי. המגמה השמאלית מצאה את ביטויה גם בכך שאסכולת מינסק הרבתה להשתמש במרכיבים מהלשון המדוברת, אך בניגוד לקייב אוצר המילים המסורתי לא שימש עבורה מקור השראה והשפעתה של לשון העם התבטאה בעיקר באימוץ צורות סלביות מובהקות של מילים שאולות. בנוסף, בתקופה שאחרי ויינגר מתח נציג אסכולת מינסק עצמה ביקורת על הסתמכות יתר של ויינגר במינוח על קריטריונים סובייקטיביים כמו חוש לשוני.[355] למרבה הצער, פעילות אסכולת מינסק לוותה

[354] ראו ביקורת של זליג פריבלודה על הבחירה במושג ה"עממי" "שיין" – פּריבלודע, "טערמינאָלאָגיע אונ פּראזעאָלאָגיע אינ די יידישע לערנביכער פונ פּיזיק", **ראטנבילדונג**, 2 (1937), זז' 53 - 54.
[355] פיינזילבער, "פּופּצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 124 - 125.

ברישול רב שגרם לשגיאות ואי-דיוקים רבים בבחירת מילים, בהבנת מושגים, בשלמות החומר ואף באי-הקפדה על הסדר האלפביתי ובשגיאות דפוס במונחונים שראו אור.

פעילות אסכולת קייב בשנות השלושים התאפיינה בהתנערות מוצהרת מעיקרון הטהרנות הלשונית. הדבר נבע לא רק מהרוויזיה ה"פנימית" של השנים 1929 - 1932, אלא גם מהשפעת המסע נגד הטהרנים באוקראינה במחצית הראשונה של שנות השלושים. במסגרת מסע זה זכו בלשני יידיש לשבחים מצד ההנהגה האוקראינית הרשמית (נאומו של חוויליה הנזכר לעיל) והעדיפו לשמור על "כשרות למהדרין" בביצוע הקו המפלגתי. פעילותו של אייזיק זרצקי בתחום המינוח בשנות העשרים התבטאה בעיקר בוויכוח עם נציגי שתי הגישות שהוזכרו קודם וככזאת היא יכולה להיחשב למבשרת הקו הקייבאי המאוחר. עם זאת, בדיקת ההצעות הקונקרטיות של זרצקי מוכיחה כי אין המשכיות ישירה בין המינוח של זרצקי בשנות העשרים למינוח הקייבאי בשנות השלושים, בתקופה שבה זרצקי נסוג מהתחום. מעלותיה העיקריות של אסכולת קייב המאוחרת במינוח הן הדיוק והיסודיות. אסכולה זאת אמנם לאה ביכרה את אוצר המילים מהמקור העברי על פני מילים אחרות, אך כלל לא פסלה אותו על הסף. תכונה בולטת במיוחד של אסכולת קייב היא מספר רב יחסית של השאלות מהגרמנית המודרנית שמחדשי לשון יידישיסטיים פסלו. מילים גרמנית אמנם נשאלו לא ביד רחבה, אך הדבר נעשה ללא היסוס בעת צורך בהבחנה חדה ומדויקת בין מושגים. החיסרון העיקרי של אסכולת קייב המאוחרת הוא העתקה תכופה מדי של מבנים רוסיים והיצמדות יתר לשדות הסמנטיים של הרוסית ובמיוחד של הרוסית הסובייטית. למגמה אנטי-טהרנית הנובעת כנראה מזהירות יתר מנחת זרועה של המפלגה קשורה גם הססנות בשימוש באלמנטים מהלשון העממית.

עם זאת, יש להפריד בתוך אסכולת קייב המאוחרת בין הקו הרשמי של ספיבק שתואר לעיל לבין עמדותיו של סלוצקי. כפי שראינו קודם, גישתו של סלוצקי בשנות העשרים הייתה דומה לגישתו של פינקל במתודות ואף בבחירת הנושאים. זרם זה קיבל השראה מדמותו של יהושע-מרדכי ליפשיץ והיה ביטוי של מגמה יידישיסטית מובהקת.[356] טענותיו של סלוצקי על הזנחת הלשון העממית שהושמעו בוועידה במאי 1934 מעידות על כך שעמדותיו נשארו על כנן והבלשן לא היסס להשמיע את דבריו אף באווירה טעונה ומסוכנת של כינוס רשמי בחסות המפלגה. ידוע שבשנת 1929 נפסל ונגנז מילון שסלוצקי חיבר.[357] כל האמור לעיל מעלה חשד שהסיבה לאי-הופעתו בשנים 1933 - 1934 של מונחון התעשייה הקלה מאת סלוצקי לא הייתה רק אי-כשרותו של המינוח האוקראיני, אלא גם מגמות טהרניות של סלוצקי עצמו. לצערי, לא מצאתי טיוטה של מילון זה באוסף של המכון הקייבאי בארכיון ייווא.

---

[356] עדות ליידישיזם המובהק של סלוצקי בתקופתו המוקדמת מצויה בביקורת שלו על ספרו של זליג קלמנוביץ' **נײַ-ייִדיש**, שבו הוא מרעיף שבחים על גישתו הטהרנית. סלוצקי, "ז' קאלמאנאָוויטש, 'נײַ-ייִדיש'...", **י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 69 - 74.

[357] על הפרשה ראו מאמר של משה-זכריה בעקער, "וועגן אַ בוך וואָס איז געראַטעוועט געוואָרן פֿונעם אַש פֿון פֿאַרגעסעניש", **י"ב. נײַע סעריע**, I (1991), זז' 273 - 280.

מגמה נוספת של אסכולת קייב שמצאה ביטוי ביתר שאת במחצית השנייה של שנות השלושים היא מגמת הרוסיפיקציה/הסובייטיזציה העקיפה. בניגוד למגמות "ז'רגוניסטיות" של מינסק, התבטאה המגמה הרוסיפיקטורית של קייב פחות בריבוי השאלות ישירות מרוסית ויותר בהתאמה לרוסית של שדות סמנטיים, באוריינטציה למצב ברוסית בתחום המונחים הבינלאומיים ולבסוף – בהתאמת צורתם של מונחים אלה לצורתם ברוסית. התופעה האחרונה הופיעה במפורש אחרי אמצע שנות השלושים (ספיבק לא הזכיר אותה בוועידה בשנת 1934, אך הדגיש במאמר/הפרק על המינוח מהשנים 1937/1939). לדעתי, הדבר נובע משינויי המדיניות הסובייטית אחרי אמצע שנות השלושים – רעיון המהפכה העולמית ירד מהפרק ובריה"מ החלה להסתגר בתוך עצמה. בתנאים כאלה השתייכות יידיש הסובייטית ל"ברית השפות" (Sprachbund) הסובייטית נעשתה חשובה יותר בעיני ממסד יידיש הסובייטי מאיחודה ואחידותה עם יידיש במחוץ לבריה"מ.

למרות שאסכולת מינסק המאוחרת לא עסקה במינוח, מעיד המילון שהוציאה בשנת 1941 על עמדתה בנושא. עמדה זאת נבעה בחלקה מניסיון לחבל בסמכותה של קייב, וייחודה בהיגררות אחר השפה המדוברת של יהודי בריה"מ שהייתה רוויה במילים השאולות מרוסית. הדבר ניכר פחות במינוח מתחום במדעים המדויקים הרווי ממילא במילים בינלאומיות, אך בולט מאוד במינוח הזואולוגי, כפי שפורט לעיל. גורלה של אסכולת מינסק בשנות השלושים מעיד על היחלשות ארגונית ודמוגרפית של תרבות יידיש בבריה"מ שהתבטאה בהידלדלות כוחות בלשניים מוכשרים, באיבוד עניין בתיקנון הלשון, בז'רגוניזציה של השפה, בקיטועה הגיאוגרפי ולמעשה בכניעה למגמת הנסיגה של יידיש בתנאים החדשים.

פעילות אסכולת ייִוואָ בתחום המינוח התרחשה בשלב מאוחר יותר, אחרי השואה. פעילות זאת הייתה טהרנית מאוד שמאפיינה העיקרי היה התרחקות מגרמנית בכל מצב ובכל מחיר. מגמה זאת המכונה "אויסבויאיסטית"[358] מבכרת שימוש ביד רחבה באוצר מילים של השפה העממית, כולל דיאלקטים טריטוריאליים שונים, כאשר העדיפות ניתנת למרכיבים הרחוקים ביותר מגרמנית. נציג בולט של השיטה הזאת בדור האחרון היה מרדכי שכטר (שעכטער), אך היא ניכרת כבר במילונו של סטוצ'קוב ובמיוחד במילונו של אוריאל ויינרייך. אומנם, כפי שראינו במילונו של פינקל ובפעילות אסכולת קייב המוקדמת, לשון עממית אכן יכולה להעשיר מינוח באופן ישיר ואף להעניק לו דגמים ליצירת מילים חדשות. אך נראה ששימוש מרחיק לכת מדי בשיטה האויסבויאיסטית עושה ליידיש שירות דוב. אסכולת ייִוואָ לא הרבתה לעסוק במדעים המדויקים, אך הראתה חיבה יתרה לתחומים כזואולוגיה ובוטניקה. נראה כי תחום זה במיוחד לא נתן מנוח למתקנני הלשון של ייִוואָ. לשונות היהודים (כמו גם הצוענית[359]) מתאפיינות בדלות

---

[358] באופן אירוני, מילה שאולה ממינוח בלשני גרמני Ausbau. לתיאור השיטה ראו את הקטע "די אויבויִיסטישע שיטה: הנחות און אויספֿירן", כּץ תשנ"ג, זז' 37 - 41. קטעים רבים נוספים בספר עוסקים בביקורת השיטה בבלשנות יידיש.

[359] *Языки народов СССР* 1966, стр. 649.

אוצר המילים בתחומי הטבע. נראה כי הדחף הפסיכולוגי להוכיח את ההפך מצד אחד והרצון להתרחק מגרמנית יהיה אשר יהיה מצד שני גרמו ליצירת אוצר מילים תמוה למדי הסובל בו-זמנית מבלבול וממחסור שנגרמו מליקוט מילים דיאלקטליות והזזות מכוונת של שדות סמנטיים ביחס לגרמנית מבלי לנסות לעשות סדר חדש במערכת. כתוצאה מכך המינוח האורניתולוגי של ויינרייך הותיר מיותמים אפילו עופות נפוצים בתחומי מושבם של דוברי יידיש.

בסיכומו של דבר אפשר להגדיר את אסכולת קייב כאסכולה בעלת ההישגים הגדולים ביותר בתחום יצירת מינוח מדעי ביידיש. תרמו לכך הרמה הגבוהה של בלשניה והמשאבים הגדולים שהושקעו בתחום. הודות להקפדה על הדיוק והגוונון ועקב סדר העדיפויות שהוכתב ע"י המדיניות הסובייטית[360] מצוי מיטב הישגיה של אסכולת קייב במינוח בתחום מדעי הטבע, שבה היא יצרה מערכות מינוח מרשימות מאוד. עם זאת, נטייתה הברורה של האסכולה לרוסיפיקציה ולסובייטיזציה פגעה באחדות ובאחידות הפוטנציאליות של יידיש ספרותית בעולם. בנוסף, חששה של אסכולת קייב ממגמות יידישיסטיות דיכא מגמה מעניינת ומבטיחה לחידוש אוצר מילים בתחומי מלאכה, תעשייה ואולי אף תחומים אחרים אשר ינקה ממקורות עממיים ויוצגה ע"י מחדשי לשון מקוריים כפינקל וסלוצקי.

2.4 מינוח כהשתקפות של פרדוקס "טהרנות של לשון מעורבת"

בכל הגרסאות של המינוח המדעי ביידיש, למרות השוני הרב ביניהן, בולטת מגמה אחת ייחודית – שיעור גבוה מאוד של מילים בינלאומיות. הדבר בולט במיוחד במדעים מדויקים. באסכולות הסובייטיות ובמיוחד באסכולת קייב המאוחרת הודגשה העדפת אוצר מילים זה במפורש וביתר שאת בנימוקים אידיאולוגיים. הדבר אינו מפתיע לאור המגמה האנטי-טהרנית המוצהרת של בלשנות יידיש הסובייטית. מפתיעה לכאורה נטייה זאת אצל הטהרנים ובמיוחד אצל טהרני ייִוואָ. לדעתי, יש לדבר שני הסברים. ראשית, דוברי יידיש היו מפוזרים במדינות שונות דוברות שפות שונות והשלטת אחידות מינימלית על הלשון הייתה משימה קשה עד בלתי-אפשרית. מתקנני הלשון של ייִוואָ היו מודעים לבעיה זאת וסביר שגילו מידה רבה מאוד של זהירות, במיוחד במדעי הטבע, שבהם לבעיית אחידות השפה התווספה גם בעיית אי-השתלטותה על התחומים האלה, שאותם גם דוברי יידיש מובהקים למדו לעיתים קרובות בלשונות הסביבה. בעיה נוספת, עמוקה יותר, היא זהותה של יידיש כשפה מעורבת, דבר הבא בסתירה מסוימת לעצם הרעיון של טהרת הלשון. הטהרנות הטורקית מבוססת על הכרת זהותה של השפה כבת למשפחת השפות הטורקיות, הטהרנות הצ'כית יוצאת מנקודת הנחת זהותה הסלבית של השפה. פשטות הרעיון מפשטת גם את המשימה – החלפת מילים זרות במילים טורקיות או סלביות בהתאמה. גם אם לטהרני שתי השפות האלה נקודות התרחקות

[360] פיינזילבר מציין במאמרו לעיל בהתייחסו אמנם לאסכולת מינסק סיבה נוספת להתרכזות במדעי הטבע – רצון הבלשנים לעשות לעצמם מלאכה קלה ולהימנע מעימותים והתלבטויות העלולים להופיע בעבודה על מינוח של מדעי הרוח – פיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאַרטאָג** 1932, זז' 123 - 124.

ברורות – פרסית וערבית במקרה של הטורקית, גרמנית במקרה של הצ'כית, עדיין קל להם לדבוק במדיניות אחידה כלפי כל שפה זרה, דהיינו העדפת שורשים ממשפחת האם על פני מילים זרות בכלל. המקרה של יידיש קשה הרבה יותר. לכאורה מדובר בשפה גרמאנית, אך אפשרויות השימוש באוצר מילים גרמאני לצורכי מדיניות לשון טהרנית מצומצמות מאוד והן אפשריות רק במקרה שהשפה העיקרית שממנה הטהרנים מבקשים להתרחק אינה גרמנית. אכן, ראינו דוגמאות כאלה אצל פינקל כשמגמתו הברורה הייתה התרחקות מהשפעת יתר של הרוסית ובמידה פחותה אצל בלשני מינסק שמגמתם הייתה סילוק המרכיב העברי. אלא שמבחינת החותרים לעצמאותה של יידיש הייתה הגרמנית תמיד במידה זאת או אחרת שפה שמהשפעתה היה צורך להשתחרר. סדר יומה של הטהרנות היידישיסטית התנדנד אפוא בין מגמת ההתרחקות מהגרמנית לבין מגמת ההתרחקות מלשונות הסביבה הסלביות, בראש ובראשונה מרוסית.[361] אם המגמה הטהרנית של יידיש באוקראינה בשנות העשרים מצאה את ביטויה בהתנגדות להשפעה הרוסית, דבר מובן מאליו עקב המצב הסוציו-דמוגרפי של יידיש בבריה"מ, אזי המגמה הטהרנית של אסכולת ייִוואָ הייתה אנטי-גרמנית מובהקת. מצד אחד הדבר מובן – רוסית לא איימה על יידיש בארה"ב והגרמנית הייתה שנואה אחרי השואה, אך מצד שני ההתעקשות הארוכה כל-כך של האויסבויאיסטים להילחם בהשפעת הגרמנית דווקא עשרות שנים אחרי שהפסיקה להוות איום כלשהו על יידיש הספרותית מעוררת פליאה.[362] ייתכן שמלחמה ב"דײַטשמעריזמים" היוותה מין מפלט מהמציאות הכואבת של כרסום מהיר באוכלוסיית דוברי יידיש מצד שפה חזקה אחרת – אנגלית.

מציאות מורכבת זאת השפיעה לא רק על הגוונים בעמדות האידאולוגיות הכלליות של טהרני הלשון, אלא גם על הטכניקות שבהן הם נקטו. רוב הטהרנים הלשוניים אוהבים להמציא מילים הבנויות משורשי מילים המצויים במשפחת האם של השפה. מכיוון שיידיש היא שפה גרמאנית, אך מצד שני היא מבקשת להתרחק מגרמנית, פתרון מושלם היה בניית מילים על בסיס שורשים גרמאניים שאינם מצויים בגרמנית הספרותית המודרנית אלא ששורשים כאלה כמעט ואינם קיימים.[363] לגבי המרכיבים האחרים של היידיש הפתרון של ייחוד השורשים אינו עובד על אחת כמה וכמה, מלבד המילים המועטות שמוצאן אינו ברור והן מצויות ביידיש בלבד, כגון "דאַוונען" – "להתפלל"[364]. אם כך, לטהרנות יידיש לא נותר אלא ללכת בכיוון של טיפוח הייחודיות של שהתבטאה בשינויי משמעויות, חידושים מורפולוגיים ותחביריים. כל הגורמים

---

[361] ייתכן שאפשר לראות במגמת ההתרחקות מהמרכיב העברי שהייתה חזקה בבריה"מ בשנות העשרים מגמה טהרנית. אמנם הנימוקים מאחוריה היו אנטי-קלריקליים ואנטי-לאומניים, אך האידאולוגיה ה"שמרנית" שמאחורי הטהרנות יכולה להיות גם מהפכנית, כפי שמדגימות הרפורמות הטהרניות בשפה הטורקית.

[362] דוד כץ כתב על כך בהרחבה בלהט פולמוסי. ראו בין היתר פרק "אין פּרדס פֿון נײַ-דײַטשישן קאָמפּאָנענט פֿון יידיש", כץ תשנ"ג, זז' 219 - 228.

[363] אם כי ישנן מילים בודדות כאלה, למשל "צוואָגן" – "לחפוף ראש", השוו לגרמנית עילית-בינונית -twahen zwahen – "לשטוף". בשפות המודרניות מילים משורש זה מצויות, מלבד יידיש, בשפות הסקנדינביות, שוודית tvätta – "לשטוף".

[364] אריקה טים הציעה הסבר משכנע למוצא המילה מהשורש העברי דב"ב. ראו Timm.

האלה, לצד הגורמים המוזכרים לעיל של פיזור גיאוגרפי של יידיש וחולשתה הטבעית בתחומי חיים מסוימים, הביאו לאימוץ דרך פרדוקסלית משהו מבחינת מגמה טהרנית – העדפת מילים בינלאומיות, במיוחד במינוח של המדעים המדויקים. בפרק הבא יוקדש מקום רב לטהרנית לשונית בתחומי המורפולוגיה והתחביר.

3. מדיניות לשונית כללית, תיקנון דקדוק ותורת סגנון

3.1 התפתחות מדיניות לשונית מוצהרת של ממסד יידיש הסובייטי על מוסדותיו

בפרק הזה אדון בכל התחומים של הבלשנות הפרסקריפטיבית שאינם מתייחסים לכתב, להגייה ולמינוח בתחומים ספציפיים, במילים אחרות, להלן אתייחס לעקרונות המנחים ליצירת מילים חדשות. מכלול זה גובל מצד אחד אפוא בתחום המינוח, אך מצדו השני נושק תחום הסטיליסטיקה לתחום ביקורת הספרות וחורג אם כך מהבלשנות הטהורה.

3.1.1 ראשיתה של מדיניות לשונית של יידיש בתקופה הטרום-סובייטית והסובייטית

כמו בכל שפה ספרותית, תחילתה של התפתחות יידיש הספרותית הייתה התפתחות "טבעית", כלומר לא הותוותה ונקבעה ע"י בלשנים או פקידים במשרדי חינוך, אך הובלה במידה רבה ע"י עורכי עיתונים, מו"לים[365] וסופרים שלשון יצירותיהם שימשה מופת לכותבי יידיש אחרים. פעילי תרבות אלה פעלו במודע ושלא במודע לטיפוח לשון ספרותית וקביעת הנורמות שלה.

אחת ההתייחסויות הראשונות לסטיליסטיקה של יידיש היא מאמרו של הפובליציסט מ' אולגין (מ' אָלגין)[366] בכתב-העת הווילנאי **די יידישע וועלט** בינואר 1915.[367]

אם בתקופות שקדמו למהפכה הבולשביקית נקבעה המדיניות הלשונית של יידיש ע"י גורמים פרטיים שלא היו בלשנים מקצועיים, הרי שבתקופה הסובייטית הגורמים העצמאיים נעלמו בהדרגה עקב הלאמת העיתונים והוצאות הספרים. העיתונים והוצאות הספרים המולאמים המשיכו להשפיע על המדיניות הלשונית, אך אל גופים אלה התווספו עתה משרדי חינוך, מוסדות אקדמיים מטעם המדינה ואף גורמים מפלגתיים במישרין (עד שנת 1930 היבסקציות של המפלגה הקומוניסטית היו אלה שעסקו בפעילות התרבותית ביידיש). החלטות אסטרטגיות בתחום התכנון הלשוני התקבלו כתוצאה של שיתופי פעולה מחד וממאבקים סבוכים בין גורמים שונים שניסו לקדם או להבריח השקפות וסדרי יום תוך התאמתן של החלטות אלה לקו המפלגה המוצהר או המשוער מאידך. להלן אנסה לשחזר את תולדות המדיניות הלשונית של יידיש בבריה"מ כפי שהשתקפה בפרסומים פרוגרמטיים של בלשנות יידיש הסובייטית

---

[365] לתולדות המדיניות הלשונית ביידיש מוקדש פרק III אצל ספיוואק 1939, "צו דער געשיכטע פון לעקסישער רעגולירונג אונ פארייניהייטלעכונג אינעם ליטעראראישן יידיש", זז' 40 - 73.

[366] מ' אולגין הוא שם-העט של משה-יוסף נובומיסקי (נאָוואָמיסקי, 1878 - 1939). יליד פלך קייב, היגר אולגין בעת מלחמת העולם הראשונה לארה"ב ואחרי המהפכה הבולשביקית החזיק בעמדות בכירות בעיתונות הקומוניסטית ביידיש בארה"ב.

[367] o[לוצקי?]. "אָלגין, מ., 'ווי מע דארף ניט שרייבן יידיש'", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 75 - 76. הגיליון הרלוונטי של **די יידישע וועלט** חסר בספרייה הלאומית.

ובהחלטות של כנסים בלשניים שנשאו אופי פוליטי מחייב.[368] לאחר מכן אנתח בפירוט את הסוגיות החשובות במדיניות הלשונית שעלו לדיון.

נושא דיונה העיקרי של בלשנות יידיש הסובייטית בשנותיה הראשונות היה פיתוח כללי הכתיב, כפי שתואר בהרחבה בפרק 1 ולכך הקדישו זמן ומאמצים רבים אייזיק זרצקי בתקופתו האוקראינית ובר-פלוגתא שלו מרדכי ויינגר במינסק. שאר הסוגיות במדיניות הלשונית הכללית נדונו בתקופה זאת בעיקר מעל דפי עיתונות יידיש הכללית והדיון הובל לא ע"י בלשנים מקצועיים, אלא ע"י עורכי עיתונים יומיים.

בספרות הבלשנית הסובייטית מצויות עדויות לכך שבשנים הראשונות של השלטון הסובייטי עיתונות יידיש נהגה לחדש מושגים סובייטיים ברוח טהרנות יידישיסטית שהתבטאה דווקא בריבוי מילים מהמרכיב העברי.[369] לא ברור עד הסוף מתי ובאילו תנאים המגמה נפסקה.

3.1.2 ויכוח על אופיה של יידיש הסובייטית והכרעתו בשנים 1923 - 1924

בדצמבר 1923 פרץ בעיתונות יידיש הסובייטית פולמוס שעתיד היה לעצב במידה רבה את דמותה של יידיש הספרותית בבריה"מ. הוויכוח הסוער התנהל בין **דער וועקער** המינסקאי **לדער עמעס** המוסקבאי ונמשך כמעט שנה.[370] אהרן וולובריסקי המינסקאי קידם רעיון של התקרבות יידיש הספרותית ללשון המדוברת, במיוחד בקשר לריבוי המילים הסלביות. כנגדו יצא עורך **דער עמעס** ובכיר ביבסקציה משה ליטבקוב, שנקט בעמדה שמרנית ואליטיסטית ביחס ליידיש הספרותית. מרדכי ויינגר, הבלשן היחיד בפולמוס, והעיתון הקייבאי **קאָמוניסטישע פאָן** ייצגו עמדת ביניים, אם כי קרובה יותר לעמדתו של ליטבקוב. בכנס היבסקציות שהתקיים במוסקבה באפריל 1924 ידו של ליטבקוב הייתה על העליונה. למרות מאזן כוחות זה המשיך **דער וועקער** להגן על עמדתו עד נובמבר 1924 לפחות. נראה כי ההכרעה בוויכוח באה מכיוון לא צפוי – בדצמבר 1924 פורסמה ב**פרבדה** התבטאות לא ידועה עד כה של לנין שהתגלתה בכתביו ובה הוא הביע התנגדות ל"קלקול" השפה הרוסית ע"י הצפתה במילים זרות מיותרות.[371] בתנאי בריה"מ "התערבות" מעין זו בוויכוח הייתה כבדת משקל ממש ובהמשך נראה לכך עדויות נוספות.

---

[368] דוגמא מעניינת ללבטים בעניין מדיניות לשונית ראויה למדינה סוציאליסטית מתקדמת שמצד אחד שאפה לטפח תרבויות של מיעוטים, אך מצד שני שאפה לעתיד מזהיר משותף לכל האנושות מהווה מאמר שפורסם בשנת 1923 בקובץ הבלשני שראה אור בעריכת זרצקי בחרקוב. ראו: זילבערפארב, י., "די שפראכלעכע עוואָליוציע", **יידיש** (1923), זז' 12 - 15.

[369] ראו דוגמאות להלן, בתת-הפרק העוסק ביצירת מילים חדשות.

[370] תיאור מפורט של הוויכוח מובא בפרק "די צייַטונג־שפראכ אונ דער לייענער" אצל זארעצקי 1931 (2), זז' 6 - 20 ובמאמר המסכם את 15 השנים הראשונות של בלשנות יידיש הסובייטית מנקודת המבט של אסכולת מינסק: האָלמשטאָק, "פופצן יאָר אָקטיאבער-רעוואָליוציע און דער יידישער שפראכפראָנט (אייניקע סאכאקלען)", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 53 - 61.

[371] Ленин 1974.

הוויכוח בין מוסקבה למינסק היה גורלי עבור יידיש הסובייטית בכך שהניח שני עקרונות מרכזיים במדיניות הלשונית: אי-הצפת יידיש במילים סלביות מצד אחד ומאבק במילים ממרכיב עברי מהצד השני.[372] אפשר לראות בקיום עקרונות אלה מעין פשרה בין הימין לשמאל.

3.1.3 מדיניות לשונית של מוסדות מחקר יידיש בבריה"מ בשנים 1927 – 1928. "טהרנות מתונה" של אסכולת קייב וזרצקי

שנת 1927 סימנה את הצטרפותה של בלשנות יידיש המקצועית לוויכוח על המדיניות הלשונית (מלבד נושא הכתיב). בהפרש זמן קטן מאוד זה מזה הופיעו בקייב ספרו של זרצקי **גרײַזן און ספייקעס: קאפיטלען סטיליסטישע גראמאטיק** והגיליון הראשון של כתב-העת **י"ש** בעריכת נחום שטיף שהפך לביטאון אסכולת קייב בבלשנות יידיש שזה עתה נוסדה.

הפרק הראשון בספרו של זרצקי מוקדש להגדרת יעדי הבלשנות הפרסקריפטיבית.[373] בשלב זה הייתה השקפת זרצקי בעניין השמירה על יידיש הספרותית שמרנית למדי – הסכנות העיקריות האורבות לה הן השפעה חזקה מדי של שפות זרות כרוסית וגרמנית, חדירת פרובינציאליזמים (כדוגמת דקדוק הניב הליטאי), מבנים מלאכותיים (גם הם שאולים מרוסית וגרמנית) ושימוש מרושל בשפה.[374] בנוסף, במבוא לספר נרמז מהו האידיאל הלשוני שאליו התכוון זרצקי לשאוף – מצוין כי הדוגמאות לשימוש הנכון נלקחו בעיקר מכתבי שלום-עליכם ומנדלי.[375]

מאמר הפתיחה של כתב-העת החדש בעריכת נחום שטיף מצהיר כי שפת התרבות ("קולטור-שפראך") תהיה במרכז עיסוקו. המאמר גם מסביר למה כוונת המושג הזה. לדעת שטיף, שפה זו נוצרה עם הופעת תנועת הפועלים היהודית – אז התפצלה יידיש לשלושה סגנונות – 1) שפת העם החיה שמצאה את ביטויה בספרות עד שלום-עליכם; 2) שפה מטופחת של הספרות היפה שלשון העם היה לבסיסה ושנציגה המובהק היה דוד ברגלסון; 3) שפת התרבות כשלעצמה המשמשת את עיתונות יידיש.[376] מטרת כתב-העת היא לטפח את זו האחרונה כששתי הראשונות אמורות לשמש לה דוגמא.[377] **י"ש** הכריז מלחמה על העתקות מכניות, על מליצה ובעיקר על תחביר זר.

---

[372] האַלמשטאַק, "פופצן יאָר אָקטיאבער-רעוואָליוציע און דער יידישער שפּראכפראָנט (אייניקע סאכאקלען)", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 60 - 61. עד לנקודה הזאת השתמש **דער עמעס** בחידושי מילים ממרכיב עברי גם עבור תופעות סובייטיות מובהקות. ראו דוגמאות בעמ' 159.

[373] "לינגוואָטעכניק", זז' 9 - 11. לא ברור אם המושג בכותרת הפרק המציין בלשנות פרסקריפטיבית מהווה חידוש לשוני של זרצקי, על כל פנים הוא מופיע כבר בספר הדקדוק שלו משנת 1926. למושג лингвотехника ברוסית יש משמעויות אחרות. המושג "לינגוואָטעכניק" ונגזריו ממשיכים להופיע בפרסומיו של זרצקי ובמאמרים החולקים עליו במשך כמה שנים.

[374] זארעצקי 1927, ז' 10.

[375] שם, ז' 6.

[376] [שטיף], "די יידישע שפראך" **י"ש**, 1 (1927), ז' 1.

[377] שם, ז' 3.

הופעתם הבו-זמנית כמעט של ספרו של זרצקי והגיליון הראשון של **י"ש** התוותה מיד את דרכה של בלשנות יידיש הפרסקריפטיבית בבריה"מ וקבעה את נושא העיסוק העיקרי שלה לשנים הבאות – תחביר.[378] נראה כי בחירת נושא זה הייתה מעין קריאת תיגר על סדר היום היידישיסטי הקודם. בלשנים מקצועיים ראו בזלזול את הגישה הנאיבית שראתה בבלשנות מדע "העוסק במילים". במישור הדסקריפטיבי "העיסוק במילים" התבטא בהתמקדות בדיאלקטולוגיה ובבלשנות היסטורית. במישור הפרסקריפטיבי פילולוגיה בעלת סדר יום לאומי עלולה הייתה לשקוע בחידושי מילים. בלשנות יידיש הסובייטית בחרה בדרך אחרת ואף המגמות הטהרניות שבה מצאו את ביטוין באפיקים שונים, לא רק מאלה של בלשנות יידיש בחו"ל, אלא גם מאסכולות בלשניות של האוקראינים והבלרוסים בבריה"מ.

בולטת לעין גם הסכמה מילולית כמעט בין שטיף לזרצקי בהגדרת מושא החיקוי של השפה הספרותית – ספרות יידיש הקלאסית ולשון העם.

שיתוף הפעולה ואחדות הדעים בין זרצקי לאסכולת קייב המשיכו לתקופת מה. בגיליון השני של **י"ש** פורסמה ביקורת חיובית על ספרו של זרצקי מאת בר סלוצקי.[379] חשוב לציין שבאחד הגיליונות הבאים ציין סלוצקי לטובה גם את תיקוני הלשון של זליג קלמנוביץ' – יידישיסט מובהק מפולין.[380] אומנם סלוצקי הביע בסוף המאמר הסתייגות מחלק מהצעות קלמנוביץ', אך הופעת שתי הביקורות ב**י"ש** מעידה על כך שבתקופה זאת עדיין לא היה קרע במדיניות הלשונית בין הבלשנות הסובייטית (לפחות באוקראינה) לאסכולת ייִוואָ המתגבשת כשזרצקי וקלמנוביץ' היוו שני קצוות של אותו הרצף היידישיסטי. עם זאת, יש לציין שסלוצקי היווה "סמן ימני" של בלשנות יידיש הסובייטית ודגל בעמדות יידישיסטיות מובהקות, כפי שאפשר להתרשם מחידושיו בתחום המינוח שתוארו בפרק הקודם וכפי שמעידה פרשת גניזת הלקסיקון שחיבר בשנת 1929.[381]

---

[378] שם, ז' 4; זארעצקי 1927, ז' 5. התחביר היה קשור בקשר הדוק גם לתורת הסגנון (סטיליסטיקה) ולמעשה קשה להפריד בין שני הנושאים. העיסוק האינטנסיבי של שני הבלשנים בתחביר התחיל לפחות בשנת 1926 – המבוא לספרו של זרצקי נכתב בנובמבר 1926 ושטיף ארגן בביתו סמינר על התחביר החל מדצמבר אותה השנה (אבטשוק, אווראָם, "דער סעמינאר פאר יידיש אין קיִעוו", **י"ש**, 1 [1927], ז' 46). חשוב לציין שנושא התחביר כנושא הבוער ביותר של יידיש ספרותית עכשווית מוזכר כבר במאמר מערכת "פאר א ריינעם אונ רײַכן סאָוועטישן יידיש" בעיתון הקייבאי **פראָלעטאַרישע פאָן** מ-22 במאי 1934. כאמור, העיתונים המרכזיים של חרקוב וקייב דגלו בדרך האמצע ושללו את הטהרנות של **דער עמעס** (במיוחד בתחום אוצר המילים) מצד אחד ואת הז'רגוניזציה נוסח **דער וועקער** מהצד השני. ייתכן ששטיף הושפע בבואו לקייב מהלכי רוח של אנשי עט שלא היו בלשנים מקצועיים.

[379] ס[לוצקי], "רעפעראטן", **י"ש**, 2 (1927), ז' 41 - 44.

[380] ס[לוצקי], ב[ערל], "רעפעראטן", **י"ש**, 5 - 6 (1927), ז' 69 - 74.

[381] משה-זכריה בעקער, "וועגן אַ בוך וואָס איז געראַטעוועט געוואָרן פֿונעם אַש פֿון פֿאַרגעסענישׂ", **י"ב. נײַע סעריע**, I (1991), זז' 273 - 280.

3.1.4 ועידת התרבות השנייה בחרקוב וצעדים ראשונים בכיוון "שמאלה" בשנים 1928 - 1930

יריית פתיחה ראשונה של מסע לשינוי במדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית ניתנה במאמר ב**עמעס** מאת חוקר הספרות המוסקבאי אהרן גורשטיין שפורסם בתחילת אפריל 1928, ימים מועטים לפני פתיחת הוועידה השנייה לתרבות יידיש.[382] במאמר תקף גורשטיין את כתב-העת **י"ש** על עודף עממיות ו"יהודיות" (יידישלעכקײט). בנטייה ל"יהודיות" ראה גורשטיין ביטוי של טהרנות לשונית פסולה והגן על זכות קיומם של ביטויים המועתקים מרוסית. הנטייה ל"עממיות" הייתה פסולה בעיני גורשטיין מחשש שמא דבקות בלשון העם תכבול את התפתחות שפת תרבות.

בוועידת התרבות השנייה שהתקיימה בחרקוב בתאריכים 9 - 14 באפריל 1928 ניכרו סימנים ראשונים, לעת עתה מינוריים, לשינוי במדיניות יידיש הסובייטית אחרי הקמת המוסדות האקדמיים הרשמיים.

בישיבות המדור המדעי (וויסנשאפטלעכע סעקציע) ב-12 - 13 באפריל נדונה המדיניות הלשונית. הנאום המרכזי נישא ע"י משה ליטבקוב ועל בסיס נאום זה התקבלה פה אחד הצהרה רשמית בעניין. יידיש הספרותית הייתה אמורה להתבסס על לשון העם תוך העדפת המרכיב היומיומי-חילוני וההמוני-יצרני שלה ומבלי להרשות שמרנות לשונית. הודגש הצורך בתשומת לב רבה יותר לצמיחת שפה פובליציסטית חדשה בספרות המהפכנית ובספרות הפועלים ב-40 השנים האחרונות ובמיוחד בעיתונות הסובייטית.[383]

ישיבה מיוחדת הוקדשה ב-13 באפריל לכתב העת **י"ש**. למרות הביקורת שהביע גורשטיין ימים ספורים לפני כן, זכה כתב-העת לשבחים והטענות שהועלו הביעו בעיקר רצון להרחיב את תפוצתו ואת מגוון הנושאים הנסקרים בו.[384]

בשלב זה נותרו אפוא בתוקף הנחות היסוד של המדיניות הלשונית שנוסחו ע"י בלשני יידיש המובילים באוקראינה כשנה קודם לכן, אלא שהושמו דגשים חדשים שסימנו תזוזה קלה "שמאלה": ב"לשון העם" המופתית הודגשו יותר מרכיבים הבאים מהשכבות הפרולטריות וכך גם בשפה הספרותית.

מאוחר יותר ענה **י"ש** גם על טענות גורשטיין.[385] הוסבר כי הטהרנות של **י"ש** אינה רגשית ואינה קשורה לטהרנות ריאקציונית וכי המלחמה איננה בשפת תרבות, אלא בשפת תרבות

---

[382] גורשטיין, "'די יידישע שפראך'...", **עמעס**, 81 (5 אפרעל 1928), ז' 3. ראו את המשך הוויכוח – "פון דער רעדאקציע", **י"ש**, 3 (1928), ז' 72; גורשטיין, "וועגן אייניקע טײַנעס צו 'דער יידישער שפראך'", **י"ש**, 1 (1929), זז' 39 – 44; דאָבין, "קעגן די טײַנעס (אן ענטפער דעם כ' א. גורשטיין)", שם, זז' 43 - 54.

[383] פרק II "וועגן שפראך-ארבעט" במאמר מאת סלוצקי "II-טער אלפארבאנדישער קולטור-צוזאמענפאָר אין כארקאָוו און די שפראך-ארבעט", **י"ש**, 3 (1928), זז' 54 - 56.

[384] פרק III "בארטונג וועגן זשורנאל 'די יידישע שפראך'", שם, זז' 56 - 60.

[385] דאָבין, "קעגן די טײַנעס (אן ענטפער דעם כ' א. גורשטיין)", **י"ש**, 1 (1929), זז' 43 - 54.

גרועה. נאמר גם ש**י"ש** עוסק בעיקר בתחביר, ממעט לעסוק באוצר המילים ומעולם לא התנגד למילים זרות. הערה זאת מביאה לנו עדות נוספת על ייחודיותה של טהרנות יידיש הסובייטית מבחינה מתודולוגית.

נראה כי המצב של יידיש החיה בבריה"מ היה רחוק מחזון יידישיסטי כלשהו.[386] בלשנות עם בסיס אמפירי הייתה חייבת להגיב למציאות זאת. בסוף 1928 פרסם זרצקי תכנית לשימוש בתלמידי בתי-ספר ביידיש לצורך מחקר לשוני. התכנית הכילה 20 נושאים למחקר שאחד מהם היה חקר המרכיב הרוסי ביידיש החיה.[387] זרצקי ציין שהמרכיב הרוסי לא נחקר עד כה, בניגוד למשל למרכיב העברי ביידיש. הערת שוליים למאמר מסגירה תפנית בהשקפת זרצקי בעניין הנורמה הספרותית. זרצקי עשה גזירה שווה בין חדירת המילים האנגליות ליידיש האמריקנית להשפעה הרוסית על יידיש הסובייטית, ביכר גישה אמריקנית מעשית (פראקטישע) של **פרייהייט** על גישת **עמעס** וקרא במפורש לבחינה מחדש של המדיניות הלשונית הסובייטית. מערכת כתב-העת הגיבה להערה זאת בטענה שגם בארה"ב נצפית לאחרונה מגמה טהרנית יותר. ויכוח קטן זה בשולי העמוד הוא עדות ראשונה למרד של זרצקי נגד קו אסכולת קייב שמצא את ביטויו המלא כשנה וחצי מאוחר יותר.[388]

כדאי לציין עוד פרט קטן במאמר שולי לכאורה אשר יכול לשפוך אור על מאזן הכוחות בבלשנות יידיש. בגיליון האחרון של **י"ש** לשנת 1929 הופיעה ביקורת מאת שמעון דובין לספר מאת הבלשן הרוסי גיאורגי דנילוב (Георгий Константинович Данилов, 1897 - 1937) המוקדש לבלשנות מרקסיסטית. ברצנזיה הגדיר דובין את שאלת הנורמה הלשונית כ"בעיה החשובה ביותר" וגייס לטובתו את ה"מאמר" המוזכר של לנין "על טיהור השפה הרוסית"[389] (למעשה לא מדובר במאמר, אלא בפתק קצר עם כמה משפטים).

בשנת 1930 יצא לאור ספרו של שטיף **יידישע סטיליסטיק** שהורכב למעשה ממאמרים שפורסמו ב**י"ש** בשלוש שנות קיומו, אם כי חלקם עובדו מחדש. המבוא לספר שנכתב ב-11 באוקטובר 1929 נושא אופי פרוגרמטי.[390] בניגוד לדברים הנרמזים ע"י זרצקי, שטיף נתן הערכה אופטימית על מצב יידיש הספרותית שלדבריו הפכה עם השנים לנחלת שכבות רחבות הרבה יותר מבעבר, כאשר היא שימשה רק "אינטליגנטים וחצי-אינטליגנטים, יידישיסטים

---

[386] ס[לוצקי]. "ווי האלט דאָס מיט יידיש קענען" – סיכום מאמרו של זרצקי ב"עמעס", 51 (7 אוגוסט 1927) על רמת ידיעת יידיש בקרב פעילי חינוך מפלגתי ביידיש. **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 77 - 78.

[387] זארעצקי, "וואָס קען מען טון אף די ערטער פאר יידישער שפראך-ארבעט?", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 59 - 60.

[388] המשך הוויכוח הסמוי כמעט בין זרצקי לשטיף (בתמיכת מחבר המאמר עצמו) רואים גם בהערות שוליים למאמר מתורגם מרוסית בעל נטייה טהרנית-שמרנית: קאצענעלסאָן, ש., "וועגן פארגרעבונג און פארקריפלונג פון דער רוסישער שפראך", **י"ש**, 2 (1929), זז' 35, 41 - 42.

[389] דאָבין, "Г. К. Данилов. К вопросу о марксистской лингвистике", **י"ש**, 6 (1929), ז' 41.

[390] שטיף 1930, "פירוואָרט", זז' 5 - 8.

מקצועיים".[391] שטיף חזר על עמדתו הנושנה שהנזק הגדול מהשאלות לא מוצלחות מרוסית הוא בתחום התחביר. עם זאת, ביחס למאמרו הפרוגרמטי הקודם מלפני שנתיים וחצי ניכר שינוי דגשים – לא השפה העממית של תקופת הקלסיקונים אמורה לשמש דוגמא ומקור השראה, אלא לשון מדוברת ובעיקר לשון הפועלים היהודים.[392] במבוא אף מובאת דוגמא קונקרטית לשינוי לשוני המתרחש מול עיני החוקר – התרבות שמות תואר חדשים ביידיש הסובייטית (על כך בהמשך).

3.1.5 רעיונותיו ה"שמאליים"-רדיקליים של זרצקי, 1930 - 1931

בסוף חורף 1930 יצא זרצקי בגלוי בהתקפה חריפה נגד הטהרנות והציע בסיס מדעי ופילוסופי חדש למדיניות הלשונית.[393] ב-15 בפברואר 1930 נתן זרצקי הרצאה במכון בקייב בנושא "לינגוווטכניקה" (כאמור, המושג שבו השתמש זרצקי לציון מדיניות לשונית). בהרצאתו הוא פסל את חמשת העקרונות של הטהרנות הלשונית, דהיינו שמירה על "טוהר" הלשון, על "נכונותה", על "יופיה", על מצבה הנוכחי ועל כלליה. במקומם הציע זרצקי קריטריונים רציונליים המבוססים על מדע הבלשנות – יעילות, כלומר חיסכון במאמצים, והרחבת מאגר המשתמשים בשפה. לא קשה להבחין כאן במרכיבים מהפילוסופיה המדעית של זרצקי שהנחו אותו בגיבוש כללי הכתיב של יידיש הסובייטית. עם זאת, זרצקי ציין שכלים מדעיים מדויקים לצורך מימוש חזונו טרם נוצרו במלואם.

מבחינה מעשית ביטא זרצקי את גישתו בשבחים למבנה האנליטי של יידיש, אך עיקר חידושיו נגע ליחס לאוצר המילים. זרצקי הלין על היחס הטהרני והמזלזל למרכיב הסלבי מצד "יידישיסטים-שונאי רוסית" ("יידישיסטן-רוסישפרעסער"), דרש יותר סובלנות למילים השאולות מרוסית ואף השמיע תיאוריה מהפכנית על התגבשות לשון חדשה "יהודית-רוסית". זרצקי גם צידד בעמדה רדיקלית לגבי מילים מהמרכיב העברי ודרש להפסיק לחדש מילים על בסיס מרכיב עברי, כפי שנוהג עיתון **דער עמעס**. לדעת זרצקי, מילים ממקור עברי, מלבד מטענם התרבותי הבעייתי, אינן מתאימות ליידיש גם מבחינה לשונית גרידא (על כך זרצקי הרחיב בספרו הבא). זרצקי הוסיף ודרש לבער מושגים פסולים מבחינה אידיאולוגית, כגון מושגים דתיים ומונחים שאינם תקינים פוליטית ובכלל לפסול "יהודיות" כקריטריון לשוני.[394] עם זאת, זרצקי לא פסל דיאלקטים של הלשון כמקור להעשרת יידיש הספרותית. כצפוי, עמדת

---

[391] שם, זז' 5 - 6. במאמר שנכתב כשנה מאוחר יותר (16 בדצמבר 1930) שטיף דייק כרונולוגית בהערכת מצבה של יידיש הספרותית. לדבריו, הלשון הספרותית הפכה לנחלת המונים מזה 5 - 6, אולי 10 - 12 שנים, כלומר בתקופה שבין השנים 1918 ל-1925. ראו: שטיף, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטישע קולטור", **י"ש**, 4 - 5 (1930), ז' 52.

[392] שם, ז' 8.

[393] זארעצקי, "פראָבלעמען פונ יידישער לינגוואָטעכניק", **י"ש**, 1 (1930), זז' 1 - 10.

[394] זרצקי הרחיק לכת עד מאוד ואף דרש להחיל עיקרון זה אף על מושגים היסטוריים, למשל לפסול את המילה "קויהאנים" ביחס לכוהנים ולהמירה במילה "גאלאָכים" בהתאם לשדה הסמנטי הרוסי של המילה священники! שם, ז' 10.

זרצקי ביחס למילים בינלאומיות הייתה חיובית וגם הפעם רדיקלית – אוצר מילים בינלאומי היה אמור לסלול דרך אל שפה בינלאומית עתידית.[395]

מערכת **י"ש** הוסיפה הערה שאיננה מסכימה עם כל דברי זרצקי ובמיוחד לא עם התיזה על התגבשות ה"יהודית-רוסית".

תשובה מפורטת יותר של אסכולת קייב הופיעה בגיליון הבא של כתב-העת. בגיליון השני של **י"ש** לשנת 1930 פורסמה תגובה מאת צווייג על מאמרו של זרצקי עם כותר שאינו ניתן לתרגום מילולי מהעגה הסובייטית של התקופה, אך משמעותו "פופוליזם במדיניות הלשונית".[396] צווייג עשה גזירה שווה בין הרעיונות החדשים של זרצקי לרעיונות שהעלה וולובריסנקי בשנת 1924 ואשר נדחו אז ע"י ממסד יידיש הסובייטי עם ליטבקוב בראש. צווייג חלק עם שטיף הערכה אופטימית של אימוץ יידיש הספרותית ע"י דוברי יידיש, מנה גורמים חברתיים להתחזקותה וטען שהזמן הוכיח את צדקת ליטבקוב.[397] מלבד ליטבקוב גייס צווייג לצדו גם את העיתון האמריקני הקומוניסטי **פרײַהייט** שהקפיד יותר מעיתונים בורגניים על טיהור הלשון ממילים אנגליות. לבסוף הביע צווייג פליאה על הקפיצה מקצה לקצה של זרצקי, שעד לא מזמן היה דווקא טהרן.

זרצקי לא השיב על המאמר. ייתכן כי רעיונו הרדיקלי היה הפרחת בלון ניסוי שלא הצליחה. מכל מקום, זרצקי לא המשיך להילחם על הרעיון.[398]

3.1.6 התקופה ה"שמאלית"-רדיקלית בבלשנות יידיש הסובייטית בשנים 1930 – 1934

למרות שכתב-העת המשיך במגמתו הטהרנית, אותות התקופה השמאלית-רדיקלית ניכרו גם בו. כך, במאמר המוקדש להוראת הלשון בבתי-הספר כתב שטיף כי יש להפחית את הוראת לשון הספרות היפה, נחלת בית-הספר הישן.[399] אך הביטוי המובהק ביותר של התמורה היה

---

[395] ב-2 ביולי 1930 אמר סטלין בוועדה הי"ז של המפלגה הקומוניסטית את הדברים הבאים: "בתקופת ניצחון הסוציאליזם בעולם כולו... השפות הלאומיות בהכרח תתמזגנה ללשון משותפת אחת והיא לא תהיה לא רוסית ולא גרמנית, אלא דבר-מה חדש." ראו: Сталин 1951 (1) ,c. 5.

[396] צווייג, "לינגוואָטעכנישער 'עקיזם'", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 49 - 52. ראו הסבר של המילה "עקיזם" בתת-הפרק 2.2.3.

[397] חשוב לציין שמאוחר יותר גם וילנקין, נציג בולט של אסכולת מינסק במתכונתה הישנה, כלומר אסכולת ויינגר, הביע על סמך מחקר שדה הערכה דומה וטען שדווקא פועלים נחשלים מרבים להשתמש במילים רוסיות ועבריות ואילו שפה ספרותית פרולטרית ממשיכה את לשון הספרות הפרולטרית נוסח מוריס וינצ'בסקי. ראו דיווח קצר על הרצאתו במכון לבלשנות במוסקבה בנובמבר 1932 במאמר של זארעצקי "די יידישע לינגוויסטישע ארבעט אין מאָסקווע אין 1932", **י"ש**, 5 - 6 (1932), זז' 110 - 111; מאמר של וילנקין עצמו בעניין בעיתון שאינו בלשני: ווילענקין, "וועגן דער יידישער ארבעטער-שפראך", **דער שטערן** (כארקאָוו), 1934, 80, ז' 2.

[398] במרץ 1932 העלה זרצקי שוב את רעיון התקרבות יידיש ספרותית לשפה המדוברת בהרצאתו על מרכיבים סלביים ביידיש במכון לבלשנות (НИИЯз) במוסקבה. דווח שהפעם לזרצקי לא הייתה עמדה מוכנה והוא העלה את הנושא לדיון שלא הביא להכרעה. זארעצקי, "די יידישע לינגוויסטישע ארבעט אין מאָסקווע אין 1932", **י"ש**, 5 - 6 (1932), ז' 110.

[399] שטיף, "שפראכ-קולטור", שם, ז' 9 – המאמר נכתב על בסיס ההרצאה שניתנה במכון ב-5 ביוני 1930 וב-10 ביוני 1930.

שינוי נושאי בתכני **י"ש** ובפרסומים בלשניים אחרים ביידיש בבריה"מ. החל משנת 1929 קיבלו מקום מאמרים בנושאי בלשנות כללית ודיווחים על ויכוחים בין אסכולות בלשניות יריבות במוסקבה,[400] סקירות של מקורות מרקסיסטיים בנושא הבלשנות[401] ונאומים של בכירי מפלגה.[402] כמו-כן, החלו להופיע מאמרים על הוראת הלשון בבית-הספר (ראו הערות 514, 1032 – 1035, 1103). רוב הפרסומים האלה תורגמו מרוסית ומאוקראינית.[403] מטרותיה המוצהרות של מדיניות זאת היו הן חיזוק המישור הפרקטי (קשר למערכת החינוך) והן שדרוג המישור התיאורטי של בלשנות יידיש הסובייטית. סביר להניח שהמאמרים הפדגוגיים הביאו בזמנם תועלת כלשהי למורים. לעומת זאת, ספק אם "הרחבת האופקים" של בלשני יידיש בפרסומים אידיאולוגיים ובלשניים כלליים היטיבה עם המחקר. באשר לשטיפת מוח אידיאולוגית, נזקה עלה בהרבה על תועלתה. מאמרים בבלשנות כללית יכלו להועיל להכשרה מקצועית של בלשני יידיש, אלא שקשה להניח שאלו לא יכלו לקרוא את אותם החומרים ברוסית. מגמה זו הלכה והתחזקה במשך כמה שנים ובמיוחד אחרי ועידת הלשון בקייב בפברואר 1931[404] ו"כנס הרוויזיה" ביוני 1932 והגיעה לשיאה בשנים 1934 – 1935, כאשר חומרים שלא עסקו ישירות בבלשנות יידיש תפסו מקום רב מאוד בכתבי-העת הבלשניים[405] ואף בקרב מונוגרפיות בהוצאת המוסדות המדעיים.[406] ברור שהתופעה פגעה קשות בבלשנות

---

[400] הכוונה לאסכולת מאר וקבוצת "חזית הלשון" שכל אחת מהן התיימרה להציג בלשנות מרקסיסטית אמתית ונקטה בלשון גסה וחריפה כנגד יריבתה. יישום תורת מאר כלפי יידיש ינותח בתת-פרק 7.2.

ראו: זארעצקי, "שפראכ-פראָנט", **י"ש**, 4 - 5 (1930), זז' 75 - 86, 6 (1930), זז' 37 - 44, **אש"פ**, 1 (1932), זז' 39 - 44. לוויכוח קשורה גם רצנזיה של דובין על ספרו של אחד מבעלי הוויכוח: דאָבין, " К вопросу о марксистской лингвистике", **י"ש**, 6 (1929), זז' 39 - 48.

ראו גם דיווח של לויצקר על השתלמותו במכון НИИЯз במוסקבה בפברואר-יוני 1932 – מוסד של זרם המתחרה לאסכולת מאר. ייתכן כי לדיווח יש ערך לחקר תולדות הבלשנות הסובייטית הכללית:
ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 65, Folder 3344, https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373786, זז' 21-2.

[401] לדוגמא: שקליאר, "פ. לאפארגס שפראכלעכע ארויסזאָגונגענע", **אוו"פ**, 3 - 4 (1933), זז' 100 - 111; כנ"ל, "לענינ וועגן פראָבלעמעס פונ שפראכ אונ סטיל", **ל"ז**, 2 (1934), זז' 32 - 45; ספיוואק, "מארקס אונ ענגעלס וועגן שפראכ אונ שפראכוויסנ", **אש"פ**, 1 (1934), זז' 3 - 16; דאָבין, "לענינס באמערקונגענ צו בוכארינס בוכ 'די עקאָנאָמיק פונ דער איבערגאנג-צייט'", שם, זז' 17 - 26.

[402] זאטאָנסקי, וו. פ. "לענינישע נאצפאָליטיק אונ די קולטור-בויונג פונ די יידישע ארבעטנדיקע מאסנ", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 7 - 10; כווילי, א. א. "צושטאנד אפנ שפראכפראָנט אינ אוקראינע", שם, זז' 11 - 27.

[403] נראה כי לעיתים מטרת פרסומים מתורגמים הייתה הבעת עמדה ביחס ליידיש וגיוס לשם כך של בלשנים ידועים שהתמחו בשפות אחרות. לדוגמא: המאמר הנזכר של כצנלסון; קאגאנאָוויטש, נ. "'פאָלקס'-שפראכ אונ ליטעראַרישע שפראכ", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 39 - 48, 4 - 5, זז' 67 - 74. המאמר האחרון יוצא נגד בלשנים אוקראיניים המבקשים לעשות את השפה "עממית יותר" תוך פסילת אלמנטים של שפה ספרותית כ"מורשת בורגנית".

[404] "רעזאָליוציעס פונ דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיעוו", **י"ש**, 6 (1930), זז' 15 - 24.

[405] כך, בקובץ **אש"פ**, 1 (1934), מאמרים המוקדשים לקלסיקונים של התורה המרקסיסטית ולתורת מאר בבלשנות תופסים חצי מהמקום.

[406] מונוגרפיה אחת הופיעה: ספיוואק 1934. מונוגרפיות נוספות היו בשלבים שונים של הכנה לדפוס, דבר שגזל ממוסדות המחקר משאבים רבים, גם אם פרסומים אלה לא הופיעו. מצאתי אזכורים של לפחות ארבעה ספרים כאלה: ספר על רעיונות חדשים בבלשנות בארבעה חלקים (האסכולה הסיוציולוגית; גיאוגרפיה בלשנית; בלשנות מרקסיסטית; תורת מאר) (מוזכר ב**י"ש**, 1 [1930], זז' 15 - 16); קובץ על מתודולוגיה של בלשנות מרקסיסטית שהיה מוכן לכאורה לדפוס בסוף שנת 1930 (ייתכן כי מדובר בגלגול של חלקים מהספר הקודם) (מוזכר ב**י"ש**, 6 [1930], זז' 5, 21); קובץ התבטאויות של לנין וסטלין בנושא הבלשנות עם מבוא מאת ש' דובין (מוזכר ב**אש"פ**,

יידיש הסובייטית שניטלו ממנה משאבים רבים שאפשר היה להפנותם למחקר בעל ערך ממשי. חשוב מאוד לציין שפרסומים מסוג זה נעלמו כליל בתקופה המאוחרת (אחרי 1936). דווקא התקופה האיומה של "טיהורי" הטרור הגדול מותירה רושם חיובי על חוקר בן זמננו המעיין בפרסומי התקופה. אשתדל להציע הסבר לפרדוקס זה בהמשך.

בספטמבר 1930, בעת שהוויכוח בין שטיף ואסכולתו "השמרנית" לבין זרצקי "השמאלן" טרם הוכרע סופית, פרץ בשיח הבלשני זרם חדש שנותר אפיזודה קצרה וקוריוזית כמעט בתולדות בלשנות יידיש הסובייטית, אך עתיד היה (בצורה שונה מעט) להשתלט על השיח היידישיסטי עשרות שנים מאוחר יותר. כוונתי לרעיונותיו של מנהל המחלקה היהודית בהוצאה לאור **צענטערפארלאג** משה קמנשטיין שהועלו בשלוש התייעצויות בענייני לשון יידיש שהתקיימו בחרקוב בין ה-20 בספטמבר ל-21 באוקטובר 1930.[407] קמנשטיין דגל בגישה טהרנית שעקרונה המוביל היה התרחקות מירבית מגרמנית תוך כדי העדפה של מבנים מקוריים ומרכיבים סלביים. חידושי לשון של קמנשטיין על בסיס החומר הלשוני הבלעדי של יידיש היו אמורים להחליף גם מילים בינלאומיות. בולט לעין הדימיון בין תורת קמנשטיין לאסכולה ה"אויסבוייסטית" שבה דגלו יידישיסטים בארה"ב אחרי השואה ושנציגה הבולט במשך עשרות שנים היה מדרכי שכטר.[408] ההבדל העיקרי בין קמנשטיין והאסכולה ה"אויסבוייסטית" הוא היחס למרכיב העברי – בעת שקמנשטיין ביקש להחליף מילים ממרכיב זה במילים ממרכיבים אחרים, גילו היידישיסטים אחרי השואה יחס חיובי לאוצר המילים זה.

כפי שכבר הוזכר בדיון על האורתואפיה, הופיע בשנת 1931 ספרו של אליהו ספיבק **שפראכ-קולטור**. בהתאם למגמות שרווחו בתקופה מטרת הספר הייתה יישומית מאוד – לשמש כלי עזר למורה ללשון. מסיבה זאת עסק הספר במתודות ההוראה ורוב תוכנו אינו רלוונטי למחקרנו. בנוסף, הספר הוכן בחיפזון רב[409] וקטעים רבים ממנו אינם עוסקים ביידיש, אלא

---

5 - 6 [1932], זז' 26, 108); קובץ "מפורמליזם לבלשנות מרקסיסטית-לניניסטית" (**פונ פאַרמאליזם צו מארקס-לענינישער לינגוויסטיק**) שהוכן ע"י מחלקת יידיש במכון הפדגוגי במוסקבה בראשות זרצקי (מוזכר שם, זז' 111). ספיבק גם כתב (אם כי אין עדויות על הכנה לדפוס) עבודה בהיקף 5 גיליונות דפוס על הדיאלקטיקה והשפה (מוזכר ב**אש"פ**, 2 - 3 [1932], ז' 118).

[407] "די יידישע שפראכ-בראטונג אינ כארקאָוו", **י"ש**, 4 - 5 (1930), זז' 85 - 90; 6 (1930), זז' 43 - 46. הצעותיו של קמנשטיין נפסלו ע"י הממסד הבלשני. הכנס הלשוני בקייב בפברואר 1931 הורה למסור את רעיונותיו לעיון המכון בקייב (**י"ש**, 6 [1930], ז' 24), אך ב**י"ש** אין שום התייחסות רצינית להצעות אלה. בהמשך הוזכרו הצעותיו של קמנשטיין בהקשר שלילי פעמים רבות, במיוחד בכנס בקייב במאי 1934.

[408] שעכטער 1986. הספר מכיל אינספור הצעות וחידושי לשון. ראו גם ביקורת על האסכולה בספרו של כץ תשנ"ג.

[409] במפגש במשרד החינוך האוקראיני בחרקוב בסוף אפריל 1930 הוטלה על המכון בקייב משימה דחופה לגבש תכנית לימודים בלשון עבור בתי-הספר. נראה ששטיף רתם את עצמו ואת רוב עובדי המכון לביצוע המשימה. במהלך השנה פורסמה בכתב-העת סדרת מאמרים פולמוסיים בנושא הוראת הלשון ועוד בטרם סיום הוויכוח, ביולי 1930 (התאריך מופיע במבוא לספר) הוכן לדפוס ספרו של ספיבק. החיפזון שבהכנת הספר מסביר אפוא את מגרעותיו הבולטות מבחינה מבנית ומבחינת התאמתו לנושא הוראת יידיש.

ראו את הוויכוח: שטיף, "שפראכ-קולטור", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 1 - 32, 4 - 5, זז' 5 - 16 (המאמר נכתב ביוני 1930); דאָבין, "גראמאטיק אונ סטיליסטיק אינ דער ארבעטשול", שם, זז' 29 - 42; פאלקאָוויטש, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטיק", שם, זז' 41 - 50; שטיפ, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטישע קולטור", שם, זז' 51 - 68 (המאמר החותם את הוויכוח נכתב בדצמבר 1930).

בהוראת הלשון הרוסית, כך שמתקבל רושם שהם הועתקו מספרות פדגוגית רוסית. עם זאת, הספר מכיל כמה אמירות המביעות עמדה בענייני התפתחות יידיש ספרותית. ספיבק דחה את התיאוריה החדשה של זרצקי וקרא למאבק בז'רגוניזציה, תוך שהוא חוזר על הטענות שהעלה צווייג.[410] כצפוי מבלשן סובייטי, ספיבק הדגיש את הצורך להילחם באוצר מילים ארכאי, עברי ברובו, אך גם גרמאני שמקורו בספרות יידיש הישנה.[411] אף על פי כן, עמדת ספיבק (ובעצם עמדת אסכולת קייב בכלל) מפתיעה במתינותה יחסית לתקופה. אומנם ספיבק ציין את תהליך הדה-הבראיזציה ביידיש הסובייטית בסיפוק, אך בו-זמנית הביא שבע קטגוריות של מילים ממקור עברי או מיידיש הישנה הראויות להמשיך לשמש את יידיש הסובייטית ואף להעשירה בחידושי לשון. בסוף תת-הפרק ספיבק אפילו ציין שהפוטנציאל הפרודוקטיבי של אוצר המילים הארכאי אינו זוכה להערכה ראויה![412] ספיבק יצא גם נגד שיטת קמנשטיין[413] ומתח ביקורת חריפה על הנטייה לקרב שפה ספרותית לשפה מדוברת, בין אם מדובר בלשון עכשווית ובין אם מדובר בחיקוי סגנון פולקלוריסטי.[414] ספיבק גם המשיך ונגע בסוגייה כאובה במיוחד של היידישיזם, היחס למילים שאולות מגרמנית מודרנית. צוין כי מילים מגורמנות היוו נדבך חשוב באוצר המילים של הספרות המהפכנית ביידיש, אך לצד זאת ספיבק הביע סיפוק מכך שהלשון התנקתה מחלקן הגדול של מילים אלה.[415] היתלות בייחוס היסטורי זה של אוצר מילים מגורמנן לצורך הצדקת קיומו בשפה עתידה הייתה לשחק תפקיד חשוב בבלשנות יידיש הסובייטית.[416]

כפי שכבר הוזכר, התקיימה בתאריכים 8 - 13 בפברואר 1931 בקייב ועידה כלל-סובייטית לענייני לשון יידיש אשר הכריעה בוויכוח בין לאסכולת קייב, זרצקי וקמנשטיין. כנהוג בבריה"מ, כל החלטה רשמית הייתה חייבת לקבל גושפנקה מהמפלגה הקומוניסטית. בממסד תרבות יידיש בבריה"מ היו שני אישים שהיו חברים במפלגה ובעלי מעמד בכיר במוסדות רשמיים שיכלו לקבוע את הקו המפלגתי בתחום המדיניות הלשונית ברמה הכלל-ארצית – עורך העיתון המפלגתי המרכזי **דער עמעס** משה ליטבקוב ומנהל המכון בקייב יוסף ליברברג.[417] האחרון נשא את נאום הסיכום של הוועידה בעל השם האופייני "למען קו מפלגתי בפעילות המדעית ביידיש!"[418] הנאום היה מלא גידופים בעיקר כלפי חוקרים בחו"ל ובישר אפוא על התנתקות סופית של מדעי היהדות בבריה"מ מאסכולת ייִוואָ ואסכולות אחרות בחו"ל. ליברברג גם הכריז

---

[410] ספיוואק 1931, זז' 74 - 77.
[411] תת-הפרק X, "דאָס אלטע וואָרט", שם, זז' 110 - 114.
[412] שם, ז' 113.
[413] שם, זז' 149 - 150.
[414] שם, זז' 130 - 131, 134, 141, 148, 164
[415] שם, זז' 77 - 78.
[416] במקום אחר בספר, ספיבק הביא את המשורר הפרולטרי יוסף בובשובר בתור סמכות לשימוש במבנה דקדוקי, אף הוא מגורמן. שם, ז' 107.
[417] ליברברג היה גם "חבר בהתכתבות" (דרגה נמוכה יותר של חברות) באקדמיה האוקראינית למדעים ויו"ר הוועד הפועל (ראש הרשות המבצעת) במחוז היהודי האוטומוני בבירוביג'אן בשנים 1934 - 1936. מעמדם הבכיר שלו ושל ליטבקוב הוביל גם לגורלם המר – שניהם נרצחו בעת ה"טיהורים" הגדולים בשנים 1937 - 1938.
[418] ליבערבערג, "פאר פּאַרטיישקייט אין דער יידישער וויסנשאפט-ארבעט!", **י"ש**, 6 (1930), זז' 1 - 16.

בחגיגיות על חיסול האסכולות האלטרנטיביות במדעי היהדות בתוך בריה"מ, בלנינגרד ובקייב.[419] הוזכרה גם היריבות בין האקדמיות הלאומיות למדעים לבין האקדמיות הקומוניסטיות שאיחדו בתוכן חוקרים בעלי קו אידיאולוגי קומוניסטי מובהק וצוין שהכנס הנוכחי נערך בחסות האקדמיה הקומוניסטית. עוד הובעה הדרישה לאמץ את תורת מאר. אך למרות שֶׂצֶף הרטוריקה התוקפנית המסר העיקרי של דברי ליברברג היה הבעת תמיכה באסכולת קייב בעלת הקו השמרני יחסית. כתב-העת **י"ש** זכה לשבחים וכך גם פעילותו של שטיף בתחום הסטיליסטיקה. זרצקי צוין לטובה בזכות הישגיו בתחום הדקדוק, אך גישתו ה"אנרכיסטית" וה"הרסנית" של שהובעה במאמרו האחרון זכתה לביקורת נוקבת. אומנם הובעה ביקורת על טהרנות לשונית במסווה של עממיות או קלסיציזם והתעלמות משפת המהפכה, אך לנציג הטהרנות האולטימטיבי מונה דווקא קמנשטיין שלא הסתפק בשימור לשון ישנה, אלא ביקש להוסיף חידושים ברוח זו.

אין זה מפתיע שההצהרות הרשמיות (רעזאָליוציעס) של הכנס היו ברוח נאומו של ליברברג.[420] קייב זכתה לביקורת על דביקותה ברוח יידישיזם זעיר-בורגני, כלומר האדרת לשון הקלסיקונים והלשון העממית. מינסק ומוסקבה שלא עסקו בענייני מדיניות לשונית ננזפו אף הן בגין כשלים אידיאולוגיים ומתודולוגיים: מינסק עסקה בסדר יום יידישיסטי של הקמת "מונומנטים לאומיים" (המילון הגדול ואטלס דיאקטולוגי) ואילו זרצקי במוסקבה עסק בדקדוק ונקט בגישה פורמליסטית. ההחלטה החשובה מבחינתנו הייתה שניתן אור ירוק להמשך ולהרחבה של המחקר בתחום הסטיליסטיקה. שטיף ואסכולתו עברו בשלום מכשול מסוכן ומדיניותם הלשונית זכתה להכשר מגבוה.

זמן קצר מאוד אחרי הועידה הוכן לדפוס קובץ מאמרים של זרצקי בעניין הסטיליסטיקה עם השם האופייני לתקופה "למען שפה פרולטרית".[421] המבוא לספר מתוארך לפברואר 1931 וסביר להניח שסמיכות התאריכים אינה מקרית – ייתכן שזרצקי המתין להכרעת בעלי השררה על-מנת להשמיט במידת האפשר תכנים שנגדו את קו המפלגה, מה גם שצורת הספר הבנוי ממאמרים בודדים הקלה על עריכתו.[422] המאמר הראשון בקובץ[423] עוסק בוויכוח משנת 1924 בין וולובריסנקי וליטבקוב ובהדי ויכוח זה בשנים שלאחר מכן. זרצקי בקושי מזכיר את הרצאתו מלפני שנה[424] שבה הוא חזר למעשה אל עמדת וולובריסנקי. במקום זאת הביע זרצקי תמיכה

---

[419] אין הכוונה כאן לאסכולת קייב שנוצרה עם הקמת המכון ואשר פעלה ביידיש, אלא לחוקרי מדעי יהדות תושבי קייב שקיבלו את הכשרתם לפני המהפכה וכתבו ברוסית.

[420] "רעזאָליוציעס פון דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיעוו", שם, זז' 15 - 24.

[421] זארעצקי 1931 (2).

[422] במבוא כותב זרצקי במפורש שפרק על המרכיב הסלבי הושמט, כי הנושא "טרם זכה לעיבוד מספק" ("נאָכ ניט גענוג דורכגעארבעט"), שם, ז' 3.

[423] פרק "די צייַטונג־שפראכ אונ דער לייענער" שם, זז' 6 - 20.

[424] באזכור האגבי היחיד מבקש זרצקי להצדיק את עמדתו (מבלי להזכיר אותה המפורש!) בטענות שהועלו בוויכוח על כך שפועלים יהודים מתקשים להבין את השפה הספרותית. שם, ז' 20.

ב"דרך המלך" שנקטו בוויכוח ההוא עיתוני קייב שעמדתם הייתה קרובה יותר לעמדת ליטבקוב מאשר לעמדת וולובריסנקי.

המאמר הבא, הארוך ביותר בקובץ, עוסק בסילוק המרכיב העברי מיידיש הסובייטית.[425] אם בעניין ריבוי המילים הרוסיות נסוג זרצקי מעמדתו הרדיקלית לאחר שלא קיבל תמיכה או גיבוי, הרי לגבי המילים העבריות שרר בבריה"מ קונצנזוס שלילי כשאך דרגת השלילה הייתה נתונה לוויכוח. בניגוד לעמדה המתונה של אסכולת קייב שנוסחה ע"י ספיבק זמן קצר לפני כן, בחר זרצקי בדרך קיצונית יותר. הפרק נפתח בסקירה היסטורית של המרכיב העברי ביידיש. זרצקי ראה בתהליך ההשתחררות מהמרכיב העברי מגמה פרולטרית המהווה חלק ממלחמת מעמדות בחברה היהודית. לכן גם המגמה ההפוכה באסכולת ייִוואָ אינה מקרית. זרצקי קרא לחיזוק תהליך הדה-הבראיזציה ביידיש הסובייטית כביטוי למאבק במגמות לאומניות וציוניות. לצד טיעונים צפויים אלה הציב זרצקי נימוקים בלשניים גרידא. לדבריו, ערבוב בין המרכיב הגרמני למרכיב השמי אינו מוצלח מבחינה דקדוקית עקב הקושי ליצור מילים חדשות מאותו השורש, במיוחד כשמדובר במעבר בין חלקי דיבר. זרצקי הכריז על ערבוב גרמאני-שמי כניסוי כושל של ההיסטוריה, אך נראה שבו-זמנית הוא נרתע מהניחוח הגזעני של אמירה זאת וסייג מיד את דבריו באומרו שבדרך כלל ערבוב שפות הוא תופעה בריאה והסיבה לכישלון במקרה זה מזמינה מחקר בלשני מעמיק.[426] סילוק המרכיב העברי אמור אפוא לעשות את יידיש לא רק ל"כשרה" יותר מבחינה אידיאולוגית, אלא גם נוחה יותר לשימוש. לאחר מכן פתח זרצקי בהתקפה על עמדות מחנה המתונים המצדיקים בין היתר שימוש במרכיב העברי כאמצעי להבעת סגנון אירוני וקרא ליצירת סגנון אירוני חדש ואפילו לשון סגי נהור חדשה.[427] בחלק השלישי של המאמר הביא זרצקי רשימה של מילים מהרכיב העברי הנפוצות ביידיש סובייטית עם הצעות להחלפתן במילים אחרות. היו אלה הצעות מרחיקות לכת עד מאוד. אפילו את המילה "אפיקוירעס" במשמעותה הסובייטית החיובית הציע זרצקי להחליף במילה "אנטירעליגיִעזניק"![428] לבסוף הכה זרצקי על חטא השימוש במילים עבריות בספריו ובמאמריו משנים קודמות.

שני המאמרים הבאים בקובץ עוסקים בשירוש המילים מתחום הדת[429] ומילים שאינן תקינות פוליטית.[430] כאן המשיך זרצקי לפתח את רעיון מיגור הרכיב העברי גם מהקשרים שליליים

---

[425] פרק "שטערט ניט דער דעהעברעִזאציע פון ייִדיש", שם, זז' 21 - 78.
[426] שם, ז' 49.
[427] שם, זז' 56 - 57.
[428] שם, ז' 59.
[429] "קעגן נעפּמאנישן גאָט". גם כותרת זאת קשה לתרגום, המילה нэпман שנגזרה מראשי התיבות НЭП ("מדיניות כלכלית חדשה" – "новая экономическая политика") התייחסה לסוחרים ותעשיינים זעירים שפעילותם הייתה חוקית ברפובליקות הסובייטיות בשנים 1921 - 1930. למרות ההיתר הזמני על היוזמה הפרטית יחס הממסד אל הבורגנים היה שלילי והדבר התבטא בביטויים שרווחו בלשון. התרגום המקורב צריך להיות "הלאה האלוהים הזעיר-בורגני!", שם, זז' 79 - 91.
[430] "קעגן שאָוויניזם" ("הלאה הגזענות!"), שם, 92 - 95.

ואירוניים. נימוקו הראשון היה הקושי בהבנת ביטויים ממקורות מקראיים ותלמודיים עבור הקורא הפשוט. נימוק נוסף מעיד על מידת קנאות קיצונית של זרצקי בעשיית סייג לתורה. לפי זרצקי אדם המשתמש בביטויים בעלי מטען דתי אינו אלא "נושא חיידקים" (באצילנטרעגער) העשוי להדביק אחרים העשויים להתעניין במקור הביטויים האלה![431] טהרנותו האידיאולוגית של זרצקי מגיעה למימדים ממש אורוואליאניים,[432] כאשר הוא מציע לצנזר את המילה "אלוהים" מה"אינטרנציונל".[433] גישה דומה הוצעה גם ביחס לביטויים גזעניים שיש לעקרם גם ממהדורות של הסופרים הקלאסיים.[434] לחיזוק טענותיו זרצקי מביא דוגמא של מילון השפה האוקראינית אשר כלל מילים עם השורש ɡиж ואשר עורכיו נעצרו בגין פעילות חתרנית במסגרת משפט СВУ.[435]

בפלייטון קצר[436] העלה זרצקי על נס אוצר מילים לטיני כסמל לאחוות עמים וכמבשר שפה בינלאומית עתידית. כפי שראינו בפרק על המינוח המדעי, מגמת אימוץ מילים בינלאומיות הייתה לקו מוביל ביידיש הסובייטית (ובמידה מסוימת ביידיש בכלל), אך זרצקי הרחיק לכת גם הפעם בהעמדת חזון אידיאולוגי נועז מאחורי מגמה זאת.

לבסוף, הקדיש זרצקי מאמר קצר[437] לביקורת על **י"ש** בגין הקו הטהרני שלו שפירושו העדפת תופעות לשוניות שנוצרו לפני הופעת התנועה המהפכנית ברחוב היהודי (זרצקי ציטט בהגדרה זאת ביקורת של ליטבקוב על כתב-העת[438]). זרצקי גם הביע תמיכה בביקורת שמתח אהרן גורשטיין על כתב-העת בשנת 1929.

העיון בספרו של זרצקי מוכיח אפוא כי למרות הנסיגה מרעיון הלשון היהודית-רוסית, זרצקי לא ויתר על עמדה אשר ניתן להגדירה כשמאלנית-קיצונית ואשר תאמה את רוח הזמן של "התמורה הגדולה". התנגדות זרצקי לקו השמרני של אסכולת קייב, שהחלה כשנה לפני כן, המשיכה לעת עתה למרות היעדר תמיכה מצד ממסד יידיש בבריה"מ. ייתכן כי זרצקי שאב גיבוי או השראה מהממסד הבלשני הכללי שבו הקו הרדיקלי של מאר הלך והתחזק.

---

[431] שם, ז' 87.

[432] ראו דו-שיח בכלא בין סמית' לאמלפורת': "'על מה אתה פה?'... 'יש רק עבירה אחת... עבדנו על מהדורה שלמה של שירי קיפלינג. אפשרתי למילה 'אלוה' להישאר בסוף שורה. החרוז היה 'גבוה'" (במקור האנגלי God ו-rod). ג'ורג' אורוול (תרגום ארז וולק), **1984**, תל-אביב, 2019, עמ' 234.

[433] זארעצקי 1931 (2), ז' 87. עם זאת, זרצקי גם הפגין מתינות ביחס לאלה שדרשו לשרש גם את המילה "רוח" ("גייסט") באומרו שעדיין מוקדם להילחם במילים כאלה (שם, ז' 91).

[434] שם, ז' 95.

[435] שם. אין צורך לומר מה היה טיבו של "משפט" זה שהתקיים באביב 1930. במסגרת המשפט שבוים ע"י ה-ГПУ הועמדו לדין 45 אנשי אקדמיה אוקראינית, רובם מתחום מדעי הרוח, בגין חברות בארגון "האגודה לשחרור אוקראינה" שקיומו פוברק ע"י חוקרי ГПУ. נגד חלק מהנאשמים הוצא גזר דין מוות שהומתק במאסר ממושך.

[436] "ארום א דרוקפעלער", שם זז' 96 - 97.

[437] "ייִדיש! ייִדיש!", שם, זז' 102 - 106.

[438] שם, ז' 106. מצוטט מהמאמר "צוויי יאָר 'די ייִדישע שפראך'", **דער עמעס** (9 פעווראל 1929).

זמן קצר לאחר הופעת ספרו של זרצקי גם שטיף כתב מאמר ארוך ופרוגרמטי שהוקדש למדיניות הלשונית ובעיקר לרכיב העברי ביידיש.[439] שטיף ביקר גישות המייחסות חשיבות מיוחדת למרכיב זה ביידיש ותקף במיוחד ובהרחבה את ויינרייך שטען שיידיש לא הייתה אילולא הרכיב העברי שבה. כנגד זה טען שטיף ששילוב והתכה של הרכיב הסלבי בדקדוק של יידיש יסודיים ועמוקים הרבה יותר מאשר שילוב הרכיב העברי ושהטענה של ויינרייך יכולה להיות נכונה רק לגבי יידיש של שכבות מסוימות ("הזעיר-בורגניות") של החברה היהודית אשר גם יצרו את היידיש הספרותית הישנה, בעת שבפי היהודים הפשוטים ביטויים עבריים היו נדירים הרבה יותר.[440] בדומה לזרצקי גם שטיף נתן סקירה היסטורית של השימוש ברכיב העברי ביידיש והכה על חטאי העבר, כהערכת יתר של חשיבות הרכיב העברי עוד בתקופתו הטרום-סובייטית.[441] מבחינה מעשית הציע שטיף לפתח שפה ספרותית על בסיס יידיש שבפי הפועלים.[442] הקריטריון למדיניות הלשונית צריך להיות התאמת השפה לצרכי המהפכה. בבריה"מ, לדבריו, הלשון מתפתחת מהר מאוד והמרכיב העממי, הפשוט והוולגרי דוחה את המרכיב ה"מעודן".[443] ביידיש ספרותית, טוען שטיף, אין צורך ביותר מ-400-300 מילים ממקור עברי ויש להעשיר את אוצר המילים משני מקורות – אימוץ מילים בינלאומיות ויצירת מילים חדשות ביידיש.[444]

העיקרון האחרון, כלומר הדגשת חשיבות חדשנות מילונית מקורית, והשימוש בנימוקים היסטוריים מסגירים גישה יידישיסטית של שטיף. הדגשת הצורך להשאיר ביידיש כמה מאות מילים עבריות חושפת "מתינות" מסוימת ביחס למקסימליזם האנטי-היסטורי של זרצקי. סמיכות הזמנים בהופעת שני הפרסומים באותו הנושא מעידה על כך שהחרפת מסע הדה-הבראיזציה שהגיע בשלב זה לנקודת השיא שלו נבעה מהוראה או מרמז מלמעלה. בנוסף, הדגשת הפן המעמדי בשפה הושפע ללא ספק השפעה מתורתו של מאר. בכל מקרה, השוני בגישות של שני החוקרים מלמד הרבה על תפקודם של הוגי דעות בתנאים של לחץ אידיאולוגי של מדינה טוטליטרית – גם בביצוע פקודה מטעם השלטון ניכרים הבדלים שמקורם באידיאולוגיות, בגישות מחקריות ובמידת הזדהות החוקר עם המשימה.

באמצע שנת 1931 קרה אירוע שעתיד היה לשנות את פני הפוליטיקה, האידיאולוגיה והתרבות בבריה"מ לעשרות השנים הבאות ובמידה מסוימת עד סוף קיומה. בגיליון 6 של כתב-העת

---

[439] שטיף, "רעוואָליוציע אונ רעאקציע אינ דער שפראכ", **אש"פ**, 1 - 2 (1931), זז' 33 - 54; 1 (1932), זז' 11 - 22, 51 - 52.

[440] שם, 1931, ז' 42 ("מיר האָבן ניט איין יידיש, – מיר האָבן א סאכ יידישן").

[441] שם, ז' 43, באמ' 12.

[442] כדרכו שטיף הזכיר בהקשר זה תקדים היסטורי – ניסיון של זאב לצקי-ברתולדי (וואָלף לאצקי-בערטאָלדי) ליצור סגנון עיתונאי פרולטרי עתיר ביטויים מגורמנים. לדעת שטיף ניסיון זה היה כושל, אך הכוונה והכיוון היו טובים. שם, ז' 53.

[443] שם, 1932, ז' 18.

[444] גם כאן הביא שטיף תימוכין מהעבר – לדבריו, הלקסיקוגרף הידוע י"מ ליפשיץ הבין אף הוא את חשיבות המילים הבינלאומיות להעשרת יידיש. שם, ז' 19.

Пролетарская революция, שעסק בהיסטוריה של התנועה הבולשביקית, התפרסם מכתב מאת סטלין שבו הוא מתח ביקורת חריפה מאוד על אחד המאמרים בכתב-העת.[445] לכאורה, מושא הביקורת היה ספציפי מאוד ובחברה מתוקנת קשה מאוד היה לדמיין השלכות מהפכניות על חברה שלמה לפרסום בכתב-עת היסטורי מקצועי. מכתבו של סטלין לא הכיל תגלית מדעית מרעישה, אך הרמזים שהיו בו בישרו מפנה חד במדיניות הסובייטית. בביקורתו שילח סטלין חיצים מושחזים לעבר הטרוצקיסטים וקרא להגדירם לא כמחנה טועים בתוך התנועה הקומוניסטית העולמית, אלא כאויבי מהפכה. קביעה זאת מפי שליט בדרכו לשלטון בלתי-מוגבל הייתה למעשה התרת דמם של אנשי האופוזיציה השמאלית במפלגה. מעבר להשלכות הפוליטיות החמורות היו למכתב השלכות מרחיקות לכת ב"חזית" התרבות, אם להשתמש בעגה הסובייטית בת הזמן. מעתה הוטל דופי בכל דבר שנדף ממנו ריח של "סטייה שמאלה". אומנם פנייה ברורה ימינה במישור האידיאולוגי והתרבותי הושלמה כחמש שנים מאוחר יותר, אך המכתב של סטלין היה לסנונית הראשונה שכבר בשלב זה עצרה היסחפות לכיוון חזון שמאלי רדיקלי שכלל בין היתר אידיאולוגיה אוניברסלית (אחת ההאשמות נגד הטרוצקיסטים הייתה שאיפתם למהפכה עולמית ואי-אמונתם ברעיון בניית קומוניזם במדינה אחת).

היו גם בני התקופה שלא הבינו מיד את אופי הרמזים ואת רצינות ההשלכות של המכתב. חלפה כמעט שנה עד שהמכון בקייב התכנס לבחינה מחדש של פעילותו.[446] כינוס המליאה של המכון התקיים ב-8 - 9 ביוני 1932 ובנובמבר הופיע גיליון **אש"פ** שהוקדש לו.

הנאום של שטיף שכלל "ביקורת עצמית"[447] ומאמר הסיכום שלו שנכתב כמה חודשים מאוחר יותר[448] מראים שמדיניות המכון כנראה לא הפריעה לשלטונות. בהכאות הריטואליות על חטא אישר שטיף פעם נוספת את המגמות של השנים האחרונות, כלומר התרחקות הדרגתית מסדר היום היידישיסטי והסבת תשומת לב רבה יותר ללשון הפועלים ולריבוד החברתי בשפה. בהירות, דיוק ופשטות הוכרזו כעקרונות מנחים של יידיש הסובייטית. מידה שווה של הביקורת כלפי הימין וכלפי השמאל בנאום מעידה על המשך "דרך המלך" הקייבאית בבלשנות יידיש כפי שנוסחה ע"י שטיף במבוא ל**יידישע סטיליסטיק** באוקטובר 1929. ברוח זאת הודגשה גם חשיבות המאבק בשתי חזיתות, נגד שאריות "הסנגון היהודי" ("ייִדישלעכקייט") ונגד השבלון

---

[445] Сталин (2) 1951.

[446] הנהלת המכון הודתה כי הייתה סבורה שמסקנות מוועידת הלשון הקודמת שהתקיימה בפברואר 1931 אמורות להספיק. "דער רעוויזיע-פּלענום פון דער פילאָלאָגישער סעקציע", **אש"פ**, 4 (1932), זז' 1 - 2. דווח גם על "ערב ביקורת עצמית" שאורגן ביוני במיוחד עבור זרצקי.

[447] שטיפ, "רעוויזיע", שם, זז' 3 - 18.

[448] שטיפ, "מײַנ ענטפער", שם, זז' 53 - 74. המאמר מתוארך ל-14 בנובמבר 1932. במאמר זה שטיף השיב על הביקורת עליו במאמר של צוות הביקורת מהמכון מײַדאנסקי, (ראש הצוות); הורוויץ, מ., לערנער, "וועגן כ. שטיפס ארבעטנ: 'ייִדישע סטיליסטיק', 'שפּראכקולטור', 'רעוויזיע'", שם, זז' 43 - 50 המנתח בעיקר את המתודולוגיה של שטיף בחקר הסגנון והדקדוק.לסדר את המירכאות.

הלשוני החדש.[449] שטיף גם אישר את צדקת הגישה של כתב-העת שלו המתמקד בתורת הסגנון. לעומת הביקורת העצמית הרכה הייתה ביקורתו של שטיף כלפי זרצקי חריפה יותר, אך התמקדה בגישתו הפורמלית בדקדוק ולא בעמדותיו במדיניות הלשונית.

בכינוס נדון בהרחבה ספרו של ספיבק **שפראכקולטור.**[450] הספר זכה לשבחים, הביקורת העצמית של המחבר והביקורת עליו של עובדי מכון אחרים הייתה רכה. מגמת הספר לסילוק מילים עבריות ואימוץ מילים בינלאומיות הוכרה כנכונה. נטען שבספר ניכר מאבק בין מגמה ישנה פולקיסטית-יידישיסטית לבין השאיפה לבלשנות מרקסיסטית. הביקורת נמתחה על המתודה הלא-מרקסיסטית ועל סטיות לכיוון טהרנות וחוסר תשומת לב לדיבור חי של פועלים ואיכרים. צוות המבקרים מהמכון פסק כי לאחר בחינה מחדש ראוי הספר להפוך לאחת מאבני היסוד של התרבות הלשונית של יידיש הסובייטית.[451]

שני נאומים בכינוס ייצגו עמדות שמאליות יותר. שמעון דובין תקף את שטיף ואת כתב-העת בגין נטייה ליידישיזם וחיבה ללשון עממית וללשון קלסיקונים וצידד בהתקפת גורשטיין על כתב-העת בשנת 1929.[452] זרצקי תקף בנאום קצר את שטיף בגין התייחסות בלתי-מספקת לפן המעמדי בשפה ובגין האדרת ברגלסון כסופר מופתי.[453]

גיליון **אש"פ** המוקדש ל"רוויזיה" מותיר רושם מוזר, אך מהווה עדות אופיינית מאוד לתקופה. הגיליון עבה במיוחד (75 עמודים) והכנתו לקחה זמן רב (רוב תוכנו נוצר ביוני ומסירתו לדפוס התרחשה בדצמבר). המלל הרב שבגיליון מדהים בחוסר תוכן ממשי. נראה שלחץ חיצוני אילץ את המכון הקייבאי להניח בצד את עיסוקיו הרגילים ולהשקיע משאבים ומאמצים אדירים בפעילות מאומצת שחלקה היה תשלום מס שפתיים וחלקה הסוואה וערפול. הרי למעשה הקו של כתב-העת והמכון זכה לאישור מחדש, אך המוסדות האלה היו חייבים לעמוד בדרישת עריכת ביקורת עצמית וחשבון נפש לאור משב הרוח האידיאולוגי החדש. למצב המגוחך מוסיפה העובדה שהמסר החדש שהחוקרים היו אמורים להפנים לא היה ברור וחד-משמעי (ייתכן כי המתנה לרמזים נוספים גרמה גם לעיכוב בהופעת הגיליון). מכיוון שלא היה איתות ברור לפנייה ימינה הסתפק הכינוס בחזרה על המנטרות של השנים האחרונות. הביקורת כלפי השמאל התבטאה לעת עתה בביקורת על הפורמליזם בדקדוק, כאשר נושא הדגל של השמאל הקיצוני – מאבק ברכיב העברי, כמעט ולא הוזכר ומכל מקום לא נאמרו בעניין שום חידושים. מדהימה גם העובדה שבעת ששני הספרים החשובים ביותר של אסכולת קייב בעניין המדיניות הלשונית זכו ב"תעודת כשרות" מחודשת, ספרו האחרון של זרצקי בעל המגמה השמאלית-

---

[449] שם, ז' 74.

[450] ספיוואק, "וועגן בוכ "שפראכקולטור" אונ וועגן אייניקע מײַנע פּרינציפּן ארבעטן", שם, זז' 17 - 28; שטיף, נאָכעמ, יאָפע, ש., ראבינאָוויטש, מ. "וועגן ספיוואקס "שפראכקולטור"", שם, זז' 35 - 42; ספיוואק, "אייניקע שלוס-וואָרטער", שם, זז' 51 - 54.

[451] שם, ז' 42.

[452] דאָבין, ״מײַנע פּעלערנ". שם, זז' 27 - 34.

[453] זאַרעצקי, "צו כ' שטיפס 'רעוויזיע'". שם, זז' 49 - 52. זרצקי גם מתח ביקורת על סגנונו הניהולי של שטיף.

רדיקלית לא הוזכר ולו במילה אחת! נראה כי זיהוי המגמה האנטי-עברית עם טרוצקיזם היה צעד נועז ומסוכן מדי, אך מצד שני גם חיזוק המגמה היה עלול להיתפס כסטייה מסוכנת שמאלה.

לקראת סוף שנת 1932 גם אסכולת מינסק השמיעה סוף-סוף את קולה בעניין המדיניות הלשונית. בקובץ שהוקדש לציון 15 שנים למהפכה הבולשביקית שהוכן ע"י המכון המינסקאי פורסמה סקירה היסטורית של בלשנות יידיש הסובייטית בתקופה הנדונה. הסקירה נכתבה ע"י חיים הולמשטוק, שהועמד בראשות המחלקה הבלשנית של המכון אחרי מותו של ויינגר ואחרי שאליעזר וילנקין שם את פעמיו לכיוון מוסקבה.[454] הסקירה מעידה על חוסר ביטחון מסוים של אסכולת מינסק בביקורתה כלפי יריבתה הקייבאית. מצד אחד, מצוינת השפעה חזקה של היידישיסטים בתקופה הראשונה שאחרי המהפכה בזכות הכשרתם ויוקרתם, ואף מובעת הכרה בתרומה של היידישיזם בטיהור יידיש ממרכיבים מגורמנים.[455] המחבר המינסקאי לא ערער על תוצאות הוויכוח המעצב של השנים 1923 - 1924 ואף הכיר בהישגי שטיף וזרצקי בתחום הסטיליסטיקה.[456] מצד שני, הולמשטוק מתח ביקורת חריפה על גישתו של שטיף שאותה הוא כינה "אמפיריזם וולגרי" ועל שמרנותו היידישיסטית שהתבטאה בנטייתו לשפה עממית ובחיבת יתר שרחש ללשון הקלסיקונים החיים ברגלסון ודער נסתר.[457] הטענה האחרונה כבר הושמעה ע"י זרצקי, כך שאפשר לדבר על ניסיון זהיר לפתוח במסע חדש נגד אסכולת קייב מכיוון שמאל, אחרי שהניסיון השני לקדם רוסיפיקציה רדיקלית של השפה לא צלח. נראה כי להססנות של הולמשטוק היו שלוש סיבות – תמיכת הממסד בדמות ליברברג באסכולת קייב; חשש מזיהוי נטיות שמאליות רדיקלות עם הטרוצקיזם בעקבות כתב המארות של סטלין; מחסור בכוח אדם מוכשר דיו שיכול היה להתעמת עם קייב.

ביטוי נוסף לעמדת אסכולת מינסק היה מאמר שהופיע בקובץ בלשני מינסקאי ואשר הוקדש להקבלות לשוניות בין יידיש לבלרוסית.[458] המאמר מכיל דוגמאות מעניינות רבות של תרגומי שאלה מבלרוסית בניבי יידיש ברוסיה הלבנה. מחבר המאמר, הבלשן המינסקאי הצעיר הרצל

---

[454] האָלמשטאָק, "פופצן יאָר אָקטיאבער-רעוואָליוציע און דער יידישער שפּראכפּראָבלעם (אייניקע סאכאקלען)", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 45 - 75.
וילנקין (1894 - 1985), יליד פלך ויטבסק, הגיע לפטרוגרד בשנת 1917, בשנים 1921 - 1925 למד באוניברסיטה ובשנים 1926 - 1929 היה דוקטורנט ("аспирант") במכון למזרחנות. בשנת 1929 עבר למינסק והשתלב בעבודה הבלשנית במכון. באמצע שנות השלושים עבר למוסקבה ועבד בה בספרייה הממלכתית ע"ש לנין. אחרי המלחמה התגורר בלוגה שבמחוז לנינגרד. בשנת 1971 עלה לישראל.
https://rujen.ru/index.php/%D0%92%D0%98%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%98%D0%9D_%D0%9B%D0%B5%D0%B9%D0%B7%D0%B5%D1%80
/https://eleven.co.il/jewish-languages/general-info/11655

[455] האָלמשטאָק, "פופצן יאָר אָקטיאבער-רעוואָליוציע און דער יידישער שפּראכפּראָבלעם (אייניקע סאכאקלען)", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 48 - 49.

[456] שם, ז' 75.

[457] שם, ז' 67.

[458] שקליאר, "יידיש-ווייסרוסישע שפּראכלעכע פּאראלעלן", **ל"ז**, 1 (1933), זז' 65 - 80.

שקליאר (1904 - 1966)[459] טען שההשפעה בין יידיש לבלרוסית הייתה הדדית והדגיש, ברוח התקופה והאסכולה, את הדימיון בתנאים חברתיים ובאורח חיים ואת הקרבה הכלכלית בין האוכלוסיות היהודית והבלרוסית שהיו קיימים כביכול בשטח ושתרמו להיווצרות מבנים מקבילים בלשון. שקליאר לא תקף במישרין את קו המפלגה שתאם את השקפת אסכולת קייב, אבל בדרך מתוחכמת האופיינית לשיח הסובייטי הביע את עמדתו בעקיפין, באמצעות גידופים נמרצים לעבר "פעילי יידיש פאשיסטיים בחו"ל" היוצאים ללחום כנגד חידושי לשון סובייטיים המועתקים מרוסית.[460]

מאמר של מרדכי גיטליץ בקובץ המינסקאי **אפנ וויסנשאפטלעכנ פראָנט** (להלן **אוו"פ**)[461] המשיך באותה הדרך של ביקורת סמויה. המחבר יצא בשצף-קצף נגד המדיניות הלשונית של "יידישיסטים-פשיסטים" המבקשים למשוך אחורה את ההמונים המתחלנים[462] ורואים בסביבה זעיר-בורגנית דתית נחשלת מקור להעשרת השפה.[463] עם זאת, המאמר אינו מאשים בכך את אסכולת קייב בתקופה הנוכחית ואף מבקר את זרצקי בגין קיצוניות לכיוון השני בספרו **פאר פראָלעטאַרישער שפראך**[464] (זאת הביקורת המפורשת הראשונה על הספר).

בינתיים מגמת הפניית הכוחות להתבטאויות סרק הלכה והתחזקה. אסכולת קייב פרסמה בביטאונה פעם נוספת מסמך פרוגרמטי שנוסח ע"י ספיבק.[465] המסמך מרבה להתייחס למאבקים שהוזכרו לעיל, פוליטיים בחלקם הגדול, בין האסכולות השונות בבלשנות הסובייטית הכללית ובבלשנות האוקראינית והבלרוסית. החלק הרלוונטי לענייננו העוסק במצב בבלשנות יידיש מכיל מעט חידושים ביחס להצהרות רשמיות קודמות ו"הביקורת העצמית" התייחסה בעיקר לפן המתודולוגי והארגוני של העבודה הבלשנית ובמיוחד לשלבים המוקדמים יותר בפיעלות המכון הקייבאי וכתב-העת **י"ש/אש"פ**. הסטייה שמאלה של זרצקי בעניין שפה יהודית-רוסית זכתה שוב לגינוי. הוכרז על תכניות לעתיד. תכניות אלה חיזקו בסך הכול עוד יותר את המגמה הבזבזנית של תחילת שנות השלושים, אם כי הוחלט גם על משימה בעלת ערך ממשית, דהיינו תכנית לחקר יידיש הסובייטית החיה, שכוונתה הייתה בין היתר לתרום לעיצוב והכוונה של המדיניות הלשונית.[466]

---

459 http://unicat.nlb.by/opac/pls/dict.prn_ref?tu=r&tq=v0&name_view=va_all&a001=BY-SEK-337115&strq=l_siz=20

460 שקליאר, שם, ז' 79.

461 "די שפראכ-"בויונג" פונ די פאשיזירטע יידישיסטן", **אוו"פ**, 5 - 6 (1934), זז' 84 - 98.

462 שם, ז' 98.

463 שם, ז' 88.

464 שם, ז' 94.

465 ספיוואק, "וועגן דעמ קאמפ אפנ לינגוויסטישנ פראָנט", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), זז' 5 - 28.

466 שם, ז' 26.

3.1.7 מותו של שטיף ושינוי המתכונת של **אש"פ**, 1933 - 1934

הגיליון הכפול של **אש"פ** שבו פורסם המאמר הארוך של ספיבק היה האחרון במתכונת של כתב-עת דו-חודשי דק שפנה אל הקהל הרחב. החלטה מלמעלה[467] קבעה שמעתה כתב-העת יופיע כקובץ מאמרים קטן יותר בפורמט, אך עבה יותר. המעבר למתכונת החדשה גרם לעיכוב בהופעת הגיליון הבא.

ב-7 באפריל 1933 נפטר נחום שטיף. בישיבה מ-21 באפריל 1933 מונה אליהו ספיבק לממלא מקומו[468] וב-11 ביוני הוא מונה רשמית למנהל המחלקה הפילולוגית של המכון בקייב.[469] באותה הישיבה יזמו חברי המחלקה הקמת ועדה מיוחדת להנצחת מפעלו של שטיף והועלו הצעות להוציא לאור את כתביו בשני כרכים ואף להקים לו אנדרטה ("דענקמאָל"). ספק אם הקמת הוועדה אושרה בסופו של דבר ע"י הנהלת המכון, מכל מקום קובץ כתבי נחום שטיף מעולם לא ראה אור.

למעשה לא הוקדש לשטיף אף גיליון בודד של **אש"פ**. במקום זאת פורסמו בשני גיליונות של כתב-העת ארבעה מאמרים מאת עמיתיו-תלמידיו של שטיף למחלקה הפילולוגית עם הערכת מפעלו הבלשני. מלבד ההספד[470] עסקו המאמרים בהערכת הרכיב העברי במורשת שטיף,[471] בהשקפתו על הוראת הלשון בבתי-הספר[472] ובגלגוליו האידיאולוגיים בתקופתו הסובייטית.[473]

בדברי ההספד של דובין ניתנת הערכה ביקורתית מאוד של עברו היידישיסטי של שטיף, של השקפתו על לשון עממית ולשון הספרות היפה כשני מופתים לטיפוח השפה, של בסיס תיאורטי חלש כביכול לפעילותו בראשית תקופתו הסובייטית ושל כמה קביעותיו בתורת הסגנון. לעומת זאת, דובין שיבח את פעילות שטיף בשנים האחרונות ובמיוחד את מפעלו בתיאור ההיסטוריה של יידיש ספרותית מודרנית.

ספיבק התייחס בסך הכול בחיוב למחקריו של שטיף בתחום הרכיב העברי של יידיש, אך סייג חלק ממסקנותיו ועמדותיו. שטיף קישר לדידו בצורה מכנית מדי בין הרכיב העברי לרכיב

---

[467] כנראה במשרד החינוך של אוקראינה. מהפרוטוקול של ישיבת המחלקה הפילולוגית מ-21 באפריל 1933 עולה כי המחלקה ביקשה לדחות את ביצוע ההחלטה ולהוציא לאור עוד שניים-שלושה גיליונות במתכונת הקודמת. ארכיון ייוואָ, Box 55, Folder 3237 (RG 3), עמ' 3.
https://digitalassets.yivo.org/RG%203/F3201-3300/ya-rg3-f3237.pdf

[468] ספיבק עצמו ראה בזרצקי את המועמד המועדף, אלא שזרצקי לא רצה לעבור לקייב, שם. שם מוזכר שהניסיונות להעביר את זרצקי למכון נעשו גם קודם, דבר מעיד על כך שבחילוקי הדעות בין זרצקי למכון לא הייתה עוינות אישית.

[469] "באשלוסן פון פרעזידיום פון אינסטיטוט וועגן דער ארבעט פון דער סעקציע", **אש"פ**, 1 (1934), ז' 66.

[470] דאָבין, "נאָכעמ שטיפ". **אש"פ**, 1 (1934), זז' 53 - 63.

[471] ספיוואק, "וועגן דעהעברעיִזאציע אוו וועגן דעמ העברעישן "עלעמענט" אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1934), זז' 3 - 22.

[472] מיִדאנסקי, "פראָבלעמעס פון שפראכ-אונטעריכט אינ כ' שטיפס ארבעטן", **אש"פ**, 2 (1934), זז' 39 - 67. המאמר עוסק בעיקר ביחס שטיף להוראת דקדוק.

[473] סלוצקי, "דער וועג פונעמ כ' נ. שטיפ צו באפריִענ זיכ פון זיִנ יידישיסטישער יערושע אוו דער זשורנאל "אפנ שפראכ-פראָנט" ("די יידישע שפראכ")". **אש"פ**, 2 (1934), זז' 67 - 89. מאמר זה נכתב באוגוסט 1935.

שמקורו בתחום הדת. אליבא דספיבק יש להילחם באוצר מילים של ההווי הישן, יהיה מקורו אשר יהיה. עם זאת, ספיבק ביקש לרכך את הרושם של סובלנות יתר כלפי הרכיב העברי וציין שיש להגביל שימוש ברכיב זה גם כשמדובר בסאטירה או סטיליזציה.[474] ספיבק גם מתח ביקורת על מגמתו של שטיף לטפח את הרכיב הגרמאני כ"יידי" ו"עממי" אמיתי וראה בכך ביטוי של מגמה יידישיסטית.[475]המאמר האחרון העוסק בשטיף נכתב כבר אחרי הוועידה הגדולה של מאי 1934 ומהווה אפוא עמדה "סופית" של אסכולת קייב אחרי ניצחונה הגדול בוועידה זאת (על כך להלן).[476] המאמר כתוב בנימה ביקורתית למדי וחוזר על הטענות כלפי שטיף מתחילת שנות השלושים – שטיף היה מלומד בורגני יהיר, אוהד אסכולת ייווָא, טהרן "אנטי-רוסי" שפסל את לשון העיתונות הפרולטרית וניסה להסוות את טהרנותו בשיקולי "בהירות", אך עם הזמן תיקן את דרכיו ואחרי המפנה של שנת 1931 החל בעבודה פוריה תוך שימוש בכלים נכונים ודביקות בעמדות נכונות. ראוי לציין כי מחבר המאמר הוא בר סלוצקי, נציג האגף הימני של אסכולת קייב אשר הרבה בדבריו להכות על חטאי התמיכה בעמדות הטהרניות של שטיף.

נוצר רושם שהביקורת החריפה יחסית של אסכולת קייב על שטיף, במיוחד זאת שפורסמה אחרי הוועידה הקייבאית, נועדה לרכך רושם של "ניצחון הימין על השמאל" בתשלום מס שפתיים בלתי-מחייב, מה גם שלפני הוועידה מתח ה"שמאלן" המינסקאי אגורסקי ביקורת על פולחן אישיות של שטיף שנוצר במכון בקייב (על כך להלן).

3.1.8 ויכוח על אופיה של יידיש הסובייטית בשנים 1933 – 1934 והכרעתו בוועידת הלשון בקייב במאי 1934

מיד אחרי מותו של שטיף החל המכון בקייב להתכונן לוועידה לשונית חדשה, שאמורה הייתה לקבל החלטות חדשות בעניין המדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית. ההכנה לוועידה עוררה שוב פולמוס בין הימין לשמאל. השמאל החל להתכונן לקרב מכריע בוועידה ובדצמבר 1933 פתח במתקפה חדשה נגד "לאומנות" ("נאצדעמיזם"[477]) במדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית. בראש החזית התייצב היומון המינסקאי **אָקטיאבער** (גלגולו של **וועקער** מהוויכוח של שנת 1924) שאף כינס ב-31 בדצמבר 1933 במערכת שלו ועידה בהשתתפות הבלשנים

---

[474] ספיוואק, "וועגן דעהעברעיזאציע אונ וועגן דעמ העברעישנ "עלעמענט" אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1934), ז' 20.

[475] שם, ז' 11.

[476] הערכה מאופקת ורחוקה מ"פולחן אישיות" כלשהו של שטיף ומפעלו נשמרה גם אחרי המלחמה. השוו סקירה ביוגרפית קצרה ב**ס"ה**, 6 (1964), ז' 157. למרבה הצער, לא ברור אם הסקירה נכתבה ע"י פלקוביץ' או ע"י אחד מנציגי אסכולת קייב. הערכה חיובית, אך גם היא נטולת הערצה מצויה אצל לויצקר "זײַן בײטראָג אין אונדזער קולטור-אויצער", **ס"ה**, 12 (1969), זז' 127 - 131.

[477] הביטוי מהווה תרגום המושג הרוסי нацдемовщина שרווח במסעות האידיאולוגיים נגד ביטויי לאומיות אוקראינית ובלרוסית בסוף שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים. מסעות אלה עשו שמות בעולם האקדמי, ובמיוחד בתחום מדעי הרוח של שני העמים. הרדיפות הגיעו לשיאן בשנים 1930 - 1931 עם משפטי "האגודה לשחרור אוקראינה" («Спілки визволення України» Процес) ו"האגודה לשחרור בלרוס" (Справа «Саюза вызвалення Беларусі») שפוברקו ע"י הנקוו"ד.

מהמכון המינסקאי.[478] אל העיתון המינסקאי הבכיר הצטרפו עיתונים צנועים יותר – עיתון הנוער המינסקאי **דער יונגער ארבעטער**, **אָדעסער ארבעטער** האודסאי והעיתון **שטאָלענע נאָדל** שהופיע במפעל טקסטיל גדול בחרקוב. במשך כמה חודשים האגף השמאלי של ממסד יידיש הסובייטי הוביל מסע תוקפני רווי ביטויים חזקים ("למען טהרת הלשון הבולשביקית", "לנתץ ביטויי לאומנות...") ופרסם ב-18 בפברואר 1934 מכתב גלוי למערכות שלושת העיתונים הגדולים של שלוש הבירות עם קריאה לרפורמה ביידיש הכתובה שעיקרה פסילת ביטויים ממוצא עברי וגרמאני שהציבור מתקשה להבין, ובמיוחד חידושי לשון על בסיס רכיבים אלה, ופתיחת סכר בפני מילים ממקור רוסי.[479]

תגובת "שטערנ" (החרקובאי) הייתה בשלב זה זהירה והתבטאה בעיקר בהדגשת הצורך להילחם בשתי החזיתות, כלומר לצד המאבק במגמות יידישיסטיות להימנע גם מהקצנה שמאלה.[480] העיתון הזהיר במיוחד בפני צעדים חד-צדדיים ובלתי-מתואמים ("פארטיזאנערײ").[481]

אלא שב-18 במרץ 1934 קרה דבר ששינה לגמרי את יחסי הכוחות בוויכוח ולמעשה הכריע את תוצאתו. בעיתון "פרבדה" הופיע מאמר "על הלשון" ("О языке") מאת מקסים גורקי. מי שהוכרז רשמית כאבי הספרות הסובייטית יצא בשצף-קצף נגד המגמות לז'רגוניזציה של השפה הרוסית שהתבטאה בין היתר בחיקוי הלשון המדוברת. "הסופר הפרולטרי הדגול" אף יצא להגנת אוצר מילים ממוצא סלבי-כנסייתי ושיבח את לשונו של הכומר אבקום, סופר דתי בן המאה השבע-עשרה. למען הסר ספק שמא מדובר בדעתו הפרטית של גורקי לווה המאמר בהערת מערכת שחיזקה את דבריו של גורקי בדברי בכירי מפלגה וגם חשפה את שמו של אחד הסופרים שעליהם כוונה הביקורת.[482]

להטלת הפצצה העוצמתית של גורקי היו השלכות מרחיקות לכת עבור כל התרבות הסובייטית עד סוף שנות קיומה. המאמר היווה נקודת מפנה ביחס הממסד הסובייטי אל הספרות הקלאסית ולשונה. ראוי במיוחד לציון טיהור שמה, אומנם באופן חלקי ומרומז, של מורשת התרבות הדתית. ברור שהיו לכך השלכות גם עבור תרבות יידיש הסובייטית.

---

[478] מידע מפורט מאוד על השתלשלות הוויכוח מובא בפרסום: קאנער, י., "ביבליאָגראפיע פון דער שפּראכ-באראטונג", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 280 - 294.
ראו גם טיוטה של הרשימה הביוליוגרפית הזאת בתיק מיוחד בארכיון ייוואָ:
https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373821 Box 67, Folder 3378 (RG 3)

[479] טקסט המכתב מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 303 - 306. "רעדאקציע אונ ארבקאָרנ 'שטאָלענע נאָדל' – אינ די רעדאקציעס 'דער שטערנ', דער 'עמעס' אונ 'אָקטיאבער', 13 פעווראל 1934".

[480] מאמר המערכת "אויכ דעמ קאמפ אינ דער שפראכ-פראגע פירנ אפ צוויי פראָנטנ", **דער שטערנ**, 41 (18 בפברואר 1934), ז' 3. הטקסט מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 307 - 311.

[481] שמידט, בלינדער, "א בריוו אינ רעדאקציע". **דער שטערנ**, 41 (18 בפברואר 1934).

[482] Горький 1934.

ב-24 במרץ 1934 הופיע מאמר מערכת ב**עמעס** המוסקבאי שבאופן צפוי רתם את מאמרו של גורקי לוויכוח ברחוב היהודי.[483] מנקודה זאת מחנה השמאל עבר לעמדת מגננה[484] ואילו התותחים הכבדים של **עמעס** ו**שטערנ** רעמו. ב-11 באפריל 1934 פרסם **עמעס** מאמר שבו פירט ליטבקוב את עמדתו.[485] הוא יצא נגד "הלשון האודסאית", דהיינו הצפת השפה בביטויים רוסיים,[486] קרא למתינות הן בשאילת מילים מרוסית והן בסילוק מילים מהמרכיב העברי והגן על חידושי מילים סובייטיים על בסיס אוצר המילים של יידיש. מכיוון שליטבקוב היווה באותה התקופה את הסמן הימני של השיח הבלשני ברחוב היהודי בבריה"מ,[487] הוא רצה גם לבטח את עצמו במצב מסוכן זה ושילח כמה האשמות מוגזמות לעבר שטיף המנוח שבסביבות שנת 1928 ביקש כביכול לבטל את המורשת המהפכנית של 60 השנים האחרונות ולהחיות שפה ארכאית של שרה בת-טובים ו"צאינה וראינה" בשם האדרת לשון עממית.[488] גם לזרצקי הזכיר ליטבקוב את "חטאיו" בתקופתו הפורמליסטית ה"ימנית" כביכול.

ב**דער עמעס** פורסם גם מאמר מעניין וחשוב מאת ותיק פעילי יידיש הסובייטיים שמעון דימנשטיין.[489] דימנשטיין העיד על פעילותו בעיתונות יידיש הסובייטית בתחילת דרכה ושפך אפוא אור על התקופה שנותרה מחוץ למסגרת מחקר זה. הוא הודה בכך שהתעמולה הבולשביקית ביידיש הקפידה על הלשון הספרותית המקובלת ואף נקטה בדרך טהרנית יותר מהעיתונות הבורגנית ביצירת מונחים סובייטיים חדשים. באשר למדיניות שיש לנקוט עכשיו דרש דימנשטיין קודם כול אחידות לשונית מבלי ליצור כמה סוגי יידיש לפי הרפובליקות. במאמר גם נוסחו שני עקרונות (סותרים בחלקם זה את זה) שעתידים היו לאפיין את המדיניות הלשונית

---

[483] "א שטימ, וואָס וואָרנט", **דער עמעס**, 69 (24 במרץ 1934), ז' 3.
העיתוי של הופעת המאמר באמצע הוויכוח ביידיש ושתיקת **דער עמעס** דווקא עד לנקודה זאת מפליאים, אך אמנע מלבנות השערות מרחיקות לכת במסגרת עבודה זאת.

[484] למשל במאמר של אושרוביץ' (אָשעראָוויטש, א., "קעגן די אווטאָנאָמיסטישע רעשטלעך אין דער פראגע פון דער שפראכ", **אָקטיאבער**, 87 (17 באפריל 1934), זז' 3 - 4. מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 321 – 327) יש התנערות מהעמדה האנרכיסטית של **אָדעסער ארבעטער** ומובעת עמדה שאין צורך לסלק את כל המילים ממקור עברי. למרות הדברים האמורים, מרוב הבחינות מדובר במאמר שמאלני מובהק שאף מדביק ליריבים תווית חדשה – "אוטומוניסטים"!

[485] ליטוואקאָוו, "פאר א ריינעמ אונ סאָוועטישנ יידיש". טקסט המאמר מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 311 - 320.

[486] מעניין שליטבקוב תיאר את עמדת השמאל כ"לעצור את יידיש בשלום-עליכם ולאחר מכן רק לקחת מרוסית". לא מצאתי ניסוח מפורש כזה אצל נציגי השמאל עצמם, אך אם הקביעה אכן משקפת את עמדתם היא מהווה עדות חשובה להגדרת מינימלית של גבולות יידיש הספרותית, לפחות אחרי שנת 1924.

[487] הדבר עולה בבירור מדיונים והחלטות בוועידה בקייב במאי 1934.

[488] דוגמא נוספת לאינסטינקט הסובייטי להתנער מהתווית של הסמן הקיצוני באמצעות איתור מישהו קיצוני יותר מצויה במאמר נוסף ב**דער עמעס** שבו המחבר ביקש בסוף המאמר התוקף את השמאל "לגנות גם את הימין" ומזכיר דובר אנונימי במערכת העיתון שביקש ליצור ספרות פוליטית מקורית ביידיש במקום המתורגמת. שפראכ, פ., "א מוסטער פון פרינציפלאָזיקייט", 20 באפריל 1934, **דער עמעס**, מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 327 - 330. שפרך הגן על חידושי מילים סובייטיים והותקף על כך ע"י אנשי מינסק.

[489] דימאנשטיינ, שימענ, "צו דער שפראכ-בראטונג", **דער עמעס**, 103 (6 במאי 1934), ז' 2. מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 338 - 343. בשנים 1930 - 1937 ערך דימנשטיין את כתב-העת *Революция и национальности* ובתפקיד זה צבר ידע וניסיון רבים בעניין מדיניות לשונית של עמי בריה"מ השונים. כך, הוא ציין שמקבילות לסטייה שמאלה של **אָדעסער ארבעטער** מצויות אצל העמים הפיניים באזור וולגה ואילו בעיה הדומה לבעיית הרכיב העברי קיימת אצל עמים מוסלמיים בבריה"מ ביחס לרכיב הערבי והפרסי.

של יידיש הסובייטית בתקופתה המאוחרת (שהונהגה למעשה ע"י אסכולת קייב) – דהיינו, יש לשאול מילים בינלאומיות מלשונות בריה"מ מבלי להתחשב ביידיש בחו"ל ויש להקפיד על קרבת יידיש לגרמנית.[490]

בסוף אפריל 1934 פרסמו את עמדותיהם גם המוסדות המדעיים.[491] מאמר העמדה של אסכולת מינסק נכתב ע"י שמואל אגורסקי, מנהל המכון שלא היה בלשן, אלא היסטוריון. הדבר יכול להעיד על אחד מהדברים הבאים או על שניהם גם יחד: ראשית, הנושא נתפס כחשוב מאוד; שנית, חסרו במינסק בלשנים שבידם אפשר היה להפקיד משימה זאת.[492] תוכן המאמר מוכיח שממסד יידיש במינסק לא ראה את עצמו מחויב לנהוג לפי פסיקת **דער עמעס**[493] – אגורסקי פסל את פרשנות העיתון המוסקבאי לדברי גורקי והשיב מלחמה שערה בצורה תקיפה תוך ויתורים מועטים יחסית. מחבר המאמר סקר בקצרה את תולדות המדיניות הלשונית של יידיש בבריה"מ, אך ביטא עמדה הרבה פחות פייסנית מהעמדה שנוסחה ע"י המינסקאי הולמשטוק שנה וחצי לפני כן. אגורסקי ירה בכל הכיוונים, אך עיקר גידופיו הופנה ימינה – כלפי דובין וסלוצקי מאסכולת קייב, כלפי מייסדה המנוח שטיף שתלמידיו הפכוהו שלא בצדק לדמות נערצת, כלפי ליטבקוב המוסקבאי ואף כלפי התיאטרון היהודי במוסקבה. גם בנחלתו שלו מצא אגורסקי סטיות ימינה, כגון פעילותו של ויינגר והפעילות המוקדמת במינסק בכלל ואפילו את המילון היידיש-בלרוסי שראה אור בשנת 1932 הוא פסל בגין המילים מהמקור העברי המופיעות בו! הביקורת של אגורסקי על הסטיות השמאליות הייתה מצומצמת ביותר, מה גם שחלק מהוויתורים לא היו בשטח מינסק – אליבא דאגורסקי עמדת מינסק בוויכוח מהשנים 1923 - 1924 הייתה נכונה, אך וולובריסקי היה קיצוני מדי; באשר לוויכוח הנוכחי, כשעיר לעזאזל הוכרז העיתון האודסאי שגם הוא "הלך רחוק מדי" ובכלל החברים באוקראינה הלכו בדרך פופוליסטית של היגררות אחר ההמונים.

גם וולובריסקי עצמו נרתם לעזרת אסכולת מינסק ופרסם מעין השלמה למאמרו של אגורסקי באותו הגיליון של הקובץ הבלשני המינסקאי.[494] וולובריסקי התנער אומנם מה"קיצוניות" של

---

[490] השאיפה להאחדת השפה תוך כדי גירמונה ואף שחזור מילים מגורמנות שנדחקו מיידיש מצאה את ביטויה גם במאמרו הפרוגרמטי של ליטבקוב בכתב-העת הבירוביג'ני **פאַרפאַסט**. ליטוואקאָוו, מוישע, "מאכן אָרדענונג אין דער שפראכ-וויסנשאפט", **פאַרפאַסט**, 1 (1936), זז' 148 - 165, במיוחד זז' 160 – 161.

[491] [לעוויטאן; ספיוואק] "די סאָוועטישע שפראכפאָליטיק אין אָנוועגדונג צו יידיש", **דער שטערן**, 94 (23 אפרעל 1934), זז' 2 - 4. מדובר בבסיס להרצאותיהם בוועידה הקרובה; אגורסקי, שמועל, "וועגן דער איצטיקער שפראכ-דיסקוסיע", **אָקטיאבער**, 92 (24 אפרעל 1934), ז' 2; 93 (25 אפרעל 1934), ז' 3. מופיע גם ב**אש"פ**, שם, זז' 331 - 337. מדובר בפרקים ממאמר "דער קאמפ קעגן נאציאָנאליזם אפּן שפראכ-פראָנט" שפורסם במלואו ב**ל"ז**, 2 (1934), זז' 3 - 31.

[492] אומנם חיים הולמשטוק ניהל את המחלקה הבלשנית, אך ייתכן שלא היה מספיק נחוש בעמדות השמאליות של הממסד המינסקאי או שמא נתיירא מבלשני קייב בעלי שיעור הקומה.

[493] הדבר עשוי ללמד אותנו דבר-מה על אופיה של הפוליטיקה היהודית בבריה"מ. ייתכן כי **דער עמעס** שאף למעמדו של "פרבדה" ברחוב היהודי, אך היה חסר לו לכך גיבוי רשמי. מכל מקום, יחסי הכוחות במרחב המצומצם והמעורפל של מדיניות סובייטית ברחוב היהודי בתקופת היבסקציה ובמיוחד בתקופה שאחרי פירוקה מהווים תחום בתולי ומרתק למחקר עתידי.

[494] וואָלאָבערינסקי, א., "דער קלאסנקאמפ אינ דער יידישער שפראכ", **ל"ז**, 2 (1934), זז' 91 - 123.

עמדתו מלפני עשר שנים (כשבדרך הוא השמיץ את זרצקי בגין הבעת עמדה דומה בשנת 1930), אך עיקר חמתו יצא נגד היידישיזם שעם עמודי התווך שלו נמנה, לצד שמואל ניגר וחיים ז'יטלובסקי ה"פשיסט", גם נחום שטיף. וולוברינסקי גינה את המגמה היידישיסטית להרבות במילים מהרכיב העברי ולהמעיט ברכיב הסלבי ואפילו מנדלי זכה לגינוי בגין נטייתו לסלק מילים סלביות במהדורותיו המאוחרות. המאבק ביידישיזם אינו מסתכם בשאלת המרכיבים – וולוברינסקי פסל גם טהרנות תחבירית נוסח כתב-העת הקייבאי וציין לטובה חידושים תחביריים של יידיש הסובייטית שנוצרו בהשפעת השפות הסלביות.

הבלשן שקליאר פירט יותר את כוונותיה והשקפותיה של אסכולת מינסק בסקירתו ההיסטורית והלקסיקוגרפית על חידושי לשון סובייטיים ביידיש.[495] שקליאר הציע נוסחה מפולפלת ושנונה למדי שהעניקה לגישה המינסקאית ייחוס היסטורי ובכך פיצתה על אחד מצדדיה החלשים. לפי שקליאר יידיש סובייטית (בעצם בגרסתה המינסקאית) המשיכה את המסורת המהפכנית של הלשון – כפי שיידיש של התנועה המהפכנית שפעה ביטויים מגורמנים, כך יידיש הסובייטית שואבת בהרחבה מרוסית, הרי בשני המקרים מדובר בשפות המובילות בתנועה המהפכנית בתקופה הנדונה.[496] מלבד קביעה תיאורטית זאת, שונה למדי מעמדות שניסח ספיבק בניירות העמדה הרבים, לא חלק שקליאר על הפרקטיקה הלשונית של אסכולת קייב – ביקורתו על גילויי טהרנות ביידיש הסובייטית מתרכזת בחידושי שנות העשרים המוקדמות. ייתכן שבניגוד לשני המאמרים הקודמים בקובץ נכתב מאמרו של שקליאר אחרי מאי 1934.[497]

ב-7 במאי 1934 נפתחה הוועידה הלשונית הגדולה בקייב והיא נמשכה חמישה ימים.[498] הוועידה הוגדרה כוועידה כלל-אוקראינית, אך למעשה היו בה נציגים (116 נציגים בעלי זכות הצבעה) משלוש הרפובליקות בעלות האוכלוסיה היהודית-אשכנזית והמוסדות הציבוריים שפעלו ביידיש.[499] מארגני הוועידה היו משרד החינוך של אוקראינה, המכון בקייב ומערכת העיתון החרקובאי **שטערן**.[500] נכחו גם עובדי מוסדות אקדמיים לא-יהודיים.[501] נציגי מוסדות

---

[495] שקליאר, "די סאָוועטישע נײַבילדונגענ אינ יידיש", שם, זז' 46 - 90.

[496] שם, זז' 47, 59 - 60.

[497] על כך מעיד הדמיון בתוכן ההתקפות על ה"סטיות" ימינה ושמאלה ובמינון התקפות אלה בין מאמרו של שקליאר להחלטות הוועידה. הקובץ מתוארך לשנת 1934 בלבד ואין בו שום אינדיקציה לתאריך הופעה מדויק.

[498] על הוועידה ראו גם Estraikh 1999, pp. 32-34.

[499] לא מצאתי רשימה שמית של משתתפי הוועידה, אך בארכיון ייוואָ מצוי תיק המוקדש לארגונה. בין מסמכיו הרבים נמצא פילוח של המשתתפים בוועידה לפי מקום מגוריהם, עיסוקם, השכלתם והשתייכותם למפלגה הקומוניסטית. ראו: ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 67, Folder 3377 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373820.

כמו-כן, ייתכן שכינוס ועידה בהיקף רחב כל-כך היה רעיון של קמנשטיין, כפי שעולה ממכתבו אל ספיבק מ-16 במרץ 1934. ראו: ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 67, Folder 3376 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373819, ז' 51

[500] ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 67, Folder 3376 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373819, ז' 14.

[501] היה אף ניסיון שלא צלח להזמין לוועידה מלנינגרד את איוון משצ'נינוב (Иван Иванович Мещанинов, 1883 - 1967), יד ימינו של מאר וככזה אישיות מספר שתיים בממסד הבלשני הסובייטי. שם, זז' 9 - 10, 14, 31 - 32, 56.

המפלגה והשלטון של אוקראינה הסובייטית. הוועידה נפתחה בנאומו של מנהל המכון הקייבאי יוסף ליברברג.

נאומי הבכירים ביום הראשון הבהירו מיד את מאזן הכוחות. ליברברג התייחס ל"סטיות" לשני הכיוונים, אך אם ביקורתו על הטהרנות התייחסה לשנות העשרים ולא נקבה בשמות של אנשים (הוזכר רק כתב-העת **י"ש**), הרי החיצים שכוונו שמאלה היו מושחזים יותר – התיאוריות של וולובריסנקי וזרצקי הוכתמו כביטויי "לאומנות רוסית"[502] וקמנשטיין זכה לביקורת עקב סלידתו מגרמנית דווקא. גם עורך העיתון האודסאי ש' אליק[503] הוזכר בנאום. לדברי ליברברג, העם אינו זקוק למתווכים המתיימרים ליצור עבורו שפה מובנת.[504]

סגן שר החינוך של אוקראינה אנדריי חוויליה סיפר על המאבק בלאומנות באקדמיה האוקראינית וציין בסיפוק שבניגוד למצב באוקראינית מגמה טהרנית ביידיש הסובייטית כמעט ואינה קיימת, להוציא פעילותו של קמנשטיין שאליה התייחס חוויליה בהרחבה.[505]

אחרי התוויית הכיוון ע"י הבכירים הושמעו במליאה ביום השני לוועידה שני נאומים שפירטו יותר את כוונות המארגנים ואשר באופן לא מתפיע היוו בסיס להחלטות הרשמיות שהתקבלו בהמשך. מיכל לוויטן, עיתונאי ופעיל חינוך בכיר בממסד יידיש הסובייטי, נתן בנאומו הקצר סקירה היסטורית של הסטיות האידיאולוגיות ברחוב היהודי בתקופה הסובייטית. מהסטיות ימינה צוינו: הפעילות בשנות העשרים של ישראל יכינסון (יאכינסאָן, 1891 - 1970) שעסק בעיקר בחיבור ותרגום של ספרי לימוד וכריסטומטיות והרבה להשתמש ברכיב העברי של השפה; טיפוח ארכאיזמים ביידיש ע"י שטיף ומוסדותיו ב-1926 - 1930 ולשונו של עיתון **דער עמעס** בשנים 1925 - 1926. מניין הסטיות שמאלה, כמו גם הגדרתם כביטויי לאומנות רוסית, תאמו את הנאמר בנאום ליברברג (קמנשטיין צוין כסוטה בשני הכיוונים בבת אחת!).[506] ראוי לציין שלוויטן ציין במפורש שהמכה המוחצת למגמות אלה ניתנה ע"י מאמרו של גורקי. בהגדרתו את דרך המלך של יידיש הסובייטית העיד הנחתום על עיסתו בציינו כמופת את לשונו

---

[502] שוב מדובר בפרשנות של המושג "גרויסהערשערישער שאָוויניזם" (великодержавный шовинизм), כלומר לאומנות של עם ריבוני וחזק. מושג קרוב נוסף בלשוננו בהקשר זה הוא "אימפריאליזם לשוני".

[503] לא הצלחתי לדלות עליו מידע ביוגרפי ואפילו לא את שמו הפרטי המלא.

[504] "כראָניק פון דער אוקראיניישער שפראכ-בארָטונג", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 275 - 276.

[505] כווילִיא, א. א., "צושטאנד אפּן שפּראכפראָנט אין אוקראינע", שם, זז' 11 - 27. הנאום מופיע גם תחת הכותר "דער קאמפּ אפּ צוויי פראָנטן אין יידישן שפּראכוויסן" ב**וואָ"ר**, 1 - 2 (1934), זז' 9 - 25.

[506] בתיק של הוועידה ביִיווָאָ מצויה התכתבות בין קמנשטיין לקראת הוועידה ומיד אחריה. ספיבק הזמין את קמנשטיין להרצות בוועידה. קמנשטיין הסכים להרצות על מגמות בלשון עיתוני יידיש שהופיעו במפעלים גדולים ("פילטיראזשקעס") ואף שלח לספיבק את טיוטת הרצאתו. האם תוכן ההרצאה גרם לגינוי עמדתו? האם ספיבק טמן לקמנשטיין מוקש והזמינו לוועידה כשהוא ידע על הגינוי ואף תכנן אותו? אין לי על כך תשובות. מכל מקום, קמנשטיין עזב את חרקוב בשנת 1935 וייתכן כי הדבר קשור לכך שסר חנו בעיני שלטונות אוקראינה. אך עדיין לא סביר שמותו במוסקבה במהלך "הטיהורים הגדולים" היה קשור לעמדותיו בנושא כה שולי כטהרנות בתחום יידיש. סביר יותר להניח שלמעצרו תרמה עובדת מגוריו בפולין בשנים 1918 - 1925 – האשמתו דווקא ב"ריגול" תומכת בהשערה זאת.
ראו: ארכיון ייווָאָ, (RG 3) Box 67, Folder 3376, זז' 11 - 12, 50 - 51, 62 - 63.

של **שטערנ** החרקובאי, שלוויטן היה עורכו הראשי בשנים 1928 - 1932. מבין שלושת היומונים הגדולים הוביל עיתון זה לדברי לוויטן את הקו הנכון בניגוד ל**דער עמעס** הימני מדי ו**אָקטיאבער** השמאלני. לוויטן תקף גם את עמדת אגורסקי ובסופו של דבר גם נאומו היה מכוון יותר נגד השמאל מאשר נגד הימין.[507]

הרצאתו הארוכה של ספיבק[508] חשובה במיוחד והיא מהווה למעשה את הגרעין התוכני של הוועידה והבסיס להחלטותיה. ההרצאה פורשת את המשנה האידיאולוגית של מדיניות יידיש הסובייטית החל מאמצע שנות השלושים שאפשר לנסחה כ"סובייטיזציה שאין פירושה רוסיפיקציה". הסעיף הראשון בתכנית הפעולה של בלשנות יידיש הסובייטית בשלב זה היה "שותפות לשונית" ("שפּראכגעמיינזאמקייט") עם לשונות בריה"מ, כלומר שאיפה לאחידות בהתפתחות לשונית עם שפות סובייטיות אחרות.[509] כבסיס פילוסופי לתפיסה זאת שימשה הנוסחה "אחידות הצורה עקב אחידות התוכן", כלומר אחידות הולכת וגדלה באורח החיים בין העמים הסובייטיים השונים תביא בהכרח גם לאחידות לשונית. בהתאם לתפיסה זאת גונתה מלחמתו של שטיף ואסכולתו בהעתקות מרוסית כביטוי לטהרנות. עם זאת, ספיבק פסל גם גישה מכנית המתעלמת מייחודיותה של יידיש, תוך שהוא מביא דוגמאות – כולן מאסכולת מינסק. כפתרון מעשי למימוש הנוסחה החדשה הוצע שימוש נרחב במילים בינלאומיות – שכבה זאת בלשון הוגדרה ע"י ספיבק כ"רכיב" בנוסף לרכיבים המסורתיים של יידיש המקובלים בבלשנות היידישיסטית. גם כאן ניגח הבלשן הסובייטי את היידישיסטים המפחדים לדבריו מרכיב זה. גם יחס מזלזל של יידישיסטים כבורוכוב ושטיף המוקדם אל הרכיב הסלבי שתואר על-ידיהם כ"שריד" זכה להתייחסות ביקורתית של ספיבק, אך מיד לאחר מכן הפנה ספיבק את חיצי ביקורתו לכיוון ההפוך וגינה בהרחבה שימוש מוגזם ברכיב הסלבי המפריע לאחידות הלשון (אפילו י"מ ליפשיץ זכה בביקורת רכה על נאמנות יתר לניבים מקומיים). ספיבק גינה גם את הרומנטיזציה של הרכיב הסלבי ע"י וולובריסקי, זרצקי וקמנשטיין והציע להמשיך ללכת בדרך המלך של בלשני אוקראינה (תוך הסתייגות מליטבקוב בימין). לבסוף התייחס ספיבק לבעיה בוערת של בלשנות סובייטית – מהי לשון עממית האמורה לשמש מקור להשראה והעשרה עבור השפה הספרותית? התשובה שהוצעה הייתה שהכוונה היא לשפה של פועל ואיכר מפותחים ופעילים פוליטית וכמופת של שפה ספרותית יכולה לשמש שפת העיתונות והספרות הסובייטית, כשלשבח מצוינים במפורש שמותיהם של הפובליציסט ליטבקוב (!)

---

[507] לעוויטאנ, מיכל, "אינ קאמפ אפ ביידע פראָנטנ", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 77 - 79 (גם ב"כראָניק", ז' 277).
[508] ספיוואק, "פראָבלעמעס פונ סאָוועטישנ יידיש", שם, זז' 28 - 76.
[509] מטבע הדברים, אחידות כזאת יכולה להתבטא קודם כול בשדות סמנטיים של מושגים חדשים, בקווי דימיון בהתפתחות סגנונית והרבה פחות במורפולוגיה, עקב השוני האדיר במבנה הדקדוקי של השפות השונות. למעשה, מדיניות לשונית אחידה של השלטון הסובייטי יצרה מעין Sprachbund סובייטי. להיווצרות האחדות הלשונית הסובייטית ומאפייני תפקודה במישורים השונים מוקדש ספרו של 1966 Дешериев.

והפרוזאיקן מאיר אלברטון (אלבערטאָנ). הודגש גם הצורך ללוות מאוצר המילים של העגות המקצועיות.

נראה כי חידושה העיקרי של תכנית ספיבק הוכתב ע"י נסיבות פוליטיות ותרבותיות כלל-סובייטיות של תקופה שבה חלום המהפכה העולמית נגוז והתחזקה המגמה להסתגרות בריה"מ בתוך עצמה. בתנאים אלה היה חשוב יותר לשמור על אחדות תרבותית סובייטית מאשר על אחדות של לשון יידיש בעולם כולו. עם זאת, בשלב זה מעמדה של יידיש כשפה שוות זכויות במשפחת השפות הסובייטיות לא הוטל בספק והובטחו ייחודיותה והמשכיותה התרבותית. למרות הדיפת התקפת השמאל ה"פופוליסטי" על יידיש הספרותית הרטוריקה של הצד המנצח הייתה בשלב זה זהירה למדי. בנאומו של ספיבק בולטת הביקורת על מורשת שטיף המוקדם ועדיין מעטים בו שבחים לקלסיקונים שילכו ויתרבו לקראת סוף שנות השלושים.

אחרי הנאומים הפרוגרמטיים החל שלב ה"דיונים".[510] מחנה השמאל הבין את הרמזים העבים של מארגני הוועידה ומגביהם הבכירים והמשך הוועידה הפך לקומדיה עצובה של "ביקורת" עצמית, הכאות על חטא, הצטדקות והאשמות הדדיות בתוך המחנה המובס. המינסקאים התנערו מהאודסאים והאודסאי אליק גינה את המינסקאי אגורסקי. כולם גינו את קמנשטיין – כשמאלן וטהרן בבת אחת. התנהגות המובסים תואמת בבירור את הגבולות בין הרפובליקות – עורכי עיתוני אודסה וחרקוב אליק וולטמן (וועלטמאנ)[511] "התקפלו" לגמרי ולמעשה שימשו שעירים לעזאזל וזאת ככל הנראה הן בשל מעמדם הצנוע והן בשל נוכחות בכירים אוקראיניים בוועידה שהביעו את עמדתם בצורה נחרצת למדי; הנציגים הבלרוסיים (אגורסקי, עורך **אָקטיאבער** בר [בער], הולמשטוק ובמיוחד המילונאי שקליאר)[512] נסוגו מעמדתם אך במעט ואף המשיכו לתקוף את הימין; נציגי מוסקבה, שלתרבות יידיש בה חסר מעמד מרכזי וגג ארגוני, יכלו להרשות לעצמם להביע עמדות עצמאיות. כך מאיר הר (הער), עובד הוצאת הספרים המוסקבאית **דער עמעס**, הגן על עמדותיו של שטיף מסוף שנות העשרים. לעומת זאת, פלקוביץ' הביע עמדה שמאלנית מובהקת ודרש לסלק מילים עבריות ולהעדיף מילים בינלאומיות וסלביות. זרצקי עצמו שלל בפומבי את התיאוריה שלו על הופעת היהודית-רוסית, אך תבע יחס סובלני יותר אל מילים סלביות. הוא גם הפגין שוב גישה טכנוקרטית בהציגו כאידיאל "שפה פרולטרית מושלמת טכנית" ("טעכניש פולקומע פראָלעטאַרישע שפּראַך"). בתוך שאר המלל של הדיונים ראויות להתייחסות שתי אמירות: זו של הסופר הפרולטרי

---

[510] "דעבאטן איבער די פאָרטראָגן פון די כ"כ ספיוואק אונ לעוויטאנ", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 80 - 107.

[511] לא הצלחתי לדלות על ולטמן שום מידע ביוגרפי ואפילו לא את שמו הפרטי.

[512] ראו בחומר של ייוואָ התכתבות בין המכונים במינסק ובקייב מפברואר-אפריל 1934 לגבי השתתפות נציגי מינסק בוועידה שבולטת בה היריבות בין שני המכונים. כך, נציגי קייב לא ששו לעדכן את עמיתיהם במינסק לגבי התכנית. בנוסף, הולמשטוק הציע שבתכנית הוועידה תיכלל הרצאתו של שצקי על הקצרנות בכתיבה ובהדפסה, אך הרצאה כזאת לא נכללה בתכנית, אם כי המכון ביקש להזמין ממינסק שני קצרנים: ארכיון ייוואָ, Box 67, Folder 3376 (RG 3) https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373819, זז' 5, 7 - 8, 17 - 22, 41 - 42, 57.

אברהם אבצ'וק שציין שבחצי השנה האחרונה המאבק נגד לאומנות אוקראינית גרם להעברה מכנית של ההאשמות לרחוב היהודי[513] (בכך מתחזק הרושם העולה מדברי חוויליה בפתיחת הכנס שהממסד המפלגתי היה בסך הכול מרוצה מבלשני יידיש שלא גילו נטיות לאומניות מובהקות); וזו של ברוך (באָרוכ)[514] שעלה על נקודה חשובה: אחת הסיבות לוויכוח ולהופעת העמדה השמאלנית היא דאגה מפני בעיה אמיתית של התבוללות לשונית ונסיגת יידיש שדחקה לחיפוש פתרונות יצירתיים של פשרה בין השפות. ליברברג חתם את הדיון בפסקו לטובת עמדות לוויטן וספיבק. אישור עמדה זאת התקבל בהסכמה כללית (פה אחד!).

מלבד ישיבות המליאה נערכו בוועידה גם ישיבות של שני מדורים, המדור הלקסיקולוגי והמדור הדקדוקי-מתודי. תוכן ההרצאות במדור הלקסיקולוגי מנותח בפרקים על המינוח ועל המילונאות. במדור המתודי הרצה זרצקי על תחביר יידיש הסובייטית (על כך בהמשך) ואילו יתר ההרצאות הוקדשו להוראת הלשון בבית-הספר, נושא שאינו נדון בעבודה זו.[515]

ב-11 במאי 1934 בערב נפתחה ישיבת הסיום של הוועידה בנאומו של שר החינוך של אוקראינה ולדימיר זטונסקי. נאומו הרוסי של האורח הבכיר כוון אף הוא נגד השמאל, אם כי בצורה רכה יחסית. זטונסקי גינה ביטויי "לאומנות רוסית" ("גרויסהערשערישער שאָוויניזם") ומתח ביקורת על אגורסקי שהרחיק לכת במאבקו ב"לאומיות דמוקרטית" תוך הזנחת המאבק בלאומנות הרוסית. כביטוי להפרכת השמועות על פניית מדיניות המפלגה לכיוון הלאומנות הרוסית ציין זטונסקי את הקמת המחוז היהודי האוטומוני בבירוביג'אן שזה עתה התרחשה.[516]

התוצאה המרכזית של הוועידה היה נייר עמדה שטיוטתו הוכנה ע"י המכון הקייבאי ונוסחו הסופי גובש ע"י ועדה שנבחרה בוועידה.[517] עקב חשיבותו הרבה של מסמך זה כדאי להביא את סיכומו בהרחבה.

<u>הישגי התקופה הסובייטית</u>

- בתקופת השלטון הסובייטי גדל מאוד אוצר המילים של יידיש וזאת מבלי לפגוע במסגרת הלשון;
- מבחינת התחביר והסגנון יידיש השתחררה מערפול וריבוי מלל זעיר-בורגניים;
- ישנה התקדמות משמעותית גם בדרך לאחידות השפה.

---

[513] גם מיידנסקי מהמכון בקייב אמר דברים דומים.
[514] לא עלה בידי לדלות שום מידע עליו.
[515] פאלקאָוויטש, "יידיש אינ שול", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 192 - 201; לויצקער, "וועגן דעם צושטאנד פונעם שפראכ-לימעד אינ שול", שם, זז' 202 - 229; מיַדאנסקי, "וועגן די לערנביכער אפ יידיש", שם, זז' 230 - 249.
[516] זאטאָנסקי, וו. פ., "לענינישע נאצפאָליטיק אונ די קולטור-בויונג פונ די יידישע ארבעטנדיקע מאסנ", שם, זז' 7-10. הנאום מופיע תחת הכותר "לענינישע נאצפאָליטיק אונ די קולטור-בויונג צווישנ די יידישע ארבעטנדיקע מאסנ" גם ב**וואר**, 1 - 2 (1934), זז' 5 - 8.
[517] "טעזיסנ. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אינ אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 250 - 269.

השתחררות מאוצר מילים זר

- אוצר מילים מגורמן שלא הספיקו להשתחרר ממנו לפני המהפכה;
- רובן המכריע של המילים העבריות שטיפחו הרומנטיקנים הלאומנים. התהליך טרם הושלם;
- הנהגת לשון תקינה פוליטית.

התקרבות לשפות אחרות

- מספר הולך וגדל של מילים בינלאומיות;
- אחידות במבנים דקדוקיים עם שפות סובייטיות אחרות;
- השפעה של שלוש השפות המזרח-סלביות, כולל השפעה דקדוקית.

מאבק בלאומנות היהודית

הלאומנות ה"מקומית" (לאומנות של מיעוטים), כלומר האוקראינית והבלרוסית, היוותה את הסכנה העיקרית בשנים 1931 - 1932. ביטויי לאומנות מקומית ברחוב היהודי היו:

- ניסיון לטשטש הבדלים מעמדיים בשפה, כולל תיאוריה על הטבע הפרולטרי של יידיש (כלומר הנגדת יידיש ה"עממית" לעברית ה"בורגנית", כשבעצם גם יידיש יכולה להיות בורגנית או זעיר-בורגנית);
- טהרנות לשונית – קנוניזציה של תופעות שהיו לפני הופעת התנועה המהפכנית היהודית ופסילת תופעות חדשות.

מגמות אלה בלטו אצל שטיף עד הכנס של שנת 1931 ובעיתונות הסובייטית בשנים 1922-1924.

עם ביטויי הלאומנות היידישיסטית נמנו:

- טיפוח ארכאיזמים (מהרכיב הגרמאני);
- טיפוח מילים ממקור עברי, במיוחד אצל יכינסון;
- מאבק בהעתקות מרוסית;
- הימענות מהשאלת מילים סלביות;
- טהרנות אנטי-גרמנית של קמנשטיין.

היידישיזם אומנם נוצח, אבל עדיין קיימת הברחה של תכנים יידישיסטיים סמויים.

מאבק ב"לאומנות הרוסית"

עם ביטויי המגמה ההפוכה נמנו:

- השאלה נרחבת מדי מרוסית בעיתונות (אזכור מפורש של רוסיה הלבנה הושמט מהנוסח הסופי);
- זרצקי והתיאוריה על "היהודית-רוסית";
- עיתונות אודסה;
- הכחשת המוצא הגרמאני של יידיש ע"י עורך **שטאָלענע נאָדל** ולטמן, ובמיוחד על-ידי קמנשטיין.

<u>עקרונות למדיניות הלשונית בהמשך</u>

- אין להעתיק ליידיש באופן מכני את המאבק נגד הטהרנות האוקראינית והבלרוסית. כמו ששתי השפות האלה קרובות לרוסית, כך יידיש קרובה לגרמנית;
- יש להילחם בז'רגוניזציה במסווה של התקרבות ללשונות בריה"מ;
- עד היום העבודה נעשתה בדרך הנכונה. תפקיד חשוב בעיצוב השפה שיחקו העיתונים. תפקיד חשוב במיוחד בגיבוש השפה הספרותית נועד לתרגומי מרקס, אנגלס, לנין וסטלין;
- אין לפסול מילים נרדפות מטעמים טהרניים;
- אין להיגרר לפשטנות ורשלנות ("עקיזם");
- אין להרשות אנרכיה, יש לשאוף לאחידות, יש להילחם באוטונומיה הדקדוקית של רוסיה הלבנה.

<u>בעיות קונקרטיות ופתרונן</u>[518]

- יש לחדש מילים סובייטיות על בסיס אוצר המילים של יידיש;
- בראשי תיבות יש לשמור על מרכיבים מיידיש אם מדובר בקיצור להברה הראשונה, אך לשאול ראשי תיבות מרוסית כשמדובר בקיצור לאותיות ראשונות;
- יש להמשיך לנקות את השפה ממילים ארכאיות – הקריטריון אינו המוצא, אלא המטען האסוציאטיבי (ריכוך לגבי הטיוטה שבה נדרש ניקוי ממילים <u>עבריות</u> מיותרות);
- אין לפסול מילים ממוצא עברי במקרים הבאים: 1) כשקשה להחליף אותן; 2) כשהמילה העברית מוסיפה גוון משמעות; 3) כשהיא מוסיפה גוון סגנוני; 4) לצורך לעג (שימוש זהיר);

[518] מלבד הנושאים שנמנו להלן הוגדרו גם עקרונות ליצירת מילים חדשות ולגיבוש מינוח מדעי. עקרונות אלה מנותחים בפרקים העוסקים בנושאים אלה.

- שאלות הסגנון – לשון העיתונות נותנת דוגמא טובה של סגנון; לעומת זאת לשון הספרות היפה סובלת מגישה נטורליסטית שופעת מלל האמורה לחקות לשון מדוברת; אין להגזים בשימוש ברכיב העברי לצורכי לעג;
- משימות לבלשנים[519] – להשיג אחידות במושגים סובייטיים; לגבש כללים דקדוקיים (מין, מספר, התאמה בין חלקי הדיבר); ליצור מונחונים ומילונים גדולים; להוציא לאור ספר דקדוק נורמטיבי; להקים ועדת לשון יידיש כלל-סובייטית.

הוועידה הסתיימה בהכאות על חטא וגינויים רשמיים.[520] גונו השמאלנים קמנשטיין, אליק וולטמן ובנפרד מסיעתם גם זרצקי. אגורסקי זכה לגינוי רך יותר בגין תמיכתו בסטייה שמאלה ובגין לשונו הבוטה מדי כלפי הימין. לצורך האיזון גונו גם נציגי הימין, שבהיעדר ליטבקוב שחלה ולא הגיע לוועידה,[521] "מונו" במקומו דובין, ששיבח את פעילותם של שטיף וליטבקוב בתקופה המוקדמת, והמשורר דוד הופשטיין שציין לטובה את פעילות ייוואָ. גינוי ריטואלי ומאולץ זה לא יכול היה להטעות בדבר התוצאה האמתית של הוועידה. הפעם ההחלטות התקבלו לא פה אחד, אלא בהימנעות זרצקי – עובדה המצביעה פעם נוספת על מעמדו העצמאי עקב בכירותו המדעית והימצאותו במוסקבה, כלומר גם מעל וגם מעבר למסגרות הממוסדות של שתי האסכולות המסונפות לאקדמיות הלאומיות.

אחרי הוועידה פרסמו שלושת העיתונים המרכזיים תגובות עליה. **דער עמעס** פרסם תיאור כמעט פיוטי עם נימה של שמחה לאיד למפלת השמאלנים שמרוב בהלה הסתכסכו בינם לבין עצמם.[522] **דער שטערן** האוקראיני ציין שהוועידה הייתה למעשה כללית-סובייטית, טענה שהייתה בה כנראה מידה של הגזמה והצגת הרצוי כמצוי.[523] העיתון גם ציין את התפקיד המוביל במדיניות הלשונית של העיתונות, של תרגומי מייסדי המרקסיזם ושל הספרות היפה. לעומת זאת, היומון המינסקאי נהג כפי שהתנהלותו תוארה ב**דער עמעס** – בגידופים נגד קמנשטיין וזרצקי.[524] מחבר המאמר וולובריסנקי גם הגיב בלעג על צהלת הניצחון במחנה יריביו

---

[519] במבוא לקובץ המוקדש לכנס הובטח כי כנסים בנושאים ספציפיים לצורך האחדת אוצר המילים והצורות הדקדוקיות יכונסו בשנתיים הקרובות. הדבר לא קרה, אך היה ניסיון לכנס ועידת לשון יידיש בבירוביג'ן (על כך להלן). "פון דער רעדאקציע", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 5 - 6.

[520] "רעזאָליוציע", שם, ז' 270; "דערקלערונגען", שם, זז' 271 - 274. ראו גם טיוטות של הצהרות המובסים והצהרת הסיכום של הכנס עם תרגומיהן לאוקראינית בארכיון ייוואָ: (RG 3) Box 67, Folder 3377 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373820, זז' 8 - 29.

[521] **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 103.

[522] אלטשולער, מ., "נאָכ דער שפראכ-בראטונג", **דער עמעס**, 103 (16 מאי 1934), ז' 2. מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 343 - 346.

[523] גאָלדענבערג, ב., "אפ ריכטיקע באָלשעוויסטישע פּאָזיציעס", **דער שטערן**, 117 (23 מאי 1934), ז' 2. מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 346 - 350. גם עיתוני יידיש אחרים באוקראינה הגיבו על הכנס, ראו למשל את מאמר המערכת "פאר א ריינעם אונ רײַכן סאָוועטישן ייִדיש" ב**פּראָלעטאַרישע פּאָן** הקייבאי, 67 (22 מאי 1934), ז' 1.

[524] וואָלאָבערינסקי, א., "די שפראכ-בראטונג אינ אוקראינע אונ איר באדײַטונג", **אַקטיאבער**, 116 (27 מאי 1934), ז' 3. מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), 350 - 354.

בשימו בפיהם את "תיאוריית התור" ("אָטשערעד-טעאָריע") שלפיה בשנת 1931 הכו בימין ועכשיו הגיע התור של השמאל.

בתמיכת **דער עמעס**, **דער שטערנ** וחשוב מכול, בתמיכת הממסד הפוליטי של אוקראינה הסובייטית, נחלה גישת אסכולת קייב ניצחון מוחץ. השמאל "התקפל" והסתכסך. אלא שלניצחון זה היו התסייגויות רציניות. לפחות מאז שפורקה היבסקציה לתרבות יידיש בבריה"מ חסר גג ארגוני כלל-סובייטי וכתוצאה מכך חסרו גם אמצעי אכיפה ברמת בריה"מ כולה. החלטות התקבלו בתיאום משרדי החינוך של שלוש הרפובליקות וסביר להניח שתיאום בנושא שולי כמו הלכות יידיש לא היה הדוק ומחייב אפילו בתנאים של מדינה טוטליטרית ריכוזית. נציגי מינסק לא יכלו להרשות לעצמם מרד גלוי נגד קו מפלגה מפורש, אך יכלו לסנדל את ביצוע ההחלטות בתוך הרפובליקה שלהם. למעשה מה שהפריע לעצמאות אסכולת מינסק בסוף שנות השלושים לא היו ההחלטות שהתקבלו בקייב, אלא מחסור בכוח אדם מיומן – המכון במינסק לא היה מסוגל לפתח אלטרנטיבה לאסכולת קייב ברוב תחומי הבלשנות. אחרי הכנס הוציאה אסכולת מינסק קובץ בלשני אחד ולבסוף, ממש ערב המלחמה הופיע המילון היידיש-רוסי. להלן נראה באיזו מידה קיבלה על עצמה אסכולת מינסק המתפוררת את דין הוועידה בקייב.

3.1.9 סגירת המכונים בקייב ובמינסק בשנת 1936

אסכולת קייב בבלשנות יידיש וכתב-העת שלה עברו זעזועים וגלגולים רבים. גיליון **אש"פ** שראה אור בדצמבר 1935 היה האחרון במתכונת שנקבעה אחרי מות שטיף. הגיליון הבא הופיע כבר בסדרה חדשה (ואחרונה) בשנת 1937 ואין בו הכרזות רשמיות ואף אזכורים של ארגון מחדש של התחום. מאמרו המחקרי האחרון של יפים מלמד המנוח (1951 - 2021) מאפשר לנו להשלים את החסר בתולדות אסכולת קייב.[525] במאי 1936 הוחלט לסגור את המכון בקייב ולהקים במקומו מסגרת מצומצמת בהרבה בשם "לשכה (קאבינעט) לתרבות יהודית". חיסול המוסד היה קשור הן לשינוי במדיניות השלטון הסובייטי כלפי מיעוטים לאומיים אקסטריטוריאליים והן לגל הטרור הגדול שהתקרב ואמור היה להפיל חללים רבים בכל מערכות המדינה והחברה. מהעובדות המובאות במאמרו של מלמד ובתעודות המקוריות הנספחות אליו עולה כי מכל תחומי המדע שהמכון עסק בהם דווקא הבלשנות נפגעה פחות מתחומים אחרים. מתוך חברי המחלקה הפילולוגית נפל קורבן לטרור העורך הלשוני מיכל לוויטן.[526] הוא נעצר

[525] Меламед 2020.

[526] מאוחר יותר בגל הטרור הגדול, ב-1 באוקטובר 1938 נעצרה אלמנתו של נחום שטיף דבורה. בפברואר 1939 היא הואשמה בהשתתפות בפעילות אנטי-סובייטית של בעלה! בנוסף, הבלשנים מקייב דובין וסלוצקי הוזכרו כ"לאומנים" השותפים למעשיה. הדבר מעיד על היעדר אחידות מוחלטת ותיאום מוחלט בין זרועות השלטון הסובייטי. הרי בממסד המדעי זכה שטיף לביקורת מרוככת למדי ולא הייתה התנערות מפורשת ממורשתו. סביר להניח שלחוקרי הנקוו"ד היה נוח יותר לטפול אשמה באופן אוטומטי ורטרואקטיבי על אדם מת, מהגר ובעל רקע

כבר באפריל 1936, נשפט לחמש שנות מאסר ומת במחנה בשנת 1938.[527] יש לציין שלוויטן לא היה בלשן מקצועי וכוכבו החל לדעוך עוד בתחילת שנות השלושים (הוא הודח מתפקיד העורך הראשי של היומון החרקובאי **שטערנ** בשנת 1932), כך שסביר להניח שהעסקתו במחלקה הפילולוגית הייתה מתוך אילוץ ולא מתוך רצון. הפוגרום במחלקות האחרות של המכון היה יסודי יותר – שמונה מעובדיו בהווה ובעבר הוצאו להורג, כולל מנהלו לשעבר יוסף ליברברג.[528] בסך הכול לפחות עשרים מעובדי המכון נעצרו במהלך "הטיהורים הגדולים".[529] אחרי ה"ארגון מחדש" המוסד היה אמור לכלול שלושה תקנים של עובדים מדעיים בתחום הבלשנות, תקן אחד בתחום חקר הספרות ותקן אחד בתחום חקר הפולקלור.[530] חמש המחלקות האחרות, כולל המחלקה להיסטוריה, חוסלו. למעשה, אחרי פתיחתו מחדש של המוסד בסוף 1936 כלל מדורו הבלשני חמישה חוקרים.[531]

מה היו הסיבות, אפוא, שחרבו השלופה של המשטר כמעט ופסחה על תחום הבלשנות ובכך הפכה אותו לתחום המוביל של מדעי היהדות באוקראינה הסובייטית בסוף שנות השלושים? נראה כי הסיבה העיקרית היא שינוי היחס למיעוטים אקסטריטוריאליים. אומה ללא שטח לא הייתה זקוקה כביכול להיסטוריוגרפיה או ללימודי סוציולוגיה משלה, אך עדיין נותרה, לפחות בשלב זה, עם לשונה (אם כי סגירת בתי-הספר ביידיש בשטחי אוקראינה בשנת 1938 העידה שגם גורלן של לשונות מיעוטים אלה נגזר). סיבה אפשרית נוספת נושאת אופי מקרי בחלקו. דיווח על מצב המכון בעקבות בדיקה מטעם המפלגה שהוכן בתחילת שנת 1936[532] מרבה לעסוק ברקע המפלגתי של עובדי המכון. מסתבר שעובדים רבים במכון, כולל נושאי משרות בכירות, היו בעבר חברים ב"בונד" או במפלגות ציוניות. כאלה היו מנהל המכון גרשון גורוכוב וחמישה מתוך שמונת מנהלי המחלקות. המחלקות היחידות שבראשן לא עמדו בונדאים או ציונים לשעבר היו המחלקה הפילולוגית, המחלקה לחקר הפולקלור ומחלקת הספרייה. אומנם גם במחלקה הפילולוגית היו עובדים בעלי רקע לא כשר (דובין, לויצקר,[533] סלוצקי ווילנקין

אידיאולוגי זר מאשר להוציא מחדש "הודאות" מאסירים חיים. העובדה שדובין וסלוצקי הוזכרו כאשמים, אך לא נעצרו מחזקת השערה על גישה מרושלת של החוקרים למלאכת תפירת התיק. דבורה שטיף זוכתה במשפט ב-26 במרץ 1939 והדבר קשור ככל הנראה לעצירת גל הטרור בשנת 1939. שם, עמ' 147, 150.

[527] תיק החקירה נגד ספיבק כרך 2 (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417469), עמ' 290 - 291. סקירה ביוגרפית ב**ס"ה** (11, 1971, זז' 160 - 161) מזכירה רק את הסיבה ואת התאריך של מותו של לוויטן (שחפת, ינואר 1938), אך אין אזכור ולו במילה אחת של נסיבות מותו ה"מיוחדות"! יש בכך עדות מהממת לשינויים בקו הצנזורה הסובייטית שאך שנים ספורות קודם לכן אפשרה להזכיר את הרדיפות של תקופת סטלין.

[528] ליברברג (וכמוהו גם ליטבקוב) הואשם ב"טרוצקיזם". ראו תיק החקירה נגד לויצקר, כרך שני (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417441), עמ' 217, 221.

[529] Меламед 2020, с. 152.

[530] שם, עמ' 113.

[531] ספיבק (מנהל), לויצקר, לרנר, מיידנסקי, שפירא. "כראָניק", **אש"פ**, 2 (1938), ז' 173.

[532] Григорий Аркадьевич (גריגורי קרוביצקי Меламед 2020, стр. 153-161. הדיווח הוכן ע"י Кровицкий, 1901-1937), שאף הוא נפל קורבן לטרור הגדול.

[533] לויצקר (1898 - 1970) היה אחד מבלשני יידיש הראשונים שקיבלו את הכשרתם במוסדות סובייטיים והגיעו לעמדה בכירה. הוא למד יידיש באוניברסיטה במוסקבה בשנים 1926 - 1930, היה דוקטורנט בחוג לבלשנות במכון החל מסתיו 1931 וקיבל את תואר הקנדידט במאי 1937 בגין עבודתו על לשונו של הסופר הסובייטי מאיר

שהיה דוקטורנט ["אספיראנט"] במחלקה), אך בראשה עמד אליהו ספיבק שבקורות חייו לכאורה לא היה "כתם" של השתייכות למפלגה "זרה".[534] דיווח זה והסיכום הרשמי על פעילות המכון שהוכן ביוני 1936[535] חושפים את טיבם "העוין" של פרסומי המכון, כשרוב הספרים הפסולים הוצאו לאור ע"י המחלקה ההיסטורית והמחלקה הספרותית. הביקורת על פעילות המחלקה הפילולוגית מתמקדת לרוב בתקופת שטיף המוקדמת. בשני הדיווחים אין אף מילת ביקורת מפורשת על מנהל המחלקה ספיבק. ייתכן כי מינויו הלא-מפורש של ספיבק ל"צדיק בסדום" תרם אף הוא להקצאת מכסה נדיבה יחסית של תקנים לתחום הבלשנות במוסד החדש ולמינוי ספיבק למנהלו בסוף 1937.

מלבד חשיפת המניעים הפוליטיים והארגוניים בהתפתחות אסכולת קייב מעלה העיון בסקירות מצב הרות גורל אלה פן חדש במדיניות הלשונית בתקופה הנדונה. בין הטענות המעטות של בלוצרקובסקי על פעילות המחלקה הבלשנית מופיעה האשמה בשימוש נרחב במילים שאולות מיידיש פולנית שאינן מובנות ליהודי אוקראינה.[536] לצד המגמה האנטי-פולנית[537] ההאשמה הזאת משקפת גם את המגמה המאפיינת את המחצית השנייה של שנות השלושים, דהיינו הסתגרות יידיש הסובייטית בתוך גבולות בריה"מ. התנתקות זאת מחו"ל שיקפה את התחזקות המגמה הימנית-פטריוטית בתרבות הסובייטית על חשבון השאיפה השמאלית-אוניברסלית של התקופה הקודמת.

ידיעותינו על אסכולת מינסק אחרי הוועידה בשנת 1934 לוקות בחסר. ידוע שחיסול המכון במינסק קרה מוקדם יותר מאשר בקייב. בשנת 1935 המכון לתרבות היהודית הפרולטרית נסגר ושרידיו מוזגו לתוך המכון למיעוטים שאף הוא נסגר בשנת 1936.[538] ידוע גם שבאותה שנת 1935 וולוברינסקי והולמשטוק עברו לבירוביג'ן, שם עתידים היו למצוא את מותם ב"טיהורים הגדולים".[539] מכל מקום, מאמרי שניהם מופיעים בגיליון האחרון (והנדיר ביותר!)

אלברטון. לויצקר עבד בחוג לבלשנות של המכון בשנים 1933 - 1941. בשנת 1944 מונה לראש המדור לספרות. ראו תיק חקירה נגד לויצקר, כרך ראשון (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417814), עמ' 43 - 44, 50, 58. ראו גם תיק מארכיון המפלגה הקומוניסטית האוקראינית בעניין סגירת הלשכה – ארכיון "יד ושם", M.37, פריט 3670338, עמ' 5; שאפיראָ, "א וואָרט פון א פרײַנט", **ס"ה**, 3 (1968), זז' 150 - 153.

[534] בחקירתו בפברואר 1949 "הודה" ספיבק שבצעירותו היה פעיל "פועלי-ציון" בעיירת הולדתו וסילקוב, אך הסתיר פרט זה מהשלטונות הסובייטיים מאוחר יותר. קשה לשער כמה אמת יש ב"הודאה" זאת. ראו תיק החקירה של ספיבק, כרך 1, עמ' 47.

[535] Меламед 2020, стр. 161-170. המסמך חתום ע"י יועץ הוועד המרכזי של המפלגה באוקראינה בלוצרקובסקי (Белоцерковский).

[536] שם, עמ' 169. ההאשמה ב"שימוש נרחב" הייתה, אגב, חסרת שחר. שלוש המילים המובאות בדיווח ("ראבוש" [פולנית rabuś], "זאזענטע", "מאטולקע") לקוחות מרשימות של מילים דיאלטקליות שפורסמו ב**י"ש** בתקופה המוקדמת ואינן נמנות עם מילים שהומלצו לשימוש ביידיש הספרותית.

[537] כבר בשנת 1935, במסגרת אותו המבצע נגד המיעוטים האקסטריטוריאליים נסגר גם המכון לתרבות הפולנית. גם חלק מעובדי המכון היהודי, כולל חוקר הספרות מקס אריק (עריק) והסופר ומבקר הספרות אברהם אבצ'וק, הורשעו בריגול לטובת פולין.

Меламед 2020, стр. 111, 131, 133-136.

[538] Герасимова 1996, с. 161.

[539] Бренер 2015.

של ביטאון אסכולת מינסק **ל"ז** שהופיע בשנת 1936, אך גם גיליון זה לא היה המילה האחרונה של אסכולת מינסק. אחרי כל התהפוכות נותרו במינסק עדיין שני בלשני יידיש שהמשיכו לעסוק במקצוע (שצקי נשאר במינסק, אך עבר לעבוד בבית-ספר) – הרצל שקליאר ושפרינצה רוכקינד (ראָכקינד).[540] שניהם הצליחו לסיים מילון יידיש-רוסי שעליו ידובר בפרק המוקדש למילונאות. רוכקינד ציינה בראיון אתה בנובמבר 1997 שעריכת המילון נעשתה ע"י עורך **אָקטיאבער** ארנגרוס (ערנגראָס, 1902 – 1956)[541] והכלכלן יעקב רקוב (ראקאָוו)[542] אשר סילקו מהמילון מילים ממקור עברי ותרמו בכך לחסרונותיו הבולטים של מילון זה.[543] מסתבר אפוא שגם עם היעלמות מוחלטת כמעט של אסכולת מינסק בבלשנות הספיקה עוד רוחו של ממסד יידיש הפוליטי והתרבותי במינסק לעצב את דמותו של בן אוני של תרבות יידיש הבלרוסית-סובייטית (המילון ראה אור בתחילת שנת 1941).[544]

3.1.10 ניסיונות לארגן פעילות בלשנית בבירוביג'ן בשנים 1934 - 1941

ממש בעצם ימי הוועידה הלשונית הגדולה בקייב במאי 1934 הוקם המחוז היהודי האוטונומי שבירתו בירוביג'ן. המעמד הגבוה של ישות מדינית יהודית חייב את מקימיה ליזום יוזמות יומרניות בתחום פיתוח תרבות יידיש. בשנת 1935 הוקמה במחוז ביוזמת ליברברג ועדה מדעית שאמורה הייתה לעסוק בין היתר גם בענייני הלשון.[545] עם חברי הוועדה נמנה גם חיים הולמשטוק שעבר לבירוביג'ן באותה השנה. מרדכי חווקין, שמונה לראש המפלגה הקומוניסטית של המחוז מיד עם הקמתו, הביע רעיון לכנס ועידה לשונית בבירוביג'ן לכבוד חגיגות שנתיים להקמת המחוז, כלומר במאי 1936.[546] רעיון קיום הוועידה קיבל תמיכה מכהנוביץ' עצמו בעת ביקורו בבירוביג'ן בפברואר 1936. ועדה מטעם המפלגה הוקמה לצורך הכנת הוועידה. מהשמות המוכרים לנו מהשיח הבלשני מופיע במניין חברי הוועדה שמו של אהרן וולובריסקי שבינתיים עבר גם הוא ממינסק לבירה היהודית החדשה. מכל מקום,

---

[540] רוכקינד (ילידת טולוצ'ין, פלך מוהילב, 1903 - 2000) קיבלה את הכשרתה המדעית במכון היהודי (Институт еврейских знаний) מייסודו של הברון גינצבורג בפטרוגרד-לנינגרד ובשנים 1926 - 1928 במחלקה ליידיש של אוניברסיטת מוסקבה שבה לימד זרצקי. בשנת 1930 הגיעה למינסק והייתה לדוקטורנטית במכון המינסקאי. עם דעיכת הפעילות המדעית ביידיש במינסק החלה לעסוק בבלשנות בלרוסית. ראו ראָכקינד 1995.

[541] https://belisrael.info/?p=7959 שמו של ארנגרוס בתור העורך מופיע במילון עצמו. ישנה גם עדות על היידיש הקלוקלת (בסגנון "היהודית-רוסית" של זרצקי) של ארנגרוס – 2017 Лиокумович.

[542] רקוב (Яков Гдальевич Раков) (1897 – 1965, יליד בובריוסק) היה בשנים 1935 – 1937 מנהל המכון לכלכלה במינסק. ראו ביוגרפיה באתר המכון:
https://sites.google.com/view/personalii-economics-bas/%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0/%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2-%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2-%D0%B3%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

[543] https://belisrael.info/?p=7959

[544] בתור המוסד האחראי על הוצאת המילון לאור מופיע בדף השער של המילון עצמו "המכון לספרות ושפה" ("אינסטיטוט פאר ליטעראטור אונ שפראכ") ליד האקדמיה הבלרוסית למדעים.

[545] Бренер 2015, стр. 77.

[546] שם, стр. 70

תכניותיו של חווקין לכנס ועידה במועד קצר כל-כך לא היו ברות ביצוע, לכן מועד קיומה נדחה כמה פעמים, תחילה לדצמבר 1936, אחר כך לפברואר 1937, ולבסוף למאי 1937. בסופו של דבר, הוועידה לא התקיימה משתי סיבות עיקריות: בשלב המוקדם היו אלה חוסר זמן ותקציב ואילו בהמשך הגיע פרק הטרור הגדול. גל טרור זה פגע אנושות בצמרת המחוז היהודי האוטונומי החדש והקפיא למעשה את התפתחות המפעל. חווקין, ליברברג וולובריסנקי וכנראה גם הולמשטוק נפלו קורבנות ל"טיהורים". השינויים בתכנית הוועידה מעידים על כך שבתחילה הרעיון לכנס ועידה היה ניסיון של שיירי אסכולת מינסק לערער על החלטות ועידת קייב. המארגנים המקומיים ולובריסנקי ובניה קופליוביץ' (בעניע קאָפּעליאָוויטש)[547] אמורים היו להרצות על האחדת הלשון ועל המינוח[548] תוך שהם מגייסים את ברגלסון לדבר על לשון הספרות הסובייטית. מאוחר יותר הופיעו ברשימות הדוברים שמות של המוסקבאים זרצקי, פלקוביץ' ודימנשטיין. שמו של ספיבק מופיע בין הדוברים הפוטנציאליים רק במסמכים האחרונים לפני גניזת הרעיון.[549] הוועדה המדעית המשיכה לתפקד עד שנת 1941 כשקופליוביץ' היה אחראי על תחום הלשון.[550]

3.1.11 ממסד בלשנות יידיש הסובייטית ומדיניותו הלשונית בשנים 1937 - 1941

בשנים 1937 - 1939 יצאו לאור ארבעת הגיליונות האחרונים של **אש"פ.**[551] כתב-העת שוב שינה מתכונת. הגיליונות מוספרו מחדש (1 - 4), הם נעשו עבים יותר והפכו למעשה מכתב-עת לקובץ מאמרים. אולם השינוי הרדיקלי והמפתיע ביותר היה בתוכן הפרסומים. מאמרים שעסקו באידיאולוגיה או בבלשנות כללית נעלמו כליל. אומנם היו מאמרים שהוקדשו לתרגומי לנין וסטלין ליידיש, אך תוכנם ונימתם היו ענייניים באופן מפתיע. יש גם מאמר המיישם את תורת מאר[552] ביחס להיסטוריה של יידיש. בכלל, העיסוק בהיסטוריה של השפה גבר מאוד בסדרה האחרונה של **אש"פ**. באותה התקופה גם אסכולת מוסקבה הוציאה קובץ מאמרים בלשניים משלה וגם בקובץ זה ניכרת מגמה זהה[553] – הדבר מעיד על כך שלא מדובר בתופעה

---

[547] קופליוביץ' (1891 - 1941/42), גם הוא יוצא מינסק, נשלח לבירוביג'ן בשנת 1932. בשני המקומות הוא פעל במערכת החינוך, חיבר ספרי לימוד ומילון רוסי-יידיש לבית-הספר היסודי (*Русско-еврейский словарь для начальной школы*, Москва, 1941. המילון נערך ע"י פלקוביץ') ונמנה על מייסדי מערכת החינוך ביידיש בבירוביג'ן. **ס"ה**, 11 (1971), ז' 190.

[548] גם פריבלודה מזכיר במאמרו משנת 1937 את נושא המינוח כאחד הנושאים העתידים להידון בוועידה הבירוביג'נית – פריבלודע, "טערמינאָלאָגיע אונ פראזעאָלאָגיע אינ די יידישע לערנביכער פונ פיזיק", **ראטנבילדונג**, 2 (1937) , ז' 58.

[549] Бренер 2015, стр. 90-91.

[550] "Первые шесть лет ЕАО", Бренер. ברנר מזכיר במאמר זה את קיומם בארכיון בבירוביג'ן של עשרות תיקים ביידיש הקשורים לפעילות הוועדה. סביר להניח שעיון במסמכים אלה ישפוך אור חדש על המדיניות הלשונית בבירוביג'ן ואולי גם על הכנת ועידת הלשון שלא התקיימה.

[551] מעדותו של ספיבק מאוקטובר 1943 עולה כי לפני המלחמה הוכן לדפוס גם גיליון חמישי של הקובץ. ראו את תיק החקירה נגד לויצקר, כרך שלישי (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417442), עמ' 84.

[552] יישומה בבלשנות יידיש של תורת מאר יזכה לניתוח מפורט בתת-הפרק 7.2, עמ' 296 - 301.

[553] כך, מרדכי גיטליץ מלנינגרד הלין במאמרו שנכתב ביולי 1936 על כך שבספרות הבלשנית הקיימת התופעות הבלשניות מנותחות בצורה "סטטית... ומנותקת מתהליך ההתפתחות ההיסטורי", כלומר זוכות לניתוח סינכרוני בלבד. הערה זאת מסמלת מפנה בבלשנות הסובייטית שהחזיר את הדיסציפלינה לגישה ההשוואתית-היסטורית. **פראגנ** 1938, ז' 87.

ייחודית לאסכולת קייב, אלא במגמה כלל-סובייטית. התוכן העשיר, המתודה המדעית המעמיקה עם התמקדות בדקדוק, בלקסיקולוגיה, בחקר לשון הקלסיקונים, בתורת התרגום וכאמור גם בתולדות השפה, ואולי לא פחות מכך, הנימה הרגועה והעניינית – כל אלה הופכים את פרסומי התקופה המאוחרת של בלשנות יידיש הסובייטית להישגי שיא של אסכולה זאת.

תופעה יוצאת דופן ומטלטלת היא שרושם חיובי כל-כך נוצר באחת התקופות האפלות ביותר בתולדות בריה"מ (והאפלה ביותר עבור האינטליגנציה דווקא) – תקופת הטרור הגדול של השנים 1937 - 1939. היצירה המדעית של תקופה עקובה מדם זו נושאת חותם של אווירה אידילית כמעט למדע, במיוחד בהשוואה לתקופה הקודמת הרוויה במלל תוקפני, מרושע וריק מתוכן. מהו פשר הדבר? ידוע שסטלין סלל את דרכו אל השלטון המוחלט ע"י שיסוי מחנות יריבים אלה באלה ושינויי מגמה תכופים, כאשר "מובילי הקו" של היום חוסלו למחרת. לעיתים שינויי מגמה הביאו לשיפור מסוים באווירה, במיוחד אחרי הפסקת מסעות אידיאולוגיים קשים ומתישים. בדרך כלל היה שיפור כזה זמני לפני ההקצנה לכיוון ההפוך. הפעם הפסקת ההקצנה שמאלה של תחילת שנות השלושים הביאה בסוף העשור לנקודת שיווי משקל לפני ההקצנה ימינה, שבסופו של דבר הביאה בסוף שנות הארבעים-תחילת שנות החמישים לאווירה לא פחות מחניקה מחמת לאומניותה, מאווירת ההיסטריה השמאלנית של שנות השלושים המוקדמות. ייתכן גם שבמקרה של הטרור הגדול ביקש סטלין במודע ליצור רושם שה"טיהורים" היו מוצדקים וש"הרחקתו" מהזירה של השמאל הקיצוני הדמגוגי והדוגמטי אכן תרמה להעלאת הרמה המקצועית במחקר ובתחומי חיים אחרים.

בשנת 1938 עזב זרצקי את זירת בלשנות יידיש ועבר לעסוק בבלשנות רוסית. באותה השנה הכין זרצקי לדפוס ספר על תחביר יידיש. ספר זה אמור היה להופיע במינסק, אך בסופו של דבר לא ראה אור.[554] לא ברור מה היו המניעים להחלטתו של זרצקי, אך מסתבר בדיעבד כי קיבל החלטה נבונה בהצילו את נפשו מהאסון שנחת על תרבות יידיש הסובייטית עשר שנים מאוחר יותר.

המאמר הראשון ב**אש"פ** המחודש משנת 1937 הוקדש לשאלת ההאחדה והתיקנון באוצר המילים של יידיש הספרותית.[555] מאמר זה של אלי ספיבק עתיד היה להשתלב כפרק בספרו המונומנטלי של ראש אסכולת קייב שהופיע שנתיים מאוחר יותר.[556] ההשוואה בין שתי

---

[554] לויצקער, "אײַזיק זארעצקי – דער מענטש און דער געלערנטער", **ס"ה**, 9 (1965), ז' 140.

[555] ספיוואק, "צו דער פראַבלעם פון לעקסישער פאריינהײַטלעכונג אוו רעגולירונג אינעם ליטעראַרישן יידיש", **אש"פ**, 1 (1937) (להלן ספיוואק 1937), זז' 3 - 46.

[556] ספיוואק 1939, "קאפיטל III, צו דער געשיכטע פון לעקסישער רעגולירונג אוו פאריינהײַטלעכונג אינעם ליטעראַרישן יידיש", זז' 40 - 73. בנוסף, קטעים מקבילים לסוף המאמר (ספיוואק 1937, זז' 35 - 37, 37 - 39, 39 - 41, 41 - 46) מצויים בעמודים 123 - 125, 90 - 95, 183 - 187, 161 - 166 בהתאמה.

הגרסאות מגלה הבדלים לא רבים, אך משמעותיים למדי, שחלו במהלך התקופה המאוחרת של בלשנות יידיש הסובייטית.

בתחילת המאמר הדגיש ספיבק שיידיש היא שפה גרמאנית, אוצר המילים הגרמאני הוא המוביל בה וטיבה הגרמאני אמור להיות הקריטירון המהותי ביותר ביצירת המילים החדשות בה.[557] הצהרה עקרונית זאת החוזרת על עצמה מספר פעמים במאמר מהווה את נקודת השיא במגמה המגרמנת של יידיש הסובייטית. ספיבק המשיך בסקירה היסטורית של התפתחות יידיש הספרותית החל מאמצע המאה הי"ט. הוא טען שהנטייה לאימוץ יידיש "פשוטה" ו"עממית" ביידיש הספרותית המתגבשת עלתה בקנה אחד עם המגמה לגרמון, כך ב**קול-מבֿשֹר** וכך אצל מנדלי שסילק במהדורותיו המאוחרות מילים סלביות ועבריות מיותרות. באשר ללשונו של י"מ ליפשיץ ציין ספיבק את הרלוונטיות של מילונו להעשרת השפה, במיוחד בתחום המינוח. מנדלי הוגדר כמי שהניח את היסוד ליידיש הספרותית בשנות השבעים ונעשתה גזירה שווה בין מנדלי לפושקין כמניח היסוד לרוסית הספרותית המודרנית. עם זאת, נמתחת במאמר גם ביקורת על מנדלי המאוחר בגין פסילת יתר של מילים סלביות וחיבה שהלכה וגברה עם השנים למילים ממוצא עברי. התפתחות יידיש הספרותית בשנות השמונים והתשעים זכתה לביקורת בגין המגמות הלאומניות שמצאו כביכול את ביטוין בכתבי-העת בעריכת מרדכי ספקטור ושלום-עליכם. בהתייחסו לספרות המהפכנית, כולל שירה, ציין ספיבק כי גם היא סבלה מריבוי מילים זרות, במיוחד מילים השאולות מגרמנית ובשלב הראשון גם מרוסית. עם הזמן הלשון החלה להתנקות מריבוי מילים אלה ולהמירן במילים גרמאניות על בסיס יידיש ההמונית, אך השפעתה החזקה של הגרמנית על יידיש בשלב זה ובנסיבות אלה זכתה להערכה חיובית, בין היתר כי היה מדובר בהשפעת לשונם של מרקס ואנגלס. לאפיון הלשון הספרותית של התקופה והסוגה הנדונות הובא ציטוט ממוריס וינצ'בסקי על "יידיש ספרותית קרובה ככל האפשר לגרמנית מבלי שיישלל ייחודה".[558] ספיבק חתם את הפרק בהגדרה של המדיניות הלשונית הסובייטית המכילה נוסחה השואפת במפורש לאיזון (ניקוי הלשון ממרכיבים זרים לא מתאימים – מילים מגורמנות מיותרות, מילים עבריות שאבד עליהן הכלח, מילים סלביות שלא התאזרחו). באשר לדה-ארכאיזציה הוזכר הצורך במילים נחוצות לא רק מהמרכיב העברי, אלא גם מיידיש הישנה ("עלטערע גערמאניזמען").[559] עקרונות "אזרוח" למילים מהמרכיב הסלבי הוגדרו בשישה סעיפים[560] שעיקרם העדפת המילים מהמרכיב

---

[557] ספיוואק 1937, זז' 4 - 5 והשוו לספיוואק 1939, ז' 41.

[558] ספיוואק 1937, ז' 32; ספיוואק 1939, ז' 72.

[559] ספיוואק 1937, ז' 34. אזכור זה מהווה את נקודת השיא ביחסה החיובי של בלשנות יידיש הסובייטית למרכיב זה, המועדף על בלשני ייִוואָ. השוו לפסקה המקבילה בספר, ספיוואק 1939, ז' 73. בשני ספריו של ספיבק השימוש באוצר מילים של יידיש הישנה הותר בעיקר להבעת נימה אירונית. ספיוואק 1931, זז' 112 - 113; ספיוואק 1939, זז' 184 - 186. שם מובאות גם דוגמאות לשימוש במילים מיידיש הישנה בספרות יידיש הסובייטית, כולן מהספרות היפה.

[560] ספיוואק 1937, זז' 35 - 37. והשוו לניסוח חדש של העקרונות בספיוואק 1939, זז' 123 - 125.

הגרמאני ואישור מילים סלביות במקרים של היעדר מילה אחרת או הוספת גיוון במשמעות. המגמה הפרו-גרמאנית אף מוצאת במאמר ביטוי טהרני מובהק, דהיינו ניסוח עיקרון של העדפת מילה על בסיס גרמאני על פני מילה בינלאומית ("איינצלפויער" במקום "אינדיווידואל" – "איכר עצמאי [לא מאוגד בקולחוז]").[561] גם הפעם מדובר בביטוי יחיד במינו בבלשנות יידיש הסובייטית שלא יחזור על עצמו בספר משנת 1939. באשר למרכיב העברי, נמתחה במאמר[562] ביקורת על גישה הרואה במרכיב העברי מרכיב זר ביידיש (מן הסתם, רמז לזרצקי). גישה זאת הוגדרה, לפי רוח התקופה, כאנטי-היסטורית. עם זאת, צוין שהמרכיב העברי הולך ומתמעט ביידיש הסובייטית כחלק מתהליך הדה-ארכאיזציה.

בשנת 1939 הופיע ספרו של ספיבק המוקדש לעקרונות שלפיהם נוצרו מילים חדשות ביידיש הסובייטית.[563] מדובר בספר עבה ויסודי עד מאוד, ספר שתוכנן כפרוגרמטי, אך עקב נסיבות הזמן הפך לספר המסכם של בלשנות יידיש הסובייטית. הספר פרטני מאוד ורובו ינותח בהמשך בתת-הפרק 3.2 המוקדש ליצירת מילים חדשות, אך מנוסחים בו גם עקרונות כלליים שכדאי להתייחס עליהם כאן ובכך לסכם את תולדות המדיניות הלשונית של יידיש בבריה"מ לפני המלחמה והשואה.

כדאי להתחיל משינויי הנוסח בפרק ההיסטורי בהשוואה לגרסתו משנת 1937. הניסוח על התפקיד המרכזי והמוביל של המרכיב הגרמאני ביידיש קוצר, רוכך ועומעם;[564] הושמטה הסתייגות חלקית מההגדרה "גרמאני" שנבעה מתורת מאר;[565] הושמט המושג "רוסמעריש"; המושג "דײַטשמעריזם" הוחלף לרוב במושג "געַרמאניזם"; רוככה הביקורת על מנדלי;[566] ביקורת נרחבת נגד ספקטור ושלום-עליכם הוחלפה בדברי שבח נרחבים עוד יותר לשלום-עליכם, כאשר אזכורי ספקטור הושמטו כמעט לחלוטין;[567] לנוסחה המאוזנת של מדיניות יידיש הסובייטית מלפני שנתיים נוספו אפיונים נוספים – השפעה סלבית בריאה הולכת ומתחזקת, זרם מחודש של מילים בינלאומיות, דה-ארכאיזציה.[568]

---

[561] ספיוואק 1937, ז' 39.

[562] שם, זז' 39 - 41.

[563] ספיוואק 1939. מאמרו הנזכר של שקליאר בקובץ המינסקאי משנת 1934 עוסק אף הוא באותו הנושא, אך כמובן לא בפירוט רב כל-כך. עם זאת, למאמר זה מוסף מילון בן 1,500 מילים של חידושי לשון סובייטיים. ראו "די סאָוועטישע נײַבילדונגען אינ יידיש", **ל"ז**, 2 (1934), זז' 73 - 90.

[564] ראו במיוחד השמטות ושינויים בעמ' 73 (ספיוואק 1939) בהשוואה לעמ' 33 - 34 (ספיוואק 1937). חשובה ביותר השמטת העיקרון המפורש של העדפת המילה הגרמאנית על פני הסלבית במקרה של הימצאות שתי מילים מקבילות – ז' 37 (ספיוואק 1937).

[565] הערת שוליים אצל ספיוואק 1937, ז' 4.

[566] השוו ספיוואק 1939, ז' 59 לספיוואק 1937 ז' 22, פסקה ראשונה בספיוואק 1937 ז' 23 עם האשמת מנדלי בחיבת יתר למרכיב העברי חסרה בגרסה משנת 1939.

[567] נטייתו של שלום-עליכם ללשון עממית מצוינת לחיוב, ומודגשים במיוחד מאבקיו נגד עורך **פֿאָלקסבלאַט** ישראל לוי שדגל בעברות השפה ונגד שמ"ר המגרמן. השוו ספיוואק 1939 זז' 62 - 67 לספיוואק 1937 זז' 24 - 27.

[568] ספיוואק 1939, ז' 73.

הפרק המוקדש לשאלה המרכזית של בלשנות יידיש, שאלת היסודות הלקסיקליים של יידיש, מציין שזרמים אידיאולוגיים שונים ניסו לרתום את הנושא לסדר יומם.[569] ספיבק ערער על הגישה היידישיסטית המסורתית של "שלושת היסודות" של יידיש וחלוקתם בשפה (70% רכיב גרמאני, 20% רכיב עברי, 10% רכיב סלבי) בהדגישו כי הפן הכמותי חשוב הרבה פחות מהפן האיכותי המתבטא בהתכת יסודות בתוך השפה הגורמת ליצירת מילים ממוצא מעורב או לשינוי במשמעותן. הודגשה גם הנזילות ביחס בין היסודות בתקופות השונות. אליבא דספיבק העיקר הוא לא היחס בין היסודות, אלא השינויים ביחס זה אשר מתאפיינים במגמה של השכבה החברתית המובילה אותם. לבסוף, הגדיר ספיבק את אוצר המילים הבינלאומי כיסוד הרביעי ביידיש. ברוח דברים אלה חזר והתייחס ספיבק גם לסוגיית המילים המגורמנות. היחס המקבל כלפי מילים שאולות מגרמנית מנומק בשילוב של טיעונים אידיאולוגיים וגישה היסטורית. לדעת ספיבק, אין לבלבל בין מילים מגורמנות של ההשכלה למילים מגורמנות של התנועה המהפכנית משנות השמונים והתשעים – מגמת הגרמון של המשכילים הייתה ריאקציונית מעיקרה ואילו המגמה המגרמנת של המהפכנים הייתה תופעה מתקדמת.[570]

פרק נפרד בספר הוקדש לשותפות לשונית סובייטית.[571] הטיעונים בפרק חוזרים בהרחבה על המסקנות שקיבלה הוועידה במאי 1934. מעניינת ההתייחסות ליסוד הבינלאומי שבלשנות יידיש הסובייטית החשיבה, כאמור, לאחד "היסודות המרכיבים" של יידיש.[572] גם ביסוד ה"מתקדם" הזה אפשר היה לראות מגמות ריאקציוניות, למשל אוצר מילים בינלאומי ריאקציוני שהביאו ליידיש הציונים או השפעת המערב הקפיטליסטי במסווה של אימוץ מילים בינלאומיות.[573] טענה זאת מהווה עדות נוספת למגמת ההסתגרות הסובייטית.

פרק ארוך במיוחד הוקדש ליסוד הסלבי. צוינו בו הטהרנות האנטי-סלבית של היידישיסטים המוקדמים (ז'יטלובסקי, שטיף)[574] והשינוי במגמה זאת החל ממאמרו של יהודה יפה (שפורסם בשנת 1928).[575] מהצד השני צוינו ריבוי המילים הסלביות ביידיש הספרותית החדשה בתחילת דרכה והתנקותה ממילים סלביות רבות בשלבים מאוחרים יותר החל מ**קול-מבשר** וכלה בעריכה העצמית של הקלאסיקונים.[576] ספיבק הדגיש את מרכזיות המרכיב הסלבי בציון

---

[569] שם, ז' 29.

[570] שם, זז' 30, 34.

[571] "דערשײַנונגען פונ שפּראכ-געמיינזאמקײט", שם, זז' 74 - 95.

[572] שם, זז' 37 - 38 (כולל הטבלה), 85.

[573] שם, זז' 91 - 92. דוגמאות למקרה האחרון הובאו ממיעוטים אחרים בבריה"מ, כגון השפעת פולנית וצ'כית על האוקראינית והבלרוסית.

[574] שם, זז' 31 - 33.

[575] שם, ז' 96.

מאמרו של יפֹה – "דער סלאַווישער עלעמענט אין ייִדיש", **פּנקס**, 1 (1927 - 1928), זז' 235 - 256, 296 - 312. יהודה יפה (יהודא א. יאָפֿע, 1873 - 1966), היגר לארה"ב בשנת 1891 ובשנת 1909 פרסם את עבודתו הראשונה בתחום בלשנות יידיש ומאז היה מבכירי חוקרי יידיש בארה"ב. פרסם רבות בפרסומי ייוואָ ומשנת 1952 ועד מותו ערך יחד עם יודל מארק את המילון הגדול של יידיש.

[576] שם, זז' 99 - 100.

התרבות החומרית והמלאכה, את תפקידו בגיוון משמעויות ואת השפעתו על הדקדוק, אך מתח ביקורת על הצפת הלשון במילים סלביות בשם חיקוי הלשון המדוברת או שיקוף "עובדות לשוניות".

הפרק המוקדש לרכיב העברי (חלקו נוסח כבר בשנת 1937).[577] מכיל חידושים אפילו ביחס לעמדה המרוככת שנוסחה במאי 1934. הצדקת השימוש במילים מהרכיב העברי הוחלפה בחיוב שימוש כזה, ולא לגבי אוצר מילים נורש בלבד, אלא גם ביחס לחידושי לשון סובייטיים.[578] ספיבק התייחס בהרחבה לאפשרויות הדיוק הלשוני והגיוון הסגנוני שהרכיב העברי יכול לספק ליידיש. ביחס לנייר העמדה משנת 1934 התווספה גם האפשרות להשתמש ברכיב העברי (ואף במילים מיידיש הישנה!) לצורך תיאורים היסטוריים. עמדה של פסילת הרכיב העברי שרווחה בשנים 1931 - 1932 זכתה לגינוי מפורש.[579] כך ניסיונותהם של שטיף וזרצקי מאותה התקופה לפסול את הרכיב העברי כצדדי וזר הוכרזו כמופשטים ואנטי-היסטוריים. ספיבק חזר פעם נוספת על עמדתו שנוסחה עוד בוויכוחו עם שטיף – יש להילחם במילים ארכאיות, אך לאו דווקא במילים עבריות.[580] בהמשך למגמה ה"היסטורית" הבולטת כל-כך בפרסומי התקופה הנדונה הגדיל ספיבק לעשות ואף לימד זכות היסטורית פרולטרית על הרכיב העברי – אוצר מילים זה שימש את בעלי המלאכה, בעיקר לצורך יצירת מינוח מתחום הארגון.[581]

פרק מיוחד בספרו של ספיבק מוקדש לסוגיית "הלשון העממית".[582] הסוגיה אמורה להיות טעונה במיוחד עקב הדגשים השונים שנתנו למושג "עם" תנועות לאומיות כיידישיזם ותנועות מהפכניות עם יומרה אוניברסלית כבולשביזם. תזוזה ברורה של קו המפלגה הסובייטי ימינה החל מאמצע שנות השלושים עלולה הייתה לסבך את העניין עוד יותר. אלא שנראה שבמקרה הזה הפן האקדמי והאליטיסטי של המגמה הימנית גבר על הפן הלאומי וגרם לשמירה על הסטטוס-קוו. המדיניות הלשונית המוצהרת לא השתנתה, בלשני יידיש הסובייטיים לא החלו להתרפק על לשון עממית ארכאית, אלא המשיכו לדבוק באידיאל הקודם – לשונם של הפועל המתורבת והפעיל הפוליטי, לשון בית-הספר, העיתונות והמדע, לשון תרגומי סטלין והספרות הסובייטית. ספיבק מתח ביקורת על לשון בסגנון "יהודי" ("ייִדישלעך") ו"עממי" שטיפחו ויינרייך, פרילוצקי ויפה. לשון כזאת, הבורחת ממילים מגורמנות ויוצרת במקומן מילים על בסיס יידיש טהורה, סובלת לדעת ספיבק מדלות באוצר המילים ומעוני סגנוני.[583] בסוף הפרק ישנה גם התייחסות להעשרת השפה הספרותית מאוצר המילים של הדיאלקטים. מובעת בו עמדה

---

[577] ספיוואק 1937, זז' 39 - 41.
[578] שם, זז' 183 - 187.
[579] שם, זז 37, 176 - 182 (תת-פרק שלם "א ניטגעלונגענע האנאָכע וועגן 'א ניטגעלונגענעם' שפראכמיש").
[580] שם, זז' 167 - 176.
[581] שם, זז' 173 - 174.
[582] "צו דער פראָבלעם פון פאָלקסשפראכ אונ ליטעראַרישער שפראכ", שם, זז' 141 - 166.
[583] שם, ז' 159. אותן הטענות ממש חוזרות בביקורת של כץ על ה"אויסבויאיסטים" כחצי מאה מאוחר יותר. כץ תשנ"ג.

מאופקת הדורשת ברירה קפדנית של מילים אלה.[584] ספיבק סיים את הפרק בשבח לפרי טיפוחיו: יידיש הסובייטית היא הפשוטה, אך גם הנשגבה ביותר.[585]

בשנת 1939 נבחר ספיבק להיות "חבר בהתכתבות" (член-корреспондент) של האקדמיה האוקראינית למדעים.[586] חברות באקדמיה למדעים, גם אם חברות בדרגה שנייה, נחשבה יוקרתית ביותר בהיירכייה המדעית הסובייטית. ספיבק הגיע, איפוא, למשך עשור לדרגת השיא בהכרה הפורמלית של בלשנות יידיש ומדעי היהדות בכלל מצד הממסד הסובייטי. יחד עם קידומו של ספיבק, גם המוסד שבראשו עמד זכה לקידום, כך שבתוך הלשכה לתרבות היהודית שוב נוצר מדור לספרות שבראשו הועמד סגנו של ספיבק הבלשן חיים לויצקר.[587] מעבר בלשנים לעיסוק בספרות השפיע כמובן על היקף הפעילות הבלשנית, אך בו-זמנית גרם לשימת דגשים בלשניים בחקר הספרות.

בשנת 1940 הופיע ספרו של ספיבק המוקדש ללשונו ולסגנונו של שלום-עליכם.[588] הספר מדגים מגמה נוספת של התקופה הקלסיציסטית – פנייה לאקדמיזם. מחקרים מוקדמים יותר שהוקדשו ללשון הקלסיקונים נשאו אופי יישומי – לשון הקלסיקונים אמורה הייתה לשמש דוגמא ליידיש הספרותית הסובייטית וניתוח הצורות הדקדוקיות ושימושי המילים אמור היה לשרת את מחדשי הלשון בבריה"מ. לעומת זאת, מחקרו של ספיבק נושא אופי עיוני מובהק. עובדה זאת גרמה לי לשנות במקצת את מבנה העבודה המקורי שהצעתי, ולהעביר את העיסוק בקלסיקונים לחלק המוקדש לבלשנות הדסקריפטיבית וזאת בניגוד לעיון הבלשני בלשון העכשווית.

3.1.12 פעילות בלשנית של הלשכה לתרבות היהודית בשנים 1941 - 1948

ביולי 1941, זמן קצר אחרי פרוץ המלחמה בין בריה"מ לגרמניה, פונתה הלשכה יחד עם האקדמיה האוקראינית למדעים לאופה (Уфа), בירת בשקורטוסטן.[589] בתחילת 1943 הועברה הלשכה למוסקבה ובמאי 1944 חזרה למשכנה הקבוע בקייב.[590] בעת המלחמה מספר עובדי הלשכה הצטמצם עקב גיוס חלקם לצבא האדום,[591] או פיזורם במקומות אחרים.[592] באותה תקופה עסק ספיבק במקביל בהכנת ספרו על השפעת המלחמה על יידיש

---

[584] שם, זז' 161 - 166. תת-הפרק נוסח כבר ב-1937, השוו ספיוואק 1939, זז' 41 - 46. התוכן כמעט זהה, אך הגרסה המוקדמת מכילה אזהרה מפורשת יותר לגבי שימוש באוצר מילים דיאלקטלי ("...אָפקלײַבנ... באזונדערס שטרענג אונ געהיט", ז' 45).

[585] שם, ז' 166.

[586] ראו ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468, עמ' 61.

[587] מחומר החקירה נגד ספיבק ולויצקר קשה להבין מתי קרה הדבר.

[588] ספיוואק 1940.

[589] שם, עמ' 38.

[590] שם, עמ' 39.

[591] ראו ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417442, עמ' 85.

[592] כך, הבלשן ראובן לרנר לא עבד במכון מיולי 1941 עד אוקטובר 1944 עקב פינויו למקום אחר ועבודתו שם בתור מורה בתיכון. ראו תיק החקירה נגד לרנר, כרך 1 (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 3830302), עמ' 11.

הסובייטית, שהופיע מיד אחרי המלחמה, ובהמשך מחקרו על לשון הקלסיקונים.[593] במרץ 1944 הוא זכה בתואר דוקטור (доктор филологических наук בניגוד לתואר кандидат филологических наук המקביל לתואר דוקטור, אך בדרגה נמוכה יותר) בגין ספרו על יצירת המילים ביידיש שפורסם ערב המלחמה.[594] הבלשן משה מיידנסקי עסק בחקר השפעות סלביות על יידיש ובחקר התחביר בהיבט היסטורי (כולל יידיש הישנה).[595] לויצקר המשיך לעסוק בחקר לשונם של סופרי יידיש הסובייטיים, ביניהם ברגלסון ומרקיש.[596] כמו-כן, בעת המלחמה וגם אחריה הרבה המכון במתן הרצאות לציבור הרחב – אחרי סגירת המכון ומעצר בכיריו תשמש פעילות זאת כאחת העילות להאשמת עובדי המכון בפעילות לאומנית עוינת בקרב יהודי בריה"מ.[597] אחרי החזרה לקייב ועוד לפני סיום המלחמה וגם מאוחר יותר נשלחו מטעם הלשכה משלחות מחקר לאזורים במערב אוקראינה שזה עתה שוחררו ע"י הצבא האדום.[598] בתכנית החומש האחרונה של המכון לשנים 1946 - 1950 הוזכרה, מלבד השלמת המונוגרפיות על לשון הקלסיקונים, עבודה על המילונים האוקראיני-יידיש והרוסי-יידיש (כיוון המילונים הופך את המשימה לנורמטיביסטית), עבודה על יצירת נורמות דקדוקיות (נטיות, מין דקדוקי) ועל תולדות הלשון, ובמיוחד על תולדות המורפולוגיה והתחביר של יידיש.[599] ספיבק הזכיר בקורות חייו עבודה משותפת שלו יחד עם לויצקר ומיידנסקי על תולדות התגבשותה של יידיש הספרותית.[600]

האסון שנחת על תרבות יידיש הסובייטית גדע את התכניות האלה. סדר היום של בלשנות יידיש הסובייטית בעת המלחמה ואחריה מעיד על המשכיות במגמות האידיאולוגיות ובבחירת הנושאים ביחס לתקופה האחרונה שקדמה למלחמה – פולחן הקלסיקונים ועיסוק בתולדות הלשון מהווים ביטויים מובהקים של המגמה הימנית ששגשגה בשנות המלחמה וגם לאחריה עד שבסופו של דבר שימשה עילה להנחתת מכה קטלנית מצד השלטון בסוף שנות הארבעים.

---

[593] ספיבק כתב לפחות כמה פרקים על לשונם של מנדלי ופרץ. עבודות אלה היוו מעין המשך למונוגרפיה שלו על לשונו של שלום-עליכם שהופיעה ערב המלחמה. פרקים אחדים מכתבי-היד שהשתמרו פורסמו בשנות השישים ב**ס"ה**. שם, עמ' 86, 107 - 109.

[594] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468, עמ' 39.

[595] משה מיידנסקי (1900 - 1973) כתב את עבודת הקנדידט שלו על תחביר המשפט הפשוט ביידיש, "מוישע מײדאנסקי" (הספד), **ס"ה** 7 (1973), ז' 171.

[596] ראו ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417442, עמ' 86, 107 - 109.

[597] שם, עמ' 109 - 110; ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468, עמ' 150 - 152; ראו גם את התיק בעניין סגירת הלשכה, עמ' 2.

[598] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468, עמ' 153.

[599] שם, עמ' 8, 12 - 13, 28 - 29, 56 - 57, 169 - 171, 193. ראו גם דיווח על פעילות הלשכה שנכתב במרץ 1948, שם, עמ' 168-151.

[600] ראו קובץ מסמכים של הוועד היהודי האנטיפשיסטי בארכיון "יד ושם", M.35, כרך 65, פריט 13867422, עמ' 944 - 945.

בינואר 1949 הלשכה נסגרה[601] וספיבק נעצר.[602] אחריו נעצרו גם לויצקר,[603] ראובן לרנר[604] (שעבד במדור לפולקלור), מיידנסקי[605] ועובדי לשכה נוספים. שפירא מהמדור לבלשנות[606] לא נעצר.[607] עובדי הלשכה הואשמו בקשר עם הוועד היהודי האנטיפשיסטי ועם גורמים אמריקניים ובפעילות לאומנית שמטרתה הייתה עצירה או האטה של תהליך ההתבוללות הטבעי של יהודי בריה"מ. ספיבק מת בכלא משבץ מוחי ב-4 באפריל 1950,[608] לויצקר קיבל עונש של 15[609] שנות מאסר ולרנר[610] ומיידנסקי[611] של 10 שנים כל אחד. בעקבות מות סטלין הם זוכו ושוחררו מהכלא בשנים 1954[612] - 1955,[613] שמו של ספיבק טוהר לאחר מותו בינואר 1956.[614]

3.1.13 מדיניות לשונית של יידיש בבריה"מ אחרי ייסוד **ס"ה** בשנת 1961

עם ייסוד כתב-העת **ס"ה** בשנת 1961 חלקה של יהדות בריה"מ שעדיין שלט ביידיש קיבל במה ספרותית והגותית, כמובן במסגרת ההגבלות המשתנות של הצנזורה הסובייטית. בלשנים משיירי "כנסת הגדולה" דקייב התחילו להשמיע את קולם בסוגיות לשוניות. חשובה עוד יותר העובדה שהם החלו בעיבוד מחדש ובהכנה לדפוס של המילון הרוסי-יידיש שהעבודה עליו נקטעה בשנת 1948. חלק מהסוגיות הלשוניות שהועלו מעל דפי **ס"ה** היה קשור ללבטים המילוניים. משה שפירא[615] שעבר מקישינב למוסקבה בשנת 1962 עמדבראש החבורה.

---

[601] ראו את התיק בעניין סגירת הלשכה.
[602] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417468, עמ' 11 - 23.
[603] במרץ 1949. ראו ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417814, עמ' 7 - 17.
[604] במרץ 1951.
ראובן לרנר (1902 - 1972), יליד פודוליה, עבד כמורה החל משנת 1919. בסביבות שנת 1932 סיים לימודי הוראה בקייב ולאחר מכן עבד במחלקה הבלשנית של המכון הקייבאי ובלשכה לתרבות יהודית עד לסגירתה.
ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 3830302, עמ' 2 - 12; כרך 2, עמ' 20. ראו עדות על לרנר אחרי שחרורו מהכלא וחזרתו לקייב ועל התרחקותו מכל עניין הקשור ביידיש בעקבות ניסיונו המר – ראָזענטאַל-שניידערמאַן 1974, זז' 144 - 146.
[605] https://jdoc.org.il/krug-index.
[606] התיק בעניין סגירת הלשכה, עמ' 5.
[607] שם, עמ' 43 - 44.
[608] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417469, עמ' 276 - 281.
[609] שם, עמ' 371.
[610] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 38303021, עמ' 60.
[611] https://jdoc.org.il/krug-index.
[612] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417441, עמ' 315 - 321.
[613] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 3830302, עמ' 74; https://jdoc.org.il/krug-index.
[614] שם, עמ' 321 - 327.
[615] שפירא (1899 - 1973, יליד חמלניק שבפודוליה) התקבל כאספירנט במכון בקייב בשנת 1934 והתמחה בתחום הדקדוק (ראו בהמשך בהרחבה על פועלו בתחום קביעת המין הדקדוקי), אך תרומתו העיקרית לתחום בלשנות יידיש נעשתה דווקא אחרי המלחמה עם הכנת המילון הרוסי-יידיש. ראו פרטים עליו ב**ס"ה**, 1 (1969), זז' 157 - 158; 12 (1973), זז' 170 - 172.

בנוסף לאנשי קייב, גם פלקוביץ' המוסקבאי חזר לבמה[616] ופרסם כמה מאמרים בסוגיות הלשון.[617] דעותיו לא התנגשו עם עמדות שפירא המתוארות להלן. בין היתר ציין פלקוביץ' בסיפוק עניין מחודש במילים ממקור עברי.[618]

במאמר ב**ס"ה** המוקדש לספיבק הצהירו תלמידיו על המשך דרכה של אסכולת קייב ביחס לאוצר המילים.[619] במרץ 1967 פרסם שפירא מאמר פרוגרמטי ולמעשה גם מסכם על ייחודיותה של יידיש הסובייטית.[620] מהמאמר עולה שעמדות בלשנות יידיש הסובייטית המשיכו לזוז "ימינה" גם בתקופה זו. כך, שפירא סייג מאוד את המושג "יידיש הסובייטית" בהדגישו שלא מדובר בלשון שונה מהותית ("אייכעסדיק") מיידיש הספרותית הכללית, אלא בתכונות ייחודיות בודדות בלבד. יתרה מזו, שפירא הכריז על ויתור מצד יידיש הסובייטית בעניין מהותי מאוד – ריבוי המילים העבריות, מגמה שהלכה והתחזקה ביידיש הספרותית מחוץ לבריה"מ ושאותה קשר שפירא במפורש להשלכות השואה. שפירא הכשיר ביטויים עבריים רבים, גם כאלה שיש להם תחליף. עם זאת, הסתייג שפירא מעמדתו של ויינרייך שביכר את אוצר המילים הלמדני ביידיש. לעומת זאת, מבחינת המילים השאולות מגרמנית מודרנית, סירב שפירא לוותר לא לגישה הרדיקלית של אברהם-אהרן רובק (ראָבאַק)[621] ולא לגישה המתונה יותר של יודל מארק שפסלו מילים רבות ממוצא גרמני. באשר למילים הסלביות, הציע שפירא להגמיש את המדיניות ולאמץ יותר מילים מרוסית, ובמיוחד מילים מועתקות מרוסית. הוא גם נתן עדיפות למילים סלביות בפני מילים השאולות מאנגלית, צרפתית או ספרדית עקב הוותק והחוזק של המרכיב הסלבי ביידיש. בעניין המילים הבינלאומיות ציין שפירא שסופרי יידיש הסובייטיים ממעטים להשתמש בהן בהשוואה לכותבי יידיש בארצות דוברות אנגלית או שפות רומניות הנוטים להחליף במילים בינלאומיות גם מילים ותיקות מהמרכיב הגרמאני. מעניינת במיוחד ההנמקה של שפירא, כי במצב הקיים יש מצד אחד להקפיד על פשטות השפה על-מנת להקל על הגישה ליידיש ספרותית לדוברי יידיש מדוברת וללומדים, ומצד שני לשמור על הקוראים הקיימים ולא לערער את ביטחונם העצמי בחידושי מילים מיותרים. בכל מקרה יש

---

[616] תיעוד מהארכיון שלו בספרייה הלאומית, בין היתר התכתבותו עם כתבי-עת ביידיש בפולין העממית, מעיד על כך שפלקוביץ' לא הפסיק לעסוק ביידיש גם בשנות החמישים. ARC. 4 2001-41

[617] "אָפשיי פארן לאָשן", **ס"ה**, 1 (1961), זז' 121 - 125; 2 (1961), זז' 114 - 117; "וועגן לאָשן", שם, 12 (1973), זז' 157 - 169; "שפּראכלעכע באמערקונגען", שם, 8 (1976), זז' 169 - 177; 10 (1976), זז' 135 - 143; "א וואָרט צו דער זאך", שם, 2 (1978), זז' 180 - 190.

[618] שם 1973, ז' 169.

[619] לויצקער, מיידאנסקי, "דער שפּראכפאָרשער עליע ספיוואק", **ס"ה**, 10 (1965), ז' 146.

[620] שאפּירא, "אייניקע באזונדערהייטן פונעם איינהייטלעכן ליטעראַרישן יידיש אין סאָוועטנפאַרבאנד", **ס"ה**, 3 (1967), זז' 141 - 147. המאמר נכתב בעקבות הוועידה הלשונית שהתקיימה במערכת **ס"ה** בנובמבר 1966. נראה שבוועידה לא הובעו עמדות שמאליות מובהקות בנוסח אסכולת מינסק של שנות השלושים והעמדה הימנית זכתה לקונסנזוס. ראו גם את מאמרו של שפירא "קיינער 'ווארפט ניט' קיין העברעיזמען", **ס"ה**, 5 (1967), ז' 131; מאמרו של ווילענקין, "פאָלקס-יידיש", שם, זז' 129 - 130.

[621] רובק (Roback, 1890 - 1965), היה פסיכולוג ופעיל למען יידיש אמריקני, יליד פולין. נמנה על מייסדי תחום לימודי יידיש באוניברסיטאות בארה"ב.

להקפיד על יידיש אחידה ומובנת לכל קוראיה. אפשר להגדיר גישה זאת כגישה מציאותית, זהירה ומפוכחת בניגוד לרומנטיקה הלאומית של טהרני ייוואָ.

חיים לויצקר הביע[622] הערכות-מצב דומות בנוגע ליידיש הסובייטית של התקופה, בציינו מגמה להרבות גם במילים מהמרכיב העברי וגם במילים מהמרכיב הסלבי. גם המלצותיו דומות לאלה של שפירא – שיש לקבל את שתי המגמות בברכה, אך בה בעת לשמור על המידתיות.

מעל דפי **ס"ה** התנהל ויכוח ער על מצב יידיש הספרותית שבו השתתפו גם סופרים וקוראים, כשהסוגיה המרכזית לדיון המשיכה להיות "שאלת הרכיבים".[623] בשלב מסוים נענתה מערכת כתב-העת לאתגרי הזמן והחל משנת 1969 התחיל להופיע מדור ללימוד יידיש לדוברי רוסית שנוהל ע"י פלקוביץ'. אחרי מות פלקוביץ' המדור עבר לידי שמעון סנדלר.[624] על בסיס שיעורים אלה הוציא סנדלר לאור בשנת 1989 ספר ללימוד יידיש לדוברי רוסית. ספר זה שימש שער כניסה לתרבות יידיש לדוברי רוסית רבים, כולל כותב שורות אלה.

שפירא המשיך לפעול במרץ למען יידיש סובייטית הספרותית עד יום מותו. במסגרת עבודתו על מפעל חייו (ומפעל קיומה של אסכולת קייב בכלל), המילון הרוסי-יידיש, פרסם שפירא זמן קצר לפני פטירתו מאמר ארוך ביותר[625] המסכם את העקרונות הנורמטיביסטיים של בלשנות יידיש הסובייטית כפי שהתגבשו בשלהי קיומה. בנימה של המאמר לא נשאר דבר מהלוחמנות של שנות השלושים. להפך, שפירא כתב בנימה עניינית ומפויסת גם כשלא הסכים עם אסכולת ייוואָ. כצפוי, אי-ההסכמה העיקרית היא עם המגמה האנטי-גרמנית של בלשני יידיש בחו"ל. מתוך מגמה זאת שלל שפירא חידושי מילים מלאכותיים ("קאבינעטישע וואָרטשאפונג"). מגמה זאת המשיכה את מסורת הבלשנות הסובייטית מלפני המלחמה ובנימוקיו גייס שפירא לצדו את ספיבק המנוח. לצד זאת, במאמר הודגשה ביתר שאת גם מגמה חדשה שעליה נרמז כבר במאמרו של שפירא משנת 1967, דהיינו הסתייגות מהצפת הלשון במילים בינלאומיות. מבחינה זאת חל מהפך פרדוקסלי בין המצב ביידיש הסובייטית ליידיש בחו"ל לפני המלחמה ואחריה. אם לפני המלחמה השימוש במילים בינלאומיות היווה עבור יידיש הסובייטית מוצא טוב בתנאים של הימנעות משימוש ברכיב העברי מצד אחד ומריבוי מילים סלביות מצד שני, אחרי המלחמה הלהט האידיאולוגי השמאלי חלף לגמרי והמגמה בבלשנות יידיש הסובייטית הפכה ללאומית ושמרנית. לעומת זאת, בחו"ל מרכזי יידיש עברו אל מעבר לים והשימוש

---

[622] לויצקער, "וועגן דער לעקסיק אין די ווערק פון אייניקע שרייבער", **ס"ה**, 6 (1967), ז' 138 - 141.

[623] ראו **ס"ה**, 10 (1968), זז' 138 - 140; 1 (1969), זז' 138 - 142; 8 (1976), ז' 129; 1 (1977), זז' 154 - 157; 9 (1977), זז' 177 - 180; 1 (1978), זז' 154 - 161; 8 (1978), זז' 170 - 173; 3 (1982), זז' 164 - 167.

[624] סנדלר (1914 - 2001), יליד וולין, הפך לאזרח סובייטי בשנת 1939 ולא קיבל אפוא את הכשרתו המקצועית במסגרת האסכולות הסובייטיות.

[625] שאפירָא, "וועגן אייניקע נאָרמאטיוע פראגן פון יידיש", **ס"ה**, 4 (1973), זז' 145 - 176.
שפירא נפטר ב-26 בדצמבר 1973 – **ס"ה**, 2 (1974), ז' 189. ראו גם סקירה ביוגרפית עליו ב**ס"ה**, 2 (1979), זז' 118 - 119.

במילים הבינלאומיות היה מעין פשרה עם המצב הדמוגרפי. אלא שאין להסיק מכך שמגמתו של שפירא הייתה טהרנית. למרות המגמה השמרנית עשה שפירא מחווה מסויגת ללשונו של העיתון **ביראָבידזשאנער שטערן** שנהג לעשות ויתורים רבים להשפעה הרוסית על יידיש החיה והביא בפני קוראים מילים זרות בתיווך רוסי.

אחרי סקירה וניתוח של העמדות המוצהרות של בלשני יידיש הסובייטיים בענייני המדיניות הלשונית, אקדיש עתה מקום לפרטים של יישום מדיניות זאת בתחומים השונים של תיקנון הלשון, מלבד גיבוש כללי הכתיב, הפסיק וההגייה שנדונו לעיל.[626]

3.2 עקרונות יצירת מילים חדשות בבלשנות יידיש הסובייטית

עניין זה הוא הטעון ביותר מבחינה פוליטית בהיותו קשור לסוגיה המרכזית ביותר בתיקנון הלשוני ביידיש, דהיינו ל"שאלת הרכיבים". ייתכן כי דווקא בגלל המטען הפוליטי הזה נמנע שטיף במפורש מעיסוק נרחב בו והעדיף להתמקד בתחביר.[627] באילו דרכים נוצרו מילים חדשות, שבהן השתמשו ועליהן התווכחו בלשני יידיש הסובייטיים?

אחת הדרכים ליצירת מילים חדשות היא מתן משמעות חדשה למילים ישנות.[628] דרך זאת הייתה מקובלת מאוד בבריה"מ ולא רק ביידיש. דוגמאות למילים נפוצות כאלה כוללות את המילים: "כאוער" שקיבלה משמעות של פנייה ניטרלית ותואר ניטרלי לפני שם משפחה בחברה הסוציאליסטית (השוו щтоварищ); "אפיקוירעס" ששינתה בעיקר לא את משמעותה, אלא את מטענה הרגשי; מילה שקיבלה משמעות הרת אסון בשנות השלושים היא המילה "שעדיקער" שהרחיבה את משמעותה מ"מזיק" ל"מחבל בזדון" (האשמה טיפוסית במהלך גל הטרור של סוף שנות השלושים). מכיוון ששינוי במשמעות המילה נשא כמעט תמיד מטען פוליטי או חברתי שאפיין את החברה הסובייטית דווקא, נשארו מילים אלה ביידיש הכללית כ"סובייטיזמים", לכן שאלת הוויכוח עם אסכולת ייווָא אינה רלוונטית במקרה זה. לעומת זאת, בבריה"מ עצמה הוויכוח נסוב לא על עצם הצורך במילה, אלא על צורתה. ניזכר בדוגמא של זרצקי שפסל בתחילת שנות השלושים את המילה "אפיקוירעס" עקב מוצאה העברי.

דרך נפוצה ליצירת מילים חדשות ביידיש הייתה הוספת סיומות.[629] לגבי סיומות רבות היו ויכוחים בין בלשני יידיש בבריה"מ ובלשני יידיש במקומות אחרים.

---

[626] לתת-פרק זה אין סיכום. במקום זה ראו פרק 8 – "מסקנות".

[627] העניין מוזכר פעמים רבות הן אצל שטיף והן אצל מעריציו ומבקריו. ראו לדוגמא הערת המערכת "פראגעס און ענטפערן", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 81 - 82, בה נטען כי כתב-העת אינו עוסק בהמצאת מילים.

[628] סיכום התופעה ביידיש הסובייטית ניתן אצל ספיוואק 1939, זז' 5 - 11. דוגמאות למילים כאלה ממקור עברי שם, ז' 183. התייחסות מוקדמת לתופעה (בצירוף דוגמאות) אצל ספיבק – ספיוואק 1931, ז' 102. אזכור עוד יותר מוקדם של התופעה, גם הוא עם דוגמאות ראו סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), זז' 27 - 28.

[629] להוספת סיומות מצד אחד וליצירת הלחמות מילים וסמיכויות מהצד השני כשתי דרכים אלטרנטיביות להעשרת אוצר המילים של יידיש מוקדש מאמרו של החוקר מלנינגרד מרדכי גיטליץ משנת 1936 "צוויי טענדענצן אינ דער

סיומת נפוצה ביידיש היא "-ער" המציינת בעל מקצוע או בעל תכונה. בתקופה הסובייטית נפוץ במיוחד הווריאנט "-לער".[630] בגלל מוצאה הגרמאני של הסיומת הציע קמנשטיין בשנת 1930 להמירה בסיומת "-ניק".[631] אין זה פלא שגם מרדכי שכטר החזיק עשרות שנים מאוחר יותר בדעה דומה.[632] שנויה במחלוקת הייתה גם סיומת הנקבה המתווספת לסיומת זו. בלשנות יידיש הסובייטית גורסת פה אחד – "-נ"[633] ואילו הנורמה של ייוואָ דווקא קרובה יותר לגרמנית "-ין" (כנראה כדי להבחין מסיומת רבים). זרצקי העדיף את סיומת הנקבה *-קע* כצורה עממית יותר, מה גם שהיא עוזרת למנוע בלבול עם סיומת הרבים.[634] גם ספיבק ציין בספרו המסכם את הסיומת הזאת כפרודוקטיבית מאוד גם עבור נשים בעלות תכונות ומקצועות מסוימים וגם עבור חפצים דוממים ואף תופעות ("אויסגלײכלקע" – "תגמול בעבודה המתעלם מתפוקת העבודה או מאיכותה", השוו уравниловка ברוסית).[635]

באשר לסיומת "-ניק" ("-ניצע") ציין ספיבק[636] גוון שלילי או גוון של חולין שאפייו את הסיומת בעבר, במיוחד ביחס למילים בעלי שורש עברי עם סיומת זאת. ביידיש הסובייטית הגוון השלילי נשאר כאחת האופציות, אך השימוש העיקרי מתייחס לציון חברים באיגוד מקצועי כלשהו ("קאָלווירטניק" – "חבר קולחוז"). שימוש נוסף בסיומת התקבל לציון קמפיינים ("כוידעשניק" – "אירוע חודשי מאורגן").[637] הנורמה הסובייטית כפי שנוסחה בסופו של דבר ע"י ספיבק הציעה אפוא הבחנות סמנטיות, אם כי לא תמיד חדות וחד-משמעיות בין הסיומת הגרמאנית לסיומת הסלבית.[638]

וואָרטבילדונג פון יידיש", ב**פראגג** 1938, זז' 87 - 121. ברוח התקופה המאוחרת המאמר מכיל סקירה היסטורית רחבה מאוד של שתי המגמות.
מחקר על שימוש בסיומות ומשמעותן אצל שלום-עליכם ראו ספיוואק 1940, זז' 60 - 66.
מחקר אמפירי על חידושי לשון עם הסיומות השונות בלשון העיתונות הסובייטית ראו **יו"ש**, 3 (1929), זז' 29 - 30.

630 ספיוואק 1939, זז' 15 - 16; ספיוואק 1931, ז' 103; סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפּראך פון דער סאָוועטישער יידישער פּרעסע", **יו"ש**, 3 (1929), ז' 29.

631 **יו"ש**, 3 - 4 (1930), ז' 88.

632 שעכטער 1986, זז' 225 - 228, הבעת עמדה מפורשת בעמ' 227.

633 ווינגר פסק לטובת "-נ" עקב דביקות בעיקרון הכתיב הפונטי ומערכת **יו"ש** תמכה בעמדתו. ווינגער, "א פילפלדיקער אײנפאל", **יו"ש**, 1 (1927), ז' 47. עדות על כך שהכתיב "-ין" היה נפוץ בעיתונות ראו אצל כאימסקי, מ. "א כאָלאס", **יו"ש**, 5 - 6 (1927), ז' 83.

634 זארעצקי 1927, ז' 13.

635 ספיוואק 1939, זז' 137 - 138.

636 ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 59 - 60. ניתוח מפורט של הסיומת -ניק/-ניצע ראו אצל ספיוואק 1939, זז' 135 - 137; ניתוח השימוש בסיומת אצל זו ובסיומות "-(י)אק", "-(י)וק" אצל שלום-עליכם – ספיוואק 1940, ז' 66.

637 זרצקי פסל שימוש זה והציע במקומו שם עצם קצר המציין פרק זמן ("דרײַ-טאָג", "צווייוואָכ") או מבנה עם מקף, זארעצקי 1931 (2), פרק "סובאָטניק ־ כוידעש-קאמפאניע ־ פינפיאָר", זז' 98 - 101. גם ליטבקוב התנגד לשימוש בסברו שסיומת זאת מיועדת לבני-אדם בלבד (**אש"פ**, 3 - 4 [1935], ז' 60). ראו גם עדות על פסילת הסיומת במשמעות זאת אצל "די סאָוועטישע נײַבילדונגען אינ יידיש", **ל"ז**, 2 (1934), ז' 68.
לעומת זאת, מרדכי שכטר הציע להשתמש בסיומת זאת לציון תדירות הופעת כתבי-העת (בדומה לסיומת "-ון" בעברית) – "חודשניק", "קוואַרטאַלניק". שעכטער 1986, זז' 263 - 265.

638 ספיוואק 1939, זז' 135 - 137; ספיוואק 1931, ז' 103; ראו גם סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפּראך פון דער סאָוועטישער יידישער פּרעסע", **יו"ש**, 3 (1929), זז' 29 - 30.

סיומת סלבית נוספת המציינת בני-אדם שנשאה ביידיש גוון שלילי, אך בתקופה הסובייטית קיבלה משמעות חיובית היא הסיומת "-עצ" ("סטאלינעצ" – "חסיד או תלמיד נאמן של סטלין", "ארבפאקאָווועצ" – "סטודנט במכינה אוניבסריטאית לפועלים").[639] במקרה זה מדובר בהשפעה ישירה מאוד של הרוסית הסובייטית.

ליצירת שמות פעולה יש שתי דרכים אלטרנטיביות. דרך ראשונה היא שימוש בשורש הפועל (או בשורש עם תחילית) ללא סיומת. האפשרות השנייה היא שימוש בסיומת "-ונג"[640] ("בויונג" – "בנייה"; "אויספילונג" – "ביצוע"). ההבחנה בין שתי הדרכים ביידיש הסובייטית היא הקצאת הצורה הקצרה לתופעה כללית או לתוצאה של פעולה ("פארווײַל" – "בילוי, שעשוע [בכלל]", "פארווײַלונג" – "בילוי, שעשוע [קונקרטי]"; "בוי" – "מבנה"). ספיבק מציין שקיימת מגמת התפשטות של הצורה הקצרה.[641] דרך נוספת ליצירת שם הפעולה היא סובסנטיביזציה של שם הפועל. ספיבק אינו מזכיר דרך זאת בספרו. מהעיון במילון משנת 1984 עולה כי השימוש בשתי הדרכים האחרונות התרחב על חשבון "-ונג" בהצעות ספיבק ("אופשטעל-פעריאָד" לעומת "אופשטעלונג-פעריאָד" – "תקופת השיקום" (כינוי בהיסטוריוגרפיה הסובייטית לשנים 1921 - 1925 ברפובליקות הסובייטיות); "(דאָס)ווינטערן" לצד "ווינטערונג" – "שהייה בחורף"). מגמה זאת עולה בקנה אחד עם המדיניות היידישיסטית-אויסבוייסטית המקדמת בברכה התפתחות יידישיסטית של שימוש בשורש הפועל, במיוחד כשזו באה להחליף את הסיומת "-ונג" המדיפה ניחוח מגורמן.[642] מעניין שזרצקי, שהיה רחוק מטהרנות, המליץ על השמטת הסיומת "-ונג" מטעמיו שלו – צורה יותר קצרה עדיפה ("...פון קורצקײַט וועגן").[643]

תפקיד מרכזי ביצירת שמות עצם מופשטים המציינים תכונות הוקצה לסיומת "-קײַט" (בכתיב ייוואָ "-קייט"). שמות עצם חדשים עם סיומת זו נגזרו לרוב מתוארי פועל ומפרטיציפים של פעלים.[644] בספרו משנת 1931 ציין ספיבק גם מגמה (יידישיסטית במהותה) של התפשטות

ראו גם תיאור דסקריפטיבי של השימוש בסיומות "-ניק"/"-ניצע", "-(ל)ער", "-עצ" אצל גיטליץ, "צוויי טענדענצן אינ דער וואָרטבילדונג פונ יידיש", **פראגנ** 1938, זז' 119 - 120.

[639] ספיוואק 1939, זז' 135 - 136

[640] שם, ז' 16.

[641] שם, ז' 19; ספיוואק 1931, ז' 104.

[642] שעכטער 1986, זז' 74 - 75, 103 - 104. שכטר הרחיק לכת עד כדי הצעה לכתוב את המילה "אַכטונג" כ"אַכטיק" בהתבסס על הגייתה בניב האוקראיני. יודל מארק חלק על גישה זאת והגן על הסיומת בעלת הייחוס ביידיש (מאַרק תשל"ח, זז' 189, 197).

[643] זארעצקי 1926, ז' 44; זארעצקי 1927, ז' 12. הוא גם מנה את השימוש ואי-השימוש בסיומת זאת בין הנושאים החשובים למחקר אמפירי של יידיש החיה. **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 58 - 59. בשנת 1930 גם החוקר הקייבאי לויצקר שיבח את דוד הופשטיין על המגמה המתקדמת של יצירת מילים קצרות ללא תוויות "מיותרות". לויצקער, "צו דער לעקסיק אונ וואָרטבילדונג בא ד. האָפשטיינען", **י"ש**, 6 (1930), ז' 29.

[644] ספיוואק 1939, ז' 16. שם מובאות גם דוגמאות לחידושי לשון סובייטיים עם סיומת זו.

של סיומת זאת על חשבון הסיומת הבינלאומית "-יטעט" ("אקטיווקײט", "סאָלידאַרישקײט").[645] גם עם הצורה הזאת מתחרות הצורות המקוצרות.[646]

לסיומת "-ערײ" משמעויות רבות ביידיש. ספיבק ציין בספרו משנת 1931[647] את המשמעות של אפיון מקצועי או אפיון של תכונה או הרגל. רוב הדוגמאות של מילים סובייטיות עם סיומת זאת שהביא ספיבק נושאות אופי שלילי, לפחות מנקודת המבט של האידיאולוגיה הסובייטית ("געשעפטלערײ" – "נטייה לעשיית עסקים או לגילוי יוזמה כלכלית פרטית", "טאָלעראַנטלערײ" – "גילוי סובלנות לתופעות שליליות או עוינות"). מדובר בשימוש מקביל לשימוש בסיומת -ство ברוסית הסובייטית. זרצקי דן בתחרות בין סיומת זאת לסיומות "-שטשינע" ו-"-יאדע"[648]. סיומות אלה שימשו ליצירת מילות גנאי הגזורות משמות פרטיים[649]– תופעה אופיינית מאוד לסגנון הסובייטי כשהצורות שימשו לעיתים קרובות להסתה פוליטית. לעיתים קרובות מאוד מילים כאלה היו מילים קיקיוניות שרווחו לעת מסע אידיאולוגי מסוים בלבד. הסיומת "-שטשינע" נלקחה ישירות מרוסית (-щина) ואילו הסיומות "-ערײ" ו-"-יאדע" היוו ניסיונות ליצור אלטרנטיבות לשאילה ישירה מרוסית. זרצקי הגן על הסיומת "-שטשינע" דווקא כמדויקת יותר. לבסוף הוועידה הקייבאית הכשירה את הסיומת.[650] באשר לסיומת "-ערײ" אין אזכור בספרות הבלשנית הסובייטית למשמעות של ציון מפעלים ובתי-מלאכה שמזכיר יודל מרק.[651] לכאורה, משמעות זאת הייתה מבוקשת מאוד בבריה"מ עם פולחן התעשייה שבה, אך נראה כי סיומת זאת זוהתה עם תעשייה זעירה ומסורתית וככזאת לא תאמה את רוח ההתלהבות מהתיעוש שאפיינה את הסגנון הסובייטי.

הסיומת השנויה ביותר במחלוקת הן בבלשנות יידיש הסובייטית והן בבלשנות היידישיסטית היא הסיומת "-באר" של שמות תואר המבטאת יכולת לעשות פעולה (מקביל למשקל "פעיל" בעברית). היסטוריה של הוויכוחים סביב מורפמה זאת משקפים בצורה מושלמת את המתח בין אידיאולוגיה ל"גישה עניינית" בבלשנות פרסקריפטיבית. ביוני 1928 כתב שטיף מאמר[652]

---

[645] ספיוואק 1931, ז' 103; צוין לראשונה אצל סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 29. הוועידה בקייב קבעה שהסיומת "-טעט" תופיע במילים בודדות בלבד ("טעזיסנ. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אינ אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 [1935], ז' 267).

[646] ספיוואק 1931, ז' 104.

[647] שם, ז' 103. ראו גם על שימוש בסיומת אצל שלום-עליכם, ספיוואק 1940, זז' 60 - 61.

[648] זארעצקי 1931 (2), זז' 113 - 115; ראו גם סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 32.

[649] כדוגמאות הביא זרצקי 1931 (2), ז' 113 בין היתר את הביטויים "אקסעלדאָדערײ" ו"אקסעלדאָדיאדע" ממאמר אלמוני ב"דער עמעס" משנת 1925, שמשמעותם "אידיאולוגיה והתנהגות המאפיינות את אקסלרוד". הכוונה ככל הנראה לפאבל (ברוך-פנחס) אקסלרוד (1850 - 1928), סוציאל-דמוקרט רוסי שבתחילת דרכו דבק בהשכלה היהודית, מאוחר יותר חבר לנרודניקים ובערוב ימיו הפך בגלות אירופה למבקר חריף של הבולשביזם.

[650] "טעזיסנ. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אינ אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 266.

[651] מאַרק תשל"ח, זז' 197 - 198.

[652] שטיף, "'באר' (צו דער יידישער וואָרט-בילדונג)", **י"ש**, 3 (1928), זז' 1 - 14. במאמר זה ובמאמר "צוגאָבן צו די 'באר'-בילדונגען", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 71 - 74, מובא מספר רב של דוגמאות לשימוש (פסול) בסיומת, רובן מהעיתונות הסובייטית.

שפסל את השימוש בסיומת מכיוון שהיא אינה מצויה בלשון העם והשימוש הנרחב בה הוא חידוש של השנים האחרונות, הנפוץ במיוחד בעיתונות הסובייטית. שטיף פסק כי יש להימנע מהסיומת, חוץ מחמש-שש מילים ותיקות ("אומיטלבאר", "דאנקבאר") שיש לראות בהן מילים שאולות שהשתרשו בשפה. כאלטרנטיבות הציע שטיף את הסיומות "-לעך", "-יק" ו"-עוודיק" ואם הדבר אינו אפשרי המליץ שטיף להשתמש במשפטים טפלים. זרצקי יצא בספרו משנת 1931 נגד עמדה זאת.[653] הוא הסכים שהסיומת "-לעך" עדיפה, אך העדפת מבנים פריפרסטיים מסורבלים מתוך הרצון להימנע ממרכיבים זרים נגדה את השקפתו הרציונליסטית. זרצקי חזר בצורה יותר נחרצת על ביקורתו נגד שטיף שפסל את -באר וסיומות זרות אחרות גם בכנס "ההכאה על חטא" ביוני 1932.[654] אחרי מותו של שטיף הסוגיה הוכרעה בהתאם למגמות החדשות בבלשנות יידיש הסובייטית: במאמר הפרוגרמטי שהוכן לוועידה הלשונית במאי 1934 הגן ספיבק על הסיומות "-באר" ו-"-זאמ" השאולות מגרמנית כחיוניות להוספת גיוון ודיוק במשמעות המילים.[655] בסופו של דבר גינתה הוועידה את העמדה השוללת את הסיומות "-באר", "-לער", "-ונג", "-זאמ", "-האפט(יק)", "-ענצ" (במקום הצורה הסלבית "-ענציע")[656] ו-"-יק" (במקום "-יקע")[657] ואישרה שימוש בהן כאשר הוא נובע מהבחנה המשמעות או משיקולי נוחות בהגייה.[658] העמדה המאוחרת של מרדכי שכטר (בעקבות יידישיסטים אחרים) כלפי הסיומת "-באַר" היא שלילה מוחלטת[659] וכך גם כלפי "-האַפּט"[660] ו"-זאַם".[661] עמדתו של יודל מארק דומה לזו של שטיף, כלומר יש להתיר את הסיומת במילים בודדות שחדרו ליידיש לפני זמן רב.[662] היו גם סיומות מגורמנות שנפסלו ביידיש עוד לפני הפיצול הפוליטי הגדול של עולם דובר היידיש אשר גם באסכולה הסובייטית נחשבו למיושנות ולא רצויות, כגון הסיומת "-יאָן" במקום "-יע".[663]

---

[653] זארעצקי 1931 (2), זז' 108 - 113.

[654] **אש"פ**, 4 (1932), ז' 51.

[655] ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 69; ספיוואק 1939, זז' 17, 159 - 160 (עם דוגמא לגיוון: "פרוכטבאר" – "פורה"; "פרוכטיק" – "מניב פירות"). אצל ספיוואק 1931, זז' 104 - 105 העמדה קרובה יותר לעמדת שטיף – מצוינת המגמה להחלפת "-באר" ב"-לעך", אך המילים הוותיקות שהשתרשו בשפה "מקבלות פטור".

[656] גם כאן זרצקי הביע עמדה בעד צורה קצרה יותר ("פראָפאָרצ" במקום "פראָפאָרציע") עקב קיצורה ולא מנימוקים היסטוריים-אידיאולוגיים. זרצקי 1927, ז' 144.

[657] עוד על "-ענצ" ו"-יק" לעומת "-ענציע" ו"-יקע" ראו אצל ספיוואק 1939, ז' 137 (הערה).

[658] "טעזיסן. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אין אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 258, 266 - 267. בפירוט על הסיומת "-באר" עם צירוף דוגמאות המוכיחות את נחיצותה ראו ספיוואק 1939, זז' 159 - 160. יש לציין שבמילון משנת 1984 חלק מהדוגמאות הוחלפו במילים עם סיומות אחרות.

[659] שעכטער 1986, זז' 78 - 81.

[660] שם, זז' 94 - 97.

[661] שם, זז' 100 - 105.

[662] מאַרק תשל"ח, ז' 228.

[663] "באציִטנס פארהיטן", **י"ש**, 5 - 6 (1927), ז' 83. העניין מוזכר גם בהרצאה של ספיבק בוועידה – ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 61.

לציון קבוצה או ציבור של אנשים צוינו בספרו של ספיבק משנת 1931 הסיומות "-טום" ו"-שאפט"[664] (הסיומת האחרונה משמשת גם לציון תכונות). נראה כי אסכולת ייוואָ נטתה לפסול את הסיומת "-טום" כמגורמנת – יודל מארק הכשיר אומנם סיומת זאת ("ניטאָ קיין סירכא אין דעם סופֿיקס"),[665] אך ציין כי היא מצויה במילים מועטות בלבד, כלומר סיומת זאת אינה פרודוקטיבית מחוץ ליידיש הספרותית הסובייטית.

יידיש הסובייטית הרבתה להשתמש גם בסיומות ממוצא בינלאומי, כגון "-יזם" (לא רק לציון תוורת אידיאולוגיות, אלא גם במובן רחב יותר, כגון "פֿאראשיוטיזם" – "צניחה חופשית"), "-אציע" ("אינדוסטריאליזאציע" – "תיעוש"),[666] "-יסט" ("שאכיסט" – "שחמטאי" (אוקראינית шахіст), "-אט" ("פאָלקאָמאט" – קיצור מ"פאָלקסקאָמיסאריאט" – "נציבות עממית", כך כונו המיניסטריונים בבריה"מ עד שנת 1946),[667] סיומת הפועל "-ירנ" ("מעכאניזירנ" – "למכן").[668]

מסיומות ליצירת שמות תואר ציין ספיבק את הסיומת הסלבית "-אָוו-"/"-עווע". סיומת זאת שימשה בעבר למילים מההווי היומיומי ואף נפסלה ע"י ז' רייזן, אך בדומה לכמה סיומות סלביות שנמנו לעיל גם היא שדרגה את מעמדה ביידיש הסובייטית ("קאדראָוועך" – "מועסק רשמית", "פלאנעווער" – "מתוכנן").[669]

במאמרו משנת 1938 הדגיש ספיבק[670] צורך בהשגת אחידות בשימוש בסיומות וציין כי ריבוי מילים בעלות משמעות זהה עם סיומות שונות וחוסר ביטחון בשימוש בהן גורם להססנות של הכותבים העושים שימוש יתר בפראפזרות (מצב ששכטר לא חשש ממנו). בספרו משנת 1939 מובאות דוגמאות של הבחנות סמנטיות שנוצרו ביידיש סובייטית בין מילים מאותו שורש, אך שונות אלה מאלה בסיומות ובתחיליות. חלק גדול מהבחנות אלה מועתק מהבחנות שקיימות ברוסית ואינן קיימות בשפות אחרות וחלק רלוונטי רק להווי הסובייטי.[671]

ברשימות הסיומות הפרודוקטיביות בולטות בהיעדרותן בספרות הבלשנית הסובייטית כמה סיומות חביבות מאוד על בלשנות אסכולת ייוואָ. כוונתי לסיומות המביעות יחס רגשי של הדובר

---

[664] ספיוואק 1931, ז' 103. נראה שספיבק התבסס על סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), זז' 29 - 30.

[665] מאַרק תשל"ח, ז' 201.

[666] ספיוואק 1931, ז' 103; ספיוואק 1939, ז' 94.

[667] ספיוואק 1939, ז' 94.

[668] ספיוואק 1931, ז' 105; סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 30 (מוזכרים גם פעלים סובייטיים חדשים עם סיומות אחרות).

[669] ספיוואק 1939, ז' 138.
במחקר של לויצקר על לשונה של הספרות הסובייטית היפה מובאות דוגמאות של סיומות סלביות נוספות שבסופו של דבר לא התקבלו ביידיש סובייטית תקנית – לויצקער, "וועגן דעם סלאווישן עלעמענט בא די יינגערע סאָוועטישע פראָזאיקער", **י"ש**, 5 - 6 (1932), ז' 78.?

[670] ספיוואק, "דאָס נייַע וואָרט", **אש"פ**, 2 (1938), ז' 24. מאמר זה נכלל כפרק בספרו משנת 1939, אך דברים אלה הושמטו ממנו.

[671] ספיוואק 1939, זז' 18 - 19.

אל האובייקט (כגון "-ינקע", "-אַטש", "-וק")[672] וסיומות כמו "-ענישׁ", "-עכץ", "-וואַרג"[673] אשר למרות מוצאן הגרמאני של חלקן, הן מייחדות את יידיש מהגרמנית המודרנית (במיוחד שתי הסיומות האחרונות). נראה כי יש לכך שתי סיבות הקשורות אחת לשנייה. הראשונה היא יחס סקפטי ליידישיזם ולנטייתו להרחיק את יידיש מהגרמנית ואילו הסיבה השנייה היא מטרת המדיניות הלשונית הסובייטית להאחדה בין יידיש לרוסית ולשונות סובייטיות אחרות בתחומי הסגנון והמינוח. במסגרת משימה זאת עדיף היה להתרכז בסיומות בעלות שדות סמנטיים הולמים יותר שדות סמנטיים של שפות תרבות ותיקות כרוסית וגרמנית ונחוצים יותר לחברה המודרנית. לעומת זאת, הסיומות המוזכרות, מלבד הסיומת "-וואַרג",[674] הן בעלות שדות סמנטיים מעורפלים או טעונים ברגש מכדי לשמש למודרניזציה של לשון ספרותית, במיוחד מצד מוסדות אקדמיים. ראינו לעיל שביחס לסיומות טעונות רגשית העדיפה יידיש הסובייטית אחת משתי דרכים – או לפרוק סיומת ממטענה הרגשי ביידיש בהשפעת הרוסית ("-ניק", "-עצ") או לאמץ מטען רגשי של הסיומת הרוסית ("-שטשינע", "-קע" ב-"אויסגלײַכלקע"). בנוסף, בסיכום הסופי של דרכה של יידיש הסובייטית ביצירת מילים חדשות כלל ספיבק סיומות ניטרליות בלבד, כנראה ברוח האקדמיזם של התקופה. לעומת זאת, אסכולת ייוואָ טיפחה את הצד הייחודי והמקורי של יידיש הן מבחינת מוצא המורפמות והן מבחינת שדותיהן הסמנטיים.

ספיבק מנה בספרו גם תחיליות שהשימוש בהן התרחב ביידיש הסובייטית:[675] "פאר-" לצורך ציון פעולה מתמשכת או חיזוק פעולה;[676] "איבער-" לציון שינוי או שדרוג; "אל-" מקביל ל"כלל-" בעברית; "גע-" ו"צע-" לציון תהליך אנטנסיבי ומתמשך. בניגוד לסיומות נושא התחיליות לא עורר ויכוח בין האסכולות. ייתכן כי הסיבה לכך היא תפקוד התחיליות ביידיש המשקף באופן מושלם את האופי המעורב של השפה – רוב התחיליות ביידיש הן גרמאניות במוצאן,[677] אך מחקות לעיתים קרובות דגמים סלביים, במיוחד במילים חדשות. יצירת מילים לפי דגם זה לא סתרה אפוא את סדר היום של אף אסכולה. בעבור הבלשנים הסובייטיים סיפקה דרך זאת מילים נוחות למשתמש עקב שקיפות דרך העתקתן מרוסית ואילו בעיני בלשני ייוואָ מילים כאלה טובות עקב השוני המהותי מגרמנית.

---

[672] מאַרק תשל"ח, זז' 190 - 192.

[673] שם, זז' 196 - 201. ספיוואק 1940 ניתח שימוש בכמה סיומות, כולל "-ענישׁ", "-ניו" וגם בסיומת המגורמנת "-כנ" אצל שלום-עליכם, אך נראה ששימוש זה לא זיכה את הצורות האלה במעמד של צורות מומלצות.

[674] ככל הנראה ביידיש הסובייטית נוצר עם סיומת זאת חידוש מילוני שהתקבל בהתלהבות במחנה היידישיסטי – "רויוואַרג" – "חומר גלם", ראו שכטר, זז' 269 - 270. הסיומת נכללה גם בתכנית המחקר לבתי-הספר של זרצקי, **י"ש**, 4 - 5 (1928), ז' 60.

[675] ספיוואק 1939, זז' 16 - 17. אצל ספיוואק 1931, ז' 104 מובאות דוגמאות עם תחיליות נוספות.

[676] לעיתים עם גוון שלילי. ראו סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפּראַך פון דער סאָוועטישער יידישער פּרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 32. ראו גם דוגמאות לשימוש ב-"פאר-" בלשון העם ובספרות: ס[לוצקי, בערל]. "דער פּרעפיקס 'פאר'", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 78 - 80.

[677] דוגמא ליוצא מכלל זה היא התחילית "שעבע-"/"שב-". ספיוואק 1940, ז' 65; פאלקאָוויטש 1940, ז' 74 (עם דוגמאות נוספות לתחיליות ממוצא שמי).

במקרה אחד סיומת ותחילית התחרו ועדיין מתחרות ביניהן מסיבות אידיאולוגיות. כוונתי לסיומת "-לאָז"[678] ולתחילית "אָנ-" (בדרך כלל בתוספת הסיומת "-[ד]יק"). יידישיסטים (ובתוך בריה"מ קמנשטיין)[679] נטו לפסול את הסיומת עקב מוצאה מגרמנית החדשה ולהמירה בתחילית,[680], למרות שמבנה זה מועתק מרוסית (-без/-бес). זרצקי ציין בשנת 1931 שהצורה עם התחילית היא חדשה, מוצאה בהשפעת הרוסית ולאחרונה היא זכתה לתפוצה נרחבת. זרצקי לא פסל שימוש ב-"-לאָז",[681] כי הצורה עם "אָנ-" לפעמים דו-משמעית ואינה נוחה. ספיבק הכשיר את שתי הצורות והוסיף עליהן את התחילית "אום-". הוא ציין שהצורה עם "-לאָז" נפוצה יותר אצל מושגים מופשטים, אך גם הדגיש ששתי הצורות באות בערבוביה והנורמה טרם התקבעה.[682] מהמילון משנת 1984 עולה כי המגמה של שיירי אסכולת קייב הלכה בכיוון העדפת הצורות המגורמנות דווקא – חלק מהדוגמאות שהביא ספיבק שינו צורה ("אָנקלאסעוע [געזעלשאפט]" [1939]) – "קלאסנלאָזע" [1984] – "[חברה] ללא מעמדות"; "אָנפראָצענטיקע [האלוואָע]" [1939] – פראָצענטלאָזע" [1984] – "(הלוואה) ללא ריבית").

דרך נפוצה ליצירת מילים חדשות, מלבד הוספת מורפמות, היא הלחמת מילים. ביידיש הלחמת המילים יכולה להיעשות לפי הדגם הגרמאני ולפי הדגם השמי (סמיכות). ההבדל בין שני הדגמים הוא סדר המרכיבים – אם במבנה עם סמיכות הגרעין קודם ללוואי במבנה הגרמאני הסדר הוא הפוך. לשני המבנים האלה קיימת גם אלטרנטיבה – הוספת שם תואר לשם עצם. דרך זאת נפוצה בשפות הסלביות. לכאורה חיבור שם עצם ושם תואר אינו יוצר מילה חדשה, אך שימוש נרחב בדרך זאת מצריך גזירת שמות תואר משמות עצם רבים (אדייקטיביזציה), כך שגם דרך זאת מובילה להעשרת אוצר המילים של השפה (כגון "אָוונטיקער לערנ-אנשטאלט"[683] – "מוסד ללימודי ערב"). מאמרו של מדרכי גיטליץ בקובץ המוסקבאי משנת 1938 מנתח את ההתפתחות ההיסטורית של שלוש דרכי הביטוי האלה ביידיש.[684] לגבי יידיש הסובייטית קבע גיטליץ שהסמיכות השמית אינה דרך פרודוקטיבית יותר ואילו בין האדייקטיביזציה להלחמה לפי הדגם הגרמאני נוצר מצב הרמוני. גם ספיבק הקייבאי וגם

---

[678] בספרות בלשנית סובייטית מוזכרת גם הצורה "-לאָזיק" המהווה כנראה מין פשרה יידישיסטית ("טעזיסן. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אין אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 [1935], זז' 262, 266).

[679] שם, ז' 262.

[680] מאַרק תּשל"ח, ז' 228.

[681] זארעצקי 1931 (2), זז' 107 - 108.

[682] ספיוואק 1939, זז' 19 - 20. גם שפירא בשנות השישים הכשיר את שתי הצורות והדגים את נחיצותן בהבדלים הסמנטיים בין "אומבאגרענעצט" ("בלתי-מוגבל") ל"גרענעצלאָז" ("חסר גבולות"). שאפּיראָ, 1967, ז' 145.

[683] ספיוואק 1939, ז' 139.

[684] גיטליץ, "צווי טענדענצן אין דער וואָרטבילדונג פון יידיש", **פראגנ** 1938, זז' 87 - 121.
גיטליץ (1895 - 1945) כתב עבודת דוקטור ("דאָקטאָר") על תולדות יידיש המודרנית ("די געשיכטע פון דער היינטצײַטיקער יידישער שפראך") ואף הכין אותה לדפוס. לא ידוע אם נותר עותק מעבודה זאת. ראו **ס"ה**, 9 (1965), ז' 158. דיווח על מחקר אמפירי על חידושי מילים מולחמות בלשון העיתונות הסובייטית ראו סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 30.

שקליאר המינסקאי ציינו בסיפוק תפוצה נרחבת של מילים מולחמות לפי הדגם הגרמאני ביידיש הסובייטית עקב הקיצור שבו – תכונה נחוצה במיוחד במינוח.[685] במקום אחר ציין ספיבק לטובה גם את המגמה לקצר את הלוואי בהלחמות ("קאָלאָניזיר-ארבעט" במקום "קאָלאָניזאציע-ארבעט").[686] עם זאת, ציין ספיבק שדרך זאת לא תמיד נוחה, במיוחד בהלחמות בנות יותר משני מרכיבים ובמקרה של אזכור עוקב של מילים מולחמות בעלות אותו הלוואי (בעיה ידועה גם של הסמיכות בעברית). במקרים כאלה הציע ספיבק לפרק את המבנה בעזרת מילת היחס *פון* או להשתמש באדייקטיביזציה – תכונה סלבית מובהקת שתפקידה ביידיש הסובייטית, ובמיוחד בספרות היפה, הלך והתחזק.[687] האדייקטיביזציה הפכה לאחד מסימני ההיכר של יידיש הסובייטית. הראשון ששם לב לתהליך היווצרות של שמות תואר חדשים בלשון העיתונות הסובייטית היה שטיף שיזם חקר שכבה לשונית זאת במאי 1928 ומסקנות מחקר זה פורסמו שנה מאוחר יותר.[688] המחקר מצא שהסיומת הנפוצה ביותר ליצירת שמות תואר חדשים היא "-יש" ואחריה באות הסיומות "-יק" ו"-לעך".[689] למרות מגמתו הטהרנית של שטיף באותה התקופה, שהתבטאה קודם כול בשלילת תרגומי העתקה מרוסית, ולמרות הסתייגותו משפת העיתונות הסובייטית קיבל שטיף בברכה את התופעה החדשה.[690] בניגוד לבלשנות יידיש הסובייטית התייחסה אסכולת ייווָאָ בחיבה יתרה אל מבנה הסמיכות ואף ביקשה להפוך את המרכיב "בעל-" לתחילית פרודוקטיבית.[691] אסכולת ייווָאָ לא שללה אדייקטיביזציה, אך גם לא המליצה עליה. בנוסף, הגדיר יודל מארק את "-יק" דווקא כסיומת האוניברסלית לשמות תואר ואילו לסיומת "-יש" הוא ייחס תכונה של דמיון (ולא מהות) לשם העצם שממנו נגזר שם התואר ולעיתים גם נימה פיורטיבית.[692]

ריבוי קיצורי מילים, הלחמות של קיצורי מילים וראשי תיבות הפך לאחד מסימני ההיכר המובהקים ביותר של הרוסית הסובייטית בעשור וחצי הראשונים לקיומה. אופנה זאת חדרה

---

[685] ספיוואק 1939, זז' 20 - 21; ספיוואק 1931, זז' 106 - 107; **ל"ז**, 2 (1934), ז '65 (הערת שוליים); סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 30. שקליאר רואה בהלחמת מילים צעד ראשון לקיצורים נוספים – הלחמות של קיצורי מילים וראשי תיבות.

[686] ספיוואק 1931, ז' 103.

[687] ספיוואק 1939, זז' 138 - 139; ספיוואק 1931, ז' 105; ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 62 - 63. ראו הערכה חיובית של התופעה גם במבוא של שטיף לספרו הטהרני דווקא על תורת הסגנון, שטיף 1930, ז' 6. עם זאת, זרצקי, לפחות בתקופתו המוקדמת גילה יחס סקפטי לריבוי מילות תואר ביידיש הסובייטית. ראו פרק "אייגנשאפטוואָרט" אצל זארעצקי 1927, זז' 62 - 66.

[688] סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), זז' 28 - 29.

[689] שם.

[690] שם וראו גם את מאמרו של סלוצקי ב**אש"פ**, 2 (1934), ז' 84.

[691] שעכטער 1986, ז' 137; מאַרק, "בעל וועדט אַ פרעפיקס" בתוך פרק "יידישע-העברעישע און העברעישע-יידישע נייַשאַפונגען", **שמואל-ניגער-בוך**, ניו-יאָרק, 1958, זז' 128 - 133; מאַרק תשל"ח, ז' 205. סקירה היסטורית מעניינת של התפתחות המבנה אצל גיטליץ 1938, זז' 102 - 104.

[692] מאַרק תשל"ח, זז' 223 - 226.

גם ליידיש הסובייטית.[693] מעניין שהשאלה האם יש לתרגם ראשי תיבות סובייטיים ליידיש או להשאילם מרוסית ישירות הפכה לאחד מסלעי המחלוקת בין הימין והשמאל בשנים 1933 - 1934[694] והוויתור החלקי בעניין פעוט זה נמנה על הוויתורים הבודדים מצד הימין המנצח – הוחלט שבהלחמות של קיצורי המילים המרכיבים צריכים לבוא מיידיש, אך יש להתיר ראשי תיבות שאולים מרוסית או מאוקראינית אם הם כבר נפוצו ביידיש (כגון "ציק" מ- ЦИК – "הוועד הפועל המרכזי").[695] מכל מקום, החל מאמצע שנות השלושים החלה להימתח ביקורת על ריבוי ראשי התיבות בתקופה הקודמת.[696]

בדיקה אמפירית ממקורות ראשוניים (כגון מאמרים בעיתונות הכללית וספרות יפה) של אוצר המילים שנוצר ביידיש הסובייטית חורגת מתחום המחקר הנוכחי. אך גם בדיקת מקורות בלשניים אינה משימה קלה וזאת מכמה סיבות. כתב-העת **י"ש** התמקד במוצהר בתחביר ולא הרבה לעסוק באוצר המילים, בניגוד למסורת הבלשנית של ייוואָ. לכן דיונים בבחירת מילים קונקרטיות למושגים השונים מועטים מעל דפי כתב-העת הקייבאי. לגבי המינוח המדעי קיימים מונחונים שאליהם התייחסתי בפרק הקודם, אך לא ראו אור כמעט רשימות של חידושים מילוניים מהתחום הכללי שאינו מקצועי ספציפי. אומנם קיימת רשימת מילים סובייטיות בת 1,500 מושגים שהכין שקליאר כתוספת למאמרו, אך רשימה זאת מורכבת ברוב רובה ממושגים המתייחסים לתופעות סובייטיות שלא היו קיימות מחוץ לבריה"מ וחשיבותם לאוצר המילים הכללי של יידיש שולית.[697] כמקורות מהימנים על אוצר המילים ה"רשמי" של יידיש הסובייטית יכולים לשמש המילונים הכלליים שהופיעו בבריה"מ, במיוחד לאור המגמה הנורמטיביסטית של מילונאות יידיש, ולעניין זה עוד אתייחס בפרק על המילונאות. כמקורות העיקריים של חידושי לשון סובייטיים, בין אלה שנתקבלו ובין אלה שנפסלו, משמשים ספרו של ספיבק ומאמרו של שקליאר המוקדשים לנושא. בנוסף, הצעות לחידושי מילים מופיעות

---

[693] סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), זז' 28, 30.

[694] זרצקי התבטא בעניין כבר בשנת 1926 והביע עמדה "שמאלית" – זארעצקי 1926, זז' 58 - 59.

[695] "טעזיסן. די סאָוועטישע שפראך-פאָליטיק אין אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 264 - 265.

[696] ספיוואק 1939, זז' 20 - 21; השוו להערכה חיובית של התופעה אצל ספיוואק 1931, ז' 107 - 108, שם מוזכר בנימה חיובית גם ריבוי ראשי תיבות ונוטריקונים בספרות הרבנית וביידיש עממית בדורות הקודמים. ראו גם שבחים לריבוי ראשי תיבות כאחד החידושים החשובים של השפה הסובייטית, שטיפ, "שפראך-קולטור", **י"ש**, 2 - 3 (1930), ז' 5. מעניינת גם הביקורת של לויצקר במכון לבלשנות המוסקבה בשנת 1932 על הבלשן הרוסי אפנסי סלישצ'ב (Афанасий Матвеевич Селищев) (1886 - 1942) שפסל ריבוי ראשי תיבות ברוסית וטען שמדובר ביבוא של פרקטיקה לשונית יהודית זרה ללשון הרוסית – טענה בעלת ניחוח אנטישמי מובהק (אם לא מדובר בסילוף דבריו). סלישצ'ב נרדף במשך רוב שנות השלושים בשל נטיותיו הסלבופיליות והוחזר למרכז הבמה המדעית בשנת 1939 בהתערבותו האישית של סטלין ובתקופת המלחמה נרתם למאמץ התעמולתי של בריה"מ דווקא עקב היותו סלבופיל:
ארכיון ייוואָ – (RG 3) Box 65, Folder 3344, https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373786, ז' 4.

[697] ראו גם דוגמאות לחידושי לשון סובייטיים הלקוחות מעיתונות אצל סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפראך פון דער סאָוועטישער יידישער פרעסע", **י"ש**, 3 (1929), זז' 27 - 30.

במונוגרפיות של זרצקי. להלן אביא דוגמאות לחידושי מילים ודיונים סביבן בתקופות השונות של בלשנות יידיש הסובייטית בחלוקה לפי ה"יסודות".

הגבלה והפחתת משקלו של הרכיב העברי הוא, כידוע, מסימני ההיכר המובהקים של יידיש הסובייטית.[698] מדובר קודם כול בהימנעות משימוש בפסוקים מספרות הקודש ובביטויים מאוצר המילים של תלמידי החכמים. עם ביטויים אלה נמנות המילים ״עולמשער" – "ציבורי" או "של חול", "מוסר זײַן" – "להלשין", "לכל-הדעות", "סימן-מובהק", "הצטכרות" – "צורך", "ברכה-לבטלה".[699] בשנים 1922 - 1924, כלומר בתקופה המוקדמת של עיתונות יידיש הסובייטית אשר קדמה להופעת מוסדות אקדמיים ופרסומיהם רווח שימוש במילים ממוצא עברי לציון תופעות סובייטיות. פרקטיקה לשונית זאת נפסלה במסגרת הפשרה הלשונית של שנת 1924 והן לא חזרו לשימוש בתקופות המאוחרות יותר. דוגמאות למילים אלה הן "מאשכיסים" – "מזיקים" (הוחלף ב"שעדיקער", זרצקי הציע "וורעדיטעלעס" (רוסית вредители);[700] "מישמוירע" – "משמרת (בעבודה)" (הוחלף ב"וואכטע" ו"אומבײַט"); "אויהעל" – "(ה)מאזוליאום (של לנין)" (הוחלף בצורה הלקוחה מרוסית "מאווזאָליי"); "סיעם" – "מחזור (במוסד לימוד)" (הוחלף ב"ארויסלאָז", מועתק מהמילה הרוסית выпуск).[701] הגדיל לעשות בחידוש מילים על בסיס עברי יכינסון שהציע חידושים כמו "בעריישיס-מענטש" – "אדם קדמון" (הוחלף ב"אור(אלטער)מענטש", "גידל בעהיימעס" – "גידול בקר" (הוחלף ב"פיצוכט"), "רעמאָסים" – "חרקים" ("אינס/זעקטן").[702] מעיון ברשימת מילים ממוצא עברי שהיו נפוצות בעיתונות יידיש הסובייטית בשנות העשרים שזרצקי מביא בספרו הרדיקלי משנת 1931[703] עולה כי גם אחרי 1924 רווחו ביידיש הסובייטית מילים ממוצא עברי שאינן מופיעות במילוני יידיש סובייטיים בתקופות מאוחרות יותר גם אחרי שוך המסע לביעור הרכיב העברי של תחילת שנות השלושים. לדוגמא: "אויפל-שטיבל" – "פעוטון" (במילון של 1984 כהצעת זרצקי – "זויגהיים"); "בוירערימ-געריכט" – "בוררות"; "דאלעסניק" – "איכר עני" ("אָרעם-פויער"); "בוידעק זײַנ" – "לבצע חיפוש" ("דורכזוכן", "דורכנישטערן"); "מוידיע זײַנ" – "להודיע" ("מיטיילן", "מעלדן"); "אוכעדוימע" – "וכדומה" (און דאָ/עסגלײַכן"). השוואת הרשימה עם המילון המסכם את המדיניות הלשונית הסובייטית מביאה למסקנה שאסכולת קייב המאוחרת הייתה הרבה יותר סובלנית לשמות עצם ושמות תואר מהרכיב העברי מאשר לפעלים ולמילות קישור מרכיב זה. הדוגמאות המובאות מראות מגמה של החלפת מילים מהרכיב העברי בין חלקי דיבר אלה במילים מגורמנות. נראה שהסיבה היא הימנעות מהסרבול שבפעלים

---

[698] ראו לדוגמא עדות ממחקר אמפירי – שם, זז' 30 - 31.
[699] "טעזיסנ. די סאָוועטישע שפּראַכ-פּאָליטיק אינ אָנווענדונג צו ייִדיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 253.
[700] זארעצקי, "פּראָבלעמען פּונ ייִדישער לינגוואָטעניק", **אש"פ**, 1 (1930), ז' 8; *Русско-еврейский словарь* 1984, стр. 83.
[701] "טעזיסנ. די סאָוועטישע שפּראַכ-פּאָליטיק אינ אָנווענדונג צו ייִדיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 257.
[702] שם, זז' 257 - 258.
[703] "העברעיזמען אינ דער סאָוועטישער ייִדישער פּרעסע אונ ליטעראטור", ספּיוואק 1931, ז' 58 - 78.

הפריפרסטיים עם רכיב עברי והניחוח הלמדני שנדף ממילות הקישור (שבדרך כלל אינן אופייניות ללשון העממית). כאמור, ספרו של זרצקי היווה את נקודת השיא של המגמה השוללת את הרכיב העברי וחלק מהצעותיו נראות קוריוזיות, כגון פסילת המילים "זקיינימ", "טקופע", "צוויעס" והמרתן ב"אלטע מענער", "עפאָכע" ו"היפאָקריטסטוואָ" בהתאמה או הדרישה לכנות את ארבע רוחות השמיים "אָסט", "וועסט", "נאָרד" ו"סוד"! בשם המאבק ברכיב העברי הזדהה זרצקי לעיתים עם קמנשטיין, כגון בהצעה להחליף את "קאמעס" ו"אייכעס" ב"וויפלקײט" ו"וויאזוייקײט" או המציא מילים בסגנונו, כגון "גרינגשאצ" במקום "ביטל" – "זלזול". כאמור, באמצע שנות השלושים המגמה הקיצונית של זרצקי ואסכולת מינסק בנוגע לרכיב העברי זכתה לגינוי. החלטת ועידת קייב שללה את עמדת אלה שביקשו לבער מילים כמו "בעשאס", "קאָלזמאנ", "סאָפקאָלסאָפ".[704] במילון משנת 1984 מופיעות גם מילים ממוצא עברי שנפסלו בהחלטות הוועידה, לדוגמא "האלבאָשע" –" לבוש",[705] דבר המעיד על המשך תהליך התפייסות בלשנות יידיש הסובייטית עם הרכיב העברי. דוגמאות למילים ממוצא עברי שקיבלו משמעות חדשה המותאמת למציאות סובייטית או משמעות מוגדרת ומדויקת התופאמת לתופעה בחיים המודרניים כוללות מילים כמו "כאוער" – "חבר" (תואר או פנייה במקום המושג "אדון"); "באלעגופ" – "איכר עשיר (כקטגוריה חברתית מוגדרת"); "איוורע" – "אוריינות" (עם חידוש סובייטי מובהק "פאָליטיוורע" – "אוריינות פוליטית", כלומר הכרת התורה המרקסיסטית). דוגמאות למילים חדשות עם סיומות גרמאניות על בסיס המרכיב העברי: "מעלוכעשאפט" – אין מקבילה עברית, באנגלית statehood; "האכנאָסעדיקײט" – "תשואה"; "אָפכאזערונג" – "המלטה של חזירים".[706] המילים האחרונות מעידות על חדירה של יידיש בבריה"מ לסוגות, סגנונות ותחומי חיים שהיו זרות לה קודם.

הפשרה הלשונית של שנת 1924 חסמה דרך להצפת יידיש ספרותית סובייטית בביטויים שאולים מרוסית ושפות סלביות אחרות. עם ייסוד כתב-העת **י"ש** בשנת 1927 הוא הפך לנושא דגל המאבק בהעתקות מילוליות מרוסית, בעיקר בתחום התחביר, אך גם בתחום יצירת המילים החדשות. הרחיק לכת במגמה הטהרנית האנטי-רוסית בר סלוצקי שבגיליון הראשון של כתב-העת פסל מילים כמו "אופווירקונג" – "השפעה" (רוסית воздействие); "צושרײבן" – "לייחס" (רוסית приписать, גרמנית zuschreiben)[707] – מילים שלא נפסלו במילון הגדול ובמילונו של ויינרייך. בשלב זה נטה כתב-העת הקייבאי לפסול גם העתקות מרוסית שהוכשרו

[704] "טעזיסנ. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אינ אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 265.
[705] שם, ז' 257; 1984, стр. 317 .*Русско-еврейский словарь*
[706] דוגמאות אלה ואחרות אצל ספיוואק 1931, זז' 110 - 113, 170 - 171; ספיוואק 1939, זז' 183 - 187; "טעזיסנ. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אינ אָנווענדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 265 - 266.
[707] סלוצקי, "א מוסטער, וויאזוי מ'טאָר ניט שרײבן קיין יידיש", **י"ש**, 1 (1927), ז' 36; ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 32; ספיוואק 1939, ז' 78.

מאוחר יותר ע"י אסכולת קייב, כגון "אויסרייד" במשמעות של "נזיפה" (רוסית выговор),[708] "ארויסגאנג-טאָג" – "יום חופש" (רוסית выходной день).[709] כדוגמאות להעתקות לא-מוצלחות מרוסית שנבעו מהתרשלות של אסכולת מינסק היריבים מקייב הביאו מילים כמו "בארופ" – "תואר" (רוסית звание) במקום "טיטל"; "שטײגל" – "תא" (רוסית клетка) במקום "קעמערל".[710] אך גם אסכולת קייב עצמה יצרה העתקות מרוסית שנויות במחלוקת, כגון "הויכרייד‌ער" – "רמקול" (ברוסית громкоговоритель, "הילכער" במילון של ויינרייך), "אויסגראָבונגענ" – "מחצבים"[711] (ברוסית ископаемые). המילה האחרונה מופיעה במילון הגדול במשמעות "חפירות (ארכיאולוגיות)", בדומה לגרמנית Ausgrabungen. עבור משמעות זאת מציע המילון הסובייטי משנת 1984 את המילה "פאנאנדערגראָבונגען" על בסיס המילה הרוסית раскопки. ברור שבמקרה זה ההבדל הסמנטי ברור רק למי ששולט ברוסית ואין הוא שקוף בעיני דוברי יידיש אחרים. לצד העתקות מרוסית היו גם שאילות ישירות למושגים סובייטיים, כגון "פראָגולשטשיק" – "מי שמחסיר ימי עבודה" (רוסית прогульщик), מושג שניצח במאבק עם המילה "פוסטעפאסניק", מקורית יותר, אך בעלת משמעות רחבה יותר "הולך בטל".[712] לעיתים מושג שאול מרוסית החליף חידוש קודם על בסיס המרכיב העברי, כגון "אָטריאד" – "קבוצה (בתנועת נוער)" שהחליפה את "מאכנע".[713] חלק משאילות ישירות שהוכשרו בשנת 1934 נדחקו הצדה במילון משנת 1984, כגון "וואָזשאטי" – "מדריך בתנועת נוער" (רוסית вожатый, נדחק לטובת המילה "פיאָנערן-עלטסטער" שנפסלה בשנת 1934), "סוואָדקע" – "תקציר, מבזק" (сводка, במילון משנת 1984 "סאכאקל-יעדיעס"), "וואכטע" – "משמרת" (вахта, במילון משנת 1984 "אומבייט"), "גראמעטע" – "אוריינות" (грамота, בשנת 1934 לצד "שריפטקענעוודיקייט", במילון משנת 1984 המילה грамотность מתורגמת בחידוש הוותיק "איוורעדיקייט" לצד "שריפטקענעוודיקייט", במילון של ויינרייך literacy מתורגמת כ"עבֿרידיקייט" ו"שריפטיקייט").[714] דוגמאות לשאילות משפות סלביות שאינן רוסית כוללות את המילה "וואלקע" – "שיירה" (באוקראינית валка) שהתחרתה עם המילה השאולה מרוסית "אָבאָז" בעלת משמעות צבאית יותר.[715]

---

[708] לעווין, ה., "וועגן אייניקע רוסיזמען אין דער יידישער צייטונג-שפראך", **י"ש**, 1 (1930), ז' 48; **אש"פ**, 3 – 4 (1935), ז' 32; ספיוואק 1939, ז' 78. גם לגבי משמעות זאת מביא המילון הגדול דוגמאות שאינן סובייטיות.

[709] כאימסקי, מ., "די שפראך פון דער פראָווינציעלער פרעסע", **י"ש**, 1 (1932), ז' 27; ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 32; ספיוואק 1939, ז' 78.

[710] ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 33.

[711] שם, ז' 32.

[712] שם, ז' 57; ספיוואק 1939, ז' 124.

[713] ספיוואק 1939, שם.

[714] ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 57; ספיוואק 1939, ז' 124; *Русско-еврейский словарь* 1984, לפי הערכים ברוסית.

[715] ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 57; ספיוואק 1939, זז' 124 - 125; *Русско-еврейский словарь* 1984, c. 307.

רכיב לשוני שבלשנות יידיש הסובייטית החשיבה במיוחד ואף העלתה לדרגת יסוד הוא הרכיב הבינלאומי. לכאורה מדובר ברכיב שמעצם טבעו אמור להיות פחות ייחודי מבחינת שיקוף מגמות תרבותיות ומחקריות, אך לא כך הדבר והוא נובע משלוש סיבות. ראשית, ייחודיות השיטה הפוליטית ואורח החיים הסובייטי יצרו מילים ממוצא בינלאומי שקשה להבינן מחוץ להקשר הסובייטי, כגון "שעפ" – "מפעל תעשייתי המעניק חסות ותמיכה למפעל תרבותי או חינוכי או למוסד רווחה"; "אקטיוו" – "קבוצת עובדים פעילה בתחום פוליטי או חברתי".[716] שנית, מילים שמקורם בינלאומי, אך משמעותם ייחודית לרוסית, כגון "אלימענטנ" – "דמי מזונות" (алименты). שלישית, הצורה הפונטית של המילה מושפעת מרוסית. למשל, המילה "כאָקיי" – "הוקי" מוצאה אומנם מאנגלית, אך ליידיש הסובייטית היא הגיעה דרך רוסית החסרה צליל [h] ובצורתה הנוכחית צורמת עין של כל דובר אנגלית. לגבי מילה אחרת מתחום הספורט "רב-אומן (בשחמט)" הייתה התלבטות בין הצורה "גרויסמײַסטער" (ספיוואק 1939), המגלה מודעות למקור הגרמני של המילה וניסיון להתאים את המילה ליידיש, לצורה "גראָסמייסטער" (*Русско-еврейский словарь* 1984) המעידה על כניעה לאח הרוסי הגדול. באופן פרדוקסלי דווקא הרכיב הבינלאומי הוא הביטוי הקרתני ביותר של בלשנות יידיש הסובייטית שמעדה לתוך שלולית הז'רגוניזציה ו"הלשון האודסאית". הרי התלות של יידיש הסובייטית ברוסית כמתווכת בשאילת מילים בינלאומיות שוללת ממנה במידה רבה מעמד של שפה עצמאית המסוגלת לספק את הצרכים של עצמה.

לבסוף, סוגיה חשובה ביותר בניתוח יצירת מילים חדשות ביידיש היא סוגיית החידושים ברוח יידישיסטית, כלומר כאלה שנשאלו מיידיש הישנה, מלשון עממית ומדיאלקטים או שנוצרו על בסיס רכיבים אלה. ישנן עדויות לחידושי לשון סובייטיים בסגנון יידישיסטי שהיו בשימוש בשנים הראשונות של השלטון הסובייטי – "ראטן-מאיאָנטעק" – "משק חקלאי (בבעלות מדינה) סובייטי(ת)"; "קנעלן" במשמעות של "אינדוקטרינציה סובייטית". כצפוי, חידושים כאלה נפסלו מאוחר יותר והוזכרו בגדר קוריוזה בלבד.[717] בשנה הראשונה לקיום כתב-העת **י"ש** נידונו בו כמה סוגיות הקשורות לאוצר מילים זה. כך שטיף ביקש לגוון את השפה ע"י שימוש במילים נרדפות מלשון עממית (כמו עם ביטויים במשמעות "להצליח" – "אײַנגעבן", "געלונגען", "געראָטן" ועוד) או לפסול העתקת ביטויים מרוסית (כמו дря במשמעות של ל"מספר ..."", כמה ...").[718] הועלתה גם הצעה לבטל את הצירוף הרוסי במקורו "אוו-" במילים שמקורם ב-au הלטיני והיווני ולהמירם ב-"אוי-" (כגון "אווגוסט"/"אויגוסט", "אווטאָ-"/"אויטאָ-").[719] כלל זה

---

[716] דוגמאות אלה והבאות ראו אצל ספיוואק 1939, זז' 93 - 95.

[717] שקליאר, "די סאָוועטישע נײַבילדונגען אין יידיש", **ל"ז**, 2 (1934), ז' 67.

[718] שטיף, "נײַע און אלטע ווערטער", **י"ש**, 2 (1927), זז' 37 - 42. עם הצעות נוספות למילים מאת הקורא רבזין בעמ' 43. במילים נרדפות ל"הצלחה" עסק גם שכטר בבקשו לדחוק את המילה "דערפאָלג" – שעכטער 1986, זז' 87 - 89.

[719] קאָזאקעוויטש, הענרך, "צי דארף מען שרײַבן: 'אוו' אָדער 'אוי'", **י"ש** 1 (1927), ז' 48.

נהוג בסטנדרט של ייווָ והוא נמנה עם אחת התכונות המבדילות בינו לבין הסטנדרט הסובייטי. הצעה זאת נדחתה ע"י המערכת שהדגישה שמדובר בביטויים הרווחים ביידיש חיה. כתב-העת עסק בתקופתו המוקדמת גם בווריאנטים של מילים המייחדות את יידיש מהשפות המרכיבות אותה, כגון "דאיקע" ("דאווקע"),[720] "פרעג" ("פראגע")[721] – ראוי לציון שבאותן המילים עסק עשרות שנים מאוחר יותר מרדכי שכטר. ברוח יידישיסטית שיבח שטיף בפברואר 1928 את לשון העם ואת יידיש הישנה על ההבחנה במילות יחס של סיבה ומטרה וזאת בניגוד, לדעת שטיף, לשפת העיתונות הסובייטית הדלה.[722] נראה כי המגמה היידישיסטית המובהקת הייתה ה"קורבן" הראשון של הפנייה שמאלה בבלשנות יידיש שהחלה בשנת 1928. אחרי תקופה זאת המושג "לשון העם" במובנו החיובי החל להתייחס ללשון המדוברת העכשווית של הפועלים ולא ללשון ארכאית או לחיזוק הייחודיות של יידיש ביחס לשפות אחרות.[723] בספרו משנת 1931 הקדיש זרצקי פרקים שלמים לשכבות של מילים מהלשון העממית שנפסלו לשימוש ביידיש הסובייטית. מדובר קודם באוצר המילים הדתי[724] ובמילים בעלות גוון גזעני,[725] אך גם המגמה "העממית" היידישיסטית בכלל זכתה לגינוי.[726] ברשימת המילים המעטות מיידיש הישנה שהוכשרו לשימוש ביידיש הסובייטית המופיעה בספרו של ספיבק משנת 1931[727] מופיעות בין היתר מילים "באשײמפערלעכ" – "בבירור", "לאָקערנ" – "לארוב", "פרוכפֿערנ זיכ" – "להתרבות", "בײשטידל" – "מזוזה". מצוין שלחלק מהמילים מתווספת נימה אירונית. הכוונה אולי גם למילים שיש להן מילים נרדפות, כגון "פארטיליקנ" – "להשמיד" (במילון משנת 1984 המילה מופיעה אחרי "אויסראָטן" ו"פארניכטן" המגורמנת[728]) וגם למילים שעצם משמעותן זרה לאידיאולוגיה הבולשביקית, כגון "בארעמהארציק" – "רחמן".[729] כזכור, על רקע בלשנות יידיש הסובייטית בלטה מאוד גישתו של קמנשטיין שחידש מילים שנועדו להחליף מילים שאולות מגרמנית, כמו "קוק-פינטל" – "נקודת מבט" (במקום "שטאנדפונקט", המילה המועדפת במילון של ויינרייך "קוקווינקל"); "אָפשפאר" – "התנגדות" (במקום "ווידערשטאנד", מועתק מהמילה הרוסית сопротивление. במילון הגדול משמעות המילה "אָפשפאר" היא "משען", גם היא מועתקת מסלבית: פולנית oparcie, רוסית опора).[730] למרות היחס הסקפטי של הבלשנות הסובייטית אל אוצר המילים העממי, יידיש הסובייטית קלטה מילים משכבה זאת

---

[720] גורשטיין, "וועגן 'דאיקע'", **י"ש**, 5 - 6 (1927), ז' 84, והשוו אצל שעכטער 1986, זז' 144 - 145.
[721] צוויג, "א פראגע אָדער א פרעג", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 77 - 78; שעכטער 1986, זז' 118 - 120.
[722] שטיף, "נײַע און אלטע וועגן אויסדריקן", **י"ש**, 3 (1928), זז' 25 - 30. ההתבטאות נמצאת בעמ' 27.
[723] גם מגמת העדפת שפה עכשווית יכולה לקבל גוון אידיאולוגי יידישיסטי. כך ספיוואק 1931, ז' 171 הזכיר סיומות כמו "-ונג" ו"-קײט" המאפיינות שפה מודרנית כסיומות "המוניות" המנוגדות לסיומות מגורמנות יותר.
[724] זאַרעצקי 1931 (2), פרק "קעגן נעפּמאנישנ גאָט", זז' 79 - 91.
[725] שם, פרק "קעגן שאָוויניזם", זז' 92 - 95.
[726] שם, פרק "ייִדיש! ייִדישע!", זז' 102 - 106.
[727] ספיוואק 1931, ז' 113.
[728] ערך "истребить" ב-*Русско-еврейский словарь* 1984, с. 192.
[729] ערך "милосердный" ב-*Русско-еврейский словарь* 1984, с. 249.
[730] "טעזיסן. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אין אָנווענדונג צו ייִדיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 258.

במינוח בתחומי המלאכה והבוטניקה (כמו "לופטל" – "שן הארי").[731] כמו-כן, השכילו בלשני יידיש הסובייטיים לשלב מילים מדיאלקטים שונים של יידיש לצורך השלמת אוצר המילים של יידיש ספרותית. דוגמאות לכך הן המילים: "פאזע" – "לאורך"; "אָדליהע" – "הפשרה" (מיידיש אוקראינית); "גליטשערס" – "מחליקיים" (מיידיש ליטאית); "שמאנט" – "שמנת מתוקה".[732]

3.3 תיקנון דקדוק בבריה"מ ומחוצה לה

עתה נתקדם מסוגיית יצירת המילים אל סוגיות מורפולוגיות.

3.3.1 מין דקדוקי

אחת השאלות הקשות בדקדוק הנורמטיבי של יידיש היא שאלת המין הדקדוקי. הקושי נובע משני גורמים. ראשית, מערכת המין הדקדוקי שונה מאוד בין הדיאלקטים, ובמיוחד בין יידיש ליטאית שבה יש שני מינים בלבד לניבים האחרים עם שלושה מינים דקדוקיים. שנית, לשונות הסביבה השונות משפיעות מאוד על מערכת המין הדקדוקי ביידיש. הדבר רלוונטי במיוחד לגבי מילים זרות הנקלטות ביידיש, אך גם המין הדקדוקי של המילים הוותיקות עלול להשתנות עקב השפעת שפות אחרות. גורמים אלה ואחרים הביאו לקריסת מערכת המין הדקדוקי ביידיש החיה של הקהילות החרדיות אחרי השואה.[733] תופעה זאת חורגת, כמובן, ממסגרת מחקר זה, אך ייתכן שתיעוד הניסיון לייצב מערכת רגע לפני קריסתה יוכל לעזור להבין אותה לעומק.

בשנת 1924 פרסם זלמן רייזן בקובץ הוורשאי **יידישע פֿילאָלאָגיע** מחקר מקיף על המין הדקדוקי ביידיש.[734] כפרסומים בלשניים רבים ביידיש שילב מאמר זה גישה דסקריפטיבית עם המלצות לשימוש "נכון" וניסיון לגבש כללים בעניין. בהתאם לעוד מסורת בבלשנות יידיש, הכללים שהוצעו היו רופפים למדי, עם מתן אוטונומיה נרחבת לדוברי יידיש הליטאית. רייזן ציין שאי-היציבות הרבה במין הדקדוקי ביידיש משמשת כנימוק בפי שוללי יידיש כשפה "שאין לה דקדוק". אך רייזן עצמו דן את יידיש, ומיוחד את הניב הליטאי שלה, לכף זכות דווקא בשל כך – הוא ראה בערעור המין הדקדוקי מגמה מבורכת המקרבת את יידיש ל"שפות מתקדמות" כאנגלית ודנית.[735]. לדבריו, גם בורוכוב בירך על המגמה ואף הציע רפורמה רדיקלית ביידיש

---

[731] ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישנ יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 67.
[732] ספיוואק 1939, זז' 164 - 165.
[733] Belk - Kahn – Szendrői 2022.
[734] רייזען, "גראַמאַטישער מין אין יידיש", **יידישע פֿילאָלאָגיע,** 1 (1924), זז' 11 - 22, 180 - 192, 303 - 322.
[735] שם, ז' 12. האזכור של שתי השפות האלה דווקא כדוגמאות לשפות מתקדמות אינו מקרי. הבלשן הדני אוטו יספרסן (Otto Jespersen) שהתמחה בחקר השפה האנגלית הגה את רעיון ה"קדמה בשפה" בספרו בעל השם הזהה (*Fremskridt i Sproget*, Kjøbenhavn, 1891). הקריטריון לקדמה לפי יספרסן הוא התפתחות המבנה האנליטי של הלשון. רעיון זה, שאינו עומד בקריטריונים של התקינות הפוליטית המקובלים היום, היה פופולרי מאוד בזמנו, במיוחד בעולם דובר האנגלית. עם התחזקות הלאומיות הרוסית בבריה"מ (הרי השפה הרוסית אינה אנליטית) הרעיון נפסל כאימפריאליסטי וגזעני (ראו למשל ערך "аналитические языки" באנציקלופדיה הסובייטית: *БСЭ*, 1949 , т. 2, стр. 352).

שתבטל כליל את המין הדקדוקי.[736] הצעותיו של רייזן היוו אפוא פשרה בין הרצוי לאפשרי. המצע הנורמטיביסטי של רייזן הוא התבססות על המצוי בשפה הספרותית (עם המילון של ליפשיץ והדקדוק של בירנבוים לצד לשונם של הסופרים הטרום-קלאסיים ושל שלושת הקלסיקונים כמקורות הסמכותיים),[737] אך גם התרחקות מהשפה הגרמאנית ה"פחות מתקדמת" הלא היא גרמנית. כך, למשל רייזן שלל מין סתמי של מילים בינלאומיות ושל מושגים מופשטים (כמו ה"אני") הנהוג בגרמנית והעדיף את קביעת המין הדקדוקי לפי הצליל האחרון של המילה כבשפות הסלביות, כלומר נקבה למילים המסתיימות ב-"-ע" וזכר לשאר המילים. עם זאת, רייזן ציין השפעה רוסית על המין הדקדוקי של מילים ממוצא גרמאני באזורים מסוימים ושלל צורות כאלה בשפה הספרותית.[738] בנוסף, הכללים שהציע רייזן כללו את העקרונות הבאים: התבססות על המין הביולוגי במקרה של בני אדם ובעלי חיים (כולל ויתור על המין הסתמי של המילים כמו "וויב" ושל צורות ההקטנה כמו "יינגל", "מיידל"); הקצאת המין הסתמי לשמות קיבוציים, שמות חומרים, שמות פועל ושמות תואר שעברו סובסטנטיביזציה ("דאָס שרײַבן"; "דאָס גוטע"); קביעת המין של שמות גיאוגרפיים לפי הצליל האחרון. לבסוף מיין רייזן את הסיומות בהתאם למין הדקדוקי. הוא ציין שהשימוש במילים עם הסיומות "-ונג", "-קייט", "-שאַפֿט", "-יִש" רווח ביידיש החיה במין הסתמי, אך בהשפעת הגרמנית (שהשימוש בה עלה בקנה אחד עם יידיש הליטאית) על השפה הספרותית החלו מילים אלה לאמץ את מין הנקבה. רייזן התיר את שתי הצורות. לסיומות "-ניש", "-עכץ", "-טום", "-ס", "-וואַרג", "-ות" ולתחילית "גע-" הקצה רייזן את המין הסתמי; לסיומות "-(ל)ינג", "-טאָג", "-ל" (שאינה סיומת הקטנה), "-ן", "-עם", "-ער", "-טעט" – את מין הזכר; לסיומות "-ע", "-ט" – את הנקבה. לגבי רוב הכללים האלה ציין רייזן יוצאים מן הכלל רבים, בהתאם לשימוש בלשון החיה.

הצהרת העקרונות של רייזן בעניין המין הדקדוקי נושאת אופי יידישיסטי מובהק, עם ביטוי המגמה העיקרית של היידישיזם – התנתקות מהתלות בגרמנית (אם כי בשלב זה לא מדובר בהתרחקות מכוונת ומלאכותית). מה שבולט במקרה זה הוא אימוץ המודל הסלבי עבור יידיש (אם כי לא כניעה להשפעה סלבית!) וזאת בניגוד למדיניות היידישיסטית בתחום אוצר המילים והדבר מהווה עדות נוספת למורכבות השאלה על עומק ההשפעה הסלבית על יידיש.

שלוש שנים מאוחר יותר הקדיש זרצקי בספרו **גרײַזן און ספּייקעס** לנושא פרק קצר, אך משמעותי מאוד להבנת הפילוסופיה הלשונית שלו בתקופה זאת.[739] זרצקי העיד על עצמו כי אינו משתמש במין הסתמי (כיאה לליטווק) וחזר על הטיעון של רייזן על היעלמות המין הדקדוקי כתופעה מתקדמת וחיובית (בדרך הוא שיבח את השפה האנגלית) והדגיש גם הוא שהמצב השורר בניב הליטאי עדיף על המצב בניבים האחרים של יידיש. במישור המעשי הציע זרצקי

[736] רייזען, "גראַמאַטישער מין אין יידיש", **יידישע פֿילאָלאָגיע,** 1 (1924), שם, ז' 13.
[737] שם, ז' 15.
[738] שם, ז' 317.
[739] "מין", זארעצקי 1927, זז' 23 - 26. ראו גם זארעצקי 1926, זז' 67 - 68.

שלושה דברים: 1) לא לעודד כותבים ממוצא ליטווקי לאמץ את המין השלישי; 2) לעודד כותבים אחרים לוותר בשלב הראשון על המין השלישי של מילים המציינים אנשים ויצורים חיים; 3) להתעלם בשלב זה בפעילות הנורמטיביסטית מתחום המין הדקדוקי, אך ככל האפשר להימנע משימוש במין הסתמי. הבעת עמדה זאת מלווה בהערת מצד גוף עלום בשם צ. א. ב.[740] המביעה התנגדות נחרצת לדעה זו של זרצקי, בשם אחידות השפה. בהמשך דבריו התווכח זרצקי עם עמדותיהם של רייזן ווינגר (שניהם ליטווקים!) שאומנם ראו בהיעלמות המין הסתמי תופעה רצויה, אך הציעו להתחשב יותר בעובדות לשוניות. זרצקי פסל גישה כזאת כביטוי של אקדמיזם והציע לשנות באופן פעיל יותר את המציאות. גם בשנים הבאות המשיך זרצקי במוסקבה לעסוק בסוגיית המין הדקדוקי לצורך גיבוש כללי דקדוק נורמטיבי.[741]

בדומה לתהליך תִקנון הכתיב, גם בתחום פרסקריפטיבי זה פעלו מכון ייִוואָ והמכון בקייב במקביל ובו-זמנית. בשנת 1928 הוציאו שני המכונים שאלונים בני מאות סעיפים המיועדים לציבור דוברי יידיש הרחב שמטרתם הייתה לברר את תפוצת המין הדקדוקי של מאות מילים "מתנדנדות" ובכך להכשיר את הקרקע לפעילות נורמטיביסטית בתחום. ברירת המילים לשאלון שיקפה הבדלים אידאולוגיים בין האסכולות.[742]

גישת אסכולת קייב בתקופה זאת הייתה שונה מגישתו של זרצקי. במאמר מאוקטובר 1928 המוקדש לי"מ ליפשיץ ציין שטיף את פעילותו הנורמטיביסטית של ליפשיץ בקביעת המין הדקדוקי במילונו כדוגמא לפעילות נורמטיביסטית וקרא לאמץ את דרכו בתחום זה.[743] שטיף חזר אפוא על טענת רייזן שגם הוא ראה בליפשיץ פוסק בעניינים אלה.

זרצקי סיכם את פעילותו בתחום קביעת המין הדקדוקי במאמרו "די פּראָבלעמ פון נאָרמאטיוועך גראמאטיק" שפורסם בכתב-העת **ראטנבילדונג** בשנת 1935.[744]

בשנת 1938 פרסם הבלשן משה שפירא חלק ראשון ממאמר פרוגרמטי של אסכולת קייב בעניין קביעת המין הדקדוקי.[745] המאמר נפתח בסקירה תיאורטית נרחבת של עניין המין הדקדוקי מנקודת המבט של תורת מאר ובסקירה היסטורית של התפתחות מערכת המין הדקדוקי ביידיש הליטאית. שפירא חלק על המדקדקים יוצאי ליטא שפיארו את המינימליזם של מערכת המינים בניבם וטען שמערכת שלושת המינים דווקא כן יכולה לעזור להבחנה בין

---

[740] לא הצלחתי להבין במה מדובר, אני משער שצד"י פירושה "צענטראל-" ("מרכזי") ואחת משתי הבי"תין מסמלת "בילדונג" ("חינוך", "השכלה").

[741] זארעצקי, "באריכט פון דער שפּראַכ-סעקציע בא דער יידישער וויסנשאפטלעכער געזעלשאפט אין מאָסקווע", **י"ש**, 4 - 5 (1929), ז' 68.

[742] **אנקעטע** 1928; ;לויצקער, "אנקעטעס וועגן מין פון סובסטאנטיוו", **י"ש**, 1 (1929), זז' 55 - 58.

[743] שטיף, "ליפשיץ דער לעקסיקאָגראף", **י"ש**, 4 - 5 (1928), ז' 16.

[744] **ראטנבילדונג** , 3 (1935) – הגיליון אבד בספרייה הלאומית.

[745] שאפּירא, "דער גראמאטישער מין אינ יידיש", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 111 - 163. החלק השני לא פורסם ואבד – שאפּירא, "וועגן אייניקע נאָרמאטיוע פראגן פון יידיש", **ס"ה** 4 (1973), ז' 170.

מילים שונות, למשל במתן גוון סמנטי של כלליות למילה.[746] אך טענתו העיקרית נגד זרצקי היא הצורך להתחשב במציאות הלשונית של רוב דוברי יידיש ולא לכפות על דוברים כללים הנובעים מעקרונות דקדוקיים ולוגיים מופשטים. שפירא ציין שאחרי ניצחון "דרך המלך" הסובייטית בתחום חידוש אוצר המילים, עדיין נותרה עבודה רבה בתחום הדקדוק. כעיקרון של המדיניות הלשונית הנכונה בתחום זה הגדיר שפירא העדפת הנורמה הלשונית של רוב הדוברים (בהתבסס על התשובות לשאלון המוזכר של המכון בקייב) תוך התחשבות בכללי שפה ספרותית ברגע שיש ניגוד בין השניים. אם כך, השאלה השנייה היא האם המושג "רוב הדוברים" כולל את בריה"מ בלבד (עם הרוב של דוברי יידיש אוקראינית) או את כל השטחים המאוכלסים בדוברי יידיש. שפירא העדיף את השיטה המרחיבה ופסל את גישת ההסתפקות בשטחי בריה"מ כעמדה קצרת ראות. בניתוח המין הדקדוקי של מילים חסרות סיומות ממוצא גרמאני (מילים כאלה מהוות את רוב המקרים הקשים בהגדרת המין הדקדוקי עקב היעדר קריטריונים ברורים) הביא שפירא רשימה ממצה לכאורה של מילים אלה, ירד לפרטיה של כל מילה מעוררת מחלוקת ודן לגופו של כל עניין קטן.[747] אומנם שפירא דחה את ניסוח הכללים המפורש לסוף המאמר, שלא ראה אור, אך אנו יכולים להסיק על פסיקתו של שפירא מהחלק הראשון של המאמר (שאכן נדפס), ממאמרו משנת 1973 ומהמילון בעריכתו שראה אור אחרי מותו. במאמרו משנת 1938 ניסח שפירא כמה כללים ובדק כמה הנחות יסוד בעניין המין הדקדוקי.[748] אחד הכללים הבסיסיים היה אפליה לרעה של המין הסתמי. המין הסתמי קיבל הכשר בשמות החומרים והמושגים הכלליים או לחילופין במקרים שהוא רווח בשני הניבים שהשתמשו בו (הרי רק במקרה הזה אפשר היה לדבר על רוב דוברי יידיש שהשתמשו בו). הדבר גרם בהכרח להרחקת הנורמה המוצעת מיידיש הפולנית שהרבתה להשתמש במין הסתמי עם חפיפה רבה של השימוש בו לשימוש בגרמנית המודרנית. במקרה של סתירה בין הניב הפולני לניב האוקראיני ההעדפה ניתנה לניב האוקראיני, גם עקב המציאות הגיאוגרפית והדמוגרפית בבריה"מ וגם בגלל התפקיד המרכזי של יידיש האוקראינית בגיבוש השפה הספרותית. המין הדקדוקי של המילים הבינלאומיות, המילים הסלביות ושל רוב המילים ממקור עברי אמור היה להיקבע לפי הסיומת. כלל מעניין ומקורי שניסח שפירא הוא הקצאת מין זכר לצורות הגדלה המהוות שחזור מצורת הקטנה ("דער בוך" ["ספר גדול"], "דער הוט" ["כובע גדול"] לעומת הצורות "ביכל", "היטל" הרווחות ביידיש).

מהנאמר עולה כי הכללים שניסח שפירא לא סתרו את העקרונות שנוסחו ע"י רייזן והיוו בעצם פיתוח של עקרונות אלה. אך אם גישתו של רייזן הייתה "פרו-ליטאית" יחסית, התבטא החידוש של אסכולת קייב בגישה "פרו-אוקראינית". שילוב של שני הגורמים האלה אמור היה להביא בהכרח לקיפוח מפורש של המין השלישי, הרי יידיש ליטאית אינה משתמשת בו ויידיש פולנית

---

[746] שאפירא, "דער גראמאטישער מין אינ יידיש", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 124 - 125.
[747] שם, זז' 137 - 162.
[748] שם, זז' 133 - 134.

מרבה להשתמש בו ביחס לניבים האחרים ולעיתים קרובות השימוש במין השלישי ביידיש הפולנית תואם את השימוש בגרמנית המודרנית.

במאמרו משנת 1973[749] דבק שפירא בכללים שנוסחו במאמרו הקודם, אך הוסיף קריטריון של התחשבות בפסיקת ויינרייך כפי שהיא באה לידי ביטוי במילונו.

מלבד מאמרי העמדה של רייזן, זרצקי ושפירא אפשר ללמוד על הקודיפיקציה של מערכת המין הדקדוקי ביידיש מספרי דקדוק וממילונים בעלי מגמה נורמטיביסטית. לצורך ההשוואה והסקת המסקנות בדקתי את הפסיקה בנוגע למין הדקדוקי של המילים המופיעות בשאלונים הקייבאי והווילנאי בשלושה מילונים ושני ספרי דקדוק המייצגים את האסכולות השונות של חקר יידיש – המילון הרוסי-יידיש משנת 1984 המייצג את אסכולת קייב, המילון היידיש-רוסי משנת 1940 המייצג את אסכולת מינסק, הדקדוק של פלקוביץ' משנת 1941 המייצג את מחקר יידיש במוסקבה, המילון יידיש-אנגלי של אוריאל ויינרייך והדקדוק של יודל מארק. לא כל המילים המופיעות ברשימות מיוצגות בכל המקורות – חלק מהמילים בשתי הרשימות נושא אופי דיאלקטלי, המילונים הסובייטיים ממעטים במינוח דתי והדקדוק של פלקוביץ' מסתפק בניסוח עקרונות כלליים מבלי לפרט מקרים מיוחדים.

העיון מעלה תוצאות מעניינות למדי.

קודם כול, מסתבר שמינסק לא נכנעה לקייב גם אחרי שהפסידה בכל המאבקים החשובים ואחרי שבכנס משנת 1934 נמתחה ביקורת על "האוטונומיה הדקדוקית" של רוסיה הלבנה.[750] המילון של מינסק אינו מגלה שום סימנים לכך שמחבריו אימצו המלצות כלשהן של עמיתם הקייבאי שפורסמו שנים בודדות קודם לכן והתבססו כאמור על העקרונות שניסח רייזן. לעיתים קרובות הפסיקה של מינסק תואמת את השימוש בניב הליטאי: "דער בריק" – "גשר" , "דער שארפ" – "להב הסכין" (שתי המילים נקבה בשאר המקורות), "דער מויל" – "פה", "דער פערד" – "סוס" (שתי המילים בסתמי אצל שאר הפוסקים), "די פוס" – "רגל", "די קלאָצ" – "בול עץ" (שתי המילים זכר במילונים אחרים). אך אין זה אומר שהמילון של מינסק משקף את הניב הליטאי ותו לא. כך המילון המינסקאי לא פסק את הצורה "די קאָפּ" – "ראש", אלא "דער קאָפּ" כבשאר המקורות והוא אף מורה לעיתים על שימוש במין סתמי: "דאָס אלטווארג" – "דברים ישנים או מיושנים", "דאָס אש" – "אפר" (בשתי הדוגמאות כמו במקורות האחרים). יתרה מזו, במילון מופיעה הצורה "דאָס קריַד" – "גיר" הרווחת ביידיש פולנית ולא הצורה הליטאית "די קריַד" שעליה ממליצים רייזן וזרצקי ובעקבותיהם אסכולת קייב! ישנן דוגמאות נוספות במילון שאפשר להסבירן באחת משתי סיבות – תיקון יתר של דוברי יידיש הליטאית או התנגדות

[749] שאפירא, "וועגן אייניקע נאָרמאטיוו פראגן פון יידיש", **ס"ה**, 4 (1973), זז' 169 - 173.
[750] ראו ויכוחים על היעדר המין הסתמי בפרסומים ממינסק: "דעבאטן איבער די פאָרטראָגן פון די כ"כ ספיוואק אונ לעוויטאנ", **אש"פ** 3 - 4 (1935), זז' 84 - 85 ואת החלטת הכנס שם, ז' 263.

לאסכולת קייב. ייתכן שמדובר בתיקון יתר במקרה של הקביעה "דער טינט" – "דיו", כמו בשני הניבים הדרומיים דווקא (ויינרייך המליץ על "די טינט" ואילו המילון משנת 1984 מתיר את שתי הצורות). במקרים של פסיקה לפי הניב הפולני, תוך דחיית הצורה המקובלת בשני הניבים המזרחיים,[751] אפשר לדמיין רק שתי סיבות – התנגדות לפסיקה של קייב או היעדר עמדה ברורה, כלומר רישול לשוני. דוגמאות לכך הן הצורות "די זופ" – "מרק" (לעומת "דער זופ"), "דער שלייף" – "רקה" (לעומת "די שלייף").

השוואת הפסיקה של אסכולת קייב ושל פלקוביץ' עם פסיקת אסכולת ייווֹ מגלה תמונה הפוכה לכאורה ממה שאפשר היה לצפות לאור הכרותנו עם עמדת שתי האסכולות בעניין יצירת המילים החדשות. המילון של שפירא ממליץ לעיתים על שימוש במין השונה מזה הנהוג בגרמנית ומזה שוויינרייך ומארק ממליצים עליו, אך עיון בדוגמאות מראה שכמעט בכל המקרים האלה מדובר בקיפוח המין הסתמי. הפסיקה של יודל מארק קרובה לפסיקה של ויינרייך, אך עם נטייה להתפשר יותר עם הפסיקה הסובייטית.[752] לדוגמא: "דער געשוויר" ("כיב") במילון של שפירא (וגם של מינסק) לעומת "דאָס געשוויר" במקורות האחרים; "דער געזעץ" ("חוק") לעומת "דאָס געזעץ"; "די, דאָס וואסער" ("מים") לעומת "דאָס וואַסער"; "די ליד" ("שיר") לעומת "דאָס ליד"; "דער אויער" ("אוזן") אצל שפירא, כאשר ויינרייך ומארק מתירים גם "דאָס"; "דער, דאָס בוך" ("ספר") אצל שפירא לעומת "דאָס בוך" אצל ויינרייך ו"דאָס, דער בוך" אצל מארק (בגרמנית das Geschwür, das Gesetz, das Lied, das Ohr, das Buch בהתאמה). אך לא תמיד צורות השונות מגרמנית במילון הסובייטי קשורות לדחיקת המין הסתמי. לדוגמא: "דער אנשטאלט" אצל שפירא לעומת "די אַנשטאַלט" במקורות האחרים; "דער, די בריוו" ("מכתב") לעומת "דער בריוו" ואפילו "דאָס געדולד" ("סבלנות") לעומת "די, דאָס" אצל ויינרייך ו"דאָס, די" אצל מארק; "די פּרײַז" ("מחיר") לעומת "דער" אצל ויינרייך ו"דער" ("די") אצל מארק (בגרמנית die Anstalt, der Brief, die Geduld, der Preis). דוגמאות של פסיקת שפירא הקרובה יותר לגרמנית מועטות מאוד: "די געגנט" ("אזור, מחוז"); "די גרענעץ" ("גבול") אצל שפירא לעומת "דער, די געגנט" אצל ויינרייך, "דער, די גרענעץ" אצל ויינרייך ומארק (בגרמנית die Gegend, die Grenze, אך חשוב לציין שגם ברוסית המילים область, граница שייכות למין נקבה).

באשר להגדרת המין הדקדוקי של שמות עצם עם סיומות, נראה שכל האסכולות אימצו דווקא את המצב המגורמן יחסית של השפה הספרותית ולא ניסו להחזיר לקדמותו מצב שבו שמות עצם עם סיומות "-ונג", "-קייט", "-שאַפֿט", "-יַי" היו ביידיש במין הסתמי. יתרה מזו, מארק

---

[751] שפירא שלל על סמך בדיקה אמפירית אפשרות של חפיפה במין דקדוקי בין הניב הליטאי לניב הפולני בניגוד לניב האוקראיני. שאפיראָ, "דער גראמאטישער מינ אינ ייִדיש", **אש"פ**, 3 (1939), ז' 134.

[752] חוץ מזה, יודל מארק נטה להכשיר (לצד הצורות בסתמי) צורות ליטאיות שאינן כשרות אצל שאר הפוסקים: "דער געלעכטער" ("צחוק"), "דער געפילדער" ("המולה").

ופלקוביץ' הגדירו את הסיומת "-יטעט" כסיומת נקבה, וזאת בדומה לגרמנית ובניגוד לשפות הסלביות ולפסיקת רייזן.

נראה כי שפירא לא ראה את עצמו מחויב לעיקרון ה"פרו-גרמני" שיושם ע"י ספיבק בתחום יצירת המילים ונקט במקום זאת בגישה יידישיסטית מתונה. ייתכן כי הסיבה לכך היא חלוקת עבודה בבלשנות יידיש הסובייטית והיד החופשית שניתנה לשפירא וייתכן כי היה לכך גם שיקול תיאורטי ומעשי – הרי בתחום קביעת המין הדקדוקי היה אפשר להתבסס על מחקרים אמפיריים של השימוש בלשון העם החיה לעומת תחום יצירת המילים שבו היה צורך בגישה זהירה ובעצם שמרנית יותר לאור הסכנות הטמונות הן באי-קליטת מילים חדשות ע"י הציבור והן בגלישה ימינה או שמאלה מבחינה אידיאולוגית.

גם ויינרייך נקט בגישה אמפירית, אך בתנאים שבהם אחוז כותבי יידיש פולנית היה גבוה. גישה מתונה זאת אינה מובנת מאליה בשיח היידישיסטי שאחרי השואה. כך, הנציג המובהק של גישת ההתרחקות מגרמנית מרדכי שכטר צידד בו-זמנית בביטול המין הסתמי ובהקצאת המין הסתמי למילים "געדולד" ו"געשטאַלט" והכול לשם אותה המטרה.[753]

3.3.2 יחסות

תחום נוסף האופייני לשפות אנליטיות שבו נמצא הניב הליטאי של יידיש בשלב מתקדם יותר ביחס לשאר הניבים, וכוונתי להיעלמות היחסות. ביידיש ליטאית קיים בלבול רב בין צורת הדטיב והאקוזטיב, כך שלמעשה כמות היחסות הצטמצמה לשתיים.

בהתאם לגישתו בתקופה זאת הגדיר זרצקי בספרו משנת 1927[754] את מגמת היעלמות היחסות כתופעה מתקדמת, אך בניגוד שרירותי משהו לרצונו לבטל את המין השלישי טען המדקדק שצמצום מספר היחסות הוא צעד שזמנו טרם הגיע ויש ללמוד היטב את המגמה בשפה המדוברת לפני קבלת החלטות. אך בניגוד לדברים אלה טען זרצקי באותו המאמר ששיטת שלוש היחסות עדיפה על שתי היחסות של יידיש הליטאית בגלל העושר הלשוני. במקרה זה בולט לעין חוסר עקביות בעמדת זרצקי.

בכנס הלשוני בקייב בשנת 1934 גם עניין היחסות הוזכר כביטוי של האוטונומיה הלשונית של רוסיה הלבנה שיש לבטל.[755]

בשנת 1938 חזר זרצקי אל הנושא במאמר[756] שמטרתו נורמטיביסטית, אך בסיסו אמפירי, בדומה לגישת שפירא אל סוגיית המין הדקדוקי. הפעם זרצקי לא ערער על שיטת שלוש

---

[753] שעכטער 1986, זז' 82, 285 - 286. חלק מאמירותיו של שכטר בעניין פשוט מוטעות – למשל ברשימת מילים שם, ז' 308, הערה 8, רוב המילים אינן מצויות במין סתמי ביידיש באף מקור סמכותי, בניגוד לטענת שכטר.

[754] זארעצקי 1927, פרק "בויגפאל", זז' 27 - 29.

[755] ראו החלטות הכנס ב"טעזיסן. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אינ אָנוועגדונג צו יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 263.

[756] זארעצקי, "וועגן דעקלינאציע פון סובסטאנטיוו אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1938), זז' 97 - 103.

היחסות והתמקד אך ורק בהוספת הסיומת "-נ" בשמות פרטיים ובמספר מצומצם של שמות עצם. המסקנה העקרונית היא שהמצב הלא-יציב ביידיש החיה וגם מצב המחקר שלה אינם מאפשרים לקבוע כללים נוקשים בעניין סיומת היחסות ולגבי חלק מהמילים הכלל צריך להיות בגדר רשות ולא חיוב.

סוגיה פעוטה לכאורה זאת משמשת דוגמא מושלמת לתמורה במדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית שהשפיעה גם על עמדתו של בלשן בודד, עמדה שהשתנתה מאקטיביזם עתידני לאמפיריזם פופוליסטי.

3.3.3 סיומת רבים

עניין סיומת הרבים נדון בספרות בלשנית ביידיש בבריה"מ לפחות שלוש פעמים. בשנת 1927 הציע זרצקי להעדיף סיומות רבים לא-עבריות למילים ממקור עברי בכל מקרה של ספק – "שעטעכן", "רעגעס", "פּויערן" ואפילו "סאָפּן", "קלאלן".[757] ברור שהמניע מאחורי הצעה זאת היה – התנערות ממורשת עברית "קלריקלית", אך עם זאת זרצקי הציע גם גיוון סמנטי בין סיומות עבריות ללא-עבריות במילים מסוימות, כגון "כיבורים" ("יצירות") ו"כיבערס" ("פעולות חיבור").[758]

מלבד סיומות הרבים העבריות התייחס זרצקי גם לסוגיית השימוש בסיומת רבים "-ס" במקום "-ן".[759]החלפה זאת מהווה את אחד מסימני ההיכר של תיקנון הלשון היידישיסטי, הקובע כלל אף בניגוד ללשון הקלסיקונים. זרצקי תמך מתוך שיקוליו הרציונליסטיים בכלל הקובע סיומת "-ס" במילים המסתיימות ב-"-ע" ו-"-ער" (לדוממים, כגון "טעאטער" – "תיאטרון"). הכלל התקבל ביידיש אצל כל הפוסקים, אך אסכולת קייב הכירה ביוצאים מכלל זה ("פראגעס" – "שאלות", "פראגן" – "בעיות, סוגיות").[760]

בשנים 1929 – 1930 תכנן המכון בקייב לפרסם ולהפיץ שאלון על סיומת הרבים, אך נראה כי הדבר לא התממש, בין היתר עקב היענות איטית על השאלון לגבי המין הדקדוקי.[761]

פעם נוספת הושמעה עמדה של בלשנות יידיש הסובייטית בעניין סיומות הרבים עשרות שנים מאוחר יותר. בוועידה הלשונית במערכת **ס"ה** בנובמבר 1966 הרצה שפירא על ייחודיות יידיש

---

[757] זארעצקי 1927, סעיף "העברעישע מערצאָלן", ז' 19.

[758] ספיבק ציין שימוש של מנדלי ושלום-עליכם בצורת רבים עברית "-ים" למילים שאינן ממרכיב עברי כאמצעי להגדלה או להגזמה. ספיוואק 1940, זז' 64 - 65.

[759] שם, זז' 17 - 18. ראו גם זארעצקי 1926, ז' 48.

[760] *Русско-еврейский словарь* 1984, "вопрос", стр. 79.

[761] "וועגן דער שפראכ-ארבעט", **י"ש**, 1 (1930), ז' 13. נראה שבסופו של דבר ההיענות הייתה בהיקף סביר – שפירא ציין שהתקבלו 222 תשובות על השאלון – שאפירא, "דער גראמאטישער מינ אינ יידיש", **אש"פ**, 3 (1939), ז' 135.

הספרותית הסובייטית. בהרצאה זאת[762] הוא הסתייג מהמגמה האנטי-גרמנית של אסכולת ייוואָ ובין היתר מן ההצעה להרחיב את השימוש בסיומת הייחודית ליידיש "-ס" על מילים המסתיימות ב"-איזם" וב-"-ער" (לשמות של בעלי-מקצוע). הצורה "-ערס" לבעלי-מקצוע הייתה נפוצה בלשון המדוברת באוקראינה, אך זרה לשפה הספרותית שבה צורת הרבים הייתה זהה לצורת היחיד, כמו בגרמנית. בפסיקה של שפירא גברה הנטייה הקלסיציסטית של הבלשנות הסובייטית על נטייתה הפרו-אוקראינית המתונה.

במאמרו הנורמטיביסטי של שפירא משנת 1973[763] נדונה שוב שאלת סיומת הרבים במסגרת ההכנה לפרסום המילון. שפירא הלין על כך שווינרייך התיר שימוש בשתי צורות שונות במקרים רבים מדי, כנראה על סמך מחקרים דיאלקטולוגיים. מצד שני, גם זרצקי היסס לעיתים קרובות מדי בקביעת הנורמה עקב הקושי למצוא כלל דקדוקי מחייב. שפירא התעקש להפחית מספר מקרי ספק והציע קריטריונים ברורים, אך מורכבים, הכוללים התחשבות במוצא המילה ("-ס" במילים ממוצא סלבי) ובמשמעותה בשפת המקור (צורות סמיכות עבריות). שפירא גם הציע ליצור גיוון סמנטי במידת האפשר בין צורות הרבים השונות. למרות המגמה המצמצמת עדיין נאלץ שפירא להתיר ריבוי של צורות רבים במילים רבות יחסית.

3.3.4 תוויות

קטגוריה דקדוקית שהתערערה ביידיש הסובייטית בהשפעת לשונות הסביבה היא תווית היידוע (התווית אינה קיימת בכל הלשונות הסלביות שבקרב דובריהם חיו היהודים האשכנזים). זרצקי הקדיש לשימוש בתווית פרק בספרו.[764] רוב ההמלצות אינן מחדשות דבר, אך בולט לעין תיאור תופעת התערערות מעמדה של תווית השלילה "קיין" והמרתה במבנה עם שלילה "ניט" ותווית הסיתום "א". מגמה זאת ניצחה ביידיש המדוברת של חרדים היום.[765]

להבהרת כללי השימוש בתווית היידוע מוקדש גם מאמרו של י[צחק] רודק (ראָדאק) ב**י"ש**.[766] המאמר מלווה בדוגמאות רבות וגם הוא אינו מחדש דברים, אלא מבהיר כללים פשוטים – הוכחה נוספת לערעור מעמדה של קטגריה דקודקית זאת.

---

[762] שאפּיראָ, "אייניקע באזונדערהייטן פונעם איינהייטלעכן ליטעראַרישן יידיש אין סאָוועטנפארבאנד", **ס"ה**, 3 (1967), ז' 145.

[763] שאפּיראָ, "וועגן אייניקע נאָרמאטיוועַ פראגן פון יידיש", **ס"ה**, 4 (1973), זז' 173 - 175. ראו גם ויכוח עם סטוצ'קוב במאמר מאת שפירא המוקדש לזכרו "דער אויצער פון יידיש (נאָכעם סטוטשקאָווס אָנדענק)" – **ס"ה**, 3 (1966), ז' 156.

[764] "ארטיקל", זארעצקי 1927, זז' 20 - 22.

[765] לדוגמא כיתוב בגן-החיות התנכי "דאס איז נישט א חזיר!".

[766] ראָדאק, י.,"דער, די, דאָס", **י"ש**, 6 (1929), זז' 27 - 32. יצחק רודק (1890 - 1981, יליד קוברין, פלך גרודנה), בוגר לימודי כלכלה במכללה פרטית בקייב (1915), היה פעיל בשנות העשרים בציש"אָ בלטביה ובשנת 1927 היגר לבריה"מ. השתלם במחלקה הפדגוגית של המכון הקייבאי והחל משנת 1932 לימד במוסדות לימוד ביידיש באודסה. ראו Иткина 1921; Фляят 2010.

עדות מעניינת נוספת על השימוש (ליתר דיוק, אי-השימוש) בתווית היידוע הביא נציג אסכולת קייב לויצקר שהיה יותר חוקר ספרות מאשר בלשן בגישתו. הוא הגדיר את השמטת התווית כמורשת פסולה ("אָפגרעפּץ" לפי ביטוי סובייטי וולגרי) של הסימבוליזם שמטרתה לערפל ולהתמיה את השפה.[767]

3.3.5 מילות יחס ומילות קישור

עקב היותה של יידיש לשון אנליטית המורפולוגיה שלה דלה יחסית ומרכז הכובד של המבנה הדקדוקי נוטה לכיוון התחביר. במעבר בין המורפולוגיה לתחביר נמצאות מילות היחס הנוטות לקבל עליהן את רוב מטען המשמעות של היחסות הנעלמות. עקב מצבה הנזיל של יידיש עם התגברות המגמה האנליטית מצד אחד והתחזקות השפעת השפה הרוסית הסינטטית מהצד השני הפך נושא מילות היחס לאחד הנושאים המדוברים ביותר של הדקדוק הנורמטיבי ושל תורת הסגנון ביידיש הסובייטית.

כיאה למדקדק חסיד "קדמה דקדוקית" הקדיש זרצקי למילות היחס פרק ארוך בספרו **גרײַזן און ספּייקעס.**[768] זרצקי ניתח שימוש בעשרות מילות יחס כשמגמתו העיקרית היא קיצור וחסכנות באמצעים דקדוקיים. לכן תמך זרצקי במיזוג מילות יחס עם תווית, כגון "אפן", אפילו במקרה של הפרת כללי המין הדקדוקי (כמו הצורות הליטאיות "אפן זײַט", "מיטן האנט"); בשימוש בצורה המגורמנת "טראָץ" ("למרות") במקום התעתיק מרוסית "ניט געקוקט אף". אך בו-זמנית צידד זרצקי גם בגיוון ועושר לשוני ולכן הכשיר שימוש במילת הקישור המגורמנת "אלס" ("בתור").[769] אך הדיון העיקרי הוקדש למילות היחס רבות המשמעות "פון"[770] ("של", "מן", "על-ידי") ו-"מיט" ("עם", "על-ידי"). שתי מילות היחס האלה גרמו ליצירת מבנים מסורבלים רבים משתי סיבות – ריבוי משמעויות ושימושן במבנה הסביל שהלך ונפוץ ביידיש עקב השתכללותה כלשון ספרותית והשפעה עליה מצד שפות ספרותיות אחרות ובראשן הרוסית. גם מילות היחס "צו" ו-"פאר" העלולות (וגם עתידות ביידיש החרדית) להחליף את הדטיב הציבו בעיות דקדוקיות וסגנוניות רבות, אם כי מעמד הדטיב היה עדיין איתן יחסית. כפי שנראה העיסוק ב-"פון" יהפוך לנושא "חם" של אסכולת קייב בראשות שטיף בשנים הבאות.

---

[767] לויצקער, "פראגעס פון דיכטערישער איבערזעצונג (פושקינ אינ יידיש)", **אש"פ**, 3 (1939), ז' 60. הקביעה הזאת (תוך ניכוי השיפוטיות) נכונה גם לגבי השמטת פועל העזר, למשל בפרוזה של אליעזר שטיינברג הנושאת חותם ברור של השפעת דער נסתר הסימבוליסט.

[768] "פּרעפּאָזיציעס", זארעצקי 1927, זז' 30 - 53; גם הפרק "פאראלעלע זאכווערטער", זז' 54 - 57, מוקדש ברובו למילות יחס ולמילות קישור המקשרות שמות עצם מקבילים במשמעותם.

[769] שם, ז' 56. **דער גרויסער ווערטערבוך** ווײַנרײַך 1968 פוסלים את "אַלס" כצורה מגורמנת. גם יודל מארק לא הזכיר אותה ברשימת מילות הקישור הכשרות לשימוש. לעומת זאת, המילון של שפירא מכשיר שימוש במילת קישור זו, אם כי לא כאופציה מועדפת.

[770] ראו גם זארעצקי 1926, ז' 112.

נחום שטיף הקדיש למילת היחס "פון" את מאמרו הראשון בגיליון הראשון של כתב-העת בעריכתו.[771] המאמר הנרחב קבע למעשה את סדרי העדיפויות של כתב-העת לכמה שנים. כדרכו הביא שטיף אינספור דוגמאות וניתח אותן לפרטי פרטים. שטיף נטה לפסול את "פון" במקרה שאפשר להמירה בגנטיב עם "-ס" ובמקרים שאפשר להשמיט את מילת היחס וליצור מבנה דמוי סמיכות ("איידע יידן"). אך עיקר חמתו של שטיף יצא נגד המבנה סביל עם "פון", שנגדו ונגד העיתונות המטפחת אותו הכריז שטיף מלחמה אמתית. הוא גייס כבעל-ברית את זרצקי ואת ספרו הטרי ולא חסך את שבטו גם מקלסיקונים כשלום אש ואף מנדלי שלדבריו החל בזקנתו לחקות דקדוק רוסי (הערכה הפוכה מהערכת המחקר הסובייטי המאוחר יותר שדווקא שיבח את מנדלי על כך שליטש את לשונו בזקנתו). הנימוק העיקרי נגד מבנה הסביל ומילות היחס המיותרות הנגררות אחריו הוא היעדר מבנה זה בלשון העממית.

כבר באותה השנה הותקפה העמדה של שטיף (ושל זרצקי) על ידי ל[יפא] רזניק[772] (ליפע רעזניק) שהשמיע את העמדה העתידה לנצח בבריה"מ, כלומר שעלינו לראות בלשון הקלסיקונים מופת ולא לתקן אותה.[773] בתשובתו המפורטת לביקורת ביקש שטיף[774] שוב לגייס לצדו את "רוח לשון העם" וציין גם טיעון אידיאולוגי ערטילאי משהו שמבנים ללא "פון" מהווים תופעה "מתקדמת".

שטיף המשיך לעבוד על הנושא במשך שנתיים וכלל את גרסה המעובדת הסופית של מאמרו על "פון" בספרו המוקדש לתורת הסגנון שיצא לאור בשנת 1930.[775] שטיף מנה עשרות מצבים של שימוש במילת היחס והציע אפשרויות רבות ומגוונות להמרתה במבנים אחרים.

העיסוק הנרחב בנושא אומנם פסק אחרי התמורות הגדולות של מפנה העשורים, כאשר סדר היום של בלשנות יידיש הסובייטית עבר שינוי יסודי, אך גם בוועידה הקייבאית במאי 1934 הזהיר זרצקי משימוש יתר במילת היחס "פונ".[776]

3.3.6 נטיית פעלים

הבדל משמעותי נוסף בין יידיש הליטאית לבין שני הניבים האחרים של יידיש המזרחית הוא דרך יצירת זמן עבר וגם מבחינה זאת יידיש הליטאית רחוקה יותר מהגרמנית. צורת זמן העבר של חלק מהפעלים נוצרת לא בעזרת פועל העזר "האָבן", אלא בעזרת פועל העזר "זײַן". כמות

---

[771] שטיף, "פון", **י"ש**, 1 (1927), זז' 11 - 28.
[772] רזניק (1890 - 1944) היה סופר, מחנך ובלשן שפעל באותה התקופה בקייב.
[773] רעזניק, ל., "וועגן דער פרעפאָזיציע 'פון'", **י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 1 - 12.
[774] שטיף, "דער 'פון', נעבעך", שם, זז' 13 - 40.
[775] הפרק "פונ" אצל שטיף 1930, זז' 9 - 34.
[776] "דעבאטן איבער די פאָרטראָגן פונ די כ"כ ספיוואק אונ לעוויטאנ", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), ז' 93.

הפעלים החריגים פחותה בהרבה מאלה שבגרמנית, אך הרכבם דומה – מדובר בפעלי תנועה או מצב. יידיש הליטאית נוטה ליצור את זמן העבר עם הפועל "האָבן" בלבד.

גרסאות של רשימה נורמטיבית של הפעלים החריגים מצויות בכמה מקורות. זרצקי הביא רשימת 31 פעלים כאלה בספר הדקדוק משנת 1926[777] וכעבור שנה הביא רשימה מצומצמת יותר (25 פעלים) בספרו הפרסקריפטיבי.[778] ייתכן כי הסיבה לצמצום הרשימה היא אופי שונה של שני הספרים (הרי ספר הדקדוק של זרצקי נשא אופי דסקריפטיבי), או שבתקופה זאת גישתו ה"חסכנית" של זרצקי התחזקה ובהתאם לגישה זאת הוא ביקש לצמצם את מספר יוצאי הדופן בדקדוק.

מחקר סובייטי נוסף הופיע ב**פראגנ 1938**.[779] מחברו ש[לום] קופרשמיד (קופערשמיד)[780] נקט, בהתאם לרוח התקופה (נשווה למאמרו של זרצקי על היחסות מאותה השנה), בגישה אמפירית וזהירה באשר לקביעת הנורמה. קופרשמיד בדק את ההופעה בפועל של הפעלים החריגים בספרות וגיבש רשימה של 13 פעלים בלבד המופיעים ככלל עם הפועל "זײַן". שאר הפעלים שנבדקו הופיעו עם אחד משני פעלי העזר.

הטבלה במילון של שפירא[781] שזהות מחברה אינה ידועה (על המילון עבדו לפחות חמישה אנשי אסכולת קייב והסקירה הדקדוקית נכתבה ע"י פלקוביץ')[782] מכילה 30 פעלים האמורים להופיע עם "זײַן" ועוד 3 היכולים להשתמש באחד משני פעלי העזר.

יודל מארק הביא בספר הדקדוק שלו[783] רשימה של 12 פעלים המופיעים עם הפועל "זײַן" (הרשימה כמעט זהה למסקנות של קופרשמיד) ועוד 9 היכולים להופיע גם עם "האָבן" וגם עם "זײַן".

בולט לעין ההבדל המשמעותי בין הפסיקה הסופית של אסכולת קייב לפסיקתו של יודל מארק. לדעתי, במקרה זה הרקע הדיאלקטלי השונה של החוקרים, ולא הבדלים אידיאולוגיים ביניהם, שיחק את התפקיד המכריע.

---

[777] זארעצקי 1926, זז' 84 - 85. זרצקי הגדיר את מגמת ההאחדה הקיימת ביידיש בליטאית כתופעה מתקדמת, אך ציין שלא ניתן להחיל כלל זה על השפה הספרותית בשלב זה.

[778] זארעצקי 1927, פרק "צײַטוואָרט", זז' 59 - 60.

[779] קופערשמיד, ש., "האָב אונ בינ", **פראגנ** 1938, זז' 223 - 237.

[780] קופרשמיד (1889 - 1968) היה מורה וחוקר פולקלור יהודי שהתגורר בשדה לבן. מכתב ממנו אל ספיבק משנת 1934 מופיע באוסף ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 67, Folder 3376, זז' 33 - 34. המכתב מביע את התנגדותו של קופרשמיד לשימוש ב"לשון האודסאית" בעיתונות.

[781] 1984, стр. 716-720 *Русско-еврейский (идиш) словарь*. ראו גם התייחסות של שפירא לנושא במאמרו "וועגן אייניקע נאָרמאטיוו פראגן פון יידיש", **ס"ה**, 4 (1973), ז' 176.

[782] השוואה בין הטבלה למאמר המוזכר של שפירא מעידה על כך שלא הוא חיבר את הטבלה. על כך מעידים גם ההבדלים בצורת הפרטיציפ בין הטבלה לגוף המילון.

[783] מאַרק תשל"ח, זז' 277 - 280.

3.3.7 דקדוק של שם התואר

לעניין שימוש בשם התואר הקדיש זרצקי פרק בספרו משנת 1927. רוב הפרק עוסק ביצירת שמות תואר חדשים ובאלטרנטיבות לשימוש בחלק דיבר זה. לצד זה התייחס זרצקי גם לסוגיה מורפולוגית של השמטת הסיומת "-ער" בדטיב של שמות תואר בנקבה.[784] בניגוד למדקדקים אחרים, אך בהתאם להשקפתו הפרו-אנליטית הכשיר זרצקי צורה זאת.

בגיליון הראשון של קובץ **אש"פ** משנת 1934 פורסם מאמרו של ליפא רזניק המוקדש לפסוקית לוואי על בסיס שם תואר.[785] מיקומו של שם התואר ביחס לשם העצם ביידיש חופשי יחסית, אך ברגע שלשם התואר מתווספים תיאורים נוספים והמבנה הופך לפסוקית,[786] הופך מיקומה של הפסוקית לבעיה דקדוקית וסגנונית. קיימים שלושה סוגים של מיקום: 1) "די וואַנט, באַהאָנגענע מיט בילדער" ("קיר שעליו תלויות תמונות") – המבנה הרווח ביידיש; 2) "די מיט בילדער באַהאָנגענע וואַנט" – מבנה "גרמני"; 3) "די באַהאָנגענע מיט בילדער וואַנט" – מבנה "רוסי" (הדוגמאות לקוחות מזרצקי, ההגדרות מרזניק). רוב המדקדקים פסלו את האופציה השלישית והתירו את שתי הראשונות.[787] כפי שמעידה רשימת המתייחסים לדבר, הנושא הפך לאחד הנושאים המדוברים ביותר בתורת הסגנון של יידיש. בהתאם לרוח התקופה ולסגנונה, יצא רזניק בשצף-קצף נגד הטהרנים היידישיסטים הפוסלים את המבנה ה"רוסי". רזניק הגן על מבנה מהסוג הזה וטען שהוא טבעי יותר ליידיש העכשווית מאשר המבנה ה"גרמני", אך בסופו של דבר מסקנתו מתונה ואפילו יידישיסטית – עדיף להשתמש במבנה הראשון, כלומר המבנה ה"ייִדי" ואילו המבנה הרוסי, "די באַהאָנגענע מיט בילדער וואַנט" עדיין פסול (כלומר, מפגש שני שמות עצם אינו רצוי), כשהמבנה הכשר הוא "די באַהאָנגענע מיט בילדער [שטיינערנע] וואַנט" (("קיר [אבן] שעליו תלויות תמונות") כלומר, עדיפה חציצה בין שמות עצם ע"י שם תואר נוסף, אם הוא קיים). למעשה, מאמרו של רזניק מהווה דוגמא טיפוסית של אחת מדרכי הפעולה בתנאים סובייטיים – ניפוח מס השפתיים לדרישה אידיאולוגית מסוימת, כשהפתרון המוצע בפועל אינו קיצוני כל-כך ואפילו פשרני למדי.

הנושא האחרון מעביר אותנו לתחום המרכזי של הפעילות הנורמטיביסטית של אסכולת קייב בתקופת שטיף, דהיינו לתחום התחביר שאחד מיסודותיות הוא סדר המילים במשפט.

---

[784] "בייגונג פון אייגנשאפטווערטער", זארעצקי 1927, ז' 65.

[785] רעזניק, ל., "די אדיעקטיווישע גרופע אין יידיש", **אש"פ**, 1 (1934), זז' 27 - 42.

[786] יודל מארק קרא למבנה "אַטריבוטיווע פֿראַזע" (מאַרק תּשל"ח, ז' 86), פאלקאָוויטש 1940 (ז' 293) ורזניק "אַדיעקטיווישע גרופע". המבנה אינו אופייני לשפה העברית ולכן אני מתקשה למצוא הגדרה מתאימה.

[787] קאַלמאַנאָוויטש, "ניי-יידיש?", **ל"ב**, 68 (1925), ז' 42; זארעצקי 1926, ז' 153; זארעצקי 1927, זז' 82 - 83; פאלקאָוויטש 1940, זז' 293 - 296; מאַרק תּשל"ח, ז' 86.

3.3.8 תפקיד פועל במשפט

בתחילת דרכו בבריה"מ הרבה שטיף לעסוק בלשון הקלסיקונים עם כוונות נורמטיביסטיות מפורשות. כך, הוא הקדיש מאמר[788] לשימוש בפעלים בפסוקיות אצל מנדלי וניתח לעומק את השימוש בצורת הבינוני (הצורה עם "-דיק") האופיינית לקלסיקון (ולפי מסקנת שטיף לקוחה מיידיש עממית ליטאית) ואף הציע לחדש בלשון ספרותית צורה תחבירית האופיינית ללשונו של מנדלי ומציינת פסוקית עם שלילה – "ניט" + "צו" + שם פועל (כגון "ניט צו וויסן"). הצורה האחרונה אינה מצויה ברוסית והצעתו של שטיף משתלבת במגמתו הטהרנית בתחביר. מעניין גם שלגבי הנושא העיקרי של המאמר, דהיינו השימוש בצורת הבינוני, לא הביע שטיף עמדה שיפוטית, כלומר לא המליץ עליה ולא שלל אותה. נראה שהסיבה לכך היא סתירה בין שתי מגמות יידישיסטיות – פולחן הקלסיקונים ופולחן העם, ולגבי השימוש בצורת הבינוני ציין שטיף בפירוש שהצורה אינה מצויה בלשון העם והינה חידושו של מנדלי הלקוח מהלשון הרוסית.[789]

למבנה "צו" + שם פועל הוקדש גם מאמרו של אל' גלבמן.[790] המחבר התקשה לנסח כללים נוקשים בעניין על סמך ניתוח טקסטים ונתן המלצות בקווים כלליים. גלבמן ציין שהשפעת יידיש הישנה והעברית תרמו לשימורו של המבנה עם "צו", אך עתה בהשפעת השפות הסלביות מבנה זה הולך ונעלם. פלקוביץ' נמנע אף הוא מניסוח כללים ברורים בעניין,[791] לעומתו יודל מארק דן בנושא בהרחבה וניסח כללים מורכבים למדי.[792] ייתכן כי מסקנותיו של גלבמן העניקו למבנה כבוד בעיני מדקדקים יידישיסטים, אך דחו ממנו את הבלשנות הסובייטית שביקשה להתנער מהטהרנות התחבירית של שטיף.

נושא נוסף בתחום תחביר הפועל שנידון בהרחבה בתקופת שטיף היה הנטייה להמיר פועל בשם פעולה. נטייה זאת התבטאה ביתר שאת בעיתונות הסובייטית ונבעה בבירור מהשפעה רוסית.

---

[788] שטיף, "וועגן אייניקע זאצן-פארבינדונגען בא מענדעלען (א בלעטל מענדעלעס סינטאקסיס)", **יו"ש**, 7 (1927), זז' 31 - 46; מופיע גם כפרק בשטיף 1930, זז' 153 - 169. בנוסח בספר התייחס שטיף אל מנדלי כאל אבי התחביר של יידיש הספרותית וציין שהנושא זקוק למחקר נרחב יותר (ז' 153). בארכיון ייווא נמצא מכתב אל שטיף מאת אהרן גורשטיין מה-27 בפברואר 1928 המעיד על כך שגורשטיין השתתף במחקרו של שטיף על תחבירו של מנדלי. במכתב מפורטים ממצאים של גורשטיין על תפוצת צורות דקדוקיות שונות ב"פישקע דער קרומער". בנוסף, מוזכר מאמר על צורות דקדוקיות שגורשטיין כתב ושלח למערכת **יו"ש**. ייתכן כי התקפתו הפומבית של גורשטיין על שטיף שהתרחשה כשנה מאוחר יותר גרמה לכך ששיתוף פעולה זה נפסק וממצאיו של גורשטיין לא פורסמו ולא נכללו במחקריו של שטיף בהמשך. ראו ארכיון ייווא: RG 3333, Box 65, Folder 3 (https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373774)

[789] בר סלוצקי אכן הסתייג מסיבה זאת משימוש בצורה. **יו"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 66 - 67.

[790] געלבמאן, אל., "'צו' באמ אינפיניטיוו", **יו"ש**, 4 - 5 (1929), זז' 33 - 44. גלבמן פעל בתחום החינוך. לא עלה בידי למצוא עליו מידע מעבר למידע המועט המופיע ב**לעקסיקאַן.**

[791] פאלקאָוויטש 1940, ז' 218.

[792] מאַרק תּשל"ח, זז' 329 - 333.

זרצקי קרא בספרו משנת 1927[793] להחיות את הסגנון באמצעות שימוש רב יותר בצורות הפועל השונות במקום השימוש בשמות הפעולה. לדבריו, הפועל דינמי יותר משם העצם המבטא מצב סטטי. בנוסף, שימוש בשמות פעולה מצריך לעיתים שימוש במילות יחס אשר מסרבל את מבנה המשפט. בביקורתו על שמות הפעולה התבסס זרצקי על מאמרו של הבלשן הרוסי פשקובסקי עם כותר כמעט זהה לפרק של זרצקי.[794] פשקובסקי השפיע על זרצקי רבות, כפי שכבר ראינו לגבי גיבוש כללי הפיסוק ונראה בהמשך ביחס לפילוסופיה הדקדוקית של זרצקי. פשקובסקי ביסס את טענתו, מלבד שיקולים סגנוניים גרידא, גם על רעיונותיו של הבלשן הרוסי מהמאה הי"ט, אלכסנדר פוטבניה (Александр Афанасьевич Потебня, 1835 - 1891), שסבר כי תפקידו של הפועל הולך ומתחזק עם התפתחות השפה האנושית.

נחום שטיף הכריז מלחמה של ממש על מבנים עם שם הפעולה במסגרת מאבקו ב"שפה מנייר", כלומר שפת עיתונות קלוקלת ורוויה בהעתקות מרוסית. מאמר נרחב שפורסם בשנת 1927 ב**י"ש**[795] מוסיף על נימוקי זרצקי נימוקים נוספים. עבירה לשונית זאת עלולה לגרור עבירות נוספות, כגון יצירת מבנה סביל, שימוש יתר במילת היחס "פון" והופעת פעלים ריקים מתוכן כגון "דורכפירן" ("לבצע"). על אלה הוסיף שטיף שטיף את שיקולי טהרת הלשון.[796]

שטיף ותלמידיו ניהלו מאבק בעד השימוש בפועל גם בהרצאות פומביות. בערב לכבוד כתב-העת שהתקיים בקייב ב-20 במרץ 1928 ביקשו שטיף ומיידנסקי להיתלות באילן הגבוה של הבלשנות הרוסית וליהדבק בתורת פוטבניה. שטיף אף הכריז על אימוץ סיסמתו של פשקובסקי "חזרה אל הפועל!"[797] כסיסמה של כתב-העת **י"ש**.[798]

גם ספיבק בספרו משנת 1931[799] המשיך את מגמת קידום הפועל ושלילת שם הפעולה וגם הוא הסתמך על אותם הבלשנים הרוסים והשתמש בטיעונים על שורשי התופעה בשפת העיתונות הבורגנית.

---

[793] זארעצקי 1927, פרק "צייטוואָרט אלס אויסדריק-מיטל", זז' 126 - 131.

[794] Пешковский 1925, стр. 141-152 – "Глагольность как выразительное средство".

[795] שטיף, "זאכווערטער אָנשטאָט צייטווערטער (פון דער סעריע "די פאפירענע שפראך")", **י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 47 - 62; 7 (1927), זז' 59 - 74. גרסת המאמר עם שינויים קלים מופיעה בשטיף 1930, זז' 93 - 122.

[796] שם, 7 (1927), זז' 73 - 74; שטיף 1930, זז' 121 - 122. בשטיף 1930, ז' 122 העוקץ ה"אנטי-רוסי" הוקהה – מקור הרעה החולה אינו בלשון העיתונות הרוסית סתם, אלא בלשון העיתונות הרוסית ה"מסורתית", כלומר מלפני המהפכה. ראו גם תוספת על שבירת המסורת ה"בורגנית" של שימוש בשמות פעולה בכותרים בעיתונות הסובייטית בסוף שנות העשרים, שם זז' 117 - 118.

[797] Пешковский 1925, стр. 152.

[798] "אן אָוונט וועגן דעם זשורנאל 'די יידישע שפראך' פון דער קאטעדרע פאר יידישער קולטור, קיעוו", **י"ש**, 3 (1928), ז' 60. גם כותרת תת-פרק אצל זארעצקי 1927 מנוסחת כסיסמה "יותר פעלים!" ("מערער צייטווערטער"), ז' 126.

[799] ספיוואק 1931, זז' 172 - 174.

ב**פראגנ 1938** פורסם מאמר מאת מ' רוזנפלד (ראָזענפעלד)[800] שנכתב בשנת 1934 ועסק באותו הנושא.[801] במאמר התווכח רוזנפלד עם שטיף ועם שאר הבלשנים השוללים שימוש בשם הפעולה, הפריך את כל הטענות של שטיף נגד המבנה ומנה את יתרונותיו הסמנטיים והדקדוקיים של שם הפעולה המוסיף ללשון אבחנות דקות חדשות. המחבר האשים את שטיף בטהרנות ושמרנות המתבטאות בהגנה על צורות דקדוקיות נחשלות ומניעת חידושים סגנוניים. נימת המאמר תואמת את רוח שנת כתיבתו, אך העובדה שזרצקי שערך את הקובץ ארבע שנים מאוחר יותר כלל בו את המאמר בצורה זאת מעידה על כך שהעמדה השוללת את הטהרנות התחבירית של שטיף נשארה שרירה וקיימת, לפחות בעיני זרצקי.

הנושא עלה שוב בשנת 1976 במאמרו של פלקוביץ' שפסל שימוש יתר בשם פעולה כתעתיק מילולי מרוסית.[802]

לבסוף, אציין עוד תופעה בתפקוד הפועל האופיינית ליידיש הסובייטית דווקא. צורות בינוני החלו להגזר ביידיש הסובייטית גם פעלים רפלקסיביים, כשהכינוי הרפלקסיבי "זיך" מצטרף אל הפועל בהתחלה, כגון "זיך-אנטוויקלענדיקע לענדער" – "מדינות מתפתחות". צורה זאת התפתחה בהשפעת הצורה הרוסית המקבילה (השוו развивающиеся страны) וזכתה לאישור הן בספרו של ספיבק משנת 1939[803] והן במילון משנת 1984.

3.3.9 סדר מילים במשפט

זרצקי התייחס בספרו **גרייזן און ספייקעס** בהרחבה לנושא סדר המילים.[804] בין הסוגיות המרכזיות היו: "חוק היסוד" ("גרונטגעזעץ") של תחביר יידיש – שימת הפועל המקום השני; הנטייה של יידיש לא להרחיק אחת מהשנייה מילים המרכיבות יחידה לוגית ותוכנית אחת; ניתוח הטעויות הנובעות מהשפעת השפה הרוסית. כקריטריון ל"נכונות" המבנים התחביריים הוגדר השימוש בהם בלשון העם.

באותה השנה פרסם זרצקי שני מאמרים המוקדשים לבדיקת "חוק היסוד" המוזכר על החומר הלשוני של שני הקלסיקונים – מנדלי ושלום-עליכם. זרצקי הדגיש את התועלת המעשית העשויה לצמוח מן המחקר, דהיינו קביעת כללי תחביר של יידיש הספרותית. המחקר אושש

[800] המחבר סיים את לימודיו במחלקת יידיש של המכון הפדגוגי במוסקבה בשנת 1935 – 2020 דאת.
[801] ראָזענפעלד, מ. נ., "וועגן אָדער סובסטאנטיוו". **פראגנ** 1938, זז' 188 - 211.
[802] פאלקאָוויטש, "שפראכלעכע באמערקונגען", **ס"ה** 10 (1976), זז' 136 - 137.
[803] ספיוואק 1939, זז' 139 - 140.
[804] זארעצקי 1927, פרק "וועגן סיידער", זז' 76 - 98.

את כלל הברזל בתנאי שהמקום השני נחשב לא לפי המילים, אלא לפי קבוצות מילים קשורות במשמעות. הפועל במקום הראשון מופיע במשפט המהווה המשך למשפט קודם.[805]

התייחסות נורמטיביסטית נרחבת לסדר המילים מצויה במאמרו של שטיף על תרבות הלשון שנכתב ופורסם כבר אחרי תחילת התמורות בסדר היום של בלשנות יידיש הסובייטית במפנה העשורים.[806] ברוח הזמן ציין שטיף כי לימוד הלשון בבית-הספר תלוי יתר על המידה בספרות ואינו עוסק דיו בלשון העכשווית. הייתה בכך אפוא הצהרה עקיפה על ביטול מעמד לשון הקלסיקונים כמופת. בעניין סדר המילים ניסח שטיף כללים בנושאים הבאים: הדגשת חלק דיבר מסוים ע"י שינוי מיקומו במשפט (בתחילת משפט לצורך הדגשה מיוחדת); הדגשת שם התואר ע"י שינוי מיקומו; משמעות שינוי מיקום הפועל כשזה אינו מופיע במקום השני (קישור למשפט הקודם, ניגוד, החיית הסיפור); חזרה על מה שכבר נאמר. קשה למצוא בהמלצות אלה מגמה גלויה או סמויה מובהקת.[807] הציטוטים המובאים נלקחו משלום-עליכם ומברגלסון, אך גם מסופרים ועיתונים סובייטיים.

ספיבק ציין בספרו על תרבות הלשון[808] שסדר המילים ביידיש טרם נחקר די צרכו והביא ארבעה כללי בסיס: 1) פועל במקום השני; 2) מושא קרוב לנושא, בדרך כלל במקום השלישי; 3) אדוורב (תואר הפועל) קרוב לנשוא או אחרי המושא; 4) שם תואר לפני שם העצם. בהמשך ספיבק ציין חריגות ממצב זה, בדרך כלל לצורך הדגשה. ספיבק הביא גם דוגמאות של טעויות נפוצות מעבודות תלמידים, כשמקור כולן בהשפעת הרוסית. באופן כללי הצהיר ספיבק שמבנה המשפט צריך להיות פשוט ושקוף, אך לא פרימיטיבי, מיושן ו"עממי".[809]

אחרי הפנייה החדה שמאלה שטיף ואסכולת קייב בכלל זנחו את תחום התחביר שבו קודם מצאה את ביטויה הגלוי והסמוי טהרנותו היידישיסטית של שטיף. למשך כמה שנים הפך התחום לנחלתו של זרצקי שמעולם לא דבק בגישה טהרנית או שמרנית. אין זה פלא אפוא שבוועידה שהתקיימה במאי 1934 שבו ניצח, כזכור, ה"ימין", נשאה הרצאתו של זרצקי[810] אופי "שמאלי" מובהק. הוא טען שיש ללמוד על ההתקרבות המתרחשת בין תחביר יידיש לתחביר הרוסי, שיש ללמוד על ריבוד חברתי בתחביר ובמקום לחקות את מבנה המשפט של מנדלי ושלום-עליכם יש להתמקד בפיתוח מבנים שהופיעו ביידיש הסובייטית. המסר החיובי

---

[805] זארעצקי, "צו שאָלעם-עלייכעמס ווערטער-סיידער (אָרט פון פערזאָנוואָרט אין זאץ)", **י"ש**, 1 (1927), זז' 5 - 10; **י"ש**, 7 (1927) זארעצקי, "צו מענדעלעס ווערטערסיידער (דאָס אָרט פון פערזאָנוואָרט אין זאץ)", **י"ש**, 7 (1927), זז' 19 - 26.

[806] המאמר "שפראכקולטור" נכתב ביוני 1930. **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 1 - 32. הקטעים המתייחסים לסדר המילים – זז' 13 - 16, לכללי החזרה זז' 17 - 18.

[807] ראו כללים מקבילים אצל פאלקאָוויטש 1940, זז' 291 - 293, 295 - 296; אצל מאַרק תשל"ח, זז' 377 - 379, 385 - 393. הכללים אצל יודל מארק מפורטים מאוד.

[808] ספיוואק 1931, זז' 178 - 183.

[809] שם, ז' 151.

[810] זארעצקי, "וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ** 3 - 4 (1935), ז' 170 - 191.

העיקרי של זרצקי היה שיש לטפח ריבוד סגנוני ולא לשאוף לפרימיטיוויזציה בהשפעת השפה המדוברת. הרצאתו של זרצקי נשאה אופי כללי ותיאורטי וחלק גדול ממנה הוקדש לתיאור עבודתו על ספר מקיף על התחביר של יידיש הסובייטית. הספר אמור היה להתמקד בצד הטכני של התחביר ואילו השיפוט הסיוצולוגי (ולמעשה גם אידיאולוגי) אמור היה לתפוס בו מקום משני.[811] לאמתו של דבר, נראה שדווקא גישתו הטכנוקרטית של זרצקי הייתה ביטוי של השקפת עולמו השמאלנית שקראה תיגר גם על גישתו היידישיסטית של שטיף ואולי גם על רוחות קלסיציסטיות "ניאו-יידישיסטיות" שהחלו לנשב בחוזקה בוועידה.

מלבד הרצאתו של זרצקי לא הרבתה הוועידה להתייחס לנושא התחביר. אמנם ספיבק ציין בהרצאתו תחביר גרוע מועתק מרוסית בפרסומים ממינסק,[812] אך בהחלטות הכנס הוזכר המאבק של שטיף ב"לשון הנייר" כביטוי של טהרנות ריאקציונית.[813] נראה כי שילוב הנסיבות ההיסטוריות, דהיינו עיסוק בנושא מורכב זה של שטיף ה"ימני" בעבר וזרצקי ה"שמאלן" בהווה, הפכו את התחביר ל"שעיר לעזאזל" מושלם על מזבח המאבק בלאומנות יידישיסטית שהוועידה הייתה מחויבת לשלח על-מנת לאזן רושם "ימני" מדי.

זרצקי הספיק לפרסם חלק קטן מחיבורו על התחביר בקובץ הקייבאי,[814] אך חלק זה עסק בשאלות תיאורטיות ואילו התייחסות לסוגיות קונקרטיות של תחביר יידיש נדחתה לחלקים הבאים שלא הופיעו.[815]

המאמר של שפירא על מאפייני התחביר של השפה המדוברת המשתקפת ביצירות שלום-עליכם[816] אינו מציע שום הצעות נורמטיביסטיות וזאת בניגוד בולט למאמרים על תחביר לשון הקלסיקונים שפורסמו בגלגול קודם של אותו כתב-העת עשור לפני כן.

3.3.10 מבנה סביל

אחת מהסוגיות בתחביר המדוברות ביותר בבלשנות יידיש בבריה"מ הייתה סוגיית המבנה הסביל. המבנה הזה אינו אופייני ליידיש עממית, אך תפוצתו החלה להתרחב מאוד בעיתונות, ובמיוחד בעיתונות הסובייטית, במידה רבה בהשפעת הרוסית.

---

[811] שם, ז' 180.

[812] ספיוואק, "פראָבלעמעס פון סאָוועטישן יידיש", שם, ז' 34.

[813] "טעזיסן. די סאָוועטישע שפראכ-פאָליטיק אין אַנוועגדונג צו יידיש", שם, ז' 258.

[814] זארעצקי, "שטריכן פון יידישן זאצבוי", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 47 - 65.

[815] שם, ז' 65.

[816] שאפיראָ, "באזונדערקײַטן פונעם זאצבוי אין דער יידישער פאָלק-שפראכ לויט דער שפראכ פון שאָלעמ-אלייכעמס פערסאָנאזשן", **אש"פ**, 4 (1939), זז' 127 - 148; גם לרנר נגע במאמרו באותו הקובץ באותם הנושאים. ראו לערנער, "אינטאָנאציאָנעל-סטיליסטישע באזונדערקײַטן פון שאָלעמ-אלייכעמס שפראכ", שם, זז' 101 - 126

זרצקי דן בסוגיה בספרו משנת 1927 דווקא בפרק המוקדש למילות יחס.[817] יחסו אל מבנה הסביל סקפטי למדי, הוא הגדיר אותו כמבנה "לרוב כבד ולפעמים אפילו מסורבל"[818] והמבנה הפעיל טבעי וטוב יותר,[819] אלא אם כן הוא עלול ליצור דו-משמעות.[820] מכל מקום הוא המליץ להשתמש במבנה הסביל במילת היחס "פון" ולא "דורך", "מיט" או "מיצאד" העלולות אף הן ליצור דו-משמעות. אך כזכור מהדיון על מילות היחס, גם המילה "פון" רבת-משמעויות ועלולה לבלבל ועל כך הרחיב את הדיבור נחום שטיף.

שטיף הפך את הנושא לאחת הסוגיות המרכזיות במאבקו ב"שפה מנייר". במאמרו שנכתב בקיץ 1927 ופורסם בשני חלקים ב**י"ש** באותה השנה שם שטיף את המבנה הסביל במקום הראשון מבין הרעות החולות של לשון העיתונות הדלה והתפלה.[821] שטיף ביקר את זרצקי על יחסו הסובלני אל מבנה הסביל והדגיש שחשובים לא רק נימוקים מתחום ההיגיון הדקדוקי גרידא, כדרכו של זרצקי, אלא גם שיקולים של סגנון יידיש איכותית.[822] לצורך חיזוק טענותיו גייס שטיף לא רק את מנדלי ופרץ,[823] אלא השתמש בטיעונים בעלי ניחוח של אידיאולוגיה סובייטית – הסביל והפעיל אינם רק קטגוריות דקדוקיות, אלא יש להן השפעה פסיכולוגית, מבנה סביל מנחיל כביכול יחס פסיבי אל החיים![824] גם כאן גויס סופר בעל שם, אך הפעם כדוגמא שלילית – המבנה הסביל אצל דער נסתר משקף את הפסיביות בתוכן ספריו.[825] מתוקף נימוקים אלה פסל שטיף את מבנה הסביל מכל וכל.

שנה וחצי מאוחר יותר יצא פלקוביץ'[826] להגנתה של צורת סביל במקרים שבמשפט פעיל מקביל אין נושא ממשי והוא מוחלף בנושא פיקטיבי "מע(ן)" – "חצי-סביל" ("האלבער פאסיוו") בלשונו של שטיף. עם זאת, פלקוביץ' הודה גם הוא שמבנה הסביל הוא תופעה שולית ביידיש אותנטית ואינו רצוי ברוב המקרים. שטיף קיבל את טענתו של פלקוביץ' וריכך בהתאם את עמדתו.[827]

שינוי כפוי ומתון בעמדת שטיף חל בעת "ועידת הרוויזיה" בנובמבר 1932. שטיף הודה שיש שינוי בעמדתו הקודמת כלפי צורת הסביל ואין הוא שולל עתה את הצורה כליל, אך עמדתו החדשה בנושא טרם התגבשה. בו-זמנית הגן שטיף על עיקר עמדותיו ואף ציין בסיפוק שמאבקו

---

[817] זארעצקי 1927, זז' 38 - 42.
[818] שם, ז' 38.
[819] שם, ז' 42.
[820] שם, ז' 40.
[821] שטיף, "די פאסיווע זאצקאָנסטרוקציע (פון דער סעריע 'די פאפירענע שפראך')", 1) **י"ש**, 2 (1927), זז' 9 - 30; 2) **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 11 - 44. ראו גם את גרסת המאמר שתוקנה בעקבות ביקורת פלקוביץ' – שטיף 1930, זז' 37 - 92.
[822] שם (1), זז' 14, 27 - 28, 30 (הערת שוליים).
[823] שם (1), ז' 29; (2), זז' 38 - 41.
[824] שם (1), ז' 26 - 27.
[825] שם (2), ז' 42.
[826] פאלקאָוויטש, "צי דארף מען דעם פאסיוו?", **י"ש**, 6 (1928), זז' 21 - 26.
[827] שטיף, "אייניקע באמערקונגען צו כ' פאלקאָוויטשעס ארטיקל", שם, זז' 25 - 28. ראו גם ניסוח סופי של עמדתו ב-שטיף, 1930, זז' 90 - 92.

בעיתונות נשא פרי.[828] "צוות הביקורת" בראשות מיידנסקי מתח ביקורת עח עמדת שטיף ובין היתר השווה בינה לבין עמדת בלשנים אוקראינים שגם הם פסלו את צורת הסביל בלשונם, אם כי רוב הביקורת מצד הצוות התבססה על טיעונים דקדוקיים-לוגיים.[829] זרצקי האשים את שטיף בכך שבשללו מן הפרולטריון שפה גבוהה הכוללת את צורת הסביל הוא למעשה שולל ממנו את נשקו.[830] בתשובתו התנער שטיף[831] מהשוואתו עם הבלשנים האוקראינים בטענו כי המניע העיקרי שלהם היה כביכול לאומני (מאבק בהשפעה רוסית) ואילו שטיף יצא נגד צורת הסביל בכלל. מכל מקום, הדגיש שטיף שוב שעמדתו החדשה אינה שוללת את צורת הסביל לגמרי, אלא מציעה לחפש נימוקים לשימוש בצורה מיוחדת זאת.

מאמר אחרון בבלשנות יידיש הסובייטית לפני המלחמה שהתייחס לנושא מבנה הסביל וסיכם את הוויכוח התפרסם ב**אש"פ** בשנת 1934.[832] המאמר מאת מ' גורביץ' (גורעוויטש)[833] היווה חלק מעבודה גדולה יותר המוקדשת לחילוקי הדעות בבלשנות יידיש הסובייטית.[834] מחבר המאמר הסכים עם דברי שטיף שמאבקו בצורת הסביל נחל הצלחה מסוימת, אך נתן לכך הערכה שלילית. הביקורת על שטיף נושאת אופי בלשני-פילוסופי ולוגי עם יחסית מעט התייחסויות למישור הסוצי-בלשני (אלה כוללות גינוי למגמות הטהרניות-יידישיסטיות). הביקורת נמתחת גם על זרצקי ופלקוביץ' על יחסם השלילי לצורת הסביל, גם אם יחס זה היה מתון יותר מזה של שטיף.

בשנת 1976 חזר פלקוביץ' על עמדתו בעניין זה, דהיינו העדפה של צורת פעיל, אך בלי שלילה מוחלטת של הסביל.[835]

גם יודל מארק התייחס בספר הדקדוק שלו לצורת הסביל.[836] גם הוא ציין שהמבנה הזה נדיר מאוד ביידיש, שמדובר במבנה מסורבל ויש להימנע מצורת סביל מלאה (כלומר, צורה שבמשפט פעיל מקביל מצריכה נושא). יחד עם זאת, מארק התיר שימוש בצורת הסביל המלא בשני מקרים: א) לצורך הדגשת הנושא המקבל פעולה בסביל; ב) במשפטים טפלים כשהמבנה הסביל דווקא עוזר להקל על סרבול המבנה. בנוסף ציין מארק שימוש ב"חצי-סביל" בלשון העממית במשפטים כמו "עס ווערט געטאַנצט" והגדיר אותה כ"צורת הגדלה של הפועל". נראה שעמדתו של מארק מהווה מעין השלמה לעמדתו האחרונה (המתונה ביותר) של שטיף, תוך

---

[828] שטיפ, "רעוויזיע", **אש"פ**, 4 (1932), ז' 14.
[829] הורוויץ, פ., לערנער, מײַדאנסקי, "וועגן שטיפס ארבעטן: 'יידישע סטיליסטיק', 'שפראכקולטור', 'רעוויזיע'", שם, זז' 45 - 47.
[830] זארעצקי, "צו כ' שטיפס רעוויזיע", שם, ז' 50.
[831] שטיפ, "מײַנ ענטפער", שם, זז' 65 - 68.
[832] גורעוויטש, מ., "צו די מעטאָדאָלאָגישע גרונטלאגעס פון די סטיליסטישע שטרײַטן אינ דער יידישער סאָוועטישער לינגוויסטיק (די פּאסיווע קאָנסטרוקציע)", **אש"פ**, 2 (1934), זז' 23 - 37.
[833] מדובר כנראה במוניה גורביץ' (מאָניע גורעוויטש), מרצה לבלשנות במוסקבה.
[834] לא מצאתי פרסומים נוספים מתוך העבודה.
[835] פאלקאָוויטש, "שפראכלעכע באמערקונגען", **ס"ה**, 10 (1976), זז' 137 - 138.
[836] מאַרק תּשל"ח, זז' 284 - 288.

שמארק מנסח כללים ברורים ואף מגלה בחדות עין ומגדיר בשנינות צורה דקדוקית מקורית בלשון העממית.

3.3.11 משפט טפל

תשומת לב רבה ניתנה בבלשנות יידיש הסובייטית בתקופתה המוקדמת ובתקופתה המאוחרת (עם הפסקה באמצע) למשפט המשועבד. גם הפעם זרצקי היה הראשון להעלות את הנקודות המרכזיות לדיון ולאחריו הצטרף למערכה שטיף שהביע עמדה דומה, אך השתמש בנימוקים שונים במקצת.

זרצקי הקדיש לנושא פרק ארוך בספרו משנת 1927.[837] הוא החיל את טיפולו בנושא בהגנה על מילת השעבוד "וואָס" הנפוצה בלשון העממית כנגד השימוש במילת "וועלכער" שנפוצה בהשפעת לשון העיתונות הרוסית. בנוסף, הגן זרצקי על המבנה השמי במקורו "וואָס אונטער זיי" במקום המבנה "אונטער וועלכע" האופייני ללשונות אירופה. כאחת הדרכים למלחמה ב"וועלכער" זרצקי גם הציע המרת משפט משועבד במשפט מאוחה עם "און".

שטיף פרסם את מאמרו הנרחב בנושא בשנים 1928 – 1929.[838] שטיף התמקד במשפטים עם מילות השעבוד "וועלכער" ו"וו" ("היכן ש..."), אך הדגשים שלו שונים מאלה של זרצקי. שטיף עסק במקרים שבהם אין צורך לוגי אמיתי במשפט הטפל והוא משמש מעין קישוט סגנוני ומסלף את משמעות המשפט. מבנה זה מקורו בעיתונות הרוסית והוא זר ליידיש קלסית או עממית. במקום זאת מציע שטיף להשתמש במבנים חופשיים וגמישים יותר החוזרים על הנושא או ממירים אותו בכינוי גוף, כגון משפט מאוחה או משפטים פשוטים נפרדים.

גם בהרצאתו במכון ביוני 1930 שהוקדשה לרוב להוראת הלשון בבתי-הספר[839] חזר שטיף על טענותיו בדבר עדיפות המשפטים הפשוטים והמשפט המאוחה על פני המשפט המשועבד ומתח ביקורת על עצם התפיסה של המשפט המשועבד כמאפיין של סגנון גבוה.

בלשנות יידיש הסובייטית חזרה אל הנושא בתקופתה האחרונה. בשנת 1938 פרסם הבלשן הקייבאי מיידנסקי מאמר עם בחינה מחודשת של הנושא.[840] בהתאם לרוח התקופה המאמר הכיל סקירה היסטורית של התופעה. מיידנסקי אף הוא הגיע למסקנה שצורה זאת נפוצה ביידיש רק בזמן האחרון, אך דחה על הסף את ההערכה השלילית של התופעה שנתן בזמנו

---

[837] זארעצקי 1927, פרק "בײַזאַץ", זז' 99 - 116.

[838] שטיף, "דער פאלשער בײַזאַץ (פון דער סעריע 'די פאפירענע שפראך')", **י"ש**, 6 (1928), זז' 1 - 14; 3 (1929), זז' 7 - 22; גרסה עם תיקונים קלים – שטיף 1930, זז' 123 - 151.

[839] שטיפ, "שפראכ-קולטור", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 18 - 30.

[840] מײַדאנסקי, "סטיליסטיש-סינטאקסישע פאראלעלן (דער אטריבוטיוועך בײַזאַצ צווישן אדנערע טיפן בײַזאַצן)", **אש"פ**, 2 (1938), זז' 105 - 129. באותו כתב-העת גם שפירא התבטא בעניין בכך שגינה את המגמה היידישיסטית לשלול את מילת השעבוד "וועלכער" – שאפיראָ, "פראגן פון איבערזעצן לענינען אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1938), ז' 60.

שטיף. אליבא דמיידנסקי, התפשטות המשפט המשועבד היא מגמה כלל-עולמית ואין שום פסול בחדירתה גם ליידיש ובהשתכללות השפה.

גם זרצקי פרסם מאמר בנושא.[841] רוב המאמר עוסק בניתוח דקדוקי מעמיק של הצורה, אך בסוף המאמר יש התייחסות גם למישור הנורמטיביסטי. זרצקי הצהיר כי המשפט המשועבד, לצד צורות אחרות האופייניות ללשון גבוהה נפל בעבר קורבן ל"רדיפות" מצד שטיף ובמידה פחותה מצד זרצקי עצמו. עמדתו החדשה של זרצקי הייתה כי בעיה קיימת רק במשפטים משועבדים כפולי משמעות, אך גם על הבעיה הזאת אפשר להתגבר באמצעות פיסוק. לעת עתה התחמק זרצקי מקביעת נורמה בעניין בטענה שהנושא טרם נחקר דיו.

בתקופה זאת הוקדשו לנושא המשפט המשועבד גם שני מאמרים פדגוגיים. משה מיידנסקי[842] והמורה בת-שבע הורוביץ ([פערל-]האָראָוויץ)[843] כתבו על הנחלת הצורה לתלמידים בבתי-הספר. עניין רב כל-כך והערכה חיובית כל-כך של המשפט המשועבד וצורות משוכללות אחרות מעידים על ביטוי נוסף של מגמה קלסיציסטית בתרבות הסובייטית.

מחוץ לבריה"מ התייחס לעניין המשפט הטפל יודל מארק.[844] הוא לא הרחיק לכת כשטיף ולא פסל משפטים משועבדים, אך בהאתם ל"רוח דקדוק יידיש" ביקש לרכך את מידת השעבוד ולקרב משפטים כאלה למשפטים מאוחים. כמו-כן מארק לא המליץ על מילת השעבוד "וועלכע" (הוא לא פסל אותה לגמרי בגלל הופעתה אצל קלאסיקונים) והציע להשתמש במקומה במילת השעבוד "וואָס". המלצותיו של מארק קרובות אפוא להמלצות זרצקי המוקדם.

3.3.12 משפט מאוחה

בניגוד למשפטים משועבדים, משפטים מורכבים המחוברים באמצעות מילות חיבור נפוצים בלשון העממית. כפי שראינו לעיל, המליץ שטיף בתקופתו הטהרנית על שימוש במשפטים מאוחים במקום המשועבדים.

זרצקי הקדיש למשפט מאוחה פרק בספרו **גרײַזן און ספיקעס**[845] וכלל בו כמה המלצות סגנוניות שבבסיסן היגיון דקדוקי וחוקי סימטריה. גם מאמרו ב**י"ש** שפורסם באותה השנה דן לעומק באותם החוקים הדקדוקיים-לוגיים.[846]

---

[841] זארעצקי, "אטריבוטיוואר בײַזאצ", **פראגנ** 1938, זז' 238 - 256.
[842] מײַדאנסקי, "די טעמע 'טיפּ בײַזאצ' אינ דער מיטלשול", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 191 - 212.
[843] האָראָוויץ, באשעווע, "אטריבוטיוואר בײַזאצ (מעטאָדישע פאנאנדעראַרבעטונג)", **פראגנ** 1938, זז' 257 - 273. בת-שבע (פרל)-הורוביץ הייתה סטודנטית ליידיש במכון למורים בקייב וחברה בקבוצת מחקר בהנחיית שטיף.
[844] מאַרק תשל"ח, זז' 68 - 70.
[845] זארעצקי 1927, פרק "קאָאָרדינירונג", זז' 117 - 125.
[846] זארעצקי, "קאָאָרדינירונג (א קאפיטל סטיליסטישע גראמאטיק)", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 1 - 12.

3.3.13 כללי התאמה בין רכיבי משפט

נחום שטיף אומנם הוביל את המגמה הטהרנית בתחביר יידיש בשנות העשרים, אבל הוא לא היה היחיד שהתבטא ברוח זאת. הבלשן המינסקאי צווייג הציע בשנת 1928[847] להתיר חוסר התאמה במספר בין הנושא לנשוא, וזאת על סמך השימוש בלשון העממית ובספרות הקלסית.[848] הערת המערכת הייתה שיש עוד לדון על כך.[849] מאוחר יותר הלין שטיף[850] על כך שמדקדקי יידיש קובעים כללים לא לפי יידיש עצמה, אלא על פי שפות אחרות והביא כדוגמא את חובת ההתאמה הדקדוקית בין הנושא לנשוא.[851]

בשנות השמונים הביא מרדכי שכטר את אי-ההתאמה במספר בין הנושא לנשוא כאחד המאפיינים של יידיש האותנטית.[852] יודל מארק, לעומת זאת, דרש התאמה במספר ובגוף בין שני רכיבי המשפט.[853]

3.4 תורת סגנון

3.4.1 ניתוח לשונה של הספרות הקלאסית והיחס אליה בבלשנות יידיש הסובייטית

תורת הסגנון יכולה להוות מעין גשר בין בלשנות פרסקריפטיבית לביקורת ספרותית. מחקרי זה מתמקד בפרסומים של בלשנים ובפרסומים בכתבי-עת בלשניים והדבר אמור להגביל את הקורפוס הנחקר לתחום הבלשני המובהק יותר. שיפוט של יצירות ספרותיות מנקודת מבט של הבלשנות הפרסקריפטיבית אמור לגלות תופעות חיוביות או שליליות באוצר המילים, בשימוש במבנים דקדוקיים ועוד אצל סופר זה או אחר ובכך ליצור קאנון של אומני לשון בעבר ובהווה.

שני גיליונות של כתב-העת הקייבאי הוקדשו לקלסיקונים של ספרות יידיש, אך גישת כל אחד מהם שונה מאוד מגישת אחיו. הדבר אינו מקרי מכיוון שהגיליון המוקדש למנדלי הופיע בשנה הראשונה להופעת **י"ש** ואילו הגיליון המוקדש לשלום-עליכם היה הגיליון האחרון של קובץ **אש"פ** בגלגולו האחרון. בגלגולו הראשון נשא כתב-העת אופי יישומי מובהק וכותרתו לוותה בתת-הכותרת "כתב-עת לידיעת יידיש מעשית". על כן גם מטרת המחקרים ההיסטוריים

---

[847] צווייג, "צי קאָן מען דערלאָזן די צעשטערטע מיטשטימונג צווישן סוביעקט און פּרעדיקאט?" **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 31 - 34.

[848] ראו ניתוח של התופעה אצל שלום-עליכם במאמר של שאפּיראָ, "באזונדערקייטן פונעם זאצבוי אינ דער יידישער פּאָלק-שפּראכ לויט דער שפּראכ פונ שאָלעמ-אלייכעמס פערסאָנאזשנ", שם, זז' 143 - 144.

[849] קבוצת מחקר בהדרכת שטיף אכן עסקה בשנים 1928 - 1929 בחקר התופעה בספרות הקלסית. ראו אלעקסאנדער [לא עלה בידי לקבוע במי מדובר]. "דאָס דריטע יאָר סעמינאר פאר יידיש-קענטעניש אינ קיִעוו", **י"ש**, 4 - 5 (1929), ז' 65.

[850] שטיפ, "שפּראכ-קולטור", **י"ש**, 2 - 3 (1930), ז' 6.

[851] ראו גם הערה על כך שגם עיתונות יידיש הסובייטית נוטה להקפיד על כללי דקדוק פורמלי בהתאם לדגם הרוסי – סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפּראך פון דער סאָוועטישער יידישער פּרעסע", **י"ש**, 3 (1929), ז' 26.

[852] שעכטער 1986, ז' 304.

[853] מאַרק תשל"ח, ז' 58.

לכאורה שפורסמו בו הייתה מעשית. המעשה הלשוני של האבות, הקלסיקונים, היה אמור לשמש סימן לבנים כותבי יידיש הסובייטית. חוקרים מרקע שונה פרסמו מחקרים על לשון הקלסיקונים שנושאיהם התאימו לסדר היום של כתב-העת.

למעלה כבר הוזכרו מאמרי שטיף וזרצקי על התחביר של מנדלי ושלום-עליכם. גם חוקר הספרות נחום אויסלנדר פרסם באותה התקופה מאמרים על לשונם של שלושת הקלסיקונים,[854] כשבמאמרים המוקדמים יותר הנושאים לניתוח בחלקם זהים לנושאים שעליהם הרבה לכתוב שטיף בתקופה הנדונה (שימוש בצורות הפועל, שימוש במילות השעבוד) ובחלקם האחר עוסקים בעניינים הנדונים ביותר בבלשנות יידיש נורמטיביסטית בכלל (הרכיב העברי, הרכיב הסלבי, שימוש בסיומות). אופייני לתקופה ולמקום העיסוק בדינמיקה הלשונית (השוואה בין גרסאות מוקדמות ומאוחרות של אותן היצירות). בניתוח סגנונו של מנדלי הקדיש אויסלנדר מקום רב לשימוש הנרחב בשמות תואר, כולל ריבוי שמות תואר ויצירת שמות תואר מורכבים. גם במאמר המאוחר יותר המוקדש לפרץ ניתח אויסלנדר שימוש בשמות תואר מורכבים ובצורות השוואה, אך ככלל נושא המאמר אופי פחות בלשני ושייך יותר לתחום חקר הספרות. אויסלנדר ציין את מגמת ההתרחקות משפה מדוברת ויצירת לשון "אינטליגנטית" מלאכותית שהבדילה את פרץ משני הקלסיקונים האחרים.

גם מאמרו של בר סלוצקי על מפעלו של מנדלי בתחום התרגום מרוסית ומעברית[855] עוסק בתהליך התפתחות לשונו של הקלסיקון על ציר הזמן וניקויה מעודף מילים סלביות ועבריות.

א"ר צווייג הקדיש מאמר להבחנה הסגנונית שמנדלי יוצר בין הדמויות השונות המדברות ביצירותיו.[856] צווייג הבחין בין שבעה סגנונות שונים של דמיוות מנדלי – נשי; ארכאי; עממי; סגנון בעלי המאה; סגנון אנשי תחתית המדרגה; סגנון ילדים; וסגנון מנדלי מוכר-הספרים. בדרך ציין צווייג גם את חולשותיו של מנדלי בתחום הסגנון – חוסר יכולת ליצור סגנון דיבור קולח של דמויות מהדור החדש, חוסר יכולת להבחין לשונית בין שתי דמויות מאותה השכבה החברתית. לדעת צווייג, אין הדבר נובע מחוסר הכישרון של אברמוביץ', אלא מהמציאות החברתית והלשונית ששררה ביידיש באותה התקופה.

בשאלת הרכיבים, תוך שימת דגש על הדינמיקה הלשונית, עוסקים שני מאמרים מאת מ' (?) קוויטני.[857] המסקנות על סילוק מילים סלביות ועבריות רבות ביצירות המאוחרות של מנדלי

---

[854] אויסלענדער, נאָכעם, "וואָרט- און פאָרם-ענדערונגען אין די ווריאנטן פון 'סטעמפעניו'", **י"ש**, 2 (1927), זז' 1 - 10; "באמערקונגען וועגן מענדעלעס סטיל (וועגן בילדערישן אויסדרוק בא מענדעלען)", **י"ש**, 7 (1927), זז' 3 - 16; "וועגן צוויי שטראָמען אינ פערעצעס קינסטלערישער שפראך פון די 90 יאָרנ", **י"ש**, 4 - 5 (1930), זז' 15 - 30; 1 - 2 (1931), זז' 55 - 70.

[855] סלוצקי, "וועגן מענדעלע דעם איבערזעצער", **י"ש**, 7 (1927), זז' 45 - 54.

[856] צוויג, "ווי איינער רעדט – בא מענדעלען", **י"ש**, 1 - 2 (1928), זז' 59 - 66.

[857] קוויטני, מ., "סלאוויזמען בא מענדעלען", **י"ש**, 7 (1927), זז' 53 - 60; "העברעיזמען בא מענדעלען", **י"ש**, 3 (1928), זז' 21 - 26.

ביחס ליצירותיו המוקדמות שימשו כנימוק למדיניות הלשונית של אסכולת קייב ובמקרה של הרכיב הסלבי גם ככלי במלחמתה באסכולת מינסק.

חוקר הספרות מאיר וינר מקדיש מאמר לתפקיד של הפולקלור הלשוני בסגנונו של מנדלי.[858] כעיקרון פוסל וינר שימוש נרחב בפולקלור לשוני כאמצעי להעשרת השפה ומצדיק סגנון רווי פולקלור כאמצעי סטירי בלבד שמוצה במלואו ע"י מנדלי ושלום-עליכם. מאמר זה מטרים את המאמר הידוע של וינר על התפקיד השלילי של עודף הפולקלור הלשוני ביידיש.[859]

בת-שבע פרל-הורוביץ פרסמה בשנת 1930 מאמר על שימוש בפסוקית אצל מנדלי[860] (מבנים כגון "בעטן ער זאָל עפּעס טאָן" כנגד "בעטן אים עפּעס טאָן") בו מוצגת המסקנה כי המבנה נפוץ יותר מהמבנה ללא פסוקית. הדבר מעניין מבחינת הבלשנות הפרסקריפטיבית הוא ששטיף לא העלה את המבנה עם פסוקית על הדגל בפעילותו הטהרנית בתחום התחביר, למרות שהמבנה נראה די עממי ועולה בקנה אחד עם ה"דברנות" ("באַריידעוודיקייט") האופיינית לתחביר של יידיש.[861] הדבר מעיד על כך שטהרנותו של שטיף לא הייתה מכנית ועיוורת ושאיפתו הייתה יותר לכיוון פשטות, מאשר לכיוון של עממיות בכל מחיר.

גם אסכולת מינסק חתמה את גלגולה הראשון במאמר שהוקדש ללשונו של מנדלי. ימים אחדים לאחר מותו הטרגי של מרדכי ויינגר פורסם בקובץ מחקרים ביידיש של אוניביסיטת מינסק מאמרו של המנוח על מקורות לשונו של מנדלי.[862] במאמר ניתח ויינגר את לשונו של מנדלי מנקודת מבט דיאלקטולוגית הן במישור דקדוקי והן במישור לקסיקולוגי. על סמך ניתוח מוצא המילים והתופעות הדקדוקיות הגיע ויינגר למסקנה על בסיס מעורב אוקראיני-"בלרוסי" (כלומר, אוקראיני-ליטאי) של לשונו כשיד הניב האוקראיני על העליונה.

עבור התקופה הראשונה (1927 - 1930) של אסכולת קייב אופייני אפוא עיסוק אינטנסיבי ביותר במנדלי שזכה למעמד הבכורה באומנות הסגנון של יידיש הספרותית. שני הקלסיקונים האחרים, ובמיוחד פרץ זכו לתשומת לב פחותה בהרבה. בספרו משנת 1930 הביא שטיף ציטוטים ממנדלי, שלום-עליכם, פרץ, אש, כמו גם מספרות עממית יותר כגון רבי נחמן מברסלב, ברל ברודר וקובצי פולקלור של איגנץ ברנשטיין ושאול גינזבורג – ופסח מרק.

ייתכן שמדובר בטעות והכוונה ליהודה קוויטני.

[858] ווינער, "די ראָל פון די פאָלקלאָר-עלעמענטן אין מענדעלעס סטיל", **י"ש**, 7 (1927), זז' 25 - 32.

[859] ווינער 1945.

[860] פערל-האָראָוויץ, ב., "די קורצע אונ די בריטע קאָנסטרוקציע אינ מענדעלעס 'מאסאָעס'", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 65 - 72.

[861] שעכטער 1986, ז' 304.

[862] ווינגער, "לינגוויסטישע קוועלעס פון מענדעלעס שפראך". **שריפטן פון ווייסרוסישן מעלוכע-אוניווערסיטעט**, זז' 68 - 76.

לעומת זאת, ספרו של ספיבק מאותה השנה, אשר מבחינות רבות חותם את התקופה הראשונה, מכיל הסתייגויות רבות מסגנון פולקלורי, קרתני ומיושן המצר אופקים של ספרות יידיש מודרנית ועדכנית.[863]

פרסום אחד בעניין לשון קלאסית מאפיין את תקופת הביניים השמאלנית. בסוף שנת 1930 הופיע ב**י"ש** מאמר מאת צווייג המוקדש ללשונו של המשורר הפרולטרי יוסף בובשובר (באָוושאָוור).[864] המאמר מהווה עדות מובהקת לניסיון נחפז של כתב-העת להתאים את עצמו לסדר יום חדש. אין זה מקרה שכותב המאמר הוא בן מינסק ומגמתו השמאלנית בולטת כבר בכותר המאמר הנמנע משימוש במילה ה"פסולה" "יאָרצײַט". צווייג מרעיף שבחים מוגזמים על המשורר הפרולטרי שלשונו מונגדת ללשונו של בן תקופתו המשורר ה"בורגני" שמעון פרוג (פֿרוג).[865] סגנונו של בובשובר זוכה לשבחים בשל מיעוט הרכיב העברי והתרחקות מלשון פולקלורית. גם ריבוי המילים המגורמנות נידון לכף זכות בשל ריחוק סגנוני מסגנון קרתני ושמרני. באופן מפתיע משהו גם מיעוט המילים הסלביות מקבל ציון חיובי בשל ניחוח "הרחוב והשוק" הנודף מהן. בכלל, סגנונו של בובשובר מוצג כדוגמא של לשון פיוטית נשגבה ובשל כך גם ריבוי המוטיבים התנכיים בשירתו מקבל הכשר מצד הבלשן הסובייטי. צווייג חתם את מאמרו בקביעה מפורשת כי מקרב סופרי העבר סגנונו של בובשובר הוא הקרוב ביותר עבור ספרות יידיש הסובייטית.

מאמרו של צווייג נותר, כאמור, ביטוי יחיד בבלשנות לניסיון בחינה מחדש של הקאנון הספרותי של יידיש ברוח שמאלנית. בתחום חקר הספרות המגמה מצאה ביטוי מובהק יותר בהוצאת מהדורות אקדמיות של כתבי סופרים פרולטריים אמריקניים,[866] אך נראה שבתחום הבלשנות סירבו אסכולת קייב ובלשני מוסקבה להרחיק לכת בכיוון זה. ייתכן אומנם שהמגמה המגרמנת בתחום המינוח הושפעה במידה מסוימת מהכשר אותה המגמה אצל המשוררים הפרולטריים, אך לא הייתה זאת הסיבה העיקרית לכך.

---

[863] ספיוואק 1931, זז' 130 - 131, 134, 141, 148, 164.

[864] צוויג, "וועגן באָוושאָוורס שפראכ (צום 15-טן יאָרטאָג פון זײַן טויט)", **י"ש**, 4 - 5 (1930), זז' 1 - 6.
בובשובר (1873 - 1915), יליד לובביץ', אנרכיסט בדעותיו, התפרסם בארה"ב בשנות התשעים של המאה הי"ט בעיקר כמשורר פוליטי וכמתרגם שירה. לשונו של בובשובר הייתה מגורמנת מאוד הן עקב הקונוונציות של יידיש ספרותית המתהווה באותה התקופה והן עקב היכרותו עם הספרות הגרמנית שהוא רכש בעת שהייתו בצעירותו בריגה.

[865] פרוג (1860 – 1916), יליד פלך חרסון, התגורר החל משנת 1881 בפטרבורג ומשנת 1909 ועד מותו באודסה. כתב שירים ברוסית והחל משנת 1888 גם ביידיש. שירתו הושפעה מאוד מהשירה הרוסית של שנות השבעים והשמונים של המאה הי"ט.

[866] בשנת 1935 ראו אור מהדורות של כתבי דוד אדלשטט – בהוצאת "עמעס" המוסקבאית הופיעו שני כרכים מתוך השלושה שתוכננו; כתבי מוריס וינצ'בסקי – במינסק הופיע כרך אחד מתוך השישה של מהדורה שהוכנה בשיתוף המכונים בקייב ובמינסק. אין ספק שעצירת המפעלים האלה קשורה לשינוי בעמדה הרשמית כלפי הגדרת הקלאסיקה הספרותית שחל באמצע העשור.

כפי שראינו לעיל, לקראת סוף שנות השלושים יחס הפילולוגיה הסובייטית אל שלום-עליכם השתנה לטובה. הפרסומים מסוף שנות השלושים מוכיחים כי שלום-עליכם דחק את רגלי מנדלי מהמקום המרכזי בפנתיאון הספרותי של יהדות בריה"מ. עתה הוצג שלום-עליכם כממשיך דרכו של מנדלי אשר השלים את מפעל יצירת יידיש הספרותית. תפקיד מרכזי ב"המלכת" שלום-עליכם שיחק אליהו ספיבק.

בשנים הסמוכות לפרוץ המלחמה בין בריה"מ לגרמניה הופיעו שני קבצים עבים המוקדשים ללשונו של שלום-עליכם. הראשון הוא הקובץ האחרון של **אש"פ** במתכונתו האחרונה[867] ואילו השני הוא פרי עטו של ספיבק עצמו.[868] שני מאמרים מאת ספיבק נמצאים בשני הקבצים בשינויים קלים. ההבדל בין היחס לקלאסיקונים בתקופה הראשונה של בלשנות יידיש הסובייטית לתקופתה האחרונה בולט לעין. המחקרים של סוף שנות העשרים נושאים לעיתים קרובות אופי יישומי, כלומר פרקטיקה לשונית זו או אחרת אצל מנדלי ושלום-עליכם אמורה לשמש דוגמא לעיצוב הלשון העכשווית. עשר שנים מאוחר יותר המחקרים על לשונו של שלום-עליכם מהווים מחקר היסטורי. הדבר קשור כנראה לכך שבלשנות יידיש הסובייטית הספיקה לנסח את עקרונותיה הנורמטיביסטיים ולגבש את כלליה בספר של ספיבק על יצירת המילים, בדקדוק של פלקוביץ' ועמדה לגבש גם אוצר מילים נורמטיבי במילון בעריכת ספיבק. נוצרה אפוא חלוקת תפקידים ברורה בין הבלשנות הפרסקריפטיבית לבלשנות הדסקריפטיבית. זו האחרונה התאפיינה בעניין רב בשפה הספרותית הקלאסית. התמקדות זאת היוותה מין דרך מלך בין שתי מגמות אפשריות. מצד אחד, בלשנות יידיש הסובייטית העדיפה לעסוק בשפה מודרנית והזניחה את תחום יידיש הישנה. מצד שני, משאבים רבים יותר הושקעו בחקר קלאסיקונים מאשר בתיאור הלשון העכשווית. בשתי המגמות הייתה אמירה פוליטית. העיסוק בשפה המודרנית היווה שלילת סדר היום היידישסטי המטפח עיסוק בקדמוניות, כיאה לפילולוגיה לאומ(נ)ית. הערצת הקלאסיקונים הייתה ביטוי למגמה השמרנית-קלאסיציסטית של סוף שנות השלושים וכזאת הפגינה קרע עם מגמת היישומיות האנטי-אקדמיסטית של שנות השלושים המוקדמות בבריה"מ. מאפיין נוסף של מתודת ספיבק בספרו על שלום-עליכם הוא גישה הקרובה לחקר הספרות, כלומר גישה יותר פילולוגית מאשר בלשנית גרידא.

המאמר הראשון בשני הקבצים[869] מציג את הגרסה הסובייטית הסופית לתולדות גיבוש יידיש ספרותית מודרנית. בתחילת המאמר הביא ספיבק הגדרה עדכנית של המושג הטעון "לשון עממית". הכוונה ללשון המדוברת הנפוצה בקרב שכבות עמלות רחבות שאינה מוגבלת לשטח מסוים. ייחוסה של יידיש ספרותית מודרנית עולה לתקופת ההשכלה המוקדמת, אל מנדל לפין, חייקל הורוויץ ויוסף פרל. עם התקופה הטרומית של יידיש הספרותית נמנים יצחק-בר לוינזון,

---

[867] **שאַלעמ-אלייכעם-זאמלונג – אש"פ**, 4 (1939). נמסר לדפוס בנובמבר 1939.

[868] ספיוואק 1940. הספר נמסר לדפוס באוקטובר 1940.

[869] ספיוואק, "שאַלעמ-אלייכעם אונ די יידישע ליטעראַרישע שפראַך", **אש"פ**, 4 (1939), זז' 5 - 16; ספיוואק 1940, זז' 5 - 22.

אברהם-בר גוטלובר וישראל אקסנפלד ואילו התקופה הקלאסית מתחילה עם מנדלי ומוצאת את ביטויה הנעלה ביותר ביצירתו של שלום-עליכם. פרץ עומד בסכמה זאת בצד. בכלל, ספיבק הגיש גרסה מאוד "פרו-אוקראינית" של תולדות יידיש הספרותית ונימה זאת התחזקה בגרסה המאוחרת יותר של המאמר. כך, הוא הרחיב דיבור על אקסנפלד ויצחק-יואל לינצקי האוקראיניים ומיעט את חשיבותו של אטינגר הפולני. לגבי שלום-עליכם עצמו הוכיח ספיבק באמצעות דוגמאות לשינויי נוסח את מגמתו של שלום-עליכם לאמץ ביטויים עממיים מהלשון המדוברת דווקא כסגנון ניטרלי ולפסול ביטויים בעלי ניחוח חזק מדי של אחד מרכיבי היידיש אשר שימשו בלשונו של שלום-עליכם לצורכי סטיליזציה או לעג. ספיבק סיים את מאמרו בקביעה מפורשת של תפקיד מרכזי של יידיש ה"וואליאנית"-אוקראינית בגיבוש הלשון הספרותית עקב מרכזיותן של ז'יטומיר ובמיוחד של אודסה בספרות יידיש ועקב מיקומה האמצעי מבחינות רבות בין יידיש הליטאית ליידיש הפולנית. ייתכן כי לצד ניתוח אובייקטיבי היה בקביעה זאת גם ביטוי של פטריוטיות לוקאלית של אסכולת קייב שהלכה וחיזקה את עצמאותה ביחס למחקר היידישיסטי מצד אחד והתחשלה במאבקים נגד התקפות אסכולת מינסק מהצד השני. ברור גם שמגמת התבדלות בריה"מ שהלכה וגברה בשנות השלושים תרמה לחיזוק תחושת המרכזיות של אוקראינה במרחב הדובר יידיש.

רוב הפרק הבא, המוקדש לאוצר המילים של שלום-עליכם,[870] נושא אופי דסקריפטיבי מובהק ומנתח שכבות לשון שונות אצל שלום עליכם, כולל עגות מקצועיות ואת שימושו האומנותי במשלבים השונים של השפה, כגון משחקי מילים או שימוש במילים נרדפות. תת-פרק נפרד[871] הוקדש ליצירת מילים חדשות, אך רוב הדרכים שבהן נקט שלום-עליכם נשאו מטען רגשי מובהק וככאלה לא שולבו בספרות הבלשנות הפרסקריפטיבית שהופיעה בבריה"מ.

מעניין מאוד הפרק העוסק בפרזיאולוגיה של שלום-עליכם.[872] מצד אחד הוא מלא שבחים לעושר של אוצר הפתגמים ואמרות הכנף העממי ואף מציין בחיוב את הייחודיות הלאומית של שכבת לשון זו. מהצד השני, ספיבק הסתייג מריבוי ביטויים אידיאומטיים שחוקים וריקים מתוכן, הגדיר את השימוש שעשה בהם שלום-עליכם כאמצעי סאטירי בלבד ופסל במפורש ביטויים כאלה לשימוש בלשון עכשווית. קביעה זאת דומה להפליא לרעיונות שהביע מאיר וינר באותן השנים ממש במאמרו הידוע על הפרזיאולוגיה השבלונית אצל שלמה אטינגר.[873] איננו יכולים לקבוע אם מקור הדימיון הוא חילופי דברים ישירים בין החוקרים או מסקנה מתבקשת מאליה

---

[870] "לעקסיק אונ וואָרטבילדונג", ספיוואק 1940, זז' 23 - 66.
[871] "וועגנ אייניקע דערשײַנונגען פונ וואָרטבילדונג", שם, זז' 60 - 66.
[872] "אידיאָמ אונ ווערטל אינ שאָלעמ-אלייכעמס פראזעאָלאָגיע", **אש"פ**, 4 (1939), זז' 81 - 100; ספיוואק 1940, 67 - 84.
[873] ווינער 1945.

לאור הדימיון ברוח הזמן והמקום, במושאי המחקר, ברקע התרבותי ובאידיאולוגיה של שני החוקרים.

הפרק המוקדש לתחביר[874] מנתח כמה תכונות סגנוניות של לשונו של שלום-עליכם וגם תכונות האופייניות ליידיש עממית בכלל. כך, ריבוי משפטים עם סימן קריאה וסימן שאלה אופייני גם ללינצקי, מנדלי ופרץ, אך תפוצתם אצל שלום-עליכם רבה במיוחד. לעומת זאת, הנטייה למשפטים פשוטים (כסגנון לא מאופיין) אופיינית לשלום-עליכם בלבד. תכונות אופייניות ליידיש מדוברת בכלל הן הנטייה להשמטות נושא ונשוא (משפטים אליפטיים) השמטות אוגד ומילת שעבוד במשפטים מורכבים (משפטים אסינדטיים) מצד אחד ונטייה לחזרות ולקטיעת משפטים עם הערות אגב מצד שני.[875]

הפרק האחרון בספר[876] דן במשלבים השונים של לשונו של שלום-עליכם המחקים דיבור של גיבוריו השונים. ספיבק חילק את הפרק לשישה תתי-פרקים המוקדשים לסגנונות ולמשלבים הבאים: לשון פשוטי העם; לשון הבורגנות הזעירה; פרודיה של 5 סוגים שונים של סגנון גבוה; דברנות עממית; לשון הילדים; חיקוי של דיאלקטים. רוב המשלבים והסגנונות מקבלים כינויים הלקוחים מיצירות שלום-עליכם וכולם זוכים לניתוח סגנוני מעמיק. ספיבק חתם את ספרו בקביעה כי לשונו של שלום-עליכם היא במידה רבה חלק מההיסטוריה של יידיש. אכן, בניגוד לכללי דקדוק ואוצר המילים הניטרלי שגובשו ע"י מנדלי ושלום-עליכם, קשה לראות ברוב הסגנונות והמשלבים שבהם שלום-עליכם השתמש דוגמא לסגנון המתאים לספרות ועיתונות סובייטית.

הקובץ האחרון של **אש"פ** מכיל גם מאמרים של בלשני אסכולת קייב נוספים הדומים בגישתם למאמריו של ספיבק ומשלימים במידה רבה את ספרו.

המאמר של לויצקר על ההומור של שלום-עליכם[877] נושא אופי של מחקר ספרותי ומשקף את נטייתו המדעית של המחבר העתיד להתמנות לראש המדור לספרות בלשכה לתרבות יהודית. לויצקר מנה שש דרכים שבהן נוקט שלום-עליכם על-מנת להשיג אפקט קומי, ביניהן שימוש בדברנות של יידיש העממית ושימוש במילים זרות ודיאלקטליות. כאמור, גישתו של לויצקר ספרותית ומאמרו אינו מוסיף הרבה למחקר בלשני גרידא.

---

[874] "וועגן אייניקע סינטאקסיש-סטיליסטישע דערשיינונגען", ספיוואק 1940, זז' 85 - 107.

[875] משה שפירא נתן אפיון קולע של תחביר יידיש כדברני ואליפטי בו-זמנית ועל הגדרה זאת חזר בספרו גם שכטר. ראו שעכטער 1986, ז' 304.

[876] "רייד-סטילנ אונ סטיליזאציעס", ספיוואק 1940, זז' 108 - 164.

[877] לויצקער, "הומאָר אינ שאָלעמ-אַלייכעמס שפראכ", **אש"פ**, 4 (1939), זז' 17 - 66. בתיק החקירה נגד לויצקר (ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417442, עמ' 113 - 137, טקסט ביידיש עם תרגום לרוסית) נמצא גם מחקרו על מנדלי. גם מחקר זה נושא אופי של מחקר ספרותי ואינו מכיל חידושים בתחום הבלשנות.

גם מאמרו של מיידנסקי על אפיתטים (תארים המתלווים לשמות עצם) אצל שלום-עליכם נושא אופי של מחקר פילולוגי ולא בלשני טהור. [878]

מאמרו של לרנר נושא אופי יותר בלשני.[879] לרנר ביקש לשחזר את ההנגנה של יידיש מדוברת של שלום-עליכם וגיבוריו על סמך יצירתו הכתובה. בנוסף, המאמר עוסק בשינוי סדר מילים, במשפט מבוקע ובחזרות כאמצעים להדגשה או לחיזוק דברים. בימינו מתווסף למאמרו של לרנר ערך נוסף עקב היותו עדות של בלשן דובר מלידה של יידיש האוקראינית על הלשון החיה (כולל ההנגנה, תחום קשה במיוחד לשחזור בלשני) שהייתה בפי גיבורי שלום-עליכם סמוך לתקופת כתיבת יצירותיו.

מאמר בלשני מובהק הוא מאמרו של שפירא העוסק בתחביר של יידיש עממית על סמך ניתוח של שלוש יצירות מרכזיות של שלום-עליכם.[880] שפירא הרחיב והעמיק את הדיבור על חלק מהנושאים שהועלו במאמר ספיבק המוקדש לתחביר של שלום-עליכם, דהיינו למשפטים עם השמטת נושא או נשוא, למשפטים קטועים ולהוספת משפטי הערה באמצע משפטים אחרים. תשומת לב רבה ניתנת לצורות שונות של שעבוד חריג של משפטים, לחוסר תיאום בין חלקי משפט ולתופעות אחרות המעמעמות גבולות מסורתיים בין קטגוריות דקדוקיות שונות.

מלבד שלום-עליכם, עסק ספיבק בעשור האחרון לחייו גם בלשונם של שני הקלאסיקונים האחרים. הנסיבות הטרגיות לא אפשרו לספיבק להשלים מונוגרפיות רחבות היקף כספרו על שלום-עליכם והוא אף לא הספיק לפרסם את מאמריו בחייו, אך עבודות אלה נשתמרו בארכיונו האישי אצל אלמנתו ובשנות השישים פורסמו ב**ס"ה**.

המאמר הקצר על לשונו של מנדלי מציין את היותו חלוץ בהעשרת הלשון באוצר המילים הקשור לטבע ואת מפעלו בהסדרת התחביר של יידיש כלשון ספרותית הכוללת גיוון סגנוני ומבנים מורכבים וזאת בניגוד ללשונם של אקסנפלד ולינצקי, אך במידה מסוימת כהמשך לתרומתו של אטינגר.[881]

במאמרו על פרץ הביא ספיבק את קיצור תולדות השתלבותו של פרץ בספרות יידיש וליקט מציטוטיו של הקלאסיקון החושפים את יחסו אל שאלת הלשונות. [882] באשר לתפקידו של פרץ בגיבוש יידיש הספרותית, מצד אחד הנגיד ספיבק את מפעלו הלשוני של פרץ (ושל קודמו אטינגר) לזה של מנדלי ושלם-עליכם, אך מצד שני ציין בסיפוק כי תכונות משותפות של יידיש

---

[878] מײַדאנסקי, "וועגן דעם עפּיטעט בא שאָלעם-אלייכעמען", שם, זז' 67 - 80.
[879] לערנער, "אינטאָנאציאָנעל-סטיליסטישע באזונדערקײַטן פון שאָלעם-אלייכעמס שפּראך", שם, זז' 101 - 126.
[880] שאפּיראָ, "באזונדערקײַטן פונעם זאצבוי אין דער יידישער פאָלק-שפּראך לויט דער שפּראך פון שאָלעם-אלייכעמס פּערסאָנאזשן", שם, זז' 127 - 148.
[881] ספּיוואק, "מענדעלע-נוסער," **ס"ה**, 8 (1967), זז' 135 - 137.
[882] ספּיוואק, "פּערעץ און די יידישע ליטעראַרישע שפּראך", שם, 7 (1965), זז' 138 - 145.

פולנית ויידיש אוקראינית, כגון מערכת המין הדקדוקי בת שלושה מינים, תרמו לריכוך הניגוד בין שני וריאנטים של יידיש הספרותית וסללו דרך להתגבשות לשון ספרותית אחידה.

3.4.2 התייחסות שיפוטית של בלשנות יידיש הסובייטית ללשון העכשווית

עד עתה סקרתי את התייחסות בלשנות יידיש הסובייטית אל לשון הקלאסיקונים כמקור השראה. כמובן, מובילי מדיניות לשונית לא יכלו להסתפק בניתוח לשון הסופרים המתים, טובים ככל שיהיו, והיו חייבים להתייחס גם ללשון העכשווית. אכן, כתב-העת הקייבאי, במיוחד בתקופתו היישומית המוקדמת, מלא בהתייחסויות ללשון הכתובה החיה של יהודי בריה"מ. התייחסויות אלה אפשר לחלק לכמה קטגוריות: 1) לשון הספרות היפה, כולל לשונם של סופרים שהפכו לקלאסיקונים עוד בחייהם; 2) לשון תרגומים; 3) לשון העיתונות; 4) לשון התלמידים, הסטודנטים והקוראים. אתייחס לנושאים האלה לא לפי סדר זה, אלא לפי סדר הופעתם בשיח הבלשני בתקופות השונות.

3.4.2.1 התייחסות ללשון העיתונות

כפי שראינו, עיתונות יידיש הסובייטית הייתה הגורם העיקרי במדיניות הלשונית עד להקמת המוסדות האקדמיים והמשיכה להיות אחד הגורמים העיקריים בעיצוב מדיניות זאת גם לאחר שמוסדות אלה הוקמו. נראה שעובדה זאת גרמה לתחושת קנאה בקרב שטיף ובלשני יידיש אחרים והעיסוק בלשון העיתונות הפך לאחת מזירות הקרב העיקריות על דפי **י"ש**, במיוחד בתקופתו המוקדמת. עם זאת, אין להציג את המאבק כמאבק בין בעלי המקצועות השונים. לקווי השבר האידיאולוגיים ובמידה מסוימת הגיאוגרפיים הייתה חשיבות רבה לאין שיעור מקנאה מקצועית.

עיתונות יידיש הסובייטית נאלצה להתמודד מרגע ייסודה עם בעיית סיגול לשפה ספרותית צעירה יחסית של סגנון מהפכני תרתי-משמע של העיתונות הסובייטית הכללית. סגנון זה לא היה קל להתרגלות ואף להבנה גם לקוראי הרוסית שחלקם התחנכו על ספרות ועיתונות רוסית שלפני המכפכה וחלקם היו בשלבי למידה של קריאה בכלל. ריבוי חידושים מילוניים וסגנוניים הופכים לשון סובייטית לקשה להבנה גם לחוקרי רוסית ויידיש בני ימינו, מכיוון שמושגים רבים מאוד נשכחו ואלה שנשארו בזיכרון קיבלו משמעות לעגנית. כפי שמעידים כל המאמרים בנושא בכתב-העת הקייבאי, שפעה לשון עיתונות יידיש בשנות העשרים והשלושים העתקות מילוליות מרוסית. הקושי של הקוראים להתמודד עם שפת העיתונות הוזכר בכנס היבסקציה בדצמבר 1926.[883]

מהדברים שהוזכרו לעיל עולה בבירור כי היומון המוסקבאי המרכזי **דער עמעס** היווה סממן ימני בענייני הלשון בשנות העשרים וייתכן שעיתון זה התמודד בהצלחה מרבית עם האתגר

[883] סלוצקי, "א נומער 'שטערן'", **י"ש**, 5 - 6 (1927), ז' 39.

לגשר בין יידיש הספרותית לדרישות הסגנון העיתונאי הסובייטי. מכל מקום, בספרו משנת 1927 הזכיר זרצקי את עורך **דער עמעס** ליטבקוב כאומן סגנון ("גוטער סטיליסט").[884]

בשנה הראשונה להופעת **י"ש** עקבו שטיף עצמו ובר סלוצקי אחרי לשון העיתונות, קודם כל של עיתונים שהופיעו באוקראינה.[885] כמעט כל הבעיות שהוזכרו הינן תופעות שנוצרו כתוצאה מהעתקה מרוסית. על חלקן שטיף הרבה לכתוב גם בהזדמנויות אחרות והן נדונו לעיל בסעיפים 3.3.5, 3.3.8, 3.3.9, 3.3.10, 3.3.11. מלבד הסוגיות שהוזכרו לעיל, ציינו סלוצקי ושטיף שימוש בביטויים שבלוניים, שימוש במילים מיותרות או לחילופין השמטת מילים חיוניות, כגון אוגד (רוסית אינה דורשת אוגד), קשיים בתרגום הגניטיב (קשור לסוגיית "פֿון"), שימוש במילות יחס שאינן מתאימות, הסתבכות בצורות תחביריות שאינן אופייניות ליידיש. כל התופעות האלה גרמו ליצירת משפטים לא ברורים לקורא שלא זיהה בהם משפט רוסי. תופעות אחרות שזכו לביקורת היו בחירת מילים או בניית משפטים במשלב לא מתאים (בסגנון מליצי או לחילופין בסגנון נמוך מדי), שימוש במילים וצורות מגורמנות (למשל צורת הריבוי "-ן" במקום "-ס"[886]). בסופו של דבר סלוצקי ציין בסיפוק שלשון העיתונות משתפרת עם הזמן.

מאמרו של [א]פרים שפרך (שפראך) המנתח תשובות לשאלון שהיומון החרקובאי **שטערן** הפיץ בין קוראיו מהווה עדות נדירה על מצב יידיש סובייטית החיה ועל ההתקבלות בציבור הרחב של מדיניות הלשונית של ממסד יידיש הסובייטי.[887] 1,153 קוראים השיבו על השאלון שאחת השאלות בו עסקה בלשון של העיתון. כ-900 מהם היו מרוצים ממנה. מסקנת המאמר התאימה לקו **י"ש** – יש להקפיד על שפה נהירה ועממית, אך לא מדוללת ומסורסת, תשומת לב מיוחדת יש לתת למבנה המשפט ויש להימנע משימוש יתר במילים ספרותיות ממקור בינלאומי או עברי.

הערכות חיוביות בסך הכול של לשון העיתונות מופיעות גם ברצנזיה על לשונו של השבועון החרקובאי לנוער **יונגע גווארדיע**[888] ובניתוח לשונם של עיתוני קייב, אודסה וברדיצ'ב,[889] כשרשימת הטענות זהה לזאת שבמאמרי שטיף וסלוצקי.

---

[884] זארעצקי 1927, ז' 22.

[885] סלוצקי, "עקסקורסיע איבער צײַטונגען און זשורנאלן", **י"ש**, 2 (1927), זז' 31 - 34; שטיף, "אונדזער סקארבאָוער נוסעך", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 63 - 68; סלוצקי, "א נומער 'שטערן'", **י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 39 - 48.

[886] סלוצקי, "א נומער 'שטערן'", זז' 47 - 48. מדובר בטענה יידישיסטית מובהקת שבסופו של דבר לא אומצה בנורמה הסובייטית.

[887] שפראך, פ., "דער מאסן-לייענער וועגן דער צײַטונג-שפראך", **י"ש**, 3 (1928), זז' 15 - 20.
שפרך (1890 - 1939, יליד וולין) בונדאי לשעבר, היה סגן העורך הראשי של **דער עמעס**. נעצר בשנת 1936 ונידון לחמש שנות מאסר, במרץ 1939 נשפט שוב והוצא להורג.
https://ru.openlist.wiki/%D0%A8%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%85_%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86_%D0%9F%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_BE%D0%B2%D0%B8%D1%87(1890)

[888] געלבמאן, א[לעקסאנדער], "'יונגע גווארדיע'", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 37 - 44.

[889] כאימסקי, מ., "די שפראכ פונ דער פראָווינציעלער פרעסע", **י"ש**, 1 (1932), זז' 21 - 34.
לא הצלחתי לדלות מידע על המחבר.

ייתכן שלפעילות **י"ש** אכן הייתה השפעה על התרבות הלשונית של עיתוני אוקראינה לפחות ולשונם נעשתה יותר קולחת וטבעית בסוף שנות העשרים.[890] כזכור, הטענה על דרך המלך בלשונם של עיתוני אוקראינה עתידה הייתה לעלות גם בדיונים סביב הוועידה הלשונית במאי 1934.

לבסוף, פרסם בר סלוצקי דיווח על תוצאות השנה הראשונה של תכנית המחקר של המכון המוקדשת ללשון עיתונות יידיש הסובייטית.[891] התכנית גובשה ע"י שטיף במאי 1928. המחקר היה פורץ דרך בכך שלראשונה רשם בצורה סיסטמטית מגמות רבות שאפיינו את יידיש הסובייטית. סיכום זה היווה בסיס לסיכומים נוספים בעלי אופי פרסקריפטיבי יותר, כגון אלה של ספיבק אשר נותחו לעיל בעבודה זאת.[892] בין המאפיינים הסגנוניים של לשון העיתונות הסובייטית צוין השימוש בביטויים אמוציונליים ואקספרסיביים – מאפיין מובהק זה של לשון משטר טוטליטרי צוין כמובן לטובה, אך לשלילה צוינה ההסתאבות בביטויים שבלוניים שחוקים. באופן צפוי, התגלתה השפעה רוסית חזקה ביותר על לשון עיתונות יידיש. באשר לחוסר היציבות בלשון, רוב הדוגמאות לתופעה זאת מעידים על תהליך השתחררות מהמגמה המגרמנת שאפיינה את יידיש הספרותית לפני מלחמת העולם הראשונה – הלבטים בין הצורות "-נד" ו-"-נדיק" בבינוני; "-(ע)ן"/ø ו-"ס" ברבים; "-ס" ו-ø בצורות מולחמות. סלוצקי סיים את סיכום המחקר בציון הדברים החסרים בו בינתיים – דינמיקה לאורך השנים,[893] הבדלים בין העיתונים השונים, סטטיסטיקה וההשוואה עם העיתונות בחו"ל. המשך עבודה רצינית של אסכולת קייב על לשון העיתונות לא הגיע. אין ספק שגרמו לכך שינויי המגמה הכפויים בבלשנות. למרות שנושא המחקר דווקא כן תאם את הלכי הרוח החדשים שעודדו עיסוק בשאלות הרלוונטיות להווה, נראה שמגמתו הטהרנית של שטיף לא אפשרה לו להמשיך לעסוק בנושא טעון ומסוכן כל-כך לאור סדר היום החדש והוא העדיף לוותר כלל על הנושא ולסגת אישית לתחום בטוח יותר של בלשנות היסטורית.

באותו הגיליון של **י"ש** פורסם מאמר שביקש לעיין בלשון העיתונות לא מנקודת המבט של הסוגיות המרכזיות שנדונו בהרחבה ע"י שטיף ועמיתיו, אלא תוך חיפוש "זוטות", כגון אי-אחידות בכתיב או טעויות דפוס.[894] המאמר העיד על כך שהבעיה הגדולה הייתה הרישול

---

[890] ראו טענה מפורשת על כך – שם, ז' 34.

[891] סלוצקי, "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע אף דער שפּראך פון דער סאָוועטישער יידישער פּרעסע", **י"ש**, 3 (1929), זז' 23 - 36.

[892] ראו את הערות השוליים עם ציון המאמר.

[893] מחקר שאכן שיקף אספקט אחד של דינמיקה בעיתונות הסובייטית יידיש הופיע מאוחר יותר. ספיבק במחקרו על הרכיב העברי השווה את החלוקה לפי הרכיבים בלשונו של העיתון **עמעס** בשנת 1921 ובשנת 1931. ספיוואק, "וועגן דעהעברעיזאציע אונ וועגן דעמ העברעישן "עלעמענט" אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1934), זז' 3 - 22.

[894] בריאנסקי, ש., גוטיאנסקי, ב., – "וואָס מע קען טרעפן אין איין נומער צײַטונג", **י"ש**, 3 (1929), זז' 35 - 40. שלמה בריאנסקי (1898 - ?) היה מורה, מחזאי וחוקר ספרות מקייב.

בהקפדה על כללי הפיסוק. כזכור, כללים ברורים בעניין טרם גובשו בתקופה זאת וגם אחרי שכללי פיסוק נוסחו והוצעו לדיון ע"י זרצקי הם לא עוררו עניין ציבורי. מלבד בעיית הפיסוק, בלט גם חוסר עקביות בשימוש ב"-ס-" המגורמנת במילים מולחמות, בעיה שהוזכרה גם במחקר הקודם.

משה מיידנסקי הצעיר נתן סקירה של ספר על לשון העיתונות האוקראינית מאת הבלשן האוקראיני מיקולה הלדקי (Микола Дмитрович Гладкий).[895] במאמר זה מתח מיידנסקי ביקורת, אומנם לא חריפה, על גישתו הטהרנית של הלדקי שגישתו ונימוקיו בעניין לשון העיתונות הזכירו אומנם את אלה של שטיף ותלמידיו (שלילת השפעת לשון העיתונות הרוסית הבורגנית, לשון עממית כמקור חיקוי והשראה, תשומת לב רבה לתחביר), אך מגמות האידיאליזציה של הלשון העממית היו בה מובהקות יותר. הנימה הביקורתית של מאמר זה מהווה עדות נוספת לעמדה זהירה יותר כלפי טהרנות לשונית של בלשנות יידיש הסובייטית ביחס לבלשנות האוקראינית הסובייטית.

אם אסכולת קייב, שעסקה בתקופתה הראשונה בלשון העיתונות באינטנסיביות רבה, השקיעה את רוב מאמציה בתחום בניתוח סוגיות דקדוקיות, ובראש ובראשונה תחביריות, התייחס מדקדק מובהק כזרצקי דווקא לאוצר הביטויים השחוקים של לשון העיתונות וכתב פרודיה קצרה על לשון זאת.[896] ההלצה הופיעה בתוך ספרו של זרצקי בשנת 1931. מדהימה העובדה שבאותה השנה ממש הופיע ברוסית הרומן המפורסם של איליה אילף ויבגני פטרוב "עגל הזהב" ובו פרודיה דומה להפליא על לשון של עיתונות סובייטית.[897]

מותו של שטיף אירע בתקופת השתוללות השמאל הקיצוני בחיי הרוח בבריה"מ ובר סלוצקי, תלמידו מהאגף הימני דווקא של אסכולת קייב ככל הנראה אולץ למתוח בדברי ההספד את הביקורת החריפה ביותר על רבו.[898] הגינוי החריף של עמדת שטיף ביחס ל"לשון נייר" רווית השבלונים היה למילה האחרונה של בלשנות יידיש הסובייטית לפני המלחמה בעניין לשון

בנימין גוטיאנסקי (1903 - 1956) היה מורה בקייב ובשנות השלושים היה סופר ילדים ועורך של כתבי-העת לילדים. נעצר בשנת 1949 ונידון לעשר שנות מאסר. שוחרר בשנת 1954 עקב בריאות לקויה. ראו: Полянкер 1991; https://www.jewishheroes.live/heroes/gutyansky

[895] מיידאנסקי, "הלאדקי: אונדזער צייטונג-שפראך", **י"ש**, 3 (1929), זז' 39 - 48. ספרו של הלדקי *Наша газетна мова* נגיש באינטרנט. הלדקי נעצר בשנת 1930 והוגלה לאסיה התיכונה. אחרי חזרתו לאוקראינה נעצר שנית, הוגלה לסיביר ושם מת בשנת 1942. ראו https://esu.com.ua/article-30322 .

[896] זארעצקי 1931 (2) – פרק "אונטערן צייכן פון שאבלאָנ", ז' 116.

[897] ראו פרק XXVIII "גל יזע של השראה" ובמיוחד עמ' 280 – 283 בספר **עגל הזהב**, (בתרגום מוטי לבון) ישראל (ללא מקום דפוס) 2007. במקור הרוסי: *Золотой телёнок*. Илья Ильф, Евгений Петров. Глава XXVIII. Потный вал вдохновенья – https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B9_%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%91%D0%BD%D0%BE%D0%BA_(%D0%98%D0%BB%D1%8C%D1%84_%D0%B8_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2)/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B0_XXVIII

[898] סלוצקי, "דער וועג פונעם כ' נ. שטיף צו באפרייַען זיך פון זײַנ יידישיסטישער יערושע אונ דער זשורנאל 'אפנ שפראכ-פראָנט' ('די יידישע שפראכ')", **אש"פ**, 2 (1934), זז' 67 - 89.

העיתונות. התקופה הימנית של בלשנות יידיש הסובייטית שהחלה כשנה אחרי מותו של שטיף יכלה לכאורה להפוך את המגמה, אלא שאופיה האקדמי והקלאסיציסטי מנע ממנה עיסוק בענייני אקטואליה לשונית. למן תחילת שנות השלושים לא הופיע אף מאמר בנושא שבתקופה הקודמת זכה לעיסוק אינטנסיבי כל-כך.

התייחסות ללשון העיתונות מצוי ב**ס"ה** בשנות השבעים. באותה התקופה הופיע ביידיש בבריה"מ עיתון אחד בלבד (**ס"ה** היה כתב-עת ספרותי ולא עיתון גרידא) והוא **ביראָבידזשאנער שטערנ**. מהמאמרים עולה רושם שלשונו של העיתון הייתה קרובה יותר ללשון שטיפחו אנשי מינסק מאשר לשונו של **ס"ה**. מאמר אחד מאת קורא שאינו בלשן שולל את ריבוי התרגומים המילוליים מרוסית בלשון העיתון[899] ואילו הבלשן משה שפירא התייחס בסלחנות לאוטונומיה הלשונית של המחוז היהודי אוטונומי.[900]

3.4.2.2 התייחסות למצב יידיש הספרותית בקרב ציבור הדוברים

בשנה הראשונה לקיום **י"ש** פורסמו בכתב-העת ארבעה מאמרים ששיקפו מצב של השליטה ביידיש הספרותית בקרב ציבור הדוברים הנרחב. מחקרים סוציו-בלשניים אלה מהווים עדות נדירה מאוד על מצב אמביוולנטי ונזיל מאוד של שפה אשר בו-זמנית הלכה ונדחקה ע"י הרוסית, אך גם התפתחה והשתכללה בהשפעתה.

כתבה קצרה מדווחת על המחקר הסוציולוגי של הפועלים קוראי היומון המינסקאי **שטערן**.[901] המחקר גילה רמה נמוכה של שליטה ביידיש הספרותית בקרב פועלים יהודים בכלל, אך גם שליטה טובה יותר דווקא אצל פועלים צעירים יותר.

מאמרו של שמעון דובין מנתח את הלשון של עבודות סטודנטים (ליידיש?) של סמינריון למורים.[902] המחבר היה מרוצה מאיכות רוב העבודות, אך הצביע על הטעויות הנפוצות בלשון התלמידים. הבעיה העיקרית לפי דובין היא ריבוי מליצה ועודף ספרותיות, אהבת תלמידים למילים מהפכניות יפות ללא הבנת משמעותן. המחקר הצביע אפוא על כך שבנוסף למליצה הספרותית הישנה לסוגיה התפשט בבריה"מ סגנון מליצי חדש שמקורו ברטוריקה המהפכנית.[903]

---

[899] איטקאָוויטש, מוישע, "פאר דער ריינקײט פונעם לאָשן", **ס"ה** 9 (1977), ז' 178.

[900] שאפירא, "וועגן אייניקע נאָרמאטיוע פראגן פון יידיש", **ס"ה** 4 (1973), ז' 153.

[901] "דער יידישער ארבעטער-לייענער אין רײַסן און זײַן שפראך-פארמאָג", **י"ש**, 1 (1927), זז' 41 - 43.

[902] דאָבין, "דער קלאָרער באגריף און דאָס פאָשעטע וואָרט", שם, זז' 27 - 32.

[903] סקירה מצוינת של סוגי המליצה השונים בלשונו של שלום-עליכם (המשקפת את היידיש בכללותה) מצויה אצל ספיוואק 1940, תת-הפרק "הויכער גאנג", זז' 130 - 140. דוגמא ל"מליצה" עממית מודרנית (אומנם לא סובייטית), כלומר שימוש במילים זרות ובינלאומיות ללא הבנת משמעותן היא דיבורו של נח פנדרה, גיבורו של הרומן מאת זלמן שניאור. שורשיה של המליצה המהפכנית ביידיש ניתן למצוא בספרות הפוליטית ובשירה הפרולטרית.

בגיליון השני של **י"ש** שיכתב נחום שטיף כתבה בעיתון מאת כתב חובב (ארב[עטער-]קאָר[עספּאָנדענט]). [904] התיקונים התמקדו בשני תחומים – במבנה המשפט ובשימוש במליצות ובמילים קשות להבנה.

כתבה קצרה של בר סלוצקי[905] סוקרת את המאמר של זרצקי ב**עמעס** המדווח על רמת ידיעת יידיש בקרב תלמידי הקורס לפעילי חינוך מפלגתי ביידיש שהתקיים במוסקבה. מתוך 33 התלמידים רק 8 שלטו ביידיש ברמה טובה יותר מאשר ברוסית, 6 שלטו בשתי השפות באותה הרמה ואילו 4 דיברו יותר טוב ביידיש וכתבו יותר טוב ברוסית. 14 שלטו ברוסית טוב יותר. נתונים אלה מספקים עדות חשובה מאוד לפער העצום בין מספר דוברי יידיש למספר קוראיה אפילו בתקופת השגשוג של יידיש הספרותית. ללא מודעות לפער הזה קשה להבין במלואה את מהות העמדה של אסכולת מינסק בוויכוחה עם אסכולת קייב על אופיה של יידיש הספרותית.

ייתכן שמצבה הבעייתי של יידיש הספרותית גרם לכך שאחרי שנת 1927 נעלמו לגמרי מדפי **י"ש** וקבצים בלשניים אחרים מחקרים סיציו-בלשניים. נראה שהבלשנות הפרסקריפטיבית, לפחות בקייב, העדיפה להשקיע את מאמציה במה ש"ראוי להיות" ולא לספק נימוקים מהמציאות לחסידי גישה תבוסתנית נוסח **אַדעסער ארבעטער** בתכנון הלשוני.

3.4.2.3 התייחסות ללשון התרגומים

מקום רב ניתן בביטאון אסכולת קייב לתרגומים ליידיש. אך צפוי הוא שמתכנני לשון ספרותית צעירה ומתפתחת יקדישו תשומת לב רבה ללשון תרגומים. הרי אם שפת ספרות מקורית קשורה למסורת הספרותית וגם סוגות חדשות בה ממשיכות במידה זו או אחרת מסורת לשונית קיימת וקונוונציות ספרותיות לאומיות, אזי תרגומים מהווים בהכרח פלישה של שפה למחוזות זרים ולסוגות לא מוכרות עד כה ומחייבות התסגלות של שפה לכלים סגנוניים חדשים. בלשנות יידיש הסובייטית ייחסה לאורך כל תולדותיה חשיבות רבה ללשון התרגום ובכך מחדשי יידיש הסובייטית לא היו שונים מבלשני שפות אחרות בבריה"מ. בסקירה להלן אתייחס גם ללשונה של ספרות מדעית פופולרית וספרי הלימוד, מכיוון שבמידה רבה לשונם של ספרים אלה הועתקה במודע ולא מודע מרוסית. למעשה, למחברי ספרות זאת היה קל יותר לחשוב ברוסית על הנושאים הנידונים.

בתקופה הראשונה של אסכולת קייב הרבה בר סלוצקי לנתח מעל דפי **י"ש** תרגומים ליידיש של ספרים מסוגות שונות. שני המאמרים הראשונים הוקדשו לספרים בנושא ההיסטוריה היהודית. בשני מקרים שמות המתרגמים אינם מוזכרים וזאת כנראה מסיבות שיוסברו להלן.

---

[904] שטיף, "איינע א קאָרעספּאָנדענץ", **י"ש**, 2 (1927), זז' 35 - 38.
[905] ס[לוצקי], "ווי האלט דאָס מיט יידיש קענען", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 77 - 78.

ספרו של ההיסטוריון טוביה הייליקמן **געשיכטע פון דער געזעלשאפטלעכער באוועגונג פון די אידן אין פוילן און רוסלאנד** שהופיע בשנת 1926 זכה לביקורת קטלנית[906] בשל ריבוי העתקות מילוליות מרוסית הן בתחום הדקדוק והן בתחום יצירת המילים, עד כדי בניית "משפטים רוסיים במילים ביידיש". מכיוון ששם המתרגם אינו מוזכר במאמר ואינו מופיע בספר עצמו, סביר להניח שהמתרגם היה המחבר עצמו, היסטוריון במקצועו, בוגר אוניברסיטת קייב שעד המהפכה פרסם בעיתונות ברוסית בלבד.[907] נראה כי לאינטליגנט רוסי שידע יידיש מהבית עדיין היה קושי רב לכתוב בשפה זאת על תחומו המקצועי. לעומת זאת, תרגום של שמעון דובנוב שראה אור אף הוא בשנת 1926 בוורשה זוכה לשבחים.[908] המתרגם מוזכר בהערת שוליים בלבד והוא אינו אלא... נחום שטיף! באופן לא מפתיע טענותיו של סלוצקי תואמות את סדר היום של שטיף – מקום מרכזי ניתן לענייני תחביר, ובמיוחד להימנעות מצורות סביל וממשפטים משועבדים. עם זאת, עיון בתרגומים מחייב מעצם טיבו עיסוק גם באוצר המילים, בין היתר בגיבוש מינוח בתחום ההיסטוריה, אך לא פחות מכך ביצירת אוצר מילים השייך לסגנון שאינו "עממי", אך גם אינו זר לקורא יידיש. נראה ששטיף אכן הצליח במידה רבה ביצירת סגנון כזה ובהנחלתו לתלמידיו.

שלושה מאמרים הקדיש סלוצקי לתרגומי ספרות יפה שנעשו ע"י סופרי יידיש סובייטיים מובילים. עזרא פינינברג תרגם מרוסית (!) את "תום סויר" מאת מארק טוויין. סלוצקי שיבח את התרגום, אבל ציין כחסרונו העיקרי את דבקותו של פינינברג ב"מקור" הרוסי.[909] דער נסתר תרגם סיפורים מאת הסופר הרוסי בוריס פילניאק (Борис Андреевич Пильняк) ושמר בתרגומו על סגנונו הייחודי שלו הבולט בתחביר משונה מאוד מהמקובל ביידיש. לכאורה קשה לצפות מדרך תרגום כזאת הצלחה, אך ייתכן כי דווקא ביחס לסגנונו של פילניאק המכונה "פרוזה קישוטית" ("орнаментальная проза") סגנונו של דער נסתר היווה הקבלה הולמת. מכל מקום, סלוצקי שיבח את התרגום וציין במפורש את נאמנותו למקור.[910] איציק קיפניס (1896 - 1974) היה מתרגם פורה מאוד ונחשב לאחד מטובי המתרגמים של ספרות יפה ליידיש בבריה"מ. סלוצקי הקדיש בשנת 1932 מאמר לתרגומיו מפרוזה עכשווית מרוסית ומאוקראינית.[911] נראה שמועד כתיבתו של המאמר גרם לכך שסלוצקי ביקר, אומנם לא בחריפות, את קיפניס על אותן התכונות הסגנוניות שאך כמה שנים לפני כן נחשבו בעיני סלוצקי ומורו שטיף למעלות גדולות – סגנון יידישאי הכולל דברנות, שימוש במילים עבריות והימנעות

---

906 סלוצקי, "א מוסטער, ווי‌אזוי מ'טאָר ניט שרײַבן קיין יידיש", **י"ש**, 1 (1927), זז' 31 - 38.
907 **לעקסיקאָן**, ב' 3, זז' 124 - 125.
908 סלוצקי, "מוסטערן פון גראָטענע איבערזעצונגען", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 47 - 62.
909 סלוצקי, "אלגעמיינע ביבליאָטעק נומער 1: מארק טוועין – טאָם סאָיער", **י"ש**, 5 - 6 (1927), זז' 65 - 68.
910 סלוצקי, "ב. פילניאק: דערציילונגען, יידיש – דער ניסטער", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 75 - 78.
911 סלוצקי, "וועגן א. קיפניסעס איבערזעצונגען", **י"ש**, 5 - 6 (1932), זז' 95 - 102.

ממבנה סביל. עתה מתח סלוצקי ביקורת על קיפניס בשל שמרנות סגנונו וקרא לו לעדכן את לשון כתיבתו.

לבסוף, בהספד הנזכר על שטיף משנת 1935 התנער סלוצקי במפורש ממאמריו המוקדמים בנושא התרגום (במיוחד מהמאמר המשבח את שטיף) והכה על חטא ההליכה בעקבות מורו.[912]

גם חוקרים אחרים התייחסו בתקופה המוקדמת של אסכולת קייב ללשון הספרות המדעית הפופולרית. בשנת 1928 נמתחה ביקורת על ספר לימוד לסוציולוגיה לבתי-ספר שהופיע במינסק.[913] הטענה העיקרית נראית מפתיעה בהתחשב בתקופה ובאסכולה – מרוב הרצון לכתוב בלשון בהירה ומובנת לכול סגנונו של הספר יידישאי ועממי מדי ואינו מתאים לספר מדעי. דוגמאות המובאות במאמר מגלות גם שימוש בביטויים מגורמנים מיושנים. טענה אחרת מופנית אל לשונו של ישראל צינברג בחיבורו המפורסם על תולדות ספרות ישראל. סקירה לעגנית קצרה[914] מבליטה ריבוי ביטויים ממקור עברי שאבד עליהם הכלח הנפוצים בלשונו של צינברג. מאמריהם של שני מגיהים – אחד ממונה על הגהת ספרי לימוד לבית-ספר[915] והשני מגיה בבית-דפוס[916] מעידים על כך שמתרגמים מקצועיים התקשו לעיתים קרובות מאוד במציאת מונחים מתאימים ואף בהקפדה על אחידות דקדוקית בסיסית של יידיש ספרותית.

בתקופות השנייה והשלישית של בלשנות יידיש הסובייטית הנושא העיקרי של תורת התרגום היה תרגומם של "כתבי הקודש" הסובייטיים, דהיינו, יצירות של מרקס, אנגלס, לנין וסטלין. תרגומן של יצירות בעלות מעמד "מקודש" היה לאחת המשימות העיקריות של המדיניות הלשונית הסובייטית (языковое строительство) ולדבר היה תקדים בהיסטוריה של רוב השפות הספרותיות בעבר. יחסנו אל פרויקט בלשני זה עלול להיות מסויג ואף יותר מכך, קודם כול בגלל תוכנן המפוקפק של רוב היצירות המתורגמות. בנוסף, ביקוש מצד קוראים לספרות זאת היה נמוך ביותר. משום כך היה בפרסום ספרות פוליטית בתפוצה רבה כל-כך ובמגוון שפות רב כל-כך בזבוז עצום של משאבים. עם זאת, אין ספק שמפעלי התרגום האלה תרמו תרומה עצומה לפיתוח סגנוני של שפות סובייטיות רבות ולהעשרת אוצר המילים שלהן.

המאמר הראשון המוקדש לנושא מדגיש היטב את כל האמור לעיל.[917] נאומו של סטלין בכנס חקלאים באוקטובר 1929 זכה לשלושה תרגומים בשלושת היומונים המרכזיים ביידיש.

---

[912] סלוצקי, "דער וועג פונעם כ' נ. שטיפ צו באפריַענ זיך פונ זײַנ יידישיסטישער יערושע אונ דער זשורנאל 'אפנ שפראכ-פראָנט' ('די יידישע שפראכ')". **אש"פ**, 2 (1934), זז' 80 - 81.

[913] ראָדאקן, י., "י. רובין, ז. כאנוטין, ל. האָלמשטאָק, ה. אלעקסאנדראָוו, י. דארדאָק: געזעלשאפטקענטעניש', ארבעט-בוך פארן V לערניאָר, ערשטער טייל, מינסק", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 43 - 53.

[914] ש[ימענ] ד[אָבינ]. "'געשיכטע'", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 95 - 96. לשון היידיש של צינברג אכן לא הייתה עדכנית לתקופתה וניכר מאוד שלשון הכתיבה העיקרית שלו הייתה רוסית.

[915] בורגאנסקי, אי., "אונדזערע איבערזעצונגענ", **י"ש**, 6 (1930), זז' 35 - 38.

[916] ווײסמאנ, ב., "אינ דער לאבאָראטאָריע פונעם בוכ", **י"ש**, 1 (1932), זז' 37 - 40.

[917] געלבמאנ, אל[עקסאנדער], "איבערזעצונגענ", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 51 - 66.

המחבר, המורה אלכסנדר גלבמן, השווה בין שלושת התרגומים האלה ובנוסף הביא דוגמאות מהתרגומים של אותו הנאום לפולנית ולאוקראינית שהופיעו גם הם בעיתונים סובייטיים בשפות אלה. החוקר ציין היצמדות רבה מדי לטקסט הרוסי והאשים בכך בין היתר את החיפזון. אך נראה ש"יראת קודש" או בעצם יראת פיטורין או אף מאסר בשל טעות בפרשנות שיחקה גם היא תפקיד בזהירות היתר של המתרגמים. גלבמן דגל בסכמה של אסכולת קייב באותה התקופה והרבה לעסוק בתחביר, אך גם שאלת מינוח אחיד עולה במאמר. משלושת העיתונים **שטערן** החרקובאי קיבל את רוב הציונים הטובים בשל לשון טבעית וקולחת יחסית. עם זאת, מצוין שלשון **שטערן** לפעמים עממית מדי. **עמעס** המוסקבאי זכה לשבחים בשל בחירה מוצלחת של מילים מתאימות. כצפוי, **אֶקטיאבער** המינסקאי חטא יותר מכולם בהעתקות לא מוצלחות מרוסית.

מאיר וינר הקדיש בשנת 1932 מאמר לתרגומי מרקס ואנגלס ליידיש.[918] בניגוד ליצירות לנין וסטלין, היה ליידיש דווקא בתחום זה יתרון גדול על פני רוב לשונות בריה"מ עקב הופעה מוקדמת יחסית של ספרות יידיש סוציאליסטית ומספר רב של כותבי יידיש ששלטו בגרמנית. וינר ניתח את המסורת של תרגומי מרקס ואנגלס ליידיש וברוח התקופה דן לכף חובה את רוב התרגומים, מכיוון שאלה נעשו ע"י נציגי תנועות סוציאליסטיות שאינן בולשביקיות. וינר הלין על דלות הספרות בתחום מדעי החברה והפילוסופיה ביידיש וגידף בדרך את חיים ז'יטלובסקי בגין "דיבורי סרק מבולבלים ריאקציוניים-זעיר-בורגניים" ובגין מה שכינה סגנונו היידישאי המגוחך. וינר גם לא היה שבע רצון גם מהסגנון המגורמן של המתרגמים האמריקאיים. וינר שלל טענות על "רוח הלשון" שמושגים מהתחומים האלה זרים לה כביכול וטען בצדק שמדובר בעניין של היעדר הרגל לשוני בלבד. בהמשך ניסה וינר למצוא דרך מלך בין תרגום חופשי מדי להעתקה מילולית, אך בסופו של דבר מרוב גידופים לא סיפק נוסחה ממשית למציאת איזון כזה.[919]

כעבור שנתיים גם אסכולת מינסק התבטאה בעניין תרגום הקלאסיקונים המרקסיסטיים מגרמנית. הבלשן שקליאר פרסם מאמר על תרגומי המניפסט הקומוניסטי ליידיש.[920] הוא חזר על טענותיו של וינר על קיום שתי דרכים פסולות לתרגום – האחת מגורמנת (עורך "פֿאָרווערטס" אייב כאהן [קאַהאַן]) והשנייה נוטה לסגנון יידישאי (תרגומי המפלגות "בונד" והציונים-הסוציאליסטים). כצפוי מהתקופה והאסכולה, הביקורת מלאה בגידופים, כאשר בדרך בעט שקליאר בשטיף מתקופתו הטרום-סובייטית ("בעל-דמיון"), אשר כלל את תרגומי מרקס עם ״שרשרת הזהב״ של ספרות יידיש יחד עם ז'יטלובסקי ובורוכוב. כמאפייני סגנון יידישאי ציין שקליאר חידושי לשון בתחום מינוח כלכלי על בסיס הרכיב העברי או אוצר המילים של

---

[918] ווינער, "וועגן איבערזעצן די ווערק פון די מארקסיסטישע קלאסיקער", **י"ש**, 5 - 6 (1932), זז' 89 - 94.

[919] מאמרו של וינר היה בעצם מבוא לתרגום מאת שטיף לספר של אנגלס. נראה כי חוקי הזא'נר מסבירים חלק מחסרונות המאמר כמאמר מדעי.

[920] שקליאר, "וועגן די יידישע איבערזעצונגען פון די קלאסיקער פון מארקסיזם-לעניניזם", **אוו"פ**, 5 - 6 (1934), זז' 139 - 149.

החברה המסורתית. בבריה"מ נעשו שני תרגומים של המניפסט – הראשון היה תרגום מאת הולמשטוק ולוויטן משנת 1924 ועל בסיסו נוצר בשנת 1932 תרגום מעודכן מאת לוויטן, קמנשטיין ואריק. תרגומים אלה קיבלו משקליאר ציון חיובי, אך הוא גינה בהם ריבוי מונחים מהמרכיב העברי, במיוחד בגרסה הראשונה. הגרסה השנייה, שכצפוי הלכה בכיוון צמצום הרכיב העברי, נוטה, לדעת שקליאר, לכיוון תרגום מילולי יתר על המידה עד כדי קושי בהבנה הנקרא. השוואת שתי הגרסאות מעידה על חרדה הולכת וגדלה של בלשני יידיש מ"מעידות" אידיאולוגיות עם התחזקות המגמה השמאלית קיצונית במפנה העשורים.

בגלגול האחרון של **אש"פ** זכה עניין התרגום לתשומת לב רבה וכיאה למתכונתו ולרוחו של הקובץ התאפיינו המאמרים בגישה יסודית מאוד. בקובץ משנת 1938 פורסמו שני מאמרים בנושאים דומים מאת שני בלשני אסכולת קייב – משה שפירא כתב על תרגומי לנין[921] ליידיש וחיים לויצקר כתב על תרגומי סטלין.[922]

שפירא תבע במפורש מעמד לשוני קאנוני לתרגומי הקלאסיקונים של המרקסיזם לכל שפה שהיא,[923] אך סירב להעניק מעמד כזה לתרגומי לנין שנעשו עד עתה. הוא העמיד שתי דרישות לתרגומים – הלימה תוכנית ומצוינות לשונית.[924] בניגוד לתקופה הראשונה שהרבתה לעסוק בתחביר, עיקר עיסוקם של מאמרי התקופה האחרונה הוא אוצר המילים. העיקרון המוביל בתחום זה הוא מציאת תרגום הולם ומדויק לכל מושג, הכוללת שמירה על גבולות השדות הסמנטיים של מילים נרדפות המובילה בהכרח ליצירת אחידות בין שדות אלה ברוסית וביידיש (למשל "כויוו" ו"פליכט" – "חובה", בהתאם לחלוקת המשמעויות בין זחסд ל-обязанность). הנושא השני הוא תחום הפרזיאולוגיה. לשונו של לנין משופעת בביטויים אידיאומטיים ותרגומם לשפה אחרת אינו משימה קלה. שפירא דבק בעיקרון של מציאת ביטוי הולם מבחינת התוכן והמשלב ושלל תרגום מילולי של ביטויים רוסיים. באשר לדקדוק, הלין שפירא על כך שיידיש הספרותית עדיין רחוקה מרוסית מבחינת יציבות, אחידות וקשיחות של הכללים וגינה מתרגמים שאינם מקפידים אפילו על הכללים הקיימים. בניגוד לדרכו של שטיף, שפירא עסק יותר במורפולוגיה מאשר בתחביר. בתחביר שלל שפירא במפורש טהרנות יידישיסטית והוכיח נחיצות של משפטים מורכבים, אך בו בזמן שלל תעתיק מדויק מרוסית של משפטים כאלה.

מאמרו של שפירא לא הסתפק בנימה אקדמית בלבד. בכמה מקומות "רמז" שפירא לכך שטעויות בתרגום אין מקורן ברשלנות גרידא, אלא בכוונה זדונית. ברור שאמירות כאלה

---

[921] שאפיראָ, "פראגנ פונ איבערזעצנ לענינענ אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1938), זז' 31 - 63. נוסח מעובד ומקוצר של המאמר מופיע בגיליון "**ס"ה**" המוקדש למאה שנה להולדת לנין – שאפיראָ, "בלעטרנדיק איבערזעצונגען אין יידיש", **ס"ה**, 4 (1970), זז' 146 - 152.

[922] לויצקער, "צו דער פראָבלעמ פונ איבערזעצנ דעמ כאווער סטאלינס ווערק", **אש"פ**, 2 (1938), זז' 65 - 95.

[923] שאפיראָ, "פראגנ פונ איבערזעצנ לענינענ אינ יידיש", **אש"פ**, 2 (1938), ז' 33.

[924] שני המאמרים מ"התקופה האמצעית" שהוזכרו קודם לא רק שלא דרשו שימוש בשפה מופתית, אלא במפורש דחו את קריטריון ה"יופי" הלשוני כהמצאה בורגנית.

בתקופת הטרור הגדול יכלו להתסיים באסון למתרגמים שבשמם מחבר המאמר דווקא לא נקב.

לויצקר ניסח במאמרו עקרונות של תרגום הולם שעיקרם דיוק מירבי בבחירת מילים הכולל הבחנות דקות בין מילים קרובות במשמעות, פשטות ונגישות לקורא ההמוני. ניסוח העקרונות דומה מאוד למאמרו של שפירא, דבר המעיד על אחדות רעיונית ומתודולוגית של אסכולת קייב. הוכחה נוספת לאחדות זאת מהווים העקרונות בבחירה ויצירה של אוצר המילים התואמים את אלה שנוסחו בספרו של ספיבק. לויצקר לא התייחס כלל במאמרו לתחביר והבטיח לטפל בנושא במאמר הבא. מאמר ההמשך לא הופיע בשני הקבצים הבאים שהספיקו להופיע. ייתכן שדחיית הנושא לעתיד כביכול הייתה דרך להתחמק מדיון בנושא שהפך לטעון אחרי ההתנערות הרשמית מדרכו של שטיף.

הדיון בתרגומים בבלשנות יידיש הסובייטית לפני המלחמה הסתיים באקורד קלאסיציסטי למהדרין.[925] בשני הגיליונות האחרונים של הקובץ הקייבאי הופיעו שני מאמרים ארוכים מאוד על תרגומי פושקין ושבצ'נקו.

כדרכו של לויצקר מאמרו שייך יותר לתחום חקר הספרות מאשר לבלשנות.[926] המחבר ציין בסיפוק שיידיש בת זמנו התגברה בהצלחה רבה על גזירתו של פרץ שטען שיידיש אינה מתאימה לשירה. לויצקר ניתח תרגומי פושקין מאת תשעה מתרגמים, כולל פינינברג והופשטיין שאותו הכתיר לויצקר למתרגם הטוב ביותר. בדומה למאמרים בני התקופה המוקדשים לתרגומי לנין וסטלין המאמר מחולק לחלק העוסק באוצר המילים ולחלק המוקדש לתחביר, אך כאמור הניתוח בעיקר עוסק בנושאים אלה מבחינת חקר כלים ספרותיים ומשקף את מצב ספרות יידיש יותר מאשר את מצב הלשון.

מאמרו של מיידנסקי נושא אופי יותר בלשני.[927] אומנם חלוקת המאמר דומה לזאת של לויצקר, אך העיסוק באוצר המילים כולל ניתוח מעניין של שימוש בשכבות הלשון השונות בתרגום (לשון עממית; שימוש ברכיב העברי ובמילים מיידיש הישנה כהקבלה למרכיב הסלבי-כנסייתי באוקראינית; שימוש בתרגום במילים שמוצאן מאוקראינית). לדוגמאות שהביא מיידנסקי ולאפיונים של דוגמאות אלה יש ערך לקסיקולוגי ולקיסקוגרפי ממשי. בעניין המילים השאולות מאוקראינית קבע מיידנסקי שבתרגומים מאוחרים יותר מספר המילים ממוצא האוקראיני פוחת ומעמדם נוטה לשאת פחות גוון מקומי ולציין יותר מושגים ניטרליים מבחינה סגנונית – התפתחות המעידה בהחלט על התייצבות אוצר המילים של יידיש הספרותית. אפילו הניתוח של בעיות מיוחדות של תרגום שירה כצורך בשמירה על קצב ומספר הברות מכיל אצל מיידנסקי

---

[925] גישה חדשה התבטאה אפילו בלשון המאמרים עצמם – לויצקר הזכיר את "יאָרצייט" של פושקין – מילה שכזכור נפסלה בהקשר דומה ע"י בלשני מינסק שנים מעטות לפני כן.

[926] לויצקער, "פראגעס פון דיכטערישער איבערזעצונג (פושקינ אינ יידיש)", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 21 - 70.

[927] מיידאנסקי, "ט. ג. שעווטשענקאָס דיכטונג אינ יידיש", **אש"פ**, 4 (1939), זז' 163 - 206.

מידע בלשני חשוב – המילים ביידיש יותר קצרות מאשר באוקראינית, אך המבנה האנליטי של השפה המצריך שימוש במילות יחס ופעלי עזר מפצה על כך. מצד שני, לצורך קצב וחריזה המתרגמים נוטים להשמיט דווקא פעלי עזר, מילות יחס ותוויות יידוע (גם לויצקר כתב על כך במאמרו הנזכר לעיל).

השלטון הסובייטי המשיך ליצור כתבים "מקודשים" גם בתקופתו המאוחרת. דוגמא מובהקת לטקסטים פוליטי מחייב המחויב תרגום לכל השפות המוכרות ע"י השלטון הוא טקסט החוקה החדשה של בריה"מ שהתקבלה בספטמבר 1977 ותרגומה ליידיש פורסם ב**ס"ה**. אליהו פלקוביץ' פרסם מאמר ביקורת על התרגום האנונימי.[928] פלקוביץ' נקט בגישה המתחשבת במציאות הלשונית ולא ניסה לקדם מגמה מובהקת כלשהי במדיניות הלשונית. לעיתים ביקר פלקוביץ' את המתרגם על דביקות יתר במקור הרוסי ולעיתים על המגמה ההפוכה, בהתאם לסבירות ולחוש הלשוני. גישתו המציאותית של פלקוביץ' התבטאה אף בהודאה על הקושי בתרגום המילה "נישואין" (брак) מכיוון שהמילה המגורמת "הייראט"[929] לא השתרשה ביידיש. פלקוביץ' פנה אל הקוראים בבקשה להציע את הצעותיהם לתרגום המושג.[930] מגמתו של פלקוביץ' תואמת את המדיניות הלשונית ה"מציאותית-משמרת" של **ס"ה**.

עזרא פינינברג זכה לאישור מעמדו כגדול מתרגמי הספרות היפה ליידיש בבריה"מ שנים רבות אחרי מותו. השבחים וגם הביקורת על התרגומים שנתן זלמן ליבינזון במאמרו שונים למדי מאלה שחולקו בשנות השלושים.[931] כך, סגנונו של פינינברג מצוין לשבח בגין דימיונו לאגדות בסגנון עממי ולשירה בעקבות התנ"ך של פרץ ולגנאי בגין הימנעות ממילים ממקור עברי (שימוש ב"געפאנגענער" במקום "אָסיר" בשירו של פושקין "Узник"). כגולת הכותרת של מפעל התרגום של פינינברג מוכרז תרגומו של "פאוסט" מאת גתה.

3.4.2.4 התייחסות ללשון הספרות היפה הסובייטית

הספרות היפה היא אחד הגורמים המשפיעים ביותר על דמות השפה החיה והיא גם הכי פחות ניתנת לשליטה של מוסדות מתקננים. אך בתוך הספרות היפה קיימת שכבה עוד פחות "ממושמעת" והיא חיקוי הלשון המדוברת. מקסים גורקי נקט במאמרו הנזכר בביקורת נוקבת ביותר על סופרים שהגזימו לדעתו בחיקוי הלשון הלא-תקנית וזיהמו בכך את השפה

[928] פאלקאָוויטש, "באמערקונגען וועגן דער איבערזעצונג אף ייִדיש פון דער נייַער סאָוועטישער קאָנסטיטוציע", **ס"ה**, 10 (1978), זז' 127 - 132.
[929] על מילה הזאת ממליץ המילון משנת 1984.
[930] פאלקאָוויטש, באמערקונגען וועגן דער איבערזעצונג אף ייִדיש פון דער נייַער סאָוועטישער קאָנסטיטוציע", **ס"ה**, 10 (1978), ז' 127.
[931] ליבינזאָן, זאלמען, "די קונסט פונ איבערזעצונג", **ס"ה**, 12 (1981), זז' 158 - 163.

הספרותית. לאור האמור היחסים ההדדיים בין בלשני יידיש וסופרי יידיש הסובייטיים היו לעיתים מסויגים ואף מתוחים.[932]

שטיף הזכיר במאמרו על מילת היחס "פון" את ברגלסון כמי שעומד מדרגה אחת קדימה משלום-עליכם מבחינת תרבות הלשון.[933] הייתה בכך הכרה בהשתכללות של יידיש הספרותית אחרי הקלאסיקונים כתופעה חיובית והכרה במעמדו של ברגלסון כסופר מופתי.

מאמרו של זרצקי על שימוש במילת החיבור "און" בלשונו של דער נסתר שנכתב בשנת 1927 ופורסם בקובץ החרקובאי **שריפטן**[934] מהווה דומגא מובהקת של הפורמליזם הדקדוקי שעם נציגיו המובהקים נמנה זרצקי באותה התקופה ועל כך ידובר בהמשך. המאמר משופע בסכמות, נוסחאות וטבלאות ועוסק בעיקר בתפקידיה התחביריים של מילת החיבור, כגון יצירת משפטים מאוחים, שרשור ועוד. אין במאמר שום אמירות מתחום תִקנון הלשון או תורת הסגנון.

החל מסוף 1928 החליט כתב-העת **י"ש** להתייחס ללשון הספרות היפה העכשווית באופן סיסטמטי.[935] בשני גיליונות עוקבים של כתב-העת פורסמו מאמרים המוקדשים ללשונם של שני רומנים חדשים – **דער מענטש מיט דער ביקס** מאת שמואל-ניסן גודינר (גאָדינער, 1893 - 1942)[936] ו**כאדאָשים און טעג** מאת איציק קיפניס.[937] לשונו של קיפניס זכתה לשבחים. קיפניס הצליח ליצור שפה משלו על בסיס לשון הדיבור, ובאותו הזמן ניצל מסכנת חיקוי "סגנון שלום-עליכם". רוב הרומן אכן כתוב בלשון הדיבור, אך הקטעים בשפה ספרותית יותר סובלים, לדעת מבקר **י"ש**, ממבנים מסורבלים ומלאכותיים ומהשפעת לשון העיתונות. הביקורת על גודינר חריפה יותר והטענות הן טענות מסורתיות לאסכולת שטיף – משפטים ארוכים, השפעת לשון העיתונות, העתקות והשאלות מרוסית. יש לציין שהערכה זאת של מפעלם של שני הסופרים עמדה במבחן הזמן וקיפניס, בניגוד לגודינר, נשאר בקאנון של ספרות יידיש.

מחקרים שפורסמו ע"י אסכולת קייב בשנת 1930 משקפים שינוי כיוון אידיאולוגי שמאלה ושינוי כיוון מתודולוגי להכללות. כך, במאמר על אמצעים פיגורטיביים בלשון טען ספיבק שביטויים פיגורטיביים מבטאים את מעמדו החברתי של הסופר.[938] בספרו על תרבות הלשון שהופיע באותה השנה אפיין ספיבק את הסגנון החדש של הספרות הסובייטית כנוטה להשוואות

---

[932] דוגמא מובהקת לכך היא שירו הסאטירי של איציק פפר "א לויב געזאנג דעמ כיריק" ("שיר הלל לחיריק" [או "...לקוצו של יו"ד"]). בשיר זה גזר פפר גזירה שווה בין מחקר פילולוגי לפלפול תלמודי והזכיר במפורש ובלעג מחקרים על מילות יחס אצל קלאסיקונים שפורסמו ב**י"ש**. ראו פעפער, אי., **געקליבענע ווערק**, קיִעוו, 1938, זז' 202 - 205.

[933] שטיף, "דער 'פון', נעבעך", **י"ש**, 5 - 6 (1927), ז' 19.

[934] זארעצקי, "ניסטערס 'און' (גראמאטישע פאָרשונג)", **שריפטן**, 1 (1928), זז' 130 - 147.

[935] ראו הערת שוליים למאמרו של לויצקר על גודינר.

[936] לויצקער, "וועגן אייניקע שפראך און סטיל-דעפעקטן אין ש. גאָדינערס 'דער מענטש מיט דער ביקס'", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 53 - 58. הרומן הופיע בשנת 1928.

[937] רעזניק, ל[יפע], "וועגן שפראך און סטיל פון 'כאדאָשים און טעג'", **י"ש**, 6 (1928), זז' 29 - 36. הרומן הופיע בשנת 1926.

[938] ספיוואק, "דאָס אייגנטלעכע אונ דאָס פיגוראלע אינ רייד", **י"ש**, 2 - 3 (1930), ז' 33.

"בהירות ורועשות" ("העל אונ רוישיק"), "חזותיות וקונקרטיות" ("'אימאזשיניסטיש'-קערנדיק" – ביטוי זה נראה כמקביל ל"מגושם", אך עם משמעות חיובית).[939] מאמרו של לויצקר המוקדש לחידושי המילים של דוד הופשטיין[940] קובע במפורש שהאיכות הספרותית של היצירה תלויה ישירות בכוונה אידיאולוגית ה"נכונה" של המחבר.

המאמר הפרוגרמטי של אסכולת מינסק משנת 1932 מטיל בכלל ספק בחשיבותה של הספרות היפה להתפתחות השפה הפרולטרית הכתובה.[941] לדעת המחבר, הניסיון הוכיח שדווקא לשון הפובליציסטיקה והמדע השפיעו יותר על הלשון הכתובה העכשווית ולא להפך. יתרה מזו, ספרות יידיש הקלאסית נגועה באידיאולוגיה בורגנית וזעיר-בורגנית וגם חלק מהסופרים הסובייטיים ירשו ממנה את תכונותיה השליליות. לגינוי חריף במיוחד זכו משוררי "תקופת קייב" והערצת ברגלסון ודער נסתר כאומני הלשון המופתיים קיבלה עקיצה ארסית.[942] סופרים אלה הספיקו להפוך עוד בחייהם לנכסי צאן ברזל של ספרות יידיש הסובייטית ולהתקפה עליהם היה מימד אידיאולוגי וגיאוגרפי שחרג מגבולות הוויכוח הבלשני.

מאמר מאת לויצקר על הרכיב הסלבי בלשון סיפורת יידיש הסובייטית שפורסם בתחילת 1933[943] מהווה מעין תשובת אסכולת קייב להסתערות המגמות השמאליות-קיצוניות. המחבר קיבל חלק מהטענות שהושמעו במאמרו של הולמשטוק וניסה ליצור פשרה. כך, בניגוד לעמדת אסכולת קייב מוקדמת יותר (וגם מאוחרת יותר), מתח לויצקר ביקורת על המגמה הטהרנית של הקלאסיקונים שהתבטאה בסילוק מילים סלביות רבות. החוקר הקייבאי חזר כמעט מילולית על דברי הולמשטוק המינסקי בטענו שמגמה זאת נבעה מהאוריינטציה של מנדלי ושלום-עליכם על הבורגנות הזעירה.[944] לויצקר ציין שגישת סופרים סובייטיים צעירים אל הרכיב הסלבי שונה מזאת של הקלאסיקונים. השימוש ברכיב הסלבי מצריך לדעת לויצקר ניסוח מחדש של עקרונות וכללים כשהקריטריון צריך להיות התפקיד החברתי של המילה. בהמשך המאמר ניתח לויצקר ניתוח סמנטי וסגנוני את השימוש ברכיב הסלבי אצל סופרים סובייטיים שונים וסיווג שימוש זה ליותר מעשרים קטגוריות שונות. בסופו של דבר הציע לויצקר נוסחה לשימוש ברכיב הסלבי בספרות היפה – השימוש הנרחב ברכיב הסלבי מותר בקטעים המשחזרים דיבור חי, אך יש להימנע מריבוי מילים סלביות בדברי המחבר עצמו. לויצקר גם טען שאי-אפשר לעצור את התפתחות השפה באופן מלאכותי לשם הבנת הספרות הסובייטית בחו"ל ויש להסתפק

---

[939] ספיוואק 1931, ז' 135.

[940] מכיוון שלחידושי מילים בשירה כמעט אין משמעות להעשרת אוצר המילים הכללי (רוב החידושים הם חד-פעמיים), כמעט ולא התייחסתי למאמר זה בפרק המוקדש ליצירת המילים, מה גם שגישתו של לויצקר קשורה, כאמור, יותר לחקר הספרות מאשר לבלשנות.

[941] האָלמשטאָק, "פופצן יאָר אָקטיאבער-רעוואָליוציע און דער יידישער שפּראכפּראָנט (אייניקע סאכאקלען)", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 56 - 62.

[942] שם, ז' 67.

[943] לויצקער, "וועגן דעם סלאווישן עלעמענט בא די יינגערע סאָוועטישע פּראָזאיקער", **י"ש**, 5 - 6 (1932), זז' 65 - 90. הגיליון אושר לדפוס באמצע מרץ 1933.

[944] שם, זז' 67 - 68.

בשאיפה ליצירת שפה אחידה בתוך בריה"מ בלבד. נוסחה זאת העניקה לגיטימציה לפער ההולך וגדל בין יידיש הספרותית ליידיש המדוברת בבריה"מ מצד אחד ולקיטוע יידיש ספרותית מצד שני. כידוע, אחרי כשנה הטה מאמרו של גורקי את כף המאזניים לכיוון הימין דווקא, אך נראה שהנוסחה של לויצקר החזיקה מעמד עד סוף ספרות יידיש הסובייטית ועל כך מעידות הערות השוליים הרבות עם תרגום קטעים מרוסית ב**ס"ה**.

עבודתו של לויצקר מתקופה אחרת מעידה על המשכיות ותמורות שחלו בגישתו אל הספרות העכשווית. העבודה עוסקת בסופר הסובייטי מאיר אלברטון.[945] מדובר בסופר סובייטי מובהק מאוד שכתב בין היתר "רומנים תעשייתיים" (производственные романы).[946] לויצקר השווה בין שתי יצירות של אלברטון **ביראָבידזשאן** ("בירוביג'אן") משנת 1929 ו**שאכטעס** ("מכרות פחם") משנת 1931. העיון בטענותיו של לויצקר מוכיח שבאופן אירוני משהו חזרה הספרות יידיש הסובייטית באופן מזורז מאוד על התהליכים שאפיינו את ספרות יידיש החדשה כמאה שנים לפני כן, החל מהריאליזם הפרימיטיבי של אקסנפלד וכלה בליטוש הלשון של הקלאסיקונים ביצירותיהם המאוחרות. לויצקר ציין שימוש יתר בסלביזמים וחיקוי פוטוגרפי של הלשון המדוברת, כולל מבטאים וביטויים אידיאומטיים שחוקים בפי הגיבורים השונים. לויצקר טען שגישה זאת מעידה על חוסר היכולת ליצור הכללות אומנותיות הדרושות ליצירה ספרותית, אך ציין בסיפוק כי שימוש בכלים אלה פחת מהספר המוקדם אל המאוחר. תופעה מעניינת נוספת שציין לויצקר היא השפעה חזקה של שלום-עליכם על חיקוי לשונן של דמויות שמרניות יותר.[947] ההמלצות של לויצקר משקפות גישה שמרנית-קלאסיציסטית של התקופה – יש לדבוק במידת האפשר בשפה ספרותית תקינה גם בחיקוי הדיבור, במיוחד עם מדובר בדיבורן של דמויות לא-יהודיות ודמויות בוגרות מערכת חינוך סובייטי ביידיש. בנוסף, דרש לויצקר להימנע משימוש בפתגמים שחוקים ובביטויים שאינם תקינים פוליטית, גם אם שימוש זה משקף מציאות לשונית. לויצקר קרא לסופרים לקחת דוגמא ממנדלי, פרץ וברגסלון שטיפחו את לשונם.

ב**פראגנ 1938** הופיע מאמר המוקדש לסגנונו של ברגלסון[948] המשווה בין שתי יצירותיו המרכזיות – **נאָך אַלעמען** ("ככלות הכול") שפורסמה בשנת 1913 ו**באם דניעפער** ("על הדנייפר") שראתה אור בשנת 1932. הניתוח עסק בעיקר בכלים הספרותיים של ברגלסון.

---

[945] לויצקער, "וועגן דער לעקסיק פון אלבערטאָנס פערסאָנאזשנ", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 66 - 106.

[946] סוגה זאת עסקה בחיי העבודה והייתה אמורה לפאר ולרומם את האדם העמל. הרומן **מלט** (*Цемент*) מאת פיודור גלדקוב (Фёдор Васильевич Гладков) שנכתב בשנת 1925 נחשב ליצירת מופת של סוגה זאת ושימש דוגמא גם לאלברטון.

[947] לדעתי, הדבר מעיד על מיצוי כלי סגנוני זה ע"י שלום-עליכם.

[948] פילטערשטיין, ה., "באמערקונגען צו בערגעלסאָנס שפראכ-סטיל", **פראגנ** 1938, זז' 212 - 222.
המחבר סיים את לימודיו במחלקת יידיש של המכון הפדגוגי במוסקבה בשנת 1935. ראו 2020 דאתפ.

מהעיון במאמרים עולה תמונה ברורה ואחידה למדי הן של הציפיות של בלשנות יידיש הסובייטית הרשמית מכותבי ספרות יפה והן של הקאנון הלשוני של הספרות העכשווית. אסכולת קייב דרשה הקפדה על לשון ספרותית מצד הסופרים והתירה הנחות קטנות יחסית לשיקוף המציאות הלשונית החיה, שהייתה מורכבת ולא תמיד רצויה מבחינת מתקנני לשון. באשר לקאנון הספרותי נראה שבראש פנתיאון הקלאסיקונים הסובייטיים החיים הועמד דוד ברגלסון. אין ספק שכללי משחק במרחב התרבותי הסובייטי, במיוחד בתקופה הקלאסיציסטית, דרשו הענקת מעמד כזה לנציג ספרות לאומית, על דגם מעמדו של גורקי בספרות הרוסית. התקפה חריפה מצד אסכולת מינסק על שתי עמדות יסוד אלה לא צלחה וזאת מסיבות שכבר הזכרנו בקשר למדיניות הלשונית הכללית של יידיש הסובייטית.

בשנות הארבעים נמשך המחקר על לשון הסופרים הסובייטיים. המחקר נעשה במדור לספרות שבראשו עמד לויצקר. לויצקר אומנם קיבל הכשרה בלשנית, אך מבחינה ארגונית וגם מתודולוגית עבר עתה המחקר לתחום חקר הספרות. כתב-היד של עבודת לויצקר על לשונם של גיבורי יצירות ברגלסון הוחרם בעת מעצרו,[949] אך פורסם בשנות השבעים ב**ס"ה.**[950] בין הכתבים המוחרמים של לויצקר נמצאים גם מחקרים או קטעים ממחקרים על דוד הופשטיין ועל לשונה של השירה הסובייטית ביידיש.[951]

3.4.3 תורת הסגנון מחוץ לבריה"מ

מכיוון שתורת הסגנון נושקת, כאמור, לביקורת הספרות, לא אוכל להביא כאן תמונה מלאה וממצה של הנושא. בנוסף לכך, קבצים וכתבי-עת בלשניים של אסכולת ייִוואָ הרבו לעסוק בחקר מילים והקדישו תשומת לב מועטה יחסית לשאלות הסגנון. לכן אסתפק בכמה מאמרים חשובים של בלשנים מובהקים שהצלחתי לאתר.

באוגוסט 1925 הופיעה ב**ל"ב** סדרת מאמרים מאת זליג קלמנוביץ' תחת הכותרת "נײַ-ייִדיש".[952] כוונת הכותרת הייתה לעגנית והתייחסה לסגנון הפובליציסטי ביידיש שהתפתח אחרי מלחמת העולם הראשונה. גישתו של קלמנוביץ' הייתה גישה יידישיסטית מובהקת והיוותה שלב בהתפתחות אסכולת ייִוואָ לפני אימוץ קו רדיקלי של התבדלות מהגרמנית המודרנית. קלמנוביץ' פסל מילים מגורמנות רבות שרובן אכן יצאו מהשימוש מאוחר יותר וחלקן זכו בסופו של דבר להכשר בבריה"מ בלבד (כגון "טרעפֿלעכער" – "קולע", "קאָסטבאַרער" – "יקר ערך", "דערווערבן" – "לרכוש"). אך מלבד המלחמה במילים המגורמנות, עבודתו של קלמנוביץ' משקפת בצורה מעניינת ביותר את מצב התפתחות יידיש הספרותית בפולין על קווי

---

[949] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417441, עמ' 39 - 55, 138 - 150.
[950] מסיבה לא ברורה המחקר פורסם פעמיים – לויצקער, "שטריכן פון דאָוויד בערגעלסאָנס שפראך-סטיל". **ס"ה**, 3 (1972), זז' 162 - 170; 9 (1978), זז' 152 - 160.
[951] ארכיון "יד ושם", TR.18, פריט 10417441, עמ' 58 - 83, 90 – 105; 33 - 34.
[952] קאַלמאַנאָוויטש, "נײַ-ייִדיש", **ל"ב** (1925) – 66, זז' 3 – 4; 67, זז' 21 – 22; 68, זז' 41 – 42; 69, זז' 53 - 55.

הדימיון והשוני עם המצב בבריה"מ. כך, בדומה לשטיף הלין קלמנוביץ' על השפעת יתר של תחביר זר על יידיש הכתובה, אך שוב בדומה לשטיף ובמפתיע לאור המצב הפוליטי והגיאוגרפי הוא ייחס את ההשפעה השלילית לרוסית דווקא! הרמז לסיבת מצב פרדוקסלי זה נמצא אצל קלמנוביץ' עצמו – כותבים רבים התחנכו לכתוב ברוסית לפני שהתחילו לכתוב ביידיש. תופעה דומה ראינו גם בבריה"מ ביחס לסגנון ספריהם של הייליקמן וצינברג, אלא שבשני המקרים מדובר במצב מיוחד במינו – חיסול מדעי היהדות ברוסית בבריה"מ הכריח את החוקרים להתחיל לכתוב ביידיש אם עבור קהל הקוראים הסובייטי ואם עבור קוראי יידיש בחו"ל. סביר להניח שבפולין משכילים יהודים רבים שקיבלו את השכלתם ברוסית מצאו את עצמם במצב לא צפוי – ציבור קוראי יידיש היה גדול לאין שיעור מציבור קוראי רוסית, ובמיוחד יהודים קוראי רוסית, בפולין החדשה. כך שנראה שלהצפת הלשון בהעתקות מרוסית בלשון הפובליציסטית בשתי המדינות היו סיבות הפוכות מבחינה סיוציו-בלשנית – אם בבריה"מ בישר תהליך זה התבוללות לשונית של דוברי יידיש, אזי בפולין היה זה סימן לתהליך הפוך, דהיינו היטמעות לשונית של יהודים כותבי רוסית בתוך סביבה כותבת וקוראת יידיש וסיגול הרגליהם הלשוניים לשפה ספרותית מתפתחת ומתחזקת. אולי משום כך קלמנוביץ', שקנאותו היידישיסטית לא נפלה מזאת של שטיף, נתן לחידושים התחביריים הערכה מעורבת והכיר בחשיבותם להתפתחות השפה.[953] מאפיין משותף נוסף של שפה עיתונאית בפולין ובבריה"מ היה עודף מליצה מודרנית, שהתבטאה בשימוש מרובה, לעיתים משובש ועילג, במילים ממקור בינלאומי, אך הציטוטים המובאים (למרבה הצער, כל הציטוטים אנונימיים) מראים שהסגנון והמילים לא היו זהים לאלה שבבריה"מ. לבסוף ציין קלמנוביץ' גם תופעה שלא הייתה אופיינית לעיתונות הסובייטית – כותבים בפולין הרבו להעתיק ביטויים המועתקים מאנגלית שהגיעו לפולין דרך עיתונות יידיש האמריקאית (כגון, "באַלאַנגען" במשמעות "להשתייך", "דאָס מיינט" במשמעות "פירושו"). כבדרך אגב הזכיר קלמנוביץ' את דער נסתר כסופר שהשפיע מאוד על הלשון הספרותית העכשווית. גם הערכה זאת משותפת לקלמנוביץ' ושטיף בתקופתו הסובייטית הראשונה.

כעבור כמעט שש שנים הקדיש קלמנוביץ' באותו השבועון סדרת מאמרים להתפתחותה ולעתידה של יידיש בבריה"מ.[954] תוכן הסדרה הוא בעיקר ביקורת פוליטית של עמדת ממסד יידיש בבריה"מ שמצד אחד טיפח את יידיש ומצד שני התנער מהיידישיזם. מצב מלא סתירות זה גרם, לדעת קלמנוביץ', להידלדלותה של יידיש הספרותית בבריה"מ שהתרוקנה מתוכנה התרבותי וההיסטורי. זרצקי מתואר במאמרו של קלמנוביץ' כדמות דמונית כמעט של בלשן מטעם ה"יבסקציה" ואילו שטיף זוכה לגינוי מתוך תדהמה על הפיכת עורו של יידישיסט עתיר

---

[953] שם, 68, ז' 42.

[954] קאַלמאַנאָוויטש, "פערספעקטיוון פֿאַר יידיש אין ראַטן- פֿאַרבאַנד", **ל"ב** (1931) – 3, זז' 40 - 41; 4, זז' 61 - 62; 5, זז' 78 - 80, ובמיוחד הפרקים "יידסעקישע לינגוואָטעכניק" – 6, זז' 100 - 102; 8, זז' 139 - 140; "דער לעצטער גילגול פֿון יידסעקישן יידיש", 8, זז' 140 - 141.

זכויות. לרתיעת קלמנוביץ' תרמה תיאוריית הלשון ה"יהודית-רוסית" (ראו פרק 3.1). יש לזכור שהמאמר של קלמנוביץ' הופיע בשנת 1931, שנה שהיוותה את נקודת השיא של המגמה השמאלנית בממסד יידיש הסובייטי ובממסד הסובייטי בכלל.

מאמר זה מהווה אבן דרך ביחס הממסד היידישיסטי מחוץ לבריה"מ אל ממסד יידיש הסובייטי. מאז ועד לגוויעתה של יידיש הסובייטית במפנה המאות יחס זה היה חשדני ביותר[955], וכמובן אירועים כטרור הגדול, חיסול תרבות יידיש בסוף ימי סטלין ודרך התנהלותה של המדינה הסובייטית בכלל לא תרמו להפגת חששות אלה.

*

בשלושת הפרקים שלעיל סקרתי בפירוט את בלשנות יידיש הסובייטית הפרסקריפטיבית תוך השוואה עם התחומים המקבילים בפעילות אסכולת ייִוואָ. מעצם טיבה הבלשנות הפרסקריפטיבית הינה תחום שבו סדר יום אידיאולוגי או פוליטי בולט מאוד. עתה נעבור לסקירת תחומי בלשנות דסקריפטיבית המהווה לכאורה דיסציפלינה מדעית "טהורה" האמורה להתבסס על שיקולים אובייקטיביים. אשתדל לתת הערכה מדעית שקולה של הישגיה המדעיים של בלשנות יידיש הסובייטית לצד חשיפת מניעים אידיאולוגיים סמויים או גלויים במחקר זה.

[955] בספרייה הלאומית חסרים גיליונות עיתון **דער טאָג** הניו-יורקי מאפריל 1934 האמורים להכיל את מאמרו של מבקר הספרות שמואל ניגר (ניגער) "סאָוועטישע פּאָטייטעס". כפי שעולה מכותר המאמר, הוא מתח ביקורת על הסגנון של פרסומים סובייטיים ביידיש.

חלק ב':

בלשנות דסקריפטיבית

4. דקדוק

תיאור תולדות הדקדוק הדסקריפטיבי של יידיש מציב כמה בעיות מתודולוגיות. בעיות אלה נובעות מעצם הגדרת הדקדוק. הדיון בהגדרת התחום היווה חלק חשוב מהשיח של המדקדקים עצמם. השוני בהגדרות השפיע השפעה מכריעה על האופי והמבנה של ספרי הדקדוק שבלשנות יידיש יצרה במהלך המאה העשרים. בפרק העוסק בלקסיקולוגיה כבר התמודדנו עם הבעיותיות של ההפרדה בין הבלשנות הדסקריפטיבית והפרסקריפטיבית ביידיש. בתחום הדקדוק הבעיה הזאת משתקפת בשני אופנים. ראשית, ניתוח תחבירי גובל בתורת הסגנון, ולסמיכות זאת אכן היו השלכות בשיח הבלשני ביידיש בבריה"מ. שנית, אפילו ספרי דקדוק דסקריפטיביים משמשים לעיתים קרובות כספרי לימוד וככאלה נמצאים בגבול בין התחום העיוני לתחום הדידקטי. בתחום הבלשנות הדסקריפטיבית הטהורה השאלה החשובה היא הכללה או אי-הכללה של תחום הפונטיקה בספרי הדקדוק.

התמודדות עם הבעיות האלה השפיעה גם על רשימת הספרים שזכו לניתוח מפורט בעבודה זאת. לא תמיד כותר הספר מצביע על הרלוונטיות שלו לנושא. מצד אחד, בפרק זה כמעט אין מקום לספר הדקדוק של רייזן משנת 1920, מכיוון שהופעת הספר נעצרה אחרי הופעת הפרקים הדנים בפונטיקה ובכתיב. מצד שני, בכותר היצירה המונומנטלית של פלקוביץ' המילה "דקדוק" אינה מופיעה, אך מדובר בספר דקדוק לכל דבר.

סוגיות מתודולוגיות אלה, כמו גם סוגיות אידיאולוגיות יצרו מצב שבו מדקדקים התמודדו עם משיכה לשלוש נקודות כובד שונות – מחקר בלשני עיוני, יצירת ספרי לימוד לתלמידי בתי-ספר ולסטודנטים במערכת ההשכלה הגבוהה ויצירת מונומנט לאומי שיקנה ליידיש מעמד "ככל השפות". גם אם לא תמיד השפעת שלושת המוקדים האלה צוינה בצורה מפורשת ע"י המדקדקים עצמם, ניכר שכל ספר דקדוק יידיש ראוי לשמו מהווה במידה זו או אחרת תוצאה של פשרה בין שלוש השאיפות ונמצא אפוא על היריעה הנמתחת בין שלושת הקצוות שצוינו.

בניתוחי אוותר על ניתוח ספרי דקדוק המיועדים לבתי-ספר יסודיים, מכיוון שאין מדובר בפרי של מחקר בלשני מובהק ומחדש. בעת הצורך אתייחס רק למינוח הדקדוקי בספרים אלה. בתחילת הפרק אקדים סקירה כללית של תולדות הספרות הדקדוקית הדסקריפטיבית ביידיש במאה העשרים, אציג את הוויכוחים בעניין בין הבלשנים השונים והאסכולות השונות ואתאר את המאפיינים העיקריים של ספרי הדקדוק שהופיעו, תוך התמקדות בהבדלים מתודולוגיים ואידיאולוגיים מוצהרים או סמויים ביניהם. בהמשך אנסה לנתח את החידושים המתודולוגיים של דקדוקי יידיש המתבטאים בשאלת היסוד של הדקדוק, דהיינו החלוקה לחלקי הדיבר. עיון בחידושים אלה יאפשר לי לנתח תחום מתודולוגי נוסף (שהוא גם בעל ערך עצמאי בחקר הבלשנות הפרסקריפטיבית) וכוונתי למינוח הבלשני שהוצע ע"י המדקדקים השונים.

האמירה ש"ליידיש אין דקדוק" נפוצה עד כדי כך, שאפילו קשה לקבוע מי טבע את מטבע הלשון הזה לראשונה. מכל מקום, היא מוזכרת כבר אצל שלום-עליכם. אומנם מדובר בקביעה אבסורדית מבחינה מדעית, אך היעדר קובץ מגובש של כללים, בין אם מצויים בשימוש ובין אם רצויים, של לשון יידיש אכן פגע ביוקרתה והציב גיבוש של קובץ כזה, כלומר של ספר דקדוק, לאחת ממשימות הפילולוגיה שנוסחו ע"י בורוכוב במאמר הפתיחה ל**דער פנקס**.

4.1 ספרי דקדוק יידיש וגישתם המחקרית הכללית

4.1.1 ספרי דקדוק יידיש עד שנות העשרים המוקדמות

לפני סוף מלחמת העולם הראשונה, בתקופה המוקדמת של היידישיזם כתנועה שעקרונותיה נוסחו בוועידת צ'רנוביץ ובמאמר הפרוגרמטי של בורוכוב, הספיקו להופיע שני ספרי דקדוק יידיש כלליים בעלי מגמה יידישיסטית.

כבר בשנת 1908, כלומר בשנת ועידת צ'רנוביץ, הופיע בוורשה ספר דקדוק של זלמן רייזן. במבוא לספר הקצר (מכיל כ-100 עמודים) מנה רייזן הן את הסיבה להופעת הספר, דהיינו הופעה וגיבוש של יידיש הספרותית המודרנית בעשורים האחרונים, והן את הסיבה לעיכוב בהופעתו – חשש מפני גודל המשימה. הצהרת כוונות זאת מאפשרת להגדיר את הדקדוק של רייזן כיצירה הראשונה של הבלשנות היידישיסטית. הדקדוק של רייזן בנוי משני חלקים שאינם שווים בגודלם – החלק הראשון עוסק בפונטיקה ובכתיב ואילו החלק השני, התופס כתשעים אחוז מהספר, עוסק בניתוח הנטיות של חלקי הדיבר ודרכים ליצירתם. הספר אינו עוסק כלל בסדר המילים במשפט וההתייחסות היחידה לתחביר בו נובעת מניתוח הצורות המורכבות (אנליטיות) של חלקי הדיבר השונים.

בשנת 1913 הופיע בוורשה ספר לימוד לתחביר יידיש מאת הסטודנט הצעיר לפילולוגיה מרדכי ויינגר, המוכר לנו כמייסד אסכולת מינסק. ספר הלימוד הזה מהווה מעין השלמה לדקדוק של רייזן ושומר על המבנה המקובל בספרי לימוד רוסיים של אותה התקופה.[956]

בעת מלחמת העולם הראשונה פרסם שלמה בירנבוים בגרמנית ספר ללימוד דקדוק יידיש. גם הספר הזה קטן בהיקפו (70 עמודים בחלק העיוני ואילו השאר נספחים, הכוללים טקסטים ומילון) וגם הוא פותח בחלק העוסק בכתיב. בהשוואה לדקדוק של רייזן בירנבוים מיעט לעסוק בחלקי הדיבר ובנטיותיהם, אך הקדיש מקום רב לסדר המילים במשפט ובסוגי המשפטים השונים.

---

[956] זארעצקי, "ווינגער דער לינגוויסט", **י"ש**, 1 (1929), ז' 10.
ספרי דקדוק רוסיים דאז הקפידו על סדר הצגת הנושאים המקובל בדקדוקים אירופיים החל מהתקופה הקלאסית ועל כך יובהר בהמשך.

בינתיים רייזן שקד על שכלול והרחבה של ספר הדקדוק שלו ומיד אחרי המלחמה הופיע בשתי מהדורות (1920, 1921) כרך ראשון של גרסה מחודשת של ספר הדקדוק שלו. למעשה, מדובר בספר חדש לגמרי. המשך הספר לעולם לא הופיע. הכרך הראשון הכיל, מלבד מבוא היסטורי נרחב על תולדות לשון יידיש, רק את החלקים המוקדשים לפונטיקה ולכתיב, כך שלמעשה הספר אינו ממש רלוונטי לנושא שאנו דנים בו כעת.

4.1.2 ספרי דקדוק יידיש ומאבקים רעיוניים בנושא הדקדוק ברפובליקות הסובייטיות ובבריה"מ

לתיאור פרטני ומעמיק של תולדות הענף הזה של הבלשנות עד שנת 1932 מוקדש מאמרו של (ע)קיבא בזנוסיק, תלמידו של אייזיק זרצקי.[957] בהמשך דבריי אסתייע במאמר זה ובמאמרים נוספים בני התקופה שיוזכרו בהמשך.

באותן השנים שבהן הופיע הדקדוק החדש של רייזן הונחו היסודות הארגוניים למחקר יידיש הסובייטי העתידי. במרץ 1921, זמן קצר לפני שעזב את המרחב הסובייטי, העביר זליג קלמנוביץ' במינסק הסובייטית קורס על לשון יידיש בפני מורים במערכת החינוך הסובייטית ביידיש שהלכה וקרמה עור וגידים בתקופה ההיא. משרד החינוך של רוסיה הלבנה הסובייטית הוציא לאור שנה יותר מאוחר תקציר של ההרצאות האלה בתור ספר ללימוד דקדוק יידיש. הספר מכיל מבוא היסטורי נרחב. כחצי מהספר מוקדש לפונטיקה והחצי השני עוסק במורפולוגיה של חלקי הדיבר. קלמנוביץ' מתח ביקורת חריפה על החלוקה לחלקי דיבר המקובלת בבלשנות האירופית בטענו כי חלוקה זאת חסרה קריטריון אחיד וניסה להציע שיטת חלוקה משלו.[958] בנוסף, קלמנוביץ' ביקר גם את ספר הדקדוק החדש של רייזן, אך לא מפרט וביקורתו נותרה ערטילאית.[959] כלשון מופתית ראה קלמנוביץ' את לשונם של מנדלי, שלום-עליכם ואת לשון הפולקלור.[960]

בינתיים בחרקוב פעל אייזיק זרצקי הן במסגרת משרד החינוך והן בחוג לבלשנות באוניברסיטה. פעילותו בתחום גיבוש כללי הכתיב כבר זכתה לניתוח בעבודה זאת, אך הוא כבר התחיל לפעול גם בתחום הדקדוק הדסקריפטיבי של יידיש. בתחום זה עתיד היה זרצקי

---

[957] בעזנאָסיק, "יידיש-גראמאטישע ארבעט פארן סאָוועטישן פּעריאָד'" **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 76 - 112. פרטים ביוגרפיים מעניינים על בזנוסיק ראו ב-Флят Педагог Безносик. לפי המאמר בזנוסיק למד בחוג ליידיש באוניברסיטת מוסקבה בשנים 1926 - 1928. מהמאמר גם עולה מסקנה מעניינת שהמחסור בבלשני יידיש במינסק נבע בחלקו מהמחסור בבלשנים בלרוסיים שהביא ל"חטיפת" בלשני יידיש לתחום הבלשנות הבלרוסית (ראו גם על שפרינצה רוכקינד והרצל שקליאר בפרק על המילונאות). נראה גם שבזנוסיק הוא בלשן יידיש הסובייטי היחיד (מלבד פרילוצקי שקשה להגדירו כבלשן סובייטי) שנספה בשואה (ראו דף עד בהיכל השמות של "יד ושם", מספר הפריט 6334500).

[958] קאלמאנאָוויטש 1922, זז' 31 - 33.

[959] שם, ז' 6.

[960] שם, ז' 8.

לפרוץ דרכים, להביא חידושים מהפכניים ולקנות לעצמו שם הן בעולם הקורא יידיש והן בבלשנות הסובייטית הכללית.

במבוא לקובץ **יידיש** מתח זרצקי ביקורת חריפה על ה"דקדוק המזויף" הנלמד בבית-הספר.[961] בקובץ פרסם זרצקי ארבעה מאמרי ביקורת על ספרי הדקדוק שהופיעו לאחרונה. מאמר אחד עוסק בספרים ללימוד קרוא וכתוב למבוגרים שלא התיימרו לחדש דברים בתחום הבלשנות.[962]

מאמר נוסף[963] ביקר בחריפות את הדקדוק של פלק היילפרין שהופיע ביקטרינוסלב בשנת 1921. מכיוון שהספר הנסקר אינו מצוי בספרייה הלאומית, ביקורתו של זרצקי היא מהעדויות המעטות שמצאתי עליו.[964] זרצקי הביא דוגמאות רבות לרישול וחוסר עקביות בספר דקדוק זה. עם זאת, היה בספר גם חידוש שזרצקי ציין לטובה – החומר סודר לא לפי חלקי הדיבר, אלא לפי תופעות דקדוקיות, כלומר לא לפי סכמה מוכנה מראש, אלא לפי קריטריונים לסכמה אפשרית.

זרצקי התייחס גם להופעת ספרו של קלמנוביץ' והעניק לו ציון שלילי עקב חוסר העקביות שבשיטתו המתבטא בין היתר בערבוב בין הסינכרוניה לדיאכרוניה.[965]

דווקא הדקדוק של רייזן קיבל ציון חיובי מאוד מזרצקי.[966] הוא תיאר אותו כספר עשיר, חשוב ופורץ דרך ובנוי בצורה מדעית. לדברי זרצקי, הדקדוק של רייזן גם עוזר להתגבר על הרושם משיטת הדקדוק הרוסי הנבערת הנלמדת בבית-הספר. גם עובדת היותו דקדוק נורמטיבי מצוינת לטובה עקב ההתאמה לצרכי בית-הספר ביידיש.

מסקירת הספרות הדקדוקית ביידיש שהופיעה אחרי מלחמת העולם הראשונה עולה רושם של מצב מהפכני שנוצר בתחום שלכאורה זה עתה הוחל לעסוק בו באופן מדעי. כמעט כל החוקרים, יהיו הישגיהם המדעיים צנועים ככלל שיהיו, לא היו מרוצים מ"הדקדוק המסורתי" וביקשו להתנער ממורשתו. הכוונה הייתה כמובן לדקדוק של הרוסית והשפות הקלאסיות שנלמד בבתי-הספר הרוסיים לפני המהפכה. הביקוש לחידושים בתחום היה רב, אך המשימה

---

961 "די צילן פון אונדזער זאמלונג", **יידיש** 1923, ז' 7.

962 זארעצקי, "ע. ספיוואק. אויס אמעראצעס! ..."; "האדער, אלעפבייס פאר דערוואקסענע ..." , שם, זז' 44 - 45.

963 זארעצקי, "פ. האלפערין. יידישע גראמאטיק (עטימאָלאָגיע)", שם, זז' 37 - 40.

964 התייחסות נוספת מצויה במאמר של בזנוסיק, זז' 78 - 79. בזנוסיק כינה את הספר בלעג "קיצור שולחן ערוך דקדוקי קטן" (גראמאטישער "קיצער-שולכנאָרעכל") עקב מגמתו היידישיסטית של הספר ומתארו כחיקוי של דקדוקים רוסיים ישנים לבתי-הספר מאת קירפיצ'ניקוב (Александр Кирпичников, *Этимология русского языка для низших классов гимназий*, מהדורה ראשונה משנת 1868) וסמירנובסקי (Пётр Смирновский, *Учебник русской грамматики. Для младших классов средних учебных заведений*, מהדורה ראשונה בסביבות שנת 1890).

965 זארעצקי, "וועגן ז. קאלמאנאָוויטשעס גראמאטיק", **יידיש** 1923, זז' 41 - 44.
תורתו של דה-סוסיר דורשת הפרדה גמורה בין חקר המצב הסינכרוני של השפה, כלומר מצבה ברגע נתון לחקר המצב הדיארכוני, כלומר בלשנות היסטורית.

966 זארעצקי, "וועגן ז. רייזענס גראמאטיק", שם, זז' 30 - 37.

הייתה מעבר ליכולתם של רוב החוקרים. אייזיק זרצקי היה הדמות שהצליחה להרים את הכפפה וליצור ספר יוצא דופן בתעוזתו ובעוצמתו המדעית.

מלבד הביקורות הנזכרות של זרצקי פורסמו בקובץ **יידיש** דיווחים על פעילות המוסדות שהוביל זרצקי. הכוונה לוועדה הלשונית ליד משרד החינוך של אוקראינה שכבר הוזכרה בפרק על הכתיב[967] ולחוג ליידיש במחלקה הבלשנית באוניברסיטת חרקוב שהחלה לפעול בינואר 1922.[968] בשני הדיווחים מוזכרת פעילות של שני חוקרים בתחום דקדוק יידיש.[969] מסתבר שכבר אז התחיל זרצקי לעבוד על ספר דקדוק מקיף של יידיש הספרותית.

לפני הופעת ספרו המהפכני של זרצקי הספיק להופיע במינסק עוד ספר דקדוק מאת גרשון יברוב (המבוא נכתב במאי 1925).[970] הספר ראה אור בשלוש מהדורות לפחות והיה מיועד ללימוד דקדוק בבית-הספר. בזנוסיק תיאר במאמרו את הספר כהעתקה מרוסית שאינה מתחשבת ביידיש.[971]

ספר הדקדוק של זרצקי, שכתיבתו הסתיימה בפברואר 1926, זכה לכמה ניתוחים מעמיקים בספרות יידיש הבלשנית הסובייטית של התקופה.[972] אחד מהם הוא עבודת הדוקטורט ("קאנדידאט") של משה שפירא שנכתבה כעשר שנים אחרי הופעת הדקדוק של זרצקי.[973] המחקר של שפירא עוסק בשורשיה של גישתו הדקדוקית של זרצקי באסכולה הפורמלית בדקדוק הרוסי. מסקנותיו של שפירא תקפות גם היום ועיקרן הוא העובדה שהבלשן המשפיע ביותר על זרצקי היה אלכסנדר פשקובסקי, נציג "הזרם מתון" בפורמליזם הבלשני הרוסי.

---

[967] "אין דער יידישער פילאָלאָגישער קאָמיסיע אין כארקאָוו", שם, זז' 47 - 48.

[968] "די יידישע סעקציע בא דער וויסנשאפטלעך-אויספּאָרש-קאטעדרע פאר שפּראכוויסנשאפט אין כארקאָוו", שם, ז' 48.

[969] לצד זרצקי עסק בדקדוק יידיש יבגני קגרוב (Карагов) (1882 - 1942), בלשן ואנתרופולוג ממוצא ארמני. לא מצאתי פרסומים מפרי עטו בנושא, אך נושאים שבהם עסק מוזכרים במפורש. קגרוב המשיך לעסוק בדקדוק יידיש גם אחרי שעבר ללנינגרד ב-1925 – ראו: "די יידישע סעקציע פון עטנאָגראפישן אויספּאָרש-קרײַז באם לענינגראדער מעלוכע-אוניווערסיטעט, באריכט פארן 27-1926 לערניאָר", **י"ש**, 2 (1927), ז' 48. ראו גם מכתבו של קגרוב לזלמן רייזן בגרמנית מאוגוסט 1922 עם פירוט פעילותו בתחום יידיש, אשר נמצא בארכיון ייוואָ: Box 32, Folder 2712 (RG 3) https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373171
פרסומי קגרוב המוקדשים להיסטוריה של יידיש יזכו להתייחסות בהמשך.

[970] יברוב (1883 או 1896 – 1941?) לימד יידיש במוסדות שונים בוויניצה, בחרקוב ובמינסק. ככל הנראה נספה בגטו מינסק. ראו 2016 זאתФ.

[971] בעזנאָסיק, יידיש-גראמאטישע ארבעט פארן סאָוועטישן פעריאָד'" **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 79 - 80. בספרייה הלאומית מצוי רק כרך ראשון מהמהדורה השלישית משנת 1927. כרך זה עוסק בתורת ההגה ואינו מאפשר להסיק מסקנות על גישתו הדקדוקית של יברוב. עם זאת, במהדורה משנת 1925 העיד המחבר על דבקותו בגישה הפורמלית בדקדוק. הדבר מהווה עדות ל"אופנתיות" הרבה של הדקדוק הפורמלי בבריה"מ בשנות העשרים.

[972] קאגאנאָוויטש, נ[אָכעמ], "וועגן א. זארעצקיס יידישע גראמאטיק", **י"ש**, 6 (1929), זז' 31 - 40. על כגנוביץ' ראו הערה 992.
למפעלו הדקדוקי של זרצקי מוקדש גם רוב מאמרו של בעזנאָסיק "יידיש-גראמאטישע ארבעט פארן סאָוועטישן פעריאָד", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 82 - 101.

[973] ראו תמצית העבודה – שאפּיראָ, "פּעשקאָווסקיס גראמאטישע סיסטעמ אונ דער פאָרמאליזמ אינ דער יידישער גראמאטיק", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 150 - 185.

שפירא תיאר את תולדות האסכולה הפורמלית בדקדוק כמרד נגד הדקדוק הישן שהחל עוד בשנות השמונים של המאה הי"ט.

הגישה הפורמליסטית מתאפיינת במתן קדימות לניתוח הצורות הקיימות בשפה שמתוכו מוסקת משמעותן, וזאת בניגוד לגישות המבוססות על הנחות יסוד לוגיות או על אטימולוגיה. לדוגמא, זרצקי שלל הפרדה בין שמות עצם כלליים לשמות פרטיים[974] ושלל כל קשר בין המין הדקדוקי למין הביולוגי ובמקום המושגים "זכר", "נקבה" ו"סתמי" הוא השתמש במושגים "מין ראשון", "מין שני", "מין שלישי".[975] דוגמא נוספת היא התייחסות אל "אָן" כאל מילת יחס אחת עם משמעויות שונות – "בלי" ו"על", "ב-", "מ-"[976] למרות מוצאן השונה (בהתאמה מ-ân(e) ו-an(e) בגרמנית עילית בינונית, ohne ו-an בגרמנית מודרנית). התעלמות מופגנת זאת מההיסטוריה של השפה עולה בקנה אחד עם תורתו של דה-סוסיר שצידד, כאמור, בהפרדה ברורה בין הסינכרוניה לדיאכרוניה של השפה.[977]

במבוא לספר סיפר זרצקי שספר הדקדוק מהווה פרי עבודה של כמה שנים בחוג לבלשנות ע"ש פוטבניה בחרקוב והודה בכך שהוא לקח את שיטתו ממדקדקים רוסים פורמליסטים "מתונים", אך התאים אותה למבנה של יידיש. זרצקי תיאר את ספר הדקדוק שלו כיישומי ומיועד למורים וסטודנטים, דבר שאילץ אותו לא להתעלם לגמרי מהשיטה הישנה. הספר אינו מכיל את החלק המוקדש לפונטיקה וזרצקי שלח את הקורא אל הדקדוק של רייזן (שכאמור אינו מכיל הרבה מעבר לחלק זה). הדקדוק של זרצקי בנוי משני כיוונים – מהצליל למשמעות (רוב הספר) ומהמשמעות לצליל (כעשירית מהיקף הספר). בחלק העיקרי מנותחות צורות לשוניות המסודרות לפי אורך ההיגדים – החל ממילים (המוסדרות לפי חלקי דיבר), המשך בצירופי מילים וכלה במשפטים מורכבים. החלק האחרון מסכם את המשמעויות של הצורות ומפנה אל המקומות המתאימים בחלק העיקרי. החלוקה לחלקי דיבר ולמרכיבי משפט שמציע זרצקי מקורית למדי והיא תיסקר בהמשך.

הדקדוק של זרצקי יוצר רושם של מחקר מופשט מאוד. בנוסף להתעלמות מהדיאכרוניה, זרצקי מתעלם גם מהדיאלקטים ומתאר לשון מלאכותית משהו עם מעט המלצות נורמטיביסטיות.

---

[974] זארעצקי 1926, ז' 64. לכאורה, אפשר לתקוף הנחה זאת בכך שלא מדובר רק בהבדל לוגי, אלא גם בהתנהגות דקדוקית שונה, כלומר באי-קבלת תווית ע"י שם עצם פרטי. אך אליבא דזרצקי, מדובר בהתנגות התווית ולא שם העצם עצמו (כך, הוא טוען שהמין הדקדוקי אינו שייך לשם העצם, אלא לתווית או שם התואר המלווה אותו). פלפול בסוגיה זאת מכניס אותנו לוויכוח על הבחנה בין המורפולוגיה לתחביר שיזכה להתייחסות בהמשך.

[975] שם, זז' 65 - 66.

[976] שם, זז' 132.

[977] מאמרו של זרצקי שנכתב באוקטובר 1927 ופורסם בביטאון בעריכתו מנסח עקרונות פורמליסטיים בחדות ויכול להיחשב מעין מניפסט של הפורמליזם הבלשני ביידיש. אליבא דזרצקי, הדקדוק צריך להיות נטול היסטוריה כלל ולהיות "אלגברה של השפה". בהתאם לגישה מתמטית זאת המאמר שופע נוסחאות וסכימות. זארעצקי, "צו מעטאָדאָלאָגיע פון גראמאטיק", **וויסנשאפטלעכע יאָרביכער**, 1 (1929), זז' 227 - 237.

גישה כזאת הופכת לכאורה את הדקדוק של זרצקי ליצירה מרוחקת ביותר מסדר יום לאומי כלשהו ואפילו מהגרסה הסובייטית שלו "לאומי לפי הצורה, סוציאליסטי לפי התוכן".[978] יידיש מצטיירת בספרו של זרצקי כלא יותר מעוד שפה גרמאנית בעלת מבנה אנליטי דוגמת אנגלית, דנית או אפריקאנס. אך דווקא הדרגה הגבוהה של הפשטה מדעית עושה כבוד גדול הן לזרצקי והן ליידיש. זרצקי זיכה את יידיש בחידוש מדעי ממשי שתאם את רמת השיח הבלשני המתקדם ביותר של התקופה, לפחות בבלשנות הרוסית. בכך נגאלה בלשנות יידיש מקללת הקרתנות המתבטאת בהססנות ובשמרנות מתודולוגית ובהתרפקות על תופעות היסטוריות או מקומיות מושכות תשומת לב. הישג נוסף עבור יידיש המצוי בספרו של זרצקי הוא ניסיונו לבנות דקדוק של יידיש דווקא תוך כדי השגת עצמאות מהדקדוק הרוסי שעל בסיסו נולדה האסכולה הפורמלית הרוסית. אסכולה זאת ביקשה אומנם למרוד בדקדוק המסורתי, אך עצם המבנה הסינטטי של הלשון הרוסית מקרב אותה אל הדקדוק האירופאי המסורתי הבנוי ביסודו על הדקדוק הסינטטי של היוונית והרומית. זרצקי ביקש ליישם את הגישות המדעיות של האסכולה הפורמלית על לשון אנליטית שבה היחס בין המורפולוגיה לתחביר אמור להיות שונה מאוד משפות כרוסית, לטינית או גרמנית. בכך, כמו גם בניסיון שתואר לעיל של רפורמה בכללי הפיסוק של יידיש, בא לידי ביטוי אפיק נוסף של האמנציפציה של יידיש – אמנציפציה של שפה אנליטית מהתלות בשפות הספרותיות הסינטטיות השולטות במזרח אירופה ובמרכזה.[979] נראה שספרו של זרצקי עדיין מחכה לחוקר שיוכל למקמו בהקשר רחב יותר של תולדות האסכולה הפורמלית והבלשנות הכללית בכלל – לשונו של הספר גרמה לנשייתו הן בקרב קוראי יידיש שלא הצליחו להעריך את תוכנו והן בקרב בלשנים מקצועיים שלא ידעו לקרוא את לשונו.

עם זאת, לגישה המקורית והנועזת של זרצקי יש גם חסרונות גלויים לעין. הגישה אכן אינה תואמת סדר יום של לשון ספרותית מתהווה הזקוקה לקודיפיקציה. הספר אינו נוח לשימושם של הדיוטות שאינם בלשנים. בנוסף, תיאור לשון המתעלם מרקע היסטורי כלשהו לוקה בחסר ומחטיא תופעות חשובות שהבולטת בהן היא האופי המעורב של יידיש. לא במקרה החידוש הבא של בלשנות יידיש על במת התיאוריה הבלשנית הכללית היה ספרו של אוריאל וויינרייך על לשונות במגע.[980]

---

[978] הנוסחה "תרבות פרולטרית לפי התוכן, לאומית לפי הצורה" הוטבעה לראשונה ע"י סטלין במאי 1925 ותוך שינוי נוסח קל הפכה להגדרה הרשמית של המדיניות התרבותית של בריה"מ עד סוף ימי קיומה. ראו: Сталин 1952, стр. 138.

[979] הקבלה היסטורית מעניינת ניתן למצוא בתולדות הבלשנות ההולנדית – המדקדק ההולנדי ממוצא פריזי יוהנס הילרידס (Johannes Hilarides) טען בספרו *Nieuwe taalgronden der Nederdujtsche taal* משנת 1705 כי בהולנדית יש שני מינים ושתי יחסות ולא שלושה מינים ושש יחסות כמו בלטינית. בשל כך הואשם הילרידס ב"מינות דקדוקית" (Введение в германскую филологию 2000, стр. 227).

[980] "Languages in Contact: Findings and Problems", *Publications of the Linguistic Circle of New York*, No. I, 1953.

ספרו של זרצקי סימן עליית מדרגה איכותית בספרות הדקדוקית ביידיש בבריה"מ. השפעתו על עולם בלשנות יידיש הסובייטי הייתה עצומה ותוך זמן קצר הופיעו ספרי לימוד שיועדו לקהל תלמידים רחב שמחבריהם, אליהו ספיבק ואליהו פלקוביץ', נקטו גם הם בגישת הדקדוק הפורמלי שזרצקי הביא לבלשנות יידיש. שני המחברים הלכו בשלב זה לאורם של זרצקי ופשקובסקי. עם זאת, אופים הדידקטי של ספרי שני המחברים הכתיב גם מתינות של ספיבק בהשוואה לזרצקי ביישום המתודה הפורמליסטית.[981]

בשנים 1925 - 1926 הופיעו שני הכרכים של ספר הדקדוק של ספיבק המיועד לבתי-הספר.[982] זרצקי גם הוסיף מבוא משלו לכרך הראשון. בניגוד לזרצקי, פתח ספיבק את ספרו בחלק מוקדש לפונטיקה, אך כלל בה מרכיבים מהדקדוק – כך תחיליות וסיומות היוצרות מילים נכללו אצל ספיבק בחלק המוקדש להברות מוטעמות ובלתי-מוטעמות. הכרך הראשון מסתיים בפרק המוקדש למילה ולדרכים ליצירתה. הכרך השני מחולק לשלושה חלקים – החלק הראשון מוקדש לפועל, החלק השני לשמות עצם ולרוב שאר חלקי הדיבר והחלק השלישי מוקדש לתחביר וגם למילות יחס (עקב תפקידן התחבירי) ולמילות קריאה (עקב יכולתן ליצור משפטים עצמאיים). מכך נראה בבירור שסדר הצגת הדברים אצל ספיבק תואם את הסדר המקובל בספר הדקדוק של זרצקי (התקדמות ממרכיבים קצרים אל מרכיבים ארוכים; הבכורה הניתנת לפועל על פני שאר חלקי הדיבר). שוני מהותי בין ספרי הדקדוק של זרצקי וספיבק הוא התייחסות נרחבת של ספיבק לדיאלקטים, והדבר נובע בחלקו מאופיו הדידקטי של ספר הדקדוק של ספיבק שחייב אותו לקחת בחשבון תלמידים דוברי דיאלקטים שונים.

בשנת 1929 הופיע ספר דקדוק מאת פלקוביץ' שגם הוא יועד להיות ספר לימוד לציבור הרחב. [983] לכאורה גם ספרי פלקוביץ', בדומה לספרי ספיבק, היו אמורים להיות פחות חדשניים מהדקדוק של זרצקי עקב אופים הדידקטי, אך המתודות של פלקוביץ' ראויות לעיון מעמיק, בין היתר בגלל העובדה שעד פרוץ המלחמה בין גרמניה לבריה"מ הופיעו ארבע גרסאות שונות של דקדוק יידיש מאת מחבר זה אשר מהווים כרוניקה ממשית של האבולוציה של תורת הדקדוק בבריה"מ המשתקפת בשינויים בגישות מדעיות ובהנגשת החומר לקורא. בדומה לספיבק, גם פלקוביץ' לקח בחשבון דוברי דיאלקטים שונים, אך בספר (הקטן ממילא) חסר חלק שעוסק בפונטיקה. בתחילת הספר מוסברים בקצרה רק כללי כתיב. סדר הצגת הקטגוריות הדקדוקיות בספרו של פלקוביץ' יוצא דופן. פרקים העוסקים בצורות שונות של אותו

---

[981] שאפירא, "פּעשקאָווסקיס גראמאטישע סיסטעם אונ דער פּאָרמאליזם אינ דער יידישער גראמאטיק", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 166 - 167.

[982] עד שנת 1929 הופיע הכרך הראשון בשתי מהדורות והכרך השני בשלוש. כתיבתו של הכרך הראשון, העוסק ברובו בפונטיקה, הסתיימה בפברואר 1925, שנה לפני שזרצקי סיים לכתבו את הספר הדקדוק שלו, כך שהשפעתו של זרצקי על ספיבק הייתה פחות ישירה, אם כי ספיבק הכיר את הדקדוק של זרצקי מכתב-יד (שם, זז' 150 - 151). לעומת זאת, כתיבתו של הכרך השני, העוסק כולו בדקדוק, הסתיימה באוגוסט 1926 והשפעת הדקדוק של זרצקי ניכרת בו בבירור רב.

[983] העבודה על הספר הסתיימה במאי 1928.

חלק הדיבר מפוזרים וביניהם מופיעים פרקים העוסקים בחלקי דיבר אחרים או בחלקי משפט. סדר משונה זה יכול לנבוע משני שיקולים. השיקול הראשון הוא דבקותו של פלקוביץ' בעקרונות הדקדוק הפורמלי המבכר צורות על קטגוריות לוגיות. מכך נובע, למשל, הניתוק בין צורות הפועל בהווה לשם הפועל והפרטיציפ – הרי מדובר בצורות שונות לגמרי. השיקול השני הוא השיקול הפדגוגי. ההסבר בספר מזכיר החלפת רגליים בצעידה – לתלמיד מוסברת תחילה קטגוריה דקדוקית, אחר כך ההתנהגות התחבירית של קטגוריה זאת ולפעמים מתווסף גם ההסבר על השפעת התפקיד התחבירי על כללי הפיסוק. משני השיקולים האלה נובעים מיקומם של שם התואר והתווית לפני שם העצם (שהרי ביידיש שם התואר והתווית נושאים על עצמם את רוב הצורות המאפיינות את שם העצם – המין והיחסות) וההסבר על הנושא והמושא בפרק על הפועל המוטה (שהרי מיקומו ונטייתו של הפועל "מפעילים" את שם העצם מבחינה תחבירית). הרושם הנוצר מהספר הוא של דבקות מובהקת יותר בעיקרון הפורמליסטי מאשר בדקדוק של ספיבק. מכל מקום, הספר סובל מלקונות וחוסר פרופורציות ופלקוביץ' הודה בכך במבוא באומרו שמדובר בניסוי בלבד ואף בהזמנת חוקרים אחרים לשיתוף פעולה בהכנת ספר לימוד טוב יותר.

הספר זכה לביקורת חיובית מצד הבלשן הקייבאי משה מיידנסקי בהרצאותיו במכון שניתנו בפברואר-מרץ 1929 ותמציתן פורסמה ב**י"ש**.[984] המאמר והערות המערכת עליו מעידים על כך שבתקופה זאת עדיין לא היה שום קרע בסוגיית הדקדוק בין אסכולת קייב והאסכולה הפורמלית של זרצקי ותלמידיו.[985]

במאמר שפורסם בכתב-העת **ראטנבילדונג** בתחילת שנת 1930 הציע פלקוביץ' ניתוח ורוויזיה חלקית של העקרונות שיושמו בספר הדקדוק הראשון שלו.[986] כיאה לפרסום בכתב-עת פדגוגי, המאמר עסק בעיקרו בנוחות הנגשת החומר לתלמידים. פלקוביץ' יישם עד הסוף גישת העדפת התחביר כמרכז הכובד של הדקדוק והציע להמעיט עיסוק במורפולוגיה וללמוד את כל מה שאפשר מנקודת מבט תחבירית. גישה זאת עולה בקנה אחד עם גישתו של שטיף, עם תורתו הפורמליסטית של זרצקי וכמובן עם תורת הניתוח התבניתי של דה סוסיר שדרש ללמוד משמעות של כל תופעה מתוך ההקשר. כמו בספרו האחרון, גם במאמר זה המליץ פלקוביץ' ללמוד על חלקי הדיבר וחלקי המשפט השונים לא בחלקים שלמים, אלא בצעדים קטנים המשלימים בהדרגה את התמונה המלאה. הלימוד מתחיל אומנם משם העצם עקב היותו נושא של רוב המשפטים, אך עיקר העיסוק בשלבים הראשונים הוא בַּפועל, חלק דיבר שפלקוביץ',

---

[984] מיידאנסקי, "ע. פאלקאָוויטש: גראמאטיק פאר דערוואקסענע", **י"ש**, 1 (1929), זז' 59 - 64.

[985] עדויות נוספות לכך, מאוחרות יותר בשנה, הן הערכת פועלו של זרצקי בתחום הדקדוק ע"י נחום שטיף והרצנזיה של לויצקר על הדקדוק הפופולרי של זרצקי. שטיפ, "וועגן דער שפראכ-ארבעט", **י"ש**, 1 (1930), ז' 15; לויצקער, "זארעצקי – 'קורס פון יידישער שפראכ'", שם, זז' 39 - 46.

[986] פאלקאָוויטש, "צו דער מעטאָדאָלאָגיע פון גראמאטיק פאר דערוואקסענע", **ראטנבילדונג**, 1 (1930), זז' 44 - 63.

בדומה לספיבק (ולאסכולת קייב בכלל באותה התקופה!), הרבה בשבחו. גישת פלקוביץ' של למידה מתוך הקשר מביאה אותו לטענה שלימוד היחסות הוא הנושא הקשה ביותר בדקדוק יידיש (עקב בלבול ההבדלים ביניהן בשלושת המינים הדקדוקיים) ושיש ללמד מונחים כגון "פועל" או "חלקי משפט" רק בסוף הקורס.

המאמר של פלקוביץ' מנסה לפייס בין גישת הדקדוק הפורמלי להוראת הלשון ומבלי להתכוון לכך מבליט את הבעייתיות של השילוב בין שני הדברים. המדקדק הפורמליסט מנסה לנתח את הלשון תוך התעלמות מאומצת מהידע הקודם, מורשת הדקדוק הלוגי, ואף מעדיף להתרחק ככל האפשר מהמינוח המסורתי אם ע"י המצאת מינוח חדש ואם ע"י מתן הגדרות חדשות למונחים הישנים. לעומת זאת, המונחים הלוגיים של הדקדוק המסורתי אכן נוחים להוראה ושימוש בהם מקל מאוד על לימוד יחסות, לדוגמא. בניית ספר לימוד לתלמידים לפי עיקרון של שכלול הדרגתי וזיקוק הגדרות מתוך ניתוח עלול לבלבל ולהלאות את התלמיד שאולי אפילו לא יגיע לסוף הספר. יתרה מזו, גם מחבר ספר דקדוק כזה עלול לא להגיע לסוף החיבור, כפי שמדגים ספר הדקדוק של פלקוביץ' שהופיע באותה השנה שבה הופיע מאמרו הפרוגרמטי.

בשנת 1930 הוציא פלקוביץ' לאור גרסה חדשה של ספר ללימוד דקדוק יידיש למבוגרים שבו הוא ניסה ליישם את העקרונות שנוסחו במאמרו.[987] לעומת הספר הקודם זכה חומר הלימוד לעיבוד מעמיק ולהרחבה משמעותית, אך הספר שהופיע היווה רק כרך ראשון של יצירה שלמה. החומר שאמור היה להיכלל בכרך השני הופיע בשנת 1936, כאשר הגישות המדעיות המקובלות בבלשנות הסובייטית השתנו לחלוטין. החלק שהופיע הוקדש לדרכים ליצירת מילים ביידיש ולסוגים שונים של משפטים. גם ספר זה דומה לדקדוק של זרצקי הן מבחינת המבנה (היירכייה של מבנים המסודרים לפי אורכם החל ממורפמות וכלה במשפטים מורכבים) והן מבחינת הגישה הפורמליסטית המיושמת בו. כך, פלקוביץ' הביא דוגמא לשתי משמעויות של הצורה "ער" – כמילה בודדת במשמעות "הוא" וכסיומת של נומינטיב זכר של שמות תואר.[988] ייתכן כי ייעוד הספר לקהל הדיוטות הצדיק גישה פורמליסטית קיצונית עד כדי פרובוקטיביות העלולה לצרום עין לאדם בעל רקע כלשהו בדקדוק.[989] גם בהגדרות שפלקוביץ' ניסח הוא נקט בגישה פורמליסטית מובהקת – כך שם הפועל ("אינפיניטיוו") מוגדר כ"צורה הזהה לצורות הגוף ("פערזאָנפאָרמעס") הרביעית והשישית [כלומר גוף ראשון ושלישי רבים], אך אינה מתייחסת לגוף".[990] הדוגמאות המובאות מהספר מדגימות שני מאפיינים של הפורמליזם –

---

[987] המבוא לספר מתוארך ל-10 באפריל 1930.

[988] פאלקאָוויטש 1930, ז' 28. שם מובאת גם דוגמא נוספת בסגנון זה – השוואה בין המרכיב "פאר" ב"פארשריַבן" ("לרשום") ל"פאר שריַבן" "("עבור כתיבה").

[989] הוכחה לכוונה פדגוגית ומעשית של הגישה הפורמליסטית קיצונית מצויה בהנחייה לכתוב "-ים" כשמדובר בסיומת רבים ו-"-עם" כשמדובר בחלק מהשורש ("כאָכעם" – "חכם") או בסיומת יחסה ("איינעם" – "לְאֶחָד"). שם, זז' 42 - 43.

[990] שם, ז' 98.

התעלמות מהאטימולוגיה והתעלמות מהגדרות המבוססות על לוגיקה. הניסיון לבנות את הספר לפי ניתוח הצורות פחות מוצלח מאשר אצל זרצקי ובדומה לקודמו הספר סובל מלקונות רבות. כך, מרוב העיסוק בפועל הזניח פלקוביץ' את שם העצם ולא הביא בשום מקום את חלוקת השמות לפי המין הדקדוקי ולפי היחסות. ככל הנראה נדחה החומר לכרך השני, אבל הדבר אינו ברור לגמרי לא מהמבוא ולא מסדר הפרקים בחלק שהופיע.

בשנת 1929 גם זרצקי שלח את ידו בחיבור דקדוק עממי יותר. הספר, שראה אור בתמיכת המכון הפדגוגי של אוקראינה, הכיל חלקי מבוא וחלק שהוקדש לפונטיקה, אך רוב רובו של הספר עדיין עסק בדקדוק הטהור ואף זכה לביקורת בשל "עודף הדקדוק" שבו.[991] השיטה הדקדוקית שנקט זרצקי בספר הייתה עדיין השיטה הפורמליסטית שטבעה אף הובהר בספר לקורא שאינו בלשן.

בסוף שנת 1929 זכה הדקדוק של זרצקי (משנת 1926) לביקורת חיובית מאוד מצד נחום כגנוביץ', בלשן צעיר שעסק בבלשנות האוקראינית.[992] כגנוביץ' הודה בהשתייכותו שלו לאסכולה הפורמלית[993] וחלק גדול מהמאמר עוסק בהשוואת מפעלו של זרצקי לפעילותם של הפורמליסטים הרוסים. כגנוביץ' הסביר גם את דרכי התאמתה של המתודה הפורמליסטית לדקדוק של יידיש. הדקדוק של זרצקי זוכה לשבחים כאחד הטובים שהופיעו לאחרונה. מהמאמר עולה שכגנוביץ' היה עוד יותר עקבי מזרצקי בגישתו הסינכרונית – כך, הוא שלל את מושג ה"סובסטנטיביזציה"[994] עקב היעדר הבדל בהתנהגות תחבירית של שמות עצם שנוצרו מחלקי דיבר אחרים לשאר שמות העצם. עם זאת, כגנוביץ' גם הציע "פיצוי" לגישה זאת בציינו צורך להוסיף לדקדוק של זרצקי גם דקדוק היסטורי (כלומר להוסיף אליו מימד דיאכרוני). בסוף המאמר גם מובעת תקווה שהדקדוק של זרצקי הוא רק תחילת דרך.

תקופת שליטת האסכולה הפורמלית בבלשנות יידיש הסובייטית הסתיימה באמצע שנת 1930. מלבד ספר הדקדוק היסודי של זרצקי וספרי דקדוק פופולריים מאת זרצקי, פלקוביץ' וספיבק, נעשתה בתקופה זאת גם עבודה מחקר שוטפת על תופעות שונות בדקדוק יידיש. המחקרים,

---

[991] לויצקער, "זארעצקי – 'קורס פון יידישער שפּראכ'", **י"ש**, 1 (1930), ז' 46.

[992] כגנוביץ', יליד ברדיצ'ב שבדומה לזרצקי קיבל את השכלתו הבלשנית בחרקוב, עשה בתחילת שנות השלושים קריירה מהירה ומזהירה (בשנת 1934 מונה למנהל המכון לבלשנות של האקדמיה האוקראינית) עד שנרצח במהלך ה"טיהורים" בשנת 1938. בשל השתתפותו ברדיפת בלשנים אוקראינים בעלי קו לאומי היחס אליו באוקראינה של היום מסויג למדי (דוגמא לכך: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12050). ראו עליו גם Іщук О.С., Ніколаєва Н.Б. Репресований мовознавець Каганович Наум Аркадійович (1903–1937) בתוך *ВІД УКРАЇНИ ДО УРСР Матеріали Всеукраїнської наукової конференції до 80-річчя перенесення столиці радянської України до міста Києва, м. Київ, 12 грудня 2014 р.* Київ 2015, ст. 78-96. מכל מקום, נראה שהשתייכותו לאגף השמאלי של הבלשנות האוקראינית עולה בקנה אחד עם הערכה חיובית שהוא נתן לפעילותו של זרצקי.

[993] קאגאנאָוויטש, נ[אָכעמ], "וועגן א. זארעצקיס יידישע גראמאטיק", **י"ש**, 6 (1929), ז' 37.

[994] משמעות המילה היא הפיכה לשם עצם של חלק דיבר אחר, כגון שם עצם "שרײַבן" – "כתיבה" שנוצר משם הפעולה "שרײַבן" – "לכתוב".

שרובם עסקו בלשונם של הקלאסיקונים, נשאו אופי נורמטיביסטי ומסיבה זאת זכו להתייחסות בפרק המוקדש לתורת הסגנון. מחקרים אחדים נעשו ע"י זרצקי, אך פורסמו בביטאון של אסכולת קייב. חשוב לציין שבשנות העשרים שטיף לא רק נתן את ברכתו לפעילות האסכולה הפורמליסטית, אלא שכלל עיסוקו האינטנסיבי בתחביר תאם את מגמתה של אסכולה זאת.

מלבד לשון הקלאסיקונים נעשו ניסיונות לארגן גם עבודת שדה בתחום. לעיל כבר הוזכר מבצע משלוח שאלונים על המין הדקדוקי שארגן המכון בקייב.[995] בנוסף לכך, פרסם זרצקי בשנת 1928 בכתב-העת הקייבאי תכנית למחקר שדה בלשני שיוכל להתבצע באמצעות מורים ותלמידים בבתי-ספר ביידיש.[996] התכנית כללה עשרים נושאים ובהם בעיקר נושאים מילוניים, מורפולוגיים ותחביריים. מבחר הנושאים שונה מאוד מהנושאים המסורתיים של הדיאלקטולוגיה של יידיש, גם עקב דגש על שינויים בשפה שחלו אחרי המהפכה וגם עקב היעדר סוגיות פונולוגיות. הרשימה מעידה גם על כך שזרצקי ביקש לבדוק נושאים שעל גבול הסינכרוניה והדיאכרוניה, כלומר סוגיות שבהן השינוי התרחש מול עיניו ממש, כמו גם סוגיות שעל גבול הדקדוק והמילון (שימוש בסיומות ליצירת מילים חדשות; שינוי משמעות של מילים עם סיומות (כגון "בענקל" – "שרפרף" ולא "ספסל קטן").

בכל מקרה, למרות שיתוף הפעולה בין זרצקי המוסקבאי למכון בקייב, נראה שבחלוקת העבודה שנוצרה בין שני המרכזים, העבודה בתחום הדקדוק הפכה לנחלת מוסקבה ועל כך מעידים גם הרכב הקבצים הבלשניים שהופיעו במוסקבה וגם הדיווחים על הפעילות הבלשנית במוסקבה שהופיעו בכתבי-העת השונים.[997]

תמימות הדעים בין מוסקבה לקייב הופרה באמצע שנת 1930. כפי שכבר הוזכר, נשא שטיף בתחילת יוני 1930 הרצאה ארוכה במכון בקייב שפורסמה ב**י"ש** תחת הכותר "שפראכ-קולטור".[998] המאמר נכתב בעקבות התייעצות מתודית במשרד החינוך של אוקראינה בחרקוב בסוף אפריל של אותה השנה שבה דובר על תכנית הלימודים בלשון. שטיף מתח ביקורת חריפה על דרך הוראת הלשון בבית-הספר המסתכמת לדבריו בהוראת דקדוק בלבד. הוא יצר הנגדה בין תורת הדקדוק ותורת הסגנון ופסל כמעט לגמרי את הדקדוק כנושא ללימוד בבית-הספר. אחת ההאשמות של שטיף נגד הדקדוק היא אי-השיפוטיות שבו או לחילופין, שיפוטיות שמרנית במקרה של ספרי הדקדוק הישנים. שטיף הציע להשאיר מהנושאים הדקדוקיים לימוד

---

[995] ראו סעיף 3.3.1.

[996] זארעצקי, "וואָס קען מען טון אף די ערטער פאר יידישער שפראך-ארבעט?" **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 57 - 64.

[997] על התקופה הפורמליסטית ראו: "א יאָר ארבעט פון דער געזעלשאפט פאר שטודירן די יידישע שפראך, ליטעראטור און געשיכטע", **וויסנשאפטלעכע יאָרביכער** (1929), ז' 253; זארעצקי, "באריכט פונ דער שפראכ-סעקציע בא דער יידישער וויסנשאפטלעכער געזעלשאפט אינ מאָסקווע", **י"ש**, 4 - 5 (1929), זז' 67 - 68; זארעצקי, "באריכט פונ דער שפראכ-סעקציע בא דער וויסנשאפטלעכער געזעלשאפט (מאָסקווע)", **י"ש** 6 (1930), זז' 45 - 46.

[998] **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 1 - 10.

שיטות מיון והגדרות בסיסיות בלבד. מגמתו הכללית של שטיף היא, אפוא, יישומיות, שימושיות והעברת הדגש מבלשנות דסקריפטיבית לפרסקריפטיבית ומגמה זאת מבטאת, כצפוי, את המגמה הכללית של תקופת "התמורה הגדולה". בנוסף, הציע שטיף ללמד יותר על המהות החברתית של הלשון, כגון ריבוד חברתי המתבטא בשכבותיה השונות. במאמר אין אזכור מפורש של האסכולה הפורמלית, אך ראשית, נאמר בו שלימוד הלשון בבית-הספר נגוע בפורמליזם ושנית, שהדקדוק הפורמלי היה הַדקדוק של התקופה בבריה"מ.

בניגוד לכמה דוגמאות של מפנים חדים במדיניות הלשונית הסובייטית שחלו בעקבות "רמזים" עבים ביותר לשינויי מדיניות שניתנו בעיתונות המרכזית, לא הצלחתי לאתר במקרה זה "יריית פתיחה" של מסע נגד האסכולה הפורמלית. עיתוי השיחה עם שטיף במשרד החינוך והרצאתו במכון תואמים שלב מכריע בעלייתו של ניקולאי מאר.[999] במרץ 1930 נבחר מאר לסגן נשיא האקדמיה למדעים של בריה"מ ובוועידת המפלגה ה-16 בסוף יוני 1930 זכה לייצג את הקהילה המדעית ולשאת נאום פומבי ולהיפגש עם סטלין. אך האסכולה הפורמלית הייתה יעד משני בלבד בהתקפות של מאר. גם היעדר אזכור מפורש של זרצקי והאסכולה הפורמלית במאמר של שטיף מעיד על כך שבשלב זה לא היה מדובר במסע הכפשה נגד האסכולה. אעיז לומר שבמידה מסוימת היה מדובר בוויכוח "לשם שמים" שנבע מקשיים אמיתיים שבהם נתקלו מורים ללשון (כנראה לא רק בבתי-הספר ביידיש) – בזנוסיק דיבר בסקירתו ההיסטורית על כך שהמרד נגד הפורמליזם החל מבית-הספר.[1000] יתרה מזו, כערעור משמעותי ראשון על שליטת הפורמלזים בדקדוק הסובייטי יכול להיחשב פרסום מאמר המוקדש לחלקי דיבר מאת הבלשן הרוסי לב שצ'רבה (Лев Владимирович Щерба, 1880 - 1944) בשנת 1928.[1001]

המאמר של שטיף גרם לוויכוח בגיליון הבא של **י"ש**. דובין הקייבאי[1002] ופלקוביץ' המוסקבאי[1003] יצאו להגנת שמו הטוב של הדקדוק כמקצוע לימוד ושטיף פרסם מאמר תשובה ארוך על מאמרי העמדה שלהם.[1004] חשוב להדגיש עוד פעם שבניגוד לוויכוחים רבים של התקופה, הצדדים שמרו על איפוק ונימה מכבדת ולא "שרפו גשרים". כך, פלקוביץ' ציין לטובה את פועלם של זרצקי ושטיף למען חקר הדקדוק, אך גם ציין שאין לכך משמעות רבה להוראת לשון בבית-ספר,[1005] ושטיף הגדיר את הדקדוק של זרצקי כדקדוק יידיש הראשון, כי הספרים שיצאו עד אז אינם ראויים לשם זה.[1006] שטיף גם כינה את פשקובסקי "גדול המדקדקים

---

[999] על תורתו הפסאודו-מדעית ברובה של מאר ידובר בהרחבה בתת-פרק 7.2.
[1000] בעזנאָסיק, "ייִדיש-גראמאטישע ארבעט פארן סאָוועטישן פּערייאָד", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, ז' 96.
[1001] Берёзин 1981, стр. 263. שם המאמר הוא:"О частях речи в русском языке" . המאמר נושא אופי מדעי טהור ואינו מגייס לטובתו נימוקים אידיאולוגיים או פוליטיים.
[1002] דאָבין, "גראמאטיק אונ סטיליסטיק אינ דער ארבעטשול", **י"ש**, 4 - 5 (1930), זז' 29 - 42.
[1003] פאלקאָוויטש, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטיק", שם, זז' 41 - 50.
[1004] שטיפ, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטישע קולטור", שם, זז' 51 - 68. המאמר נכתב בדצמבר 1930.
[1005] פאלקאָוויטש, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטיק", שם, ז' 50.
[1006] שטיפ, "שפראכ-קולטור אונ גראמאטישע קולטור", שם, ז' 52.

הרוסים". אם כך, אפשר להסכים עם הקביעה של בזנוסיק שההתנגדות בבלשנות יידיש לפורמליזם הפכה לשלילת הדקדוק בכלל עקב שליטתה הבלעדית כמעט של אסכולה זו בדקדוק באותה התקופה.[1007]

הביקורת הארסית ביותר בוועידה הלשונית שהתקיימה בקייב בפברואר 1931 הופנתה ליידישיזם בחו"ל ולביטויי יידישיזם בבריה"מ ואילו הפורמליזם של זרצקי זכה לגינוי רופף למדי. יתרה מזאת, ליברברג שיבח את זרצקי על הישגיו בתחום הדקדוק[1008] תוך הנגדת ספרו לספר הדקדוק של רייזן הנגוע ב"לקטנות אידיאליסטית".[1009] מוסדות המחקר במוסקבה גם צוינו לטובה בהחלטות הוועידה בשל עיסוקם בעניינים אקטואליים.[1010] הערת מערכת ציינה שלאחרונה התנער זרצקי מהמתודה הפורמלית והתחיל לתקן את דרכיו.[1011] בוועידה הוחלט על בחינה מחדש של הנחות היסוד של הדקדוק הפורמלי ועל יצירת דקדוק מדעי חדש.[1012]

באותה שנה פרסם זרצקי מאמר בכתב-העת הפדגוגי **ראטנבילדונג** ובו ביקר בצורה מעמיקה ומנומקת הנחות יסוד של המתודה הפורמלית.[1013] בין הנקודות החלשות של הדקדוק הפורמלי מנה זרצקי בין היתר את התעלמותו מהפן ההיסטורי ואי-נוחותו למשתמש ובמיוחד לתלמיד בבית-ספר. טענה מעניינת במיוחד היא הטענה על כך שגישת הדקדוק הפורמלי אל כל שפה כמערכת בפני עצמה גורמת להיעדר אחידות קיצוני במיון והגדרות, הרי, למשל, הגדרת הפועל המבוססת על צורותיו תהיה שונה מאוד בין יידיש לרוסית. זרצקי טען שגישה כזאת מובילה ליצירת דקדוק מוגבל לאומית.[1014] למעשה זרצקי הודה בתרומתו במישור הדקדוקי לאמנציפציה של יידיש, אך דן תרומה זאת לכף חובה. הביקורת הנמתחת על הדקדוק הפורמלי אינה מטהרת את שמו של הדקדוק הלוגי הישן שגם אותו זרצקי פסל כבעבר. כאלטרנטיבה הוא הציע "דקדוק פונקציונלי". בשלב זה נמצאה המתודולוגיה של הדקדוק החדש עדיין בשלבי גיבוש ראשוניים, אך כבסיס לדקדוק זה הציע זרצקי את החלק השני בספר הדקדוק שלו, שבו ניתן ניתוח הצורות בכיוון ההפוך, כלומר מהמשמעות אל הצורה. המאמר לווה בהערת מערכת שבה דובר על הדקדוק הפורמלי בצורה חריפה יותר מהביקורת של זרצקי עצמו.

לבטיו של זרצקי לגבי המשך הדרך של המחקר הדקדוקי מצאו את ביטוים גם בתכנית החדשה למחקר השדה הבלשני שהוא הציע בשנת 1931.[1015] כפי שמעידה כותרת המאמר "חִקרו את

1007 בעזנאָסיק, "יידיש-גראמאטישע ארבעט פארן סאָוועטישן פעריאָד", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932**,** ז' 97.
1008 ליבערבערג, "פאר פארטייישקייט אינ דער יידישער וויסנשאפט-ארבעט", **י"ש**, 6 (1930), ז' 4.
1009 שם, זז' 11 - 12.
1010 "רעזאָליוציעס פון דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיעוו", שם, זז' 19 - 20.
1011 ליבערבערג, "פאר פארטייישקייט אינ דער יידישער וויסנשאפט-ארבעט", שם, ז' 5.
1012 "רעזאָליוציעס פון דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיעוו", שם, ז' 21.
1013 זארעצקי, "קעגן פאָרמאלער גראמאטיק", **ראטנבילדונג**, 7 - 8 (1931), זז' 47 - 57.
1014 שם, ז' 54.
1015 זארעצקי, "דערלערנט די סאָציאלע דיפערענציאציע אינ יידיש", **אש"פ**, 1 - 2 (1931), זז' 69 - 80.

הריבוד החברתי ביידיש" הדגש במחקר זז יותר לכיוון חקר הריבוד החברתי והפן העכשווי של הלשון הודגש ביתר שאת. בניגוד לתכנית משנת 1928[1016] כללה התכנית החדשה מחקר לקסיקולוגי בלבד והמליצה למורים ולפעילי תרבות מקומיים על ציון תופעות דקדוקיות בשלב זה רק כבדרך אגב.[1017]

השנים 1931 - 1932 היוו נקודת שיא בשלילת הבלשנות הפורמלית. מגמת ההקצנה שמאלה בשיח הציבורי הגיעה בתקופה זאת לקצה ובו-זמנית מלמעלה נשלח רמז ברור לעצירתה. סתירות התקופה מצאו את ביטוין באמיבוולטניות של הביקורת על האסכולה הפורמלית. ביקורת זאת הרבתה להשתמש בנימוקים תועלתניים ששירתו כביכול את המגמה האנטי-אינטלקטואלית של השמאל הקיצוני, אך למעשה סללה דרך לבחינה מחדש של התחום בכיוון שמרני יותר.

מאמר שפורסם בגיליון היחיד של **אש"פ** המתוארך לשנת 1931 (אשר למעשה הופיע בתחילת 1932) מהווה עדות מיוחדת במינה לשיח התוקפני והמתלהם של התקופה המזכיר בתוכן ובסגנון את "מהפכת התרבות" הסינית שנות דור מאוחר יותר. המאמר מהווה לכאורה ביקורת על ספר לימוד ללשון עבור בית-ספר,[1018] אך למעשה מדובר בהתקפה שלוחת רסן על הדקדוק כמקצוע לימוד בכלל. כותב המאמר, אי' שטולמן,[1019] תיאר מעין מרד של סטודנטים ליידיש במוסקבה שפרץ בסוף שנת 1930 וכוון נגד המורים זרצקי ופלקוביץ' וגישתם בהוראה ובמחקר. שטולמן אף לקח את הגישה שהביע כמה חודשים מוקדם יותר שטיף, צעד רחוק יותר ודרש לפסול את הדקדוק כמקצוע לימוד לא רק בבתי-ספר, אלא גם במחלקות פילולוגיות של המוסדות להשכלה גבוהה. אליבא דשטולמן הדקדוק הוא תחום מדעי מופשט וחסר תכלית שאין מקומו במוסדות לימוד. שטולמן פסל את ספר הלימוד של כַּהַן המינסקאי בגין דבקותו בשיטת זרצקי. הוא גידף את הפורמליזם, אך פסל מכל וכל גם את הדקדוק הישן. כאלטרנטיבה הוצע חקר הסגנון של לשון פרולטרית – עמדה המהווה למעשה גם היא הקצנה של עמדת שטיף שביכר את תורת הסגנון על פני הדקדוק. אך בניגוד לנימה העניינית והמכבדת של שטיף, שטולמן הרבה בגידופים והאשמות נגד "אבות המחשבה הדקדוקית", זרצקי ופלקוביץ', שעם "חטאיהם" נמנים כביכול גם חוסר עניין בפוליטיקה והכשלת קבלת החלטה "נכונה" בוועידה הלשונית בקייב.

[1016] ראו הערה 996.

[1017] שם, ז' 76.

[1018] שטולמאנ, אי, "אקאדעמיזם פונעם ערגסטן סאָרט – כ. קאהאנ, 'שפּראכקענטעניש'", שם, זז' 79 - 88. ראו גם את טיוטת המאמר בארכיון ייוואָ: (RG 3) Box 66, Folder 3358
https://digipres.cjh.org/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2557877

[1019] לא הצלחתי למצוא עליו מידע, אך מהנסיבות המתוארות במאמר אפשר להסיק כי היה סטודנט במחלקה ליידיש במוסקבה.

שלילת הפורמליזם הייתה לאחד הנושאים המרכזיים של "כנס הרוויזיה" שהתקיים במכון בקייב ביוני 1932. לפעילותו של זרצקי הוקדשה ישיבה מיוחדת, אך משום מה סיכום של הישיבה הזאת חסר בגיליון **אש"פ** המוקדש לכנס. בכל מקרה, כל שאר הדוברים שמאמריהם מופיעים בגיליון הזכירו לגנאי דביקות בפורמליזם של עצמם או של עמיתיהם.

שטיף גינה את האסכולה הפורמלית בשל עקרותה מבחינת התכנון הלשוני והודה שלא מתח מספיק ביקורת על זרצקי עקב חוסר ההכשרה הבלשנית שלו עצמו ויראת הכבוד כלפי עמיתו המדקדק.[1020] זאת הייתה גם הסיבה ששטיף לא כתב בעצמו ביקורת על הדקדוק של זרצקי והעביר את המשימה לידי כגנוביץ'.

ספיבק, כנציג המובהק של האסכולה הפורמלית בין בלשני היידיש של קייב, הרחיב את הביקורת על האסכולה וגינה אף הוא את הניטרליות של הפורמליזם בסוגיות מדיניות לשונית הנובעת ממגמתה האובייקטיביסטית של האסכולה.[1021] ספיבק, כפי שהיה מקובל בכינוסים מסוג זה, הכה על חטא והודה שדבק בעקרונות פורמליסטיים החל מספרי הלימוד הראשונים שלו שהופיעו באמצע שנות העשרים.[1022]

צוות הביקורת על שטיף אומנם תמך בטענתו על עדיפות תורת הסגנון על הדקדוק בבית-הספר, אך ציין שבשלילה המוחלטת של הדקדוק הפורמלי לא הציע שטיף אלטרנטיבה ונסוג למעשה אל הדקדוק הלוגי הישן.[1023] שטיף, מצדו, תקף את ראש צוות הביקורת מיידנסקי ביחד עם זרצקי והאשים אותם בנקיטת גישה אינטלקטואליסטית מדי והפרזה בחשיבות הדקדוק ואף הוסיף שהתקפתו הקודמת על הדקדוק לא הייתה מספיק תקיפה.[1024]

החלטת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של בריה"מ מ-25 באוגוסט 1932 על תכניות הלימוד בבתי-ספר יסודיים ותיכוניים[1025] שמה קץ לוויכוח על הוראת הדקדוק בבתי-הספר. בסעיף 2в מוזכר הצורך להשתמש בהוראה ב"חומר (הקשור ל)בנייה הסוציאליסטית", מושג שכבר הוזכר ע"י מבקרי זרצקי (למשל, שטולמן). האסכולה הפורמלית לא הוזכרה

[1020] שטיף, "רעוויזיע", **אש"פ**, 4 (1932), זז' 15 - 18.

[1021] ספיוואק, "וועגן בוכ 'שפראכקולטור' אונ וועגן אייניקע מײַנע פּריִערדיקע ארבעטן", שם, זז' 20 - 22.

[1022] שם, ז' 20; "שלוס-וואָרט", ז' 54. ראו גם מסקנות צוות הביקורת על ספיבק: שטיף, יאָפע, ש., ראבינאָוויטש, מ., "וועגן ספיוואקס 'שפראכקולטור'", שם, זז' 41 - 42. במאמר ביקורת על ספרי לימוד בבתי-ספר שהופיע אף הוא בשנת 1932 דרש ספיבק "למחוק כל שריד של הגישה הפורמלית" מספרי הלימוד – ספיוואק, "די נײַע לערנ-ליטעראטור אפ שפראכ", **אש"פ**, 2 - 3 (1932), ז' 41.

[1023] מײַדאנסקי, הורוויצ, מ., לערנער, "וועגן כ. שטיפס ארבעטן: 'יידישע סטיליסטיק', 'שפראכקולטור', 'רעוויזיע'", שם, זז' 44, 50.

[1024] שטיף, "מײַנ ענטפער", שם, זז' 57 - 62. המאמר נכתב בנובמבר 1932, כחמישה חודשים אחרי הכנס. מכך אפשר להסיק שהמגמה ה"שמאלנית" מעיקרה של שלילת גישות מחקר אובייקטיביסטיות עדיין הלכה והתחזקה, או לפחות זאת הייתה הרגשה של שטיף עצמו.

[1025] Постановление ЦК ВКП(б) от 25.VIII.1932 г. "Об учебных программах и режиме в начальной и средней школе" – https://istmat.org/node/57330

בהחלטה בכלל, אך הפרשנות שניתנה להחלטה ע"י מערכת **אש"פ**[1026] הוקיעה במפורש את הדקדוק הפורמלי כ"אנטי-מרקסיסטי" ו"אנטי-מדעי"! עם זאת, צוין ששיטה חדשה בינתיים איננה. הפתרון לבעיית הוראת החומר הדקדוקי תואר בקווים כלליים מאוד הרומזים לפתרון "היסטוריוסופי" ברוח תורת מאר – על התלמידים ללמוד על הופעת חלקי דיבר כתהליך היסטורי משוער.

ההודעה על ההחלטה הופיעה בגיליון האחרון של **אש"פ** לשנת 1932 שהיה גם האחרון במתכונת של כתב-עת פופולרי ודק יחסית. הגיליון הבא של כתב-העת הופיע כבר אחרי מותו של שטיף, אך ההחלטה על המתכונת החדשה התקבלה עוד בימי חייו.[1027] אעיז להציע השערה על קיום קשר בין עצירת הופעת כתב-העת לפרשת הוראת הדקדוק בבתי-הספר ששטיף היה מעורב בה. בסעיף 2ג של ההחלטה הנזכרת של ועד המפלגה מודגש צורך בתרגול ניתוח דקדוקי בבתי-הספר. שטיף לא הזכיר את הסעיף הזה במאומה ופירש את ההחלטה לטובתו, למרות שמשמעותה הייתה בעצם שלילת עמדתו בעניין הדקדוק! סביר להניח שתתרנותו של שטיף בהבנת רמזים גרמה לזעם במשרד החינוך של אוקראינה שהביא לסגירה זמנית של כתב-העת. גם אם אין סיבה להניח שמותו של שטיף היה קשור לעוגמת נפש מכל העניין, ייתכן שהמוות חסך ממנו הדחה מתפקיד או נקיטת אמצעים חריפים אחרים. הוכחה נוספת לכך היא גניזת התכניות להנצחת שמו שהוצעו במכון מיד אחרי מותו[1028] כמו גם גל ביקורת עליו בגיליונות הראשונים של **אש"פ** במתכונתו החדשה.

בגיליון האחרון של **אש"פ** לשנת 1932 ראויים לציון שני פרסומים נוספים הנוגעים (או בעצם אינם נוגעים) לעניין הדקדוק הפורמלי. במאמר של ספיבק על המאבק ב"חזית הבלשנות" אין אזכור ולו במילה אחת של הפורמליזם בבלשנות יידיש. יתרה מזו, מוזכרים בו הישגי בלשנות יידיש הסובייטית בתחום הדקדוק.[1029] הדבר יכול להעיד גם על שוך הסערה האנטי-פורמליסטית וגם על חושיו של ספיבק, החדים מאלה של שטיף, בהבנת משמעויות של החלטות מפלגה. בדיווח על הפעילות הבלשנית במוסקבה בשנת 1932[1030] מוזכר מופע של "ביקורת עצמית" של זרצקי בעקבות המכתב של סטלין (שוב, כמו במקרה של המכון בקייב, באיחור של חצי שנה לפחות!). כמו-כן, מדווח על כך שהוכן לדפוס קובץ מדעי "מפורמליזם אל בלשנות-מרקסיסטית-לניניסטית". הקובץ לא הופיע ויש בכך עדות נוספת על סיום המסע האידיאולוגי נגד הפורמליזם.

[1026] "די באשטימונג פונעם צ. ק. וועגן דער אָנפאנג- אונ מיטלשול", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), זז' 1 - 6.
[1027] ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 55, Folder 3237 – https://digitalassets.yivo.org/RG%203/F3201-3300/ya-rg3-f3237.pdf.
[1028] שם, עמ' 2 - 3.
[1029] ספיוואק, "וועגן דעם קאמפ אפן לינגוויסטישן פראָנט", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), ז' 23.
[1030] זארעצקי, "די יידישע לינגוויסטישע ארבעט אין מאָסקווע אין 1932", שם, ז' 111.

באותה השנה חיוותה גם אסכולת מינסק את דעתה על מצב המחקר של דקדוק יידיש בבריה"מ. כוונתי למאמר של בזנוסיק שכבר הוזכר לעיל.[1031] המאמר נכתב ברמה מקצועית גבוהה ובנימה עניינית ושקולה – מצב חריג באסכולת מינסק באותה התקופה. בזנוסיק אומנם מתח ביקורת על זרצקי, אך במקביל הכיר בזכויותיו הרבות בתחום, בעת שביקורתו על שטיף חריפה הרבה יותר. הנטייה לפסול את הדקדוק כנושא ללימוד בבתי-הספר שמצאה את ביטויה אצל שטיף וספיבק והגיעה לשיאה אצל שטולמן, הביאה, לדעת בזנוסיק, לניתוק בין התיאוריה לפרקטיקה. יתרה מזו, גם את זרצקי האשים בזנוסיק באמפיריזם שגרם כביכול לכל סטיותיו וסתירותיו. דברים אלה תואמים את רוח תקופת האמצע (שנות השלושים המוקדמות) של בלשנות יידיש הסובייטית שבה הודגש הצורך לחמש את המדע הסובייטי בכלים תיאורטיים ומתודיים. בדברו על המצב הרצוי הדגיש בזנוסיק את הצורך בהוספת מימד דיאכרוני לדקדוק, המליץ על אימוץ קריטריון חברתי בניתוח התפתחות השפה וקרא להתמקד במיוחד בתולדות השפה במאות התשע-עשרה והעשרים. בכך ניכרת רוחה של מינסק. בניגוד לאסכולת מאר שביקשה לשחזר כביכול תהליכים קדומים בהתפתחות הלשון, ביקש בזנוסיק להדגיש את הפן המודרני והעכשווי והפן המעמדי והמהפכני בתולדות השפה. נימת מאמרו של בזנוסיק ועצם פרסומו בקובץ מינסקאי מעידים על כך שרמתם המקצועית הגבוהה לא רק של זרצקי עצמו, אלא גם של תלמידיו המדקדקים אילצה את ממסד יידיש הסובייטי לסגת מסגנון מתלהם ולתת למקצוענים לעשות את עבודתם ולנהל ביניהם ויכוחים עניינים ופורים. התקפה חריפה מדי על מדקדקים ופסילתם להמשך העבודה בשל "חטאיהם" האידיאולוגיים עלולה הייתה לעצור לגמרי את התפתחות התחום. אין ספק שעקיבא בזנוסיק היה נכס רב ערך לאסכולת מינסק ולו היה נשאר בתחום בלשנות יידיש, הייתה אסכולה זאת מותירה בו חותם עמוק ומשמעותי יותר.[1032]

ירידת קרנו של הפורמליזם בתחילת שנות השלושים גרמה לכאורה לקיפאון בפעילות הדקדוקית בבריה"מ. אך סביר להניח שבמוסקבה המשיכו זרצקי ופלקוביץ' לעסוק בנושא. הנחה זאת נובעת הן מתחום ההתעניינות המדעית של שני החוקרים, הן מהחופש האקדמי

[1031] בעזנאָסיק, "ייִדיש-גראמאטישע ארבעט פארן סאָוועטישן פעריאָד", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932.
התייחסויות נוספות של אסכולת מינסק אל הפורמליזם של זרצקי מצויה במאמר של הולמשטוק באותו הקובץ: האָלמשטאָק, "פופצן יאָר אָקטיאבער-רעוואָליוציע און דער ייִדישער שפראכפראָנט (אייניקע סאכאקלען)", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 72 - 73; אגורסקי, שמועל, "דער קאמפ קעגן נאציאָנאליזם אפּן שפּראכ-פראָנט", **ל"ז**, 2 (1934), זז' 17 - 18. המאמרים כתובים בנימה חריפה יותר מהמאמר של בזנוסיק.

[1032] תכנית העבודה של המחלקה הבלשנית של המכון במינסק לשנת 1932 מראה שבזנוסיק הועסק דווקא בתחום המינוח והלקסיקולוגיה ואילו בעיניי הדקדוק (מכותרי הנושאים אפשר להסיק כי העיסוק היה מנקודת מבט נורמטיביסטית) עסק הולמשטוק. ייתכן כי הדבר מוכיח שבזנוסיק היה חזק גם בתחום הלקסיקולוגיה וייתכן שלהולמשטוק עצמו היו שאיפות בתחום הדקדוק והוא הדיר את בזנוסיק מהתחום. ראו: "אין סעקטאָר: שפּראך-קאָמיסיע", **אוו"פ**, 1 - 2 (1932), ז' 155.

היחסי של חוקרי מוסקבה והן מהופעה מחודשת של נושא הדקדוק על במת בלשנות יידיש הסובייטית בשנת 1934.

אחרי מות נחום שטיף הופיעה ב**אש"פ** סדרת מאמרים שבהן נמתחה ביקורת על מורשתו. עם מאמרים אלה נמנה מאמרו של המדקדק הקייבאי משה מיידנסקי שפסל בצורה חריפה למדי את עמדת שטיף ביחס להוראת הדקדוק בבית-הספר.[1033] בכך נפתח דף חדש בשיתוף פעולה בין בלשני מוסקבה ובלשני קייב בתחום הדקדוק.

שיתוף פעולה כזה התממש בפעילות המדור הדקדוקי-מתודי בוועידה הלשונית בקייב במאי 1934. זרצקי נשא בוועידה הרצאה בעלת אופי בלשני טהור ואילו פלקוביץ' המוסקבאי ומיידנסקי ולויצקר מקייב עסקו בהתוויית מדיניות חדשה בעניין הוראת הדקדוק בבתי-הספר.

לויצקרציין במפורש את החלטת ועד המפלגה מה-25 באוגוסט 1932 כנקודה שבה הושב כבודו של הדקדוק בבית-הספר והושם קץ להתקפות מצד שולליו של תחום זה. [1034] בסוף המאמר המליץ לויצקר אף להגביר את לימוד הדקדוק במערכת החינוך.

ברוח זו התבטא גם מיידנסקי שכינה את המזלזלים בדקדוק "חולמים באספמיא שמאלנים" ("לינקאטשישע פּראָזשעקטאָרן") והזכיר החלטה נוספת של ועד המפלגה (מה-12 בפברואר 1933) שהביאה להאחדה של ספרי הלימוד בבריה"מ. [1035]

דווקא נימתו של פלקוביץ' כלפי היריבים המנוצחים הייתה רגועה יותר ונראה שיש בכך הוכחה נוספת לעצמאות היחסית של אסכולת מוסקבה מדרישות הממסד. [1036]

ההרצאה המרכזית בישיבת המדור הדקדוקי-מתודי הייתה של זרצקי שבה הוא שטח בפני הקהל את משנתו הדקדוקית המעודכנת שהחלה להתגבש מתחילת שנות השלושים.[1037] דבריו התקבלו ע"י הממסד ונראה שהייתה זאת מעין הכרזה רשמית על סיום הסכסוך סביב הפורמליזם.[1038]

זרצקי הגדיר את התחביר כתורת המבנה של הדיבור המנוגדת ללקסיקולוגיה כתורת התוכן. למעשה התחביר לפי זרצקי הוא דקדוק למעט הפונטיקה והלקסיקולוגיה (על כך יפורט

[1033] מײַדאנסקי, "פּראָבלעמעס פון שפּראַכ-אונטערריכט אינ כ' שטיפס ארבעטן", **אש"פ**, 2, 1934, זז' 39 - 67.
[1034] לויצקער, "וועגן דעם צושטאנד פונעם שפּראַכ-לימעד אינ שול", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 202 - 229.
[1035] מײַדאנסקי, "וועגן די לערנביכער אפ יידיש", שם, זז' 230 - 248.
[1036] פאלקאָוויטש, "יידיש אינ שול", שם, זז' 192 - 201.
[1037] זארעצקי, "וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש", שם, זז' 170 - 191; ניסוח מעודכן יותר (נומבמבר 1934) של אותה המשנה – זארעצקי, "ווי דארף געבויט זײַן א יידישע גראמאטיק", **אוו"פ**, 7 - 8 (1935), זז' 106 - 128.
[1038] "כראָניק", שם, ז' 278.

בהמשך). לצורך הגדרה ברורה יותר של שיטתו תקף זרצקי את הגישות שמהן ביקש להתנער – את הפורמליזם המנתק את הצורה מהתוכן, את הדקדוק הלוגי המסורתי המנתק את התוכן מהצורה ואת שוללי הפורמליזם "משמאל" המבלבלים בין תוכן מבני לתוכן סמנטי ועקב כך שוללים תוכן דקדוקי ממשפטים אבסורדיים או כוזבים.[1039] זרצקי הכריז על תכניתו להוציא לאור ספר העוסק בתחביר של יידיש הסובייטית.[1040] בין החידושים של ספר הדקדוק החדש מנה זרצקי את העקרונות הבאים: התייחסות גם לדיאכרוניה; התייחסות לריבוד חברתי בתוך השפה; פחות תשומת לב לקלאסיקונים ויותר למבנים בלשון החיה, אך באותה העת גם מתן תשומת לב לשפה הספרותית ולא רק למדוברת; רתימת התחביר למשימות פרקטיות של לימוד כללי כתיב ופיסוק; חקר סטיות וטעויות בתחביר. טענות נוספות של זרצקי היו שאין לצפות שלדקדוק כזה יהיה מבנה פשוט כמו לדקדוק לוגיציסטי או פורמליסטי טהור; עם זאת, אימוץ הדיאכרוניה אינו בהכרח הופך את הדקדוק לדקדוק היסטורי שבו ההיסטוריה מהווה מטרה בפני עצמה, אלא הדיאכרוניה תשמש לגילוי מגמות בלשון המבשרות מצב עתידי או לחלופין (במקרה של יוצאים מן הכלל), לגילוי שרידים של מצב קדום; במצב אידיאלי הדקדוק צריך להגדיר את מקומה של יידיש בין השפות מבחינה טיפולוגית.[1041]

מהדברים האחרונים נראה שלמרות נסיגתו מתורת הפורמליזם זרצקי עדיין נשאר "מדקדק טהור" בעל גישה מתמטית ואנליטית שעבורו דקדוק היסטורי היה משני וכפוף לסדר היום של בלשנות טיפולוגית. יש מקום לשער שגישתו המדעית של זרצקי לא התאימה במלואה לסדר היום החדש של הבלשנות הסובייטית שהחלה לשאת אופי לאומי ואף שמרני יותר ודרשה יצירה של ספרי דקדוק שיתאימו לקהל הרחב ובה בעת יבטאו מוטיבים לאומיים לפי הנוסחה "לאומי לפי התוכן, סוציאליסטי לפי הצורה".

כאמור, בשנת 1936 הופיעה מהדורה חדשה של ספר ללימוד הדקדוק לציבור הרחב מאת פלקוביץ'.[1042] מבחינות רבות ספר זה דמה לקודמיו – גם הוא היווה לכאורה כרך ראשון של חיבור כולל; גם בו תפסו תרגילים חלק ניכר, ואף ניכר יותר מאשר בקודמיו; מבנהו היה לקוי ומבולבל משהו עקב הסתירה בין גישתו המחקרית של המחבר לבין צרכי ההוראה. למרות ההתנערות מהפורמליזם סימני הגישה הפורמלית עדיין ניכרים בספר. החלק המוקדש לפונטיקה קצר ולא מפותח. למרות שניתוח המשפטים המורכבים נדחה לכרך השני שלא הופיע, הדיקטטורה של התחביר נותנת את אותותיה בספר. הסברים על טיבו של המשפט

[1039] לפי זרצקי, רעיונות אלה הועלו בעל פה ע"י גורביץ' ופלקוביץ' בוויכוחים במוסקבה.

[1040] המכון במינסק הכריז בהערת מערכת למאמר של זרצקי כי בכוונת המחבר להוציא לאור במינסק דקדוק מדעי. לא ברור על מי מוטלת האחריות על הודעה נמהרת זאת, אך לא הייתה זאת פעם ראשונה שבמינסק הצהירו על דברים שלא מומשו.

[1041] זארעצקי, "ווי דארף געבויט זײַן א יידישע גראמאטיק", **אוו"פ**, 7 - 8 (1935), זז' 121 - 123.

[1042] פאלקאָוויטש 1936.

ותכונותיו מקדימים את הספר וחותמים אותו והסבר על חלקי המשפט פותח את הפרק העיקרי של הספר המוקדש לחלקי הדיבר.[1043] מבנה הספר דומה יותר לספרי דקדוק קלאסיים מאשר ספרי הדקדוק ביידיש שראו אור בבריה"מ בשנים הקודמות ורובו מוקדש כאמור לניתוח חלקי הדיבר. אך שני מאפיינים בולטים מבדילים את הספר מספרי דקדוק קלאסיים ומעידים על זיקתו לאסכולת זרצקי בתקופתה הפורמליסטית – הראשון הוא מיקום הפועל במקום הראשון מבין חלקי הדיבר והשני הוא שלילת המעמד של חלק דיבר מה"מיליות" ומיקומן בפרק העוסק במבנה המילה (בעצם, מורפולוגיה). הדבר מעיד על תפיסת מיליות קישור וחיבור כשוות ערך לתחיליות וסיומות (אפיקסים) בשפות אנליטיות. השינויים מעידים על התקרבות משמעותית של מדקדקי יידיש הסובייטיים לדקדוק המסורתי, תהליך שחל גם בבלשנות הרוסית.

בבלשנות הרוסית בבריה"מ חלו באמצע שנות השלושים התפתחויות דומות לאלה שהתרחשו והיו עתידות להתרחש בבלשנות יידיש הסובייטית. בשנת 1935 ראה אור בתפוצה גדולה של 20,000 עותקים ספר דקדוק רוסי מאת וסילי בוגורודיצקי.[1044] החידוש היחיד כמעט בספר היה עיתוי הופעתו – פרופסור בוגורודיצקי היה בלשן ותיק וישיש (יליד 1857) מאוניברסיטת קזן והמהדורה הנוכחית של ספרו הייתה החמישית במספר, כאשר המהדורה הקודמת הופיעה בשנת 1913. מההערה הקצרה של המחבר עולה כי בקשת משרד החינוך להדפיס מחדש את ספרו הפתיעה אותו והוא אפילו לא הספיק לעדכן את הספר. הערת מערכת הודיעה על כך שהספר פותח סדרה של פרסומים המוקדשת לדקדוק הרוסי[1045] שמטרתה להנגיש לקורא הישגים של המחשבה הדקדוקית הרוסית של מאה וחמישים השנים האחרונות ובכך לסייע ביצירת דקדוק רוסי העונה לדרישות התקופה. הודגש שחשיבות חקר הלשון הרוסית צוינה ע"י גורקי עצמו. דברים אלה מעידים בבירור רב על אימוץ מגמה שמרנית-קלאסיציסטית בחקר הדקדוק ועל חוסר אונים של הבלשנות הסובייטית לנוכח מחסור במחקרים שנעשו לפי השיטה המסורתית בעשורים האחרונים. ספרי דקדוק רוסי סובייטיים שנכתבו במתכונת של דקדוק מסורתי יותר החלו להופיע רק מאמצע שנות הארבעים.[1046] ברור אפוא, שהלכי רוח אלה (בעצם מכוונים מלמעלה) השפיעו ישירות על פעילותם של פלקוביץ', זרצקי ומדקדקי יידיש אחרים בתקופה הנדונה.

[1043] פרק I - "זאצ", שם, זז' 7 – 9; תת-פרק IV 8 - "זאצסטרוקטור", שם, זז' 194 – 199; תת-פרק IV 1 - "זאצגלידער אונ וואָרטקלאסנ", שם, זז' 73 - 83.

[1044] Богородицкий В. А. *Общий курс русской грамматики*, М.-Л., 1935 - https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01005269672?page=9&rotate=0&theme=white

[1045] לא הצלחתי לאתר ספרים נוספים שפורסמו במסגרת הסדרה.

[1046] ראו למשל: Аванесов Р. И. и Сидоров В. Н., *Очерк грамматики современного литературного русского языка*, М., 1945; Виноградов В. В., *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*, М., 1947.

כידוע, בתקופה האחרונה של בלשנות יידיש בבריה"מ לפני כניסת בריה"מ למלחמת העולם השנייה הפכו כתבי-העת המקצועיים לקובצי מחקרים ואיבדו מאופים הפופולרי. בתקופה זאת הופיעו מאמרים רבים המוקדשים לדקדוק והקובץ המוסקבאי **פראגנ** 1938 הוקדש לסוגיות הדקדוקיות ברובו. בקובץ הראשון של **אש"פ** במתכונתו האחרונה, שהופיע בשנת 1937, ראו אור שלושה מאמרים דקדוקיים – מאת זרצקי המוסקבאי, מאת מיידנסקי ושפירא הקייבאים.

המאמר של שפירא[1047] שכבר הוזכר לעיל היווה סיכום של עבודת הדוקטורט ("קאנדידאט") שלו שהוקדשה לאסכולה הפורמלית בדקדוק יידיש. פרסום המאמר היווה מתן הערכה רשמית סופית לדקדוק הפורמלי. המסקנה הייתה שחסרונו העיקרי של הדקדוק הפורמלי מבית-מדרשו של פשקובסקי היה היותו סינכרוני בלבד; ועל המדקדקים להתעמק לתוך ההיסטוריה של השפה בהתאם לציווי מאר. שפירא הצדיק חלק מהביקורת מצד הפורמליסטים על הדקדוק המסורתי, אך טען שאי-אפשר לשלול לגמרי קטגוריות לוגיות בדקדוק, במיוחד כשמדובר בלשון אירופית תרבותית מודרנית. בכך ניתנה הצדקה תיאוריטית ומתודולוגית לגישה הקלאסיציסטית הן בתיאור הדקדוק והן בתכנונו.

מאמרו של זרצקי היווה קטע מחיבורו הגדול על תחביר יידיש הסובייטית והוא דן בסוגיה בניתוח תבניתי של הלשון.[1048] הקטע עוסק בסינטגמות – צירופים בעלי משמעות תחבירית משותפת. הדקדוק המסורתי שעסק בניתוח תחבירי של מילים בודדות החטיא לעיתים קרובות משמעות זאת וזרצקי הציע לשכלל את שיטת הניתוח על-מנת לתקן חיסרון זה. עיסוקו של זרצקי בסינטגמה מהווה מעין דו-שיח עם תורת הסינטגמות של הבלשן הרוסי לב שצ'רבה שנוסחה באותה השנה בדיוק בספרו על הפונטיקה הצרפתית.[1049] כפי שאפשר להבין מנושא הספר, מושג הסינטגמה אצל שצ'רבה נוסח במהלך עיסוקו בהנגנה. זרצקי התייחס להנגנה מעט יחסית, כפי שאפשר לצפות מבלשן בעל רקע מתמטי שלא עסק כמעט בפונטיקה, אך זרצקי לא התעלם מהעניין לגמרי.[1050]

בדומה לספר הדקדוק מלפני עשור גם מאמר זה של זרצקי עשוי היה לתרום לשיח הבלשני הכללי לו נכתב ברוסית, אך תרומתו לחקר יידיש הייתה מוגבלת. הדוגמאות שהובאו במאמר לא היו אופייניות ליידיש דווקא, אלא יכולות היו להימצא בשפות רבות. למרבה הצער, ספר הדקדוק הגדול השני של זרצקי מעולם לא ראה אור, אך נראה שגם הוא עלול היה להחטיא את המטרות העיקריות של בלשנות יידיש בשלב ההוא. אם בשלבים הקודמים דרש סדר היום

[1047] שאפיראָ, "פעשקאָווסקיס גראמאטישע סיסטעמ אונ דער פאָרמאליזמ אינ דער יידישער גראמאטיק", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 150 - 185.

[1048] זארעצקי, "שטריכן פונ יידישן זאצבוי", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 47 - 65.

[1049] Филатова 2013.

[1050] בעצם, עמדתו של זרצקי על ההנגנה כגורם הקובע את כללי הפיסוק מעידה על גישה מחקרית דומה לזאת של שצ'רבה. גם ספרי לימוד דקדוק יידיש שנכתבו בתקופת הפורמליזם מרבים להדגיש את הקשר בין התחביר, ההנגנה והפיסוק.

של בלשנות יידיש הסובייטית ספר דקדוק נוח ונגיש לשימוש הקהל הרחב, אזי התווספה בשלב זה ציפייה נוספת – לספר שיהווה גם מונומנט לאומי וככזה ישקף את הייחודיות של יידיש הן בפן הבלשני הטהור והן במבט היסטורי ופילולוגי (כהגדרת בורוכוב). נראה שזרצקי התאים למשימה זאת הרבה פחות מאשר תלמידו אליהו פלקוביץ'.

המאמרים של מיידנסקי בגיליון המדובר[1051] ובגילין הבא[1052] של **אש"פ** נושאים אומנם אופי מחקרי, אך עיקר משמעותם נורמטיבי וככאלה הם נדונו בסעיפים 1.2.1 ו-3.3.11. כאלה הם גם מאמריהם של זרצקי[1053] ושפירא[1054] בגיליונות מהסדרה המוקדשים למורפולוגיה של יידיש (אם כי זרצקי הגיע למסקנה על השפעת הסביבה התחבירית על נטיית שמות העצם). לעומת זאת, מאמר אחר מאת שפירא שמוקדש לתחביר,[1055] נושא אופי דסקריפטיבי מובהק וגם הוא כבר נדון בסעיף 3.4.1. בגיליון 2 הוכרז גם על פרסום מתוכנן של מאמר מאת מיידנסקי על נטיות השם ומילות היחס,[1056] כלומר על התפר בין המורפולוגיה לתחביר כפי שהם הוגדרו בדקדוק הקלאסי. המאמר לא ראה אור.

במאמריהם של מיידנסקי ב**אש"פ**[1057] ושל זרצקי ב**פראגנ** 1938[1058] העוסקים בסיווג פסוקיות נמשך למעשה הוויכוח על השיטה הפורמלית בדקדוק. מיידנסקי הקדיש את מאמרו לשינויים שחלו בשנים האחרונות בבית-הספר הסובייטי בחלוקת פסוקיות שונות במשפט משועבד. מטרת השינויים הייתה לבסס עוד יותר את החלוקה על משמעות הפסוקית ובכך להתרחק עוד יותר מהדקדוק הפורמלי. מיידנסקי ומערכת החינוך הסובייטית דבקו בחלוקת הפסוקיות המבוססת על החלוקה המסורתית לחלקי המשפט, לכן הגדרת "פסוקית הלוואי" אצל מיידנסקי קשורה להגדרת הלוואי כחלק משפט. לעומת זאת, זרצקי הגדיר את פסוקית הלוואי לא בהתאם לחלקי משפט, אלא בהתאם לקריטריונים הבאים: 1) מילת השעבוד המסוימת ("וועלכער" או מילה היכולה להחליף אותה), כלומר קריטריון פורמלי; 2) שעבוד הפסוקית לשם עצם, כלומר אין זרצקי מדבר על חלק משפט, אלא על חלקי דיבר, קטגוריות שבלבול ביניהן היה אופייני לדקדוק הפורמלי. שיטתו של זרצקי נובעת ללא ספק מהגישה הפורמלית, אם כי

[1051] מײַדאנסקי, "אטריבוטן-אדיעקטיוון בא איינ סובסטאנטיוו", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 107 - 125.
[1052] מײַדאנסקי, "סטיליסטיש-סינטאקסישע פראבלעמ (דער אטריבוטיוועד בײַזאצ צווישן אדנערע טיפּן בײַזאצן)", **אש"פ**, 2 (1938), זז' 105 - 129.
[1053] זארעצקי, "וועגן דעקלינאציע פון סובסטאנטיוו אינ יידיש", שם, זז' 97 - 103.
[1054] שאפּיראָ, "דער גראמאטישער מינ אינ יידיש", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 111 - 163.
[1055] שאפּיראָ, "באזונדערקײַטן פונעם זאצבוי אינ דער יידישער פּאָלק-שפּראכ לויט דער שפּראכ פון שאָלעמ-אלייכעמס פּערסאָנאזשנ", **אש"פ**, 4 (1939), זז' 127 - 148.
[1056] "כראָניק", **אש"פ**, 2 (1938), ז' 175.
[1057] מײַדאנסקי, "די טעמע "טיפּן בײַזאצ" אינ דער מיטלשול", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 191 - 212.
[1058] זארעצקי, "אטריבוטיוועד בײַזאצ" – **פראגנ** 1938, זז' 238 - 256.

במתכונת מתונה לאור התחשבותה במשמעות הפסוקית.[1059] מיידנסקי שלל את גישתו של זרצקי במפורש.

הקובץ **פראגג** 1938 בעריכת זרצקי ווינר מוקדש ברובו לנושאים הדקדוקיים ובמבוא לקובץ כתבו העורכים במפורש שאל לה לבלשנות יידיש לזנוח סוגיות הקשורות לבלשנות הכללית.[1060] חלק מהמאמרים עוסקים בשאלת סיווג חלקי הדיבר ויזכו להתייחסות בהמשך ואילו האחרים כבר נדונו לעיל.

בסוף שנת 1940, כחצי שנה לפני פרוץ המלחמה בין בריה"מ לגרמניה הנאצית, ראה אור ספר שניתן לראות בו סיכום וגולת כותרת של חקר דקדוק יידיש בבריה"מ – ספר הדקדוק בשם **יידיש** מאת אליהו פלקוביץ'. כאמור, זרצקי עזב את תחום בלשנות יידיש אחרי סגירת החוג ליידיש במוסקבה בשנת 1938 ואת מקומו כ"מדקדק הראשי" של יידיש תפס פלקוביץ' תלמידו אשר שמר מקום זה גם אחרי המלחמה, כאשר חיבר סקירות של דקדוק יידיש עבור הקובץ *Языки народов СССР* ("לשונות בריה"מ")[1061] ועבור המילון הרוסי-יידיש.[1062]

ספר הדקדוק האחרון של פלקוביץ' שונה מאוד מספרי הדקדוק הקודמים שלו. הספר מהווה יצירה שלמה ללא דיחוי פרקי תוכן לכרכים הבאים. לעומת זאת, הספר אינו מכיל תרגילים שאכן נדחו לכרך אחר שלא ראה אור. מבנה הספר, סדר הצגת הנושאים והמינוח שבו שמרניים מאוד ותואמים את הקונוונציות של הדקדוק האירופי הקלאסי שמקורו בתורת הדקדוק היוונית והרומית (למשל, הקדמת המורפולוגיה לתחביר והקדמת שם העצם לפועל). אך יש בספר ביטוי בולט לעין אף יותר של מגמה קלאסיציסטית – לצד ציטוטים מסופרים סובייטיים כאלברטון, אורלנד (אָרלאנד) וגודינר וסופרים קאנוניים כשלום-עליכם וברגלסון מצוטטים גם רבי נחמן מברסלב, גליקל האמל ואף תרגומי תנ"ך מוקדמים של בליץ וויצנהויזן ושו"ת מאת רבי שלמה לוריא![1063] האחידות הסגנונית, השלמות המבנית, שימוש באלמנטים מבניים מהעולם היווני-רומי לצד הבלטת המורשת הלאומית העתיקה משדרים תחושה של כובד ראש ויסודיות ותואמים להפליא את סגנון הניאו-קלאסיציזם הסובייטי (או בכינויו העממי הבלתי-מדויק "האמפיר הסטלינאי") שהתפשט בבריה"מ החל מאמצע שנות השלושים ושלט בה

[1059] השוו לחלוקת מילות השעבוד ל"קאָניונקציעס" ו"קאָניונקטיוון" בדקדוק משנת 1926 המייצג את תקופת הפורמליזם המובהק. חלוקה זאת משקפת הדגשה של צורת מילות השעבוד על חשבון משמעות הפסוקית המשועבדת. זארעצקי 1926, זז' 163 - 166.

[1060] **פראגג** 1938, ז' 3.

[1061] "Еврейский язык (идиш)", *Языки народов СССР* 1966, стр. 599-629.

[1062] "О языке идиш", *Русско-еврейский словарь* 1984, стр. 666-715.

[1063] להסבר מפורט על אודות המקורות ביידיש הישנה המובאים אצל פלקוביץ' ראו Neuberg.
כפי שתואר בתת-פרק 3.1, השפעה מכריעה על מדיניות הלשון הסובייטית הייתה למאמר של מקסים גורקי שבו הוא שיבח את לשונו של הכומר אבקום. בחירת זיכרונות גליקל כמקור לשוני מהווה הקבלה די מדויקת לאבקום – בשני המקרים מדובר ביצירות אוטוביוגרפיות בנות המאה הי"ז רוויות במוטיבים דתיים אשר נכתבו ע"י דמויות יוצאות דופן שהיו זרות לחלוטין לנרטיב "פרולטרי" כלשהו.

במשך כעשרים שנה. הניאו-קלאסיציזם מצא את ביטויו המפורסם ביותר באדריכלות,[1064] אך גם בתחום מדעי הרוח לא קשה למצוא עדויות למגמה זו (כגון, תחילת הופעת כתב-העת ללימודים קלאסיים *Вестник древней истории* בשנת 1937). בתחום הדקדוק התבטא הקלאסיציזם בין היתר באימוץ תקן אחיד לתיאור לשונות בריה"מ.[1065]

היעד המוצהר של הדקדוק של פלקוביץ' הוא לשמש ספר לימוד לסטודנטים ולתלמידים מבוגרים, אך למעשה בזכות אופיו הקלאסיציסטי השיג ספר גם מטרה אחרת – הקמת מונומנט לאומי ובכך הגשים חלק מתכנית בורוכוב. סדר יום פילולוגי לאומי זכה לקיתונות של ביקורת ארסית בתקופה האמצעית של הבלשנות הסובייטית, במיוחד במינסק. בתנאים החדשים של טיפוח לאומיות במסגרת המדינה הסובייטית הרב-לאומית הפכו המפעלים הלאומיים לחלק לגיטימי ורצוי מהפסיפס התרבותי. בכך הקדים בכארבעים שנה הדקדוק של פלקוביץ' את הדקדוק של יודל מארק, אלא שעד לאחרונה מפעלו של פלקוביץ' לא זכה להערכה הראויה לה הן עקב האסונות שנחתו על יהדות בריה"מ בשנות הארבעים והן עקב חוסר האמון במפעל יידיש הסובייטי שנוצר בממסד היידישיסטי מחוץ לבריה"מ בשנות השלושים.[1066]

4.1.3 ספרי דקדוק יידיש שהופיעו מחוץ לבריה"מ

ספרי דקדוק יידיש רבים הופיעו בין שתי מלחמות העולם מחוץ לבריה"מ.

בשנת 1921 הופיע בקובנה ספר לימוד מאת יודל מארק שיועד לבתי-הספר הממלכתיים ביידיש בליטה העצמאית[1067]. מכיוון שהספר מיועד לכיתות הנמוכות יש להניח שסדר הצגת הדברים נובע קודם כול משיקולים פדגוגיים ולא בלשניים, מה גם שבאותה התקופה היה מארק בלשן בתחילת דרכו. עם זאת, הן הסדר עצמו והן המבוא לספר מעידים במפורש על אימוץ הגישה הדדוקטיבית, כלומר על הסיוע לתלמיד להסיק כללים ומסקנות על סמך החומר הנלמד

[1064] ראו למשל Хмельницкий Д. С. *Архитектура Сталина: Психология и стиль.* — М., 2007. стр. 10 ,1954 - 1932 עם תיקוף ברור לשנים.

[1065] לא הצלחתי לאתר ספרי דקדוק של שפות אחרות שנוצרו לפי תקן זה לפני המלחמה וייתכן שבלשנות יידיש הקדימה שפות ממוסדות יותר דווקא בשל הקומפקטיות של הממסד הבלשני של יידיש. ראו: Р.И. Аванесов, В.Н. Сидоров. *Очерк грамматики русского литературного языка, ч. I-II*, М. 1945; *Курс сучасної української літературної мови, т. I-II.* За ред. акад. Л. А. Булаховського, Київ, 1951. כפי שניתן לראות, מדובר ביצירות קולקטיביות. דקדוק יסודי של הבלרוסית ראה אור כבר אחרי מותו של סטלין, אך בשנים 1939 - 1940 הופיעו במינסק שני ספרים שהכילו פרקי דקדוק בלרוסי שבכתיבתם השתתפו בלשני היידיש שקליאר ורוכקינד! לצערי, לא הצלחתי להשיג עותקים של שני הספרים. К. І. Гурскі, Ц. П. Ломцеў, Г. З. Шкляр, С. Л. Рохкинд, *Сінтаксіс беларускай мовы.* Мінск, 1939; Ibid, *Курс сучаснай беларускай мовы* (*фанетыка*, *марфалогія*, *лексіка*). — Мінск, 1940. לפעילותה של רוכקינד בתחום הבלשנות הבלרוסית ראו: Дзятко 2014.

[1066] לאחרונה הופיעה בגרמניה מהדורה מדעית מוערת של הדקדוק – פֿאַלקאָוויטש 2024.

[1067] מאַרק תּרפ"ב.

– גישה שהייתה מקובלת הן בספרי הלימוד הסובייטיים משנות העשרים המאוחרות והן בדקדוק המדעי של זרצקי.

כאמור, גם פלק היילפרין עסק בחיבור ספרי דקדוק לתלמידים. בסוף שנות העשרים הוא הוציא לאור בווילנה מהדורה מחודשת של ספר לימוד דקדוק לילדים שנכתב הפעם בשותפות עם מקס ויינרייך, צעד שמן הסתם העלה את ערכו המדעי של הספר.[1068] מבחינת המבנה ספר זה דומה לספר הלימוד של יודל מארק – סדר הצגת הדברים בו כפוף לצרכי הוראה ולא להיגיון דקדוקי כלשהו.

ספר הדקדוק שפרסם בשנות העשרים בוורשה מורה ומחנך בשם מרדכי בירנבוים (1877 - 1934) בשותפות עם הסופר דוד קסל (1881 - 1935) נושא אופי יותר מדעי, אך גם הוא מיועד לקהל רחב[1069]. הניסיון למרוד במוסכמות ספרי הדקדוק הישנים ניכר בכך שההסברים על התחביר ועל חלקי המשפט קודמים בו להסברים על חלקי הדיבר, אם כי עצם החלוקה לחלקי הדיבר נשארת מסורתית ואינה מגלה תעוזה בניגוד לספרי הדקדוק הסובייטיים בני התקופה. המינוח בספר זה, כמו גם בספרי דקדוק אחרים שראו אור בחוץ לבריה"מ לפני המלחמה, מבוסס על המינוח של רייזן, אך בירנבוים הלך רחוק יותר וחידש מושגים נוספים, כגון "זאַכוואָרט" ו"זאָגוואָרט" לנושא ולנשוא בהתאם.

נראה שספר הדקדוק של זרצקי עשה עם הופעתו רושם חזק בכל העולם הקורא יידיש. שנתיים אחרי הופעת הספר בבריה"מ הוא ראה אור בגרסה מעובדת בהוצאת "קלצקין" בווילנה (1929).[1070]

ככלל, בתקופה שלפני המלחמה לבלשנות ייוואָ חסרו המשאבים לעיסוק רציני בדקדוק. עיקר הכוחות הושקעו בבלשנות היסטורית, בדיאלקטולוגיה ובלקסיקולוגיה. רק מלומד אחד באסכולה זאת עסק בתחום במשך יותר מחמישים שנה עד שעמלו נשא פרי באמצע שנות השבעים: יודל מארק וספר הדקדוק המונומנטלי שלו **גראַמאַטיק פֿון דער יידישער כּלל-שפּראַך.**[1071] במבוא לספר הזכיר מארק בתור מוריו ורבותיו את זליג קלמנוביץ', את נחום שטיף ואת מקס ויינרייך ואפילו את תלמידו אוריאל ויינרייך – כולם בלשנים מאסכולת ייוואָ ועל כולם הרעיף מארק שבחים (אם כי לא מסתיר חילוקי דעות עם מקס ויינרייך). סביר להניח שלמארק לא הייתה הזדמנות לפגוש חוקרים סובייטיים, אך הוא הזכיר את ספרי הדקדוק של זרצקי ופלקוביץ', לצד ספרו של שטיף על תורת הסגנון מהתקופה הסובייטית וחיבורו של ויינגר

[1068] הײלפערין – ווײנרײַך, 1928, 1929. ספר זה נדון במכון בקייב וקיבל הערכה שלילית. ראו: "דאָס דריטע יאָר סעמינאר פאר יידיש-קענטעניש אינ קיעוו", **י"ש**, 4 - 5 (1929), זז' 65 - 66.
[1069] בירנבוים – קאַסעל 1928. מדובר במהדורה שלישית משופרת. מהדורה ראשונה הופיעה בשנת 1917.
[1070] זארעצקי *יידישע גראמאטיק* 1929.
[1071] מאַרק תּשל"ח.

על התחביר משנת 1913, כמקורות לספרו. מכל מקום, מארק לא הביע התפעלות מבלשני יידיש הסובייטיים. על סמך הדברים אפשר להגדיר את ספר הדקדוק של מארק כיצירה מובהקת של בלשנות ייִוואָ. הוא כולל חלק העוסק בפונטיקה, אם כי מדובר בפרק קצר שאינו מעמיק במיוחד. בדומה לרוב מדקדקי יידיש שסקרנו מארק הקדים את ניתוח חלקי המשפט לניתוח חלקי הדיבר ובכך הדגיש את האופי האנליטי של יידיש.

במבוא לספר התייחס מארק לשאלת היחס בין הדקדוק למילון ומתח ביקורת על "בלשנים מודרניים" המבקשים לנתק את הקשר בין שני הדברים ולהפוך דקדוק לסוג של אלגברה.[1072] אין ספק שאמירותיו של מארק מתייחסות בין היתר לזרצקי ואסכולתו הפורמלית ואף משתמשות במפורש בניסוחיו של זרצקי, אך בהתחשב בזמן כתיבת הספר ניתן להניח שמושא ביקורת נוסף ואולי אף העיקרי היה נועם חומסקי.[1073] הנימה האנטי-מודרניסטית של מארק עולה בקנה אחד עם המגמה הלאומית-שמרנית של אסכולת ייִוואָ.

אם הדקדוק של זרצקי נתן מקום לייחודיות המבנית של יידיש, אך כמעט התעלם מההיסטוריה של השפה וממורשתה הספרותית וספרו האחרון של פלקוביץ' הלך בדרך הפוכה – התאמה למבנה של הרוסית, אך הדגשת המורשת וההיסטוריה של יידיש, אזי היה ספר הדקדוק של מארק בנוי לפי שיטת היידישיזם – גם המבנה וגם התוכן שיקפו את ייחודיותה של יידיש. ספר זה נוח יותר לשימושם של לומדי יידיש וחוקריה ועונה יותר לצרכיהם מאשר שני ספרי הדקדוק הסובייטיים העיקריים. עם זאת, אין להתעלם מכך שספר זה נכתב בתנאים של חופש אקדמי ואידיאולוגי ועומד במידה רבה על כתפי קודמיו הן בבלשנות היידישיסטית והן בבלשנות יידיש הסובייטית.

4.2 סוגיות מרכזיות בדקדוק העיוני שזכו לדיון בבלשנות יידיש

נעבור עתה לניתוח סוגיות בעלות חשיבות עקרונית בתיאוריה הדקדוקית שנדונו בבלשנות יידיש הסובייטית. סוגיות אלה קשורות לסיווג תופעות דקדוקיות שונות באסכולות השונות ע"י החוקרים השונים. בדרך הטבע הצמיח הדיון בתחום חידושים רבים שגרמו גם להופעת מונחים חדשים. כל תחום הבלשנות המדעית היה חדש ללשון היידיש, לכן בפרק זה תיסקרנה גם תולדות המינוח הבלשני ביידיש בכללותו. הסוגיות המרכזיות בסיווג הדקדוקי שנדונו היו: 1) סוגיית תיחום הגבול בין המורפולוגיה לתחביר. מכך נובעת גם סוגיית ההגדרות של המילה,

[1072] תת-הפרק "די געבונדנקייט צווישן גראַמאַטיק און לעקסיק", שם, זז' 5 - 6.
[1073] האסכולה הגנרטיבית בבלשנות שנוצרה בעקבות הופעת הספר **מבנים תחביריים** (*Syntactic Structures*) מאת הבלשן האמריקני נועם חומסקי (Noam Chomsky, יליד 1929) בשנת 1957 מתרכזת כמשתמע משם הספר בחקר התחביר וביצירת היירכייה בין הקטגוריות הדקדוקיות השונות. מבחנת המופשטות של הדיון אסכולה זאת רחוקה עוד יותר מגישות "פילולוגיות" בבלשנות מאשר תורת דה-סוסיר והאסכולה הפורמלית.

הפסוקית והמשפט; 2) סוגיית חלוקת אוצר המילים לחלקי הדיבר. 3) שאלת היחס בין חלקי הדיבר וחלקי המשפט.

4.2.1 תיחום גבול בין המורפולוגיה לתחביר

שאלת החלוקה למורפולוגיה ולתחביר קשורה לתיחום שני גבולות עיקריים – הגבול בין המילוני לדקדוקי והגבול בין המוספית למילת יחס. הבדל במבנה של שפות שונות עלול ליצור שוני בהגדרות ואף בלבול ביניהן. כך, ברוסית קיים הבדל ברור בין סיומת המשמשת ליצירת מילים חדשות לבין סיומת המשמשת לנטיית מילים. כתוצאה מכך קיימים שני מושגים מובדלים בבירור – суффикс ו-окончание בהתאם. באנגלית ההבחנה בין שני המושגים פחות מובנת מאליה ואם רוצים לעשות הבחנה משתמשים במושגים derivational affixes ו-inflectional affixes (מצב דומה קיים גם בגרמנית). באשר לעברית, התקשיתי למצוא מושגים מקובלים על כולם לציון "סיומות מילוניות" ו"סיומות דקדוקיות" (או "סיומות נטייה") ובמחקר זה אשתמש במושגים העבריים שזה עתה הזכרתי. בשפות ההודו-אירופיות הידועות לי התחילית היא תמיד "מילונית", אך לעומת זאת בשפות עם נטיות אנליטיות התפתחו מילות יחס אשר באות לפני המילה הנוטה וגישה דקדוקית נועזת יכולה להחשיבן לתחילית נוטה – לצורך זה דרוש ערעור על המשמעות המסורתית של המושג "מילה".[1074]

הבדלי הגישות בין המדקדקים ניתנים לתיאור באמצעות הנגדת שלושה מושגים:

מוספיות מילוניות – מוספיות דקדוקיות – מילות יחס ותוויות

בדקדוק האירופאי המסורתי שני התחומים הראשונים שייכים למורפולוגיה ואילו התחום השלישי מוגדר כנחלת התחביר. המבנה האנליטי של יידיש מצמצם מאוד את תחום המוספיות הדקדוקיות ביחס לשפות כרוסית או לטינית – ביידיש מדובר לרוב בסיומות רבים ולא בנטייה לפי יחסות. הדבר מעמיד בסימן שאלה את מושג ה"מורפולוגיה" ובלשני יידיש ניסו לצמצם מושג זה לתחום יצירת המילים החדשות ולספח את תחום הנטיות אל התחביר.

הדקדוק של זרצקי משנת 1926 מבקש לטשטש את הגבול בין שלושת המושגים האלה בכלל. זרצקי טען כמה פעמים שאין הבדל עקרוני בין שני סוגי המוספיות ואין הצדקה ליצירת מושגים שונים לתופעות אלה.[1075] בכך ניכרת מגמה "אנטי-מילונית" של הפורמליזם הקיצוני – כלומר, חשוב הוא הבדל צורני כשלעצמו תוך התעלמות מטיב ההבדל במשמעות בין הצורות השונות.

[1074] בעברית מילות יחס אחדות נכתבות כחלק ממילה ומהלך מחשבתי כזה יכול להיעשות ביתר קלות.

[1075] "קיין אונטערשייד צווישן 'סופיקס' און 'פלעקסיע' געפין איך ניט פאר נייטיק צו מאכן" – זארעצקי 1926, ז' 14. בעמ' 47 שלל זרצקי הבדל עקרוני בין סיומת הקטנה לסיומת רבים.

כמו-כן, זרצקי הטיל ספק גם ברלוונטיות של המושג "מילה" עבור דקדוק יידיש (בניגוד לדקדוק הרוסי),[1076]אך בשלב זה רעיון זה לא זכה אצלו להתייחסות נרחבת. זרצקי הציע חלוקה היירכית של הצורות הדקדוקיות לחמש קטגוריות בהתאם לאורכן:[1077]

מורפמה (מאָרפעמע) – מילה (וואָרט) – סינטגמה (סינטאגמע) – צירוף ([וועדטער]-באהעפט) – משפט (פראזע)

חלוקה זאת והשימוש במונחים אלה משקפים בבירור את השיח הבלשני הרוסי של אותה התקופה.[1078] בחלוקה זאת בולט אי-השימוש במושג "זאץ" לציון המשפט.[1079]

במאמרו על המתודולוגיה של הדקדוק משנת 1927 פיתח זרצקי את שיטתו. עתה הגדיר זרצקי את המוספיות המילוניות כצורות "לא-תחביריות" (במקום המושג הבלתי-מוצלח לדעתו "וואָרטענדערנדיקע" ["משנות מילים"])[1080] ואילו המוספיות הדקדוקיות צורפו לתחום התחביר ואוחדו תחת גג אחד.[1081]

נחום כגנוביץ' הדגיש את מרכזיותה של קטגוריית הצירוף לדקדוק יידיש האנליטי.[1082] היה בכך ביטוי של הגישה הפורמלית, שהרי צורות רבות של מילים מקבלות משמעותן ביידיש רק בתוך הקשר נרחב יותר, וזאת בניגוד לרוסית השופעת צורות מילים מובהקות וחד-משמעיות. כגנוביץ' הסיק מכך שביידיש ניתן להגיע אל המורפולוגיה דרך התחביר בלבד, כלומר ניתן להבין את משמעות הצורות הנוטות רק בצירופי מילים.

פלקוביץ' קיבל במאמרו ב**ראטנבילדונג** ובספר הדקדוק שלו משנת 1930 את חלוקת הדקדוק לשני התחומים שהציע זרצקי, אך קרא להם שמות אחרים – "וואָרטבילדונג" ו"וואָרט-

---

[1076] זארעצקי 1926, ז' 20. ראו גם התייחסות למילה "עס" כאל תחילית בעמ' 155.

[1077] שם, זז' 31 - 33.

[1078] כך המושג "וועדטער-באהעפט" מועתק מהמושג словосочетание שאין לו התאמה מדויקת בבלשנות מחוץ לבריה"מ לשעבר, אך הוא קרוב במשמעותו למושג העברי "צירוף", למושג phrase באנגלית ו-Phrase בגרמנית. הדבר יוצר כמובן בלבול עם שימוש במושג "פראזע" במובן של "משפט". לפי ההבדל בהגדרה שהתקבע בבלשנות הרוסית לקראת סוף המאה העשרים, предложение היא יחידה הנקבעת לפי קריטריונים דקדוקיים-לוגיים ואילו הקריטריון ל- фраза הוא ההנגנה. ראו את הערכים על המושגים הרוסיים המוזכרים ועל "синтагма" ב-1990 *ЛЭС*.

[1079] שפירא ראה בכך השפעה ברורה של פשקובסקי שגם הוא ביקש להתמקד בצירופי מילים. בעקבותיו גם זרצקי ראה במשפט ("זאץ") מקרה פרטי של צירוף מילים – שאפירָא, "פּעשקאָווסקיס גראמאטישע סיסטעם אונ דער פאָרמאליזם אינ דער יידישער גראמאטיק", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 176 - 183.
זרצקי ניסה להגדיר את המושג "זאץ" כ"צירוף מילים המכיל צורה נוטה של הפועל", אך מצאתי רק אזכור בודד של הגדרה זאת, לפני השינוי במשמעות שיתואר להלן. ראו זארעצקי, "וויכטיקערע גראמאטישע טערמינעס", **י"ש**, 3 - 4 (1927), ז' 79.

[1080] זארעצקי, "צו מעטאָדאָלאָגיע פון גראמאטיק", **וויסנשאפטלעכע יאָרביכער**, 1 (1929), ז' 234.

[1081] שם, זז' 236 - 237.

[1082] קאגאנאָוויטש, נ, "וועגנ א. זארעצקיס יידישע גראמאטיק", **י"ש**, 6 (1929), זז' 34 - 35.

באהעפטונג".[1083] בקטגוריה האחרונה, בדומה לסכימה של זרצקי, אוחדו נטיות המילים (כלומר המורפולוגיה של הדקדוק הישן) והתחביר. המושג "מורפולוגיה" ככלל נשלל ע"י הבלשן. פלקוביץ' קיבל את שיטת החלוקה של הצורות הדקדוקיות שהציע זרצקי – במאמר הוא הרבה להשתמש במושגים "באהעפט" ו"פראזע".[1084] בספר הדקדוק שלו הוא הכליל את שני סוגי הסיומות בפרק על יצירת מילים חדשות – אי-הבחנה כזאת תואמת את הגישה הפורמליסטית של זרצקי שמצאה את ביטויה בספר הדקדוק שלו.

בספר ללימוד הלשון לקהל הרחב שזרצקי הוציא לאור בשנת 1929 הוא המיר את המושג "באהעפט" במושג "זאץ",[1085] דבר שעלול היה לגרום לבלבול ממשי בין מילים שמשמעותן המשוערת היא "משפט".[1086]

בהרצאתו בוועידה בקייב במאי 1934, ובצורה מחודדת ומורחבת במאמרו מנובמבר 1934, שינה זרצקי במקצת את החלוקה ואת המינוח. עתה הוא הגדיר את המורפולוגיה המילונית (שעתה נקראה בשם המקובל יותר "וואָרטבילדונג") כתחום הנמצא על הגבול בין המילון לדקדוק והשם "דקדוק" ("גראמאטיק") איחד עתה תחת גג אחד "וואָרטבילדונג" ותחביר ("סינטאקס").[1087] היחס בין המושגים "זאצ" ו"פראזע" נשאר כפי שהיה, אך העיסוק באחרון, כלומר במשפט, זכה עתה לכינוי "תחביר עילי" ("העכערער סינטאקס").[1088]

במאמרו מנובמבר 1934 ערער זרצקי על מרכזיות המושג "מילה" בדקדוק והציע לחלק את הקטגוריה ללקסמות (לעקסעמעס) ולמיליות (פּארטיקלען).[1089] ספקנות ביחס למושג "מילה" מביאה בהכרח להתעניינות במושג "סינטגמה" שאותה הגדיר זרצקי עוד בשנת 1926 כ"צירוף מילה עם מילת עזר".[1090] ואכן, אחד ממאמריו האחרונים של זרצקי ביידיש מוקדש, כאמור, לסינטגמה.[1091]

[1083] פאלקאָוויטש, "צו דער מעטאָדאָלאָגיע פון גראמאטיק פאר דערוואקסענע", **ראטנבילדונג**, 1 (1930), ז' 46.
[1084] שם, זז' 48 - 50.
[1085] לויצקער, "זארעצקי – 'קורס פון יידישער שפראך'", ז' 43. הספר מאת זרצקי הנידון במאמר חסר בספרייה הלאומית.?
[1086] ראו על הבעיה בבתי-הספר אצל מײַדאנסקי, "וועגן די לערנביכער אפ יידיש", **אש"פ**, 3 - 4, 1935, ז' 233.
[1087] זארעצקי, "וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש", שם, זז' 172 - 174; "וי דארף געבויט זײַן א יידישע גראמאטיק", **אוו"פ**, 7 - 8 (1935), זז' 106 - 111, 116 - 121.
[1088] "וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ**, 3 - 4, 1935, זז' 181 - 183.
[1089] שם, ז' 188; "וי דארף געבויט זײַן א יידישע גראמאטיק", **אוו"פ**, 7 - 8 (1935), ז' 126.
[1090] זארעצקי 1926, ז' 31.
[1091] זארעצקי, "שטריכן פון יידישן זאצבוי", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 47 - 65. ראו גם מיון חלקי דיבר וחלקי משפט לפי סינטגמות, במקום הסיווג המקובל לפי מילים, ב"וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ** 3 - 4 (1935), ז' 190.

להגדרת המושג "מילה" מוקדש גם מאמר מאת החוקר המוסקבאי נ' גורלניק שנכתב במאי 1936 ופורסם בשנת 1938 בקובץ המחקרים בעריכת זרצקי.[1092] המאמר עוסק בעיקר בתולדות התפתחות המילה לאור התיאוריה של מאר שגרסה בין היתר שמבנים שונים של השפה מחליפים אחד את השני בשלבים אשר תואמים את התפתחות החברה וככאלה הם אחידים לכל האנושות. ההתבססות על תורת מאר מאפסת את הערך המדעי של המאמר. המאמר מלווה בהערות מערכת, כלומר הערות של זרצקי, שמהן ניתן להסיק פעם נוספת על נטייתו בתקופה זאת לפצל את מושג ה"מילה" ללקסמה ולמילית.

הדקדוק של פלקוביץ' משנת 1938 אינו משתמש במושגים "מורפולוגיה" ו"תחביר", אך חלוקתו לפרקים תואמת למעשה את החלוקה בדקדוק המסורתי – אחרי החלקים הראשונים העוסקים במרכיבי יידיש וניביה, תורת ההגה והכתיב בא החלק העוסק במורפולוגיה המילונאית, אחריו החלק העוסק בחלקי הדיבר התואם למעשה את חלק המורפולוגיה בדקדוק המסורתי והחלק על מבנה המשפט וחלקיו (כלומר, "תחביר" במובן המסורתי) חותם את הספר. פלקוביץ' ניתח את מילות היחס כחלק דיבר בפני עצמו ובכך למעשה סיפח אותן למורפולוגיה – כלומר גישת פלקוביץ' עתה הפוכה מזאת של זרצקי שביקש דווקא להרחיב את תחום התחביר בהכפיפו כל דיון בחלקי דיבר להקשרם בתוך משפט.

מבחינת המינוח ביקש פלקוביץ' למצוא פשרה בין המינוח של זרצקי למינוח מסורתי יותר שהושפע מן הסתם מהמינוח הרוסי והרוח השמרנית של התקופה. חזרה לשימוש המילה "באהעפט" לציון הצירוף. למילה "זאץ" הוחזר המובן של "משפט", אך מובן זה גם לא בוטל עבור המילה "פראזע". כתוצאה מכך, קיימת אי-בהירות מסוימת בהבחנה בין המושגים "זאץ" ו"פראזע". פלקוביץ' הסתפק בניסוח מעורפל: 'זאץ' זהה ל'פראזע' או קטן ממנה".[1093] על כל פנים, משפט מורכב מצוין כ"פראזע" ואילו משפטים המרכיבים אותו כ"זאצן".

יודל מארק הדגיש במבוא לספר הדקדוק שלו את הבעייתיות של החלוקה למורפולוגיה ולתחביר ביחס לשפה אנליטית כיידיש ועקב כך ביטל חלוקה זאת בספרו.[1094]

ניתן לסכם את התפתחות חלוקת תחומי הדקדוק והמינוח המתאר חלוקה זאת בטבלה הבאה:

[1092] גוראלניק, נ., "דער באגריף איינצל-וואָרט אין שיין פון דער נייַער לערע וועגן שפּראַך", **פראגנ** 1938, זז' 143 - 155. לפי **לעקסיקאָן** של בערל כהן מדובר באוראן (אהרן?) גוראלניק (1921 - 1989). אחרי המלחמה עבד גורלניק במכון לחקר ספרות העולם במוסקבה וחיבר בין היתר ערכים על ספרות יידיש לאנציקלופדיות ברוסית.

[1093] פאלקאָוויטש 1940, ז' 324.

[1094] תת-הפרק ד' "אַנאַליטישער שפּראַכבוי", מאַרק תשל"ח, זז' 6 - 8.

	מוספיות מילוניות	מוספיות דקדוקיות	מילות יחס ותוויות
זארעצקי 1926	*גראמאטיק*		
זארעצקי 1927	*ניט-סינטאקסישע פאָרמעס*	*סינטאקסישע פאָרמעס*	
פאלקאָוויטש 1930	*וואָרטבילדונג*	*וואָרט-באהעפטונג*	
זארעצקי 1934	*גראמאטיק*		
	וואָרטבילדונג	*סינטאקס*	
פאלקאָוויטש 1940	*וואָרטשאפונג*	*וואָרטקלאסן* (בהתאם לנטיית חלקי הדיבר)	*וואָרטקלאסן* (כחלק דיבר עצמאי)
מאַרק 1978	*גראַמאַטיק*		
	לפי חלקי הדיבר		חלק דיבר עצמאי

4.2.2 חלוקה לחלקי דיבר

נושא מרכזי של כל שיטה דקדוקית הוא מיון המילים לפי חלקי הדיבר.

הדקדוק של זלמן רייזן משנת 1908 דבק בחלוקה מסורתית מאוד של חלקי הדיבר וחידושו בכך שהוא הציע שמות מקוריים ביידיש לרוב חלקי הדיבר. חלק מהשמות האלה המשיכו להתקיים בבלשנות היידישסטית.

מדקדק יידיש הראשון שניסה לערער על החלוקה המסורתית היה זליג קלמנוביץ'. בספר דקדוק שלו משנת 1921 הוא ניסה ליצור חלוקה של חלקי דיבר לקבוצות-על גדולות בהתאם לתפקידם ביצירת המשפט.[1095] כתוצאה מנטייה "פרו-תחבירית" זאת מילות הקריאה (שכללו לשיטתו גם חלק ממיליות, כגון "יאָ" – "כן" ו-"ניין" – "לא") זכו לכבוד מיוחד עקב יכולתן לתפקד כמשפטים עצמאיים. משפטים כאלה הוגדרו כ"משפטים שיצירתם לא הושלמה" (ניט אויסגעבילדעטער זאץ). מקום של כבוד ניתן גם לפועל שהוגדר כ"חלק דיבר היוצר משפט" ("זאץ-בילדנדיקער וואָרטקלאַס"). החלוקה שהציע קלמנוביץ' היא מסימניה הראשונים של "אופנת התחביר" שאיפיינה כל-כך את בלשנות יידיש הסובייטית.

[1095] קאַלמאַנאָוויטש 1921, זז' 31 - 33.

ניסיון החלוקה של קלמנוביץ' זכה לביקורת נוקבת של זרצקי בשל חוסר העקביות בין החלוקה בהתאם לעיקרון תחבירי של מילות הקריאה והפעלים לבין העיקרון הסמנטי המוחל באופן שרירותי על שאר חלקי הדיבר.[1096]

החלוקה שהציע זרצקי בספר הדקדוק שלו משנת 1926[1097] מוציאה מכלל חלקי הדיבר את מילות העזר והכינויים ומתייחסת למילות נושאות משמעות מילונית ("באטײטיקע ווערטער") בלבד. העיקרון הראשי לסיווג הוא הצורות שחלק דיבר זה או אחר יכול לקבל. כתוצאה מכך הפועל מתחלק לשלושה חלקי דיבר בהתאם לצורות הפועל, ובנוסף צורת הבינוני של הפועל (צורת "-נדיק" – "געַרונדיום") מוגדרת כאדוורב. הפעלת העיקרון הצורני הובילה את זרצקי להמצאת חלק דיבר המכונה "אינווריאנט" שכלל בתוכו מילים שצורתן אינה משתנה ואשר תואמים למילות הקריאה ולחלק מהאדוורבים והמיליות בשיטות דקדוקיות נפוצות יותר.[1098] בדקדוק שלו המיועד לקהל הרחב משנת 1929 איחד זרצקי את שם התואר והאדוורב ל"קוואליפיקאטיוו" ופיתח את הרעיון בהרצאתו במאי 1934.[1099]

בתקופת השליטה של האסכולה הפורמלית היו עקרונות שיטת החלוקה שהציע זרצקי מקובלים גם על בלשנים אחרים, כולל ספיבק ופלקוביץ', ושיטת ההגדרה של חלקי הדיבר לפי תכונותיהן הצורניות והתחביריות לא עוררה פולמוס.

פלקוביץ' הציע בספר הדקדוק שלו משנת 1929 חלוקה לתשעה חלקי דיבר[1100] – לעומת שיטתו של זרצקי, שתי פרדיגמות נוספות של הפועל, הציווי והבינוני, זכו למעמד של חלקי דיבר.

בנוסף לפולמוס על החלוקה לחלקי דיבר נדונה גם סוגיית ההגדרה של שם העצם.[1101]

השימוש בעיקרון הצורני גרם לבעיות מסוימות בסיווג חלקי הדיבר שהבולטת בהן הייתה יצירת קטגוריית ה"אינווריאנט" שכללה יותר מדי תופעות דקדוקיות השונות אחת מהשנייה במהותן.

[1096] זארעצקי, "וועגן ז. קאלמאנאָוויטשעס גראמאטיק", **יידיש** 1923, זז' 42 - 44.

[1097] זארעצקי 1926, ז' 31.

[1098] המצאת הקטגוריה "אינווריאנט" היא ניסיון להתגבר על אחד הקשיים הבסיסים בסיווג הדקדוקי. מורי לניתוח בלשני תבניתי פרופסור אריאל שישה-הלוי תיאר את הבעיה בשיעורו במילים הבאות: '"אדוורב' הוא מין כלבויניק שלתוכו משליכים כל דבר שמתקשים לסווג".

[1099] לויצקער, "זארעצקי – 'קורס פון יידישער שפראכ'", זז' 42, 46. זארעצקי, "וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש", **אש"פ** 3 - 4 (1935), ז' 186.

[1100] פאלקאָוויטש 1929; מײַדאנסקי, "ע. פאלקאָוויטש: גראמאטיק פאר דערוואקסענע", ז' 61.

[1101] ראו ויכוח בין א"ר צווייג וזרצקי על הגדרת שם העצם – האם מדובר במילה ששם תואר יכול להתחבר אליה (כהגדרת זרצקי וספיבק) או שמא הכוונה למילה שתווית יכולה להתלוות אליה (כפי שגרס צווייג). צווײַג, "וועגן דעם פאָרמעלן טרעגער פון סובסטאנטיוויש‌קײט", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 43 - 46; זארעצקי, "אן ענטפער כ' א. ר. צווײַג", שם, זז' 45 - 48. ראו עוד על את ההגדרה של זרצקי והנגדתה להגדרת שם העצם בדקדוק הפורמלי הרוסי במאמרו "צו מעטאָדאָלאָגיע פון גראמאטיק", **וויסנשאפטלעכע יאָרביכער**, 1 (1929), ז' 237 ובמאמר הביקורת של לויצקר "זארעצקי – 'קורס פון יידישער שפראכ'", ז' 42.

אך גם השימוש בעיקרון התחבירי לא היה נטול בעיות. סכנת בלבול בין חלקי דיבר לחלקי משפט (למשל, בין שם העצם לנושא ובין הפועל לנשוא) מוכרת לכל מי שלמד לשון בבית-הספר. השימוש בעיקרון התחבירי בסיווג חלקי הדיבר מחריף את הבעיה פי כמה וכמה. אין ספק שהדבר היה אחד הגורמים העיקריים להתמרמרות שהוזכרה לעיל של מורים ותלמידים נגד הדקדוק הפורמלי בבתי-הספר. מכך נובעת גם הבעיה המבנית בספרי הדקדוק הפורמליסטיים אשר כך-כך בולטת בדקדוק של זרצקי ואשר מהווה את הנושא העיקרי לדיון במאמר של פלקוביץ'. נוצרת תחושה שהחוקרים עצמם מתבלבלים בין שתי השיטות. כך, במאמר של פלקוביץ' ישנו ניסיון לשכלל את השיטה לסיווג חלקי המשפט ובדרך נוצרה קטגוריה של חלקי משפט "בלתי-תחביריים" ("אומסינטאקסישע")[1102] אשר מהווה העתקה של קטגוריית ה"אינווריאנט" מסיווג חלקי הדיבר ולמעשה חופף מבחינת ההרכב לקטגוריה זאת. כך העיקרון הצורני והעיקרון התחבירי נכרכים אחד בשני ומשבשים אחד את השני.

בתקופת ההתנערות מהפורמליזם שיטת סיווג חלקי הדיבר השתנתה – העיקרון הצורני נעלם, אך העיקרון התחבירי נשאר בתוקף. על כך מעיד הסיווג אצל פאלקאָוויטש 1936[1103] – הפועל חזר להיות חלק דיבר אחד במקום כמה חלקי דיבר מבוססי הפרדיגמות וה"אינווריאנט" נעלם. לעומת זאת, מילות העזר, הכוללות את מילות היחס, מילות החיבור ואף התוויות ופעלי העזר, אינן נידונות כחלקי דיבר, אם כי מעמד זה לא נשלל מהן במפורש והדבר נותר בעמעום מסוים.

חלוקה מסורתית יותר לחלקי הדיבר הונהגה בבתי-הספר עוד לפני כן – כפי שמעיד לויצקר, כבר בשנת הלימודים 1933 - 1934 הפועל, הכינוי ומילת היחס נלמדו כחלקי דיבר.[1104]

שפירא הגדיר בעבודתו על הפורמליזם את גישתם של זרצקי, ספיבק ופלקוביץ' אל חלקי הדיבר בתקופתם הפורמליסטית כביטוי של "פורמליזם קיצוני" ("אולטראפאָרמאליזם") העולה אפילו על הפורמליזם של מורם המדקדק הרוסי פשקובסקי.[1105]

עם זאת, זרצקי לא הפסיק לעבוד על נושא חלקי הדיבר ואף פרסם על כך מאמר בקובץ משנת 1938 שבעריכתו.[1106] בחלוקה שהציע זרצקי הפעם הוא העמיד על הראש את שיטתו הקודמת וגיבש את סדר הפעולות הבא של עשרה צעדים: צעד ראשון – משמעות, כלומר הקריטריון הלוגי; צעד שני – תפקיד תחבירי; צעד שלישי – תפקיד כגרעין או כהשלמה בתוך צירוף; ולבסוף, הצעד הרביעי – צורה. שאר הצעדים התייחסו לחלקי הדיבר הקונקרטיים שגובשו

[1102] פאלקאָוויטש, "צו דער מעטאָדאָלאָגיע פון גראמאטיק פאר דערוואקסענע", **ראטנבילדונג**, 1 (1930), ז' 62.
[1103] פאלקאָוויטש 1936, זז' 198 - 200.
[1104] לויצקער, "וועגן דעם צושטאנד פונעם שפראכ-לימעד אין שול", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 208 - 209. במאמר נידון גם הקושי בהבחנה בין חלקי הדיבר לחלקי המשפט אצל תלמידים.
[1105] שאפיראָ, פעשקאָווסקיס גראמאטישע סיסטעם אוו דער פאָרמאליזם אינ דער יידישער גראמאטיק", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 168 - 176.
[1106] זארעצקי, "גראמאטישע קלאסן", **פראגנ** 1938, זז' 156 - 187.

בהתאם לשיטה. התוצר הסופי הוא שיטה הדומה להפליא בכמה פרטים לשיטה המופיעה אצל פלקוביץ' בשנת 1936, אך יותר משוכללת ממנה. סביר מאוד להניח ששתי השיטות נולדו משיתוף פעולה של שני החוקרים בהנחיית זרצקי. זרצקי חיזק במפורש את מעמדן העצמאי של מילות העזר ועבור המילים אשר נושאות את רוב מטען המשמעות המציא הגדרה חדשה "אפעלאטיוונ" שבה נכללו רוב חלקי הדיבר, אך מלבד מילות העזר אינם נכללים בו הכינויים (קטגוריה שזרצקי התקשה לסווג בעבר) ומילות הקריאה.

שיטת זרצקי (ופלקוביץ') החדשה מקורית מאוד וגיבושה ופרסומה מעידים על כך שגם בתקופה האיומה של סוף שנות השלושים נותר מרחב מסוים למחשבה אקדמית חופשית בתחומים מופשטים כדקדוק תיאורטי.

הדקדוק של פלקוביץ' משנת 1940 מעיד על הצד השני של המטבע – דיון תיאורטי חופשי לא אמור היה להשפיע על מפעלים בעלי משמעות לאומית (תרתי משמע). החלוקה לחלקי הדיבר בדקדוק של פלקוביץ' תואמת את הסכמה השמרנית של הדקדוק הרוסי הקלאסי אשר מתאימה יותר למבנה של שפות סינטטיות כיוונית, רומית ורוסית. נראה שבספר דקדוק רשמי וייצוגי גבר עיקרון האחידות הסובייטית האימפריאלית על עיקרון המקוריות הלשונית של שפה מסוימת והמקוריות המחקרית של בלשן מסוים.

הדקדוק של בירנבוים משנת 1928 תואם כמעט לחלוטין את שיטת החלוקה של רייזן משנת 1908,[1107] כלומר נוקט בשיטה נועזת פחות מזרצקי. בירנבוים גם קיבל כמעט במלואו את המינוח של רייזן. עם זאת, גם בירנבוים חידש דבר בחלוקה – הוא הגדיר את שמות העצם עם סיומת השייכות "-ס" כצורה מיוחדת של שמות תואר – "שמות תואר של שייכות" (געהערנדיקע אייגנשאַפֿטסווערטער).[1108]

גם שיטת החלוקה של מארק ממשיכה את המסורת השמרנית יחסית של הבלשנות היידישיסטית. בשיטתו ראויים להתייחסות שלושה דברים. ראשית, מארק ויתר על המינוח היידישאי והחליפו במינוח בינלאומי שהיה מקובל בבלשנות יידיש הסובייטית. שנית, מארק המציא חלק דיבר חדש – "ורבידים" (ווערבידן) שכללו את צורות הפועל שאינן מקבלות נטייה פועלית – שם הפועל, הבינוני והפרטיציפ. כזכור,[1109] גם זרצקי הפריד בתקופתו הפורמליסטית את הצורות האלה מהפועל. שלישית, מארק הגדיר כקטגוריה מיוחדת (שאפילו הגדרתה כחלק דיבר מוטל בספק) מילים היכולות ליצור משפט שלם ומכאן שמה "מילת משפט" ("זאַצוואָרט"). קטגוריה זאת תואמת את מילות הקריאה וחלק ממיליות (כגון "יאָ" ו"ניין") בדקדוק קונוונציונלי

[1107] בירנבוים 1928, זז' 177 - 178.
[1108] שם, ז' 109.
[1109] עמ' 245 בעבודה זאת. ראו גם את הטבלה בנספח.

יותר. גם קלמנוביץ' הגדיר מילים אלה כקטגוריה מיוחדת ונראה כי במתן מעמד מיוחד למילים אלה יש מחווה לייחודיות של יידיש אשר מרבה להשתמש ב"מילות משפט" כ"סטײַטש", "מהיכּתּיתי" ועוד.

החלוקה לחלקי הדיבר בספרי דקדוק יידיש השונים מסוכמת בטבלה שבנספח.

החלוקה לחלקי הדיבר יוצרת את התבנית הבסיסית ביותר של השיטה הדקדוקית. השוני בין התבניות המוצעות משקף בבירור הבדלים בין הגישות המדעיות ואף הבדלים אידיאולוגיים בין החוקרים. הבלשנות היידישיסטית ביקשה ליצור ספרי דקדוק שישקפו את הייחודיות של יידיש הן בתוכן והן בצורה והמאמץ נשא הצלחה, אם כי באיחור רב. לעומת זאת, הדקדוק הסובייטי לא יכול היה להתמסר במלואו לסדר יום יהודי לאומי. השוואת שני ספרי דקדוק יידיש הסובייטיים החשובים משקפת בצורה פרדוקלאסית למדי את הנוסחה הרשמית "לאומית לפי הצורה, סוציאליסטית לפי התוכן". מרכזיות הצורה בדקדוק העמידה את הנוסחה על הראש – הדקדוק המודרניסטי-העתידני של זרצקי היה לאומי לפי הצורה וכיאה לדקדוק פורמליסטי כמעט ריק מתוכן (הרי בפורמליזם הצורה היא התוכן) ואילו הדקדוק של פלקוביץ' היה קלאסיציסטי/אימפריאלי/רוסי (כלומר, "סוציאליסטי" לפי המושגים של הסטליניזם הבשל) לפי הצורה ולאומי מאוד לפי התוכן.

4.2.3 מעמדה של צורת השייכות

סוגיה נוספת שזכתה לדיון בבלשנות יידיש הסובייטית היא דווקא סוגיה מתחום המורפולוגיה המובהקת הדלה כל-כך ביידיש. שמות עצם ובמיוחד שמות פרטיים ביידיש יכולים ליצור צורת שייכות באמצעות הסיומת "-ס" בצירוף התווית "דעם" בעת הצורך. מוצא הצורה באחת מארבע היחסות של הגרמנית המכונה Genitiv. כאל אחת מארבע היחסות התייחס אל צורה זאת הדקדוק של רייזן שאפילו משמר את השם "געניטיוו".[1110] גם קלמנוביץ' השתמש במושג הזה.[1111]

למרות מוצאה של הצורה מהגניטיב הגרמני, התנהגות הצורה ביידיש שונה מאוד מהתנהגות הצורה המקבילה בגרמנית וכל המדקדקים החל מקלמנוביץ' התייחסו לכך. זרצקי הקדיש לצורה מקום רב יחסית בספר הדקדוק שלו (בין היתר בשל חריגותה הצורנית). הוא הוציא את הצורה מכלל היחסות, כך שמספרן הצטמצם לשלוש ונתן לה כינוי חדש "צורת שייכות" (פאָסעסיוו).[1112]

[1110] רייזען 1908, זז' 30 - 31.
[1111] קאלמאנאָוויטש 1921, ז' 39.
[1112] זארעצקי 1926, זז' 110 - 112.

בירנבוים, כאמור, הגדיר את הצורה כשם תואר.[1113]

הגדרת צורת השייכות כצורה נפרדת שאינה יחסה הפכה למקובלת בבלשנות יידיש הסובייטית לפני המלחמה ובלשנות יידיש וואָ כאחד.[1114] זרצקי השווה בין צורת השייכות לצורת האדוורב המסתיימת ב"-ווײַז" שגם היא נגזרת משמות עצם, אך אינה נחשבת ליחסה.[1115] אפילו ספר הדקדוק האחרון של פלקוביץ', הכופה על יידיש תבנית דקדוקית המתאימה לשפות סינטטיות, אינו מונה את צורת השייכות בין היחסות.[1116]

לעומת זאת, ספרי הלימוד לבית-הספר הסובייטי כללו החל משנות השלושים את הצורה בין היחסות ועל הכללה זאת הגן מיידנסקי.[1117] חשוב לציין שבפרסומיו אחרי המלחמה גם פלקוביץ' כלל את צורת השייכות בין היחסות.[1118] כך תפיסת האחידות במיון ניצחה את תפיסת הייחודיות המבנית של כל שפה, אפילו בתנאים של ירידה בלחץ אידיאולוגי.

4.3 מינוח בלשני

כאמור, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה החל זלמן רייזן ליצור מינוח בלשני מקורי שהתבסס בחלקו על חידושי לשון על טהרת היידיש, אך בשנת 1908 גם מינוח יידישיסטי שפע ברכיבים מגורמנים כגון השימוש ב"-ס-" במילים מולחמות.

היילפרין חיזק את הכיוון היידישיסטי במינוח תוך סילוק מושגים מגורמנים ושימוש נרחב במינוח ממקור עברי וזכה על כך לביקורת מצד זרצקי.[1119]

קלמנוביץ' המשיך להשתמש בחלק גדול מהמינוח של רייזן, אך עשה שימוש נרחב גם במינוח בינלאומי. זרצקי שיבח אותו בשל כך.[1120]

זרצקי השתמש בספר הדקדוק שלו במינוח בינלאומי לרוב, אך בעת הצורך יצר גם מונחים משלו, שלעתים מכילים שורשים מהמרכיב הגרמאני של יידיש (כגון "פֿערזאָנוואָרט"). כעיקרון הדחף העיקרי של זרצקי לחידושים הוא השקפתו הפורמליסטית ונטייתו להעדפת התחביר.

[1113] לתפיסה זאת יש, אגב, אחיזה גם במציאות הלשונית של יידיש כשפה מעורבת. התנהגות הצורה מזכירה שמות תואר של שייכות (притяжательные прилагательные) בשפות הסלביות ואין ספק שיידיש הושפעה מכך. בין היתר, שתי הצורות נוטות להיווצר ביתר קלות משמות פרטיים. הצורה נפוצה מאוד בצ'כית, מצויה בשפות המזרח-סלביות, אך אינה מצויה בפולנית. ההשפעה המשוערת של השפות הסלביות על יידיש בעניין זה ראויה למחקר נפרד.

[1114] מאַרק תּשל"ח, זז' 178 - 180.

[1115] זארעצקי, "וועגן סינטאקס פון סאָוועטישן יידיש ", **אש"פ** 3 - 4 (1935),זז' 183 - 186.

[1116] פאלקאָוויטש 1940, זז' 180 - 182.

[1117] מײַדאנסקי, "וועגן די לערנביכער אפ יידיש", **אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 234 - 236.

[1118] *Языки народов СССР* 1966, стр. 605; *Русско-еврейский словарь* 1984, с. 683.

[1119] זארעצקי, "וועגן פ. האלפֿערינס גראמאטיק", **יידיש** 1923, זז' 39 - 40.

[1120] זארעצקי, "וועגן ז. קאלמאנאָוויטשעס גראמאטיק", שם, ז' 43.

כך, למשל הציע זרצקי שמות חדשים לשלוש היחסות בהתאם לתפקידן התחבירי ולא לפי הגדרה לוגית ("סוביעקט-בויגפאל", "דירעקטער בויגפאל", "אומדירעקטער בויגפאל").[1121]

במבוא לדקדוק שלו הודיע זרצקי שמילון מונחי הבלשנות שלו נמסר לדפוס,[1122] אך לא מצאתי שום עדות לכך שהספר אכן ראה אור. נראה שחלק מהמונחים (35 מונחים עם הסברים) שיועדו לקובץ זה מובאים במאמר שפורסם בשנת 1927.[1123]

המונחון שפורסם במבוא לדקדוק של פלקוביץ' משנת 1929 תואם את המינוח של זרצקי. הרצאת זרצקי ופלקוביץ' על המינוח הדקדוקי הייתה בין הנושאים שהוצעו לסדר היום של ועידת לשון יידיש הכלל-ארצית הראשונה בקייב בפברואר 1931.[1124]

נראה שבמפנה העשורים עדיין לא היה בבריה"מ מינוח דקדוקי מקובל על כולם והיו הבדלים בין מוסקבה לקייב. מעידה על כך הביקורת של זרצקי על המינוח של ספיבק.[1125] הביקורת הייתה בעיקר על מהות המושגים, אך ניכרת בה המגמה של זרצקי להתנתק הן ממינוח יידישיסטי ("טראָפ" לציון "הטעמה") והן ממינוח מגורמן ("בייגפאל" – "יחסה").[1126]

שטולמן גידף בכתב הפלסתר שלו את כהן על כך שבעקבות זרצקי הוא גיבב כביכול מונחים חדשים ומיותרים אשר מכבידים לדבריו על הסטודנט המסכן.[1127] כבדרך אגב הוא האשים את זרצקי בשימוש יתר במינוח לטיני דווקא! נראה ששטולמן בחר בדרך מסוכנת – בנוקטו במילה "לטינית" הוא ביקש להוקיע התפלפלות וסכולסטיקה, אך בה בעת הוא גם הסתכן, שכן מתקנני הלשון ומתכנניה דנו את הלטינית לכף זכות דווקא כמקור העיקרי לאוצר המילים הבינלאומי וקנאותו השמאלנית של שטולמן עשויה הייתה להתפרש כביטוי לאומנות.

כפי שהוזכר לעיל, גם אחרי תקופתו הפורמליסטית המשיך זרצקי לפתח תיאוריה דקדוקית ולפתח רעיונות חדשים. תהליך זה לווה בשכלול המינוח והמצאת מונחים חדשים. כמה חידושים כאלה, כגון "פֿרעפּאָזיטיוו" – "שם עצם עם מילת יחס", "אפּעלאטיוו" (ראו טבלת חלקי הדיבר) הוזכרו והוסברו בהרצאתו בוועידה בקייב במאי 1934.[1128]

סיכומו של מפעל המינוח הדקדוקי של זרצקי מצוי בקובץ בעריכתו משנת 1938.[1129] זרצקי פרסם מונחון בלשני בן עשרות עמודים עם מפתח רוסי ומבוא. המינוח הבלשני כלל גם מינוח

[1121] זארעצקי 1926, ז' 28.
[1122] שם, ז' 6.
[1123] זארעצקי, "וויכטיקערע גראמאטישע טערמינעס", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 79 - 82.
[1124] "שפּראכ-באראטונג אינ קיִעוו", **י"ש**, 4 - 5 (1930), ז' 96.
[1125] זארעצקי, "ע. ספּיוואק: אונדזער וואָרט, 1-2 ט.", **י"ש**, 2 - 3 (1930), ז' 84.
[1126] זרצקי העדיף במאמר זה את המונחים "אקצענט" ו"בייגפאָרמע" בהתאמה.
[1127] שטולמאנ, אי, "אקאדעמיזם פונעם ערגסטן סאָרט – כ. קאהאנ, 'שפּראכקענטעניש'", **אש"פ**, 1 - 2 (1931), זז' 82 - 83.
[1128] זארעצקי, "וועגן סינטאקס פונ סאָוועטישן יידיש", **אש"פ** 3 - 4 (1935), זז' 183 - 186, 188.
[1129] זארעצקי, "יידישע לינגוויסטישע טערמינאָלאָגיע", **פראגג** 1938, זז' 5 - 70.

מתחום תורת ההגה. במבוא תיאר זרצקי את עקרונות המינוח. הוא פסל מונחים רבים של "היידישיזם הריאקציוני",[1130] במיוחד אלה שנוצרו מהמרכיב העברי. כדרכו, נתן זרצקי בכורה למרכיב הבינלאומי, אך לא מקצין בכך והודה שלא הייתה לו נוסחה ברורה לגבי העדפת מונח בינלאומי או חידוש לשון על בסיס אוצר המילים של יידיש. לגישתו, בכל מקרה יש להתחשב במסורת שכבר הספיקה להתקבע בבלשנות יידיש הצעירה. באשר לגישה המדעית, התנער זרצקי מהפורמליזם והניסיון של האסכולה הפורמלית לרפורמה רדיקלית במינוח הדקדוקי ודן לכף זכות את המינוח של הדקדוק הלוגי. ככלל, דבק זרצקי גם בתחום המינוח בעיקרון של שילוב הישגי הדקדוק הלוגי והפורמלי כאחד,[1131] שילוב האמור ליצור מערכת מינוח מורכבת ועשירה.

המינוח בדקדוק של פלקוביץ' משנת 1940 תואם את המינוח של זרצקי.

יודל מארק השתמש בספר הדקדוק שלו במינוח ממקור לטיני לרוב,[1132] דבר היוצר אחידות יחסית עם המינוח הבלשני הסובייטי. זניחת מינוח יידישאי (לציון חלקי דיבר, למשל) מפתיעה אצל חוקר יידישיסטי, אך מעידה על מתינותו של מארק במחנה זה שהמגמה הטהרנית התחזקה בו מאוד אחרי השואה.

[1130] שם, ז' 5.

[1131] דוגמא לשילוב מינוח בלשני חדש היא תרגום המושגים langue ו-parole מהבלשנות של דה-סוסיר כ"שפראכ" ו"רייד" בהתאמה.

[1132] "טערמינאָלאַגיע", מאַרק תשל"ח, זז' 12 - 14.

5. לקסיקולוגיה ומילונאות

רוב תתי-הפרקים בפרק זה עוסקים בהיבטים שונים של מילונאות יידיש ותת-פרק אחד עוסק בלקסיקולוגיה עיונית. כפי שכבר הוזכר, בתחום מילונאות יידיש קשה מאוד להפריד בין הבלשנות הפרסקריפטיבית לבלשנות הדסקריפטיבית וזאת בגלל הצורך לתקנן לשון ספרותית מתהווה. באותה עת, מטבע הדברים, מילונים דסקריפטיביים של שפות ללא נורמה ספרותית קבועה נושקים לתחום הדיאלקטולוגיה.

5.1 מילוניהם של י"מ ליפשיץ וא' הרכבי

התמזל מזלה של יידיש והיא זכתה למילון רב היקף עוד לפני שניתן היה לדבר על יידיש ספרותית כנורמה וכוונתי לשני המילונים של יהושע-מרדכי ליפשיץ. אומנם ניתן לשער שחלק מהמילים במילוניו (במיוחד במילון הרוסי-יידיש, תרכ"ט) הומצאו ע"י ליפשיץ עצמו ובכך מהווים עדות מוקדמת לפעילות נורמטיביסטית ביידיש, אך ככלל (במיוחד במילון היידיש-רוסי, 1876) מדובר במילון דסקריפטיבי של יידיש האוקראינית.

גולת הכותרת של מילונאות יידיש של התקופה הטרום-יידישיסטית היא מילון יידיש-אנגלי-עברי של אלכסנדר הרכבי (1863 - 1939) שהופיע כבר בתקופת הפריחה של היידישיזם, בשנת 1925.[1133] מילון זה כבר שיקף נורמה ספרותית בת כחצי מאה. לצד הנורמה כפי שגובשה ע"י הקלאסיקונים מתעד המילון גם את לשון עיתונות יידיש האמריקנית ואת הניב הליטאי של המחבר. למרות שבעת הופעת המילון הצטרף הרכבי לייִוואָ, אין לראות במילון זה יצירה של אסכולה זאת הן עקב זמן חיבורו והן עקב המתודולוגיה (כגון הכללת ביטויים מגורמנים רבים וביטוייים הלקוחים מאנגלית) שבגינה אף נמתחה על הרכבי ביקורת מצד פרילוצקי ווינרייך.[1134]

5.2 לקסיקולוגיה עיונית של יידיש בבריה"מ

הפרסומים הבלשניים הסובייטיים של שנות העשרים מכילים רשימות מילים שנאספו בקרב העם. בבלשנות מקובל לכנות גלוסרים כאלה "אידיוטיקונים". גלוסרים אלה הוכנו ע"י בלשנים וחוקרי פולקלור מקצועיים וחובבנים בהתאם לכמה קריטריונים. חלק מהרשימות התייחסו למלאכה מסוימת. כאלה הן הרשימות מתחום המסגרות (הרשימה פורסמה בקובץ בעריכת

[1133] ראו סקירה והערכה בלשנית והיסטורית של המילון במבוא מאת דוד קאַץ, "אַלכּסנדר הרכּבי און זײַן דרײַשפראַכיקער ווערטערבוך" (ביידיש ובאנגלית), האַרקאַווי 2006, pp. vi-xli. ראויה לציון גם גרסה מוקדמת יותר של מילון הרכבי שהופיעה בשנת 1898. גרסה זאת משקפת יידיש ספרותית בשלב התגבשות מוקדם יותר וככזאת כוללת מילים רבות מהניב הליטאי שלא נכללו בגרסה מאוחרת יותר, כמו גם הסברים אתנוגרפיים מפורטים על אודות מושגים אחדים. ראו: **הארקאווי'ס יידיש-ענגליש (ענגליש-יידישעס) טאשען-ווערטערבוך**, ניו-יאָרק, 1898.

[1134] האַרקאַווי 2006, זז' xxxii-xxxiii, p. xiv.

זרצקי משנת 1923[1135]), החייטות,[1136] הקצבות,[1137] המוסיקה העממית,[1138] הסַפָּרות,[1139] הסנדלרות[1140] (כל הרשימות פורסמו ב**צ"ש** המינסקאי) והחקלאות[1141] (פורסם ב**י"ש**). כמה פרסומים לקסיקולוגיים היוו רשימות של צירופי מילים על בסיס מילה מסוימת,[1142] ניתוח של שדות סמנטיים שונים,[1143] ניתוח מילים מהרכיבים השונים של יידיש.[1144] במדור "מפי העם" ("פון פאָלקסמויל") ב**י"ש** פורסמו גם רשימות מילים אקראיות.[1145] לעיתים הוצעו למילים אטימיולוגיות.

איסוף המילים מתחום המלאכות שימש גם צרכים נורמטיביסטיים – גיבוש מינוח אחיד בתחומי הכלכלה השונים, משימה שעלתה בקנה אחד עם השאיפה להתחדשות סוציאליסטית של החברה היהודית. חלק ממונחים אלה נאספו ע"י ועדת המינוח של ארגון האורט (אָרט) בקייב

[1135] גאָדינער, ש., זארעצקי. מ, "מאטעריאלן צו יידישער טערמינאָלאָגיע – שלאָסערײַ", **יידיש** 1923, זז' 19 - 22. המחברים הם סופר היידיש הסובייטי הידוע ש"נ גודינר שבצעירותו עסק במלאכת המסגרות ומרדכי זרצקי (1893 - ?), אחיו של אייזיק ומחבר ספרות מדעית-פופולרית ביידיש.

[1136] סלוצקי, "דער לעקסיקאָן פון מענער-שנײַדערײַ", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 209 - 218; 2 - 3 (1928), זז' 878 - 884.

[1137] דושמאן, לעאָן, "פון קאצאָווים-לאָשן", שם, 1 (1926), זז' 266 - 268; 2 - 3 (1928), זז' 873 - 874.
ליאון דושמן (1896 - 1941) היה פעיל בתיאטרון יידיש וחוקר פולקלור. נספה בגטו מינסק.

[1138] הנ"ל, "פאך-לעשוינעס. קלעזמער-לאָשן", שם, 2 - 3 (1928), זז' 875 - 877.

[1139] הנ"ל, "פאך-לעשוינעס. שערער-לאָשן", שם, זז' 877 - 878.

[1140] קרישטאל, ס. ב., "די פאך-טערמינאָלאָגיע פון א שוסטער", שם, זז' 884 - 892.
לא עלה בידי לדלות מידע על המחבר.

[1141] "פון פאָלקסמויל: טערמינאָלאָגיע און לעקסיק, וואָס באנוצט זיך אין דער לאנדווירטשאפט", **י"ש**, 1 (1927), זז' 39 - 42; 3 - 4 (1927), זז' 67 - 72 ; 4 - 5 (1929), ז' 71.

[1142] ספיוואק, כאימ, "'דער קאָפּ' אין יידיש", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 133 - 139; ווײַנרײַך, מאקס, "'טרײַבן'. א לעקסיקאָלאָגישער עטיוד", שם, זז' 219 - 222; קוויטני, י., "רעדנסארטן מיט 'האנט' און אירע טיילן", **שריפטן** (1928), זז' 305 - 322.
חיים ספיבק (1861 – 1927) חיבר ספרים פופולריים רבים ביידיש בתחום הרפואה והיה גם חובב לשון יידיש. החל משנת 1882 התגורר בארה"ב. לא מצאתי קש לאליהו ספיבק.

[1143] "נײַע און אלטע ווערטער", **י"ש**, 2 (1927), זז' 37 - 42; "נײַע און אלטע ווערטער און אויסדרוקן", שם, 3 (1928), זז' 25 - 30.

[1144] ראבינאָוויטש, א. ש., "ווענן אייניקע סעמיטיזמען אין יידיש", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 893 - 895. מדובר בניתוח סמנטי והיסטורי של מילים נדירות ממוצא עברי; טשערניאק. י., "פאראלעלן אין דער שפראך פון יידן און ווײַסרוסן אין שטעטל כאָצימסק, מאָליעווער קרײַז (ו.ס.ס.ר.)" – רשימת מילים (עם הסברים, דוגמאות וניתוח קצר) השאולות מבלרוסית ביידיש מדוברת של אזור מסוים, **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 65 - 70.
אליעזר-שלמה רבינוביץ' (1864 - ?) עסק בבלשנות יידיש במסגרת "קולטור-ליגע" ואסף פולקלור יידיש.
רשימת מילים ביידיש שמוצאן באוקראינית פורסמה גם ב-*Записки Одеського Інституту Народної Освіти*, І/1927, ст. 129-161. ראו ביקורת מאת גורשטיין ב**י"ש**, 1 - 2 (1928), זז' 65 - 68 – "ק. פ. ליובארסקי. אוקראינישע ווערטער אין דער יידישער שפראך (הויפטזעכלעך אין דאָרעמדיקן דיאלעקט)". כתב-העת האוקראיני אינו מצוי בספרייה הלאומית, אך מהביקורת עולה כי מדובר בעיקר ברשימת מילים וכי המחבר טרם קיים את הבטחתו להציג מתודה מדעית.
קופל (קונסטנטין) לוברסקי (Константин Петрович Любарский, 1892 - 1973) למד פילולוגיה בבריסל בזמן מלחמת העולם הראשונה ולאחריה ובשנים 1922 - 1938 עמד בראש החוג לייידיש במכון הפדגוגי באודסה. לאחר מכן עמד בראש החוג לשפות זרות במכון הפדגוגי באודסה. לפי המסופר עליו במאמר הנזכר פה היה לו יחס ביקורתי מאוד כלפי הכתיב הסובייטי ביידיש ואל המציאות הסובייטית בכלל. עובדה זאת והרקע האקדמי שלו מאפשרים לסווג אותו כחוקר "לא-סובייטי" (אם כי לא בהכרח יידישיסט!) שהצליח לשרוד ולפעול, אומנם בעצימות נמוכה, במערכת ההשכלה הגבוהה הסובייטית. ראו: מארק בייגעלזימער, "א פילאָלאָג אן ערודיט", **מאמע לאָשן**, 4 (1997), זז' 63 – 64; https://mitzvatemet.com/ru/burial172507.

[1145] "פון פאָלקסמויל", **י"ש**, 3 - 4 (1927), זז' 73 - 74; 5 - 6 (1927), זז' 79 - 82; 3 (1928), זז' 43 - 47; 4 - 5 (1928), זז' 63 - 66; 6 (1928), זז' 37 - 40; 2 (1929), זז' 41 - 44; 3 (1929), זז' 47 - 48; 4 - 5, (1929), זז' 67 - 72. A. Z. [אײַזיק זארעצקי]. "א ביסל ווערטער" – **י"ש**, 1 (1930), זז' 45 - 48.

והוכנו לדפוס ע"י הבלשן הקייבאי בר סלוצקי. רשימות אחרות הוכנו ע"י חובבי יידיש והן משקפות מינוח מקצועי שרווח באזור מסוים (מינסק, מושבות חקלאיות של דרום אוקראינה, קאליש שבפולין).

קיבוץ ביטויים על בסיס מילה מסוימת יכול לשרת מטרה לקסיקולוגית מובהקת ולהוות בסיס למילון כולל ומקיף של לשון או למילון פרזיאולוגי. עקב כך גם על מחברי הרשימות מסוג זה נמנו בלשנים מקצועיים – הסטונדט לבלשנות יהודה קוויטני[1146] ואפילו הבלשן הווילנאי הדגול מקס ויינרייך שבתקופה זאת עדיין הורשה לפרסם מדבריו בקובץ סובייטי.

בנוסף לרשימות דלעיל, פורסמו גם תכניות לחקר לקסיקולוגי נקודתי או נרחב. כך, כבר בגיליון הראשון של **י"ש** פורסמו הנחיות לאיסוף אוצר המילים מתחום לימוד החומש בחדר[1147] – תחום מפוקפק ביותר בעיני האידיאולוגיה הסובייטית שהעיסוק הפומבי בו לא היה עולה על הדעת כמה שנים מאוחר יותר. בפנייה לקוראים הדגישה הנהלת המכון (כלומר, שטיף בעצמו) את חשיבות חקר אוצר המילים שעלול להשתכח. דגש מיוחד הושם על שאלת המרכיבים העברי והארמי (המכונים יחד "לשון הקודש"), הגרמאני והסלבי בשכבת לשון זאת. צוין כי במחקר זה ישנה חשיבות לחקר ההיסטוריה ואף ליצירת חידושים לשוניים!

שטיף חש כנראה שפנה יותר מדי "ימינה" ובשנת 1928 ניסה לרענן את המדור "מפי העם" ולהתאימו לסדר היום הסובייטי ופרסם רשימת חידושי מילים סובייטיים שרווחו בקרב העם, כולל אוצר מילים שנאסף בבית-משפט סובייטי שפעל ביידיש.[1148]

בשנת 1930 הופסק פרסום המדור והדבר קשור בלי ספק למפנה שחל במחקר יידיש הסובייטי לכיוון חיזוק התיאוריה הבלשנית והתרחקות מהאמפיריזם. גם בפרסומים סובייטיים אחרים לא הופיעו יותר רשימות מילים דיאלקטליות ועממיות. שטיף ציין בשנת 1930 שהעבודה על איסוף אוצר המילים העממי נעשית בצורה שאינה מניחה את הדעת – עד עתה פורסמו רשימות מילים אקראיות, אך בעתיד יש להתרכז בחקר אוצר המילים של שכבות האוכלוסיה השונות, כלומר להוסיף למלאכת האיסוף והמיון פן סיוציולוגי.[1149] בהתייעצות המתודית במשרד החינוך של אוקראינה בחרקוב בסוף אפריל 1930 הוחלט דווקא להרחיב את המדור "מפי העם" (!), אך לתת בו משקל רב יותר למינוח טכני ולריבוד החברתי באוצר המילים.[1150] היעלמותו של המדור דווקא אחרי פרסום ההחלטה מתמיהה ומהווה כנראה עדות נוספת לקהות החושים של שטיף בקליטת המסרים של השלטון (במקרה זה כנראה מדובר בניסוח נחפז של החלטה "פושרת

[1146] קוויטני השתלם במכון בקייב ואחרי סגירתו עבר לבירוביג'ן. אחרי המלחמה התגורר בקייב.

[1147] "אנקעטעס. I. די 'חומש'-שפראך (פון דער פילאָלאָגישער סעקציע בא דער קאטעדער פאר יידישע קולטור)", **י"ש**, 1 (1927), זז' 43 - 44.

[1148] "פון פאָלקסמויל", **י"ש**, 3 (1928), זז' 47 - 50.

[1149] שטיף, "וועגן דער שפראכארבעט", **י"ש**, 1 (1930), ז' 15.

[1150] "די 'יידישע שפראך' אפ דער לעצטער מעטאָדישער בראטונג אינ כארקאָוו", **י"ש**, 2 - 3 (1930), ז' 92.

מדי" ע"י שטיף). התנערות מפורשת מ"העמסת [כתב-העת] בגרוטאות" ("אָנפראָפּנ אזוי פיל אלטווארג") הושמעה בכנס "הביקורת העצמית" ביוני 1932.[1151] בסקירה של הלקסיקולוגיה הסובייטית של יידיש שפורסמה ע"י המכון במינסק חוזרת הביקורת על האופי האמפירי מדי של המחקר בתחום בקייב.[1152]

אך הפעילות הלקסיקולוגית ביידיש בבריה"מ מעולם לא הצטמצמה לאיסוף וניתוח של אוצר המילים של הלשון העממית המדוברת. אוצר המילים היה המוקד של מחקרים אחדים על לשון הקלאסיקונים – מנדלי, פרץ, בובשובר, הופשטיין.[1153] ויינגר נתן סקירה וניתוח קצר של אוצר המילים הקשור לעוני ולבעיות חברתיות ביצירות של מנדלי תוך חלוקה לשדות סמנטיים.[1154]

בתקופה הראשונה של בלשנות יידיש הסובייטית עניין רב יחסית הוקדש ליידיש הישנה ולשורשיה של השפה. ההיסטוריוגרפיה הסובייטית של יידיש תנותח בהמשך, אך לפן אחד של הבלשנות ההיסטורית ישנה משמעות לקסיקולוגית ולקסיקוגרפית וכוונתי לתחום האטימולוגיה.

ב**צ"ש** פורסם בשנת 1928 מאמרו של מקס ויינרייך המוקדש למילים ביידיש שמוצאן לכאורה גרמאני, אך למעשה משמעותן ולעיתים אף צורתן התפתחו בהשפעה חזקה של לשון הקודש או לשונות סלביות.[1155] ויינרייך ניתח כמה פעלים המורכבים ממרכיבים גרמאניים, אך נושאים משמעויות שנוצרו בהשפעת לשונות סלביות. בכך ערער ויינרייך על קביעתו שלו משנת 1922 המגדירה את שלושת היסודות ("עלעמענטן") של יידיש והציג תמונה יותר מורכבת של יחסים בין רכיבי הלשון.

באותו הגיליון הופיע מאמרו של יבגני קגרוב,[1156] המוכר לנו כעמיתו של זרצקי בחרקוב. בינתיים הספיק קגרוב לעבור ללנינגרד, שבה נשאר כמעט עד סוף חייו. קגרוב הודה שבמהלך עבודתו על הדקדוק ההיסטורי של יידיש בשנים האחרונות הוא הספיק לאסוף כמה אלפי כרטיסים על אטימולוגיה של מילים ביידיש. קגרוב הביא במאמר כמה דוגמאות מהכרטסת שלו. למרות שרוב עבודותיו של קגרוב הן בתחום האנתרופולוגיה, הדוגמאות מהכרטסת מגלות

[1151] שטיפ, "רעוויזיע", **אש"פ**, 4 (1932), זז' 9 - 10. ראו גם ביקורת על חיבה יתרה ללשון ה"עממית" ב**י"ש** במאמר הפרוגרמטי של ספיבק בסוף אותה השנה – ספיוואק, "וועגן דעם קאמפּ אפּנ לינגוויסטישנ פראָנט", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), ז' 22. עוד שנה קודם לכן, במהלך הוועידה הלשונית בקייב בפברואר 1931, מתח ליברברג ביקורת על היעדר מתודולוגיה נכונה המביא ל"תעיות בדרכים של יידישיזם ועממיות, רציונליזם פרימיטיבי ואנרכיזם מנוון" ועל סובלנות יתר כלפי "האופי הארכיוני מתעד והדסקריפטיבי של פעילות ייוואָ" – ליבערבערג, "פאר פאַרטייישקייט אינ דער יידישער וויסנשאפט-ארבעט", **י"ש**, 6 (1930), ז' 7.

[1152] פּיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932**,** זז' 121 - 123.

[1153] התייחסתי לרוב המאמרים קודם עקב מגמתם הסגנונית-נורמטיביסטית.

[1154] ווייגער, "וועגן דעם סאָציאלן אינהאלט פון מענדעלעס שפראך", **י"ש**, 7 (1927), זז' 15 - 20. חמש שנים יותר מאוחר פיינזילבר מתח ביקורת על ויינגר על כך שהניתוח לא הלך מעבר לכך, אל ניתוח אוצר מילים זה על פי תקופות ועל פי השתייכות הדוברים לשכבות החברתיות השונות – פּיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932**,** ז' 133.

[1155] ווייַנרייַך, מ[אקס], "וועגן די דייטשישע עלעמענטן אין יידיש (לעקסיקאָלאָגישער עטיוד)", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 677 - 688.

[1156] קאגאראָוו, יע., "צו דער פראגע וועגן דעם יידישן עטימאָלאָגישן וועזן", שם, זז' 741 - 746.

רמה גבוהה של הכשרה בלשנית – גם אם חלק מהצעותיו שנויות במחלוקת או הופרכו מאז, לא ניכרת בהן מגמתיות לכיוון כלשהו או גישה רומנטית אשר מאפיינות לעיתים עיסוק באטימולוגיה גם כשעוסקים בכך בלשנים מקצועיים. חשוב לציין גם שקגרוב הביא גם את הדעות של בלשנים שהוא חלק עליהם. מאמרו של קגרוב נשאר כמעט ללא תגובה. נראה שהסיבה היא שמרגע מסוים לא היו בבריה"מ כוחות מדעיים בעלי הכשרה מתאימה בבלשנות ההשוואתית-היסטורית ששלטו ביידיש.[1157]

עם זאת, אין להסיק מכך שבזמן פרסום מאמרו של קגרוב איש לא עסק בבריה"מ באטימולוגיה של יידיש. בקובץ שהוציאה לאור בשנת 1929 המחלקה היהודית של האוניברסיטה הבלרוסית במינסק הופיעה רשימת השערות אטימולוגיות מאת מרדכי ויינגר.[1158] באותו הגיליון פורסמה גם ידיעה על מותו. הרשימה קצרה וכוללת כמה עשרות מילים ושונה מהרשימה של קגרוב מכמה בחינות. ראשית, אין אף מילה שחוזרת על עצמה בשתי הרשימות (אומנם שתיהן קצרות מאוד). ייתכן שאחת הסיבות לכך היא שקגרוב ביקש לא רק לחדש דברים, אלא גם לסכם את מצב המחקר לפניו ועקב כך רשימתו כוללת מילים שבלשנים הרבו לעסוק בהן (כגון, "דאַוונען" – "להתפלל"). ויינגר, לעומת זאת, רצה בהכרח לחדש והביא רשימה של מילים נדירות יותר שחלקן רווחות בשפה מדוברת בלבד ובדיאלקטים. שנית, ויינגר כמעט ולא ציטט חוקרי יידיש אחרים, כנראה מאותן הסיבות. שלישית, ויינגר היה בפירוש מגמתי עם נטייה ברורה להקדים מוצא של מילה גם כשהקדמה זאת סותרת את עיקרון "תערו של אוקאם"[1159]. כך, ויינגר שלל השאלה ישירה מסלבית של המילה "קלייט" – "חנות" והעדיף להסביר אותה בעזרת המילה הגרמנית הדיאלקטלית Kle(e)te למרות שתפוצתה מצומצמת והיא עצמה בבירור מהווה השאלה סלבית. את הצורה "זיי" –"הם" הסביר ויינגר באמצעות גרמנית עילית עתיקה ולא בינונית (כלומר מלפני אמצע המאה הי"א), למרות שאין סיבה להניח שמוצאה של יידיש וכל שכן היבדלות מרכיבה הגרמאני מהגרמנית קדום כל-כך. מגמה לאומית-רומנטית זאת מחייבת להתייחס גם אל השערות אחרות של ויינגר במשנה זהירות.

[1157] התגובה הישירה היחידה מצויה בקובץ המינסקאי המסכם את 15 השנים הראשונות של בלשנות יידיש הסובייטית. הביקורת היא בסך הכול חיובית, אך מעירה על המתקדות במעבר המילה בין העמים והיעדר התייחסות לאבולוציה החברתית שלה. כמו-כן מציין המאמר את היעדר התגובה כסימן עניות לבלשנות יידיש הסובייטית. פֿיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932,זז' 132 - 133.

[1158] ווייגער, "יידישע עטימאָלאָגיעס". **שריפטן פון ווייסרוסישן מעלוכע-אוניוועךסיטעט**, זז' 61 - 67. בנוסף לכך, עוד בשנת 1926 דיווח ויינגר על איסוף כ-5,000 כרטיסי מילים עם אטומולוגיות שמקורן הן בקבצים מאת חוקרי יידיש והן במילונים אטימולוגיים של פולנית, אוקראינית וגרמנית. ווייגער, "אין דער לאבאָראטאָריע פון יידישן אקאדעמישן וועךטערבוך", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 268 - 269.

[1159] "תערו של אוקאם" (novacula Occami) עיקרון פילוסופי הגורס שאם קיימים הסברים שונים לאותה תופעה יש להעדיף את הפשוט מביניהם.

עיסוקו של זרצקי בתחום הלקסיקולוגיה הושפע מאוד מהתחום שבו היה עיקר עניינו הבלשני, דהיינו מהדקדוק. בתכנית המחקר שזרצקי פרסם בשנת 1928[1160] הוצעו 20 נושאים למחקר שדה, חלקם עסקו בדקדוק טהור ואלה שנגעו בלקסיקולוגיה עסקו גם הם ברובם בחקר שימוש בסיומות ליצירת מילים חדשות ביידיש החיה, כלומר בנושא הנמצא בתפר שבין המילונאות והדקדוק. עם זאת, היו גם נושאים לקסיקולוגיים "טהורים", כגון חקר חידושי לשון סובייטיים (כולל שמות פרטיים[1161] וראשי תיבות), השאלות חדשות מרוסית, חידושי לשון שהופיעו בקרב תלמידים עקב הוראת המדעים ביידיש בבתי-הספר. נראה שהתכנית נשארה בגדר הצעה בלבד.

המאמר של שטיף על הריבוד החברתי ביידיש שהופיע בשנת 1929[1162] והעמיד בסימן שאלה את חשיבות הרכיב העברי ביידיש מסמן מפנה חד בלקסיקולוגיה הסובייטית של יידיש. המפנה היה הן אידיאולוגי והן מתודולוגי – מעתה עסקו מחקרים לקסיקולוגיים באוצר מילים חדש יותר ונשאו אופי תיאורטי מכליל יותר מאשר בתקופה הראשונה. אומנם המאמר עוסק באוצר המילים, אך בעצם מדובר במחקר היסטורי של הלשון ועקב כך יזכה המאמר להתייחסות נרחבת בתת-פרק 7.1.

אחרי מות ויינגר נעשתה במינסק פעילות לקסיקולוגית בהתאם לעקרונות המחודשים של בלשנות יידיש הסובייטית עם הנטייה השמאלית המאפיינת את אסכולת מינסק. בקובץ הבלשני המינסקאי הופיעו בשנים 1933 - 1934 שני מאמרים מאת הרצל שקליאר שהביאו רשימות מילים נרחבות בליווי ניתוח בלשני.

מאמר אחד – על הקבלות לשוניות בין היידיש לבלרוסית מתמקד במילים ששדותיהם הסמנטיים דומים מאוד בשתי השפות.[1163] חקר התופעה מפתח את הרעיון של שטיף על אודות עומק ההשפעה הסלבית על יידיש. ברוח התקופה והמקום הדגיש שקליאר את הפן הסוציולוגי של התופעה וקשר אותה לדימיון באורח החיים (!) שהתקיים כביכול בין ההמונים הבלרוסיים והיהודיים. שקליאר גם גייס את ממצאיו לטובת סדר היום האנטי-טהרני של אסכולת מינסק בשיא ויכוחה עם אסכולת קייב.

המאמר השני,[1164] שכבר הוזכר בעבודה זאת בהקשר למדיניות הלשונית הכללית וליצירת מילים חדשות, עוסק באוצר המילים שנוצר מאז המהפכה ומשקף מציאות סובייטית מובהקת.

[1160] זארעצקי, "וואָס קען מען טון אף די ערטער פאר יידישער שפּראך-ארבעט?", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 57 - 64.

[1161] שמות פרטיים חדשים על בסיס האידיאולוגיה הסובייטית היו באופנה בשנות העשרים והשלושים (ובקרב מיעוטים אתניים אף יותר מאוחר). זרצקי הביא דוגמא יחידה של שם חדש על בסיס יידיש – "נײדאָר" (כלומר, "דור חדש").

[1162] שטיפ, "די סאָציאלע דיפערענציאַציע אין יידיש (העברעישע עלעמענטן אין דער שפּראך)", **י"ש**, 4 - 5 (1929), זז' 1 - 22.

[1163] שקליאר, "יידיש-ווײַסרוסישע שפּראכלעכע פּאראלעלן", **ל"ז**, 1 (1933), זז' 65 - 80.

[1164] שקליאר, "די סאָוועטישע נײַבילדונגען אין יידיש", **ל"ז**, 2 (1934), זז' 46 - 90.

למילים אלה קשה בדרך כלל למצוא הקבלה ביידיש מחוץ לבריה"מ והן דורשות הסבר נרחב על משמעותן והקשרן גם אם הן נראות כשקופות מהמבט הראשון. שקליאר הביא רשימה של 1,500 מילים כאלה ללא הסבר משמעותן (לפעמים יש ציון של הקשר ליד המילה). לגלוסר של שקליאר יש ערך לא רק עבור חוקרי יידיש, אלא גם עבור היסטוריונים של יהדות בריה"מ. בחלק התיאורטי של המאמר חייב שקליאר שימוש ברכיב המגורמן וברכיב הבינלאומי של יידיש ושלל חידושי לשון על בסיס הרכיב העברי או כאלה המבוססות על שינוי משמעות של מושגים מהעולם המסורתי. שקליאר גם ציין מגמות מרכזיות בחידוש מילים סובייטיות – נטייה לקיצור מצד אחד ונטייה לשיפוטיות מצד שני. שתי הנטיות מתבטאות בשימוש בסיומות הנושאות מטען שיפוטי (בדרך כלל של בוז או לעג) ובשימוש נרחב בהלחמת מילים, בקיצורי מילים ובראשי תיבות.

אסכולת קייב הגיעה בתקופתה המאוחרת לכמה הישגים מרשימים בתחום הלקסיקולוגיה.

מאמרו של הבלשן הצעיר מוני שולמן (1911 - 1994) על אוצר המילים מהרכיב הסלבי ביידיש, שהופיע בשנת 1939 בקובץ **אש"פ**,[1165] הוא יצירת מופת לקסיקולוגית. מדובר באוסף של כמעט אלפיים מילים ממוצא סלבי המלווה במבוא נרחב. המבוא כולל הסברים מתודולוגיים מנומקים היטב. שולמן התפלמס עם בורוכוב לגבי טיבו של הרכיב הסלבי של יידיש והפריך את השערתו של בורוכוב על שיוך הרכיב הסלבי למשלב הנמוך ולתחום החומרי בעיקר. שולמן גם התווכח על מוצא מילים אחדות עם יהודה יפה שגם הוא הרכיב רשימה דומה. הרשימה של שולמן גדולה פי חמישה מהרשימה של יפה והיא מחולקת לפי שדות סמנטיים ומלווה בהסברים אטימולוגיים ודיאלקטולוגיים ובווריאנטים. הרשימה מבוססת על ניתוח הספרות היפה של הדורות האחרונים ואינה כוללת מילים שתפוצתן הייתה מוגבלת ליידיש מדוברת של אזור מסוים (שולמן הודה שקביעת קריטריון ברור בעניין זה בעייתית), כאלה שרווחו בפתגמים זרים שבפי היהודים או בשירה מקרונית או כאלה שרווחו בפי דוברים ששפתם אינה תקנית בעליל (כגיבורי שלום-עליכם המדברים חצי רוסית). עם זאת, שולמן הודיע במפורש שרשימתו אינה מתיימרת לקבוע נורמה כשלהי של שימוש בלשון הספרותית. בניתוח האטימולוגי של המרכיב הסלבי השתדל שולמן להגדיר במפורש מילים שמוצאן מפולנית, אך קבע שלגבי מילים רבות מאוד אי-אפשר לקבוע בוודאות אם מוצאן מפולנית, אוקראינית, בלרוסית או רוסית. זוכות לדיון מילים מאותו שורש שבאו מהמקור הגרמאני והסלבי בו-זמנית או נכנסו בו-זמנית מכמה לשונות

[1165] שולמאנ, "סלאוויזמען אין דער לעקסיק פון יידיש", **אש"פ**, 3 (1939), זז' 71 - 109. עיקר פעילותו של שולמן החל מתחילת שנות השלושים ועד שנת 1948 (להוציא שנות המלחמה) הייתה עבודה עיתונאית בעיתונות יידיש הסובייטית. משנות השישים עד שנות השמונים היה עורך הספרים שראו אור ביידיש בהוצאה לאור "Советский писатель" https://jdoc.org.il/krug-index
בארכיון ייוואָ נמצא קטע קצר של מאמר המוקדש לסיומת רבים במילים ממוצא סלבי ביידיש. המאמר נושא אופי דסקריפטיבי-היסטורי ונטען בו שמילים סלביות הושאלו ליידיש הן בצורת יחיד והן בצורת רבים והשינוי העיקרי שצורת הרבים עברה ביידיש הייתה הוספת הסיומת "-ס" במקרים מסוימים: ארכיון ייוואָ, Box 66, Folder 3357 (RG 3)
https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373799

סלביות. להתייחסות מיוחדת זוכות גם מילים בינלאומיות שנכנסו ליידיש בעיקר דרך רוסית. באשר לריבוד החברתי של המילים ממוצא סלבי ציין שולמן השפעה של לשון כפריים דוברי האוקראינית והבלרוסית על לשון בעלי המלאכה והסוחרים הקטנים היהודים והשפעה של לשון העיר הרוסית על היידיש שבפי הבורגנות.

תמונת מצב הלקסיקולוגיה של יידיש בבריה"מ לא תהיה מלאה אם לא תוזכר עבודה יוצאת דופן מכמה בחינות וכוונתי למחקר של ספיבק על אודות יידיש הסובייטית בתקופת מלחמת העולם השנייה.[1166] פרסום זה יוצא דופן מכמה בחינות. ראשית, היה זה הפרסום האחרון של המכון בקייב, אשר ראה אור כבר אחרי המלחמה, בשנת 1946. שנית, היה זה מחקר יחיד במינו של הלשון החיה מנקודת מבט דסקריפטיבית – כלומר, לא כיצד השפה ראויה להיות, אלא איך היא השתנתה בפועל בתקופה היסטורית נתונה. בכך היה במחקר פן סוציולוגי. שלישית, המחקר הופיע כמונוגרפיה ולא כמאמר, אולי עקב היעדר מסגרת מתאימה אחרי המלחמה.

שירת ברבור זאת של ספיבק ושל המכון בקייב עוסקת בתחום סמנטי וסגנוני שבמשך מאות שנות קיומה (לפחות מאז **שמואל-בוך** ו**מלכים-בוך**) יידיש מיעטה מאוד להתעסק בו – דהיינו בתחום המלחמה. הספר מתייחס הן למישור המינוח המלחמתי והן למישור של הסגנון הרווי מילים של אהבת המולדת ושנאת האויב. ספיבק חילק את אוצר המילים הרלוונטי לכעשרים שדות סמנטיים והביא דוגמאות לחידושים לשוניים. הן המסקנות של ספיבק על הלשון והן דברי ספיבק עצמו משקפים בבירור את המגמה הלאומית ואף בפירוש לאומנית שאיפיינה את השיח הסובייטי ביידיש בשנות הארבעים. מגמה זאת מצאה את ביטויה בפעילות הוועד היהודי האנטיפשיסטי ובספרות ובעיתונות שהופיעה תחת חסותו. הלאומיות היהודית התבטאה בעיקר בשימוש בדמויות מההיסטוריה היהודית הקדומה, כגון תקופת התנ"ך והבית השני,[1167] אך גם בשימוש מחודש בביטויים בעלי מטען היסטורי רגשי ואף דתי, כגון "מעגילע" ("מגילה", "מסכת") במשמעות "תיאור מאורעות טרגיים"[1168] או "קידעש-" ("קידוש-ה'") במשמעות "מוות למען מטרה נעלה".[1169] הפן הבעייתי יותר, גם בעיני האידיאולוגיה הסובייטית, התבטא בשנאה יוקדת לגרמנים, ולאו דווקא לנאצים, שוב תוך שימוש בזיכרון היסטורי קדום, הפעם מתקופת ימי הביניים.[1170] לאומנות יהודית זאת עדיין הייתה סובייטית מאוד והדבר התבטא בשני היבטים – השתקת הפן הבעייתי בהיסטוריה משותפת של יהודים ועמים סלביים (העם

[1166] ספיוואק 1946. ראו טיוטה של הספר "הלשון בזמן המלחמה" באוסף של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי – ארכיון "יד ושם", M.35, כרך 1038, פריט 15028010, עמ' 86 - 154.
[1167] שם, זז' 24 - 26.
[1168] שם, ז' 55.
[1169] שם, זז' 26 - 27.
[1170] שם, ז' 53.

הרוסי אף כונה במפורש "האח הגדול")[1171] ויצירת גיבורים יהודיים סובייטיים, כגון התגלמות ה"ספרא וסייפא" אשר שוורצמן (שווארצמאן 1889 - 1919) –משורר יידיש שנהרג כלוחם בשורות הצבא האדום במלחמת האזרחים.[1172]

מלבד הסטיליסטיקה הספרותית, יש בספרו של ספיבק גם התייחסות לעניינים בלשניים טהורים, כגון, מינוח צבאי,[1173] שימוש בשמות פעולה מקוצרים כטעונים יותר מבחינה רגשית ("געוואג" במקום "געוואגטקייט" – "תעוזה")[1174] או שאילת הביטוי הרוסי тысоס "סאָקאָל" ("בז") לציון טייסי קרב, דימוי שלא היה קיים ביידיש המסורתית שלא הרבתה לעסוק לא במלחמה ולא בבעלי-חיים.[1175]

5.3 מילונאות יידיש בבריה"מ

עתה נעבור מהלקסיקולוגיה העיונית אל הלקסיקוגרפיה, כלומר אל ניסיונות הממסד הבלשני הסובייטי ליצור מילונים של יידיש. ניסיונות אלה נעשו בכל שלושת המרכזים של בלשנות יידיש הסובייטית. מטבע הדברים, במיוחד כשמדובר בלשון שהנורמה הספרותית שלה נמצאת בשלבי התגבשות, פעילות לקסיקוגרפית אינה משקפת גישות מדעיות לקסיקולוגיות בלבד, אלא גם מדיניות לשונית של עורכי המילון. עקב כך, בסקירתי זאת לא יהיה מנוס מלגעת פעם נוספת במדיניות הלשונית של האסכולות השונות שנותחה לעיל בתתי-הפרקים 3.1, 3.2. עם זאת אשתדל להימנע ככל האפשר מחזרות מיותרות.

מילון גדול וכולל של שפה הוא סימן סטטוס מובהק ללשון ספרותית מפותחת. אין זה מפתיע, אפוא, שמשימת חיבור מילון כזה הייתה לאחד החלומות של התנועה היידישיסטית הצעירה.[1176] האזכור הראשון בספרות הבלשנות הסובייטית של תכנית להוציא לאור מילון גדול של לשון יידיש מופיע בקובץ של זרצקי משנת 1923. דווח שם על כך שהוועדה הבלשנית שהתקיימה באותה העת בחרקוב בראשות זרצקי החלה בהכנת מילון ליצירותיו של דוד ברגלסון האמור לשמש חלק ממילון עתידי שלם של יידיש.[1177]

מרדכי ויינגר הציע ליצור מילון גדול של לשון יידיש בוועידת תרבות יידיש במוסקבה בשנת 1924 והצעתו התקבלה.[1178] העבודה בפועל על המילון החלה במינסק במאי 1925, חצי שנה אחרי פתיחת המכון. כעבור שנה פרסם ויינגר דיווח על התקדמות העבודה.[1179] בדיווח גם

[1171] שם, ז' 16.
[1172] שם, ז' 22.
[1173] שם, זז' 28 - 41.
[1174] שם, ז' 21.
[1175] שם, זז' 23 - 24.
[1176] באָראָכאָוו, "די אויפגאַבן פֿון דער יידישער פֿילאָלאָגיע", **דער פנקס** 1913, ז' 2.
[1177] "אין דער יידישער פילאָלאָגישער קאָמיסיע אין כארקאָוו", **יידיש** 1923, ז' 47.
[1178] זארעצקי, "ווייגער דער לינגוויסט", **י"ש**, 1 (1929), ז' 9.
[1179] ווייגער, "אין דער לאבאָראטאָריע פון יידישן אקאדעמישן ווערטערבוך", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 268 - 269. ראו גם מאמר "וועגן יידישן אקאדעמישן ווערטערבוך" ב**וועקער,** 208 (13 סענטיאבער 1925), ז' 3.

נוסחו עקרונות המילון המתגבש. המילון אמור היה להיות מילון יידיש-יידיש, להקיף את אוצר המילים של לשון יידיש החיה וכזה לא לכלול מילים מהתקופות הקודמות. כמקורות ל"לשון החיה" הוגדרו ספרות יידיש החדשה, החל לערך מיצחק-בר לווינזון ושלמה אטינגר ולשון מדוברת, כולל מילים דיאלקטליות שאינן מצויות בספרות הכתובה. ויינגר דיווח שבשנה הראשונה לעבודה הוכנו 85,000 כרטיסים שכללו לצד אוצר המילים של קלאסיקונים מהשורה הראשונה כמנדלי ושלום-עליכם, גם מילים מהיצירות של אייזיק-מאיר דיק ואף סופרים "פסולים" כשמ"ר ועוזר בלושטיין. נאסף גם החומר הלשוני מקבצי פתגמים ושירי עם. לפי תכנונו של ויינגר, השלב של איסוף המילים אמור היה להימשך בסך הכול שלוש שנים.[1180] לחלק מהמילים הוכנו גם כרטיסים אטימולוגיים שהוזכרו לעיל. מעבר לשלב הבא, עיבוד מדעי-ספרותי של החומר, רק הוצהר בכתבה זאת. ויינגר הכריז בגאווה שכבר בשלב הזה מה שנעשה במינסק עלה על כל מה שנעשה בתחום לפני כן.

מבחר אוצר המילים למילון משקף הן את ייחודיותה של הבלשנות הסובייטית והן את תחום האינטרסים המדעיים של ויינגר. אי-הכללתה של יידיש הישנה במילון משקפת את גישת הבלשנות הסובייטית אל תיקוף הלשונות. לפי גישה זאת, לשון ספרותית מהווה מערכת יציבה יחסית שנוצרה בתקופה מסוימת וככזאת היא נבדלת מתקופות מוקדמות יותר בהתפתחות השפה הראויות להתייחסות נפרדת. מלבד ההיגיון הבלשני גרידא בגישה זאת, יש בה גם משום ויכוח עם השקפה לאומית-רומנטית של שפה הרואה בה יצירה נצחית של העם אשר כוללת את כל רבדיה התקופתיים. לעומת זאת, תכניתו של ויינגר לכלול במילון ביטויים דיאלקטליים שאינם מצויים בשפה הספרותית חורגת מהעיקרון הנזכר (הרי מילים אלה אינן חלק ממערכת יציבה שמילון אמור לשקף) ומקורה בעיסוקו של ויינגר בדיאלקטולוגיה. ראויה להתייחסות מיוחדת גם הכללתם של סופרים בעלי לשון מגורמנת וסופרי "שונד" בין מקורות המילון. הדבר מעיד על תעוזה בהגדרת גבולות הקאנון הלשוני של יידיש ספרותית חדשה.

באותו הגיליון פורסמו גם ההנחיות לאספני המילים עבור המילון האקדמי[1181] עם הבהרת כללים לרישום מילים בהתאם לסיווגן ותכונותיהן הדקדוקיים. מכיוון שליידיש הסובייטית עדיין לא היה כתיב אחיד, הומלץ להשתמש בכתיב של **שטערן** המינסקאי.

בסוף שנת 1926 הודפסה גם חוברת קטנה שפנתה אל הקהל הרחב בבקשה לשלוח מילים מיידיש המדוברת אל מערכת המילון.[1182] החוברת הדגישה את האופי העממי של יידיש ואף ציינה שהבורגנות היהודית אינה זקוקה לשפה זאת. הפנייה הראשונה נעשתה למורים ופעילי התרבות שאמורים היו לתרום את התרומה העיקרית למלאכת האיסוף. לאחר מכן פנתה

[1180] אחרי מות ויינגר הגדיר זרצקי בנימה אירונית הערכה זאת כאופטימית מדי – זארעצקי, "ווייגער דער לינגוויסט", **י"ש**, 1 (1929), זז' 10 - 11.

[1181] ווייגער, "אינסטרוקציע פארן ווערטער-ארויסשרײַבער פונעם יידישן אקאדעמישן ווערטערבוך", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 269 - 273.

[1182] ווייגער 1926.

מערכת המילון אל בעלי מלאכה וחקלאים למיניהם בבקשה לשלוח מונחים מתחום מקצועם. לצד העוסקים במלאכות מסורתיות כגון עגלונים, חייטים ודייגים על בעלי המקצוע שהוזכרו במפורש נמנים גם מטפלת בילדים ("אם"), עקרת בית ("שטוב-אָנגעשטעלטע"[!]), רופא, פקיד סובייטי, פועל במפעל ואף מהפכן ותיק ("אלטער רעוואָליוציאָנער").[1183] למרבה הצער, אין באפשרותנו לבדוק באיזו מידה פנייה זאת נענתה וליהנות מפירות מחקר חדשני זה.

זרצקי הגיב בגיליון **צ"ש** משנת 1928 על ההנחיות שפרסם ויינגר מנקודת מבט של מדקדק בעיקר בהציעו כמה דיוקים באפיון הדקדוקי של המילים.[1184] זרצקי גם חלק על הטענה שעבודת המכון במינסק על המילון עלתה על כל מה שנעשה בעבר וטען שעבודתו המילונאית של חוקר יידיש הווינאי אלפרד לנדוי למשל לא הייתה פחותה בהיקפה מעבודת המכון במינסק.

ויינגר דחה בתשובתו באותו הגיליון את רוב טענותיו של זרצקי.[1185] באשר להערה על הערכה מופרזת של המפעל הודיע ויינגר שעד פברואר 1928 גדל היקף הכרטסת למילון עד 185,000 כרטיסים והביא בהזדמנות זאת את רשימת המקורות של הכרטסת. הרשימה עושה רושם תמוה משהו. עריכת הרשימה מרושלת ביותר והיא מסודרת לפי שמות המשפחה של הסופרים, מחברי קובצי הפולקלור וכותרי כתבי-העת, אך היעדר שמות פרטיים או אפילו ראשי תיבות של שמות פרטיים של המחברים מקשה על זיהוי חלקם.[1186] לצד הסופרים שנזכרו בשנת 1926 וקלאסיקונים נוספים מופיעים בה סופרי יידיש מחו"ל כשלום אש, יהואש ואופטושו (אָפאַטאָשו), סופרים סובייטיים כהופשטיין וקוויטקו, אך גם פובליציסטים כז'יטלובסקי, ליטבקוב ואף מנהל המכון המינסקאי בר אורשנסקי (אָרשאנסקי, 1883 - 1945). תורמים משמעותיים הם העיתונים **דער פֿרײַנד**[1187] (5,000 כרטיסים) ו**עמעס** (10,000 כרטיסים). לעומת זאת, בולט בהיעדרו אקסנפלד. ברשימה ניכרים לקטנות (אקלקטיזם), חוסר עקביות ואף מקריות בבחירת המקורות.

במהלך עבודתו על המילון פרסם ויינגר מאמרים נוספים. אחד מהם[1188] קרא להסתייע בתלמידי בתי-ספר ביידיש לאיסוף אוצר המילים של תחומי העבודה והמלאכה השונים עבור המילון האקדמי.

[1183] לנין הגדיר פעילות מהפכנית כמקצוע במאמרו הפרוגרמטי "?Что делать" משנת 1902.

[1184] זארעצקי, "אָנמערקונגען צו דער 'אינסטרוקציע פארן ווערטערבוך-ארויסגעבער פונעם יידישן אקאדעמישן ווערטערבוך'", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 867 - 870.

[1185] ווייגער, "צו כ' זארעצקיס 'אָנמערקונגען'", שם, זז' 869 - 872. תשובותיו לא הניחו את דעתו של זרצקי – זארעצקי, "ווייגער דער לינגוויסט", **י"ש**, 1 (1929), ז' 10.

[1186] כך, לא ברור למי הכוונה בשם "באָלעכאָווער" שתרם לכרטסת 600 מילים. האם הכוונה לגלוסים ביידיש בזיכרונותיו העבריים של דב-בער בירקנטל מבולכוב? אם כן, תקופת חייו (המאה הי"ח) חורגת מגבולות יידיש הספרותית החדשה.

[1187] **דער פֿרײַנד** היה העיתון היומי הראשון ביידיש ברוסיה שהחל להופיע בפטרבורג בשנת 1903.

[1188] ווייגער, "וואָס קאָנען טון שול-קינדער פארן יידישן אקאדעמישן ווערטערבוך", **י"ש**, 2 (1927), זז' 45 - 46.

מאמר אחר של ויינגר נתן סקירה של המילונאות הגרמנית בת הזמן.[1189]. ויינגר ביקש ללמוד מהניסיון של המילונאות הגרמנית על-מנת להתמודד עם בעיות דומות במילונאות יידיש, דהיינו פיזור גיאוגרפי על פני שטחים רבים וישויות מדיניות רבות של השפה עצמה ושל הכוחות והמוסדות המדעיים העוסקים בה. רוב המאמר מוקדש למילונים של דיאלקטים גרמניים, אך נדון בו גם מילון האחים גרים של הגרמנית העילית החדשה שמערכתו ישבה בגטינגן.

בשנת 1929 ראתה אור חוברת שבין היתר תיארה בפירוט את עקרונות חיבור המילון האקדמי המינסקאי.[1190] מחבר החוברת הוא הבלשן המינסקאי אליעזר וילנקין, אך למעשה מדובר בתכנית שגובשה בהובלת ויינגר.[1191] המילון אמור היה לשקף את אוצר המילים של יידיש החדשה החל מאמצע המאה הי"ח. הוא אמור היה למצות את אוצר המילים של הקלאסיקונים, של תנועת הפועלים ביידיש, את לשון המוסדות והעיתונות הסובייטיים ואת לשון הספרות המדעית. בנוסף, המילון אמור היה למצות את אוצר המילים של ניבי יידיש החיים. משימה זאת נראית יומרנית מאוד והיא גם חורגת מתחום תיאור יידיש ספרותית לתחום הדיאלקטולוגיה. אין ספק שחריגה זאת משקפת את תחומי העניין של ויינגר עצמו. בנוסף, המילון אמור היה לכלול מילים מהספרות הדתית וגם מילים מתוך תרגומים, במיוחד בתחומים שאין בהם ספרות יידיש מקורית עשירה. עוד הוא אמור היה לכלול מידע מפורט למדי על הגיית המילה, כולל מילים דיאלקטליות, ולהשתמש לצורך כך בכתיב הפונטי הבינלאומי. גם תשומת הלב לפונטיקה משקפת את הרקע המדעי של ויינגר.

אחרי התאבדותו של ויינגר בתחילת שנת 1929 מפעל מילון יידיש הגדול במינסק התייתם ולא הוסיף קום במתכונתו המקורית. הוועידה הלשונית בקייב בפברואר 1931 החליטה למעשה להקפיא את העבודה על המילון, אך ציינה לטובה את הכרטסת העצומה שנאספה עבורו. בוועידה הוחלט על המשך איסוף הכרטסת והומלץ לכנס התייעצות מדעית לצורך מציאת פתרון מיטבי לשימוש בכרטסת לצרכי מחקר.[1192] בשנת 1932, במאמר שהביע למעשה עמדה רשמית של הממסד התייחס ספיבק אל רעיון המילון האקדמי כאל ביטוי של יידישיזם שביקש ליצור מעין מונומנט לאומי.[1193]

מכיוון שהכרטסת למילון האקדמי אבדה בעת המלחמה מהווים דיווחי ויינגר ועמיתיו ממינסק עדות יחידה על אופי האוסף והיקפו. מהמאמר של פיינזילבר משנת 1932 עולה שבאותה העת

[1189] ווייגנער, "לעקסיקאַלאַגישע ארבעט אין דײַטשלאנד", **שריפטן** (1928), זז' 299 - 304.

[1190] ווילענקין 1929, זז' 5 - 13.

[1191] אמנם ויינגר התאבד בתחילת השנה שבה הופיעה החוברת, אך בחוברת אין שום אזכור לכך וגם אם היא הופיעה לאחר מותו, הטקסט אמור לשקף את חזונו ממש ברגעיו האחרונים.

[1192] "רעזאָליוציעס פון דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיִעוו", **י"ש**, 6 (1930), זז' 23 - 24.

[1193] ספיוואק, "וועגן דעמ קאמפ אפן לינגוויסטישן פראָנט", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), ז' 22.

הגיע היקף הכרטסת ל-300,000 כרטיסים,[1194] פיינזילבר טען שלמרות אופי ממצה כמעט של הכרטסת בנוגע ללשון הקלאסיקונים חסרו בה שכבות שלמות של הלשון, כגון לשון הפובליציסטיקה הפרולטרית של המאה הי"ט, ואילו אוצר מילים מקצועי היה מיוצג באופן חלקי בלבד.[1195] אפיון המילים ניתן על בסיס טריטוריאלי ולא על בסיס חברתי (ביקורת זאת מהווה הד ברור למגמות בנות הזמן בבלשנות יידיש הסובייטית). פיינזילבר מתח ביקורת על עצם רעיון המילון הגדול כעל רעיון אוטופי ובנוסף ציין שתחום המילונאות היה תחום משני עבור ויינגר.[1196] ביקורת זאת עולה בקנה אחד עם יחסו הסקפטי של זרצקי אל המפעל.

ראש המחלקה הבלשנית במכון במינסק חיים הולמשטוק הוציא מתחת ידו בשנים 1932 - 1934 שלושה פרסומים המכילים מידע רב על גורל המפעל הלקסיקולוגי הגדול של אסכולת מינסק.

בדיווח על פעילות המחלקה הבלשנית במינסק בשנת 1932[1197] מתח הולמשטוק ביקורת על חלוקת העבודה בתקופת ויינגר לפעילות "אקדמית" שלה ניתנה הבכורה ולפעילות "מעשית" שהייתה ל"בת חורגת" של המחלקה. בתחום הלקסיקוגרפי המילון הגדול נמנה על הפעילות ה"אקדמית" ואילו המילונים הדו-לשוניים הצנועים יותר היו שייכים לתחום ה"מעשי". הולמשטוק ציין שהעבודה על המילון האקדמי הלכה והאטה עם השנים ושאין כל שימוש מדעי בכרטסת שנאספה. צוין גם שהכרטסת לוקה בחסר בתחום יידיש הסובייטית, ובמיוחד חסרים בה מושגים מדעים ופובליציסטיים. עקב כך, העבודה על הכרטסת נמשכה ובמחצית הראשונה של שנת 1932 התווספו אליה 16,000 כרטיסים חדשים. עקב שינוי סדר העדיפויות במחלקה הבלשנית במינסק בפרט ובבלשנות יידיש הסובייטית בכלל הוחלט ליצור מילון צנוע יותר[1198] בהיקף של כ-40,000 מילים. חיבור המילון הוגדר כמשימה העיקרית של המחלקה ותוכנן להימשך שלוש-ארבע שנים.

בקובץ הבלשני המינסקאי פרסם הולמשטוק מאמר על אתגרים שבהם כרוכה הכנת המילון.[1199] את רוב המאמר תופסת סקירה כללית של תולדות מילונאות בשפות שונות. בהמשך הבהיר הולמשטוק את ההבחנה שהוא עשה בין "מילון אקדמי" ל"מילון פרשני" (אויסטײטש-ווערטערבוך). מילון מהסוג השני אמור להכיל אוצר מילים מצומצם יחסית ולשמש

[1194] פײַנזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932**,** ז' 120.

[1195] שם, ז' 139.

[1196] שם, ז' 114, 126 - 127.

[1197] האָלמשטאָק, "אין דער שפּראַך-קאָמיסיע", **אוו"פ**, 1 - 2 (1932), זז' 148 - 158.

[1198] הולמשטוק השתמש במושג "אויסטײטש-ווערטערבוך" והנגיד אותו ל"מילון אקדמי" רחב היקף יותר. המושג "אויסטײטש-ווערטערבוך" מועתק מהמושג הרוסי словарь исторический המציין מילון חד-לשוני דוגמת מילון אבן-שושן, אך הבחנה בין סוגי המילונים שמציע הולמשטוק אינה ידועה לי ברוסית וראו לדוגמא את הערך "словарь" ב-1990 *ЛЭС*.

[1199] האָלמשטאָק, "אייניקע פראָבלעמעס פון לעקסיקאָגראפיע (אין פארבינדונג מיט דער פראגע וועגן א יידישן אויסטײטש-ווערטערבוך)", **ל"ז**, 1 (1933), זז' 3 - 63. המאמר נכתב במחצית הראשונה של שנת 1932.

ככלי עזר מעשי לקורא יידיש. כחומר קריאה עיקרי של הקורא המשוער הגדיר הולמשטוק קודם כול את יצירות מרקס, אנגלס, לנין וסטלין (כלומר, לא יצירות מקוריות ביידיש!) ואת הספרות והביקורת הסובייטית. יכולת לקרוא יצירות של מנדלי ופרץ מוזכרת כמטרה משנית בלבד.[1200] הולמשטוק הדגיש בפירוש שיש להימנע מעודף חומר אתנוגרפי ואף הזהיר מפני מילים מתות העלולות לקום לתחייה באמצעות ספרות קלאסית ובעזרת יידישיסטים ולאומנים במודע או לא במודע. כגבול התחתון לשפה המיוצגת במילון הוגדר אמצע המאה הי"ט.[1201]

ממאמרו של הולמשטוק עולה שההבדל בין המילון האקדמי שתכנן ויינגר לבין המילון שהולמשטוק החליט על יצירתו הוא הבדל תהומי ומדובר במילונים בעלי מגמה הפוכה הן אידיאולוגית והן מתודולוגית. לכאורה אמור היה המילון של הולמשטוק להיות בעל היקף גדול יחסית, אך למעשה כוונתו לא הייתה לשקף את הייחודיות הלקסיקלית של יידיש, אלא להפך. מטרת המילון הייתה לשמש מעין מילון לועזי שיקל על קוראי יידיש את לימוד השיחדש הסובייטי. כל מה שנציגי האגף השמאלי של ממסד יידיש הסובייטי החשיבו ל"מיושן" אמור היה להישכח ו"להיקבר" כלשונו של הולמשטוק.

כעבור שנתיים, בוועידה בקייב במאי 1934 הרצה הולמשטוק על ההתקדמות בחיבור המילון.[1202] מאז הדיווח הקודם התווספו לכרטסת 90,000 כרטיסים חדשים. הוכנו 70% מרשימת המילים – 46,000 מילים, כך שההיקף המתוכנן של המילון גדל לכמעט 70,000 מילים. אך החלק העיקרי – כתיבת פירושים למילים, טרם נעשה. הולמשטוק גם הזכיר הפסקת עבודה על המילון ״מסיבות שונות״ בתחילת 1934. לא ברור לי למה התכוון בדבריו. הולמשטוק הביע תקווה להוציא את המילון לאור עד לסוף החומש השני, כלומר עד שנת 1937.

ביוני 1934 הוכנה לדפוס וכשנה מאוחר יותר ראתה אור דוגמית מהמילון המינסקאי.[1203] העיכוב בהוצאה מעיד על היסוס וחוסר ביטחון עצמי של הולמשטוק. מעיד על כך גם צמצום היקפו המתוכנן של המילון ל-40,000 - 50,000 מילים.

בשנת 1936 פרסם זרצקי ביקורת על הדוגמית.[1204] זו התמקדה בעיקר בכשלי המילון שנבעו מחוסר עקביות ומחוסר ניסיון של המחברים, כגון הסתבכות בהסברי גוונים של מילים היוצרת ריבוי מלל בהשוואה למילון רוסי מקביל. באשר לגישה הכללית של מחברי המילון, עקף זרצקי את הולמשטוק משמאל בכך שהציע לסלק לגמרי מהמילון אוצר מילים מיושן, גם אם הוא מצוי

[1200] שלום-עליכם בולט בהיעדרו מאזכור זה ואין ספק שהדבר נובע ממניע אידיאולוגי. מצד שני, מוזכר פרץ ה"ריאקציוני". ייתכן שפרץ זכה להכשר עקב תרומתו העצומה ליצירת סגנון "אינטליגנטי" ביידיש.

[1201] האָלמשטאָק, "אייניקע פראָבלעמעס פון לעקסיקאָגראפיע (אין פארבינדונג מיט דער פראגע וועגן א יידישן אויסטײַטש-ווערטערבוך)", **ל"ז**, 1 (1933), זז' 36 - 38.

[1202] האָלמשטאָק, "וועגן דעמ יידישנ אויסטײַטש-ווערטערבוכ", **אוו"פ**, 5 - 6 (1934), זז' 99 - 126. מופיע גם ב**אש"פ**, 3 - 4 (1935), זז' 127 - 153.

[1203] לא עלה בידי להשיג פרסום זה ודבריי מתבססים על מאמרו של זרצקי המוזכר בהערה הבאה.

[1204] זארעצקי, "וועגנ דעמ יידישנ ווערטערבוכ", **שטערנ**, 3 (1936), זז' 64 - 76.

בלשונם של הקלאסיקונים. אליבא דזרצקי המילון ממילא אינו אמור להיות דסקריפטיבי, אלא נורמטיבי וככזה הוא צריך לשקף יידיש ספרותית סובייטית בלבד מבלי להסס לכלול מילים בינלאומיות. גישתו הרדיקלית של זרצקי משקפת לא רק את נטייתו האידיאולוגית שמאלה, אלא גם את גישתו המחקרית אשר התמקדה בדיאכרוניה לשונית בצורה חדה ואף מתריסה – מעין מרד סוסיריאני נגד גישות בלשניות היסטוריות. בניגוד להצעות אקסטרווגנטיות של זרצקי בתחום "טיהור" אוצר המילים, במקרה של חיבור המילון לגישה האנטי-היסטורית יש הצדקה של עקביות מתודולוגית. מכל מקום, נראה שהגישה של עיקור עקבי יותר של אוצר מילים מעוקר ממילא הייתה מביאה לתוצאה עקרה גם מבחינת משתמש.

למרות כישלון הפרויקטים היומרניים של המילונים החד-לשוניים הותירה לנו אסכולת מינסק שני מילונים המגישים אוצר מילים של יידיש לדוברי שפות אחרות. כוונתי ל"מילון כיס" יידיש-בלרוסי שהופיע בשנת 1932 ולמילון יידיש-רוסי משנת 1940 שמבחינת היקפו מהווה את המילון יידיש-לועזי הגדול ביותר שהופיע בבריה"מ.

"מילון הכיס" הוא, כפי שמעיד שמו, מילון קטן יחסית המכיל כ-12,000 מילים.[1205] בשנת 1926 הזמין המכון במינסק חיבור של שני מילונים – יידיש-בלרוסי ובלרוסי-יידיש.[1206] המשימה הוטלה על שני מחברים שלא היו בלשנים מקצועיים. שמואל-נחום פלבניק (פֿלאוויניק) (1886 - 1941) קנה לעצמו שם כמשורר בלרוסי בשם זמיטרוק ביאדוליה (Змітрок Бядуля) ומטבע הדברים הצטיין בידיעת שתי השפות. נחום רובינשטיין (1902 - 1938) היה ביבליוגרף יידיש ידוע ואף ניהל את המחלקה היהודית בספרייה הלאומית הבלרוסית במינסק. שני המילונים היו מוכנים כבר ביוני 1926,[1207] אך רק המילון היידיש-בלרוסי ראה אור וגם הוא אחרי שנים רבות, וזאת עקב סדר העדיפויות הן באקדמיה הלאומית הבלרוסית בכלל והן באגפיה שעסקו ביידיש. השינוי הגדול של מפנה העשורים שינה את סדר היום של המכון במינסק. כתב-יד המילון זכה לעריכה יסודית, כולל החלק הבלרוסי של המילון, ובאוגוסט 1931 נמסר המילון לדפוס.

היקפו הקטן של המילון וייעודו הפרקטי (הוא יועד גם לדוברי יידיש המבקשים ללמוד בלרוסית וגם לדוברי בלרוסית שביקשו להשתלט על יידיש) הפך אותו למילון דסקריפטיבי מובהק. מחברי "מילון הכיס" החליטו לא לכלול בו מילים ממוצא בינלאומי או רוסי שאמורות להיות מובנות לדוברי בלרוסית גם ללא תרגום. בחירת מילים זו מעלה מאוד את ערכו של המילון. למרות היקפו הצנוע המילון משקף בצורה טובה את ייחודיותה של יידיש, הן זו הספרותית והן

[1205] **ייִדיש-וויִסרוסישער טאשן-ווערטערבוך** 1932. הפרטים על התגלגלות המילון המובאים להלן נלקחו מהמבוא למילון (פאָרוואָרט, V-VII) וממאמרו של פיינזילבר, זז' 118, 127. ראו גם: "רעזאָליוציעס פונ דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיעוו", **י"ש**, 6 (1930), זז' 21, 23.

[1206] ראו את רשימת המצאי של המכון במינסק השמורה בארכיון ייווא"ָ שבה מוזכרים שני המילונים בהיקף 24,000 מילים, כשהכוונה מן הסתם להיקף שניהם גם יחד. ארכיון ייווא"ָ, (RG 3) 3223 Folder, 54 Box, https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/372193, ז' 5.

[1207] מלבד המידע ב**לעקסיקאָן** ראו כתבה עליו ב**ס"ה**, 12 (1972), ז' 183 שאין בה ולו רמז לנסיבות מותו ב"טיהורים" של סטלין!

זו המדוברת. השוואת אוצר המילים המתחילות באל"ף ובאל"ף קמוצה במילון עם המילון הגדול של יודל מארק מראה שהמילון המינסקאי משקף לשון ספרותית יציבה למדי עם מעט מאוד מילים דיאלקטליות מובהקות. הבדלים עיקריים בין אוצר המילים של "מילון הכיס" להמלצות של אסכולת ייִוואָ נוגעים למילים מגורמנות שעדיין רווחו ביידיש ספרותית בשנות העשרים וחלקן קיבלו בהמשך הכשר ביידיש הסובייטית, אך נפסלו ע"י בלשני ייִוואָ. ליד שמות העצם מצוינת צורת הרבים וליד הפעלים צורת הפרטיציפ, אך בולטת מאוד היעדרות ציון המין הדקדוקי של שמות העצם! דבר זה מבליט בצורה קומית כמעט את חוסר הביטחון של דוברי יידיש הליטאית בעניין – המחברים לא התייחסו אל הדבר במפורש במבוא לספר[1208] והדבר נשמט כאילו מתוך "שכחה".

שנותיה האחרונות ממש של אסכולת מינסק הותירו לנו את המילון היידיש-רוסי שראה אור חצי שנה לפני פרוץ המלחמה בין גרמניה לבריה"מ. ידיעותינו על נסיבות היווצרותה של "שירת ברבור" זאת של אסכולת מינסק לוקות בחסר – הפרסום האחרון של המחלקה הבלשנית במינסק לפני המילון הופיע בשנת 1936. מאז חלק מעובדי המחלקה עקרו לבירוביג'ן ושם נספו או נכלאו בגל ה"טיהורים". במינסק נשארו שני בלשנים – שפרינצה רוכקינד והרצל שקליאר ששילבו בין עבודה על דקדוק בלרוסי ועבודה על מילון יידיש-רוסי. ידיעותינו על הרצל שקליאר מועטות ועיקרן מצוי בפרסומים על שפרינצה רוכקינד.[1209]

באפיון אוצר המילים של המילון חוזר המבוא לספר[1210] כמעט באופן מילולי על העקרונות שעליהם הצהיר הולמשטוק בשנת 1932 – המילון אמור לשקף את היידיש הספרותית הסובייטית ולכלול את אוצר המילים של שלושת הקלאסיקונים, של טובי הנציגים של הספרות הטרום-אוקטוברית המאוחרת, של משוררי יידיש פרולטריים וטובי האומנים של ספרות יידיש הסובייטית, של עיתונות סובייטית ושל תרגומי ארבעת קלאסיקוני המרקסיזם. במידה מינימלית יינתן ייצוג למילים המשקפות את ההווי הישן ואת תחום הדת (נימוק הצורך בהבאת חלק זה של אוצר המילים מלווה בהתנצלות נרחבת ומפורטת). לגבי הסוגיה הכואבת של המין הדקדוקי הוצהר שהשימוש נקבע לפי התפוצה במקורות שעובדו. ביטויים אידיאומטיים הובאו במשורה.

השוואת המילון משנת 1940 למילון הכיס המינסקאי משנת 1932 מגלה שמילון הכיס שימש כאחד המקורות של המילון המאוחר יותר. מכיוון שמדובר בדרך כלל במילים הנפוצות ביותר של השפה, השוואת אוצר מילים זה יכולה להצביע על השינויים העיקריים שחלו תוך עשור ביידיש הסובייטית הספרותית או לפחות בגישות של ממסד יידיש המינסקאי אל יידיש הספרותית.

[1208] עניין המין הדקדוקי מוזכר בתיאור הקצר בבלרוסית של דקדוק יידיש בסוף הספר. נאמר שם שבייידיש "אין כללים בעניין" ומצוינות רק כמה סיומות מובהקות המחייבות מין דקדוקי מסוים.
[1209] ראַכקינד 1995, זז' 27 - 35.
[1210] ראָכקינד - שקליאר **1940**. זז' 3 - 5.

בדיקתי הראתה שהמילון של רוכקינד ושקליאר ירש כ-90% מאוצר המילים של מילון הכיס. בנוסף ל-10% מאוצר המילים שסולק מהמילון, כ-1.5% מאוצר המילים של "מילון הכיס" הוגדרו במילון החדש כ"מיושנות". מקרב אוצר המילים שסולק היוו מילים ממקור עברי כ-11% (כלומר, יותר מ-1% מכל האוצר המילים). לעומת זאת, בקרב המילים ה"מיושנות" מהוות המילים ממוצא עברי כ-2/3 (כלומר, שוב כ-1% מכל אוצר המילים). הדבר מוכיח שעסקני יידיש במינסק (כפי שצוין לעיל, המילון נערך ע"י אנשים שלא היו בלשנים) הבחינו בין הרצוי למצוי ביידיש הסובייטית ולא סילקו מילים "פסולות" כאילו לא היו קיימות – דבר שאינו מובן מאליו בנסיבות הזמן והמקום.

את המילים שסולקו מהמילון אפשר לחלק לקטגוריות הבאות:

1) צורות שהוחלט לא לכלול במילון עקב היותן משניות לצורות אחרות: "אײַערער" ("שלכם/ן") הנגזרת מהצורה "אײַער", כל צורות האדוורב ב"-הייט" הנגזרות משמות תואר ומפעלים.
2) צורות שבמקומן נבחרה צורה אחרת. לפעמים מדובר בפסילת צורה מגורמנת, כגון "זאנפטער" ("רך, עדין"), "ערבשאפט" ("ירושה"), ולפעמים דווקא צורה מגורמנת הועדפה במילון המאוחר, כגון "געבורט-טאָג" (כך! בלי "-ס-") במקום "געבוירנטאָג" ואפילו "דאכציגל" ("רעף") במקום המילה העממית הנפוצה "דאכלקע". לפעמים קשה למצוא בבחירה מגמה אידיאולוגית כלשהי ומדובר בשיקוף נורמה שהתקבעה ותו לא, כגון "בעסוילעמ" במקום "בעסאלמען" ("בית-עלמין").
3) מילים המזוהות עם ההווי הישן. בין מילים כאלה ישנן מילים רבות ממוצא עברי, כגון "אָרן" ("ארון קבורה", במקום זה מופיעה המילה ממוצא סלבי "טרונע"), "באלטשווּוע" ("בעל-תשובה") אך יש גם לא מעט מילים ממקור אחר, כגון "קאפאָטע" ("מעיל עליון של יהודי מסורתי") "קאָפשטײַער" ("מס גולגולת"). ההווי הישן פירושו לא רק אורח חיים דתי או סדרי המשטר הישן, אלא גם מילים הקשורות למלאכות המסורתיות, כגון "בלעכווארג" ("מוצרי פחחות"), "ברויערײַ" ("מבשלת בירה", "מזקקה") או אפילו כאלה המתארות תכונות ותופעות שכנראה נחשבו "לא-יאות" לאדם הסובייטי החדש – "באריידערײַ" ("רכילות"), "גאדלעס" ("יהירות"), "דערעכערעץ" ("נימוס"). כאן מתבטאת בבירור המגמה המינסקאית של שנות השלושים להתנערות מה"אתנוגרפיה" שהביאה לאי-הכללה במילון רב היקף של מילים נפוצות כמו "האָניקלעקעך" ("דובשנית"), "זומערפייגעלע" ("פרפר") ועוד.
4) מילים אחרות ממקור עברי, כגון "בעהאָלע" ("בהלה"), "גסיסע" ("גסיסה") ואפילו "האשפאָע" ("השפעה"). בין מילים אלה יש לא מעט מילים במשלב גבוה, כגון "בעהעסקעם" ("בהתאם ל-..."), "בענויגייע" ("בנוגע ל-...").

5) מילים שאפיינו את ההווי הסובייטי ונשמעו כחידושים המצריכים פירוש בשנות העשרים, אך בשנת 1941 הן כבר נעשו שקופות ואינן זקוקות לתרגום (בעיקר צירופי מילים), כגון "ווינקאָאָפּאַראציע" ("שיתופיות בדיור"), "פּאָלקאָמבילד" ("משרד חינוך" [בבריה"מ]) או שיצאו מהשימוש עקב שינויים פוליטיים וחברתיים בחברה הסובייטית – "פּראָדוקטיוויזירונג" ("פרודוקטיביזציה"), "קוסטאר-יאָכיד" ("בעל מלאכה עצמאי").
6) מילים אחרות שהתיישנו, לפחות בבריה"מ, כגון "גאנג" במובן של "ערכה"; "שפּראכקענער" ("בלשן", התחלף ב"שפּראכלער").

המילים ה"מיושנות" מייצגות רק את הקטגוריה השלישית מאלה שמניתי לעיל. בין השליש מהמילים האלה שאינו ממקור עברי ישנן מילים רבות מיידיש הישנה, כגון "גנאָד" ("חסד"), "גרימצאָרן" ("כעס, זעם") ולעיתים גם מילים דיאלקטליות כגון "האָרכן" ("לשמוע"). היו גם מילים עממיות נפוצות שייתכן שאכן התיישנו ביידיש הסובייטית, כגון "לאָדן זיך" ("להתדיין").

מעבר לשכבה המשותפת עם מילון הכיס המשקפת את אוצר המילים הבסיסי של יידיש הספרותית, אך טבעי הוא שמילון בהיקף כזה יכלול גם מילים רבות נוספות המצויות בספרות יידיש הקלאסית ובלשון העממית, אלא שהיקף אוצר מילים כזה נמוך ממה שהיה אפשר לצפות. לעומת זאת, המילון מכיל מילים בינלאומיות רבות ומושגים סובייטיים רבים שעל דרכי היווצרותם דובר בתת-פרק 3.2. ריבוי מילים אלה מעיד על כך שהמילון שילב בתוכו מושגים רבים מאוד מהמילון שתכנן הולמשטוק במחצית הראשונה של שנות השלושים. דבר זה פוגע בערכו של המילון כמילון דסקריפטיבי של יידיש הספרותית, אך הופך אותו למצבה הן לפעילות המחקרית והן לפעילות המתקננת של אסכולת מינסק. בכל מקרה, שני בלשנים, "אחרוני המוהיקנים" של בלשנות יידיש המינסקאית עשו מאמץ עילאי שלאור הנסיבות הקשות (מחסור בכוח האדם ובשעות העבודה, לחץ אידיאולוגי מצד ה"עורכים") תוצאתו יכולה להיחשב לסבירה.

לאחר ניתוח הפעילות המילונאית של אסכולת מינסק, אחזור עתה למוסקבה ולקייב – שני מרכזים שעיסוקם במילונאות היה מועט מלכתחילה, אך בסופו של דבר (ולמעשה הרבה אחרי הסוף) מאמציהם המשולבים הביאו לתוצאה מבריקה שהנציחה את בלשנות יידיש הסובייטית והנגישה את מיטב פירותיה לרבבות לומדי יידיש וחובביה.

ההחלטה להוציא לאור מילונים יידיש-רוסי, רוסי-יידיש ומילון/מילוני יידיש עם אוקראינית ובלרוסית התקבלה בוועידה הלשונית בקייב בפברואר 1931.[1211] ניסוח ההחלטה מעט תמוה ויש בו הבעת תרעומת על הוצאת הספרים *Советская Энциклопедия* על כך שהיא לא פנתה למוסדות המחקר ביידיש בעניין ההוצאה לאור של מילונים יידיש-רוסי ורוסי-יידיש. האם

[1211] "רעזאָליוציעס פון דער ערשטער אלפארבאנדישער שפראכ-קאָנפערענצ אינ קיִעוו", **י"ש**, 6 (1930), זז' 21, 23.

פירוש הדבר שהוצאת הספרים הרוסית המכובדת הביעה רצון או אולי אף הודיעה על תכנית להוציא לאור מילונים כאלה, אך לא טרחה להתייעץ עם המוסדות המדעיים ביידיש? או שמא מדובר ביוזמה מובנת כביכול מאליה שההוצאה טרם דאגה ליזום? מהטקסט ב**י"ש** לא ניתן להסיק מסקנה חד-משמעית. בכל מקרה, הוועידה המליצה להקים ועדה בעניין הוצאת המילונים יידיש-רוסי, רוסי-יידיש בשיתוף המוסדות משלוש הערים (מוסקבה יוצגה ע"י "החברה המדעית" ("וויסנשאפטלעכע געזעלשאפט").

ועדה כזאת לא הוקמה והמכונים במינסק ובקייב עסקו במילונאות כל אחד לפי דרכו. לפי המידע בסקירה של פיינזילבר העבודה על המילונים אכן החלה במוסקבה בשנת 1931 בהוצאת **מעלוכע-פארלאג.**[1212] הכוונה להוצאת *ОГИЗ* שהוקמה בשנת 1930[1213] ואיחדה תחת גג אחד כמה עשרות הוצאות ספרים שהיו קיימות קודם, כולל הוצאת *Советская Энциклопедия*. משני דיווחים מהמחצית הראשונה של שנות השלושים עולים פרטים על העבודה שנעשתה במוסקבה על המילונים הדו-לשוניים של יידיש ורוסית בשני הכיוונים.

מהדיווח של זרצקי על הפעילות המדעית במוסקבה בשנת 1932 שהופיע ב**אש"פ**[1214] עולה שמילון יידיש-רוסי בהזמנת הוצאת הספרים שירשה את *Советская Энциклопедия* במסגרת התאגיד החדש היה בתהליך הכנה.[1215] כמחברי המילון הוזכרו פרנקל (פרענקעל) וקאושנסקי (קאושאנסקי) וכעורך זרצקי עצמו. היעדר רמיזות לשמם הפרטי של החוקרים מקשה על זיהוים הוודאי, אך סביר להניח שהכוונה לשתי בלשניות צעירות שעתידות היו להגיע להישגים מרשימים במחקר והוראה של לשונות מערב אירופה – ראיסה פרנקל[1216] וולנטינה קאושנסקיה.[1217] אם הזיהוי נכון, לפנינו עדות נוספת ל"בריחת מוחות" מבלשנות יידיש הסובייטית לתחומי בלשנות של שפות אחרות. לא מצאתי אזכורים נוספים של הפרויקט ושל צוות עובדים זה. ייתכן שמפעל זה נזנח גם מסיבות של ירידת העניין ביידיש בהוצאה לאור וגם מסיבות ארגוניות – לקסיקולוגיה לא הייתה תחומו העיקרי של זרצקי, מה גם שלפי המידע שדליתי סביר להניח שפרנקל וקאושנסקי היו תושבות לנינגרד באותה התקופה.

[1212] פיינזילבער, "פופצן יאָר לעקסיק-ארבעט", **צום 15-טן יאַרטאָג** 1932**,** ז' 118. ראו גם אזכור אצל האָלמשטאָק, "אייניקע פראָבלעמעס...", ז' 5.

[1213] Постановление СНК от 08.08.1930 «Об образовании Объединения государственных книжно-журнальных издательств РСФСР (ОГИЗ) при Наркомпросе РСФСР».

[1214] זארעצקי, "די יידישע לינגוויסטישע ארבעט אינ מאָסקווע אינ 1932", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), ז' 112.

[1215] Государственное издательство иностранных и национальных словарей שם ההוצאה לאור ובהתאם לשמה היא התמחתה בהוצאה לאור של מילונים.

[1216] פרנקל (Раиса Васильевна Френкель) התפרסמה כמומחית לספרות גרמנית חדשה וישנה ואף תרגמה ספרים מגרמנית עילית בינונית. ראו https://litmir.club/a/?id=44938

[1217] קאושנסקיה (Валентина Лазаревна Каушанская) (1908 - 1994) חיברה ספרי לימוד לדקדוק אנגלי המשמשים אוניברסיטאות ברוסיה עד היום. היא התפרסמה גם בשל יומנה (ברוסית) מתקופת נעוריה המתעד חיי יהודים באוקראינה בתקופת מלחמת האזרחים ואחריה (1919 - 1924). ראו https://berkovich-zametki.com/2007/Starina/Nomer6/Finkelshtejn1.htm

מהדיווח בכתב-העת של המכון בקייב **ווא"ר** שהופיע בסוף שנת 1935[1218] עולה שעל המילון הרוסי-יידיש עבד מאיר הר, מתרגם בהוצאת הספרים **דער עמעס**,[1219] ובשלב מסוים המכון בקייב נרתם אף הוא לעבודה על המילון ובשיתוף פעולה בין שני הגורמים נוסחו עקרונות להמשך העבודה.

המכון בקייב גיבש את עקרונות העבודה על המילונים האוקראיני-יידיש והיידיש-אוקראיני בשנת 1932. העקרונות נוסחו ע"י משה מיידנסקי ופורסמו בגיליון האחרון של **אש"פ** שיצא במתכונת של כתב-עת מדעי-פופולרי (ולא קובץ מדעי).[1220] מאמרו של מיידנסקי משאיר רושם של חיפזון שבו הוכנה התכנית, אולי בהתאם להוראה מלמעלה. מצד אחד, עקרונות המילון נראים כאילו נוסחו במינסק – הדגש הושם על לשון עכשווית סובייטית ועל אוצר מילים של פיתוח סוציאליסטי. המילון אמור היה אומנם לכלול אוצר מילים מיושן של הקלאסיקונים, אך רק מהיצירות הנלמדות בבתי-הספר ותוך ציון מילים כאלה כמיושנות או עוינות אידיאולוגית. כמו-כן, המילון לא אמור היה לכלול מונחים מקצועיים ואוצר מילים דיאלקטלי. מילים חסרות אמורות היו להיווצר מחדש, כך שהמילון עובר בעצם מהתחום הדסקריפטיבי לתחום הפרסקריפטיבי! מהצד השני, כבסיס למילון אמורות היו לשמש הכרטסות של המכון בקייב ושל המכון האוקראיני לבלשנות הממוקם שם[1221] ולא הוזכרה ולו במילה אחת האפשרות לשיתוף הפעולה עם המכון במינסק על כרטסתו העצומה. התכנית מכילה גם עקיצה מפורשת למכון במינסק שמזה זמן לא רב הוציא מילון משלו – מיידנסקי הדגיש ברווחים בין האותיות שהמילון יציין את המין הדקדוקי של כל מילה. הובטח שקודם כול יוכן המילון האוקראיני-יידיש שיכיל כ-50,000 מילים.

המילון האוקראיני-יידיש אומנם לא ראה אור, אך טיוטתו שמורה בארכיון ייוואָ.[1222] מדובר במסמך בהיקף של מאות עמודים המתחיל באות B. המילון בנוי לפי העיקרון הפשטני מילה-תרגום, ללא הסברי דקויות במשמעות וללא דוגמאות שימוש. הדרך העיקרית לרמוז לגווני בשמעות היא ריבוי המילים הנרדפות – לעיתים כנגד מילה אוקראינית אחת מובאות ארבע מילים ביידיש בעלות משמעות קרובה. המין הדקדוקי של המילים ביידיש אומנם מצוין, אך אין ציון של צורת הרבים. בנוסף למגרעות שמניתי, בעיה בסיסית של המילון היא מצבן של שתי לשונותיו בתקופת החיבור – גם יידיש וגם האוקראינית הספרותית של התקופה נמצאו עדיין בשלב התייצבותן ומכך נובע ריבוי מילים נרדפות בשתי השפות. מילים רבות באוקראינית

[1218] "אינ דער פילאָלאָגישער סעקציע", **ווא"ר**, 2 (1935), ז' 202.

[1219] הר (1891 - 1938), יליד ריגה, נרצח במהלך ה"טיהורים" לאחר שהואשם בריגול. https://www.sakharov-center.ru/asfcd/martirolog/?t=page&id=5257.

[1220] מ. מיידאנסקי, "די גרונט-פרינציפן פון דער ארבעט אפן אוקרײַנישׂ-יידישן אונ יידישן-אוקרײַנישן וועגן וועגן", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), זז' 103 - 106.

[1221] על שיתוף פעולה זה ראו גם: ספיוואק, "וועגן דעם קאמפ אפן לינגוויסטישן פראָנט", שם, ז' 28; "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע... קיעוו", שם, זז' 109 - 110.

[1222] ארכיון ייוואָ, (RG 3) Box 60, Folder 3293 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373732

שבמילון אינן מצויות במילונים עדכניים יותר של שפה זאת – לחלקן גוון עממי, חלקן מועתקות מרוסית וחלקן נראות כניאולוגיזמים שלא הכו שורש. כל זה מדמה את חוויית השימוש במילון למעבר ממשטח בלתי-יציב אחד למשנהו, כשגורמים מייצבים (הסברי משמעות מפורטים או דוגמאות) חסרים.

הבחירה להוציא לאור קודם את המילון הלועזי-יידיש נראית בין היתר כבריחה מהתמודדות עם האתגרים שטלטלו ממש את הלקסיקוגרפיה המינסקאית, כלומר הצורך לשקף את אוצר המילים של יידיש הקלאסית מצד אחד והגחמות האידיאולוגיות של המשטר שתבעו התחשבות יתרה בשיחדש הסובייטי.

הנסיבות המיוחדות של התפתחות תרבות יידיש הסובייטית אחרי המלחמה חוללו מעין "נס תחיית המתים" בתחום הלקסיקוגרפיה. כוונתי למילון רוסי-יידיש משנת 1984.[1223] מכיוון שמדובר במידה רבה במילון פרסקריפטיבי, התייחסתי אל מילון זה בהרחבה בפרקים קודמים. המילון זכה גם לניתוח מפורט ומעמיק בעבודת המוסמך של מורי וידידי מיכאל (חנן) בורדין.[1224] עובדות חדשות על תולדות המילון התגלו במאמרו של יפים מלמד.[1225] לא אחזור על דבריהם בפירוט, אך אדגיש ואחדד אחת ממסקנותיו של בורדין. העיכוב הרב בהופעת המילון נגרם, מלבד מות רוב המחברים, גם מהדרישות המחמירות של ההוצאה לאור «Русский язык». הפעם הדרישות לא היו קשורות לאידיאולוגיה. במשך עשרות שנות קיומה של הבלשנות הסובייטית נוצר תקן איכות מחמיר ביותר בתחום הלקסיקוגרפיה. המילונים הסובייטיים שהופיעו אחרי המלחמה, הן של שפות זרות והן של לשונות בריה"מ, מצטיינים בעושר, דיוק ובהירות יוצאי דופן. המילון של שפירא ואחרים עומד בהחלט בדרישות האלה. עם זאת, היה תחום בולט אחד שבו המילון חרג מהתקן ונראה שהסיבה היא אידיאולוגית. במילון אין רשימת שמות גיאוגרפיים, למרות ששפירא הבטיח בזמנו לצרף למילון רשימה כזאת.[1226] עובדת פיזורם של היהודים על פני שטחים רבים יצרה אתגר גדול עבור שלטונות בריה"מ. הקמת המחוז היהודי האוטונומי היה ניסיון לפתור בעיה זאת. רשימת שמות גיאוגרפיים במילון דו-לשוני חייבת בהכרח לשקף את ייחודיותה של השפה ואת ההיסטוריה של דובריה. נראה שהכללה במילון של שמות גיאוגרפיים כ"ווילנע", "פּאָניעווועזש", "זוויאַהיל" השונים משמות מקומות אלה בפי תושביהם הלא-יהודים עלולה הייתה ליצור תחושת אי-נוחות. מכל שכן נכונים

[1223] 1984 *Русско-еврейский (идиш) словарь*.

[1224] בורדין 1987. רק בעניין אחד ברצוני להסתייג מדבריו. בורדין טוען שמשה שולמן שערך את המילון אחרי מות שפירא בשנת 1973 לא היה לקסיקוגרף מקצועי (עמ' 72), אך עיון בעבודותיו הלקסיקולוגיות מלפני המלחמה שהוזכרו למעלה מוכיח את ההפך. אעז אף לשער שתרומתו של שולמן לדמותו הסופית של המילון הייתה חשובה מאוד ואולי אף מכרעת.

[1225] Меламед 2018.

[1226] "ווי האלט עס מיט די ווערטערביכער?", **ס"ה** 10/1969, זז' 147 - 148.

הדברים לגבי לבוב ששמה ביידיש "לעמבערג"/"לעמבעריק" מקורו בשם הגרמני Lemberg, בעל קונוטציות בעייתיות ביותר אחרי מלחמת העולם השנייה.

5.4 י"מ ליפשיץ כדמות סמלית של בלשנות יידיש במערכת הסמלים הסובייטית

לבסוף, כדאי להזכיר עניין מתחום הלקסיקוגרפיה בעל הקשר חברתי ופוליטי נרחב יותר, דהיינו תחום הסמלים והמיתוסים הלאומיים. חמישה מתוך גיליונות כתב-העת הקייבאי לגלגוליו הוקדשו לאישים – שניים לקלאסיקוני ספרות יידיש מנדלי ושלום-עליכם, שניים לזכר ראשי האסכולות הבלשניות הסובייטיות שהלכו לעולמם – ויינגר ושטיף ואילו גיליון אחד הוקדש לזכרו של בלשן מהעבר – המילונאי יהושע-מרדכי ליפשיץ. הגיליון הופיע בשנת 1928 ליום ההזכרה (המצוין במפורש כ"יאָרצײַט" – מילה שהפכה מאוחר יותר ל"לא-כשרה") החמישים של המילונאי.[1227] נחום שטיף פרסם בו מאמר נרחב עם ניתוח המתודולוגיה של ליפשיץ,[1228] תוך דגש על דרכו ליצור מילים חדשות על בסיס הלשון העממית, אך גם בציינו את ליפשיץ כבונה מונומנט ליידיש אוקראינית עממית.

מלבד ניתוח מדעי זה, פורסמו בכתבי-עת מדעיים סובייטיים ביידיש בשנות העשרים שתי כתבות ביוגרפיות על ליפשיץ. כתבה אחת מאת אברהם כאהן[1229] פורסמה בגיליון הראשון של **צ"ש** משנת 1926.[1230] המחבר אסף כמה פרטים על ליפשיץ מזקני ברדיצ'ב שעוד זכרו אותו בחייו. כאהן הציגו כמתנגד חריף של השפה העברית ואויב שוחריה המעדיפים את הצורה על התוכן וכבעל נטיות מתקדמות ששנא את השלטון הצארי. גם מאמר ביוגרפי קצר על ליפשיץ מאת מערכת **י"ש** המופיע בשער הגיליון המוקדש לזכרו[1231] מכיל שבחים רבים לפעילותו למען השכלת העם וגם לדעותיו הסוציאליסטיות והמהפכניות כביכול.[1232]

[1227] **י"ש (צו י. מ. ליפשיצעס אָנדענק – צום 50-טן יאָרצײַט)**, 4 - 5 (1928).

[1228] שטיף, "ליפשיץ דער לעקסיקאָגראף", שם, זז' 3 - 22.

[1229] אברהם כאהן (קאהאן, 1901 - 1965) היה סופר יידיש סובייטי יליד ברדיצ'ב. נעצר בעת חיסול תרבות יידיש בבריה"מ בשנת 1948 ושוחרר בשנת 1956.

[1230] קאהאן, אוראָם, "מאטעריאלן וועגן י. מ. ליפשיצן", **צ"ש**, 1 (1926).

[1231] "יעשוע-מאָרדכע ליפשיץ (קורצע ביאָגראפישע יעדיעס)", **י"ש**, 4 - 5 (1928), זז' 1 - 2.

[1232] בתרבות הרוסית קיימת דמות מקבילה מבחינות רבות לדמותו של י"מ ליפשיץ בתרבות יידיש. כוונתי למילונאי ולדימיר דל (Владимир Иванович Даль, 1801 - 1872). דל היה רופא במקצועו, אך תחביבו העיקרי היה הלשון הרוסית. הוא חיבר מילון עצום מימדים, בן כ-200,000 מילים, של הלשון הרוסית החיה. כשליש מהמילים, בעיקר כאלה מלשון הדיבור של האיכרים, לא היה מיוצג במילונים אחרים של השפה הרוסית. המתודה של דל לא הייתה תמיד מדעית והוא כלל במילון גם מילים שבדה מליבו. מילונו של דל הפך לנכס צאן ברזל של התרבות הרוסית ולחיזוק מעמדו בתקופה הסובייטית תרמה חיבתו המיוחדת של לנין למילון זה וזאת למרות שדל היה ריאקציונר ומלוכן. העובדה שהקבלה מתבקשת מאליה בין דל לליפשיץ לא נעשתה מעל דפי **י"ש** ו**אש"פ** אומרת דרשני. ייתכן שההסבר נעוץ בכך שדל היה אנטישמי ארסי ואף תמך מפורשות בעלילות הדם. עקב כך הוא היה מוקצה מחמת מיאוס בעיני שטיף ותלמידיו. בתקופה מאוחרת יותר, בשנות השישים, משה שפירא בשבחו את נחום סטוצ'קוב הקביל בין מפעלו של סטוצ'קוב למפעלו של דל ("דער אויצער פון יידיש [נאָכעם סטוטשקאָווס אָנדענק]" – **ס"ה**, 3 [1966], ז' 154), הקבלה מובנת פחות מאליה מההקבלה דל – ליפשיץ. אולי תדמיתו השלילית של דל בעיני היהודים התעמעמה עם השנים, מה גם שדעותיו החשוכות של דל הושתקו בבריה"מ.

כל זה מעיד על ניסיון ליצור פנתיאון של גיבורים לאומיים של יהדות בריה"מ, אשר לצד קלאסיקוני ספרות כמנדלי וגיבורים מהפכנים כהירש לקרט אמור היה לכלול גם גיבור מתחום הבלשנות.[1233]

5.5 דער גרויסער וועלטערבוך פֿון דער יידישער שפּראַך

מעבר לים, בניו-יורק החלה להתממש אחרי המלחמה התכנית היומרנית להוציא לאור מילון אקדמי שלם של לשון יידיש. [1234] בנומבמר 1952 הוקם צוות מילונאים בראשות יהודה יפה ויודל מארק אשר החל לעבוד על הכנת מילון שאמור היה להכיל את כל אוצר המילים של יידיש על כל תקופות קיומה.[1235] הוצאת המילון אמורה הייתה להתקיים תחת חסות מכון ייוואָ, אך המחלוקת בין העורכים על כללי כתיב ובעיקר על השימוש באל"ף האילמת כאמצעי הפרדה בין גרפמות זהות גרם לכך שחסות המכון הוסרה. עם זאת, ייוואָ לא ניתק את תמיכתו בפרויקט ולמרות היעדר החסות ניתן לראות במילון זה תוצר של אסכולת ייוואָ. בסופו של דבר בין השנים 1961 ו-1980 הופיעו בניו-יורק ובירושלים ארבעה כרכים של המילון שהקיפו את האות אל"ף. רוב הכרכים הופיעו אחרי מותו של יפה והכרך האחרון אחרי מותו של יודל מארק. ההיקף המתוכנן של המילון גדל במהלך חיבורו מכ-180,000[1236] לכ-240,000 מילים בשלושה-עשר כרכים.[1237] ארבעת הכרכים שהופיעו מכילים כ-80,000 מילים.

כרכי המילון שהופיעו מרשימים ביותר מבחינת איכותם. אוצר המילים של יידיש החדשה והישנה, הספרותית, המדוברת והדיאלקטלית מיוצג בדרגת מיצוי יוצאת דופן הן מבחינת כמות המילים והן מבחינת העומק והפירוט של ההסברים. ביחס למרכיב העברי שבפי הלמדנים, המילון אפילו חורג מתחום לשון היידיש כשלעצמה.[1238] מחברי המילון העלו בגאון על נס את העיקרון שבבריה"מ שימש לגנאי מילונו המתוכנן של ויינגר – המילון הגדול הוא מונומנט לאומי לכל דבר. בהסברים המילוניים ניתן דגש מיוחד על הקשרים יהודיים של המושגים ולגווני משמעות בעלי ייחודיות יהודית ניתנת עדיפות בהיקף ההסברים ובעומקם. אך הכוללנות של המפעל מעידה גם על חולשה מתודולוגית מסוימת של גישה זאת ויתרה מזאת, גם על חולשתה

[1233] ראו גם גרסה מעודכנת ולמעשה סופית של סקירת תולדות מילונאות יידיש מנקודת מבט סובייטית במאמרו של שאפּירָא – "די יידישע לעקסיקאָגראפיע און דער ליטעראַרישער יידיש", **ס"ה**, 7 (1969), זז' 134 - 139; 8 (1969), זז' 136 - 143. שבחים לליפשיץ ברוח יידישיסטית בגיליון 7 (1969), זז' 135 - 136.

[1234] לא אתייחס כאן למילוניו של ויינרייך שראו אור בו-זמנית עם הכרכים הראשונים של המילון הגדול וזאת עקב אופים הפרוסקריפטיבי המובהק. מסיבה זאת התייחסתי למילונים אלה בפרקים קודמים.

[1235] המידע שלהלן נלקח מ**גרויסער וועלטערבוך, באַנד I** – "פֿון דער פּאַרוואַלטונג", זז' ה'-ז'; "הקדמה", זז' ט"ו-כ"ד וכן מדברי המבוא לכרכים הבאים.

[1236] שם, ז' ה'.

[1237] **באַנד II** – "פֿון דעם רעדאַקטאָר", ז' י"ח; **באַנד IV** – "הקדמה", ז' ה'-ו'.

[1238] שם, **באַנד I** – "הקדמה", זז' י"ז-י"ח. ראו גם ביקורת רכה של הגישה מצד משה שפירא – "די יידישע לעקסיקאָגראפיע און דער ליטעראַרישער יידיש", **ס"ה**, 8 (1969), זז' 136 - 140.

של היידיש הספרותית המודרנית. על-מנת להסביר את כוונתי אביא סקירה קצרה של תולדות המילונאות הרוסית.[1239]

5.6 קווי דימיון במסורת המילונאית של עמים סלביים שכנים

הקיסרית יקטרינה הגדולה הקימה בשנת 1783 את "האקדמיה הרוסית". המוסד הוקם לפי הדוגמא של "האקדמיה הצרפתית" ועניינה היה טיפוח שפת המדינה. במשך יותר ממאתיים שנות קיומו עבר המוסד גלגולים רבים וכך קרה גם למפעלו העיקרי – המילון האקדמי של הלשון הרוסית. המהדורה הראשונה של המילון הופיעה בשנים 1789 - 1794. מהדורה זאת הכילה אוצר מילים הן של הרוסית הספרותית המתגבשת והן של הסלבית-הכנסייתית ששימשה כלשון הספרותית של רוסיה עד תחילת המאה הי"ח. בעצם, בתקופת הקמת האקדמיה הרוסית הספרותית המודרנית נמצאה בשלבי גיבושה. השפה הספרותית הישנה, הסלבית-הכנסייתית המבוססת על הבולגרית העתיקה, עדיין נתפסה כמשלב גבוה של הרוסית.[1240] תפיסה זאת מנוסחת ב"תורת שלושת המשלבים" (учение о трёх штилях) מאת מיכאיל לומונוסוב (1711 - 1765), סופר ומדען אוניברסלי שהפך לדמות המרכזית של הנאורות הרוסית. אגב, במהדורה הראשונה של מילון האקדמיה משמשת לשונו של לומונוסוב כמקור העיקרי לציטוטים וכמופת של הלשון הספרותית המודרנית.[1241] המודעות לצורך בהפרדה בין הרוסית לסלבית-הכנסייתית הבשילה לקראת אמצע המאה הי"ט, כלומר אחרי שיצירתו של פושקין השלימה את גיבוש הרוסית הספרותית המודרנית. בשנת 1847 הופיעה מהדורה מעודכנת של מילון האקדמיה "מילון השפה הסלבית-הכנסייתית והרוסית" (*Словарь церковно-славянского и русского языка*). כותרתו של המילון מעידה מצד אחד על המודעות להפרדה בין שתי הלשונות ומצד שני על כך ששתיהן עדיין שולבו במסגרת מילון אחד. רק במחצית השנייה של המאה הי"ט החל הבלשן יאקוב גרוט לעבוד על עדכון מילון האקדמיה. הגרסה החדשה אמורה הייתה לכלול את אוצר המילים של הרוסית הספרותית המודרנית בלבד, החל מלומונוסוב. הכרך הראשון של המילון, שהכיל את ארבע האותיות הראשונות של האלפבית הרוסי, הופיע בשנת 1895, אחרי מותו של גרוט. מי שירש את גרוט בתור העורך היה אלכסיי שחמטוב (Алексей Александрович Шахматов, 1864 - 1920) שהתמחה בדיאלקטולוגיה ובבלשנות היסטורית ובהתאם לתחומי התמחותו הרחיב שוב את גבולות המילון, כך שכמה מהכרכים הבאים הופיעו בהתאם לעקרונות אחרים לגמרי, עד שהמגמה השתנתה שוב ובשנת 1928 הוחלט להפסיק את הופעת המילון ולהתחיל להוציא לאור את המילון האקדמי מחדש. בסופו של דבר המילון האקדמי הגדול של השפה הרוסית הופיע בשבעה-עשר כרכים בשנים 1948 - 1965 והוא שיקף את השפה הרוסית

[1239] סקירה זאת מתבססת על Цейтлин 1958.

[1240] הדבר מזכיר את התפיסה היהודית המסורתית של עברית וארמית כשפה אחת "לשון הקודש".

[1241] שם, стр. 29.

הספרותית החל מפושקין. מלבד התפתחות ההפרדה בין הרוסית הספרותית לסלבית-הכנסייתית סוגיה חשובה בגלגולי המילון האקדמי הרוסי היא סוגיית תיחום השפה הספרותית המודרנית. אם עד תחילת המאה העשרים יצירתו של לומונוסוב שימשה כתחילת הרוסית הספרותית, אזי בתקופה הסובייטית לשונו של פושקין הוגדרה כהתחלה כזאת. אני יכול להציע שני הסברים לדבר. ראשית, הרוסית הספרותית שלפני פושקין אכן נמצאה בשלבי התגבשות ומילים רבות מהמאה השמונה-עשרה התיישנו ואינן יכולות להיחשב לחלק מהלשון הספרותית. שנית, לנין התעניין בסוגיית מילונאות והביע בשנת 1920 רעיון ליצור מילון של רוסית ספרותית "מפושקין ועד גורקי".

מהאמור לעיל אפשר להשליך על יידיש ולהסיק כמה מסקנות. ראשית, מקובלת על כל העוסקים בתחום חלוקת ספרות יידיש ולשונה לשתי תקופות עם שתי נורמות ספרותיות – יידיש הישנה אשר הייתה בשימוש עד סוף המאה הי"ח ואשר בסיסה הייתה יידיש המערבית, ויידיש החדשה שהחלה להתגבש במזרח אירופה החל ממפנה המאות הי"ח והי"ט. היחסים בין שתי הנורמות מזכירות במידה מסוימת את היחסים בין הסלבית-הכנסייתית לרוסית המודרנית. עצם כריכת שתי הנורמות בתוך מילון אחד בעייתי מבחינה מתודולוגית. החלטה על איחוד שתי הנורמות תחת גג אחד יכלה להביע כמה מסרים. קודם כול, שיקולים מעשיים של ניהול מיטבי של המשאבים המצומצמים של בלשנות יידיש יכולים בהחלט להצדיק אי-הפרדה בין מילון פרשני למילון היסטורי. בנוסף, אין ספק שמדובר גם בביטוי אידיאולוגיה יידישיסטית ובשידור מסר על אחדותה של יידיש לכל תקופותיה. לבסוף, אם לדבר על השפה הספרותית עצמה, נראה שהתפתחותה המהירה במאה השנים שקדמו לחיבור המילון הגדול לא הביאה אותה לאחידות הדומה לזאת של הרוסית או הצרפתית וזאת מסיבות שבחלקן נידונות בעבודה זאת. בתנאים כאלה אוצרותיהם של משלביה השונים של יידיש, כולל יידיש הישנה, יכלו להפוך (ואכן הפכו) למשאב לפיתוח השפה ולשכלולה. במילון הגדול קיימת הערה "אַרכ'" אשר מציינת מילים מיושנות, אך אינה מבחינה בין מילים מיידיש הישנה לבין מילים מאוחרות יותר שהספיקו להתיישן. בכל זאת, הבחנה בין יידיש החדשה והישנה קיימת במילון – ציטוטים מספרות יידיש החדשה מובאים בהתאם לכתיב אחיד (תוך החרגת כתבי מנדל לפין) ואילו מובאות ביידיש הישנה מופיעות בכתיבן המקורי. כך נפתרת באלגנטיות סתירה בין גישה אידיאולוגית למתודולוגיה מדעית.

לעומת הרומנטיזם של אסכולת ייִוואָ, בלשני יידיש הסובייטיים היו מחויבים לדרישות הבלשנות הסובייטית הן מבחינה אידיאולוגית והן מבחינה מתודולוגית. דברי לנין שיקפו את מחויבות האידיאולוגיה הבולשביקית למודרנה ולביטוייה. בפרק 7 העוסק בתולדות השפה נראה עד כמה תפיסה אידיאולוגית זאת השפיעה על סדר היום המחקרי. בתחום המילונאות אנו עדים לכך שוויינגר, היידישיסט המובהק ביותר מקרב הבלשנים הסובייטיים, גם הוא צמצם את גבולות המילון לתקופה "החל מאטינגר ולוינזון". עיון בתולדות המילונאות האוקראינית

והבלרוסית מגלה שהנוסחה של לנין הותאמה גם לפילולוגיות של שני העמים האלה – המילון האקדמי של הלשון האוקראינית (*Словник української мови*) שראה אור באחד-עשר כרכים בשנים 1970 - 1980 משקף את הלשון האוקראינית החל מאיוון קוטליארבסקי (1769-1838) ואילו המילון האקדמי של השפה הבלרוסית (*Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*) בחמישה כרכים (1977 - 1984) מצמצם את תחומו למאה העשרים בלבד. יתרה מזאת, גישה זאת רווחה גם במדינות קומוניסטיות אחרות. המילון האקדמי של השפה הפולנית שראה אור באחד-עשר כרכים בפולין העממית (*Słownik językapolskiego*, Warszawa 1958–1969, red. Witold Doroszewski) שיקף את הלשון החל מהמאה הי"ח.[1242] לעומת זאת, המילון האקדמי הגדול של השפה הפולנית (*Wielki słownik języka polskiego PAN*) הקיים והמתחדש באינטרנט גם כיום (https://wsjp.pl/) משקף את הלשון הפולנית על כל תקופותיה, בדומה למפעל הלקסיקוגרפי של אסכולת ייוואָ שהושפעה בבירור מהרומנטיקה הלאומית המושרשת עמוק בתרבות הפולנית.

5.7 <u>מסקנות וסיכום</u>

עקב מצבה הנזיל והדינמי של יידיש הספרותית החל מאמצע המאה הי"ט הייתה משימת חיבור מילונים גדולים וכוללים של יידיש משימה קשה ומורכבת המשקפת ביתר חדות את המתח בין הפן העיוני והאמפירי והפן הנורמטיביסטי של בלשנות יידיש, או במילים אחרות, את הפער בין המצוי והרצוי בלשון. פתרון מתבקש ליישוב סתירות אלה הוא יצירת מילון בעל היקף גדול מאוד שישקף גם שכבות רחבות מאוד בשפה וגם יביא המלצות בדבר הנורמה הלשונית הרצויה. מחברי "המילון הגדול" הלכו בדרך זו. אסכולת מינסק בהנהגת ויינגר חלמה גם היא להוציא לאור מילון גדול, אך עם הזמן התברר שלאסכולה זאת ולממסד בלשנות יידיש סובייטי בכלל חסרו משאבים למפעל כזה, מה גם שבמחצית הראשונה של שנות השלושים יוזמה כזאת לא עלתה בקנה אחד עם הקו האידיאולוגי של השלטון. מינסק וקייב סירבו לשיתוף פעולה כלשהו בתחום חשוב זה וכל אחת מהאסכולות הלכה בדרכה שלה. אסכולת מינסק אימצה דגם של מילון נורמטיסיבטי ששיקף את המדיניות הלשונית של ממסד יידיש במינסק. התוצר הסופי היה מילון שתועלתו המעשית מועטה וערכו בעיקר היסטורי כעדות לפעילות אסכולת מינסק. אסכולת קייב מצדה לא הוציאה מתחת ידה מילון בעת קיומו של המכון בקייב, אך בלשנים חניכי אסכולה זאת חידשו פעילות בתחום המילואנות באמצע שנות השישים. למעשה, העבודה על מילון רוסי-יידיש החלה מאפס, כי היסודות למילון שהונחו בעת קיום המכון התיישנו מכל הבחינות. בבחירת כיוון המילון מלועזית ליידיש היה משום התחמקות אלגנטית מהאתגרים שהוזכרו זה עתה, הרי מילון כזה אינו חייב לכלול אוצר מילים נדיר ומיושן, אך גם אינו מחויב

[1242] Saloni, Zygmunt; Bańko, Mirosław *Słownik języka polskiego, Warszawa 1958–1969, red. Witold Doroszewski* [online], Warszawskie Koło Leksykograficzne Uniwersytetu Warszawskiego.

לפסול אותו (די בתוספת הערה סגנונית). התוצר הסופי הוא מילון מעולה המשקף היטב יידיש ספרותית עשירה ומגוונת, אך גם נותן ביטוי לתיקנון הלשוני הסובייטי בגרסתו ה"קלסיציסטית" המאוחרת. רמתו הגבוהה של המילון מעידה הן על הכשרתם המקצועית המעולה של בלשני אסכולת קייב והן על רמתה הגבוהה של המילונאות הסובייטית בתקופתה המאוחרת.

6. דיאלקטולוגיה ופונולוגיה

בפרק הזה אתייחס לחקר הדיאלקטים של יידיש בבריה"מ. לא אכלול בפרק זה התייחסות לאידיוטיקונים של ניבי יידיש, שאליהם התייחסתי בפרק הקודם. לעומת זאת, צירפתי לפרק זה את נושא הפונולוגיה מכיוון ששני התחומים חופפים זה לזה ועקב נסיבות התפתחות יידיש הספרותית הפונולוגיה של יידיש כולה מבוססת על ממצאים דיאלקטולוגיים.

6.1 דיאלקטולוגיה של יידיש לפני מלחמת העולם הראשונה

תחום הדיאלקטולוגיה שונה מאוד מתחומי הבלשנות שנסקרו עד כה בגלל אופיו הדסקריפטיבי המובהק. בעצם, המחקר המדעי של יידיש התחיל כענף של דיאלקטולוגיה (ובלשנות היסטורית) של הגרמנית. בתקופה הטרום-יידישיסטית יעקב גרצון (Jacob Gerzon), אלפרד לנדאו (Alfred Landau) ולזר שייניאנו (Lazăr Șăineanu) הניחו יסודות לדיאלקטולוגיה המדעית של יידיש. בתקופה היידישיסטית בלטו בתחום נח פרילוצקי שפעל בוורשה ושלמה בירנבוים שפעל בווינה, בהמבורג ובערים אחרות במרחב הדובר גרמנית. גם מרדכי ויינגר עשה את צעדיו הראשונים בתחום חקר יידיש לפני מלחמת העולם הראשונה ובשנת 1912 הוא פרסם בקובץ בעריכתו של פרילוצקי מאמר על דיאלקטים של יידיש[1243] ובו הוא הביע דעה שהדיאלקטים העיקריים של יידיש במזרח אירופה הופיעו עוד בתקופת שהותם של האשכנזים בגרמניה. בהמשך נראה שהרעיון הזה הפך לרעיון המרכזי של אסכולת מינסק לאורך כל שנות חייהם של נציגיה.

6.2 דיאלקטולוגיה של יידיש בבריה"מ לפני מלחמת העולם השנייה

אם להתייחס לבלשנים ממשיכי המסורת של בלשנות "טהורה", אנו פוגשים בשלב המוקדם של בלשנות יידיש הסובייטית את יבגני קגרוב (ראו לעיל, סעיפים 4.1.2; 5.2). במסגרת פעילות ועדת לשון יידיש שפעלה בחרקוב בתחילת שנות העשרים הרצה קגרוב על היסודות הפונטיים של הדיאלקטולוגיה של יידיש.[1244] תוכן ההרצאה לא פורסם בפרסומים המוכרים לי.

עיסוק בדיאלקטולוגיה היה (לצד הלקסיקוגרפיה) לאחד משני התחומים המרכזיים של המכון במינסק מעת הקמתו. כבר בשנת 1925 פרסם ויינגר כחוברת מטעם אוניברסיטת מינסק שאלון לחקר הדיאלקטים של יידיש. השאלון היה ממוען לציבור הרחב שהתבקש לסייע למכון במחקר הדיאלקטולוגי.[1245] הוא כלל 157 שאלות שיותר ממחציתן התייחסו לתחום תורת ההגה (46 שאלות עסקו בתנועות מוטעמות, 18 בתנועות בלתי-מוטעמות ו-23 בעיצורים – סה"כ 87 שאלות) והשאר (69 שאלות) עסקו במורפולוגיה, בתחביר ובאוצר המילים. במבוא

[1243] "ייִדישע דיאַלעקטאָלאָגיע. דיאַלעקטאָלאָגישע באַמערקונען פון מ. ווייִנגער", **נח פּרילוצקיס זאַמלביכער פֿאַר יידישן פֿאָלקלאָר, פֿילאָלאָגיע און קולטור-געשיכטע**, וואַרשע, 1912, זז' 126 - 136.

[1244] "אין דער ייִדישער פילאָלאָגישער קאָמיסיע אין כארקאָוו", **יידיש** 1923, ז' 47.

[1245] ווייִנגער 1925.

לשאלון ביקש ויינגר לשים לב לגיל, למגדר ולמקצוע של המשיבים ולתת עדיפות לחומר פולקלורי שיוכל לתרום גם לתחומי מחקר אחרים. בתחום הפונטיקה הבחין ויינגר בדיאלקטים השונים של יידיש בין שלושה סוגים של הפונמה המצוינת בכתב באות יו"ד אשר נעים בין התנועות [i] ל-[ɨ] (וש ברוסית).[1246] הדוגמאות בתשובות אמורות היו להיכתב באותיות עבריות, דבר שהקשה על הבחנה בין חלק מההגאים והצריך המצאת סימנים מיוחדים לצורך דיוק פונטי.

לאור היענות נמוכה לשאלון החליט ויינגר לשנות טקטיקה ובשנת 1926 פנתה ועדת הלשון של המכון המינסקאי לקהל הרחב באמצעות היומונים הגדולים ביידיש של שלוש הרפובליקות. כמטרה העיקרית הוצהרה התוויית הגבולות המדויקים בין שלושת הניבים המרכזיים של יידיש. על-מנת לא להלאות את המכותבים הוחלט לפצל את השאלון לשאלות בודדות שנשלחו כל אחת בגלויה אחת. בנוסף, הגלויות נשלחו לבתי-ספר, למועצות מקומיות ולכותבים בעיתונים במקומות השונים.[1247]

תוך כדי הפצת השאלות פרסם ויינגר בגיליונות הראשונים של **צ"ש** את הרהוריו בעניין הדיאלקטולוגיה.[1248] בחלק הראשון של המאמר מובאות דוגמאות להגיית יידיש ב-66 ישובים במזרח אירופה. היישובים נמצאו לאו דווקא בתחומי בריה"מ דאז, אך פריסתם שיקפה רק את הניבים הליטאי-בלרוסי והאוקראיני של יידיש ולא את יידיש הפולנית. מכיוון שתשובות לשאלונים עדיין לא הגיעו לידי ויינגר, החומר שנרשם נאסף במינסק מפי יוצאי הערים והעיירות השונות. כתוצאה מכך היו הממצאים מקריים למדי מבחינת פריסת היישובים ולא לגמרי שלמים ועקביים מבחינת שיקוף התופעות. בחלקו השני של המאמר מובאות תופעות דקדוקיות המאפיינות דיאלקטים, ובמיוחד את יידיש הליטאית. ראוי לציין שלאפיון תופעות אלה השתמש ויינגר במינוח דקדוקי טהרני שלא השתרש בסופו של דבר ביידיש (כגון, "צײטוואָרט" – "פועל", "פארבײטוואָרט" – "כינוי" וכו'). בחלק השלישי של המאמר ניסה ויינגר להסיק מסקנות מהתופעות הפונטיות של יידיש במזרח אירופה על ההיסטוריה המשוערת הקדומה ביותר של השפה. ויינגר טען בצדק שאין לחפש את מקורה של יידיש בניב מסוים אחד של הגרמנית המודרנית, אך קו זה של "התנערות" מהגרמנית החדשה הוביל את ויינגר רחוק מדי. הבלשן המינסקאי התווכח עם גרצון וזלמן רייזן על מוצא תופעות כהיעלמות שי"ן [ʃ] וביטוי קשה של למ"ד [ɬ] ביידיש הליטאית וטען שמוצאן לא בהשפעות לשונות הסביבה, אלא בהבדלים בין דיאלקטים של גרמנית בתקופת הגרמנית העילית העתיקה. השערות אלה שהתבררו לימים

[1246] מאוחר יותר צמצם ויינגר את מספר התנועות בטווח לשתיים: ווייגנגער, "וועגן יידישע דיאלעקטן", **צ"ש**, 1 (1926), ז' 183, הערת שוליים.

[1247] "באריכטן פון די קאָמיסיעס", **ביולעטען פון יידישן אָפּטייל באם אינסטיטוט פאר ווייסרוסלענדישער קולטור**, 2 (1926), זז' 8 - 10.
ראו גם דיווח על הפצת השאלונים בגלויות עם בקשה להיענות נוספת בגיליון הראשון של **י"ש**: ווייגנגער, "וועגן דעם יידישן שפראכאטלאס", **י"ש**, 1 (1927), ז' 45.

[1248] ווייגנגער, "וועגן יידישע דיאלעקטן", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 181 - 209; 2 - 3 (1928), זז' 613 - 652.

כנאיביות[1249] מצטרפות להשערותיו האטימולוגיות של ויינגר שנדונו בפרק הקודם וכוונתן להקדים ככל האפשר את מוצאה של יידיש. מדובר במגמה יידישיסטית מובהקת שעוד תידון בפרק 7.

המשך המאמר שהופיע בגיליון הבא של **צ"ש** המשיך את חלקו הראשון, כלומר הובאו בו ממצאים מלשון הדיבור של יהודים ב-42 יישובים שונים בבריה"מ ובצפון-מזרח פולין. הפעם נעשה האיסוף לפי שיטה משוכללת יותר – עקב מעמדו כראש מחלקה קיבל ויינגר אפשרות לסייר בערים ועיירות שונות של תחום המושב לשעבר ולאסוף בעצמו חומר דיאלקטולוגי מפי דוברים. מלבד ממצאים פונטיים ודקדוקיים הסיק ויינגר גם מסקנות כלליות על הבדלים דוריים ומגדריים בין דוברי הדיאלקטים – דיבורן של נשים היה שמרני יותר ומכך נבע השוני בין השפעת האב והאם על לשון הדיבור של הילד. תשומת לב מיוחדת ניתנה לחקר תפוצת שי"ן [ʃ] ושׂי"ן [s] בשטח הליטאי – למאמר צורפה טבלה מפורטת מאוד של תפוצת שני העיצורים במילים שונות במקומות שונים. לדעת ויינגר, ההבדל בהגיית שתי פונמות אלה היותה את הכלי הטוב ביותר ("שיבולת") למיון הניב הליטאי.

באותו הגיליון פרסם ויינגר גם מאמר שפירט בהרחבה את עקרונות חיבור האטלס המתוכנן.[1250] ויינגר פתח בסקירה של אטלסים דיאלקטולוגיים של השפות הלאומיות שהופיעו בגרמניה ובצרפת – האטלס של הגרמנית מאת גיאורג ונקר (Georg Wenker, 1852 - 1911), האטלס של הניבים שוואביים מאת הרמן פישר (Hermann Fischer, 1851 - 1920) והאטלס של הצרפתית מאת ז'יל ז'יירון (Jules Gilliéron, 1854 - 1926) ואדמון אדמון (Edmond Edmont, 1849 - 1926). באשר לאטלס המתגבש של יידיש הציע ויינגר כמה דרכים להתמודדות עם קשיי איסוף. על החידושים שכבר הוצעו שנתיים קודם לכן הוסיף ויינגר גם הנהגת שאלונים עם ריבוי תשובות אפשריות, פתרון האמור להקל כביכול על המשיב. ויינגר גם בחר בשיטה של האטלס הצרפתי של סידור החומר לפי מילים ולא לפי פונמות, כמו האטלסים הגרמניים. בחלק האחרון של המאמר נימק ויינגר מדוע הוא בחר בשיטה זאת דווקא. הוא דחה את תורת "המדקדקים הצעירים" (Junggrammatiker), אסכולה בלשנית גרמנית שטענה כי פונמות משתנות בהתאם לחוקים נוקשים, דבר היוצר גבולות ברורים בין דיאלקטים. לעומת זאת, הדגיש ויינגר שוני במימוש חוקים פונטיים בין המילים השונות, תופעה המטשטשת גבולות מקובלים בין הדיאלקטים. בביקורתו על "המדקדקים הצעירים" התבסס ויינגר על רעיונותיהם של ז'יירון המוזכר לעיל ושל הבלשן הגרמני תיאודור פרינגס (Theodor

[1249] אפילו וויינרייך, בעל מגמה יידישסיטית-רומנטית, הסתייג מהרעיון של ויינגר בדבר מוצאה הגרמאני הקדום של תופעת היעלמות שי"ן [ʃ] ("סאַבעסדיקער לאָשן") ביידיש הליטאית, ווײַנרײַך 1973, ב' II, זז' 215 – 216.

[1250] ווייגער, "לינגוויסטישע קאַרטאָגראפיע און דער יידישער שפּראַכאַטלאַס", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 653 - 676.

Frings, 1886 - 1968) שהדגישו השפעה של גורמים היסטוריים חוץ-לשוניים על שינויים לשוניים הגורמים להתגוונות דיאלקטלית.

במאמר ביקורת שיבח זרצקי את ויינגר על ממצאיו ועל תרומתו לתיאוריה הדיאלקטולוגית, אך הביע צער על כך שוויינגר מיעט לעסוק באוצר המילים של הדיאלקטים.[1251] בכלל, גישתו המחקרית של זרצקי הייתה שונה בתכלית מזאת של ויינגר עם דגשים אחרים לגמרי. זרצקי כמעט ולא עסק בפונטיקה ובהיסטוריה של הלשון – תחומיה המסורתיים של הדיאלקטולוגיה. עם זאת, זרצקי גיבש בשנת 1928 תכנית למחקר שדה שכבר הוזכרה בעבודתי זאת.[1252] סעיפי התכנית עסקו בעיקר בדקדוק. לו התכנית הייתה מבוצעת (דבר שכנראה לא קרה), מטבע הדברים היא הייתה תורמת לחקר הניבים של יידיש.

בתחילת שנת 1929 שם ויינגר קץ לחייו. חיבורו המסכם בתחום הדיאלקטולוגיה ראה אור כבר אחרי מותו והמפעל של האטלס הדיאלקטולוגי עבר לידי תלמידו אליעזר וילנקין.

ספרו של ויינגר על הדיאלקטולוגיה הופיע במרץ 1929.[1253] הספר הוגדר ע"י מחברו כספר לימוד למוסדות להשכלה גבוהה וככזה הוא מכיל פרק המוקדש למושגי יסוד בדיאלקטולוגיה כללית[1254] ופרק על הדיאלקטולוגיה, הפונולוגיה והבלשנות ההיסטורית של הגרמנית.[1255] פרקים אלה תופסים כשליש מהספר. ויינגר חזר בפרקי מבוא אלה על טענותיו כלפי אסכולת "המדקדקים הצעירים", הדגיש את חשיבות חקר הסוציאולקטים והתייחס בהרחבה לתיאוריות על הכלאת השפות החל בבלשן הגרמני-אוסטרי הוגו שוכרט (Hugo Schuchardt, 1842 - 1927) וכלה בניקולאי מאר. בחלק המוקדש לבלשנות ההיסטורית של הגרמנית חזר ויינגר על טענתו בדבר מוצאה של יידיש בגרמנית העילית העתיקה (ולא הבינונית) דווקא.

החלק העיקרי של הספר נפתח בפרק המוקדש ליסודות הפונטיים של דיאלקטולוגיית יידיש, ובעיקר לתנועות. הפרקים הבאים עוסקים בניתוח "שלושת היסודות" של יידיש והפרק המסכם מתאר את שלושת הדיאלקטים של יידיש לשיטת ויינגר. פרק עם דוגמאות לשון חותם את הספר.

ויינגר הציע לחלק את המרחב של דוברי יידיש לשני שטחים דיאלקטליים עיקריים בהתאם להתפתחות ה-a המוטעם של הגרמנית העילית הבינונית והם "ניבי o" (אָ-דיאלעקטן) ו"ניבי u" (ו-דיאלעקטן).[1256] "ניבי o" מתחלקים לשתי קבוצות דיאלקטים בהתאם להתפתחות הדו-

---

[1251] זארעצקי, "צײַטשריפט פאר יידישער געשיכטע, דעמאָגראפיע און עקאָנאָמיק, ליטעראטור-פּאָרשונג, שפּראכוויסנשאפט און עטנאָגראפיע, באנד III-II, מינסק", **י"ש**, 3 (1928), זז' 30 - 31.

[1252] זארעצקי, "וואָס קען מען טון אף די ערטער פאר יידישער שפּראך-ארבעט?", שם, 4 - 5 (1928), זז' 57 - 64.

[1253] ווייגער 1929.

[1254] "גרונט-באגריפן פון דער שפּראך-פּאָרשונג", שם, זז' 11 - 26.

[1255] "הויפּט-מאָמענטן פון דער דײַטשישער שפּראכוויסנשאפט", שם, זז' 27 - 50.

[1256] "די סיסטעם פון יידישע דיאלעקטן", שם, זז' 55 - 57.

תנועה ei המוטעמת של הגרמנית העילית הבינונית ו"ניבי u" מתחלקים לשתי קבוצות בהתאם להימצאות או היעדר תנועות ארוכות. גם ארבע הקבוצות האלה מתחלקות לקבוצות אחרות בהתאם לקריטריונים פונולוגיים.

מצד אחד, החלוקה של ויינגר מתבססת על החלוקה המסורתית של ניבי יידיש שפותחה לפניו, אך מצד שני היא מערערת עליה באופן יסודי. ארבע הקבוצות העיקריות של הדיאלקטים אליבא דוויינגר תואמות את יידיש מערבית ויידיש ליטאית כקבוצת-על אחת ויידיש פולנית ויידיש אוקראינית כקבוצת-העל השנייה. ויינגר שינה את שמות הדיאלקטים ובמקום ציון גיאוגרפי שאינו מדויק כביכול הוא הציע קריטריון אובייקטיבי לכאורה של תכונות פונולוגיות. אך למעשה המינוח ובמיוחד החלוקה עצמה בעייתיים ביותר. באשר לשמות הגיאוגרפיים, גבולות הדיאלקטים אכן לא תאמו את הגבולות הפוליטיים של המאה העשרים ובמידה רבה גם לא גבולות פוליטיים של אי-פעם, אך שמותיהם תאמו חלקית את הגיאוגרפיה היהודית המסורתית. השימוש הבלעדי בקריטריון הפונולוגי שוויינגר אימץ בנחישות רבה כל-כך מחטיא את מטרתו ובמקום שאיפה לאובייקטיביות הוא מערב בדיון שיקול שרירותי בצורה קיצונית. החלוקה ליידיש מערבית וליידיש מזרחית בולטת לעין גם למי שאינו בלשן ולחלוקה זאת קיים בסיס איתן ביותר הן במישור הפונולוגי, הן במישור הדקדוקי והן במישור הלקסיקולוגי, שלא לדבר על קריטריונים היסטוריים חוץ-לשוניים. ויינגר התעלם מכל המישורים האלה ואיחד תחת גג אחד את כל ניבי יידיש המערבית עם היידיש הצפון-מזרחית (הליטאית) על סמך כמה קריטריונים שרירותיים – חשובים ובסיסיים ככל שיהיו. יתרה מזאת, ויינגר חידש חידוש מהפכני זה כלאחר יד וללא כל דיון, כאילו מדובר היה בפרט זניח שאינו משמעותי לתמונה הכללית. בכך חזר ויינגר על החטא שחטאו בו "המדקדקים הצעירים" שהוא עצמו זה עתה ביקר את שיטתם – שינויים פונולוגיים הפכו לקריטריון הבלעדי של הדיאלקטולוגיה תוך התעלמות מקריטריונים היסטוריים וסוציולוגיים ואפילו ממישורים אחרים של השפה.

מה היו המניעים למניפולציה הפשטנית שעשה ויינגר? נראה שבכך השתקפו באופן בולט, אך גם סותר, נטיותיו היידישיסטית-רומנטית והלוקל-פטריוטית. כבר ראינו לעיל את ניסיונותיו של ויינגר להסביר תופעות ביידיש המזרחית, בעיקר ביידיש הליטאית, לא בהשפעה סלבית מתבקשת מאליה, אלא בהבדלים בין דיאלקטים של גרמנית עילית עתיקה.[1257] מדובר במגמה יידישיסטית מובהקת ואף צפויה שבה דבק גם ויינרייך.[1258]אך באופן מפתיע לגבי חוקר בעל נטיות יידישיסטיות, ויינגר מיעט לעסוק ביידיש המערבית, אולי מפני שהשדה נחרש לפניו, אך כנראה גם מפני שתפקידיו ומקום מושבו חייבו אותו לעסוק ביידיש הצפון-מזרחית בעיקר. הקדמה בזמן של תופעות ביידיש המזרחית וטשטוש הגבול בין יידיש מזרחית למערבית

[1257] גם בספרו האחרון הנדון עתה, ביטא ויינגר במרומז את המגמה בכך שציין שההשוואה של צורות ביידיש עם צורות בגרמנית עילית בינונית נעשית בהתאם למסורת שנוצרה ע"י שיניאנו וגרצון. שם, ז' 59. בכך הביע ויינגר הסתייגות ממסורת זאת.

[1258] ווינרייך 1973, ב' IV, זז' 114 – 115.

(הקדומה יותר לפי כל הגרסאות) נועדה לשרת את שתי המגמות הרגשיות והאידיאולוגיות של ויינגר.

בגיליון **י"ש** שהוקדש לזכרו של ויינגר זמן קצר אחרי מותו ובגיליון הבא של כתב-העת פורסם מאמר של שטיף שהוקדש להערכת מפעלו של ויינגר בתחום הדיאלקטולוגיה.[1259] במאמר שטח שטיף טענות שחלקן עתידות לחזור על עצמן אצל מחברים נוספים מאסכולות אחרות. קודם כול ציין שטיף שוויינגר ניגש אל הנושא מנקודת מבט גרמניסטית והתעלם מהשפעות סלביות. שטיף תיאר גם קשיים לוגיסטיים ומתודולוגיים שבהם נתקלה עבודתו של ויינגר וציין לטובה שיפורים במתודות שחלו עם הזמן, ובין היתר את שיטת האיסוף באמצעות כרטיסים שהמציא. ראש אסכולת קייב חלק על עמיתו המינסקאי בתיאור צלילים אחדים, עניין שגם ויינגר התלבט בו.[1260] לצד הביקורת המרובה על ויינגר, ציין שטיף לטובה את תרומתו לחקר הניב הצפון-מזרחי של יידיש ושיבח במיוחד את חקר תפוצת השי"ן והשׂי"ן בניב זה – מחקר זה הוגדר ע"י שטיף כתגלית וחידוש של ממש.

בחלק השני של המאמר הפריך שטיף את התיאוריה של ויינגר בדבר מקורן של תכונות ייחודיות בדיאלקטים של יידיש בגרמנית עילית עתיקה. כחלופה הוא הציע להתמקד בלשונות הסלביות השכנות והתווה בכך תכנית לחקר דיאלקטולוגי והיסטורי עתידי.

מותו של ויינגר לא שם קץ למפעלו העיקרי (בדיעבד) – האטלס הדיאלקטולוגי של יידיש בבריה"מ. אליעזר וילנקין קיבל לידיו את המושכות. בשנת 1929 הוא פרסם ספרון שבו הוצגו עקרונות העבודה על שני הפרויקטים הגדולים של המכון במינסק – המילון הגדול והאטלס.[1261] נראה שכבר בשלב זה החלו לנשב הרוחות החדשות של "תקופת השבר" והיה צורך להדגיש את הפן המעשי כביכול של הפרויקט. וילנקין הדגיש את חשיבות האטלס למשימת תיקנון השפה. הד נוסף לרוח התקופה הוא אזכור חשיבות חקר הריבוד החברתי בדיאלקטים. שתי המחוות של וילנקין לסדר יום חדש נשארו בסופו של דבר בגדר מס שפתיים בלבד. גם רוב משימות המחקר שנוסחו בספרון לא מומשו בסופו של דבר, דהיינו חקר המורפולוגיה, התחביר וההטעמה בדיאלקטים של יידיש. עיקרון חשוב בחיבור האטלס שהזכיר וילנקין הוא דבקות בעיקרון של האטלס הגרמני שביקש למפות את כל נקודות היישוב, בניגוד לאטלס הצרפתי שהסתפק במיפוי של יישובים מייצגים בתוך אזורים מסוימים. במקרה האטלס של יידיש השגת

[1259] שטיף, "ווייגערס דיאלעקטאָלאָגישע ארבעטן", **י"ש**, 1 (1929), זז' 11 - 36; 2 (1929), זז' 1 - 22.

[1260] חילוקי דעות בנקודה זאת בין מינסק לקייב (וגם ורשה, כי הרי שטיף הסכים עם פרילוצקי) מזכירים להפליא את חילוקי הדעות בין אסכולת מוסקבה לאסכולת פטרבורג בפונולוגיה הרוסית. גם שם התפתח דיון סביב מהותם של הצלילים и ו-ы – האם מדובר בפונמות שונות או שהשוני נובע מסמיכותן לעיצורים רכים או קשים בהתאמה. ראו ערכים: "московская фонологическая школа" ו-"ленинградская фонологическая школа" ב-1990 *ЛЭС*.

[1261] ווילענקין 1929, זז' 14 - 27.

דיוק כזה הוקלה עקב דלילות יחסית של נקודות יישוב יהודיים (כ-850 יישובים בתחום המושב לשעבר בשטחי בריה"מ דאז).

כעבור כשנתיים, בשנת 1931, האטלס ראה אור.[1262] הדבר קרה בנקודת השיא של תקופת השלילה המוחלטת של מונומנטים לאומיים וחיוב משימות פרקטיות של בנייה סוציאליסטית. סביר להניח שהשלמת האטלס עלתה לווילנקין במאמצים רבים. האטלס מכיל 68 מפות העוסקות בפונולוגיה. 49 מהן עוסקות בתנועות מוטעמות, 16 בתנועות בלתי-מוטעמות ו-3 בלבד בעיצורים. המפות מבוססות על התשובות שהתקבלו ל-20 כרטיסי השאלות שפרסם ויינגר. בפרקי מבוא[1263] הסביר וילנקין שהמבחר המצומצם של התופעות הנחקרות נבע מכך שוויינגר היה שבוי בתוך הקונספט של עצמו בדבר המוצא הגרמאני העתיק של מספר תופעות פונולוגיות בדיאלקטים של יידיש. הדבר גרם להתמקדות בלעדית בפונולוגיה ולהחטאת מטרות חשובות של דיאלקטולוגיה, כגון חקר ההשפעה הסלבית וסוגיית הרכיבים בכלל. חיסרון נוסף שציין וילנקין הוא היעדר מידע על הרקע החברתי של הנשאל – מידע שיכול היה לסייע בחקר הדיאלקטים במישור המעמדי. גם לטכניקת האיסוף היו לווילנקין טענות שעליהן עתידים היו לחזור גם מבקרים אחרים.

במבוא לאטלס הביא וילנקין סקירה היסטורית קצרה של מיון הדיאלקטים של יידיש החל משייניאנו ועד ויינגר.[1264] וילנקין מתח ביקורת הן על החלוקה על פי העיקרון ה"אתני-גיאוגרפי" שאימץ שייניאנו אשר משתקפת בשמות המסורתיים של הדיאלקטים והן על החלוקה לפי התנועות החשובות ביותר (ניבי u ו-o) שהוצעה ע"י בירנבום[1265]. גם ויינגר פעל לפי העיקרון האחרון. וילנקין עצמו התחמק מחלוקה כלשהי בטענו שהגבולות בין תופעות שונות בלשון ממילא לא תמיד חופפים. במקום זאת הוא הציע לאמץ "קריטריון מעמדי לדיאלקט" (קלאסאָווע קריטערי פון דיאלעקט), אך לא פירט כיצד להשתמש בו. לפנינו דוגמא טיפוסית לשיח בלשני של "התקופה האמצעית" השמאלנית-קיצונית – "המדע הישן פסול והמתודה המדעית המרקסיסטית האמתית טרם הומצאה". ביטויים מובהקים של גישה זאת יוצגו בפרק הבא.

אומנם האטלס של ויינגר ווילנקין גילם גם את התרומה המשמעותית של אסכולת מינסק לדיאלקטולוגיה של יידיש וגם חתם אותה, אך המבוא של וילנקין לא היה המילה האחרונה של אסכולה זאת בנושא. כעבור כשנה הופיע בקובץ פילולוגי מינסקאי מאמר מאת הרצל שקליאר שסיכם את הדיאלקטולוגיה הסובייטית עד אז והיווה את נקודת המבט הרשמית של האסכולה

[1262] ווילענקין 1931.

[1263] "דער אָנהייב. עטאפּן", שם, זז' 2 - 3; "מ. ווייגעראס מעטאָדאָלאָגיע באם שאפן דעם שפּראכאטלעס", שם, זז' 4 - 33.

[1264] "אָנשטאָט א האקדאָמע: די ביזיצטיקע סיסטעמאטיזאציע פון די יידישע דיאלעקטן (היסטאָרישער איבערבליק)", שם, זז' XVI - IX.

[1265] Birnbaum 1919, S. 16.

אחרי מעברו של וילנקין ללנינגרד.[1266] המאמר כתוב בסגנון האופייני למינסק בתקופה זאת המלא בגידופים כלפי המדע היידישיסטי. שקליאר הגדיר את הדיאלקטולוגיה כתחום האהוב על הבלשנות הלאומנית-יידישיסטית, אך טען שבלשנות זו לא הצליחה עד כה להניב שום עבודה יסודית בתחום. כצפוי, רוב המאמר עוסק בהערכת פועלו של ויינגר. באופן פחות צפוי מאסכולת מינסק, שקליאר הסכים בצורה מוחלטת עם הביקורת של שטיף בגיליון ההספד של **י"ש**. שקליאר גם דרש את ויינגר לגנאי על כך שהוא המשיך ללכת בתלם של הבלשנות ההודו-אירופית, אך הוסיף שלוויינגר חסרו השיטתיות, הדיוק והיסודיות של אסכולה מדעית זאת. שקליאר גינה את הניסיון של ויינגר ליצור באטלס שלו מונומנט לאומי, אך הוסיף שבכל מקרה המפעל הדיאלקטולוגי הסובייטי התעלה כביכול על החובבנות היידישיסטית והעלה את המחקר בתחום לרמה אירופאית. באשר לכיוון הרצוי של המחקר העתידי, חזר שקליאר על הטענה שכבר הושמעה קודם על הצורך להתמקד בחקר הדינמיקה הלשונית והריבוד החברתי בשפה. שקליאר אף מתח ביקורת על שטיף על כך שבדיון על מקור ההבדלים הדיאלקטליים ביידיש הוא הסתפק בטענה על השפעה סלבית ולא הרחיב על הפן המעמדי והחברתי של התהליך. שקליאר הביע צער על כך שהמחקר בתחום למעשה נעצר והוקפא אחרי הופעת האטלס.

גם חוקרים מחוץ לבריה"מ הגיבו על הופעת האטלס. נציג אסכולת ייוואָ מקס ויינרייך פרסם ב**י"ב** תגובה עם ביקורת חריפה למדי על המתודולוגיה של חיבור האטלס שסבלה לדעתו מרישול וחוסר דיוק. [1267] ויינרייך חידד למעשה טענות של שטיף בעניין.

חלוקת העבודה שנוצרה בין המכון בקייב ובמינסק הייתה בין הגורמים לכך שאסכולת קייב מיעטה לעסוק בדיאלקטולוגיה בתקופתה הראשונה וזאת למרות חיבתו של שטיף ושל אסכולתו ללשון העממית. עם זאת, פרסומים בתחום כן ראו אור מעל דפי כתב-העת של המכון בקייב.

ערך דיאלקטולוגי היה לרשימות מילים מאזורים שונים אשר פורסמו ב**י"ש** בתקופתו הראשונה ואשר נדונו בפרק הקודם.

שני מחקרים דיאלקטולוגיים על יידיש באזור מוהילב פרסם יוסף צ'רניאק.[1268] המחקר הראשון משווה גרסה של שיר עממי שנרשם מפי תושבת עיירת מולדתו של צ'רניאק חוטימסק (כאָטימסק, Хотимск, Хоцімск) באזור מוהילב עם גרסה של אותו השיר אצל אליקים

[1266] שקליאר, "די יידישע דיאלעקטאָלאָגישע פאָרשונג אין סאָוועטן-פארבאנד", **צום 15-טן יאָרטאָג** 1932, זז' 141 - 163

[1267] ווײַנרײַך, מ[אַקס], "דער מינסקער שפּראַך-אַטלאַס", **י"ב**, 4 (1932), זז' 168 - 179.

[1268] יוסף צ'רניאק (1895 – 1975) סיים דוקטורט במכון בקייב, מלבד הבלשנות עסק בפולקלור ועבד במערכת החינוך הסובייטית ביידיש. בסוף שנות השישים עלה לישראל.

צונזר.[1269] המאמר מנתח תופעות דיאלקטליות בתחומי הפונולוגיה, הדקדוק ואפילו בתורת הסגנון של יצירה עממית כנגד דיבור חול עממי.

המאמר השני חוקר את השימוש ביחסות בפילוח דורי באותו האזור.[1270] יידיש ליטאית נוטה לבלבל בין הדטיב לאקוזטיב. לפי ממצאי צ'רניאק החלפת הדטיב באקוזטיב (כלומר, למעשה מגמה להיעלמות היחסות) נצפית בקרב הדור הוותיק דווקא ואילו הדור הצעיר נוטה להחליף את האקוזטיב בדטיב, כלומר המגמה היא תיקון יתר בהשפעת הלשון הספרותית. הממצא מהווה עדות חשובה להתפתחויות מנוגדות וסותרות ביידיש חיה בדורות האחרונים לקיומה – כנגד המגמה להפשטה דקדוקית (מגמה שבסופו של דבר ניצחה בניבי יידיש החרדית ששרדו) הייתה קיימת גם מגמה הפוכה של השפעה, לעיתים מעוותת, של יידיש ספרותית שהביאה להתפשטות צורות מורכבות יותר דווקא.

בעקבות הוויכוח ששטיף ניהל מעל דפי ביטאונו עם ויינגר, החליט שטיף מיד אחרי מותו של ויינגר לצאת למסע דיאלקטולוגי ברוסיה הלבנה על-מנת לבדוק את השערותיו. המסע יצא בחודשים יולי-אוגוסט 1929 ונמשך שישה שבועות. שטיף ותלמידו יהודה קוויטני סיירו במזרח רוסיה הלבנה והאזורים הסמוכים של הפדרציה הרוסית. בפברואר 1930 הרצה שטיף על ממצאי המסע במכון בקייב ומיד לאחר מכן פרסם את הדיווח ב**י"ש**.[1271] בניגוד למכלול ממצאיו של ויינגר התמקד המחקר של שטיף בעיצורים דווקא. ממצא חשוב ביותר של המסע היה איתור תופעת הפיכת העיצורים [d] ו-[t] לעיצורים מחוככים [d͡ʒ] ו-[t͡ʃ] (תופעת "דזע-קען" ו"צע-קען" בלשונו של שטיף) בהתאמה. לתופעה זאת יש הקבלה בלשון הבלרוסית, אך יתרה מזאת, ביידיש היא דרה בכפיפה אחת עם תופעת הבלבול בין שי"ן לשׂי"ן. ויינגר לא הזכיר ולו במילה את תופעת ה"דזע-קען" ו"צע-קען" וכוונתו הייתה ברורה למדי – שלילת השפעה סלבית על-מנת לחזק את הטיעון המאולץ על המקור הגרמני העתיק של התופעה הידועה ביידיש הליטאית. שטיף הכריז בצדק על ניצחון התיאוריה שלו על תיאוריית ויינגר, אך הודה שלוויינגר היו גם כמה תגליות אמפיריות בתיאור ובהבחנה של כמה צלילים ביידיש הצפון-מזרחית (ביניהם הדו-תנועה [yj]). שטיף גם הדגיש את הרלוונטיות של הממצאים לחקר תופעת ערבוב הלשונות, נושא שהיה אופנתי בתקופה זאת וגם מרכזי לתורת מאר העולה. לבסוף מכיל מאמרו של שטיף גם ממצא סוציו-בלשני והיסטורי על תפוצה רחבה יותר של תופעות דיאלקטליות

[1269] טשערניאק, י., "די שפראך פונעם יידישן פאָלקס-ליד אין פארגלײַך מיט דער געוועדטער שפראך", **י"ש**, 2 (1929), זז' 29 - 36.

[1270] טשערניאק, י., "באהערשונג פון בויגפאל", **י"ש**, 1 (1930), זז' 31 - 34.

[1271] שטיף, "די דיאלעקטאָלאָגישע עקספעדיציע פון דער קאטעדרע פאר יידישער קולטור (א קאפיטל צו דער וועלקונג פון דער סאָציאלער סוויווע אף דער שפראך). 1 טייל. פאָנעטיק", **י"ש**, 6 (1929), זז' 1 - 26. החלק השני של הדיווח לא פורסם ולא ברור אם נכתב. בארכיון ייווא שמורים ממצאי המחקר מהמסע הכולל מידע על ביטוין של כ-800 (!) מילים שונות ביישובים שנחקרו:
ארכיון ייווא, Box 67, Folder 3379 https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373822 (RG 3)

מובהקות בפי הדור המבוגר והנשים והשפעת יידיש הספרותית על הדור הצעיר הקורא ספרים ועיתונים.

כזכור, שקליאר ציין שהמחקר הדיאלקטולוגי בבריה"מ הוקפא אחרי הופעת האטלס. הקביעה הזאת לא הייתה מדויקת. ביוני 1932 השתתף שטיף במשך שלושה שבועות במשלחת מחקר של המכון המוסקבאי לבלשנות (НИИЯз) במחוז ניז'ני נובגורוד. המחקר עסק בחקר לשון הפועלים והאיכרים. שטיף עצמו השתלם במלאכת האיסוף במפעל "סורמובו" המפורסם בעיר ניז'ני נובגורוד.[1272] מכך עולה שהמחקר התמקד בדיבור פועלים בכרך גדול והיה אפוא רחוק מהדיאלקטולוגיה המסורתית המבכרת ניבים של יישובים קטנים. נראה שהיה בכך ניסיון לפתוח דף חדש בדיאלקטולוגיה בהתאם לרוח התקופה ולדרישותיה הן בבלשנות הרוסית והן בזו שביידיש. מותו של שטיף בשנת 1933 ושינויי מגמה בבלשנות (כולל סגירת המכון לבלשנות במוסקבה באותה השנה) קטעו את ההתפתחויות האלה.

אך בכך לא תמו תולדות הדיאלקטולוגיה של יידיש בבריה"מ. בסוף שנות שלושים פרסם מוני שולמן, המוכר לנו מתחום הלקסיקולוגיה, בקבצי **אש"פ** שני מאמרים העוסקים בפונולוגיה ודיאלקטולוגיה של יידיש. שני המאמרים הצטיינו בדיוק ובחדות שאפיינו גם את עבודותיו של שולמן בתחום הלקסיקולוגיה וניכרו מאוחר יותר גם במילון הרוסי-יידיש.

במאמרו הראשון עסק שולמן בהשפעת השפות הסלביות על הפונטיקה של יידיש.[1273] שולמן למעשה המשיך את הדיון על המוצא ההיסטורי של הדיאלקטים של יידיש מזרחית מנקודת המבט הפונולוגית. כזכור, שטיף שלל את מקסנותיו של ויינגר והסיק מסקנות על המוצא הסלבי של תופעות בולטות ביידיש הצפון-מזרחית. שולמן ביסס, פיתח ודייק את מסקנותיו של שטיף בדבר ההשפעה הבלרוסית על ניב זה של יידיש ואף הוסיף מסקנות על השפעת הלשון האוקראינית על הניב הדרום-מזרחי של יידיש. כך, הגיע שולמן למסקנה שהתנועה [i] (וּא) הושאלה ליידיש מאוקראינית ואף שיער שמקורה בלשון הדיבור של האוכלוסייה היהודית הטרום-אשכנזית דוברת הסלבית. עם זאת, בשללו את "התיאוריה הגרמאנית" של ויינגר לא הקצין שולמן לכיוון הסלבי ושמר על הזהירות המדעית. כך, שיער שולמן השפעה שמית קדומה על הפונטיקה של יידיש; היסס לקבוע בוודאות שהיעלמות "ציר"ה עילי" (אומלאוט) ביידיש חלה בהשפעה סלבית; וציין בפירוש שגבולות תפוצת התופעות ביידיש שמקורן המשוער באוקראינית ובבלרוסית אינם תואמים את הגבולות האתניים בין האוקראינים והבלרוסים. אך למרות הזהירות הציע שולמן גם השערות נועזות. מלבד ההיפותזה שהוזכרה לעיל על השפעת לשון תשתית (סובסטרט) יהודית-סלבית על יידיש המזרחית, כזאת היא גם ההשערה של שולמן על תפוצה נרחבת יותר של תופעות שמרניות ביידיש הצפון-מזרחית ביחס לתופעות

[1272] "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע... (קיעוו)", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), ז' 110.
[1273] שולמאַן, "סלאווישע ווירקונגען אינ דער פאָנעטיק פון דער יידישער שפראַך", **אש"פ**, 2 (1938), זז' 131 - 172. מצוין כחלק מעבודה גדולה יותר.

דומות בבלרוסית עקב מוביליות גבוהה יותר כביכול של הבלרוסים במאה הי"ט ביחס לשכניהם היהודים.[1274] מסקנה זאת עומדת בניגוד מוחלט להנחה המקובלת במחקר יידיש בדבר מוביליות גבוהה יותר של היהודים דווקא.[1275]

מאמרו השני של שולמן מוקדש למידע פונולוגי-דיאלקטולוגי שאפשר לדלות מכתבי שלום-עליכם.[1276] שולמן טען שלשונו של שלום-עליכם מהווה מקור מהימן ליידיש המדוברת של תקופתו, אך הודה שלימוד התחום הפונולוגי על סמך כתביו אינו אפשרי ברוב המקרים עקב דביקות המחבר והמו"לים בכתיב אחיד כלשהו. עקב כך יש להצטמצם רק למקרים של חריגות מכוונות מהכתיב המקובל לצורך חיקוי לשון דיאלקטלית. שולמן ציין בסך הכול 11 תופעות פונולוגיות שונות המשתקפות בכתבי שלום-עליכם. בתור חוקר אחראי וזהיר הזהיר שולמן מפני מקרים של שני סוגי תיקוני יתר בכיוון הפוך – תיקוני יתר של שלום-עליכם עצמו בניסיונותיו לחקות דיבור דיאלקטלי (חיקוי מוגזם של "טאָטע-מאָמע לושן" – תופעה של הפיכת [a] ל-[o] בכמה אזורים ביידיש הדרום-מזרחית) ותיקוני יתר של הדוברים עצמם בניסיון לדבר לשון ספרותית (הפיכת [u] ל-[o] בפי דוברי יידיש הדרום-מזרחית גם במקרים שאין לכך הצדקה).

6.3 דיאלקטולוגיה של יידיש מחוץ לבריה"מ

מחקרים דיאלקטולוגיים על יידיש שפורסמו בין שתי מלחמות העולם מחוץ לבריה"מ[1277] עסקו בתיאור תופעות שונות בדיאלקטים השונים של יידיש והחוקרים לא התיימרו בשלב זה ליצור מחקר מונומנטלי כאטלס, או מהפכני כתיאוריה על המוצא הקדום של הדיאלקטים. בהרכב הפרסומים בולט מאוד ההבדל הגיאוגרפי – מטבע הדברים יש יותר פרסומים על ניבי יידיש בפולין, אך יש גם פרסומים רבים על שרידי הניבים המערביים יותר של יידיש. במקרה של הדיאלקטולוגיה הרחבת המרחב הנחקר מערבה פירושו לא שיקוף קטעים גיאוגרפיים אחרים, אלא גם השגת עומק היסטורי רב יותר מזה הנצפה מחקר הניבים המזרחיים בלבד. נראה שהרוחב והעומק של התמונה שנוצרה העלו בסופו של דבר את רמת המחקר הדיאלקטולוגי מחוץ לבריה"מ. מחקר זה התפתח אחרי המלחמה ותפקיד מרכזי שיחקו בו מקס ויינרייך ובנו

[1274] שם, ז' 168.

[1275] הגיוני יותר להניח שמקור התופעה ביוקרה הגבוהה יותר של הרוסית הספרותית בהשוואה ליידיש הספרותית, דבר שגרם להשפעה חזקה יותר ומוקדמת יותר של הרוסית הספרותית על דיבורם של הבלרוסים מאשר השפעת יידיש הספרותית על דיבורם של היהודים.

[1276] שולמאנ, "וואָס גיט שאָלעמ-אלייכעמ דער פאָנעטיש-דיאלעקטאָלאָגישער פאָרשונג פון יידיש", שם, 4 (1939), זז' 149 - 160.

[1277] ראו מדור "לינגוויסטישע געאָגראַפֿיע" בביבליוגרפיה **יידישע שפּראַכוויסנשאַפֿט, 1913 - 1958**, זז' 98 - 113.

אוריאל שפרסמו בתחום הדיאלקטולוגיה מחקרים מכלילים ומחדשים בו-זמנית.[1278] לצורך מחקריהם הם הסתייעו גם באטלס המינסקאי.[1279]

בשנות השישים הוחל גם בפרויקט הגדול של האטלס הלשוני-תרבותי של יהדות אשכנז (*Language and Culture Atlas of Ashkenazic Jewry*). עד כה הופיעו שלושת הכרכים הראשונים של המונומנט הלאומי הזה. חלומו של ויינגר ממשיך להתגשם כמאה שנה אחרי שהוא התחיל ללבן את הלבנים הראשונות לבניין.

6.4 מאמרו של וילנקין משנת 1966

האסכולה הדיאלקטולוגית של מינסק מסרה לעולם דרישת שלום מפתיעה ומביכה כמה עשורים אחרי חיסולה המוסדי. בשנת 1966 פורסם בכתב-העת התל-אביבי **די גאָלדענע קייט**, בעריכת אברהם סוצקבר, מאמר מאת אליעזר וילנקין שעסק במוצא הדיאלקטים של יידיש.[1280] מסתבר שהתיאוריה של ויינגר לא מתה אתו, אלא עברה בירושה לתלמידו שבעשורים שחלפו פיתח ושכלל אותה. וילנקין יצר תיאוריה תמוהה ביותר על שני ניבים של יידיש שהתפתחו באזור הריין החל מהמאות הראשונות לספירה(!).[1281] דוברי הניב הצפוני של אזור הריין עברו כביכול מאוחר יותר לחלק הצפוני של מזרח אירופה ודוברי הניב הדרומי התיישבו בחלק הדרומי של אירופה המזרחית. וילנקין אימץ אפוא את התיאוריה של ויינגר בדבר המוצא הקדום של חלק מתופעות פונולוגיות ביידיש המזרחית, אך הגדיל לעשות בכך שהוא מצא מקור לחלק מהתופעות לא בגרמנית העתיקה, אלא בהבדלים בדיבור העברי של המתיישבים היהודים הראשונים בגרמניה. להוכחת התיאוריה הפנטסטית שלו השתמש וילנקין לכאורה בכלים פונולוגיים מדעיים (שימוש זה כנראה עשה רושם חזק על אברהם סוצקבר, עורך תצב-העת), אך לא ציטט כלל חוקרים אחרים. וילנקין התעלם לגמרי מהמאמר החשוב של מקס ויינרייך על "בני חי"ת" ו"בני הי"ת" שראה אור בשנת 1957[1282] ונגע באותם הנושאים ממש שבהם ביקש וילנקין לחדש דברים.

המאמר של וילנקין מותיר רושם עגום. אם בשנות העשרים עמדה התיאוריה של ויינגר בגבול הסבירות המדעית של אותם הימים, אזי כמה עשורים מאוחר יותר, בהתחשב בהתקדמות המחקר, חצתה גרסתה המשוכללת גבול זה והתמקמה במחוזות של פסאודו-מדע. נראה שניתן למנות כמה גורמים לכך: השפעת מורו של וילנקין; ניתוקו מהשיח המדעי בנושא הן עקב

[1278] ראו את הקובץ (1969) *The Field of Yiddish* המוקדש לדיאלקטולוגיה.

[1279] הדוגמא הטובה ביותר לכך היא מאמרו של אוריאל ויינרייך על היווצרות הניבים של יידיש ברוסיה הלבנה. למרבה האירוניה אין לממצאים דבר וחצי דבר עם התיאוריה של ויינגר. ראו: Uriel Weinreich. "Geographic Makeup of Belorussian Yiddish". idem, pp. 82-101.

[1280] ווילענקין, "צו דער געשיכטע פון די יידישע דיאלעקטן", **די גאָלדענע קייט**, 55 (1966), זז' 221 - 242. המאמר של וילנקין הוקרא בקונגרס הרביעי למדעי היהדות בירושלים בקיץ 1965.

[1281] שם, ז' 226.

[1282] Weinreich 1957.

מסך הברזל והן עקב ישיבתו במקום קטן (העיר לוגה במחוז לנינגרד ולא לנינגרד עצמה); אווירה מלאת סתירות של בריה"מ אחרי סטלין שבה תיאוריות מדעיות מפוקפקות שלעיתים לוו בניחוח לאומני הפכו לביטוי נפוץ של מאווים והלכי רוח אופוזיציוניים כלפי הממסד השמרני.[1283]

6.5 קווי דימיון בדיאלקטולוגיה של העמים הסלביים השכנים

אם נשווה את המצב בדיאלקטולוגיה של יידיש למצב בתחום המקביל של שלוש השפות המזרח-סלביות נמצא לא מעט הקבלות בהתפתחות השיח הבלשני הן במתודות ובגישות המדעיות גרידא והן בהשפעות סדר יום לאומי או פוליטי על השיח המדעי. תחומי הדיאלקטולוגיה של הרוסית, האוקראינית והבלרוסית קשורים ביניהם בקשר הדוק ביותר ועקב כך מהווים נושא טעון למדי מבחינה פוליטית – הרי הקרבה בין שלוש השפות יכולה לשמש עילה לשלילת עצמאותן של האוקראינית והבלרוסית והגדרתן כניבים של רוסית.[1284] זאת הייתה העמדה של הממסד הבלשני ברוסיה הצארית ודבקו בה גם חוקרים ממוצא אוקראיני ובלרוסי שהניחו את היסודות לדיאלקטולוגיה של השפות הללו – אלכסנדר פוטבניה שכבר הוזכר (באוקראינית: Олександр Опанасович Потебня) ויבפימי קרסקי (Евфимий Фёдорович Карский/ Яўхім Фёдаравіч Карскі, 1860-1931). המוסד החשוב ביותר לדיאלקטולוגיה המזרח-סלבית הייתה במשך כל שנות קיומה "הוועדה הדיאלקטולוגית המוסקבאית" (Московская диалектологическая комиссия) שהוקמה בחסות האקדמיה הפטרבורגית למדעים בשנת 1903. בראש הוועדה עמד החל משנת 1915 דמיטרי אושקוב (Дмитрий Николаевич Ушаков, 1873 - 1942). הוועדה פורקה בשנת 1931 בלחץ אסכולת מאר ובמקומה הוקמה בהרכב הרבה יותר מצומצם ועדה דיאלקטולוגית ליד "המכון ללשון ולחשיבה" (Институт языка и мышления) ה"מאריסטי". אושקוב זנח את תחום הדיאלקטולוגיה והתמקד במילונאות ובאורתואפיה. בראש הוועדה החדשה הועמד ניקולאי קרינסקי (Николай Михайлович Каринский, 1873 - 1935) והמחקר הדיאלקטולוגי בראשותו הצטמצם והוכוון לכיוון סוציולוגי, כולל חקר הדינמיקה החברתית של הדיאלקטים.[1285]

גם בדיאלקטולוגיה האוקראינית חלה במפנה העשורים התפתחות דומה. ברשימת פרסומים חשובים בתחום הדיאלקטולוגיה האוקראינית המופיעה במונוגרפיה על תולדות הפילולוגיה האוקראינית (הספר שחובר בתקופה הסובייטית משתיק רדיפות ומאבקים פוליטיים בפילולוגיה הסובייטית) בולטת הלקונה בכותרים בין השנים 1930 ו-1949.[1286]

[1283] על הפסאודו-מדע בבריה"מ המאוחרת ראו: Комиссаров 2023.

[1284] גם להגדרת הגבולות בין הדיאלקטים עלולות היו להיות השלכות פוליטיות.

[1285] Панов 1995; Кожевников 2023.

[1286] Бевзенко 1991, сс. 145-146.

עקב ריכוז המחקר הדיאלקטולוגי ביידיש בבריה"מ במכון המינסקאי ישנה רלוונטיות מיוחדת להשוואת המצב בתחום עם המצב בדיאלקטולוגיה הבלרוסית שמרכזה היה במחלקה הבלרוסית של אותו המכון ממש. בראש המחקר עמד חוקר שחלק כמה מאפיינים חשובים בביוגרפיה עם ויינגר – הבלשן פיוטר בוזוק (Пётр Апанасавіч Бузук) היה יליד 1891, לא היה ממוצא בלרוסי ומקום מולדתו היה בבסרביה. בשנת 1926 הוזמן בוזוק למכון המינסקאי שזה עתה הוקם והחל משנת 1929 עמד בראש הוועדה הדיאלקטולוגית במכון. בוזוק אומנם האריך ימים יותר מוויינגר, אך המשך דרכו ובמיוחד סופו היו מרים – הוא נעצר שלוש פעמים בין השנים 1930 - 1937 ובשנת 1938 הוצא להורג. בשנת 1928 פרסם בוזוק את האטלס הדיאלקטולוגי של השפה הבלרוסית. בין השנים 1924 ו-1927 עברה השקפתו המדעית שינוי משמעותי – בוזוק התרחק מראיית התפתחות השפה כהתפצלות מגזע משותף (גישה האופיינית לבלשנות ההודו-אירופית המסורתית) והחל לדבוק בתורת האיזוגלוסות – תופעות לשוניות המתפשטות כגלים ויוצרות אין-ספור גבולות לשוניים שאינם חופפים.[1287] שינוי זה בגישה תואם את הרהוריו של ויינגר במאמרו משנת 1928. אומנם ויינגר לא הזכיר את בוזוק, אך אין ספק שמדובר בביטויים של שיח מדעי שהיה משותף לבלשנות הסובייטית של כל העמים באותה התקופה.

6.6 פונולוגיה

תחום הפונולוגיה של יידיש בקושי ניתן להגדרה כתחום עצמאי. מכיוון שביידיש מעולם לא הייתה קיימת נורמה אורתואפית יציבה, אין בסיס למחקר פונולוגי דסקריפטיבי של יידיש ספרותית. המחקר הפונולוגי קשור אפוא ישירות למחקר הדיאלקטולוגי ובמסגרת זו תפקידו לתאר בצורה המדויקת ככל הניתן את הפונמות הקיימות בדיאלקטים השונים של יידיש. כפי שראינו, דיון בסוגיות פונולוגיות היווה את החלק העיקרי מהשיח הדיאלקטולוגי הסובייטי. עם זאת, מחוץ לדיון בדיאלקטולוגיה ההיסטורית ובפונמות מסוימות, בלשנות יידיש הסובייטית כמעט ולא חידשה דבר בתחום וגם מקורות סובייטיים עצמם ציינו שהפונולוגיה הייתה הצד החלש שלה.[1288] באופן סמלי מחקרים פונולוגיים מסכמים פורסמו במרחב הסובייטי ממש בפתח התקופה הנדונה וממש בחתימתה. בשני המקרים מדובר בחוקרים ששהו באותה התקופה במרחב הסובייטי, אך השתייכו בעצם לאסכולת ייוואָ אחרי הפרסום או לפניו. מדובר בדקדוק של זליג קלמנוביץ' המבוסס על הרצאותיו מתקופתו הסובייטית עם התייחסות נרחבת לתורת ההגה שפורסם בשנת 1921[1289] ולספר הלימוד לפונטיקה של יידיש מאת נח פרילוצקי שפורסם בתקופתו הסובייטית הקצרה שבין סיפוח ליטא לבריה"מ בקיץ 1940, לתחילת

[1287] Голуб 2005.

[1288] שאַפּיראָ, "א ווישנשאפטלעכער אופטו פון א גרויסער קולטור-באטייט", **ס"ה**, 11 (1966), ז' 149. מדובר בביקורת על מחקר טרי שנעשה ע"י חוקר צעיר וכזה הוא חורג ממסגרת המחקר הנוכחי.

[1289] קאלמאנאָוויטש 1922.

המלחמה בין בריה"מ לגרמניה והירצחו של פרילוצקי בקיץ 1941.[1290] משכך, שני הפרסומים אינם יכולים להיחשב חלק ממחקר סובייטי. בטווח שבין שני פרסומים אלה איתרתי הבטחה של ויינגר משנת 1926 להוציא לאור תוך שנה את החלק הראשון של הדקדוק המדעי שיוקדש לתורת ההגה,[1291] אולם הבטחה זאת לא מומשה.

6.7 סיכום

אם עד כה אפשר היה להתרשם שברוב תחומיה של בלשנות יידיש בבריה"מ הובילו המרכזים בקייב ובמוסקבה ואילו מינסק נדחקה בשלב זה או אחר לשוליים, הרי שבתחום הדיאלקטולוגיה הותירה אסכולת מינסק מפעל שתרם תרומה משמעותית למחקר הדיאלקטולוגי של יידיש אחרי מלחמת העולם השנייה. אין זה אומר שגם בתחום זה מורשת מינסק הייתה ללא פגמים משמעותיים. ערכו של האטלס אומנם רב עקב היותו תיאור אמפירי של תופעות לשוניות חשובות בניבים המזרחיים של יידיש, אך גם תיאור זה סובל מכמה ליקויים בהגדרת המידע הנחוץ ובמתודות לאיסופו. חסרונות אלה צוינו בתמימות דעים יוצאת דופן בביקורות של שלוש אסכולות – קייב, וילנה ואף מינסק עצמה. באשר להשערות התיאורטיות של אסכולת מינסק בתחום הדיאלקטולוגיה, ניתן לומר שהן היו קלות להפרכה כבר בתקופת הופעתן.

המפעל הדיאלקטולוגי המינסקאי מהווה כשלעצמו מפעל מיוחד במינו – הענף היידישיסטי של בלשנות יידיש הסובייטית, אשר בניגוד לניצנים יידישיסטיים אחרים של המחקר הסובייטי הספיק ללבלב ואף להניב פירות רגע אחד לפני שכל תחום המחקר יובש והוקפא (כפי שקרה במשך תקופה ארוכה לתחום הדיאלקטולוגיה אצל עמים סובייטיים אחרים). למזלנו הרב, החומר המחקרי הרב שנאסף ע"י אסכולת מינסק לא ירד לטמיון ולא הושמד במלחמה, כפי שקרה למקורות המילון המינסקאי הגדול. על כך מגיעה תודה גדולה לאליעזר וילנקין שהותיר למורו ולעצמו יד ושם בבלשנות יידיש.

[1290] פרילוצקי 1940.

[1291] "באריכטן פון די קאָמיסיעס", **ביולעטען פון יידישן אָפטייל באם אינסטיטוט פאר ווייסרוסלענדישער קולטור**, 2 (1926), ז' 8.

7. בלשנות היסטורית

7.1 פרסומי אסכולות שונות של בלשנות יידיש בבריה"מ בנושאי בלשנות היסטורית

פרק זה יתאר מחקרים שנעשו בבריה"מ בייידיש שעסקו בהיסטוריה של השפה. פרק זה אינו מתיימר להיות תיאור מקיף וכולל של התחום. הסיבה לכך היא שבעבודה זאת לא ייסקר רוב פועלו של מרדכי גיטליץ. אומנם גיטליץ פרסם חלק ממחקריו ביידיש בבמות המדעיות והכלליות בשפה זאת, אך רוב עבודותיו נכתבו ברוסית והוא הועסק עד יום מותו במכון לבלשנות בלנינגרד. במסגרת עבודתו עסק גיטליץ לפחות בשני מחקרים גדולים על תולדות יידיש. בשנת 1935 הוא סיים את עבודת הקנדידט שלו בנושא המרכיב הסלבי ביידיש ולאחר מכן החל לעבוד על עבודת הדוקטור שעסקה במוצא של יידיש, שאותה לא סיים.[1292] כמובן שבלי ניתוח עבודות אלה תמונת המצב של הבלשנות ההיסטורית של יידיש בבריה"מ לא תהיה מלאה, מה גם שכפי שנראה להלן גיטליץ עסק בין היתר בנושאים שהועלו בבריה"מ בבלשנות ההיסטורית של יידיש ביידיש. לצערי, לא הצלחתי לאתר פרסומים של עבודות אלה, למעט חלק אחד שתורגם ליידיש, ונראה שאיתורן מצריך חיפוש בארכיונים בפטרבורג, דבר שאינו אפשרי כרגע.[1293] מכל מקום, עיון רציני בעבודותיו של גיטליץ יצריך הוספת נדבך נוסף לתמונת בלשנות יידיש בבריה"מ – כאמור, גיטליץ פעל בלנינגרד במעוזה של אסכולת מאר וכתב לרוב ברוסית ועל-כן אינו יכול להימנות על אף אחת מאסכולות בלשנות יידיש שנדונו במחקר זה. עדיין ינותחו בעבודה זאת לעומק פרסומיו של גיטליץ ביידיש שהצלחתי לאתר.

תחום הבלשנות ההיסטורית שונה מתחומים אחרים של בלשנות יידיש בבריה"מ בכך שהמחקר ברוב תחומיו לא היה שיטתי וסקירת הפרסומים מגלה תמונה לקטנית ואף מקרית. בפרק הקודם כבר נגעתי בתיאוריה ההיסטוריוגרפית של ויינגר ווילנקין שהתבססה על מחקריהם הדיאלקטולוגיים. בכך מסתיימת התרומה המקורית של אסכולת מינסק המוקדמת לבלשנות ההיסטורית.

אפתח בסקירת מחקרים על ההיסטוריה הקדומה של יידיש, הן בשל ההיגיון הכרונולוגי והן בשל מרכזיות הנושא בשיח היידישיסטי.

[1292] בשנים 1934 - 1935 הרצה גיטליץ על נושא עבודת הדוקטור ("кандидат") שלו במכון שבו עבד ובשנת 1935 קיבל את התואר. ראו סקירה היסטורית באתר המכון לבלשנות בפטרבורג: https://iling.spb.ru/about/history;
Материалы к истории 2021, cc. 370, 375, 544, 577 הוצאת העבודה כספר תוכננה לרבעון הראשון של שנת 1936 – שם, c. 428
נתונים ביוגרפיים על גיטליץ:
https://www.rujen.ru/index.php/%D0%93%D0%98%D0%A2%D0%9B%D0%98%D0%A6_%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B4%D1%85%D0%B5

[1293] פרסום אחד הופיע כמאמר בכתב-עת בלשני ברוסית, אך גם כתב-עת זה אינו נגיש בישראל. ראו: Гитлиц, "Об особенностях развития языка идиш" (*Язык и мышление*, IX, 1940)

כבר בדקדוק של יידיש מאת זליג קלמנוביץ', שראה אור עוד בתקופתו הסובייטית הקצרה, ישנה התייחסות להיסטוריה של יידיש.[1294]

בקובץ הבלשני החרקובאי בעריכת זרצקי הופיע מאמרו של קגרוב על המוצא של יידיש המהווה סקירה קצרה של מצב המחקר בעניין ומתייחסת הן למבט הדיאלקטולוגי והן למבט הכרונולוגי. [1295] קגרוב קבע את המקור של יידיש למאות הי"ד-ט"ז, כלומר לתקופה מאוחרת ביחס לחוקרים בעלי השקפה יידישיסטית כווינרייך ווינגר.

באותו הקובץ גם זרצקי עצמו הביע יחס חשדני למגמה היידישיסטית לייחס את ראשיתה של יידיש לתקופות מוקדמות. במאמר הביקורת על הדקדוק של זלמן רייזן לעג זרצקי לנטייה להתחיל את ההיסטוריה היהודית מתקופת המקרא וטען שהיחס בין היהודים לעברים הקדומים אינו שונה מהיחס בין האיטלקים לרומאים הקדומים.[1296] אפשר לראות בהערה זאת הצהרה פרוגרמטית שעיצבה את הגישה של בלשנות יידיש הסובייטית (למעט ויינגר ווילנקין) אל תחום הבלשנות ההיסטורית.

בכל שנות פעילותו במינסק היה ויינגר אחראי על המדור הבלשני ב**צ"ש** ובגיליון הכפול של הקובץ משנת 1928 פורסמו במדור זה כמה מאמרים שעסקו בהיסטוריה של יידיש מזוויות שונות.[1297]

המאמר של ויינרייך באותו הגיליון על ניצני בלשנות יידיש בגרמניה במאה הי"ז עוסק ברובו בהיסטוריה של הפילולוגיה ולא של הלשון עצמה, אבל בדרך אגב הוא נכנס לוויכוח טרמינולוגי חשוב ביותר.[1298] ויינרייך שלל את השימוש במושג "ייִדיש-טײַטש" לציון יידיש הישנה ובעיקר התווכח עם לנדאו שהציע להבחין בתוך יידיש הישנה בין "ייִדיש-טײַטש" של ספרות המוסר ל"גרמנית-יהודית" (Hebrew German) של רומני האבירים.[1299] ויינרייך שאף בשלילתו זו לשמור בקנאות על אחדותה של יידיש לכל תקופותיה ולכל מרחבה הגיאוגרפי – ביטוי מובהק של האידיאולוגיה היידישיסטית.

[1294] קאלמאנאָוויטש 1922, זז' 3 - 4. הקביעות ההיסטוריות של קלמנוביץ' דווקא מתונות – קלמנוביץ' טען שיידיש התפתחה מגרמנית עילית-בינונית ולא מגרמנית עילית עתיקה.

[1295] קאגאראָוו, פראָפ. ע., "וועגן דעם באשטאנד און דער אַפשטאמונג פון ייִדיש", **ייִדיש** 1923, זז' 5 - 8. בארכיון ייוואָ נמצא מכתבו של קגרוב אל זלמן רייזן ממאי 1922 המהווה תשובה לשאלון עבור הלקסיקון. במכתב כתב קגרוב שהוא עובד על הדקדוק ההיסטורי של יידיש. לא ברור אם קגרוב סיים את עבודתו על הספר, אך מכל מקום הוא לא פורסם (למעט מחקרים אטימולוגיים שהוכזרו בפרק על הלקסיקוגרפיה). ראו: ארכיון ייוואָ, Box 3 (RG 32, Folder 2712, באתר https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/373171

[1296] זארעצקי, ״וועגן ז. רייזענס גראמאטיק", **ייִדיש** 1923, ז' 36.

[1297] **צ"ש** 2 - 3 (1928), זז' 609 - 748. ראו גם ביקורת מאת זארעצקי, ״צײַטשריפט פאר ייִדישער געשיכטע, דעמאָגראפיע און עקאָנאָמיק, ליטעראטור-פּאָרשונג, שפראכוויסנשאפט און עטנאָגראפיע, באנד III-II, מינסק", **י"ש**, 3 (1928), זז' 29 - 35.

[1298] ווײַנרײַך, מאקס, ״די ייִדישע שפראכפאָרשונג אין 17-טן יאָרהונדערט", **צ"ש** 2 - 3 (1928), זז' 689 - 732.

[1299] שם, הערה 5, זז' 700 - 701.

יחיאל רברבי (ראוורעבע) שעמד בראש החוג לבלשנות השמית באוניברסיטת מינסק פרסם מאמר על הדרכים לשיקוף התנועה [e] בלשונות השמיות ובייִדיש.[1300] רברבי הגיע למסקנה שהשימוש באות ע"ן לצורך זה החל במאות הי"ד-ט"ו. רברבי גם הדגיש את חשיבות חקר לשון התלמוד לחקר הדיאלקטולוגיה, אוצר המילים והתחביר של ייִדיש – מצד אחד, מדובר בנקודת מבט של חוקר פילולוגיה שמית, אך מצד שני, טענה זאת בהחלט עולה בקנה אחד עם הגישה היידישיסטית האוהדת מרכיב עברי של ויינרייך.

פרסום קצר מאת יצחק לוריא יידע קורא ייִדיש סובייטי על מציאת מכתב מהמאה הי"א המעיד על דיבור סלאבי בפי יהודים במזרח אירופה באותה התקופה.[1301]

בין פרסומיה של אסכולת מינסק הייתה גם במה חד-פעמית – קובץ מחקרים בייִדיש של האוניברסיטה במינסק – שהופיע בשנת 1929, זמן קצר אחרי מות ויינגר, שעדיין הספיק להשתתף בעריכתו. בקובץ זה פורסם מאמר נוסף מאת יחיאל רברבי שעסק במצב הלשוני בארץ-ישראל במאות האחרונות לפני הספירה (שענייִנו דחיקת העברית מפני הארמית).[1302] כמובן לא מדובר במאמר על היסטוריה לשונית של ייִדיש, אלא במאמר על היסטוריה לשונית שפורסם בייִדיש. במאמר בולטת הנגדה בין העמים השמיים לעמים ה"אריים".[1303] הנגדה זו, שהתבררה כהרת אסון, השפיעה החל מהמאה הי"ט גם על השיח המדעי והשימוש בה במאמר זה מעיד על השתייכותו של רברבי לאסכולה מדעית טרום-סובייטית.

בהספדו על ויינגר התייחס זרצקי לאמביוולנטיות של ראש אסכולת מינסק ביחס להיסטוריה הלשונית.[1304] שיקולים היסטוריוסופיים השפיעו עד מאוד על גישתו של ויינגר הן ביחס למחקר הבלשני והן ביחס למדיניות הלשונית. כך, הצעותיו הרדיקליות לעיתים לרפורמה בכתיב נומקו בטיעונים של "היגיון היסטורי" שהיווה שילוב שרירותי לפעמים של תקדימים מהעבר הרחוק ומגמות משוערות בהתפתחות השפה. זרצקי ביקר גישה זאת בכנותו אותה "אקדמיזם"[1305] –

[1300] ראוורעבע, י., "די וואָקאליזירונג פון 'ע' אין סעמיטישע שפראכן און אין אלט-ייִדיש", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 733 - 740. רברבי (Рaвребе, 1883 - 1939) פעל בפטרבורג-פטרוגרד-לנינגרד במשך רוב תקופת פעילותו למעט השנים 1927 - 1930 שבהן פעל במינסק. בתקופה זאת פורסמו עבודותיו בייִדיש. נסיבות חייו, פעילותו ומותו דומות להפליא לאלה של חוקר הספרות ישראל צינברג – שניהם קיבלו את השכלתם בפטברורג, פעלו בה עד יום מעצרם, עסקו בפילולוגיה העברית, כתבו ברוסית, אך פרסמו גם בייִדיש ושניהם נספו בוולדיווסטוק בדרכם למחנות גולאג בהפרש של כמה שבועות. ראו נתונים ביוגרפיים באתר הספרייה הלאומית הרוסית בפטרבורג: https://nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=141

[1301] לוריע, י., "צו דער פראגע אף וואָסער לאָשן האָבן ייִדן געריעדט אין די סלאווישע לענדער", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 747 - 748. גם יצחק לוריא רכש את השכלתו בתחום מדעי היהדות בפטברוג-פטרוגרד. בתחילת שנות העשרים עבר לוריא להתגורר בסמרקנד והפך לחוקר בולט של יהדות בוכרה. גם הוא נספה ב"טיהורים" של סוף שנות השלושים. ראו פרטים ביוגרפיים: https://eleven.co.il/jews-of-russia/education-secular-culture/12513

[1302] ראוורעבע, "צו דער שפראכן-געשיכטע בא ייִדן אין די לעצטע יאָרהונדערטן פאר דער קריסטלעכער ערע", **שריפטן פון ווייִסרוסלענדישן מעלוכע-אוניווערסיטעט**, זז' 77 - 100.

[1303] שם, ז' 90.

[1304] זארעצקי, "ווייִנגער דער לינגוויסט", **י"ש**, 1 (1929), זז' 3 - 12.

[1305] שם, ז' 12.

כדרכו, מדובר בשימוש מפתיע במושג שהמציא (השוו ל"לינגוואָטעכניק") במטרה להצביע על חיבתו של ויינגר לרעיונות מנותקים מהמציאות.

אחרי מותו הוציאה אסכולת מינסק המחודשת מתחת ידה מחקר אחד מובהק בתחום ההיסטוריה של השפה. בהתאם לרוחה של האסכולה בתקופה זאת היה נושא המחקר רחוק מאוד מהתחומים החביבים על מחקר יידישיסטי, כלומר מעיסוק בהיסטוריה קדומה. מאמרו של הרצל שקליאר שפורסם בשנת 1935 עוסק בהתפתחות אוצר המילים הפוליטי-מהפכני ביידיש.[1306] המאמר פותח בהצהרה על חשיבות תיאור ההיסטוריה של יידיש מנקודת מבט בולשביקית. שקליאר סקר את תולדות ההיווצרות של אוצר מילים פוליטי-מהפכני ביידיש החל משנות השבעים של המאה הי"ט, תוך תיאור השלבים של שאילת מילים מגרמנית, שאילה ישירה מרוסית ולבסוף יצירת מילים הבנויות ממרכיבים גרמאניים בעיקר, אך מועתקות ממושגים רוסיים. שקליאר תיאר את השלבים האלה כזרם העיקרי של התפתחות אוצר המילים הפוליטי שמאפיינו העיקרי היה פתיחות לאוצר מילים בינלאומי (גם כשהוא בא דרך גרמנית ורוסית). אליבא דשקליאר יידיש הסובייטית המשיכה את המסורת הזאת, תוך התנערות מטהרנות מצד ימין ומריבוי שאילות ישירות מרוסית מצד שמאל. לעומת זאת, הוא הבחין במסורת של יצירת מילים חדשות בתחום המהפכה המבכרת שימוש במרכיב העברי. מסורת זאת אופיינית ל"בונד" ולמפלגות זעיר-בורגניות אחרות והיא נתנה את אותותיה גם ברפובליקות הסובייטיות בשנות העשרים. כדרך אסכולת מינסק הרבה שקליאר בגידופים כלפי ה"בונד" שהתיימרה כביכול להיות התנועה הראשונה שהמציאה אוצר מילים ביידיש בתחום המהפכה.

פעילותה של אסכולת קייב בתחום הבלשנות ההיסטורית קשורה בעיקר לפעילות המדעית של מייסדה נחום שטיף. פרסומיו בשנות העשרים ממשיכים למעשה את פעילותו המחקרית הטרום-סובייטית ומתרכזים יותר בפילולוגיה מאשר בבלשנות של יידיש הישנה. פרסומים אלה הופיעו בבמות השונות בקייב,[1307] במינסק[1308] ואף בווילנה.[1309] ביטוי למגמה זאת הוא גם פרסום ב**י"ש** של ביקורת על **פֿילאָלאָגישע שריפֿטן** מאת מקס אריק שלא היה בלשן

[1306] שקליאר, "די אנטוויקלונג פונעם רעוואָליוציאָנערנ לעקסיקאָן אינ יידיש", **אוו"פ**, 7 - 8 (1935), זז' 129 - 161.

[1307] שטיף, "נײַע מאטעריאלן צו אליהו הלויס המבדיל-ליד", **שריפטן** 1928, זז' 148 - 179.

[1308] הנ"ל. "א געשריבענע יידישע ביבליאָטעק אין א יידיש הויז אין וועגעציע אין מיטן דעם זעכצטן יאָרהונדערט", **צ"ש**, 1 (1926), זז' 141 - 150, 2 - 3 (1928), זז' 525 - 544; **ביי־לאגע. אליהו הלויס ליד "המבדיל"**, שם, 1 (1926), זז' 150 - 158.

[1309] הנ"ל. "מיכאַעל אַדאַמס דרײַ יידישע ביכער", **פֿילאָלאָגישע שריפֿטן** (1928), זז' 135 - 164; "פּויל העליטשעס 'עלעמענטאַל אָדער לעזעביכלען' (הונדספֿעלד, 1543) (צו דער געשיכטע פֿון יידיש-שטודיום אין 16 יאָרהונדערט)", שם, זז' 515 - 524.

מובהק.[1310] אריק שיבח את שטיף בגין היותו חלוץ בתחום חקר הדקדוק ההיסטורי של יידיש.[1311]

בשנת 1929 הוציא שטיף לאור מקראה של ספרות יידיש החדשה המוקדמת.[1312] לצד יצירות של סופרי יידיש טרום-קלאסיים שפעלו במאה הי"ט מכיל הספר מבוא ומידע אודות כל סופר. אומנם בספר זה שטיף לא עסק בבלשנות, אלא בספרות, אך בחירת הנושא משקפת כיוון חדש בפעילותו המדעית – מהתחום של ספרות יידיש הישנה החביב על היידישיסטים התקדם שטיף על הציר הכרונולוגי אל ניצניה של יידיש החדשה במזרח אירופה ונושא זה נשאר מרכזי בפעילותו המדעית גם בתחום הבלשנות עד סוף ימיו. עיקרון נוסף לאבולוציה של הלשון, שניסח שטיף ביחס להיסטוריה של השפה, הוא מהפכות לשוניות המשקפות כביכול חוק היסטורי "שפה חדשה למעמד חדש".[1313] להלן נראה כיצד תורה היסטוריוסופית זאת מצאה את ביטויה במחקריו של שטיף.

בנוסף לעיסוקו בניצני יידיש החדשה חידש שטיף דברים גם בהיסטוריה מוקדמת יותר של יידיש ויצר תיאוריה מקורית על התפתחות הרכיב העברי ביידיש לאורך הדורות. תיאוריה זאת מוצגת בשני מאמרים שפורסמו בכתב-העת שבעריכתו בסוף שנת 1929 ובשנת 1931.[1314] בשני המאמרים ביקש שטיף לרתום מסקנות היסטוריות לענייני אקטואליה של המדיניות הלשונית (על כך מעידים גם כותריהם) ומסיבה זאת הם זכו לניתוח חלקי בפרק של עבודתי העוסק במדיניות הלשונית. המאמר השני מהווה גם תשובה למקס ויינרייך שחלק על מסקנותיו של שטיף במאמר הראשון.[1315] הטענה העיקרית של שטיף היא ערעור על ההנחה בדבר הימצאות רוב הרכיב העברי ביידיש מקדמת דנאן. שטיף טען שמיעוט יחסי של המרכיב העברי במקורות ביידיש מהמאות הי"ד-ט"ז משקף לשון חיה של אותם הימים ואינו מהווה מוסכמה ספרותית גרידא. רוב הרכיב העברי יובא כביכול ליידיש ספרותית ע"י האליטה הלמדנית ואצולת הממון בתקופת הריאקציה הדתית במאות הי"ז-י"ח. מלבד המישורים החברתי-מעמדי והזמני התייחס שטיף גם למישור הגיאוגרפי וטען שתהליך העִברות של יידיש היה חזק יותר במזרח

[1310] עריק, מאקס, "שריפטן פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט. II פילאָלאָגישע שריפטן. II-טער באנד, ווילנע", **י"ש**, 3 (1928), זז' 35 - 42; "פילאָלאָגישע שריפטן פון יידישן. וויסנ. אינסטיטוט, ווילנע, ב. 3", **י"ש**, 4 - 5 (1929), זז' 49 - 54.

[1311] שם, 3 (1928), ז' 39.

[1312] שטיף, **די עלטערע יידישע ליטעראטור; ליטעראריש כרעסטאָמאטיע**, קיעוו, 1929

[1313] שטיף 1930, "פירוואָרט", זז' 5 - 6.

[1314] שטיף, "די סאָציאלע דיפערענציאציע אין יידיש (העברעישע עלעמענטן אין דער שפּראך)", **י"ש**, 4 - 5 (1929), זז' 1 - 22. המאמר מבוסס על הרצאה במכון שהתקיימה ב-16 באוקטובר 1929.
הנ"ל. "רעוואָליוציע אונ רעאקציע אינ דער שפּראך", שם, 1 - 2 (1931), זז' 33 - 54 עם תוספת שם, 1 (1932), זז' 51 - 52. החלק השני של המאמר בגיליון 1 (1932), זז' 11 - 22, אינו עוסק בבלשנות היסטורית

[1315] ראו את מאמרו של ויינרייך "וואָס וואָלט יידיש געווען אָן העברעיש", **צוקונפֿט**, 3 (1931), זז' 194 - 205.

אירופה, שבה הייתה צנזורה רבנית בוועדי הארצות, מאשר בגרמניה,[1316] ובליטא הלמדנית היה התהליך מוחשי יותר מאשר באוקראינה. על-מנת לגשר בין ממצאיו ההיסטוריים להצעותיו בתחום המדיניות הלשונית הוסיף שטיף טענה ספק היסטוריוגרפית ספק היסטוריוסופית כי הופעת הפועל היהודי על במת ההיסטוריה גרמה לירידת משקל המילים העבריות בשפה.

כאמור, בשנות חייו האחרונות עסק שטיף בהופעתה ובתחילת התפתחותה של יידיש הספרותית החדשה שהחלה להתגבש בסוף המאה הי"ח במזרח אירופה. בסוף ינואר 1932 הרצה שטיף במכון בנושא זה ובאותה השנה פרסם את הרצאתו כמאמר גדול בכתב-העת שבעריכתו,[1317] כפי שראינו לעיל, שטיף הנגיד בתוך יידיש הישנה בין השפה המוקדמת הפחות מעוברתת לבין השפה המאוחרת יותר שגובשה בספרות המוסר. דעיכתה של שפה זאת, ששטיף כינה "יידיש-דײַטשער שפּראַכ-קאנאָן" ("קאנון לשוני יהודי-אשכנזי"), סללה דרך להופעת לשון ספרותית חדשה ששיקפה בין היתר את ההשפעות הסלביות החזקות על לשונם של יהודי מזרח אירופה. אליבא דשטיף יידיש הספרותית החדשה ניצחה את הלשון הספרותית הישנה בשנים 1790 - 1830. כיאה לחוקר סובייטי בן תקופה גם עתה הדגיש שטיף פן חברתי-מעמדי בתהליך זה וטען שיידיש החדשה נוצרה ע"י הבורגנות במאבקה נגד השפה הישנה שנוצרה ותוחזקה ע"י האוליגרכיה הקהילתית הישנה מצד אחד ונגד הנטיות הפרו-גרמניות והפרו-עבריות של האינטליגנציה הזעיר-בורגנית מצד שני. בכך חלק שטיף על חוקרים יידישיסטים (פרילוצקי ואחרים) שהדגישו את העממיות של יידיש וייחסו את הנטיות הפרו-גרמניות והפרו-עבריות לבורגנות דווקא. שטיף פסל בנימה מזלזלת שתי טענות נוספות של המחקר היידישיסטי – הגדרתו של הרופא משה מרקוזה (מפרסם הספר הראשון ביידיש המזרחית בשנת 1790) כ"יידישיסט" ומיקומו של מנדל לפין במרכז המפעל הלשוני המתחדש. במקום התרגום הניסיוני של קטעים מן התנ"ך ע"י לפין הבליט שטיף את מפעלו של חייקל הורוויץ בעל **צפּנת-פּענח**[1318] – יצירה חילונית למהדרין, תרגום מגרמנית של ספר העוסק בגילוי אמריקה.

בגיליון האחרון של **אש"פ** שראה אור בחייו של שטיף הופיע חלק נוסף ונרחב ממחקרו על ניצני יידיש החדשה.[1319] החלק הזה הוקדש לרכיב הסלבי של יידיש והכיל מסקנות כלליות ורחבות

[1316] ראו גם טענה של שטיף על השפעת מפעלו הלשוני של מרטין לותר על יהודי גרמניה שגרמה כביכול לנסיגתם בשימוש בלשון הקודש במאמריו: שטיף, "א געשריבענע יידישע ביבליאָטעק...", **צ"ש**, 2 - 3 (1928), זז' 533 - 535; "אפ דער שוועל פונעם 19-טן יאָרהונדערט..." **אש"פ**, 2 - 3 (1932), ז' 5.

[1317] שטיף, "אפ דער שוועל פונעם 19-טן יאָרהונדערט. די איבערקערעניש אינ דער יידישער שריפט-שפּראַכ סאָפּ 18-טן אָנהייב 19-טן י"ה", **אש"פ**, 2 - 3 (1932), זז' 1 - 24; בפרסום הוסיף שטיף למאמר גם תוספות עם הוכחות טענותיו: "צוגאָב. עקסקורסנ", שם, זז' 23 - 40.

[1318] **ספר צפנת פענח והוא דברי הימים וקורות העתים ממציאות ארץ החדשה שקורין אמריקא**, ברדיטשוב: דפוס ישראל ב"ק, [תקע"ז].

[1319] שטיף, "אפ דער שוועל פונעם 19-טן יאָרהונדערט. II די סלאוויזירונג פונ יידיש (די פאָרלויפיקע ערשטע טריט פונ א פאָרשונג", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), זז' 27 - 66.

יותר ממסגרת המחקר.[1320] שטיף תקף חוקרים יידישיסטים, כולל את עצמו בעבר, בגין יחס מזלזל לרכיב הסלבי הבולט במיוחד על רקע האדרת הרכיב העברי. שטיף גם חילק תוויות בסנגון סובייטיי ארסי ולעגני לחוקרים השונים (בורוכוב, טביוב, לנדוי, ז'יטלובסקי). הוא טען שהמחקר הקודם התרכז במילים, אך התעלם מההשפעה הסלבית על התחביר שהייתה קיימת לדבריו כבר במאה הי"ז ובכלל, מתופעות רבות בתחביר יידיש המבדילות אותה מגרמנית אשר מוצאן סלבי ולא עברי. במאמר מובאות יותר מ-150 דוגמאות של הקבלות בין האוקראינית ליידיש האוקראינית בתחומי סגנון, ביטויים אידיאומטיים, פתגמי לשון, יצירת מילים חדשות ותחביר (שטיף נמנע בכוונה מהבאת שאילות משוערות מרוסית כי זרם המילים מרוסית התחיל להגיע בעיקר החל משנות השישים של המאה הי"ט, אחרי התקופה הנחקרת). אליבא דשטיף, ההשפעה הסלבית על יידיש עולה בהרבה על החלק הסלבי בהרכב המילים והיסוד הסלבי הוא הרבה יותר מ"רכיב" – מושג המהווה מורשת של הבלשנות ההודו-אירופית שלא העריכה כראוי את תופעת הערבוב הלשוני. בתור אתגר מחקרי ציין שטיף את הקושי לקבוע מאיזו לשון סלבית ומתי באו מילים כאלה ואחרות.

פעילותו של שטיף בתחום חקר תולדות לשון יידיש בכלל ותולדות יידיש החדשה בפרט זכתה לשבחים עוד בחייו. כך, ציין אותה לטובה תלמידו אליהו ספיבק בדיווח הרשמי על המצב "בחזית הלשון".[1321] בדיווח ממוסקבה מאת זרצקי נאמר שהבעיה הגדולה בחוג ליידיש במכון הפדגוגי היא שאין מי שילמד את תולדות יידיש, כי נחום שטיף, היחיד שראוי לכך, אינו יכול להגיע למוסקבה.[1322] עם זאת, הצליח שטיף להעביר את ההתמחות בתחום לדור הבא. עוד בשנה האחרונה לחייו של שטיף הרצה ספיבק בסמינריון על תולדות השפה שהנחה שטיף במכון בקייב.[1323] הרעיונות של שטיף זכו להמשך עיבוד ופיתוח בתוך אסכולת קייב.

כשנתיים לאחר מותו של שטיף נתן ספיבק הערכה מחדש של התיאורייה על התחזקות הרכיב העברי ביידיש הישנה כביטוי של ריאקציה דתית.[1324] המאמר על הרכיב העברי ביידיש כתוב אומנם בנימה ביקורתית בהתאם למגמה לבחון מחדש את מורשת שטיף, אך למעשה ספיבק אישר את הנחות היסוד של שטיף. ביקורתו מכוונת בעיקר לזיהוי מכני מדי בין הרכיב העברי לאוצר המילים ה"דתי" ביידיש ולהבחנה חדה מדי בין "דתי ו"חילוני" כשמדובר בימי הביניים.

[1320] חקר ההשפעה הסלבית על יידיש הוגדר כמשימת מחקר מרכזית בוועידת הלשון בקייב בפברואר 1931. ראו: "רעזאָליוציעס...", **י"ש**, 6 (1930), ז' 21. הוועידה גם שמה כיעד עבודה על חקר ההיסטוריה של יידיש ושל בלשנות יידיש ואף הוצאה לאור של ספר יעץ וקובץ מקורות בנושא – שם.

[1321] ספיוואק, "וועגן דעם קאמפ אפן לינגוויסטישן פראָנט", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), ז' 27.

[1322] זארעצקי, "די יידישע לינגוויסטישע ארבעט אין מאָסקווע אין 1932", שם, זז' 111 - 112.

[1323] "די ארבעט פון דער פילאָלאָגישער סעקציע... (קיעוו)", שם, ז' 110. ההרצאה עסקה בהיווצרותה של יידיש.

[1324] ספיוואק, "וועגן דער העברעיזאציע און וועגן דעם העברעישן 'עלעמענט' אין יידיש", שם, 2 (1934), זז' 3 - 22.

ביקורת זאת משקפת בהחלט נסיגה מגישה אנטי-דתית ואנטי-עברית קיצונית של תחילת שנות השלושים אל המתינות השמרנית של הקלאסיציזם הסובייטי.

באותו הגיליון של **אש"פ** זכה מכלול המחקרים ההיסטוריים של שטיף מתחילת שנות השלושים למעמד של גולת הכותרת של דרכו המחקרית.[1325]

במחצית השנייה של שנות השלושים המשיך החוקר מקייב ראובן לרנר להעמיק ולפתח את המחקר של שטיף על ראשית יידיש הספרותית החדשה ממש מהנקודה שבה עצר שטיף. מאמרו של לרנר על יידיש הספרותית בתחילת המאה הי"ט[1326] מתמקד בניתוח לשוני של ספר **צפֿנת-פענח** מאת חייקל הורוויץ. כזכור, ספר זה הוכרז ע"י שטיף כאבן דרך מרכזית בדרך להיווצרות יידיש ספרותית חדשה. לרנר מיתן קביעה זאת בטענו שבשורה אחת עם ספר זה עומדים ספרים נוספים, חשובים לא פחות מבחינת תרומתם למהפכה הלשונית. לרנר ניתח לעומק ובאריכות תופעות לשוניות המצויות בספר בתחומי הסגנון, אוצר המילים, מטבעות הלשון והתחביר. בחירת הנושאים ותתי-הנושאים לניתוח תואמת לגמרי את דרכו המחקרית של שטיף. לרנר הגיע למסקנה שלשון הספר עממית מבחינת התחביר, אך לא בהכרח מבחינת אוצר המילים.

ב**פראגנ** 1938 בעריכת זרצקי פורסם מאמרו של ספיבק על השמות של לשון יידיש שרווחו בתקופות השונות.[1327] הוא מנה שבעה שמות שונים, החל ב"לאָשנ אשקענאז/לשון-אַשכנז" וכלה ב"ייִדיש" (דרך "זשארגאָנ" ועוד). מבחינת הנושא והמתודה מאמר כזה יכול היה להופיע גם בקובץ של ייוואָ. אולי על-מנת "לתקן" רושם זה הוסיף ספיבק בסוף המאמר גידופים כלפי יידישיסטים העושים "שימוש לרעה בשם 'ייִדיש'".

מבט מיוחד במינו על ההיסטוריה של יידיש הציע חוקר הספרות המפורסם מאיר וינר. בקובץ רב ההיקף המוקדש לספרות יידיש במאה הי"ט שראה אור בקייב בשנת 1940 ישנו פרק קצר המוקדש ליחסים בין יידיש הישנה והחדשה.[1328] בפרק זה טען וינר שיידיש בארצות הדוברות גרמנית שאותה הוא כינה "ייִדיש-טײַטש"[1329] לא הבשילה עד כדי דרגת שפה עצמאית ורק במזרח אירופה התפתחה יידיש לאיטה ללשון בפני עצמה, תהליך שהסתיים באמצע המאה הי"ז. מבחינת היידישיזם נקודת מבט זאת יכולה להיחשב לקיצונית ומתריסה, הרי חוקרים

[1325] סלוצקי, "דער וועג פונעם כ' נ. שטיפ צו באפרײַען זיך פון זײַנ יידישיסטישער יערושע יידיש", שם, ז' 82.

[1326] לערנער, "צו דער געשיכטע פון דער ליטעראַרישער שפּראַך אָנהייב 19-טן יאָרהונדערט", שם, 3 (1939), זז' 165 - 190.

[1327] ספיוואק, "די גרונט-נעמען פון יידיש", **פראגנ** 1938, זז' 71 - 86.

[1328] ווינער 1947.

[1329] ההבחנה בין "ייִדיש" ל"ייִדיש-טײַטש" נתקיימה גם בעבודות הבודדות על יידיש הישנה שהופיעו בבריה"מ אחרי המלחמה. ראו מײַדאנסקי, "א וויסנשאפטלעכע פאָרשונג וועגן יידיש", **ס"ה**, 4 (1963), זז' 123 – 124. המאמר מהווה ביקורת (חיובית) על מחקרו של מ' פרידברג Фридберг, "Вестник Ленинградского университета" (?) 1968 "Сложноподчинённое предложение в идиш-тайтш XVI-XVIII вв." שפורסם בקובץ *Вопросы синтаксиса германо-романских языков*, Л. 1961 .

יידישיסטים תמיד נטו ונוטים להדגיש את אחדותה על יידיש על כל ניביה ואת עצמאותה מגרמנית מקדמת דנא, גישה שאת ביטויה הקיצוניים ראינו אצל ויינגר ווילנקין. נראה שמעמדו הרם של וינר והימצאותו במוסקבה, הרחק ממוסדות יידיש לאומיים, אפשרו לו לשחוט פרות קדושות בפומבי. באשר לגיבוש יידיש ספרותית מודרנית, תארך וינר אירוע זה בדיוק רב לשנים 1815 - 1820, תאריך שלא סתר את מסקנות המחקר של שטיף ולרנר.

7.2 תורת מאר והשפעתה על בלשנות יידיש

תשומת לב מיוחדת נדרשת בסקירת הבלשנות ההיסטורית של יידיש ושל בלשנות יידיש הדסקריפטיבית בבריה"מ בכלל לפרשת עלייתה וירידתה של "תורת הלשון החדשה" (Новое учение о языке) – תיאוריה פסאודו-מדעית שהומצאה ופותחה ע"י ניקולאי מאר (Марр Николай Яковлевич, 1865 - 1934), שהשתלטה על הבלשנות הסובייטית בתחילת שנות השלושים. מאר היה בלשן וארכיאולוג גיאורגי שרשם הישגים רבים בתחומי הפילולוגיה הגיאורגית והארמנית, אך החל משנת 1923 החל לפתח תורה בלשנית-היסטורית שהייתה שרירותית ומבולבלת עד מאוד. מאר תקף עמדות חלשות של הבלשנות ההיסטורית-השוואתית ושלל לחלוטין את חקר ההתפתחות וההתפצלות של שפות ממוצא משותף. במקום זאת הוא הציע לראות בערבוב של שפות דרך בלעדית של התפתחותן. בנוסף, קשר מאר באופן מכני בין שינויים טבעיים במבנה הדקדוקי של שפות לתמורות במבנה החברה. רעיונותיו הרדיקליים ביותר של מאר תמוהים ביותר ואינם עולים בקנה אחד עם ההנחות והדרישות הבסיסיות ביותר של השיח המדעי. [1330] בתחום המינוח הבלשני בלט החידוש של אסכולת מאר "לשונות יפתיות" (яфетические языки) – מושג שאיחד תחת גג אחד שפות שונות, בעיקר באזור הקווקז, שבין חלקן קיימת קרבה גנטית ובין חלקן קיים דימיון במבנה הדקדוקי. עקב ערבוב זה של תחומים ועקב קריסתה ופסילתה של כל התורה המאריסטית מושג זה הוצא אחרי שנת 1950 משימוש מדעי.

בשנים 1930 - 1932 ניטש בבלשנות הסובייטית מאבק מר ועיקש בין אסכולת מאר שמעוזה היה בלנינגרד לקבוצת בלשנים המכונה "חזית הלשון" ("Языкофронт") שמרכזה היה במוסקבה.[1331] שתי האסכולות התיימרו לייצג את התורה הבלשנית המרקסיסטית ושתיהן לא בחלו בדמגוגיה ולא חסכו גידופים ארסיים כנגד הצד היריב. המאבק הסתיים בניצחון המחנה המאריסטי ובסגירתו בתחילת 1933 של המכון הבלשני במוסקבה שהיה מזוהה עם "חזית הלשון". אחרי מותו של מאר תלמידיו ויתרו על רעינותיו ההזויים ביותר של מורם ולעיתים קרובות הסתפקו במס שפתיים לעיקרי תורתו. תורת מאר איבדה את מעמדה הרשמי בשנת

[1330] "Новое учение о языке", *ЛЭС* 1990, с. 335; Звегинцев 1965, с. 285-286.
ראו גם אחרית דבר של В. Алпатов. למהדורה הביקורתית של כתבי מאר, Н. Я. Марр, *Яфетидология*, M. 2002 ומאמרים נוספים של אותו החוקר.
[1331] פעילותה של האסכולה לא נחקרה דיה, אבל גישתה הייתה קרובה יותר לבלשנות המסורתית מאשר תורת מאר. מידע מועט עליה מצוי אצל Звегинцев В. А., 1965., с. 283 .

1950, כאשר באופן מפתיע התערב סטאלין בכבודו ובעצמו בשיח הבלשני ופסק לטובת הבלשנות ההיסטורית-השוואתית המסורתית.

מערכת כתב-העת **י"ש** הייתה קשובה לוויכוח בין שתי האסכולות. כבר בתחילת שנת 1930 פורסם בו מאמרו של הבלשן הצעיר ש(למה?) קצנלסון (Соломон Давидович Кацнельсон, 1907 – 1985) שהפך לתלמידו של מאר[1332] ושטח בפני קוראי יידיש את עיקרי התורה המאריסטית.[1333]

הבלשן המוסקבאי בנציון גרנדה (Бенцион Меерович Гранде, 1891 - 1974)[1334] עשה כנראה את הניסיון הראשון ליישם את התורה המאריסטית כלפי יידיש והרצה על כך באפריל 1930 באקדמיה הקומוניסטית במוסקבה. זרצקי דיווח על כך ב**י"ש.**[1335] גרנדה ביקש לחפש את המקור להבדלים בהגייה בין גרמנית ויידיש לא בהשפעות סלביות ואף לא בשלבים קדומים של גרמנית, אלא בערבוב בין עברית לגרמנית בפי היהודים באשכנז החל מהמאה השלישית. בדומה לתיאוריות של אסכולת מינסק המוקדמת, בולטת לעין התעלמות מוחלטת של גרנדה מ"תערו של אוקאם",[1336] כלומר זלזול במתודולוגיה המדעית הבסיסית ביותר, דבר המאפס ערך כלשהו של סברות גרנדה. באופן פרדוקסלי, שימוש בגישות אנטי-מדעיות מצד אסכולה "שמאלנית" של מאר ומצד ויינגר ווילנקין שניסו לחתור נגד הקונסנזוס המדעי מהצד היידישיסטי ה"ימני" הביאו לתוצאות ממש זהות (אם ניזכר במאמר של וילנקין משנות השישים – ראו תת-פרק 6.4). חלק מההסבר לתופעה נעוץ בכך שבניגוד ל"שמאלנות" של גורמים כ"חזית הלשון" או אסכולת מינסק אחרי ויינגר, אשר דרשו להתמקד יותר באקטואליה, אסכולת מאר חיבבה מאוד שחזורים פליאונתולוגיים של שלבי התפתחות מוקדמים של הלשון.

זרצקי עצמו הסתייג בדבריו מגישתו של גרנדה ומתח עליה ביקורת בשערו אפשרות של השפעה סלבית. הוא גם ביקר את ההשערה בדבר ההשפעה העברית כתיאוריה לאומנית, כלומר ניסה לתקוף את גרנדה מכיוון שמאל.[1337] גם שטיף הביע בהערת שוליים יחס סקפטי לדברי גרנדה.[1338]

[1332] זה לא היה פרסומו הראשון של קצנלסון ב**י"ש**. קדם לכך מאמר על המדיניות הלשונית שהיה כתוב ברוח טהרנית (רא הערה 388). הפרסום הנדון כאן מלווה בהערת שוליים שבה התנער קצנלסון מדעות שפרסם לפני שנתיים. הדבר מעיד על המרתו של קצנלסון למאריזם בין השנים 1928 - 1930.

[1333] קאצנעלסאָן, ש., "שפּראכוויסנשאפט – אפּ א העכערער שטופּע", **י"ש**, 1 (1930), זז' 19 - 32.

[1334] למרות קשריו לאסכולה המאריסטית בתחילת דרכו המקצועית גרנדה היה חוקר רב פעלים והישגים בתחום הבלשנות השמית. הוא נמנה על מייסדי אסכולת הבלשנות הערבית בבריה"מ (אחד מהישגיו היה דווקא דקדוק של ערבית מנקודת מבט היסטורית-השוואתית) ואף ערך את המילון העברי-רוסי מאת פייטל שפירא שראה אור בשנת 1963.

[1335] א. ז[ארצקי], "די יאפעטישע לינגוויסטיק אין יידיש", **י"ש**, 2 - 3 (1930), זז' 71 - 76.

[1336] ראו הערה 1159.

[1337] א. ז[ארצקי], "די יאפעטישע לינגוויסטיק אין יידיש", **י"ש**, 2 - 3 (1930), ז' 75.

[1338] שם, ז' 71.

נראה שהעמדה המשותפת של שטיף[1339] וזרצקי[1340] גרמה לכך שאסכולת קייב בבלשנות יידיש תתמוך ב"חזית הלשון" במאבק בין שתי האסכולות בבלשנות הסובייטית ומעיד על כך שינוי שם כתב-העת מקייב לשם הזהה כמעט לשם האסכולה המוסקבאית – "אפן שפראכפראָנט".

הגיליון הראשון תחת השם החדש נפתח בתרגום מאמר נרחב מאוד מאת הבלשן הרוסי טימופיי לומטייב (Тимофей Петрович Ломтев, 1906 - 1972), אחד מראשי "חזית הלשון".[1341] המאמר תוקף הן את תורת מאר והן את הבלשנות ההשוואתית-היסטורית מעמדות שמאל.

גם הגיליון הבא נפתח במאמר תוקפני נגד תורת מאר והבלשנות ההשוואתית-היסטורית כאחד. הפעם מדובר במאמר מקורי מאת שמעון דובין ששיבח קובץ בלשני ברוסית שהוצא לאור ע"י המכון הבלשני במוסקבה שהיה בשליטת "חזית הלשון".[1342]

כשידה של אסכולת מאר גברה בזירה הרוסית, התרככה הנימה כלפיה ביידיש. על כך מעיד תיאור מצב המאבק בין האסכולות שנכתב בידי ספיבק בגיליון **אש"פ** שראה אור במרץ 1933 ואשר כתוב בנימה מפויסת ומאוזנת, אם כי עדיין לא פרו-מאריסטית.[1343] ספיבק אף הדגיש צורך ללמוד את תורת הבלשנות ה"יפתית".[1344]

שטיף נפטר בשנת 1933 והמכון לבלשנות במוסקבה נסגר. שני המאורעות לא הפכו את אסכולת קייב למוסד מאריסטי, אך כתב-העת הקייבאי חזר לתת במה לחסידי אסכולת מאר. כבר בגיליון הראשון של **אש"פ** במתכונתו החדשה שראה אור בשנת 1934 פורסם מאמרו של מרדכי גיטליץ, תלמידו של מאר שעבד במכון לבלשנות בלנינגרד. המאמר הוקדש להתייחסות להומונימים בתורת מאר.[1345] תורת מאר שללה מקריות בהיווצרות הומונימים ונטתה לפרש הומונימים כמילים פוליסמיות (רבות משמעויות). על-מנת להדגים את המתודה הביא גיטליץ צמדי הומונימים ביידיש "זונ" ("בן" ו"שמש") ו"שטערנ" ("כוכב" ו"מצח") ויצר בין ההומונימים קשר סמנטי שהעיד כביכול על מוצאם המשותף – שמש כבן של השמים; מצח שמקבילה של

[1339] סלוצקי העיד שבתחילה שטיף התנער לגמרי מיפתידולוגיה – סלוצקי, "דער וועג פונעם כ' נ. שטיפ צו באפריַיען זיך פון זײַנ יידישיסטישער יערושע", **אש"פ**, 2 (1934), ז' 86.

[1340] על הסתייגותו של זרצקי ממאר העיד בזיכרונותיו גם ליבינזאָן 1995, ז' 760. על שיתוף הפעולה של זרצקי עם המכון הבלשני במוסקבה ראו זארעצקי, "די יידישע לינגוויסטישע ארבעט אינ מאָסקווע אינ 1932", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), זז' 109 - 112.

[1341] לאָמטיאָוו, ב., "צו דער קריטיק פונעם אינדאָ-אייראָפעיִזם אונ יאפעטידאָלאָגיזם", **אש"פ**, 1 - 2 (1931), זז' 1 - 32.

[1342] דאָבין, "א לינגוויסטישע דאטע", **אש"פ**, 1 (1932), זז' 1 - 12. בארכיון ייוואָ השתמר כתב-יד של המאמר: Box 65, Folder 3334 (RG 3).

[1343] ספיוואק, "וועגן דעמ קאמפ אפן לינגוויסטישנ פראָנט", **אש"פ**, 5 - 6 (1932), זז' 9 - 15.

[1344] שם, ז' 26.

[1345] גיטליץ, "האָמאָנימען אינ שײַנ פון יאפעטידאָלאָגיע", **אש"פ**, 1 (1934), זז' 43 - 52.

כוכב בגוף האדם. השערות אלה מתעלמות לחלוטין מהיסטוריה מתועדת של יידיש וקשרה לגרמנית עילית בינונית שבה צמדי מילים אלה כלל לא היו הומונימים (בגרמנית עילית בינונית sun ו-sunne ; stern(e) ו-stirn(e) בהתאמה). המאמר מדגים את האנטי-היסטוריזם הקיצוני של אסכולה שהתיימרה דווקא לשחזר את ההיסטוריה הקדומה ביותר.

בגיליון הבא של הקובץ פרסם גיטליץ הספד ארוך על מאר שנפטר בדצמבר 1934.[1346]

בארכיון ייוואָ השתמר כתב-יד של מאמר מאת שמעון דובין שנכתב אחרי מותו של מאר ויועד לפרסום ב**אש"פ.**[1347] במאמר הכה דובין על חטא תמיכתו ב"חזית הלשון", מתח ביקורת על דרכיה של קבוצה זאת ושיבח את תורת מאר המנצחת. לא ברור מדוע המאמר נגנז, אך ניתן לשער שאחרי מותו תלמידיו של מאר לא היו מעוניינים במסע נקמה וביקשו ליהנות מפירות הניצחון מבלי להבליט את הצדדים המביכים בתורת רבם.[1348]

שינוי זה בהתנהלות המאריסטים אחרי מות רבם מדגימה פעילותו של גיטליץ בשנים 1936 - 1937 שאינה מגלה סימנים של גישה שרלטנית שאפיינה את המאמר של גיטליץ על ההומונימים.

קיימת עדות על כך שבשנת 1936 חקר גיטליץ את הרכיב השמי ביידיש בתעודות מהמאות הט"ו-י"ח (Место семитизмов в письменных памятниках XV-XVIII вв.). היה זה חלק מפרוייקט המחקר על השפעת הספרות הדתית על התפתחות יידיש (Роль религиозной письменности в развитии языка идиш).[1349] טקסט המחקר ברוסית אינו נמצא בידינו, אך מאמר מפרי עטו שפורסם ביידיש בכתב-העת המינסקאי הספרותי **שטערן** בשנת 1937[1350] מספק לנו תמצית ממחקרו של גיטליץ. המאמר מוקדש להיווצרות יידיש, כפי שגיטליץ עצמו הגדיר את המושג. גיטליץ הבחין בבירור בין "יידיש" ל"יידיש-טײַטש", כלומר שלל אחדות בין יידיש המערבית ליידיש המזרחית ובין יידיש הישנה ליידיש החדשה והמאמר מוקדש אפוא להיווצרות יידיש המזרחית דווקא. גיטליץ הזכיר במאמרו שני הבדלים עקרוניים בין שתי הלשונות – "יידיש-טײַטש" מכילה הרבה פחות מילים עבריות מאשר "יידיש" והשתיים שונות זו מזו בדרכים ליצירת מילים חדשות – בדומה לגרמנית "יידיש-טײַטש" ענייה בסופיות ובשמות תואר ומעדיפה הלחמת מילים ואילו "יידיש" אימצה דרכים סלביות ליצירת מילים חדשות. אליבא דגיטליץ, התנאים להיווצרות "יידיש" נוצרו במאה הט"ז ותהליך היווצרות השפה החדשה הסתיים רק במאה הי"ח. תהליך השילוב וההתכה של המרכיבים השונים

[1346] גיטליץ, "דער פאָרשערישער וועג פון נ. יא. מאר", **אש"פ**, 2 (1934), זז' 99 - 115.

[1347] דאָבין, "אינ אָרדענונג פון זעלבסטקריטיק": ארכיון ייוואָ, (RG 3) 2017 Box 11, Folder, זז' 5 - 13. https://archives.cjh.org/repositories/7/archival_objects/372508

[1348] ראו אפיון פעילותו של איוון משצ'נינוב, תלמידו של מאר אצל Звегинцев 1965, cc. 282, 286 .

[1349] https://iling.spb.ru/about/history

Материалы к истории 2021, cc. 568, 569.

[1350] גיטליץ, "צו דער פראגע וועגן די אנטוויגלונגס-וועגן פון יידיש", **שטערן** (מינסק), 4 (1937), זז' 84 - 102.

ביידיש היה עמוק יותר מ"שאילה" של מילים ממרכיב שמי או סלבי. המרכיב העברי זרם ליידיש דרך הנהגת הקהל – טענה זאת מתבססת על התיאוריה של שטיף, אך בו-זמנית גיטליץ שלל את הפשטנות בגישת שטיף לגבי התפקיד המעמדי והמטען הסמנטי של הרכיב העברי. גיטליץ גם תיאר את תפקיד לשון הקודש בהיווצרות מילות יחס ביידיש האופייניות ללשון ספרותית מפותחת. גיטליץ חתם את מאמרו במחווה אידיאולוגית של גינוי ה"בונד" בשל מדיניות לשונית טהרנית ביצירת אוצר מילים פוליטי.

מאמר זה של גיטליץ מפתיע לטובה באיכותו. רעיונות הזויים מבית-מדרשו של מאר נעדרים ממנו, אך תעוזתה של האסכולה המאריסטית ניכרת בו היטב. גיטליץ שלל במאמרו טענה מרכזית של היידישיזם בדבר האחדות של יידיש לכל תקופותיה ושטחי תפוצתה. בכך הקדים גיטליץ את זמנו בעשרות שנים והטרים את מסקנותיהם של חוקרים בני ימינו (פול וכסלר, אלכסנדר ביידר). בנוסף, שילב גיטליץ במחקרו הכשרה בלשנית "טהורה" עם הישגי בלשנות יידיש הסובייטית – הוא שכלל ופיתח את התיאוריה של שטיף ואף כלל במאמרו מסקנות ממחקרי אסכולת מינסק. בולטת לעין גם הקרבה בין התיאוריה של גיטליץ והטענה של מאיר וינר שהוזכרה לעיל. נראה שיחס ספקני לנרטיב היידישיסטי של ההיסטוריה הלשונית אפיין את השיח המדעי בבירותיה של הפדרציה הרוסית. תרמו לכך מן הסתם הן רוחב האופקים והמעוף האינטלקטואלי של החוקרים שישבו במוסקבה ובלנינגרד והן עצמאותם המוסדית מסדר יום לאומי כלשהו. נראה גם שבמקרה של חוקרים רציניים השפעתה של תורת מאר לא הייתה בהכרח הרסנית, לפחות אחרי מותו של מאר – התייחסויות לתורתו הפכו למס שפתיים גרידא ולא בהכרח הפריעו למחקר רציני, מעמיק ונועז.

מאמר נוסף שפורסם באותה השנה ב**אש"פ** מעיד על כך שבעת שגיטליץ עצמו ויתר על מאריזם אנטי-מדעי מובהק, הרי זרעי המאריזם שנזרעו בבלשנות יידיש בעבר נבטו ונשאו פרי בקייב. הבלשן הקייבאי ראובן לרנר פרסם בשנת 1937 מאמר בסגנון מאריסטי[1351] שבחלקו התבסס ישירות על המתודה המפוקפקת שהשמיע גיטליץ בשנת 1934. לרנר ניתח מבנים המציינים שייכות ביידיש. אחד המבנים, אשר דומה למבנה העברי "החכם עיניו בראשו" ואינו אופייני לגרמנית הספרותית, נפוץ ביידיש במיוחד אחרי המאה הי"ז. לרנר הגיע למסקנה שאין מדובר בהשפעה עברית, אלא במבנה שהיה נפוץ בניבים שונים של הגרמנית. לדעת לרנר, המבנה היווה שריד של תקופה קדומה מאוד בתולדות האנושות שהתאפיינה כביכול במבנה "אגלוטינבטיבי-פרונומינלי". לרנר גם הפעיל את המתודה של המצאת קשר בין הומונימים, שתוארה ע"י גיטליץ, ביחס לצמד ההומונימים "זײַנ" ("להיות" ו"שלו"). בנוסף, השמיע לרנר עוד טענה מאריסטית נפוצה – בלשנות השוואתית-היסטורית מסתפקת כביכול בחקר השפות הספרותיות שמטבען נוצרות ע"י המעמדות השולטים ואילו לשון ההמונים, המדברים כביכול

[1351] לערנער, "דער גענעזיס פונעם געניטיוו-פאָסעסיוו", **אש"פ**, 1 (1937), זז' 126 - 149.

שפה שונה מהותית מלשון השליטים, נותרת בצל. גם אם יש מן האמת בטענה זאת, שימוש דמגוגי בה מרחיב מאוד את המרחב לספקולציות שרירותיות, שהרי תיעוד של שפה מדוברת מתקופות קדומות לוקה לעיתים קרובות בחסר, אך זה ניתן ל"השלמה" בקלות תוך שימוש בדימיון פורה ואסרטיביות האופייניים לאסכולה המאריסטית. בולט לעין הפיגור של לרנר הקייבאי אחר גיטליץ הלנינגרדי בפרסומים מאותה השנה ממש, אשר מצא את ביטויו באימוץ מאוחר של שיטת מחקר פסולה שבינתיים יצאה מהשימוש בקרב ממציאיה. הדבר עלול להעיד על מידה של קרתנות של אסכולת קייב במחקר בלשני.

7.3 הבלשנות ההיסטורית של מקס ויינרייך

עיסוק מעמיק ויסודי בהיסטוריה של יידיש באסכולה הבלשנית של יִיווָא התרכז בתקופה הנדונה בידי ראש האסכולה מקס ויינרייך. מחקרים בתחום זה הבשילו ליצירה המונומטלית ורבת הכרכים **געשיכטע פֿון דער יידישער שפּראַך – באַגריפֿן, פֿאַקטן, מעטאָדן** (ווײַנרײַך 1973) אשר ראתה אור כבר אחרי מות מחברה בשנת 1969. עבודתו של ויינרייך היא יצירה יידישיסטית מובהקת, בעיקר עקב המגמה האידיאולוגית של הוכחת מוצא קדום של יידיש. מגמה זו השפיעה גם על סדרי העדיפויות ועל מבנה הספר. ויינרייך הרבה לעסוק בהיסטוריה הקדומה ובחקר מילונאי של הרכיבים, אך לא התייחס כלל לתהליך היווצרות יידיש ספרותית מודרנית, נושא שהיה לתחום העיסוק העיקרי של בלשנות יידיש היסטורית בבריה"מ. הגישות הבלשניות-היסטוגיורפיות של חקר יידיש בבריה"מ ומחוצה לה בין שתי מלחמות העולם שונות אפוא לחלוטין זו מזו, להוציא פעילותה של אסכולת מינסק המוקדמת שנשאה אופי יידישיסטי מובהק.

7.4 קווי דימיון בבלשנות ההיסטורית של השפה הרוסית

הבלשנות ההיסטורית של הלשון הרוסית לפני המהפכה הרבתה לעסוק אף היא בשלבים המוקדמים ביותר של קיומה ושל הלשונות הסלביות בכלל. הבלשנים אלכסיי סובולבסקי (Алексей Иванович Соболевский, 1856 - 1929) ואלכסיי שחמטוב פרסמו מונוגרפיות רחבות היקף על תולדות השפה הרוסית. דגשים בעבודות אלה ניתנו לתופעות פונטיות ודקדוקיות. עבודה מסכמת ראשונה על קורותיה של הלשון הרוסית הספרותית שנכתבה ע"י יבגני בודה (Евгений Фёдорович Будде, 1869 - 1931) הופיעה בשנת 1908.[1352] אך עיסוק אינטנסיבי בנושא התחיל בשנות העשרים בעבודותיו של ויקטור וינוגרדוב (Виктор Владимирович Виноградов, 1895 - 1969). ספרו המקיף על תולדות הלשון

[1352] Будде, Е. Ф., *Очерк истории современного литературного русского языка*, СПб, 1908.

הרוסית הספרותית פורסם במלואו בשנת 1934.[1353] אומנם באותה השנה וינוגרדוב נעצר והוגלה, אך בשנות הארבעים שמו טוהר ובסוף ימי סטלין הועמד וינוגרדוב למעשה בראש הממסד של הבלשנות הרוסית בבריה"מ. וינוגרדוב ייסד את האסכולה המובילה בבלשנות הרוסית הסובייטית החל מסוף שנות הארבעים. אין זה פלא שברשימות מחקרים חשובים בבלשנות הרוסית מופיעות עבודות רבות שלו ושל ותלמידיו על תולדות הרוסית הספרותית.[1354] עיון ברשימות ביבליוגרפיות של הבלשנות האוקראינית והבלרוסית מגלה שמונוגרפיות בולטות על תולדות הלשון הספרותית של שני העמים נכתבו רק אחרי מלחמת העולם השנייה.[1355]

אומנם לא מצאתי עדויות להשפעה ישירה של סדר היום של הבלשנות הרוסית הסובייטית על בלשנות יידיש הסובייטית בבחירת נושא מרכזי למחקר, אך אין ספק שההתעניינות בלשון הספרותית הושפעה מסדר העדיפויות של הבלשנות הסובייטית. כראייה נוספת לכך יכול לשמש סדר היום של הלקסיקוגרפיה הסובייטית של יידיש שאף היא העדיפה להתמקד בלשון הספרותית החדשה דווקא ולא בלשון על כל תקופותיה. נראה שלסדר יום זה תרמו הן הרצון להתרחק מנושאים נדושים יחסית ולפרוץ אפיקים חדשים במחקר והן רתיעה מאידיאולוגיות לאומיות הנוטות להתמקד בשורשים העמוקים של האומה והלשון. הצורך ליצור זהות לאומית סובייטית חייב חיזוק מרכיב מודרני בזהות הלאומית וחיפוש שורשים של זהות כזאת. צורך זה הגביר בהכרח עניין בתולדות שפה ספרותית מודרנית באסכולת קייב ובתולדות אוצר המילים הסוציאליסטי-מהפכני באסכולת מינסק.

7.5 סיכום

הבלשנות ההיסטורית בבריה"מ ביקשה לחדש דברים ברוח המהפכה. רצון זה מצא את ביטויו בשתי דרכים – התנערות מסדר היום של בלשנות היסטורית מסורתית והתנערות מהמתודות עצמן של בלשנות היסטורית-השוואתית.

הדרך הראשונה מצאה את ביטויה ברחוב היהודי באסכולת קייב ובאסכולת מינסק אחרי מות ויינגר. נחום שטיף ותלמידיו עסקו בחקר התגבשותה של יידיש המזרחית בכלל ושל יידיש הספרותית החדשה בפרט ובמיוחד. בגישתם אל הנושא הם הרבו לעסוק בפן החברתי-מעמדי של היווצרות השפה. גישה זאת סתרה רבות מהנחות היסוד של הבלשנות היידישיסטית. נראה שחידושי אסכולת קייב, בין היתר בדבר ההיסטוריה של הרכיב העברי ביידיש, נותרים

[1353] Виноградов, В. В., *Очерки по истории русского литературного языка XVII—XIX вв.* — М., 1934. המבוא לספר מכיל סקירת מצב המחקר של הנושא. בין היתר נכתב בו שהוראת תולדות הרוסית הספרותית באוניברסיטאות התחילה באמצע שנות העשרים.

[1354] ראו למשל רשימה ב-*Языки народов СССР* 1966, стр. 118.

[1355] שם, стр. 152-153, 193.

רלוונטיים גם היום ומזמינים המשך מחקר. אסכולת מינסק התמקדה בהתפתחות אוצר המילים הפוליטי של יידיש בעקבות חדירת רעינונות סוציאליסטיים לרחוב היהודי במזרח אירופה.

הדרך השנייה הובילה לסערות של ממש בבלשנות הרוסית ואפילו בשיח הכללי של התקופה בבריה"מ. שתי אסכולות יריבות שללו את הבלשנות ההיסטורית-השוואתית, אך אסכולת מאר הולידה חידושים מרעישים ותמוהים. רוב החידושים עצמם היו עקרים מבחינה מדעית, אך עצם שינוי הכיוון ורוח התעוזה המדעית שיצרה האסכולה הניבו לעיתים פירות מחקר מפתיעים באיכותם אצל חוקרים מוכשרים וחרוצים. בהקשר היהודי נכון הדבר לגבי הבלשן מרדכי גיטליץ מלניגרד שערער על גישות יידישיסטיות מקובלות בדבר אחדותה של יידיש. רוב פועלו נעשה ברוסית וטרם פורסם. חומר זה מחכה עדיין לגואלו.

מסקנות המחקר ההיסטורי של יידיש בבריה"מ נדחקו לשוליים ונשכחו עקב שליטת הגישה היידישיסטית של ויינרייך בתחום חקר ההיסטוריה של יידיש בעשורים שאחרי המלחמה. גם הן ראויות להיבחן מחדש לאור החידושים המחקריים של העשורים אחרונים שערערו על מוסכמות רבות של המחקר היידישיסטי.

8. מסקנות

להלן אבקש להסיק מספר מסקנות כלליות אודות בלשנות יידיש הפרסקריפטיבית והדסקריפטיבית בבריה"מ.

במהלך המחקר בלטו בפניי כמה תופעות פרדוקסליות הנוגעות לעצם העניין הנחקר ובמיוחד לבלשנות הפרסקריפטיבית של יידיש בבריה"מ. ניתן לנסח את הסתירות והפרדוקסים המרכזיים כך:

1) התוויית סדר יום לאומי במדינה בעלת אידיאולוגיה אוניברסלית מובהקת;
2) טהרנות לשונית של לשון מעורבת;
3) יצירת תקן לשוני אחיד לשפה המפוזרת פיזור גיאוגרפי רב וחסרה מרכז תרבותי ומדיני ברור;
4) תכנון לשוני עבור שפה הנמצאת בנסיגה טבעית[1356].

עבודתי זאת חושפת פתרונות שבלשנות יידיש הסובייטית על אסכולותיה הציעה על-מנת להתמודד עם הפרדוקסים הנזכרים.

באשר לסתירה בין סדר היום הלאומי לדרישות של אידיאולוגיה אוניברסליסטית של מדינה טוטליטרית, נראה שעצם העיסוק בלשון היווה חלק מהפתרון. עיסוק בלשון גרידא מעצם טבעו פחות מחייב לנרטיב לאומי מאשר עיסוק בספרות ובמיוחד בהיסטוריה. בעייתיות מסוימת בהגדרת היהודים כעם מבחינת ההגדרות הסובייטיות המקובלות גרמה להתרכזות מדעי היהדות בשפת היידיש דווקא.

הדבר נראה בבירור ברמה הארגונית – בתקופת הקיצוצים החדים של פעילות המוסדות המדעיים היהודיים בקייב ובמינסק החל מאמצע שנות השלושים, היו מדורי הבלשנות בהם אלה שנפגעו פחות ממדורים אחרים. גם אחרי סגירת רשתות בתי-הספר ביידיש באוקראינה וברוסיה הלבנה הסובייטיות הצורך המעשי בשימוש ביידיש מבחינת השלטון לא נעלם משלוש סיבות: 1) הצורך "לתחזק" תרבותית את היהודים שכבר התחנכו ביידיש ושלטו בה; 2) הצורך הפוטנציאלי לפתח תרבות יידיש במחוז היהודי האוטונומי; 3) הצורך בסובייטיזציה של יהודים שהתגוררו בשטחים שסופחו לבריה"מ במערב בשנים 1939 - 1940.

ברמת הפעילות הבלשנית עצמה העיסוק בלשון במנותק ככל האפשר מסדר יום לאומי התבטא ביתר שאת בפעילותם של שני בלשנים שפעלו במשך רוב התקופה הנדונה בלנינגרד ובמוסקבה וכוונתי למרדכי גיטליץ ולאייזיק זרצקי. פעילותם במסגרת מוסדות כלליים, בניגוד

[1356] כוונתי כאן למצב הלשוני של יידיש בבריה"מ בלבד. נסיבות קיומה והתפתחותה של יידיש בין שתי מלחמות העולם בפולין, ליטא, לטביה, צ'כוסלובקיה ורומניה היו מורכבות הרבה יותר.

למוסדות יהודיים לאומיים שפעלו בקייב ובמינסק, הקלה על ביצוע מחקר עיוני-דסקריפטיבי ועל נקיטת גישה רציונליסטית אל הפעילות הבלשנית הפרסקריפטיבית.

מרדכי גיטליץ עסק בבלשנות עיונית בלבד (בעיקר, בהיסטוריה של השפה) והיה נציג מובהק של אסכולת מאר בבלשנות הסובייטית. בדומה לחוקרים רבים אחרים מאסכולה זאת, זנח גיטליץ אחרי מותו של מאר את הרעיונות המפוקפקים ביותר של מורו. עיקר מחקריו נעשו ברוסית ולא פורסמו. במידה והמחקרים האלה נשמרו בארכיונים, העיון בהם יכול להעשיר ולגוון מאוד את תמונת ההיסטוריה של בלשנות יידיש שיש לנו. מכל מקום גישתו המחקרית של גיטליץ שונה עד כדי כך מבלשני יידיש אחרים בבריה"מ ומחוצה לה, שאפשר היה לדבר על "אסכולת לנינגרד" בבלשנות יידיש, לולא היה מדובר באדם אחד בעיר שהתמיד במחקר זה.

בניגוד לגיטליץ, עסק אייזיק זרצקי גם בבלשנות עיונית וגם בבלשנית הפרסקריפטיבית, במיוחד בתקופת ישיבתו בחרקוב, לפני מעברו למוסקבה בשנת 1926. אופיו של זרצקי כבלשן "טהור" וכמתמטיקאי גרם להתמקדותו בדקדוק והשפיע על גישתו אל לשון היידיש כאל שפה ככל השפות. לגישה זאת היו יתרונות וחסרונות בולטים. ספר הדקדוק של יידיש מאת זרצקי, שנכתב מנקודת מבט של האסכולה הפורמלית בבלשנות הסובייטית, הוא יצירת מופת בלשנית שנכתבה ביידיש. אך דווקא בשל כך הספר נשאר "פיל לבן" של בלשנות יידיש – השיח המדעי ביידיש היה יותר "פילולוגי" מאשר בלשני טהור והיעדר כמעט מוחלט של התייחסות אל הפן ההיסטורי והספרותי של השפה מנע מספר זה להפוך למונומנט לאומי שיצירתו עמדה על סדר היום של הבלשנות היידישיסטית (והחל מאמצע שנות השלושים גם של בלשנות יידיש הסובייטית). עם זאת, מימוש העיקרון הסוסיריאני של ניתוק הניתוח הבלשני מהקשר היסטורי הפך באופן פרדוקסלי את ספר הדקדוק של זרצקי לביטוי מובהק של הייחודיות של יידיש שהמבנה הדקדוקי האנליטי שלה נדון בפני עצמו וללא קשר לקטגוריות דקדוקיות של שפות פלקטיביות שעליהן התבססה המסורת הדקדוקית האירופאית. ישיבתו של זרצקי במוסקבה אפשרה לו להמשיך לעסוק בבלשנות יידיש עיונית מבלי להתערב במדיניות הלשונית. אחרי סגירת החוג ליידיש במוסקבה בשנת 1938 עזב זרצקי את תחום בלשנות יידיש בכלל והחל לעסוק בבלשנות הרוסית.

בתחום הבלשנות הפרסקריפטיבית תרומתו של זרצקי הייתה עצומה וזאת עקב היותו אבי כתיב יידיש הסובייטי שהתגבש בסוף שנות העשרים - תחילת שנות השלושים. ביסוד כתיב זה עמדה השקפה רציונליסטית של חיסכון מירבי במאמצי הכותב והקורא. לצורך זה חסך כתיב יידיש הסובייטי בסימנים דיאקריטיים, ויתר על כתיבת מילים ממוצא עברי וארמי בצורתן המקורית וביטל את האותיות הסופיות. עם זאת, הכתיב הסובייטי של יידיש שמר על האלפבית

העברי – דבר שלא היה מובן מאליו לגבי לשונות מיעוטים בבריה"מ. התחשבות במסורת התבטאה גם בשמירה על אל"ף האילמת לפני חלק מהתנועות בתחילת מילה.

במפנה העשורים, שבו חלה גם "התמורה הגדולה" במדיניות הסובייטית בכל תחומי החיים, ניסה זרצקי להשפיע בהתאם הן להשקפתו שלו והן לרוח הזמן גם על המדיניות הלשונית של יידיש בתחום יצירת המילים החדשות. ניסיון זה היה כושל ואף יצר לזרצקי שם רע בבריה"מ ובמיוחד מחוצה לה. זרצקי ביקש להכשיר הצפה של יידיש במילים רוסיות שאכן התרחשה בפועל ואף שיער הופעה של לשון חדשה "יהודית-רוסית". בכך אימץ למעשה זרצקי עמדה אנטי-לאומית מובהקת שגם בלשני מינסק ניסו לקדם. נראה שבמקרה של זרצקי עצמו היה בכך ביטוי לא רק למאווים אידיאולוגיים, אלא גם השתקפות של דרכו המחקרית שביקרה מחקר אמפירי ועכשוויות בחקר הלשון החיה.

אליהו פלקוביץ' היה תלמיד של זרצקי וגם הוא פעל במוסקבה. דרכו כמדקדק הושפעה ממורו וספרי הדקדוק שלו שראו אור בשנות השלושים הלכו בעקבות השיטה הפורמלית של זרצקי. לעומת זאת, ספר הדקדוק של פלקוביץ' שראה אור בשנת 1940 בנוי לפי גישה הפוכה מזאת הנקוטה בספר הדקדוק של זרצקי משנת 1926 – הספר מכיל התייחסויות רבות להיסטוריה של יידיש ולמורשתה הספרותית, אך יסודות השיטה הדקדוקית, כגון סיווג חלקי דיבר, תואמים מסורת בלשנית אירופאית קלאסית המבוססת על היוונית והרומית. הספר מהווה עדות מובהקת לקלאסיציזם הסובייטי שהתפתח החל מאמצע שנות השלושים. במסגרת התפיסה כל עם מעמי בריה"מ היה זכאי למערכת סמלים לאומיים, שכללו קלאסיקונים לאומיים שלשונם שימשה יסוד לשפה ספרותית מודרנית האמורה לשמש חוגים עממיים נרחבים.

אסכולת קייב הייתה האסכולה המרכזית בבריה"מ עקב המשאבים הארגוניים הרבים שעמדו לרשותה, סמכויות אכיפה של מדיניותה הלשונית, גיוס חוקרים בולטים והכשרת חוקרים חדשים. האסכולה נוסדה ע"י נחום שטיף – בלשן יידישיסט שנמנה על יוזמי מכון ייווא"ֶ ומייסדיו אשר עבר להתגורר בבריה"מ עם הקמת הקתדרה (מאוחר יותר המכון) לתרבות יהודית בקייב בשנת 1926. מיד עם הקמתו החל המכון להוציא לאור כתב-עת בלשני **י"ש** שנשא תחילה אופי מדעי-פופולרי. בתקופתה הראשונה, בשנים 1927 – 1930 נקטה אסכולת קייב בגישה טהרנית זהירה ומתונה – בלשני יידיש בקייב נמנעו מעיסוק מסורתי של טהרני לשון – יצירת מילים חדשות, והתרכזו בטהרנות בתחום התחביר. כמופת שימשו עבור בלשני יידיש באותה התקופה לשונם של הקלאסיקונים שעליה ניסו שטיף ותלמידיו לבסס כללי תחביר ו"לשון עממית" שתרמה להעשרת מינוח בתחומי תעשייה מסורתית. המחקר האמפירי של לשון יידיש באסכולת קייב בתקופה זאת היה כפוף למטרות אלה. הזהירות בביצוע מדיניות לשונית טהרנית נבעה כנראה מצנזורה עצמית וממודעות של שטיף וחוגו לסתירה בין האידיאולוגיה הרשמית לביטויים לאומיות בולטים. גישה זאת בלטה מאוד על רקע הטהרנות הלשונית של

הבלשנים האוקראיניים הסובייטיים שגישתם עלתה להם ביוקר כשגרמה לרדיפות אכזריות בשנות השלושים. לעומת זאת, מתינותם של בלשני יידיש באוקראינה הסובייטית צוינה לשבח מצד בכירי הממסד הפוליטי של אוקראינה במאי 1934.

עם המפנה החד שמאלה במפנה העשורים גם המדיניות הלשונית של אסכולת קייב עברה בחינה מחדש. הטהרנות התחבירית נזנחה. אם בתקופה הקודמת המחקר האמפירי של לשון הקלאסיקונים ושפת העם היה כפוף לסדר יום פרסקריפטיבי, עתה הושם דגש רב יותר על מחקר עיוני, אך בהתאם למשב רוח אידיאולוגי חדש. הופיעו מאמרים רבים שעסקו בבלשנות תיאורטית כללית, רובם מתורגמים מרוסית. שטיף עצמו כתב עבודות העוסקות בהיסטוריה של השפה. ייחודיות התקופה התבטאה בעבודות אלה בשלושה מישורים – 1) עיסוקו בניצני יידיש החדשה, בניגוד לתשומת לב מסורתית ליידיש השנה במחקר היידישיסטי; 2) הסטת תשומת לב מהבדלים טריטוריאליים בשפה להבדלים חברתיים ובכלל הדגשת הריבוד החברתי בלשון; 3) מגמה להפחתת חשיבותו של הרכיב העברי ביידיש. המגמתיות נגד הרכיב העברי פגעה בערך של מחקר זה, אשר לרוב היה מחדש וחשוב.

לאחר מות שטיף בשנת 1933 הועמד בראש האסכולה אליהו ספיבק. ספיבק המשיך ושכלל את המחקר ההיסטורי על אודות ניצני יידיש החדשה שהתחיל בו שטיף. בו-זמנית, החל משנת 1934 התחילה להתחזק מגמה לאומית בבריה"מ. מגמה זאת הייתה שונה מהקו הלאומי של ייוואָ בכך שהושם בה דגש רב יותר על יצירה ספרותית קלאסית ופחות על לשון עממית. פן אחר של המגמה הלאומית היה דחיית החזון של המהפכה העולמית והמגמה להתסגרות בריה"מ בתוך גבולותיה. עקב כך התרבות הרוסית קיבלה את מעמד הבכורה בעולם הסוציאליסטי. שינוי מגמה זה השפיע על התכנון הלשוני בבריה"מ – מעתה נזנחו הפרויקטים של מעבר לשונות לאלפבית הלטיני והלשון הרוסית החלה רשמית לשמש מופת ללשונות בריה"מ האחרות. להלך רוח החדש בתרבות הסובייטית ניתן לקרוא "קלאסיציזם סובייטי"

באסכולת קייב התבטאה המגמה הקלאסיציסטית במישור הפרסקריפטיבי בהתמתנות משמעותית מאוד של המגמה השוללת רכיב עברי. בתחום התחביר המגמה הייתה לשכלל את הכלים שעמדו לרשות השפה הספרותית ולא להגביל אותה למבנים עממיים פשוטים או ארכאיים. בתחום יצירת המילים החדשות והמינוח נמנעה אסכולת קייב משאלה ישירה של מושגים מרוסית, אך דגלה בהעתקה של מושגים מרוסית באמצעות מילים ממקור גרמאני או לחילופין בהשאלה מגרמנית, כלשון ספרותית מפותחת קרובה ליידיש. דרך מרכזית אחרת להעשרת אוצר המילים ובמיוחד לפיתוח מינוח מדעי הייתה ריבוי מילים בינלאומיות.

בתחום הבלשנות הדסקריפטיבית המשיכה, כאמור, אסכולת קייב בדרך שבה התחיל שטיף בשנותיו האחרונות. נעשה מחקר רציני ומעמיק של יידיש ספרותית מודרנית שהתפתחה במזרח אירופה החל מסוף המאה הי"ח. נחקרו ניצניה של יידיש הספרותית, התפתחותה

במהלך מאה וחמישים השנים האחרונות ודגש מיוחד הושם על לשון הקלאסיקונים, בראש ובראשונה על לשונו של שלום-עליכם. נוסחה זאת של סדר היום המחקרי שיקפה מצד אחד מחויבות לפן הלאומי בדמות פולחן הקלסקונים ומצד אחד מחויבות השלטון הבולשביקי למודרנה וחילוניות, בניגוד לעניין היידישיסטים בספרות יידיש הישנה הטרום-מודרנית השופעת תכנים דתיים.

שונות לגמרי היו דרכיה של אסכולת מינסק. מייסד האסכולה מרדכי ויינגר החל את דרכו המחקרית לפני מלחמת העולם הראשונה. הצעותיו לרפורמה בכתיב של יידיש מתקופה זאת היו נועזות ואקסטרבגנטיות וביטאו בו-זמנית רציונליזם עתידני ורומנטיקה לאומית. בשנות העשרים המשיך ויינגר לדבוק באותן המגמות, אם כי בצורה מרוככת בהרבה. בתחום הכתיב דבק ויינגר בצורה עקבית לכאורה בעיקרון הפונטי של התאמה מוחלטת בין הצליל לאות, דבר שמבחינה מעשית היה משנה בצורה קיצונית את הכתיב של יידיש. גישה זאת הייתה בבסיסה רציונליסטית ועתידנית ותאמה את הרוח הרדיקלית של השנים הראשונות של השלטון הסובייטי. עם זאת, היה בה גם פן יידישיסטי שהתבטא מצד אחד בשמירה על האלפבית העברי ומצד שני בהבדלה מרבית של עיקרון השימוש בכתב זה בין יידיש לעברית. בתחום הבלשנות הפרסקריפטיבית הפן היידישיסטי של ויינגר ואסכולתו היה מובהק ביותר – על סדר היום של המכון עמדו שני מפעלים בעלי חשיבות וסמליות לאומית, דהיינו מילון גדול של לשון יידיש והאטלס הדיאלקטולוגי של יידיש. מעבר לכך, מחקריו העיוניים של ויינגר העידו על מגמה יידישיסטית מובהקת הן בבחירת סדר יום – דיאלקטולוגיה עם הדגשת הפן ההיסטורי, והן במגמתיות בהסקת מסקנות אשר פגעה עד מאוד בערכו המדעי של המחקר. ויינגר נחל כישלון בוויכוחו עם זרצקי על שיטת כתיב. אחרי התאבדותו של ויינגר בתחילת שנת 1929 נדונו שני מפעליו המרכזיים לגורל שונה. תלמידו אליעזר וילנקין ירש את מפעל האטלס והביאו עד סופו. למרות מגרעותיו המתודולוגיות האטלס מהווה הישג משמעותי של הדיאלקטולוגיה של יידיש ואת גדול הישגיה של אסכולת מינסק. לעומת זאת, מפעל המילון הגדול התגלה כיומרני מדי למכון המינסקאי, היקפו המתוכנן הלך והצטמצם עם השנים עד שהתוצר הסופי השתנה ללא היכר ביחס לתקופת ויינגר ואיבד כל ערך מדעי דסקריפטיבי.

אחרי מות ויינגר התקשה המכון במינסק לגייס בלשנים מוכשרים והפער בין מינסק מצד אחד לקייב ומוסקבה מהצד השני גדל משמעותית. בתקופה זאת חלה השתלטות סופית ומוחלטת של המדינה הטוטליטרית על כל תחומי החיים והיא התאפיינה בהתגברות דמגוגיה שמאלנית. מסיבות היסטוריות (ריבוי פועלים יהודים) מינסק היהודית נטתה שמאלה ביחס לערים גדולות באוקראינה. בתחום המדיניות הלשונית התבטאה נטייה זאת עוד בשנות העשרים ביומון המינסקאי **אֶקטיאבער** (**וועקער** לשעבר) שלשונו הייתה קרובה יותר ללשון המדוברת והכילה הרבה פחות מילים מהרכיב העברי. אין זה פלא שהחל מסוף שנות העשרים מגמה זאת התגברה ביתר שאת. מחסור בבלשנים מקצועיים הגביר עוד יותר את הצעקנות הדמגוגית

האופיינית לתקופה. בלשנות מינסק הפרסקריפטיבית דגלה בשלילה מירבית של הרכיב העברי ובכניעה להצפת הלשון המדוברת במילים רוסיות. במישור הבלשנות הדסקריפטיבית דרשה אסכולת מינסק עיסוק בעכשוויות הסובייטית ובתרומתה של התנועה המהפכנית ללשון יידיש. גישותיה של אסכולת מינסק בתחום התיקנון הלשוני נחלו מפלה בוועידת לשון יידיש בקייב במאי 1934 שבה ניצחה המגמה הלאומית-קלאסיציסטית. עם זאת, גם בתחום הפרסקריפטיבי היה לאסכולת מינסק הישג – במינסק הומצאה שיטת קצרנות ליידיש. הממציא היה פעיל דפוס ניסן שצקי שבעקבות המצאתו התקבל לעבודה במכון. היה בכך ביטוי כפול לאידיאולוגיה הקומוניסטית שגם עודדה קידום חברתי של פועלים פשוטים וגם העדיפה התמקדות של המחקר בסוגיות מעשיות. אכסולת מינסק התפזרה אחרי אמצע שנות השלושים – חלק מפעיליה עברו לבירוביג'ן וכנראה ניסו לקדם מחדש את סדר יומם, אך נספו ב"טיהורים" ואילו שני בלשנים, שפרינצה רוכקינד והרצל שקליאר נשארו במינסק והביאו לידי סיום את המפעל המילונאי שייסד ויינגר. התוצר – מילון יידיש-רוסי – היה רחוק מאוד משאיפותיו של ויינגר. בערכו של המילון פגעו הן מחסור במשאבים והן הפיקוח האידיאולוגי מצד מה שנותר ממסד יידיש במינסק. נותר, אם כן, ערכו של המילון בעיקר בהיותו עדות לגישה הנורמטיביסטית של אסכולת מינסק אחרי מות ויינגר שאותה ניתן להגדיר כ"סובייטית" ביותר בצורה ובתוכן והרחוקה ביותר מסדר יום לאומי הן בגרסת ייווָאָ והן בגרסת הקלאסיציזם הסובייטי.

לשאלת התוכן הלאומי קשורה גם סוגיית <u>הטהרנות הלשונית</u>, כלומר עידוד והדגשה של תוכן לאומי משוער בתוך שפה. אופיה המעורב של יידיש הופך את הסוגיה למורכבת ומלאת סתירות עד מאוד. הדרך המסורתית של הטהרנים להעדיף מרכיב אותנטי בשפה ולדחוק רכיבים זרים נתקלת ביידיש בשאלה מהו הרכיב הזר שיש להתרחק ממנו ומהו הרכיב האותנטי שיש לעודד. בנוסף, גם שאלת המישור שבו מתמקדת הפעילות הטהרנית הינה סוגיה מורכבת.

הטהרנות של בלשנות ייווָאָ מבוססת מזה יותר ממאה שנה על העיקרון של התרחקות מירבית מגרמנית ספרותית מודרנית. מגמה זאת הקצינה מאוד אחרי מלחמת העולם השנייה וזכתה לביקורת מצד דוד כץ. עקב הקרבה בין גרמנית ליידיש קשה להרחיק יידיש מגרמנית על ידי פסילה מסיבית של שורשים גרמאניים. דרכיה של טהרנות ייווָאָ בתחום יצירת המילים החדשות הן העדפת מילים דיאלקטליות הרחוקות ביותר מהגרמנית, העדפה במידת האפשר של מילים מהרכיב העברי ולעיתים מהרכיב הסלבי ושימוש נרחב בצורות מורפולוגיות, במשמעויות מילים ולפעמים בשורשים ממוצא גרמאני שאינן מצויות או אינן נפוצות בגרמנית המודרנית. גישה זאת מוחלת גם על התחביר והאורתואפיה.

ככלל, מדיניות לשונית סובייטית הסתייגה במפורש מטהרנות שנחשבה בצדק לביטוי של לאומנות. עם זאת, השלטון הסובייטי הלך לקראת לאומים שקופחו בעבר ובכך ניתנה

לגיטימציה מסוימת לביטויי טהרנות לשונית של מיעוטים לאומיים. בלשנים סובייטים אוקראיניים ובלרוסיים אכן דגלו, במיוחד בשנות העשרים, בגישות טהרניות מובהקות ושילמו על כך מחיר כבד בגלי רדיפות של שנות השלושים. בלשני יידיש סובייטיים היו זהירים יותר בביטויי "לאומנות" ובשנת 1934 אף זכו לשבחים על כך מצד שר החינוך של אוקראינה הסובייטית. נראה שהיו לכך לפחות שתי הסיבות –היעדר ישות מדינית יהודית סובייטית והצורך של חוקרי יידיש הסוביטיים להבדיל את עצמם מאסכולת ייווָא המתהווה. בכל מקרה, טהרנות לשונית אינה חייבת להיות "ימנית" ושמרנית (כפי שמדגימה הדוגמא של הטהרנות הלשונית הטורקית שנשאה אופי מהפכני ואנטי-דתי) ועל-כן ניתן להגדיר כביטויי טהרנות לשונית מספר תופעות האופייניות לבלשנות יידיש הסובייטית.

הביטוי האופייני ביותר של מדיניות לשונית של יידיש הסובייטית הוא המגמה לצמצום הרכיב העברי בשפה. למגמה זאת היה אופי אנטי-דתי מובהק. הצעד הראשון בכיוון זה היה האחדת הכתיב של המילים ממקור עברי עם שאר המילים – החלטה על כך התקבלה כבר בשנת 1918. בשנים הראשונות לשלטון הסובייטי לא הייתה מדיניות לשירוש מילים ממקור עברי ואף נוצרו חידושי לשון סובייטיים על בסיס עברי. המגמה השוללת רכיב עברי ניצחה בוועידת הלשון שהתקיימה במוסקבה בסוף שנת 1924. היה זה חלק מפשרה בין ה"ימין" ל"שמאל" שבמסגרתה הוצב גם מחסום בפני הצפת הלשון במילים סלביות. המגמה האנטי-עברית הייתה חזקה הרבה יותר במינסק מאשר בקייב ובמוסקבה. מבחינה כרונולוגית השנים 1929 – 1934 היו שנות שיא של מגמה "שמאלנית" זאת וכביטויה המובהק ואף הקוריוזי ניתן להגדיר את ספרו של זרצקי "למען שפה פרולטרית" משנת 1931. המגמה התמתנה מאוד אחרי אמצע שנות השלושים ונעלמה כמעט לגמרי אחרי המלחמה (להוציא התנגדות לאימוץ ביטויים מובהקים מלשון תלמידי חכמים).

המגמה הטהרנית השנייה ביידיש הסובייטית הייתה התגוננות מפני השפעה של רוסית, ובמידה פחותה של שפות סלביות אחרות. החלוקה למחנות בטהרנות האנטי-סלבית הפוכה מזאת שבטהרנות האנטי-עברית – השמאל המינסקאי דגל באימוץ נרחב של ביטויים מרוסית ואילו הימין בקייב ובמוסקבה דגל בהגנה על האופי הגרמאני של יידיש. כאמור, בשנת 1924 הושגה בין הימין לשמאל פשרה. בשנת 1934 "דיכא" הימין בהצלחה רבה מרד מצד השמאל ממינסק ומכמה עיתונים באוקראינה. גם במישור זה הצטיין זרצקי בשיא התקופה השמאלנית באיגוף מינסק משמאל, כאשר הגה בתחילת שנת 1930 רעיון של התגבשות לשון מעורבת חדשה, "יהודית-רוסית".

בגישה טהרנית יוצאת דופן בנוף הסובייטי נקט העורך מחרקוב משה קמנשטיין בתחילת שנות השלושים. טהרנותו הייתה אנטי-גרמנית מובהקת ובכך הקדים קמנשטיין בכעשרים שנה את

הגישה שניצחה באסכולת ייווָאָ, אם כי בהבדל ברור של אי-העדפת מילים ממקור עברי. גישתו של קמנשטיין לא התקבלה וזכתה לביקורת נוקבת כביטוי סטייה ימינה ושמאלה בו-זמנית.

כאמור, הטהרנות של אסכולת קייב בתקופתה המוקדמת הייתה זהירה ונמנעה בשנות העשרים מלעסוק בהמצאת מילים חדשות. שטיף התמקד בהתנגדות להשפעת הרוסית על התחביר של יידיש. ייתכן שגישה זאת נבעה לא רק מזהירות בעניין הרגיש של האיזון בין הלאומיות לאידיאולוגיה הקומוניסטית, אלא גם מאופיה המעורב של יידיש. בתנאים של שפה מעורבת היה טעם לחפש את ייחודיותה לא במוצא המילים, אלא בתכונות דקדוקיות. התחביר של יידיש שונה למדי מהתחביר של הגרמנית המודרנית וטיפוח ייחודיותו עלה בקנה אחד עם סדר יום יידישיסטי מבלי להפגין טהרנות שמרנית מובהקת החשודה בעיני השלטון הסובייטי, כמו בטיפוח מילים ארכאיות. מפעל הטהרנות התחבירית של שטיף נקטע במפנה העשורים והוא ננזף. אך נראה שלדרך שבחר שטיף הייתה בעיה נוספת, מלבד הנטייה האידיאולוגית. אימוץ מבנים תחביריים מרוסית ספרותית היה הכרחי לשדרוגה של יידיש לשפה ספרותית מודרנית. למעשה, משפטים מורכבים שנגדם יצא שטיף, אינם נחלתה של הרוסית בלבד, אלא תכונה בינלאומית המשותפת לשפות ספרותיות משוכללות בכלל. נראה שזאת הסיבה לכך שבלשנות יידיש הסובייטית לא חזרה אל סדר היום בתחום התחביר שקידם שטיף גם אחרי המפנה ימינה באמצע שנות השלושים.

ככלל, טהרנות לשונית "ימנית" ביידיש הסובייטית בשנות העשרים ובשנות השלושים המוקדמות התכוונה לטפח לשון המבוססת על לשון עממית מלפני המהפכה. מלבד שטיף שביקש לשמר את התחביר העממי וקמנשטיין שביקש לחדש מילים ברוח הלשון העממית, כדאי לציין גם את מפעל המינוח של חיים-אברהם פינקל ושל בר סלוצקי שהלך בעקבותיו.

"דרך המלך" של בלשנות יידיש הסובייטית שהתנערה הן מהרכיב העברי והן מעודף שאילות מרוסית הובילה בהכרח להעדפת הרכיב הגרמאני באסכולת קייב. בניגוד לאסכולת ייווָאָ הועדפו לא רק תופעות לשוניות ממוצא גרמאני שהיו שונות מהגרמנית המודרנית, אלא גם שאילות ישירות מגרמנית. בתנאים של לחץ חזק של הלשון הרוסית על דוברי יידיש בבריה"מ הייתה מדיניות זאת מדיניות טהרנית במפורש בהיותה מגינה על ייחודיות של לשון מיעוט מפני השפעת לשון הרוב. השוואה בין הנוסחים השונים של כתבי אליהו ספיבק, שעמד בראש אסכולת קייב אחרי מות שטיף, מעידה על כך שהמגמה ה"פרו-גרמנית" הגיעה לשיאה בסביבות שנת 1937.

ביטוי נוסף של הגנת יידיש מהשפעת יתר של הרוסית הוא העדפת מילים בינלאומיות. מגמה זאת תמיד הייתה חזקה בבלשנות יידיש הסובייטית ויתרונה היה בכך שהיא לא סתרה את עיקרון הבינלאומיות באידיאולוגיה הקומוניסטית. בדרך כלל שאילת מילים בינלאומיות היא

ההפך הגמור של מדיניות טהרנית, אך באופן פרדוקסלי מגמה זאת ביידיש הסובייטית עלתה בקנה אחד עם מטרה טהרנית מובהקת של הגנה על שפה מפני השפעת שפה חזקה יותר.

לסוגיית התגוננות יידיש מהשפעת לשונות הסביבה קשורה גם סוגיית שימור האחדות והאחידות של השפה בתנאי פיזור גיאוגרפי רב והיעדר מרכז ברור. יידיש התמודדה עם בעיה זאת מאז ומתמיד. ביידיש החדשה הבעיה החריפה בכמה שלבים – הגירה המונית אל מעבר לים; התפרקות הקיסרות הרוסית; השואה שגרמה להעברה סופית ומוחלטת של מרכזי יידיש אל מעבר לתחומיה הגיאוגרפיים המסורתיים. בסוגיה זאת יש להבחין בין התמודדות עם דיאלקטים מסורתיים – בעיה שעמה מתמודדות רוב השפות בתקופת גיבוש שפה ספרותית, לבין התמודדות עם פיצול שטח השפה לישויות מדיניות שונות, מצב העלול ליצור בעתיד דיאלקטים חדשים ואף שפות עצמאיות חדשות. עם בעיה זאת מתמודדות שפות רבות בעולם, אך ייחודה של יידיש בכך שהיא בדרך כלל לא הפכה ללשון בשימוש רשמי ובמקרים הנדירים שהדבר קרה, נשארה יידיש תמיד שפת מיעוט מעבר למקומות יישוב בודדים. מצב סיציו-בלשני זה חריג עד מאוד ומלשונות אירופה הוותיקות ניתן למצוא מצב מקביל בלאדינו ובצוענית.

אף בתקופת קיומה של רוסיה הצארית, שבה רוכז רוב מניינה ורוב בניינה של יהדות דוברת יידיש באירופה, לא הייתה ליידיש "בירה". שלוש ערים גדולות שימשו כמרכזים ספרותיים חשובים – וילנה, ורשה ואודסה. מתוך שלוש הערים האלה רק אודסה נותרה בשטח בריה"מ במשך רוב התקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה, אך יידיש באודסה הייתה בנסיגה מפני הרוסית עוד לפני מלחמת העולם הראשונה וליידיש האודסאית יצא שם של שפה שחציה רוסית. בנוסף, למרות היותה עיר גדולה לא קיבלה אודסה מעמד מנהלי גבוה בבריה"מ ובתנאי מדינה ריכוזית טוטליטרית למעמד מנהלי הייתה חשיבות רבה, קודם כל עקב ריכוז מוסדות ציבוריים מרכזיים בבירות רשמיות. בשטחי תחום המושב לשעבר עלו לגדולה שתי ערים – מינסק כבירה של רוסיה הלבנה הסובייטית וגם כבירה הטבעית של "ליטא" היהודית בשטחי בריה"מ וקייב שאומנם לא הייתה כלולה בעבר בתחום המושב, אך הייתה מוקפת מכל עבריה בתחום המושב ובאוכלוסייה דוברת יידיש. חרקוב ומוסקבה זכו במעמד מנהלי בכיר מאוד ולמוסדות תרבות חשובים ביידיש, אך שתי הערים לא נמצאו בעבר בתחום המושב ואוכלסייתן דוברת היידיש חסרה אפוא רקע דיאלקטלי "טבעי".

מממצאי העבודה עולה בבירור שהרקע הליטאי השפיע מאוד על לשון היידיש במינסק. פרסומי יידיש במינסק שפעו תכונות דיאלקטליות בדקדוק, כגון השפעה חזקה של מערכות של שני מינים ושתי יחסות. למעשה, אך לא להלכה, הייתה קיימת אוטונומיה לשונית ליטאית ברוסיה הלבנה הסובייטית. אין זה אומר שהמערכת הדקדוקית של יידיש הליטאית נשמרה בפרסומי מינסק במלואה – אפשר לדבר על מצב בלתי-יציב של פשרה בין יידיש ספרותית לניב הליטאי. גם כאן ראוי להזכיר אפיזודה של צידוד אייזיק זרצקי בעמדה מינסקאית בשנת 1927 כששיבח

את מערכת שני המינים הליטאית כתופעה "מתקדמת". גם הפעם מצאה את ביטויה נטייתו של זרצקי למינימליזם.

ראוי להדגיש שהלוקל-פטריוטיזם הליטאי של מינסק התבטא במישור מעשי בלבד ומעולם לא הוכרז כאסטרטגיה מוגדרת. ייתכן שלפרקטיקה לשונית זאת תרמה תחושת תסכול מכך שקייב ראתה את עצמה כמובילה בתחום הבלשנות הפרסקריפטיבית של יידיש.

עמדת קייב בסוגיית הדיאלקטים הייתה עקבית ומחושבת ועיקרה שמירה על רצף המסורת הלשונית של השפה הספרותית כפי שעוצבה ע"י הקלאסיקונים. אומנם מסורת זאת לא הייתה אחידה ולשונו של פרץ הייתה שונה למדי מלשונם של מנדלי ושלום-עליכם ומבחינה זאת ניתנה הבכורה בקייב בפירוש לשני הקלאסיקונים האחרונים. מסיבות גיאוגרפיות נוצר אפוא פער מסוים בין בריה"מ לפולין שבהן אחוזי דוברי הדיאלקטים השונים היו שונים למדי. הפרקטיקה הקייבאית של התחשבות בראש ובראשונה בדיאלקטים של יהדות בריה"מ דאז, תוך התחשבות פחותה בניב הפולני, זכתה לגושפנקה רשמית במאמרו של משה שפירא על קביעת המין הדקדוקי משנת 1938. הדבר גרם להבדלים מסוימים בין פסיקת אסכולת קייב לפסיקת אסכולת ייִוואָ בקביעת המין הדקדוקי ובבחירת מילים מסוימות. אך ראוי לציין שאסכולת קייב שמה בראש מעייניה את אחידות יידיש הספרותית מבחינה דיאלקטלית ולא הונעה, לפחות במפורש, משיקולים של לוקל-פטריוטיזם. דוגמא בולטת לכך היא פסילת סיומת הרבים "–ס" לשמות מקצועות המסתיימות ב"-ער". תכונה זאת מאפיינת יידיש אוקראינית, אך לא הייתה אופיינית ליידיש הספרותית. אחרי המלחמה אסכולת ייִוואָ אימצה תכונה זאת בהתלהבות עקב הבחנתה בין יידיש לגרמנית ואילו יוצאי אסכולת קייב פסלו תכונה זאת במילון משנת 1984 עקב הרצון לשמור על רציפות השפה הספרותית.

באשר לייחודיות לשונית גיאוגפרית שאין מקורה בניבים המקומיים, אלא בהבדלי מדיניות לשונית, אזי ההבדל בין הפרסומים מרוסיה הלבנה לפרסומי קייב ומוסקבה בולט ביותר ומנוסח בצורה מפורשת. ההבדלים נובעים מחילוקי דעות אידיאולוגיים אשר נסקרו או ייסקרו בפסקאות העוסקות בשאר הפרדוקסים של המדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית.

למרות שהמדיניות הלשונית של קייב הייתה הרבה יותר שמרנית מהקו של מינסק, עדיין גרמו אלה מגישותיה של קייב, שמקורן באידיאולוגיה ובמציאות הסובייטית להבדל משמעותי מאוד מהתיקנון הלשוני של ייִוואָ. ניתן להגדיר את מהות ההבדלים האלה כחברות של יידיש בברית השפות (Sprachbund) הסובייטית. במסגרת איחוד לשוני זה שפות ממוצא שונה לגמרי קיבלו תכונות משותפות ושותפות זאת התבטאה ביתר שאת בהופעת מושגים ושדות סמנטיים אחידים, שבחלקם נבעו מהאידיאולוגיה הקומוניסטית ודרישותיה הסגנוניות, בחלקם מהמציאות הסובייטית ובחלקם מהעתקת מושגים ושדות סמנטיים מרוסית. אם שתי התופעות הראשונות היו בלתי-נמנעות, אזי בתופעה האחרונה אפשר היה במקרה של יידיש לנקוט

בגישה זהירה יותר ולהתחשב יותר ביידיש החיה מחוץ לבריה"מ. לרוב הדבר לא נעשה והיצמדות יתר לרוסית במקרים רבים ניכרת מאוד במילון משנת 1984.

לבסוף, עניין התכנון הלשוני של שפה שתפוצתה מצטמצמת בתהליך טבעי. עד סוף שנות השלושים נתנה המדינה הסובייטית בידי ממסד יידיש את הכלים הנדרשים לעצירת הנסיגה הטבעית של השפה. כלים אלה כללו קודם כול את מערכת החינוך ביידיש, אך גם עיתונות, הוצאות ספרים ותיאטראות. בשנת 1938 חוסל בשטחי אוקראינה ורוסי הלבנה הכלי העיקרי לשימור יידיש וטיפוחה, דהיינו מערכת החינוך ביידיש. אך אין שום ספק שגם בשיא שגשוגן של מערכות החינוך והתרבות הסובייטיות ביידיש תהליך הנסיגה של יידיש בקרב יהודי בריה"מ הלך והתגבר. נסיגת יידיש קשורה בקשר הדוק במודרניזציה של החברה היהודית במזרח אירופה. היידישיזם בחו"ל והפעילות התרבותית ביידיש בבריה"מ ביקשו ליצור מודל אלטרנטיבי של מודרניזציה שאמור היה לשמר את לשון היידיש ולשכלל אותה בהתאם לצרכי האדם המודרני. מפעל זה נחל הצלחה מרשימה בקרב דורות שירשו יידיש כשפת אימם מהחברה המסורתית, אך נכשל כישלון כמעט מוחלט בהעברת יידיש לדורות הבאים של היהודים שעברו מודרניזציה. בקרב כותבי יידיש ומתכנניה בבריה"מ הוצעו שני פתרונות לבעיית המודרניזציה של יידיש והם היו לקו ההפרדה המרכזי בין מינסק/בירוביג'ן לקייב/מוסקבה. סבורני שהתשובות השונות לאתגר מרכזי זה היו גורם חשוב יותר להבדל העמוק בין אסכולת קייב לאסכולת מינסק מרמת הדביקות באידיאולוגיה הקומוניסטית, אם כי שני הדברים קשורים ביניהם בקשר הדוק.

מוכנותם של עיתונאי מינסק להיכנע להצפת הלשון המדוברת בביטויים שאולים או מועתקים מרוסית הייתה קשורה לאידיאולוגיה שמאלית-דמוקרטית של הערצת המוני העם. אך הערצה זאת הייתה שונה מהאידיאליזציה של העם בקרב תנועות לאומיות. אם מדיניות לשונית לאומית של אסכולת קייב בשנות העשרים טיפחה לשון עממית ארכאית יחסית, אזי עסקני מינסק ביקשו להעלות על הנס את לשון ההמונים העכשווית. גישה זאת נפסלה ע"י הממסד כביטוי של "פופוליזם" ומעולם לא הצליחה להשתלט על השיח הבלשני למרות ניסיונות חוזרים ונשנים. ניתן להגדיר את הקו המינסקאי בבלשנות יידיש כ"אופוזיציה משמאל" לקו הרשמי. בשנת 1931 אייזיק זרצקי תמך בקו זה בצורה רדיקלית ונראה שגישתו המחקרית האמפירית-סינכרונית הדהדה עם הקו הפופוליסטי של מינסק. בעלי ברית נוספים של הגישה היו עורכים של העיתון המקומי באודסה ושל עיתון של מפעל בחרקוב ונראה שהאינטרס שלהם היה מעשי דווקא – קהל קוראיהם שדיבר יידיש שחציה רוסית התקשה בהבנת יידיש ספרותית.

לאור האמור אפשר להגדיר את המדיניות הלשונית של אסכולת ייִוואָ בפרט ושל יידישיסטים בכלל כמדיניות לאומית-רומנטית, את המדיניות הלשונית של אייזיק זרצקי כמדיניות רציונליסטית-עתידנית, המדיניות הלשונית של מינסק בשנות השלושים ראויה להיקרא

פופוליסטית-תבוסתנית (כשהכוונה לתבוסתנות בפני המגמה להיעלמות יידיש) ואילו את המדיניות הלשונית של אסכולת קייב ושל אליהו פלקוביץ' החל ממחצית שנות השלושים אפשר לכנות קלאסיציסטית-שמרנית (כשבשמרנות הכוונה היא גם למאמצי שימור השפה לנוכח אתגרי הזמן).

באשר למחקר העיוני, הפעילות של המכונים בקייב ובמינסק הייתה קשורה קשר הדוק בסדר יום אידיאולוגי ו/או בלשני/פרסקריפטיבי של שני המוסדות.

הפעילות המחקרית במינסק עד סוף שנות העשרים התרכזה סביב שני מפעלים גדולים יידישיסטיים במהותם, דהיינו המילון הגדול והאטלס הלשוני. הפעילות המחקרית-עיונית של וויינגר ומאוחר יותר של תלמידו וילנקין בתחום ההיסטוריה הלשונית של יידיש הייתה יידישיסטית מובהקת ואף יידישיסטית קיצונית, כך שהנחות היסוד האידיאולוגית של המחקר איפסו את ערכו המחקרי. הפעילות המחקרית במינסק בשנות השלושים התרכזה סביב מחקר לשון סובייטית עכשווית ובחקר מגע בין יידיש לבלרוסית – גם לנושאים אלה היה קשר הדוק לסדר היום האידיאולוגי של המרכז במינסק.

המחקר העיוני בקייב התרכז סביב לשונם של הקלאסיקונים וכך היה עוד בתקופת שטיף, כלומר לפני התקופה הקלאסיציסטית. ההבדל בין סוף שנות העשרים לשנות השלושים המאוחרות הוא בכך שבתקופה המוקדמת יותר חקר לשון הקלאסיקונים היה כפוף יותר למטרות פרקטיות של עיצוב לשון ספרותית מודרנית ואילו בסוף שנות השלושים המחקר היה עיוני יותר ונשא אופי של הצבת מונומנט מחקרי לאומי. קשור לסדר יום קלאסיציסטי היה גם המפעל המחקרי שהחל בשנותיו האחרונות של שטיף והמשיך אחרי מותו – מפעל חקר תולדות יידיש ספרותית-מודרנית. מפעל זה היה חדשני וכלל שילוב של גישה בלשנית, ספרותית וסיוציולוגית. גם מחקר זה עלה בקנה אחד עם סדר יום לאומי סובייטי ששילב חיפוש שורשים לאומיים עם החיבה למודרנה.

מסיבות ארגוניות ופוליטיות הבלשנות העיונית ברוסיה הסובייטית (במוסקבה ובלנינגרד) הייתה פטורה כמעט מעולה של הבלשנות הפרסקריטיבית.

מאז שאושרה שיטת הכתיב שלו ועד לסגירת המחלקה ליידיש במוסקבה בשנת 1938 עסק אייזיק זרצקי בהוראה ובמחקר עיוני של יידיש. עוד בשנות העשרים הוא רשם לזכותו הישג אדיר בדמות ספר הדקדוק של יידיש ובשנות השלושים הוא המשיך לעסוק בחקר הדקדוק. הקובץ המדעי שהופיע בעריכתו בשנת 1938 מעיד בבירור על תחומי התעיינותו ועל גישתו המדעית. זרצקי היה ונשאר בלשן מבית-מדרשו של דה-סוסיר שעסק בדקדוק יידיש מנקודת מבט סינכרונית, אם כי גישתו הפורמליסטית התמתנה ביחס לשנות העשרים.

לעומת זאת, תלמידו של זרצקי אליהו פלקוביץ' החל את דרכו כפורמליסט, אך בסוף שנות השלושים התקרבה גישתו הדקדוקית לסדר היום הקלאסיציסטי של אסכולת קייב עם עניין רב בהקשר תרבותי והיסטורי של הלשון – גישה זאת הולידה ספר דקדוק חדש בעל פוטנציאל להיות ספר קאנוני, דבר שלא התממש במלואו עקב נסיבות הזמן.

מחקר יידיש היה קיים במשך כל התקופה הנדונה גם בלנינגרד, אך מחקר זה היה עצמאי לגמרי ממסד יידיש המדעי, הוא נעשה ברוסית ורק חלק מפירותיו תורגמו ליידיש ופורסמו בה. בשנות העשרים האנתרופולוג יבגני קגרוב עסק בהיסטוריה ובדקדוק של יידיש. מחקריו בתחום זה כנראה לא הבשילו לעבודות רציניות ומכל מקום לא פורסמו כאלה.

במכון לבלשנות בלנינגרד שהיה מעוז של האסכולה המאריסטית בבלשנות פעל הבלשן מרדכי גיטליץ שעסק אף הוא בהיסטוריה של יידיש. מחקריו מתקופת חייו של מורו ניקולאי מאר, כלומר עד שנת 1934, מעידים על דביקותו בהנחות האנטי-מדעיות של תורה זאת, אך קטעים ממחקריו שפורסמו ביידיש אחרי אמצע שנות השלושים מעידים על גישה מחקרית רצינית יותר. יחסו הספקני כלפי גישות יידישיסטיות אידיאולוגיות לגבי המוצא של יידיש מהווה לכל הפחות אנטיתזה מדעית בריאה ונחוצה לקונצנזוס מחקרי של התקופה. מכל מקום, פעילותו המדעית של גיטליץ זקוקה למחקר נוסף.

השיח הבלשני ביידיש התחדש בבריה"מ למן שנות השישים עם הקמת כתב העת **ס"ה**. עקב ההיעדר מוסדות מחקריים ביידיש והאופי הפופולרי של הבמה שיח זה הצטמצם לבלשנות פרסקריפטיבית ולמילונאות בלבד. בשיח השתתפו אליהו פלקוביץ' ובלשני אסכולת קייב עם משה שפירא בראש. המדיניות הלשונית ב**ס"ה** ובפרסומים אחרים שראו אור במוסקבה היוותה המשך למדיניות הקלאסיציסטית-שמרנית של שנות השלושים המאוחרות, אך הופיעו בה שתי מגמות – מגמת התקרבות מודעת ליידיש ספרותית מחוץ לבריה"מ והמגמה לשימור השפה (ניתן לומר שמגמה זאת הייתה קיימת עוד לפני המלחמה באופן סמוי). במסגרת המגמה הראשונה נעלמה כמעט לגמרי הנטייה לפסול מילים ממקור עברי ואילו המגמה השנייה הביאה ליחס סקפטי כלפי מפעל החידושים הלשוניים של ייִוואָ שנשא אופי אנטי-גרמני מובהק. המגמה לשימור השפה אף הובילה החל מסוף שנות השישים למאמצים לשיקומה אשר הבשיל בסופו של דבר בהופעת ספר הלימוד מאת שמעון סנדלר בשנת 1989 והשפיע על אופיו של המילון משנת 1984.

בסיכום היסטורי של כל מפעל מודע ומתוכנן חייבת להישאל השאלה – עד כמה נחל מפעל זה הצלחה? ביחס למדיניות לשונית של שפה שמספר דובריה בעולם ירד במשך המאה העשרים פי עשרה ויותר שאלה זאת עלולה להישמע כלעג לרש. המצב הקשה של יידיש בולט במיוחד במגזר החילוני ובשטחים שהיו שייכים לבריה"מ, כלומר דווקא המטרות של מדיניות לשונית

של יידיש סובייטית לא הושגו בטווח הארוך. לכך צריך להוסיף את הקריסה המוחלטת של האידיאולוגיה הקומוניסטית בעולם ובמיוחד באירופה.

עם זאת, אם ננכה מתוך השיקולים להערכת המצב ההיסטורי את הגורמים הרבים שלא היו תלויים בבלשני יידיש הסובייטיים, נקבל תמונה מורכבת יותר. בין השנים 1938 ו-1948 שלושה גורמים מוטטו את המפעל הלשוני של יידיש הסובייטית – סגירת רוב בתי-הספר ביידיש בשנת 1938, השואה בשטחי בריה"מ בשנים 1941 - 1944 וחיסול תרבות יידיש הסובייטית בשנת 1948. רק הגורם האחרון תוקן במקצת בסוף שנות החמישים. לצד אסונות אלה התמודדה תרבות יידיש המודרנית עם הסתירה שבעצם ההגדרה – המודרניזציה של יידיש הייתה מטרתם הן של היידישיזם והן של מפעל יידיש הסובייטי, אך היא התגלתה בסופו של דבר כתופעה קיקיונית של דור אחד-שניים. המודרניזציה המואצת של החברה הסובייטית נגסה במהירות בציבור דוברי יידיש וקוראיה. הסיכוי העיקרי לעצור את התהליך היה פיתוח ותחזוק של מערכת חינוך ביידיש. המדיניות הלשונית של יידיש הסובייטית התכוונה למלא את המשימה הזאת ובכלל לטפח לשון ספרותית עם קהל קוראים קבוע.

יש לציין שאסכולת קייב ובלשני יידיש ממוסקבה התמודדו עם המשימה הסיזיפית בכבוד רב ובמידה רבה של הצלחה. הם ביקשו לטפח שפה ספרותית מבוססת על ספרות קלאסית, אך באותה העת גם עדכנית; סובייטית, אך שומרת על עצמאותה מהלשון הרוסית גם במחיר של חיזוק הקשר עם גרמנית. אחרי המלחמה הושקעו מאמצים לשמר את קהל הקוראים ואף להרחיבו באמצעות מציאת אפיקים אל קורא יידיש בחו"ל ואף הנחלת יידיש לדורות חדשים של יהודי בריה"מ. באופן מפתיע אף מאמץ זה הניב פירות – ממש בעשור האחרון לקיום בריה"מ הופיעו ספרים מעולים ללימוד יידיש לדוברי רוסית שסייעו להשתלט על השפה לדוברי רוסית רבים, כולל כותב שורות אלה.

הצלחת המדיניות הלשונית הקלאסיציסטית של קייב בולטת במיוחד על רקע התבוסתנות של מינסק. מדיניותה של זו ביקשה להתחשב במצב הלשוני הקיים ולעדכן את השפה בהתאם לכך. התוצאה הייתה לשון משונה אשר נותרה בהיסטוריה כקוריוז שאך בלשנים והיסטוריונים מועטים מכירים ומבינים. בסופו של דבר גם הלשון הספרותית של אסכולת קייב גוועה, אך ראשית, היה זה מוות בכבוד ושנית, חידושי אסכולת קייב ונורמות שנקבעו על-ידה יכולים להשתלב היטב ביידיש המשמשת חוגים יידישיסטיים הקיימים היום, ספרי היעץ שנוצרו בה מהווים תשתית מעולה ללימוד יידיש ספרותית והישגיה המדעיים יכולים לשמש בסיס להמשך מחקר בלשני.

9. ביבליוגרפיה

ביבליוגרפיה של חומר ראשוני

חומר ארכיוני

ארכיון יד-ושם, חטיבות:

M.35 – הוועד היהודי האנטי-פשיסטי;

M.37 – תיעוד מארכיון המפלגה הקומוניסטית של אוקראינה;

TR.18 – תיעוד מהארכיונים של הקג"ב באוקראינה;

מאגר השמות – דפי עד

ארכיון ייוואָ:

RG 3 – Collection of Yiddish Literature and Language

הספרייה הלאומית:

ARC. 4* 2001 ארכיון אליהו פלקוביץ', מחלקת הארכיונים, הספרייה הלאומית, ירושלים.

Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ): Фонд 17 (ЦК КПСС)

פרסומים בנושא בלשנות יידיש שראו אור בברית-המועצות

עיתונים, כתבי-עת וקבצים

אף די וועגן צו דער נײַער שול. פּעדאַגאָגישער כוידעש-זשורנאל, מאָסקווע, 1924 – 1928.

אפּנ וויסנשאפטלעכנ פּראָנט. ביולעטין פונ יידסעקטאָר פונ דער וויַסרוסישער וויסנשאפט-אקאדעמיע, מינסק, 1932 – 1935.

אפּנ שפּראכפּראָנט. זשורנאל פאר יידיש שפּראכוויסנ, קיִעוו, אינסטיטוט פאר יידישער קולטור בא דער אלוקראַנישער וויסנשאפטלעכער אקאדעמיע, 1931 – 1939.

אָקטיאבער. אָרגאן פון צענטראל-קאָמיטעט פון דער קאָמוניסטישער פּארטיי פון ווססר, מינסק, 1925 – 1941.

ביולעטען פון יידישן אָפּטייל באם אינסטיטוט פאר וויַסרוסלענדישער קולטור, מינסק, 1926.

ביולעטען פון דער קאטעדרע פאר יידישער קולטור בא דער אלוקראַנישער וויסנשאפט-אקאדעמיע, קיִעוו, 1928 – 1930.

וויסנשאפט און רעוואָליוציע, קיִעוו, 1934 – 1936.

וויסנשאפטלעכע יאָרביכער, מאָסקווע: צווייטער מאָסקווער מעלוכע-אוניווערסיטעט, 1929.

דער וועקער. אָרגאן פון בונד פאר צאָפן-מיַרעוו קאנט, מינסק, 1917 – 1925.

יידיש. ערשטע זאמלונג פון דער יידישער פילאָלאָגישער קאָמיסיע בא דער צענטראלער יידישער ביוראָ פון פאָלקאָמבילד, כארקאָוו, 1923.

די יידישע שפּראך. זשורנאל פאר פּראקטיש יידיש-שפּראכוויסנ, קיִעוו, 1927 – 1930.

לינגוויסטישע זאמלונג, מינסק: ווײסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1933 – 1936.

סאָוועטיש היימלאנד. ליטעראריש-קינסטלערישער כוידעש-זשורנאל, מאָסקווע, 1961 – 1991.

דער עמעס. אָרגאן פון צענטראל-ביוראָ פון די ייִדישע סעקציעס באם צענטראל-קאָמיטעט פון דער רוסלענדער קאָמוניסטישער פארטיי, מאָסקווע, 1920 – 1938.

פאָרפאָסט. דרײַכאָדאָשימדיקער ליטעראריש-קינסטלערישער אונ פאָליטיש-געזעלשאפטלעכער זשורנאל פונ דער ייִדישער אווטאָנאָמער געגנט, בירעבידזשאנ, 1936 – 1940.

פראגנ פונ ייִדישער שפראכ. וויסנשאפטלעכע זאמלביכער פונ דער קאטעדרע פאר ייִדישער שפראכ אונ ליטעראטור. ערשטער באנד, מאָסקווע, 1938.

צײַטשריפט, מינסק, 1926 – 1931.

קולטור און בילדונג. גייט ארויס איינמאָל אין וואָך. ווערט ארויסגעגעבן פון דער קולטור און בילדונג-אָפטיילונג בא דעם קאָמיסאריאט פאר ייִדישע ענינים, מאָסקווע-פעטראָגראד, 1918 – 1920.

ראטנבילדונג. פעדאגאָגישער כוידעש-זשורנאל, כארקאָוו, 1928 – 1937.

די רויטע וועלט. פאָליטיש-געזעלשאפטלעכער, ליטעראריש-וויסנשאפטלעכער צווייוואָכנ.טלעכער זשורנאל, כארקאָוו, 1924 – 1933.

דער שטערן. אָרגאן פון צ.ק.ק.פ.ב.או. און פון אלאוקראיניש פראָפראט, כארקאָוו, 1925 – 1941.

שטערן. ליטעראריש-קינסטלערישער און פאָליטיש-וויסנשאפטלעכער זשורנאל, מינסק, 1925 – 1941.

שריפטן. ערשטער באנד (קאטעדרע פאר ייִדישער קולטור בא דער אלוקראיניש ער וויסנשאפטלעכער אקאדעמיע. ליטעראריש ע און פילאָלאָגיש ע סעקציע ס), קיעוו, 1928.

שריפטן פון וויַסרוסלענדיש מעלוכע-אוניווערסיטעט, ייִדיש ע סעקציע פון פעדאגאָגיש ן פאקולטעט, מינסק, 1929.

<u>ספרים ופרקים בספרים</u>

אוקראיניש וויסנשאפט-אקאדעמיע, אינסטיטוט פאר ייִדישער פראָלעטאריש ער קולטור:

אנקעטע וועגן גראמאטישן מין פון זאכווערטער, קיעוו: קאטעדרע פאר ייִדישער קולטור בא דער אוקראיניש ער וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1928.

אָרטאָגראפיש ער וועדערבוכ, מאָסקווע: "עמעס" (אינסטיטוט פאר ייִדישער פראָלעטאריש ער קולטור בא דער אלאוקראיניש ער וויסנשאפטלעכער אקאדעמיע), 1932.

די סאָוועטיש ע ייִדיש ע אָרטאָגראפיע (קלאָלימ פונעמ נײַעמ ייִדישן אויסלייג), כארקאָוו-קיעוו: אוקרמעלוכענאצמינדפארלאג, 1932.

מאטעמאטיש ע טערמינאָלאָגיע, קיעוו: אוקרמעלוכענאצמינדפארלאג, 1935.

געאָגראפיש ע טערמינאָלאָגיע, קיעוו: אוקרמעלוכענאצמינדפארלאג, 1936.

אוקראיניש ע סאָוועטיש ע סאָציאליסטיש ע רעפובליק. פאָלקסקאָמיסאריאט פאר בילדונג:

די נײַע ייִדישע אָרטאָגראפיע. באשטימונג פון פאָלקאָמבילד אוסער, קיעוו: קולטור-ליגע, 1929.

וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע. אינסטיטוט פאר ייִדישער פראָלעטאַרישער קולטור:

ייִדישע טערמינאָלאָגיע. נומ' 1 יורידישע טערמינאָלאָגיע. פּראָיעקט, מינסק: אינסטיטוט פאר וויסרוסלענדישער קולטור, 1926.

ייִדישע טערמינאָלאָגיע. נומ' 2 מאטעמאטישע טערמינאָלאָגיע. פּראָיעקט, מינסק: אינסטיטוט פאר וויסרוסלענדישער קולטור, 1926.

כעמישע טערמינאָלאָגיע. ערשטער טייל: אלגעמיינע כעמיע (ייִדיש-רוסיש-וויסרוסיש), מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1927.

ייִדיש-וויסרוסישער טאשן-וואָרטערבוך, מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1932.

פיזישע טערמינאָלאָגיע (רוסיש-וויסרוסיש-ייִדיש), מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1932.

ייִדישער וואָרטערבוך (פּראָבעהעפט), מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1935.

וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע:

צום 15-טן יאָרטאָג אָקטיאבער-רעוואָליוציע: ליטעראריש-לינגוויסטישער זאמלבוך, מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1932.

וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע. ייִדישער סעקטאָר:

פאשיזירטער ייִדישיזם און זײַן וויסנשאפט, מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1930.

וויסרוסישע סאָוועטישע סאָציאליסטישע רעפובליק. פאָלקסקאָמיסאריאט פאר בילדונג:

די נײַע ייִדישע אָרטאָגראפיע; באשטימונג פון פאָלקאָמבילד וו.ס.ס.ר, מינסק: מעלוכע-פארלאג, 1930

וויינגער, מאָרדכע, **פאָרשט ייִדישע דיאלעקטן: פּראָגראם פארן מאטעריאלנקלײַבער**, מינסק: אינסטיטוט פאר וויסרוסלענדישער קולטור, 1925.

וויינגער, מאָרדכע, **קלײַבט מאטעריאלן פארן ייִדישן אקאדעמישן וואָרטערבוך**, מינסק: אינסטיטוט פאר וויסרוסלענדישער קולטור, 1926.

וויינגער, מאָרדכע, **ייִדישע דיאלעקטאָלאָגיע**, מינסק: מעלוכע-פארלאג, 1929.

ווילענקין, לייזער, **דער ייִדישער אקאדעמישער וואָרטערבוך און דער ייִדישער שפּראכאטלאס (פּראָיעקט)**, מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1929.

ווילענקין, לייזער, **ייִדישער שפּראכאטלאס פון סאָוועטנפארבאנד**, מינסק: וויסרוסישע וויסנשאפט-אקאדעמיע, 1931.

ווינער, מייער, "דאָס עלטערע און דאָס נײַע ייִדיש", **צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין 19-טן יאָרהונדערט, ערשטער באַנד**, ניו-יאָרק: "איקוף", 1947, זז' 23 – 27.

ווינער, מייער, "די ראָל פונ שאבלאָנישער פראזעאָלאָגיע אינ דער ליטעראטור פונ דער האסקאָלע (צו דער מאָנאָגראפיע וועגן ש' עטינגער)", **צו דער געשיכטע פונ דער ייִדישער**

ליטעראטור אינ 19-טן יאָרהונדערט, קיִעוו, 1940, צווייטע אויפֿלאַגע (אין צוויי בענד), ניו-יאָרק 1945, ב' 1, זז' 276 – 309.

וועוויאָרקע, אווראָם, **דער אויסלייג פון אידיש**, מאָסקווע: שול און בוך, 1926.

זארעצקי, אייזיק, **קלאָלים פון דעם יידישן אויסלייג**, אָדעס: אלאוקראיניישער מעלוכע-פארלאג, 1921.

זארעצקי, אייזיק, **פראקטישע יידישע גראמאטיק פאר לערערס און סטודענטן**, מאָסקווע: שול און בוך, 1926.

זארעצקי, אייזיק, **גרייזן און ספייקעס: קאפיטלען סטיליסטישע גראמאטיק**, קיִעוו: קולטור-ליגע, 1927.

זארעצקי, אייזיק, **לאטיינישע טראנסקריפציע פאר דער יידישער שפראך. אָנגענומען דורך דער צענטראלער יידישער אָרטאָגראפישער קאָמיסיע**, מאָסקווע: צענטראלע יידישע אָרטאָגראפישע קאָמיסיע, 1928.

זארעצקי, אייזיק, **יידישע גראמאטיק**, ווילנע: קלעצקין, 1929.

זארעצקי, אייזיק, **יידישע אָרטאָגראפיע; קלאָלימ פונ נייעם יידישנ אויסלייג, לויט די באשלוסנ פונ דער אָרטאָגראפישער קאָנפערענצ (1928 יאָר) אונ פונ דער צענטראלער אָרטאָגראפישער קאָמיסיע**, מאָסקווע-כארקאָוו-מינסק: צענטרפארלאג, 1931.

זארעצקי, אייזיק, **פאר א פראָלעטארישער שפראכ**, כארקאָוו-קיִעוו: צענטרפארלאג, 1931.

זארעצקי, אייזיק, פאלקאָוויטש, עליע, **יידישע פונקטואציע (פראַיעקט)**, מאָסקווע-כארקאָוו-מינסק: צענטרפארלאג, אוקראיניש ווייסנשאפט-אקאדעמיע, 1931.

יידישע אָרטאָגראפיע; פראָיעקטן און מאטעריאלן צום 2-טן אלפארבאנדישן יידישן קולטור-צוזאמענפאָר, קיִעוו: "קולטור-ליגע", 1928.

ספיוואק, עליע, **שפראך-קולטור (טעאָריע און פראקטיק)**, קיִעוו: צענטרפארלאג, 1931.

ספיוואק, עליע, **מארקס אונ ענגעלס וועגנ שפראכ-פראָבלעמעס**, קיִעוו: אלאוקראיניש ווייסנשאפטלעכע אקאדעמיע, אינסטיטוט פאר יידישער פראָלעטארישער קולטור. פילאָלאָגישע סעקציע, 1934.

ספיוואק, עליע, **נייע וואָרטשאפונג**, קיִעוו: אוקרמעלוכענאצמינדפארלאג, ווייסנשאפט-אקאדעמיע פונ אוססר, קאבינעט פאר יידישער סאָוועטישער ליטעראטור, שפראכ אונ פאָלקלאָר. לינגוויסטישע סעקציע, 1939.

ספיוואק, עליע, **שאָלעמ-אלייכעמס שפראכ אונ סטיל. עטיודנ**, קיִעוו: אוקרמעלוכענאצמינדפארלאג, 1940.

ספיוואק, עליע, **רוסיש-יידישער רעכטלעכ-אדמיניסטראטיווער ווערטערבוכ**, קיִעוו: אוקראיניש ווייסנשאפט-אקאדעמיע, 1941.

ספיוואק, עליע, **די שפראכ אינ די טעג פונ דער פאָטערלענדישער מילכאָמע**, קיִעוו: אוקראיניש ווייסנשאפט-אקאדעמיע, 1946.

פרילוצקי, נאָיעכ, **יידישע פאָנעטיק: עלעמענטאר-קורס פאר לערער אונ אליינלערער**, ווילנע: פירוואָכנ-קורס פאר יידישע לערער, 1940.

פאלקאָוויטש, עליע, **ייִדיש פאר דערוואקסענע. ערשטער טייל: פאָנעטיק, גראמאטיק אונ אָרטאָגראפיע**, מאָסקווע: עמעס, 1936.

פאלקאָוויטש, עליע, **ייִדיש: פאָנעטיק, גראפיק, לעקסיק אונ גראמאטיק**, מאָסקווע: עמעס, 1940.

פינקעל, כ. א., **אידישער טעכנישער ווערטערבוך: הילפסבוך פאר די אידישע פּראָפ. טעכנישע שולן**, כארקאָוו, 1923.

קאלמאנאָוויטש, ז', **ייִדישע גראמאטיק: קאָנספּעקט פון לעקציעס, געלייענט פאר מינסקער לערער, מארט 1921, פון ז. קאלמאנאָוויטש**, מינסק: מלוכה-פארלאג פאר ווייסרוסלאנד, 1922.

ראָכקינד, ספּרינצע, שקליאר, הערצל, **ייִדיש-רוסישער ווערטערבוך**, מינסק: ווייסרוסישע ווסנשאפט-אקאדעמיע, 1940.

שאצקי, ניסן, **ייִדישע סטענאָגראפיע**, מינסק: צענטרפארלאג, 1929.

שאצקי, ניסנ, **סטענאָטיפּיע**, מינסק: ווייסרוסישע ווסנשאפט-אקאדעמיע, 1935.

שטיף, נאָכעם, **ייִדישע סטיליסטיק. ערשטע סעריע**, מאָסקווע: צענטרפארלאג, אוקראינישע ווסנשאפט-אקאדעמיע, 1930.

שפּילריין, איטשע-מייער, **אידיש: א קאָנספּעקט פון א קורס אין דעם צווייטן מאָסקווער מעלוכישן אוניווערזיטעט**, מאָסקווע: שול און בוך, 1926.

М. А. Шапиро, Р. Я. Лернер, Е. Б. Лойцкер, М. Н. Майданский, *Русско-еврейский (идиш) словарь*, Москва: «Русский язык», 1984.

<u>פרסומים בנושא בלשנות יידיש שראו אור בתקופה הטרום-סובייטית ומחוץ לברית-המועצות</u>

<u>עיתונים, כתבי-עת וקבצים</u>

ייִדישע פֿילאָלאָגיע: צוויי-חודשדיקע בלעטער פֿאַר שפּראַכוויסנשאַפֿט, ליטעראַטורפֿאָרשונג און עטנאָגראַפֿיע, וואַרשע: קולטור-ליגע, 1924.

ייִדישע שפּראך. זשורנאַל פֿאַר די פּראָבלעמען פֿון דער ייִדישער כּלל-שפּראַך, ניו-יאָרק: ייִוואָ, 1941 – 1990.

ייִוואָ-בלעטער. שריפֿט פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט, ווילנע, ניו-יאָרק: ייִוואָ, 1931 – 2003.

ליטעראַרישע בלעטער. אילוסטרירטע וואָכנבלאַט פֿאַר ליטעראַטור, טעאַטער און קונסט, וואַרשע: קלעצקין, 1924 – 1939.

נח פּרילוצקיס זאַמלביכער פֿאַר ייִדישן פֿאָלקלאָר, פֿילאָלאָגיע און קולטור-געשיכטע, וואַרשע: נייַער פֿאַרלאַג, 1912 – 1917.

דער פֿנקס. יאָרבוך פֿאַר דער געשיכטע פֿון דער יודישער ליטעראַטור און שפּראַך, ווילנע, תּרע"ג, 1913.

פּנקס. פֿערטליאָריקער זשורנאַל פֿאַר (ייִדישער) ליטעראַטורגעשיכטע, שפּראַכפֿאָרשונג, פֿאָלקלאָר און ביבליאָגראַפֿיע, ניו-יאָרק: ייִוואָ, 1927 – 1929.

פֿילאָלאָגישע שריפֿטן, ווילנע: ייִוואָ, 1926 – 1929.

The Field of Yiddish: Studies in Language, Folklore, and Literature. Third collection. Edited by Marvin I. Herzog, Wita Ravid, and Uriel Weinreich. The Hague: Mouton, 1969

<u>ספרים ומאמרים</u>

דער אײנהײטלעכער ייִדישער אויסלייג: מאַטעריאַלן און פּראָיעקטן צו דער אָרטאָגראַפֿישער קאָנפֿערענץ פֿון ייִוואָ, ווילנע: ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, 1930.

אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, בענד 1 - 5, פּאַריז – ניו-יאָרק: דובנאָוו-פֿאָנד, 1934 – 1944.

כּללים פֿון ייִדישן אויסלייג. אַרויסגעגעבן פֿון דער ייִדישער בילדונג-פֿאַראײַנאַלטונג בײַם בילדונג-מיניסטעריום, [ריגע, 1928].

בירנבוים, מרדכי, קאַסעל, דוד, **פּראַקטישע יודישע גראַמאַטיק: עלעמענטאַר-קורס. אָרטאָגראַפֿיע, עטימאָלאָגיע און סינטאַקסיס**, וואַרשע: א' גיטלין, תּרע"ז, 1917.

בירנבוים, מ[רדכי], קאַסעל, ד[וד], **פּראַקטישע ייִדישע גראַמאַטיק. עלעמענטאַרקורס**, וואַרשע: א' גיטלין, 1928.

בירנבוים, שלמה, **די היסטאָריע פֿון די אַלטע U- קלאַנגען אין ייִדיש**, ווילנע: ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט. פֿילאָלאָגישע סעקציע, 1934.

בירנבוים, שלמה, **ייִדיש ווערטערביכל פֿון אויסלייג: גראַמאַטישער מין, בייגונג און וואָרטקלאַס. מיט די נייטיקסטע כּללים פֿון אויסלייג**, לאָדזש: בית-יעקבֿ, תּרצ"ב.

בלאַט, ל., **לערנענט אידישע סטענאָגראַפּיע**, ניו-יאָרק: אוצר-הספֿרים, 1960.

הארקאַווי'ס ייִדיש-ענגליש (ענגליש-ייִדישעס) טאשען-ווערטערבוך, ניו-יאָרק: Hebrew Publishing Company, 1898.

האַרקאַווי, אַלכּסנדר, **ייִדיש-ענגליש-העברעישער ווערטערבוך**: **איבערדרוק פֿון דער צווייטער פֿאַרגרעסערטער אויפֿלאַגע פֿון 1928 מיט אַן אַרײַנפֿיר פֿון דוד קאַץ**, New Haven and London: Yale University Press, 2006.

הײַלפּערין, פֿ[אַלק], ווײַנרײַך, מ[אַקס], **פּראַקטישע גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער שפּראַך (2 טיילן)**, ווילנע: ב' קלעצקין, 1928, 1929.

הײַלפּערין, פֿאַלק, ווײַנרײַך, מאַקס, **פּראַקטישע גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער שפּראַך**, ווילנע: ב' קלעצקין, 1931.

הערצאָג, מאַרווין, **דער ייִדישער שפּראַכ- און קולטור-אַטלאַס. 3 בענד**, ניו-יאָרק: ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, 1992 – 2000.

ווײַנרײַך, אוריאל, **מאָדערן ענגליש-ייִדיש, ייִדיש-ענגליש ווערטערבוך**, ניו-יאָרק: ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, 1968.

ווײַנרײַך, מאַקס, **געשיכטע פֿון דער ייִדישער שפּראַך: באַגריפֿן, פֿאַקטן, מעטאָדן**, ניו-יאָרק: ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, 1973.

ווײַנרײַך, מאַקס, **שטאַפּלען: פֿיר עטיודן צו דער ייִדישער שפּראַכוויסנשאַפֿט און ליטעראַטור-געשיכטע**, בערלין: וואָסטאָק, 1923.

ווײַנרײַך, מאַקס, **שרײַב אָן גרײַזן: אַ האַנטביכל פֿאַר אַלע וואָסווילן ריכטיק אויסלייגן יידיש און ספעציעל די העברעישע עלעמענטן אין דער יידישער שפּראַך**, ווילנע : שאַבאַד, 1926.

וועינגער, מ., **מאינ איסלעיגונג**, וארשע: נאיער פּערלאג, 1913.

וועינגער, מ., **מאינ אלעף‌בעיז**, וארשע: נאיער פּערלאג, 1913.

יָאָפֿע, יודאַ, מאַרק, יודל, **גרויסער ווערטערבוך פֿון דער יידישער שפּראַך**, ניו-יָארק: קאָמיטעט פֿאַרן גרויסן ווערטערבוך פֿון דער יידישער שפּראַך, תשכ"ב-תש"ם, 1961 – 1980.

כּץ, דוד, **תקני תקנות**, אָקספֿאָרד: אָקספֿאָרדער יידיש, תשנ"ג.

ליבערזאָן-סערקאַרז, אײַדאַ, **יידישע סטענאָגראַפֿיע**, ניו-יָארק: יידישער לערער-סעמינאַר - הרצליה, 1983.

ליפֿשיץ, יהושע-מרדכי, **יידיש-רוסישער ווערטערבוך**, זשיטאָמיר: י.-מ. באַקשט, 1876.

מאַרק, יודל, **שול-גראַמאַטיק אין בײַשפּיל און אויפֿגאַבעס**, קאָוונע: ליכט, תרפ"ב.

מאַרק, יודל, **גראַמאַטיק פֿון דער יידישער כּלל-שפּראַך**, ניו-יָארק: אַלוועלטלעכער יידישער קולטור-קאָנגרעס, תשל"ח 1978.

סטוטשקאָוו, נחום, **דער אוצר פֿון דער יידישער שפּראַך**, ניו-יָארק: יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, יִיוָאָ, 1950.

עליק, מ. ל., **אידישע סטענאָגראַפֿיע אָדער קלאַנגצייכן-קונסט**, [ניו-יָארק], 1930.

עליק, מ. ל., **לערענט אידישע סטענאָגראַפֿיע**, [ניו-יָארק], 1937.

פּרילוצקי, נח, **צום יידישן וואָקאַליזם: עטיודן**, וואַרשע: נײַער פּאַרלאַג, 1920.

פּרילוצקי, נח, **יידישע דיאַלעקטאָלאָגישע פּאָרשונגען: מאַטעריאַלן פֿאַר אַ וויסנשאַפֿטלעכער גראַמאַטיק און פֿאַר אַן עטימאָלאָגיש ווערטערבוך פֿון דער יידישער שפּראַך**, וואַרשע: נײַער פּאַרלאַג, 1917.

פּרילוצקי, נח, **מאַמע-לשון: יידישע שפּראַכוויסנשאַפֿטלעכע פּאָראַרבעטן**, וואַרשע: קולטור-ליגע, 1924.

פּרילוצקי, נח, "די יידישע בינע-שפּראַך", **יידישער טעאַטער,** 2 (1927), זז' 129 – 144.

פּרילוצקי, נח, "יידישע דיאַלעקטאָלאָגיע", **באַריכט פֿון דער קאָנפֿערענץ פֿון דעם יידישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט**, ווילנע: יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, תר"ץ 1930, זז' 143 – 158.

פּרילוצקי, נח, **דיאַלעקטאָלאָגישע פּאָראַרבעטן**. ווילנע: יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט. פֿילאָלאָגישע סעקציע, 1937.

רייזען, זלמן, **יודישע גראַמאַטיק**, וואַרשע: פּראָגרעס, תרס"ח.

רייזען, זלמן, **יודישע גראַמאַטיק: עטימאָלאָגיע**, וואַרשע: פּראָגרעס, תרע"ד.

רייזען, זלמן, **גראַמאַטיק פֿון דער יידישער שפּראַך**, ווילנע: ב' ציוניסאָן ושותפ', תר"פ.

שעכטער, מרדכי, ווײַנרײַך, מאַקס, **יידישער אָרטאָגראַפֿישער וועגווײַזער**, ניו-יָארק: קאָמיסיע דורכצופֿירן דעם איינהייטלעכן יִידישן אויסלייג, 1961.

שעכטער, מרדכי, **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג**, ניו-יָארק: יִיוָאָ, 1999.

שעכטער, מרדכי, **לייטיש מאַמע-לשון: אָבסערוואַציעס און רעקאָמענדאַציעס**, ניו-יאָרק: יידיש-ליגע, 1986.

שרגורודסקה, פני, **סטינוגרפיה עברית**, ברלין: ילקוט, תרפ"ה.

שאַרגאָראָדסקאַיאַ, פֿאַני, **אידישע סטענאָגראַפֿיע: אַ לערנבוך פֿאַר יעדן (אין פֿינף לעקציעס)**, ברלין: ילקוט, תרפ"ו 1925.

Birnbaum, Salomo A., *Das hebräische und aramäische Element in der jiddischen Sprache*, Hamburg: Buske, 1986.

Birnbaum, Salomo A., *Die jiddische Sprache: ein kurzer Überblick und Texte aus 8 Jahrhunderten*, Hamburg: Buske, 1974.

Birnbaum, Salomo A., *Praktische Grammatik der jiddischen Sprache für den Selbstunterricht. Mit Lesestücken und Wörterbuch*, Wien: Hartleben, 1919.

Birnbaum, Solomon A., *Yiddish: a Survey and a Grammar/ with New Essays by David Birnbaum, Eleazar Birnbaum, Kalman Weiser, and Jean Baumgarten*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2016.

Gerzon, Jacob, *Die jüdisch-deutsche Sprache: eine grammatisch-lexikalische Untersuchung ihres deutschen Grundbestandes*, Köln: S. Salm, 1902.

Jofen, Jean B., *A Linguistic Atlas of Eastern European Yiddish*, New York ?, 1964.

Sainéan, Lazare, *Essai sur le judéo-allemand et spécialement sur le dialecte parlé en Valachie*, Paris, 1902.

Mieses, Matthias, *Die jiddische Sprache: eine historische Grammatik des Idioms der integralen Juden Ost- und Mitteleuropas*, Berlin, Wien: B. Harz, 1924.

Timm, Erika, "dawenen דאַוונען", Timm, Erika; Beckmann, Gustav Adolf. *Etymologische Studien zum Jiddischen: zugleich ein Bericht zur Problematik der jiddischen Südost- und Ostflanke*, Hamburg: Buske, 2006.

Weinberg, Bella, “Ambiguities in the Romanization of Yiddish”. *Judaica Librarianship*, 9 (1995), pp. 58-74 – https://doi.org/10.14263/2330-2976.1185

Weinreich, M., "Bnei-hes un bnei-khes in ashkenes", *Yivo-bleter*, 41 (1957), pp. 101 – 123.

Лифшиц, О.-М, *Русско-новоеврейский словарь*, Житомир: И. Бакст, 1874.

<u>פרסומים בבלשנות של שפות אחרות</u>

<u>ספרים ומאמרים:</u>

"Материалы по вопросу о латинизации русской письменности"*, Культура и письменность Востока*, VI (1930), стр. 208-219.

Горький, Максим, "О языке", *Правда*, 76 (18 марта 1934) – https://gorkiy-lit.ru/gorkiy/articles/article-148.htm

Майк Йогансен, "Пристосування латиниці до потреб української мови", *Червоний шлях*, 9 (1923), ст. 167-169.

Ленин, Владимир, "Об очистке русского языка", *Полное собрание сочинений. Т. 40. Декабрь 1919 — апрель 1920*, М.: Политиздат, 1974, стр. 49.

Пешковский, Александр, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, 1914.

Пешковский, Александр, *Сборник статей*, М.-Л. Госиздат, 1925.

Пилипенко, Сергій, "Odvertyj lyst do vsix, xto cikavyt'sja cijeju spravoju", *Червоний шлях*, 6–7 (1923), ст. 267-269.

Сімович, Василь, "Правописна конференція", *Діло* (12 липня 1927), ст. 2.

Сталин, Иосиф, "Заключительное слово по политическому отчёту ЦК XVI съезду ВКП(Б) 2 июля 1930 г.", *Сочинения*, *Т. 13.,* М., 1951, стр. 1-5.

Сталин, Иосиф, "О некоторых вопросах истории большевизма: Письмо в редакцию журнала «Пролетарская революция»", *Сочинения*, *Т. 13.,* М., 1951, стр. 84-102.

Сталин, Иосиф, "О политических задачах университета народов Востока: Речь на собрании студентов КУТВ, 18 мая 1925 г", *Сочинения, Т. 7.* – М., 1952, стр. 133-152.

מקורות מחקריים וזיכרונות

ייִדיש ועברית

אלטשולר, מרדכי, **היבסקציה בברית-המועצות: בין קומוניזם ללאומיות**, ירושלים, האוניברסיטה העברית, 1981.

בורדין, מיכאל, **המילון הרוסי-יידי משנת 1984**, ירושלים: האוניברסיטה העברית, 1987.

כּהן, בערל, **לעקסיקאָן פֿון ייִדיש-שרײַבערס : מיט הוספות און תּיקונים צום לעקסיקאָן פֿון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור און 5,800 פּסעוודאָנימען**, ניו-יאָרק: ר. אילמאַן-כּהן, 1986.

כּהן, לייבל, "דער טערמינאָלאָגישער אויפֿטו פֿון ייִוואָ", **ייִוואָ-בלעטער**, 46 (1980), זז' 229 - 241.

ליבינזאָן, זלמן. "וועגן דעם ייִדישן פֿאַקולטעט אין מאָסקווע", **אָקספֿאָרדער ייִדיש**, 3 (1995), זז' 753 - 770.

לעווין, דבֿ, "צווישן האַמער און סערפּ, די געשיכטע פֿון ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט אין ווילנע אונטער דער סאָוועטישער ממשלה", **ייִוואָ-בלעטער**, 46 (1980), זז' 78 - 97.

לעמפּערט, ישׂראל, "דער גורל פֿון ייִוואָ אין היסטאָרישן איבערבראָך (1939 - 1941)", **ייִוואָ-בלעטער**, נײַע סעריע, 3 (1997), זז' 9 - 42.

לעקסיקאָן פֿון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור, ניו-יאָרק: אַלוועלטלעכער ייִדישער קולטור-קאָנגרעס, 1956 - 1981.

עליע (אליה) פֿאַלקאָוויטש, **ייִדיש. פֿאָנעטיק, גראַפֿיק, לעקסיק און גראַמאַטיק. אַרויסגעגעבן פֿון אפֿרת גל-עד, דאַריע וואַכרושאָוואַ, שמעון נויבערג און וואַלענטינאַ פֿעדטשענקאָ**,

Berlin: Walter de Gruyter, 2024 [מהדורה ביקורתית עם הערות ומאמרים ביידיש, גרמנית ואנגלית].

פֿישמאַן, לוקאַס, **וואר הערט זיך צו צו דער פּאָלעמיק**, Fiszman, Lucas. "Who Is Listening to the Conversation?" *In geveb*, June 2025: אין געוועב https://ingeveb.org/pedagogy/who-is-listening-to-the-polemic.

פנקס קהילות. לטביה, ירושלים: "יד ושם", 1988.

קאַזדאַן, חיים-שלמה, **די געשיכטע פֿון יידישן שולוועזן אין אומאָפּהענגיקן פוילן**, מעקסיקע: קולטור און הילף, 1947.

ראָזענטאַל-שניידערמאַן, אסתר, **אויף וועגן און אומוועגן: זיכרונות, געשעענישן, פערזענלעכקייטן**, באַנד 2, תּל-אָבֿיבֿ: המנורה, תּשל"ד.

ראָזענטאַל-שניידערמאַן, אסתר, "פּחד פֿאַר יידיש לשון", **די גאָלדענע קייט**, 83 (1974), זז' 144 - 150.

ראָזענטאַל-שניידערמאַן, אסתר, "אַהרן מאַקאַגאָן", **ביי זיך: העפֿטן פֿאַר די שריפֿטן פֿון שריפֿבער, ניי עולים**, 4 (תּשל"ה), זז' 57 - 67.

ראָכקינד, שפֿרה. "דריי שטעט פֿון מיין לעבן", **די פֿען**, 6 (1995), זז' 27 - 35, גרסה רוסית – https://belisrael.info/?p=7959

רייזען, זלמן. **לעקסיקאָן פֿון דער נייער יידישער ליטעראַטור, פּרעסע און פֿילאָלאָגיע**, ווילנע: ב' קלעצקין, 1926 - 1929.

שלאָסבערג, ב. "דער יידישער אויסלייג אין ראַטנפֿאַרבאַנד", **דער איינהייטלעכער יידישער אויסלייג**, ווילנע: יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, 1930, זז' 72 - 84.

שמרוק, חנא (עורך). **פרסומים יהודיים בבריה"מ, 1917 - 1960**, ירושלים, תשכ"א.

שעכטער, מרדכי. "דעם ייוואָס יידיש-אויפֿטו: ראשי-פּרקימדיקע אָבסערוואַציעס און סך-הכּלען צו אַ יובֿל-דאַטע", **ייוואָ-בלעטער**, 46 (1980), זז' 192 - 228.

תדהר, דוד. **אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובוניו**, כרך 5, תל-אביב, 1952.

<u>אנגלית</u>

Belk, Zoë; Kahn, Lily; Szendrői, Kriszta Eszter, "Absence of Morphological Case and Gender Marking in Contemporary Hasidic Yiddish", *Worldwide* Journal of Germanic Linguistics , Volume 34 , Special Issue 2: Yiddish , (June 2022) , pp. 139 – 185.

Cooper, Robert Leon, *Language Planning and Social Change,* the Hebrew University of Jerusalem, 1989.

Encyclopedia of Ukraine, Toronto: University of Toronto Press, 1984-2001, vv. I-V.

Estraikh, Gennady, "Pyrrhic Victories of Soviet Yiddish Language Planners", *East European Jewish Affairs*, vol. 23, no. 2 (1993), pp.25-37.

Estraikh, Gennady, *Soviet Yiddish: Language Planning and Linguistic Development*, Oxford: Clarendon, 1999.

Greenbaum, Avraham, "The Fate of Belarusian and Yiddish in the Soviet and Post-Soviet Periods", *East European Jewish Affairs*, vol. 30, no. 2 (2000), pp. 71-76.

Greenbaum, Alfred Abraham, *Jewish Scholarship and Scholarly Institutions in Soviet Russia, 1918-1953*, Jerusalem: Hebrew University of Jerusalem, 1978.

Kerler, Dov-Ber (editor), *History of Yiddish Studies*, Chur, Switzerland: Harwood, 1991.

Kerler, Dov-Ber, “Prewar Soviet Theories on the Origins of Yiddish”, in Katz, Dovid (editor), *Origins of the Yiddish Language,* Oxford: Pergamon, 1987, pp. 61-71.

Kirkwood, Michael, *Language Planning in the Soviet Union*, Hampshire: Macmillan, 1989.

Kuznitz, Cecile, *YIVO and the Making of Modern Jewish Culture: Scholarship for the Yiddish Nation*, New York: Cambridge University Press, 2014.

Le Foll, Claire, "The Institute for Belarusian Culture: The Constitution of Belarusian and Jewish Studies in the BSSR between Soviet and Non-Soviet Science (1922−1928)", *Ab Imperio*, 4 (2012), pp. 245-274.

Martin, Terry, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2001.

Neuberg, Simon. "Die älteren Quellen in Falkovitshs Grammatik" פֿאַלקאָוויטש , , 2024 S. CXVIII-CLIII.

Olson, Jess, *Nathan Birnbaum and Jewish Modernity: Architect of Zionism, Yiddishism, and Orthodoxy (Studies in Jewish History and Culture)*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2013.

Peltz, Rakhmiel, "The Dehebraization Controversy in Soviet Yiddish Language Planning: Standard or Symbol?", in Joshua A. Fishman (editor), *Readings in the Sociology of Jewish Languages*, Leiden: E. J. Brill, 1985.

Peltz, Rakhmiel, " The Politics of Research on Spoken Yiddish", in Kerler, Dov-Ber (editor), *Politics of Yiddish: Studies in Language, Literature and Society*, Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 1998.

Peltz, Rakhmiel, "The Success of the Czernowitz Yiddish Conference", in Kalman Weizer and Joshua A. Fogel (eds.), *Czernowitz at 100*, Lanham, 2010.

"Punctuation in literature of major languages is intriguingly mathematical", *The Henryk Niewodniczanski Institute of Nuclear Physics Polish Academy of Sciences* APRIL 20, 2023 – https://phys.org/news/2023-04-punctuation-literature-major-languages-intriguingly.html

Shneer, David, "Making Yiddish Modern: The Making of a Yiddish Language Establishment in the Soviet Union", *East European Jewish Affairs*, vol. 30, no. 2 (2000), pp.77-98.

Shneer, David, "A Study in Red: Jewish Scholarship in the 1920s Soviet Union", *Science in Context*, 20, 2 (2007), pp. 197-213.

Shneer, David, *Yiddish and the Creation of the Soviet Yiddish Culture, 1918-1930*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2004.

Shternshis, Anna, "From the Eradication of Illiteracy to Workers' Correspondents: Yiddish-Language Mass Movements in the Soviet Union", *East European Jewish Affairs*, vol. 32, no. 1 (2002), pp. 120-137.

Shternshis, Anna, *Soviet and Kosher: Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939*, Bloomington: Indiana University Press, 2006.

רוסית, אוקראינית ובלרוסית

Арсеньева, Маргарита, Балашова, Светлана, *Введение в германскую филологию,* Москва: "ГиС", 2000.

Бевзенко, Степан, *Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. Навчальний посібник.* Київ: "Вища школа", 1991.

Бемпорад, Элисса, "Коренизация на еврейской улице: Минск, 1920-1938. Эксперимент с идишем в советском Минске", в сборнике Кацис, Л., Каспина, М., Фишман, Д. (ред.). *Идиш; язык и культура в Советском Союзе*, Москва: РГГУ, 2009, стр. 30-52.

Берёзин, Фёдор, *История советского языкознания. Хрестоматия*, Москва: "Высшая школа", 1981.

Большая советская энциклопедия, Москва: "Советская энциклопедия", 1949-1957.

Бренер, Иосиф, "Хронология истории несостоявшейся биробиджанской конференции по языку идиш", *Judaica Petropolitana*, 4 (2015), с. 65-112.

Бренер, Иосиф, "Первые шесть лет ЕАО" – https://leninskrn.ucoz.ru/index/oblast/0-17

Герасимова, Инна, "К истории еврейского отдела института белорусской культуры (инбелкульт) и еврейского сектора белорусской академии наук в 20-х-30-х годах", *Вестник еврейского университета в Москве*, 2, 12 (1996), с. 144-167.

Дешериев, Юнус, *Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе*, Москва: "Наука", 1966.

Дзятко, Дзмітрый, "Асоба ў беларускай лінгвістыцы: Спрынца Львоўна Роххінд", 2014 – https://elib.bspu.by/bitstream/doc/8978/1/%d0%90%d1%81%d0%be%d0%b1%d0%b0%20%d1%9e%20%d0%b1%d0%b5%d0%bb%d0%b0%d1%80%d1

%83%d1%81%d0%ba%d0%b0%d0%b9%20%d0%bb%d1%96%d0%bd%d0%b3%d0%b2%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8b%d1%86%d1%8b.pdf

Жильцова, В.В. "Проект реформы пунктуации 1930 г. Ход обсуждения и лингвистический анализ." *Язык и мы. Мы и язык. Сборник статей памяти Бориса Самойловича Шварцкопфа.* М., 2006. С. 240-272.

Иткина, Долорес, "Педагоги «Берз-Шуле» – просветители, или Учитель «Берз-Шуле» больше, чем учитель", *Мастерская* (9 июня 2021) – https://club.berkovich-zametki.com/?p=62589

Кожевников, А. Ю., "К 150-летию филолога-слависта Н.М. Каринского" – https://mpgu.su/bez-rubriki/filologa-slavista-karinskogo/ (05 апреля 2023)

Комиссаров, Владимир, "Приёмы и методы противодействия паранаучным публикациям в СССР в 1960 – начале 1980-х гг." // *Вестник Ивановского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки.* 2023. Вып. 1. стр. 86–97 – https://cyberleninka.ru/article/n/priemy-i-metody-protivodeystviya-paranauchnym-publikatsiyam-v-sssr-v-1960-nachale-1980-h-gg

Лингвистический энциклопедический словарь (*ЛЭС*), Москва: "Советская энциклопедия", 1990.

Лиокумович, Семён, "Чужая боль – своя боль", *Мишпоха*, 36 (2017) – http://mishpoha.org/o-zhurnale/zhurnal-mishpoha-n36-2017/209-semjon-liokumovich-chuzhaya-bol-svoya-bol

Меламед, Ефим, "Источники для истории еврейских научных и культурно-просветительских учреждений 1920-1940-х годов в архивах Украины" в сборнике Кацис, Л., Каспина, М., Фишман, Д. (ред.), *Идиш; язык и культура в Советском Союзе*, Москва: РГГУ, 2009, с. 229-241.

Меламед, Ефим, "Не только памятник. К истории «Русско-еврейского (идиш) словаря»", *Народ Книги в мире книг*, №135 (август 2018), стр. 4-10.

Меламед, Ефим. "Как был уничтожен «венец еврейской культуры». Еврейские ученые Киева накануне и во время Большого террора", глава 2 в сборнике: Эстрайх, Геннадий и Френкель, Александр (ред.). *СОВЕТСКАЯ ГЕНИЗА. Новые архивные разыскания по истории евреев в СССР*, Бостон-Санкт-Петербург: Academic Studies Press/БиблиоРоссика, 2020, стр. 109-170.

Мойсеєнко, Віктор, "Про одну спробу латинізації українського письма", *Незалежний культурологічний часопис «Ї»*, 9 (1997), ст. 140-147.

Панов, Михаил, "Дмитрий Николаевич Ушаков. Жизнь и творчество", Д. Н. Ушаков. *Русский язык* / Вступ. ст., подг. текста, сост. М. В. Панова. Москва: "Просвещение", 1995, стр. 8-40 – https://danefae.org/lib/panov/ushakov.htm

Полянкер, Григорий, "Гутянский Вениамин. Жизнеописание", *Литературная Украина*, 29 (19 июля 1991) – https://www.jewishheroes.live/heroes/gutyansky

Працы акадэмічнае конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі, Минск: Інстытут беларускай культуры, 1927.

Прохорова, Ирина Олеговна, "«Рыцарь русской орфоэпии»: к 140-летию со дня рождения Д.Н. Ушакова", *Полилингвиальность и транскультурные практики*, №1 (2014), стр. 161-165.

Советская Латвия, Рига: "Латвийская советская энциклопедия", 1985.

Сямёнава, А. У. "Беларуская лацінка: мінулае, сучаснае, будучае" – https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/108602/1/%D0%A1%D1%8F%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%90.%D0%A3.%20%D0%91%D0%95%D0%9B%D0%90%D0%A0%D0%A3%D0%A1%D0%9A%D0%90%D0%AF%20%D0%9B%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%9D%D0%9A%D0%90%20%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%A3%D0%9B%D0%90%D0%95,%20%D0%A1%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%90%D0%95,%20%D0%91%D0%A3%D0%94%D0%A3%D0%A7%D0%90%D0%95.pdf

Флят, Леонид, "ЕвЛИТЛО: ОТ МГУ-2 до МГПИ**",** *Заметки по еврейской истории*, 1 (январь 2020) – https://z.berkovich-zametki.com/y2020/nomer1/fljat/

Флят, Леонид, "Педагог Родак Исаак Израилевич", *Заметки по еврейской истории*, 6 (июнь 2010) – https://berkovich-zametki.com/2010/Zametki/Nomer6/Fljat1.php

Флят, Леонид, "Педагог Безносик К. Д" – https://mishpoha.org/arkhivarius/1539-pedagog-beznosik-k-d

Флят, Леонид, "Гершон Ябров", *Мастерская* (28 апреля 2016) – https://club.berkovich-zametki.com/?p=22692

Цейтлин, Раля, *Краткий очерк русской лексикографии (Словари русского языка)*, Москва: Учпедгиз РСФСР, 1958.

Циганкова, Елла, *Сходознавчі установи в Україні (радянський період)*, Київ: "Критика", 2007.

Элиасберг, Галина "Еврейская культура в СССР в оценке зарубежных писателей и общественных деятелей (по публикациям 1920-1930-х годов)" в сборнике Кацис, Л., Каспина, М., Фишман, Д. (ред.), *Идиш; язык и культура в Советском Союзе*, Москва: РГГУ, 2009, с. 242-279.

Языки народов СССР. т. I, Индоевропейские языки, Москва: "Наука", 1966.

Аннотированный индекс имен к делу «Круг», ОГА СБУ, Ф.65, д.С-6974, т.1–15 https://jdoc.org.il/krug-index

https://mitzvatemet.com

http://podvignaroda.ru

Российская Еврейская Энциклопедия https://rujen.ru/

Электронная Еврейская Энциклопедия https://eleven.co.il

Енциклопедія Сучасної України https://esu.com.ua/

СВОДНЫЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ КАТАЛОГ БИБЛИОТЕК БЕЛАРУСИ http://unicat.nlb.by/

https://ru.openlist.wiki/

https://www.jewishheroes.live/

https://litmir.club/

https://berkovich-zametki.com

/www.sakharov-center.ru

נספח – חלוקה לחלקי הדיבר בספרי דקדוק יידיש

	פועל	שם עצם	תוו ית	שם תואר	שם מספר	אדוורב	כינוי	מילת יחס	מילת קישור	מילית	מילת קריאה
ר 08	*צײַטוואָרט*	*הויפטוואָרט*	*אַר׳*	*אייגן׳ וואָרט*	*צאָל וואָרט*	*אומשטאַנד וואָרט*	*פֿיר וואָרט*	*פֿאָרוואָרט*	*בינדוואָרט*	*אומשטאַנדוואָרט*	*אויסרופֿוואָרט*
ק 21	*זאַץ-בילדנדיקער וואָרטקלאַס*	*אינהאַלט-וווערטער*					*טײַט וואָרט*	*גראַמאַטישע פֿאָרמוווערטער*	*רײַנע פֿאָרמוווערטער*	*ניט אוסגעבילדעטער זאַץ*	
	וווערב	*סובסטאַנטיוו, הויפטוואָרט*		*אַדיעקטיוו, בייוואָרט*		*אַדווערב, אומשטאַנד וואָרט*		*פֿאָרוואָרט (פרעפּאָזיציע)*	*בינדוואָרט (קאָניונקציע)*	*אויסרוף*	
ב 28	*צײַטוואָרט*	*הויפטוואָרט*	*אַר׳*	*אייגן׳ וואָרט*	*צאָל וואָרט*	*אומשטאַנד וואָרט*	*נאָמען וואָרט*	*פֿאָרוואָרט*	*בינדוואָרט*	*אומשטאַנדוואָרט*	*אויסרופֿוואָרט*
ז 26	*פערזאָנוואָרט*	*אינפי ניטיוו*	*פּא׳*	*סוב סטאַנטיוו*	*אַדיעקטיוו* (כולל תווית יידוע)		*אדווערב* (כולל גער׳)	*אינוואריאנט* (כולל תווית סיתום)			
ז 29, 34	*פערזאָנוואָרט*	*אינפי ניטיוו*	*פּא׳*	*סוב סטאַנטיוו*	*קוואליפיקאטיוו*			*אינוואריאנט*			
פ 29	*פערז אָנ וואָרט*	*בא פעל וואָרט*	*אינפי ניטיוו*	*פּא׳*	*זאכוואָרט*	*אר׳*	*אייגנשאפט וואָרט*	*גע ר׳*	*אום שט׳ וואָרט*	*אינוואריאנט*	
פ 36	א׳	*וווערב*		*סובסטאַנטיוו*	א׳	*אדי׳*	*צאָל וואָרט*	*אדווערב*		*פראָ׳*	אינם נידונים כחלקי דיבר		*אדווערב*	?
	ה״וו ערב				אר׳						*פרעפּאָזיציע*	*בינדוואָרט*		
ז 38	ה״וו ערב	*לעקסעמעס**		ה״וו	*לעקסעמעס*			*הילפווערטער*			*קלאנג נאָך מאכונג*	
		אפעלאטיוונ			*אפעלאטיוונ*			*פראָ׳*			*אינטער יעקציע*	*אפעלאטיוונ*	
	ה״וו ערב	*וווערב*		*סובסטאַנטיוו**	אר׳	אדי׳	*צאָל וואָרט*	*אדווערב*			*פרעפּאָזיציע*	*בינדוואָרט*	*אדווערב*	
פ 40	*וווערב*			*סובסטאַנטיוו*	אדי׳	צ״וו	*אדווערב*		*פראָ׳*	*פרעפּאָזיציע*	*בינדוואָרט*	*פּארטיקל*	*אויסרופֿוואָרט*	
מ 75	*וווערב*	*וווערבידן*		*סובסטאַנטיוו*	אדי׳	צ״וו	*אדווערב*		*פראָ׳*	*פרעפּאָזיציע*	*קאָניונקציע*	*אדווערב*	*זאצוואָרט*	

*בקטגוריות אלה כלולה קטגוריה נפרדת של שמות פרטיים (אייגנעמען). לפי שיטה זאת שמות פרטיים הם לקסמות ובו-זמנית שמות עצם, אך אינם "אפלטיבים".

רשימת הקיצורים בטבלה:

שמות ספרי דקדוק ומאמרים: ר 08 – רייזן 1908; ק 21 – קאלמאנאָוויטש 1921; ב 28 – בירנבוים 1928; ז 26 - זארעצקי 1926; ז 29, 34 – זארעצקי 1929, 1934; פ 29 – פאלקאָוויטש 1929; פ 36 – פאלקאָוויטש 1936; ז 38 – זארעצקי 1938; פ 40 – פאלקאָוויטש 1940; מ 75 – מאַרק 1975.

קטגוריות דקדוקיות: בעברית: א – אינם נידונים כחלקי דיבר.

ביידיש: *אדוו' – אדווערב*; *אדי' – אדיעקטיוו*; *אומשט"וואָרט – אומשטאַנדוואָרט*; *אייגנ"וואָרט – אייגנשאַפֿטוואָרט*; *אר', אַר' – אַרטיקל*; *געו' – געראנדיום*; *ה"וועדב – הילפווערב*; *ה"וו – הילפוואָרט*; *פא' – פארטיציפ*; *פראָ' – פראָנאָמען*; *צ"וו – צאָלוואָרט*; *ק"נ – קלאנגנאָכמאכונג*.

Abstract of the Dissertation on the Topic
"Yiddish Linguistics and Yiddishist Linguistics in the Soviet Union and in Poland, 1924–1948: Trends, Achievements, and Interrelations"

By Eliyahu Furman

The topic of my research is fairly broad and seeks to present a comprehensive picture of the field under discussion. To this end, I examined all accessible publications and archival materials of Soviet Yiddish linguistics. In addition, I studied linguistic publications in Yiddish written outside the USSR during the period under discussion that dealt with topics addressed by Soviet Yiddish linguistics, as well as contemporaneous publications within the USSR in related fields of Russian, Ukrainian, and Belarusian linguistics.

Approximately two thirds of the dissertation deal with practical prescriptive Yiddish linguistics, that is, with the domain of linguistic standardization of Yiddish in the USSR, while the remaining third addresses theoretical descriptive linguistics. In my research, I sought to determine to what extent the scholarship was influenced by ideology and to what extent scholars attempted and/or succeeded in adhering to purely scientific standards.

My work builds on the findings and conclusions reached by Abraham Grinbaum in his doctoral dissertation from 1958 (published in 1978) on Yiddish research institutions in the USSR. These conclusions include his division of Soviet research into three periods:

1. the period up to 1930, during which, alongside newly established Soviet research institutions operating in Yiddish, the older institutions of Jewish studies continued to function;
2. the period between 1930 and 1936, considered the heyday of Soviet Yiddish research institutions, which now enjoyed a monopoly over Jewish studies;
3. the period of contraction in the activity of Soviet Yiddish research institutions beginning in 1936 and culminating in their complete liquidation in 1948.

This periodization is based on an analysis of institutional development without addressing the content of the research conducted within those institutions, including linguistic research. My study confirms the periodization proposed by Grinbaum; however, an analysis of the quality of the linguistic research itself compelled me to assign to these three periods characteristics very different from those implied by Grinbaum's conclusions.

Another finding of Grinbaum that my research confirms is the sharp contrast between the Minsk school, on the one hand, and the research institutions in Kyiv and Moscow, on the other. According to Grinbaum, Minsk was characterized by intense communist ideological fervor and by an absence of tolerance for views that deviated from the dogmas of Marxist doctrine.

In the first period of Soviet Yiddish linguistics, Yiddish linguists in both Kyiv and Minsk had not yet severed ties with their Yiddishist roots. The descriptive linguistics of the Minsk school, headed by Mordkhe Veynger, sought to engage with the traditional domains of Yiddishist linguistics, namely lexicology, dialectology, and historical

linguistics. The Minsk school's treatment of these issues was rather deficient, both due to organizational shortcomings and because of extreme bias toward antedating the history of Yiddish. In the prescriptive domain, Minsk linguists during this period dealt exclusively with matters of orthography, and their approach was influenced both by their concentration on phonetics and by the rationalist–futurist spirit of the 1920s. This was reflected in the aspiration to create an orthography that was as phonetic as possible.

The Kyiv school, headed by Nokhem Shtif, focused during this period primarily on prescriptive linguistics. The school's approach at this time was still Yiddishist and, as such, purist. Yet it was precisely in the realm of purism that Shtif sought to innovate: instead of concentrating on vocabulary, the purism of the Kyiv school focused on cultivating syntax and "purifying" it of the influence of other languages, foremost among them Russian.

A leading figure in Soviet Yiddish linguistics throughout the 1920s and most of the 1930s was Ayzik Zaretski, who had a background in mathematics and academic training in Saussurean linguistics. In the early 1920s, Zaretski worked in the Ukrainian Ministry of Education in Kharkiv, and in the late 1920s he moved to Moscow to teach Yiddish at academic institutions. As a "pure" linguist of considerable stature, Zaretski introduced two significant innovations in the 1920s. In the prescriptive sphere, he created the Soviet Yiddish orthography, which successfully combined a rationalist approach with consideration for tradition and readers' habits. In the descriptive sphere, Zaretski authored a Yiddish grammar in the spirit of the formalist school of Russian linguistics. This was a highly original and innovative work that won admiration among contemporaries and was even reprinted outside the USSR, but it remained a "white elephant" of Yiddish linguistics due to its reliance on structural analysis while completely ignoring the historical dimension of the language.

The second period of Soviet Yiddish linguistics was rich in verbiage but very poor in substance. The tightening of ideological demands at the turn of the decade severely damaged the quality of research. Soviet Yiddish linguistics attempted to imitate, from Russian linguistic discourse, approaches of various—and at times rival—research schools that claimed to represent "Marxist linguistics." Emphasis was placed on class-based approaches and on the rejection of language of the classical literature.

This period was also characterized by a struggle against purist tendencies. Ideological fervor took hold even of a serious scholar such as Zaretski, who during this period developed a theory of an allegedly emerging "Jewish-Russian language" as the use of Yiddish declined. The approach of the Minsk school aligned with this theory of Zaretski. After Veynger's death in 1929, the Minsk school suffered from a severe shortage of researchers, and the need to compensate for this seems partially to explain the school's ideological fervor during this period. The Minsk school attempted to attack the Kyiv school "from the left," preferring Soviet actuality over "reactionary" classics.

A turning point in Soviet language policy occurred in 1934, when the writer Maksim Gorky, hailed as the founder of Soviet literature, published an article seeking to rehabilitate the reputation of the literary classics. A conference on language held that same year in Kyiv established a new trend in Soviet Yiddish which, after World War II and the renewal of Yiddish publishing culture in the USSR following Stalin's death, continued in the journal *Sovetish Heymland*. From this point onward, Soviet Yiddish

was based on the language of the classical authors, and basic uniformity was maintained between Soviet Yiddish and Yiddish outside the USSR. In language policy, a conservative trend prevailed, including a return to German sources in the creation of new words, alongside a tendency to align Yiddish semantic fields with those of Soviet Russian.

The final period, which began after changes in the format of publication of the central Yiddish linguistics journals in the USSR in 1937, has not yet received the scholarly attention it deserves. During this period, Minsk definitively declined as a center of Yiddish linguistics, but significant research emerged in Kyiv and Moscow. The Kyiv school was led at this time by Eliyahu Spivak, together with linguists trained during the Soviet period. In Moscow, alongside Zaretski, his disciple Eliyahu Falkovich stood out, himself a product of the Soviet higher education system. This period deserves to be termed "classicist," both because of its prescriptive approaches and because of the topics and methods prevalent in theoretical research. In these years, on the eve of the German invasion of the USSR, important studies by Spivak on the history of literary Yiddish were published, as well as the monumental grammar authored by Falkovich.

Nevertheless, the crowning achievement of Soviet Yiddish linguistics appeared many decades after the closure of the research institutions—namely, the Russian–Yiddish dictionary of 1984. This dictionary has an immense value, both in the descriptive domain, as a monument to the language policy of Soviet Yiddish, and as a practical tool for language learning.

Throughout the study, comparisons were made both with the linguistics of neighboring Soviet peoples and with the linguistics of the YIVO school. Comparison with Soviet Russian linguistics reveals numerous direct influences of both scientific and ideological discourse in Russian on the parallel discourse in Yiddish. Comparison with Ukrainian and Belarusian linguistics exposes ideological trends in the development of a philology with a national agenda in a state that was multinational on the one hand, yet totalitarian on the other.

Comparison with the linguistics of the YIVO school presents a very complex picture, far removed from a simplistic dichotomy between research in a totalitarian state and research in a relatively free society. It emerges that the enforced renunciation of a national agenda in Soviet Yiddish linguistics led Soviet scholars to seek creative paths in research—whether through commitment to research devoid of national sentiment and thus "objective," through the smuggling of a covert national agenda, or through the payment of lip service to Marxist ideology. By contrast, YIVO linguistics continued with a Yiddishist research agenda, with all its strengths and weaknesses.

In the course of the research, several paradoxical phenomena emerged that were unique specifically to the prescriptive linguistics of Yiddish in the USSR. The principal challenges of Soviet Yiddish linguistics may be formulated as follows:

1. pursuing a national agenda within a state characterized by a pronounced universalist ideology;
2. linguistic purism applied to a mixed language;
3. creation of a unified linguistic standard for a language dispersed over a wide geographical area and lacking a clear cultural and political center;

4. language planning for a language in state of natural decline.

The ways in which Soviet Yiddish linguistics confronted these challenges are described in detail and examined in depth in this study. I regard my work as a significant contribution to existing scholarship, both by virtue of its breadth and because of the depth and detail with which the subject is treated.

Table of Contents

Hebrew Abstract א'

Introduction 1
A. Background of the Study 1
B. State of Research 3
C. Research Question 5
D. Methodology 7
E. Chapters of the Study 8
F. Technical Notes 9

Part I – Prescriptive Linguistics 10

1. **Standardization of Writing and Pronunciation** 11
   1.1 Standardization of Orthographic Rules 11
   1.1.1 Attempts at Orthographic Reform from the Czernowitz Conference of 1908 until the First World War 11
   1.1.2 The Development of Yiddish Orthography in the Soviet Republics and the USSR 14
   1.1.2.1 Formation of Ideas and Conceptions, Deliberations and Struggles, 1918–1931 14
   1.1.2.2 Parallel Processes in the Orthography of the Three Slavic Languages in the USSR 22
   1.1.2.3 Official Approval of Yiddish Orthographic Rules in 1931–1932 in the USSR; Farther Development of Yiddish Orthography in the USSR 24
   1.1.3 Development of Yiddish Orthography outside the USSR after the First World War 25
   1.1.3.1 Various Projects in Different Countries 25
   1.1.3.2 Formation of YIVO Orthographic Rules 29
   1.1.3.3 Evaluation of YIVO's Orthographic Standardization Project 33
   1.1.4 Summary 34

   1.2 Attempts to Establish Punctuation Rules in Yiddish 35
   1.2.1 Developments in the USSR and beyond 35
   1.2.2 Summary 39

   1.3 Attempts to Adopt the Latin Script for Yiddish 40
   1.3.1 An Attempt to Latinize the Script in the USSR 40
   1.3.2 Attempts to Latinize Yiddish Script outside the USSR 43
   1.3.3 Use of the Latin Script in Yiddish after the Second World War 44
   1.3.4 Conclusions and Summary 45

   1.4 Attempts to Create a System of Shorthand in Yiddish 45
   1.4.1 Developments in the USSR and beyond 45
   1.4.2 Summary 49

   1.5 Attempts to Establish Uniform Orthoepy Rules for Yiddish 50

2. **Terminology** 58
2.1 Parallel Activity in the Field of Yiddish Terminology in the Various Centers in the USSR and at YIVO 59
2.2 Terminology in Different Fields 67
2.2.1 Crafts and Industry 67
2.2.2 Mathematics 70
2.2.3 Ornithology 73
2.2.4 Law and Administration 77
2.2.5 Accounting and Banking 84
2.2.6 Physics 85
2.3 Summary 90
2.4 Terminology as a Reflection of the Paradox of "Purism of a Mixed Language" 93

3. **General Language Policy, Grammatical Standardization, and Stylistics** 96
3.1 Development of an Explicit Language Policy of the Soviet Yiddish Establishment and Its Institutions 96
3.1.1 The Beginnings of Yiddish Language Policy in the Pre-Soviet and Soviet Periods 96
3.1.2 The Debate over the Nature of Soviet Yiddish and Its Resolution, 1923–1924 97
3.1.3 Language Policy of Yiddish Research Institutions in the USSR, 1927–1928: "Moderate Purism" of the Kyiv School and Zaretsky 98
3.1.4 The Second Cultural Conference in Kharkiv and Initial Steps toward the "Left," 1928–1930 100
3.1.5 Zaretsky's "Leftist"-Radical Ideas, 1930–1931 102
3.1.6 The "Leftist"-Radical Period in Soviet Yiddish Linguistics, 1930–1934 103
3.1.7 The Death of Shtif and the Change in the Structure of "Afn Špraxfront", 1933–1935 115
3.1.8 The Debate over the Nature of Soviet Yiddish in 1933–1934 and Its Resolution at the Language Conference in Kyiv, May 1934 116
3.1.9 Closure of the Institutes in Kyiv and Minsk in 1936 128
3.1.10 Attempts to Organize Linguistic Activity in Birobidzhan, 1934–1941 131
3.1.11 Soviet Yiddish Linguistic Establishment and Its Language Policy, 1937–1941 132
3.1.12 Linguistic Activity of the Cabinet for Jewish Culture, 1941–1948 138
3.1.13 Yiddish Language Policy in the USSR after the Founding of "Sovetiš Hejmland" in 1961 140

3.2 Principles of Neologism Formation in Soviet Yiddish Linguistics 143
3.3 Grammatical Standardization in the USSR and beyond 158
3.3.1 Grammatical Gender 158
3.3.2 Grammatical Case 164
3.3.3 Plural Suffixes 165
3.3.4 Particles 166
3.3.5 Prepositions and Conjunctions 167

3.3.6 Verb Inflection 168
3.3.7 Adjective 170
3.3.8 The Function of the Verb in the Sentence 171
3.3.9 Word Order in the Sentence 173
3.3.10 Passive Construction 175
3.3.11 Subordinate Clause 178
3.3.12 Compound Sentence 179
3.3.13 Rules of Agreement between Sentence Components 180

3.4 Stylistics 180
3.4.1 Analysis of the Language of Classical Literature and Attitudes toward It in Soviet Yiddish Linguistics 180
3.4.2 Normative Attitudes of Soviet Yiddish Linguistics toward Contemporary Language 188
3.4.2.1 Attitudes toward the Language of the Press 188
3.4.2.2 Attitudes toward the State of Literary Yiddish among the Speech Community 192
3.4.2.3 Attitudes toward the Language of Translations 193
3.4.2.4 Attitudes toward the Language of Soviet Fiction 199
3.4.3 Yiddish Stylistics outside the USSR 203

Part II – Descriptive Linguistics 206

4. **Grammar** 207
4.1 Yiddish Grammar Books and Their General Research Approach 208
4.1.1 Yiddish Grammar Books up to the Early 1920s 208
4.1.2 Yiddish Grammar Books and Ideological Struggles over Grammar in the Soviet Republics and the USSR 209
4.1.3 Yiddish Grammar Books Published outside the USSR 231

4.2 Central Issues in Theoretical Grammar Discussed in Yiddish Linguistics 233
4.2.1 Defining the Boundary between Morphology and Syntax 234
4.2.2 Classification of Parts of Speech 238
4.2.3 The Status of the Possessive Form 242

4.3 Linguistic Terminology 243

5. **Lexicology and Lexicography** 246
5.1 Dictionaries of Y. M. Lifshitz and A. Harkavy 246
5.2 Theoretical Lexicology of Yiddish in the USSR 246
5.3 Yiddish Lexicography in the USSR 254
5.4 Y. M. Lifshitz as a Symbolic Figure of Yiddish Linguistics in the Soviet Symbolic System 267
5.5 *Der grojser verterbux fun der jidisher šprax* 268
5.6 Similarities in the Lexicographic Traditions of the Neighboring Slavic Peoples 269
5.7 Conclusions and Summary 271

6. **Dialectology and Phonology** 273
6.1 Yiddish Dialectology before the First World War 273
6.2 Yiddish Dialectology in the USSR before the Second World War 273
6.3 Yiddish Dialectology outside the USSR 283
6.4 Vilenkin's 1966 Article 284
6.5 Similarities in the Dialectology of Neighboring Slavic Peoples 285
6.6 Phonology 286
6.7 Summary 287

7. **Historical Linguistics** 288
7.1 Publications of Various Schools of Yiddish Linguistics in the USSR on Historical Linguistics 288
7.2 Marr's Theory and Its Influence on Yiddish Linguistics 296
7.3 The Historical Linguistics of Max Weinreich 301
7.4 Similarities in the Historical Linguistics of the Russian Language 301
7.5 Summary 302

8. **Conclusions** 304

9. Bibliography 318

Appendix: Distribution Table of Parts of Speech in Yiddish Grammar Books – Appendix to Subsection 4.2.2 333

English Abstract i

This work was carried out under the supervision of **Prof. Nathan Cohen** of the Department of Jewish Literature,

Bar-Ilan University.

Yiddish Linguistics and Yiddishist Linguistics in the USSR and in Poland, 1924–1948: Trends, Achievements, and Mutual Relations

Eli Furman

The Joseph and Nachum Berman Department of Jewish Literature

Ph. D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

Ramat Gan, Israel January 2026

Yiddish Linguistics and Yiddishist Linguistics in the USSR and in Poland, 1924–1948: Trends, Achievements, and Mutual Relations

Eli Furman

The Joseph and Nachum Berman Department of Jewish Literature

Ph. D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

Ramat Gan, Israel January 2026